

E-ISSN 2458-908X

SEFAD 45

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Selcuk University Journal of Faculty of Letters

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer Reviewed Journal

Yıl/Sayı: 2021 Yaz/45
Year/ Issue: 2021 Summer/45

<http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/index>

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

(SEFAD)

SELÇUK UNIVERSITY

JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Sayı / Issue: **45**
Yaz / Summer • Haziran / June **2021**
e-ISSN **2458-908X**
KONYA

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (SEFAD)
SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

Yılda iki defa yayımlanan **uluslararası hakemli, yaygın süreli** bir dergidir.

International peer-reviewed, widespread periodical published twice a year.

Sayı / Issue: **45**

Yaz / Summer • Haziran / June **2021**

e-ISSN 2458-908X

SEFAD'ın tarandığı dizinler / SEFAD is indexed by: **Acar Index** (Akademik Araştırmalar İndeksi), **Arastirmax**, **Cosmos Impact Factor**, **DOAJ** (Directory of Open Access Journals), **EBSCO** (Elton B Stephens Company), **ERIH PLUS** (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences), **ESCI** (Emerging Sources Citation Index), **ESJI** (Eurasian Scientific Journal Index), **İSAM** (TDV İslam Araştırmaları Merkezi), **MLA** (Modern Language Association), **ResearchBib** (Academic Resource Index), **Root Indexing**, **SIS** (Scientific Indexing Services), **SOBIAD** (Sosyal Bilimler Atf Dizini), **TEİ** (Türk Eğitim İndeksi), **TÜBİTAK ULAKBİM TR DİZİN**.

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına **Sahibi /**
Owner on behalf of Selçuk University Faculty of Letters
Prof. Dr. M. Ali Hacıgökmen (Dekan)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Editör) / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı (Selçuk Ü)

Alan Editörleri ve Yardımcı Editörler / Field Editors and Assistant Editors

Alan Editörleri / Field Editors	Yardımcı Editörler / Assistant Editors
Doç. Dr. Murat Karademir (Selçuk Ü) [Sanat Tarihi, Arkeoloji]	Doç. Dr. Fatma Kalpaklı (Selçuk Ü) [İngilizce Sorumlusu / English Editor]
Doç. Dr. Perihan Ölker (Selçuk Ü) [Türk Dili ve Edebiyatı]	Dr. Öğr. Üyesi S. Defne Erdem Mete (Selçuk Ü) [İngilizce Sorumlusu / English Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Altındış (Selçuk Ü) [Batı Dilleri ve Edebiyatları]	Dr. Habibe Salğar (Selçuk Ü) [Format ve Ön İnceleme Sorumlusu/Manuscript Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Gizem Avcıoğlu [Doğu Dilleri ve Edebiyatları]	Arş. Gör. Hüseyin Özil (Selçuk Ü) [Dizin Sorumlusu/Index Editor]
Dr. Öğr. Üyesi Döndü Çavdar [Tarih]	Arş. Gör. Nuh Akçakaya (Selçuk Ü) [Dizgi / Composition]
Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı (Selçuk Ü) [Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji]	Arş. Gör. İlhami Aydın (Selçuk Ü) [Dizgi / Composition]
Dr. Nilgün Aydın [Türk Dili ve Edebiyatı]	Arş. Gör. Seçil Yücedağ (Selçuk Ü) [Tanıtım Sorumlusu / Publicity Editor]

Kapak: ©Canva

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (SEFAD)
SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Alaeddin Keykubat Kampüsü
42130 Selçuklu / KONYA/TÜRKİYE

İletişim / Contact

Dr. Öğr. Üyesi Yurdağül K. Adanalı 0 332 223 14 85
Dr. Habibe Salğar 0 332 223 14 07
Arş. Gör. Hüseyin Özil 0 332 223 13 00
Arş. Gör. İlhami Aydın 0 332 223 13 00
Arş. Gör. Seçil Yücedağ 0 332 223 14 58

Faks: 0 332 241 01 06
E-posta: selcukedebiyat@gmail.com
Web: <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad>

Yasal Sorumluluk / Legal Responsibility

Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumlulukları yazarlara aittir.
Scientific and legal responsibilities pertaining to the papers belong to the authors.

YAYIM KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Alfred J. Andrea	University of Vermont
Prof. Dr. Ayça Berna Ülker Erkan	İzmir Demokrasi Ü
Prof. Dr. Ayşe Canatan	Ankara Hacı Bayram Veli Ü
Prof. Dr. Bedia Koçakoğlu	Akdeniz Ü
Prof. Dr. Cem Şafak Çukur	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü
Prof. Dr. Dipesh Chakrabarty	University of Chicago
Prof. Dr. Doğan Göçmen	Dokuz Eylül Ü
Prof. Dr. Ertekin Mustafa Doksanaltı	Selçuk Ü
Prof. Dr. Ferudun Ata	Selçuk Ü
Prof. Dr. Gisela Prochazka-Eisl	Universität Wien
Prof. Dr. Halil Rahman Açar	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü
Prof. Dr. Hasan Haluk Erdem	Ankara Ü
Prof. Dr. Jonathan Harris	University of London
Prof. Dr. Köksal Alver	İstanbul Ü
Prof. Dr. Mohamed Salem Baamer	King Abdulaziz University
Prof. Dr. Nilufer Bharucha	University of Mumbai
Prof. Dr. Ömer Turan	Orta Doğu Teknik Ü
Prof. Dr. Paula García Ramírez	University of Jaen
Prof. Dr. Pınar Batur	Vassar College
Prof. Dr. Richard A. Shweder	The University of Chicago
Prof. Dr. Sabre Abd El – Latif Slim	Fayoum University
Prof. Dr. Scott Slovic	Idaho University
Prof. Dr. Timothy May	University of North Georgia
Prof. Dr. Veli Urhan	Hacı Bayram Veli Ü
Prof. Dr. Władysław Witalisz	Jagiellonian University
Prof. Dr. Abdulrazak Gurnah	University of Kent
Prof. Dr. Anișoara Popa	University of Galati
Prof. Dr. Maggie Gee	University of Bath Spa
Prof. Dr. Maun Ellmann	The University of Chicago
Prof. Dr. Nor Faridah Abdul Manaf	International Islamic University
Doç. Dr. Ahmet Gögercin	Selçuk Ü
Associate Prof. Martyn Bone	University of Copenhagen
Assistant Prof. Abdelnaser Aljahani	Assistant Prof. Abdelnaser Aljahani

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdurrahman Özkan	Necmettin Erbakan Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Cuma	Selçuk Ü -- Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Kâzım Ürün	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ali Temizel	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Bayram Ürekli	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Bedia Koçakoğlu	Akdeniz Ü – Antalya/Türkiye
Prof. Dr. Bernt Brendemoen	University Of Oslo – Oslo/Norveç
Prof. Dr. Beylü Dikeçligil	Erciyes Ü – Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Birsal Oruç Aslan	Balıkesir Ü – Balıkesir/Türkiye
Prof. Dr. Burçin Erol	Hacettepe Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ertan Özensel	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Fadıl Hoca	Kiril Ve Metody Ü – Üsküp/Makedonya
Prof. Dr. Fehmi Efe	Atatürk Ü – Erzurum/Türkiye
Prof. Dr. Feridun Emecen	İstanbul 29 Mayıs Ü – İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Galip Baldıran	Selçuk Ü – Konya/Türkiye

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hüseyin Muşmal	Selçuk Ü – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Kayako Hayashi	Tokyo University Of Foreign Studies - Japonya
Prof.Dr. Mehmet Kırbıyık	Necmettin Erbakan Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. M. Fatih Köksal	Amasya Üniversitesi – Amasya/Türkiye
Prof.Dr. Mehmet Öz	Hacettepe Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat	Gazi Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Nuriye Bilik	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Osman Kunduracı	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Ömer Bozkurt	Mardin Artuklu Üniversitesi – Mardin/Türkiye
Prof. Dr. Özden Yalçınkaya Alkar	Ankara Yıldırım Beyazıt Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu	Hacettepe Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Semra Tunç	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Prof. Dr. Simon J. Bronner	The Pennsylvania State University – ABD
Prof. Dr. Sait Okumuş	Yıldırım Beyazıt Ü – Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Timur Kocaoğlu	Michigan State University – ABD
Prof.Dr. Tofiq Abdulhasanlı	Azərbaycan Devlet İktisat Ü – Azərbaycan
Prof. Dr. Yunus Koç	Hacettepe Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Asist. Prof. Hadi Jorati	University Of Massachusetts Amherst Usa – ABD
Doç. Dr. Edith Marianne Ambros	Universtät Viena – Avusturya
Doç. Dr. Elisabetta Marino	University Of Rome Tor Vergata – İtalya
Doç. Dr. İbrahim Kunt	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Doç. Dr. Michael R. Hess	Freie Universität Berlin – Almanya
Doç. Dr. Nazan Tutaş	Ankara Üniversitesi – Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Recep Durgun	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrazek Ahmed	Ezher Üniversitesi – Mısır
Dr. Alan V. Murray	University Of Leeds Uk – İngiltere
Dr. Öğr. Üyesi Ali Baykan	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Cahit Tosun	Selçuk Üniversitesi – Konya/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Beyazıt Akman	Ankara Sosyal Bilimler Ü – Ankara/Türkiye
Dr. Jason T. Roche	Manchester Metropolitan University Uk-İngiltere
Dr. Öğr. Üyesi Tahir Aşirov	Zonguldak Bülent Ecevit Ü – Zonguldak/Türkiye

45. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 45

Prof. Dr. Arda Arıkan	Akdeniz Ü.
Prof. Dr. Ayşe Kayapınar	Milli Savunma Ü.
Prof. Dr. Bengül Gülay Çetintaş	Akdeniz Ü.
Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ	Kırıkkale Ü.
Prof. Dr. Birsal Oruç Aslan	Balıkesir Ü.
Prof. Dr. Celal Erdönmez	Burdur Mehmet Akif Ersoy Ü.
Prof. Dr. Emine Nas	Selçuk Ü.
Prof. Dr. Ertan Örgen	Balıkesir Ü.
Prof. Dr. Eyüp Sarıtaş	Istanbul Ü.
Prof. Dr. Gülgün Yazıcı	Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Prof. Dr. Halil Altay Göde	Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Haşim Karpuz	Karatay Ü.
Prof. Dr. Hatice Demirbaş	Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

45. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 45

Prof. Dr. Hatice Nur Erkızan	Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Prof. Dr. Hatice Palaz Erdemir	Manisa Celal Bayar Ü.
Prof. Dr. Kenan Demirayak	Atatürk Ü.
Prof. Dr. Mehmet Fatih Kirişçioğlu	Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Mehtap Erdoğan Taş	Sivas Cumhuriyet Ü.
Prof. Dr. Muhsin Yılmaz	Bursa Uludağ Ü.
Prof. Dr. Mustafa Argunşah	Erciyes Ü.
Prof. Dr. Osman Kunderaci	Selçuk Ü.
Prof. Dr. Talip Doğan	Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Umut Balci	Batman Ü.
Prof. Dr. Zekiye Antakyalıoğlu Er	Gaziantep Ü.
Doç. Dr. Barış Mete	Selçuk Ü.
Doç. Dr. Berna Köseoğlu	Kocaeli Ü.
Doç. Dr. Besim Yıldırım	Atatürk Ü.
Doç. Dr. Duygu Özer Saritaş	Anadolu Ü.
Doç. Dr. Elif Sezgin	Bursa Uludağ Ü.
Doç. Dr. Emine Köseoğlu Çamaş	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü.
Doç. Dr. Eyüp Kul	Recep Tayyip Erdoğan Ü.
Doç. Dr. Fatma Kalpaklı	Selçuk Ü.
Doç. Dr. Gökhan Ölker	Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Habib Erensoy	Üsküdar Ü.
Doç. Dr. Hatice Karakuş Öztürk	Artvin Çoruh Ü.
Doç. Dr. Ilknur Emekli	Atatürk Ü.
Doç. Dr. Kamil Doğançı	Bursa Uludağ Ü.
Doç. Dr. Karam Nayebpour	Gümüşhane Ü.
Doç. Dr. Lale Doğer	Ege Ü.
Doç. Dr. Mehmet Beşikçi	Yıldız Teknik Ü.
Doç. Dr. Mehmet Yastı	Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Remzi Aydın	Erciyes Ü.
Doç. Dr. Savaşkan Cem Bahadır	Karadeniz Teknik Ü.
Doç. Dr. Yusuf Köşeli	Kilis 7 Aralık Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Aydın	Istanbul Gelişim Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Aytemis Depci	Iskenderun Teknik Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Banu Ögünç	Aksaray Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Betül Görkem	Erciyes Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Betül Nizam	İstinye Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Ece Saatçioğlu	Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Çapraz	Erciyes Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Numan Küçükballı	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Feyza Görez	Erciyes Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Gökşen Aras	Atılım Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hande Ayşegül Özdemir	Karatay Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hilal Erkazancı Durmuş	Hacettepe Ü.

45. SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF ISSUE 45

Dr. Öğr. Üyesi İlker Mete Mimiroğlu	Necmettin Erbakan Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Mahinur Akşehir Uygur	Manisa Celal Bayar Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Murat Ögütçü	Munzur Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Musa Sezer	Erzurum Teknik Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Uğurlu Arslan	Dicle Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Aydoğmuş Ördem	Çukurova Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Philip George Anthony Glover	Süleyman Demirel Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Sibel Kocaer	Bandırma Onyediy Eylül Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Sinem Bozkurt	Hacettepe Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Uzkuç	Selçuk Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Aktaş Özkan	İzmir Demokrasi Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Güner	Trakya Ü.
Öğr. Gör. Dr. Hediye Özkan	Aksaray Ü.
Öğr. Gör. Recai Akay	İstanbul Esenyurt Ü.
Arş. Gör. Dr. Lale Aydın Tunç	İstanbul Ü.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

JENERİK / GENERIC	I-XXXI
EDITÖRYAL / EDITORIAL	XXXII-XXXV
MAKALELER / ARTICLES	
DİL & EDEBİYAT / LANGUAGE & LITERATURE	
<i>Ahmet Turan Doğan</i>	İsimden İsim Yapan +sAk Eki ile Fiilden İsim Yapan -sAk Ekinin Yapı ve Anlam Bakımından Değerlendirmesi 1-20 The Evaluation of “+sAk” Suffix Which Forms Noun from Noun and “-sAk” Suffix Which Forms Noun from Verb in Terms of Structure and Meaning
<i>Asiye Çelenlioğlu</i>	Latîfe ez-Zeyyât’ın El-Bâbu’l-Meftûh (Açık Kapı) Adlı Romanında Kadın Teması Üzerinden Ulusal ve Bireysel Özgürlüğün İnşâsı 21-34 The Construction of National and Individual Freedom Through on the Theme of Women in Latîfe ez-Zeyyât’s Novel, El-Bâbu’l-Meftûh (The Open Door)
<i>Ayşe Çelikkol</i>	Poverty, Dickens’s <i>Oliver Twist</i>, and J. R. McCulloch 35-48 Fakirlik, Dickens’in <i>Oliver Twist</i> Adlı Eseri ve J. R. McCulloch
<i>Çile Maden Kalkan</i>	Çin’deki Azınlıklar için 20. yy. İki Dilli Eğitim Politikaları Üzerine Bir İnceleme 49-62 A Study of Bilingual Education Policies for Minorities in China in the 20 th Century
<i>Derya Perk Dursun Zengin</i>	Übersetzungsprobleme literarischer Werke bei bilingualen Studierenden: Eine Fehleranalyse anhand Stefan Zweigs Romanen 63-80 Translation problems of literary works for bilingual students: A mistake analysis using Stefan Zweig’s novels
<i>Devrim Çetin Güven</i>	Comparing Non-European Literatures – Dances of Mori Ōgai’s <i>The Dancing Princess</i> and Sabahattin Ali’s <i>Madonna in a Fur Coat to the Music of Goethe</i> 81-100 Avrupa-Dışı Edebiyatları Karşılaştırmak – Mori Ōgai’in <i>Dansçı Prenses</i> ve Sabahattin Ali’nin <i>Kürk Mantolu Madonna</i> Eserlerinin Goethe’nin Müziği Eşliğindeki Dansları
<i>Dilek Turan</i>	Yazınsal Onomastik ve Çocuk Yazını Çevirisinde Kişi Adlarının Çevrilebilirliği Üzerine 101-122 Literary Onomastics and the Translatability of Personel Names in Translated Children’s Literature
<i>Hayrunisa Topçu</i>	Yaman Koray’ın “Mola”sında Doğa Algısı 123-142 Perception of Nature in <i>Mola</i> by Yaman Koray
<i>Hüseyin Gökçe</i>	Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Fiil Tamlayıcı İlişkisi Bağlamında Yönelme (+(y)A) ve Belirtme (+(y)I/U) Durum Biçimbirimlerinin Farklı Kullanımı: <i>Acı-, Bak- Döv-, Gül- ve Seyret-</i> Fiilleri Örneği 143-158 Different Use of Accusative (+(y)I/U) and Dative (+(y)A) Morphemes in the Context of Verb Completion Relationship in Oguz Group Turkish Dialects: Example of the Verbs <i>Acı-, Bak- Döv-, Gül-</i> and <i>Seyret-</i>
<i>Merve Aydoğu Çelik</i>	The Subaltern Speaks in Anna Weamys’ <i>A Continuation of Sir Philip Sidney’s Arcadia</i>: A Foucauldian Perspective 159-176 Madun Konuşuyor: Anna Weamys’in <i>A Continuation of Sir Philip Sidney’s</i>

	<i>Arcadia</i> 'sına Foucault'cu Bir Bakış	
Murat Kabak	On the Utopian Possibility in Ursula K. Le Guin's <i>The Dispossessed</i>: A Lacanian Reading Ursula K. Le Guin'in <i>Mülksüzler</i> Romanında Ütopya İhtimal Üstüne Bir Lacancı Okuma	177-190
Olga Gilyazova	A Text in the Communicative Dimension: The Relationship between the Open and Closed Text in the Context of Umberto Eco's Ideas İletişim Boyutunda Metin: Umberto Eco'nun Fikirleri Bağlamında Açık ve Kapalı Metin Arasındaki İlişki	191-208
Öznur Yemez	The Representation of the Neurotic Mind in Mary Julia Young's Sonnet "Anxiety" Mary Julia Young'ın "Kaygı" Sonesinde Nevrotik Zihnin Temsili	209-222
Sedat Balyemez	Nurullah Ataç'ın Sözcüklerinin Kaynakları Sources of Nurullah Ataç's Words	223-252
Zeynep Koyuncu	Mâder-i Mevlânâ Mümine Hatun'a Yazılan Manzumeler Poems Written For Mâder-i Mevlânâ Mümine Hatun	253-270
SANAT TARİHİ & ARKEOLOJİ / ARTHISTORY & ARCHEOLOGY		
Ela Taş	Türk Tezyinatında Perde Curtains In Turkish Decorative Art	271-294
Veysel Özbey	Sümela Manastırı Kültürel Mirası için Tanımlanması Gereken Miras Alanı ve Tampon Bölgesine Yönelik Öneriler Recommendations on the Delimitation of the Property Area and the Buffer Zone of Sumela Monastery Cultural Heritage	295-312
SOSYOLOJİ & FELSEFE & PSİKOLOJİ / SOCIOLOGY & PHILOSOPHY & PSYCHOLOGY		
Mehmet Zeki Duman	Van'da Madde Kullanımı ve Bağımlılığı Etkileyen Ailesel Faktörler Substance Use and Family Factors Affecting Substance Addiction in Van	313-336
Sebile Başok Diş	Aristoteles Felsefesinde Birey ve Devlet Açısından Eğitim Meselesi The Issue of Education within the Context of Individual and State in Aristotle's Philosophy	337-354
Seyran Efiltili Atay Hilal Karavar	Akis Dergisi "Kadınlar Arasında" Bölümünde Kadın Algısı The Perception of Women in the "Among Women" Section of Akis Magazine	355-374
Tuğçe Göğer Gökhan Arslantürk	Çocuklarda Benlik Düzenleme ve Benlik Tükenmesi: Benlik Düzenlemenin Gelişimi, Sonuçları ve Sınırlı Kaynak Modeli Self-Regulation and Ego Depletion in Children: Development, Consequences of Self-Regulation and Limited Resource Model	375-400
Yelda Aydın Türk Selcan Mollayakupoğlu	Kadınlara Özel Bir Kamusal Alan: Yalvaç Mahalle Fırınları A Public Sphere Pertaining to Women: Neighborhood Bakeries of Yalvac	401-418
TARİH / HISTORY		
Hasan Samani	Tanzimat Döneminde Askeri İslahatın Kıbrıs'ta Uygulanması Implementation of Military Reform in Cyprus During the Tanzimat Period	419-440
Ümran Ozan Karahan	Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Exilium (Sürgün) Exilium (Exile) in Roman Republic Period	441-458
KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM		
Adem Menekşeoğlu	Kimlik Mefhumuna Farklı Pencerelelerden Bakmak	459-464

	Looking at the Notion of Identity from Different Windows	
<i>Emrah Başaran</i>	Çocukluk Sosyolojisi Tarihi History of Childhood Sociology	465-470
<i>Ruhi Can Alkın</i>	Risk ve Toplum Risk and Society	471-474

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAYIM POLİTİKASI

- 1- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*nde sosyal bilimlerle ilgili bilimsel nitelikte makale, derleme, çeviri, inceleme, tanıtma yazıları ve bildiri metinleri gibi özgün çalışmalara yer verilir.
- 2- Yayınlanacak yazılarda araştırmaya dayalı olma, alana katkı sağlama, özgünlük, yeni ve farklı gelişmeleri irdeleme şartları aranır.
- 3- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*ne gönderilen yazılar, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş/kabul edilmemiş olmalıdır.
- 4- Kongre ve sempozyum bildirimleri Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde değerlendirme sürecine alınır. Bu tür yazılarda toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.
- 5- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'*nin yayım dili Türkçedir. Ancak, yabancı diller bölümüne mensup araştırmacılar kendi alan dillerini kullanabilirler. Bir sayıda yayımlanacak yabancı dildeki makale sayısı, o sayıdaki toplam sayının üçte birinden fazla olamaz.
- 6- Bir araştırma kurumu/kuruluşu tarafından desteklenen çalışmalarda, söz konusu kurumun/kuruluşun ve projenin adı, varsa, tarihi ve sayısı dipnotla belirtilmelidir.
- 7- Yüksek lisans ve doktora tezlerinden üretilen makalelerde **tez danışmanı, tez başlığı ve tez tipi** dipnotla belirtilmelidir. Tezin künyesi Kaynakça'ya da eklenmelidir.
- 8- Yazıların gönderilmesinden yayımlanmasına kadar bütün süreçler elektronik ortamda yürütülür. Bütün işlemler <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad> genel ağ adresi üzerinden gerçekleştirilir.
- 9- Gönderilen bütün yazılarda dil bilgisi ve yazım kurallarına uygunluk, açıklık ve anlaşılabilirlik vb. hususlara riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur. Makale ve yazılarda TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.
- 10- *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yayımlanmak üzere gönderilen ve yayıma kabul edilen yazılarda editöryal düzeltmeler yapmak hakkına sahiptir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1- BAŞLIK

- Yazımın içeriğini kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtacak nitelikte olmalı, büyük harflerle ve koyu yazılmalı, on beş kelimeyi geçmemelidir.

2- YAZAR BİLGİLERİ

- Makalelerin dergiye ilk gönderiminde yazar(lar)a ait hiçbir kişisel bilgi yer almamalıdır.
- Gönderilen makale sempozyum ve kongre bildirimleri ile tezlerden üretilmişse bu durum, dergi sistemine yükleme esnasında "Yazar Yorumları" kısmında belirtilmeli; makale dosyası üzerinde bu bilgilere yer verilmemelidir.
- Makaleler hakem değerlendirmesinden geçtikten sonra editör tarafından son düzeltmelerin yapılması istendiğinde yazar(lar), makale şablonunda ilgili yere unvan, adsoyad, üniversite/fakülte/bölüm ve e-posta bilgilerini yazmalıdırlar.
- Yüksek lisans ve doktora öğrencileri lisansüstü eğitim gördükleri üniversite, enstitü ve ana bilim dallarını mutlaka belirtmelidirler.
- Makaledeki tüm yazarların ORCID numarası bulunmalı ve bu numara <http://orcid.org/> formatında yazılmış olmalıdır.

3- ÖZ VE ANAHTAR KELİMELER

- Türkçe öz çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalı; okuyucunun makalenin içeriğini kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine imkân vermelidir.
- Öz, 100-250 kelime arası uzunlukta ve tek paragraf olmalıdır.
- Özün, makale başlığının ve anahtar kelimelerin İngilizceleri de bulunmalıdır.
- Türkçe ve İngilizce dışındaki dillerde yazılan makalelerde –Türkçe ve İngilizceye ek olarak– makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler yer almalıdır.
- Yabancı dildeki öz (abstract)lerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir.
- Anahtar kelimeler makalenin konusunu ve içeriğini en iyi şekilde ifade edebilecek nitelikte olmalı; en az 3, en fazla 5 kelimedenden oluşmalıdır.
- Öz ve anahtar kelimeler uluslararası standartlara uygun olmalıdır. Örneğin TR Dizin Anahtar Terimler Listesi, Medical Subject Headings, CAB Theasarus, JISCT, ERIC vb. gibi kaynaklar kullanılabilir.

4- ANA METİN

- Makaleler, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak 30 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
- Makaleler dergi ana sayfasında bulunan şablon indirilerek bu şablon üzerine yazılmalıdır. Şablon kullanılmadan hazırlanan makaleler ön değerlendirmede düzeltilmesi için geri gönderilecektir.
- Virgül ve noktalı virgül kendilerinden önceki kelimelere bitişik yazılmalıdır. Nokta, soru işareti, ünlem işareti ve iki noktadan sonra bir harflik boşluk bırakılmalıdır.
- Makale, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Yazıda en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.
- Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sıra ile öz, ana metnin bölümleri, İngilizce genişletilmiş özet (Summary), kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri mutlaka bulunmalıdır. “Sonuç”, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı; ana çizgileriyle öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara “Sonuç”ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- **Ana başlıklar:** Tamamı büyük harflerle ve koyu yazılmalıdır.
- **Ara başlıklar:** Tamamı koyu olmak üzere her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı ve başlık sonunda satırbaşı yapılmalıdır.
- **Alt başlıklar:** Tamamı koyu olmak üzere başlığın ilk kelimesindeki birinci harf büyük, sonraki kelime/kelimelerin ilk harfi küçük yazılmalı ve başlık sonuna iki nokta (üst üste) konularak yazıya aynı satırdan devam edilmelidir.
- **Şekil, tablo ve fotoğraflar:** Şekil, tablo ve fotoğraflar yazım alanı dışına taşmamalı, gerekiyorsa her biri ayrı bir sayfada yer almalıdır. Şekil ve tablolar numaralandırılmalı ve içeriğine göre adlandırılmalıdır. Numara ve başlıklar, şekillerin altına, tabloların üstüne gelecek biçimde kelimelerin yalnızca ilk harfleri büyük olarak yazılmalıdır. Tablolar, “WORD” programındaki tablo komutuyla yapılmalıdır. Zorunlu durumlarda ise “EXCEL” tabloları kullanılabilir. Gerektiğinde açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar, şekil ve tabloların hemen altında verilmelidir. Şekil, tablo ve resimler **on sayfayı** aşmamalıdır.
- **Dipnotlar:** Dipnotlar, sadece yapılması zorunlu açıklamalar için kullanılır ve “DİPNOT” komutuyla otomatik olarak verilir. Buradaki atıflar da parantez içinde yazarın soyadı,

eserin yayım yılı ve sayfa numarası gelecek şekilde düzenlenmelidir. **Örnek:** (Kaya, 2000, s. 15)

- **Alıntılar:** Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve alıntının sonunda kaynağı parantez içinde belirtilmelidir. **Beş** satırdan/**kırk** kelimedenden az alıntılar cümle arasında italik olarak, **beş** satırdan/**kırk** kelimedenden uzun alıntılar ise sayfanın sağından 2 ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde italik olarak verilmelidir. Birebir olmayan alıntılarının sonunda sadece parantez içerisinde kaynak gösterilmelidir.
- **Kitap tanıtımı ve çeviriler:** Bu tür yazılarda da “başlık, anahtar kelimeler ve öz”ün İngilizcesi mutlaka bulunmalıdır. Kitap tanıtımlarında yazının başında, tanıtılacak kitabın kapak resmi ve künyesine (basım tarihi, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri bilgileri) yer verilmelidir. Çevirilerde çeviri yapılan kitabın/yayımın künyesi dipnotla belirtilmelidir.
- Çeşitli kaynaklardan veri elde etmeye dayalı tematik çalışmalarda, söz konusu verinin ilgili kaynaklarda taranıp bulunamadığını göstermek bakımından bu kaynaklara “Sonuç” bölümünde işaret edilebilir. Bu kaynaklar sayıca çok fazla ise “Ekler” kısmında da yer verilebilir.

5- İNGİLİZCE GENİŞLETİLMİŞ ÖZET (SUMMARY)

- Makalede çalışmanın sonuç bölümünden sonra makale metninin kelime sayısı olarak yaklaşık %5-15'i kadar İngilizce genişletilmiş özet (summary) bulunmalıdır.
- Genişletilmiş özet, “öz”de olduğu gibi araştırma ile ilgili amaç, problem, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerini içermelidir. Verilen bilgiler “öz”e oranla biraz daha geniş ifade edilmelidir. Araştırma metninde yer almayan herhangi bir bulgu veya sonuç bulundurmamalıdır.
- Genişletilmiş özetle metin içindeki bilgilere göndermede (Örn. Sayfa 3'te belirtildiği gibi) bulunulmamalıdır.
- İngilizce yazılan makalelerde Summary bulunmasına gerek yoktur.
- Genişletilmiş özet, makale için “yayımlanabilir” kararı verildikten sonra gönderilmelidir. İlk gönderimde bulunmasına gerek yoktur.

6- KAYNAK GÖSTERME

Metin içi göndermelerde (atıflarda) ve kaynakça yazımında APA 6 sürümü esas alınmıştır.

A. Metin İçi Göndermeler (Atıflar)

- Atıflar ilgili kısımdan hemen sonra, parantez içinde yazarın soyadı, eserin/çalışmanın yayım yılı ve sayfa numarası sırasıyla, aralarda virgül “,” kullanılarak verilmelidir. Cümlelerin tamamlandığını gösteren nokta işareti parantezden sonra konulmalıdır.
- Dipnotlar metin içi göndermede (atıfta) bulunmak amacıyla değil, metinde verilen önemli bir bilgiye ek bir bilgi vermek veya bu bilgiyi genişletmek için kullanılmalıdır.
- Metin içi göndermelerde yazar-tarih stili kullanılır; bir başka deyişle, metin içinde uygun noktada yazarın soyadı ve arkasından eserin yayım tarihi verilir.

1. Tek Yazar, Tek Çalışma

- Metin içinde göndermede bulunulacak ilgili kısımdan hemen sonra yazarın soyadı, çalışmanın yayım yılı ve sayfa numarası verilir. Sayfa numarası Türkçe makalelerde “s.”, İngilizce makalelerde “p.” kısaltması ile belirtilir.
Örnek: Emek süreci, çalışanın zihninde oluşan bu tasarı ve tasarımın somut bir çabaya dönüşmesinden ibarettir (Marx, 1999, s. 27).
- Yazarın adı ilgili cümle içinde geçiyorsa parantez içinde tarih ve sayfanın belirtilmesi yeterlidir.

Örnek: Altbach (2001, s. 11), dünyada birçok yükseköğretim sisteminin...

Örnek: Altbach, dünyada birçok yükseköğretim sisteminin...ifade etmektedir (2001, s. 11).

- Cümle içinde yazar ve yayım yılı belirtiliyor ise ayrıca parantez içinde yazar ve tarih verilmez.

Örnek: Konuyla ilgili olarak Üçok'un 2004 yılında gerçekleştirmiş olduğu çalışma örnek gösterilebilir.

- Çalışmanın tamamına göndermede bulunulacaksa parantez içinde yazar soyadı ve yayım yılı yazılır.

Örnek: Aile bireyleri, komşular veya etnik gruplar gibi benzer durumlardaki insanlar arasındaki güçlü bağların oluşturduğu sosyal sermayedir (Harper, 2002).

- Bir paragrafta aynı çalışmaya ikinci defa göndermede bulunulacaksa ikincisinde yazar soyadını vermek yeterlidir, yayım yılını eklemeye gerek yoktur.

Örnek: Frederick W. Taylor (1997), bilimsel yönetimin temelinde, işçi ve yönetimin çıkarlarının bütünleştirilmesi olduğunu savunmaktadır... Taylor, işçilerin ellerinde tuttukları işe ilişkin bilgiyi işveren ile paylaşmayarak bu bilgiyi işten 'kaytarmanın' bir aracı olarak kullanabildiklerini savunmaktadır.

- Atıfta bulunulan kaynak ciltlerden oluşuyorsa cilt numarası, sayfa numarasından önce yazılır ve "C." kısaltması ile belirtilir. İngilizce makalelerde cilt için "Vol." Kısaltması kullanılır.

Örnek: (Okay, 1990, C. 2, s. 30)

2. İki veya Daha Fazla Yazarlı Çalışmalar

- İki yazarlı bir çalışma için her göndermede iki yazarın soyadına da yer verilmelidir. Cümle içinde yazarların soyadları "ve" bağlacı ile bağlanırken parantez içinde ise "&" işareti kullanılır.

Örnek: Şafak ve Öz (2003, s. 15) bu konuda...

Örnek: (Şafak & Öz, 2003, s. 15)

Not: İngilizce makalelerde "ve" bağlacı yerine cümle içinde "and", parantez içinde ise "&" işareti kullanılmalıdır.

- Üç, dört veya beş yazarlı çalışmalara göndermede bulunulurken sadece ilk göndermede tüm yazarların soyadları yazılır. Takip eden göndermeler için ilk yazarın soyadından sonra "vd." kısaltması kullanılır.

Örnek: Paragraf içinde ilk gönderme: Ercan, Bakırlı, Selçuk ve diğerleri (2013, s. 25) bu yaklaşımı sergileyen çalışmaların...

Paragraf içinde ikinci ve sonraki göndermeler: Ercan ve diğerleri (2013, s. 25) bu yaklaşımı sergileyen çalışmaların...

Örnek: Parantez içinde ilk gönderme: (Üçok, Vardar & Aksan, 2004, s. 20)

Parantez içinde ikinci ve sonraki göndermeler: (Üçok vd., 2004, s. 20)

- Altı veya daha fazla yazarı olan çalışmalara göndermede bulunulurken sadece ilk yazarın soyadı belirtilir.

Örnek: Cümle içinde: Şener ve diğerleri (2000, s. 50)

Parantez içinde: (Şencan vd., 2000, s. 50)

Not: İngilizce makalelerde üç, dört, beş, altı veya daha fazla yazarlı çalışmalara göndermede bulunulurken "vd." yerine "et al." kısaltması kullanılır.

- Soyadları ve adlarının ilk harfleri aynı olan farklı iki yazara göndermede bulunurken yazarların ad ve soyadları kısaltılmadan yazılır.

Örnek: (Gözde Doğan, 1996)

(Güleda Doğan, 2010)

3. Tüzel Kişi Yazarlı Çalışmalar

- Eğer bir çalışma tüzel kişiye (devlet kurumları, kuruluşlar, dernekler, çalışma grupları vs.) aitse ad bilgisi göndermede açık ve anlaşılır biçimde yazılmalıdır. Tüzel kişi adı bazı durumlarda kısaltılabilir. Tüzel kişi adı uzunsa ve herkesçe bilinen bir kısaltması varsa ilk göndermede hem tam isim hem de kısaltma kullanılır, sonraki göndermelerde sadece kısaltma kullanılır. Tüzel kişi adı kısaysa ve kısaltıldığında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir nitelikte değilse geçtiği her yerde kısaltılmadan yazılır.

Örnek: Paragraf içinde ilk gönderme: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK, 2015)...

Paragraf içinde sonraki göndermelerde: TÜBİTAK (2015)...

Örnek: Parantez içinde ilk göndermede: (Türk Dil Kurumu [TDK], 2012, s. 38)

Parantez içinde sonraki göndermelerde: (TDK, 2012, s. 38).

4. Yazarı Belli Olmayan Çalışmalar

- Bir çalışmada yazar veya tüzel kişi adı bulunmuyorsa göndermede bulunurken yazar alanında geçen ilk birkaç kelime (genellikle başlıktan) ve yıl kullanılır. Göndermelerde makale başlığı, bölüm başlığı veya web sayfasının adı tırnak içinde; kitap, dergi, broşür veya rapor başlığı ise italik olarak yazılır.

Örnek: ("Osmanlı Döneminde Kahve", 2000, s. 18)

(*Yenilenebilir Enerji İmkânları*, 2000)

5. Soyadları Aynı Olan Yazarların Çalışmaları

- Kaynakçada aynı soyada sahip birden fazla yazar varsa çalışma ister aynı yılda isterse de farklı yılda yapılmış olsun yazar soyadlarından önce adlarının ilk harfi kısaltılarak tüm göndermelerde kullanılır.

Örnek: (A. Demir, 2003, s. 46)... (H. Demir, 2003, s. 27)

6. Birden Fazla Çalışmaya Göndermede Bulunma

- Aynı parantez içinde birden fazla çalışmaya göndermede bulunulacaksa bunlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırada olmalı ve noktalı virgül ile ayrılmalıdır.

Örnek: (Gökyay, 1982, s. 120; Okay, 1990, s. 28; Tuna, 2000, s. 40)

- Bir yazara ait farklı çalışmalara göndermede bulunulacaksa, yayım yılı en eski tarihten itibaren yeni olana doğru bir sıra takip edilir ve yazarın soyadı göndermenin en başına bir defa yazılır.

Örnek: (Kılıç, 2000, 2002, 2004)

- Bir yazarın aynı yıl yaptığı çalışmalar, yıldan sonra a, b, c... harfleri eklenmek suretiyle ayırt edilir.

Örnek: (İlhan, 2003a, s. 25)... (İlhan, 2003b, s. 58)

7. Alıntılan veya Aktaran Kaynaklar (İkincil Kaynaklar)

- Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama bazı güçlükler nedeniyle ulaşılamamışsa, göndermede alıntılan veya aktarılan kaynak belirtilir.

8. Bir Kaynağın Belli Bir Kısımına Göndermede Bulunma

- Bir kaynağın belli bir kısmına göndermede bulunulurken söz konusu ögenin bölüm, sayfa, tablo ve şekil numarası belirtilir. Bu şekilde kaynak bildirirken *sayfa* ve *sayfalar* için "s.", *bölüm* için "Böl.", paragraf için "para." kısaltmaları kullanılır.

Örnek: (Öztürk, 2011, s. 45), (Öztürk, 2012, Böl. 3), (Öztürk, 2012, Tablo 2), (Öztürk, 2019, para. 2),

- Bir çalışmada birbirini izleyen sayfalara göndermede bulunulacaksa sayfa numaraları arasına kısa çizgi (-), farklı sayfalara atıf söz konusu ise virgül (,) konur. İngilizce makalelerde sayfa aralığını belirtmek için "pp." kısaltması kullanılır.

Örnek: Bu sayede hem bireylerin hem de grupların verimliliği artmaktadır (Putnam, 2000, s. 16-19)

Örnek: Buna karşılık, salep ise çoğunlukla bir fakir içeceği idi ve ayrıca askerlerin beslenmesi için kullanıldı (Işın, 2014, s. 23, 24, 30).

9. Kişisel İletişimler

- E-postayla, telefonla, yüzyüze veya başka biçimlerde yapılan kişisel görüşmelere dayalı bilgiler, metin içinde gösterilir, ancak kaynakçaya yazılmazlar.

Örnek: (M. Doğan, kişisel iletişim, 1 Aralık 2001)

10. Ayet ve Hadisler

- Ayetler kaynak gösterilirken sırayla sure numarası ve ayet numaraları verilir.

Örnek: (Kur'an-ı Kerim 5: 3-4)

- Hadisler Concordance usulüne göre kaynak gösterilmelidir.

Örnek: (Buhari, *Es-Sahih*, İman 1)

11. Yasa ve Yönetmelikler

- Yasa veya yönetmeliğin adı ve kabul edildiği yıl parantez içinde verilir.

Örnek: (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 1961)

- Yasa veya yönetmeliğin ismi çok uzunsa kısaltma yapılabilir.

Örnek: Kanunun adı: İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun
Cümle içinde gönderme: (İnternet Ortamında Yapılan, 2007)

12. Yazma Eserler

- El yazması bir eser kaynak gösterilirken, müellif adından sonra yz. kısaltması konulmalı, katalog numarası ile varak/sayfa numarası belirtilmelidir. Tam künye ise kaynakçada gösterilmelidir.

Örnek: (Ahmedî, yz. 1410, 7b)

- Yazma eserin müellifi bilinmiyorsa eserin adı ve bulunduğu kütüphanedeki katalog numarası yazılmalıdır.

Örnek: (*Mecmua-i Eş'ar*, yz. 13400, 5a)

13. Arşiv Belgeleri

- Arşiv belgeleri kaynak gösterilirken, metin içindeki kısaltma örnekteki gibi olmalı, açılımı kaynakçada verilmelidir.

Örnek: (BCA, Mühimme 15: 25)

14. Yayım Yılı Bulunmayan Basılı Kaynaklar

- Bir basılı kaynakta yayım tarihi bulunmuyorsa bunu belirtmek için “t.y.” kısaltması kullanılır. İngilizce makalelerde ise “n.d.” kısaltması kullanılır.

Örnek: (Akdoğan, t.y., s. 25)

15. Parantez İçindeki Açıklamalarda Gönderme Yapma

- Parantez içinde yapılacak bir açıklama esnasında gönderme yapılması gerekirse tarih için köşeli parantez değil, virgül kullanılmalıdır.

Örnek: (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Doğan, 2010)

B. Kaynakça

- Makalede kullanılan bütün kaynaklar “Kaynakça”ya alınmalı, makalenin konusu ile ilgili olsa dahi, yazıda değinilmeyen belge ve eserler kaynakçaya dâhil edilmemelidir.
- Kaynaklar ana metnin sonunda yazar soyadlarına göre alfabetik olarak verilmelidir. Soyadı Kanunundan öncekiler için yazar adı esas alınmalı, kısaltma yapılmamalıdır.
- Kaynaklar, mutlaka Latin alfabesi ile yazılmış olmalıdır.

1. Kitaplar, Danışma Kaynakları ve Kitap Bölümleri

- Kitap adlarının yazımında başlık ve alt başlıkların sadece ilk kelimeleri ve var ise özel isimler büyük harfle yazılmalıdır. Kitap adları italik yazılır. Yayınevi adlarındaki “Yayınları” kelimesi “Yay.” olarak kısaltılabilir.

a) Tek Yazarlı Kitaplar

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım Yılı). *Kitabın adı* (İtalik). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Pala, İ. (2006). *Kırk güzeller çeşmesi*. İstanbul: Kapı Yay.

b) İki Yazarlı Kitaplar

- İki yazarlı kitaplarda yazar soyad ve adları arasında & işareti kullanılır.

Örnek: Şentürk, A. A. & Kartal, A. (2011). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.

c) Üç veya Daha Fazla Yazarlı Kitaplar

- Yazar sayısı yedi veya daha az ise tüm yazar adları künyede verilir.

Örnek: Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S. & Cunbur, M. (2000). *Fuzulî divânı*. Ankara: Akçağ Yay.

- Yazar sayısı sekiz veya daha fazla ise ilk altı yazarın bilgisi verilerek üç nokta (...) konur, ardından son yazarın bilgisi verilerek bu kısım kapatılır.

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E., Yazar, F., ... Yazar, H. (Yayım Yılı). *Kitabın adı* (İtalik). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

d) Bir Yazarın Aynı Yıl Yayımlanmış Kitapları

- Bir yazarın aynı yıl yayımlanan eserlerini ayırt etmek için “a, b, c...” harfleri kullanılır.

Örnek: Süreyya, C. (1991a). *Şapkam dolu çiçekle*. İstanbul: Yön Yay.

Süreyya, C. (1991b). *Üstü kalsın*. İstanbul: Broy Yay.

e) Tüzel Kişi Yazarlı Kitaplar

- Yazar kısmına tüzel kişi adı kısaltılmadan yazılır. Eğer yayıncı (yayınevi) ve yazar aynı ise yayıncı yerine Türkçe için “Yazar”, İngilizce için “Author” yazılmalıdır.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım kılavuzu*. Ankara: Yazar.

f) Editörlü Kitaplar

- Editörü olan bir kitabın künyesi kaynakçaya yazılırken editör adlarına yazar kısmında yer verilir ve son editörün adından sonra parantez içinde "Ed." kısaltması kullanılır. Editör bilgisi yerine yayıma hazırlayan kişi belirtilecekse yine parantez içinde "Haz." kısaltması kullanılabilir.

Örnek: Kaynar, M. K. (Ed.). (2015). *Türkiye'nin 1950'li yılları*. İstanbul: İletişim Yay.

- Editörlü bir kitaptaki bir bölüme atıf yapılmışsa bunu kaynakçada gösterirken editör adına yazar kısmında değil, ilgili bölümün başlığından sonra yer verilir. Bölüm başlığı italik yazılmaz.

Yazarın Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bölümün başlığı. Editör A. Soyadı & Editör A. Soyadı (Ed.), *Kitabın başlığı* içinde (sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: Yücel, C. & Gülveren, H. (2006). Sınıfta öğrencilerin motivasyonu. M. Şişman & S. Turan (Ed.), *Sınıf yönetimi* içinde (s. 74-88). Ankara: Pegem Yay.

g) Çeviri Kitaplar

- Bir kitabın herhangi bir yabancı dilden Türkçeye çevirisi kaynak gösterilecekse kitap adından sonra çevirmenin adı belirtilir ve sonrasında "Çev." kısaltması kullanılır. İngilizce makalelerde "Trans." kısaltması kullanılır.

Örnek: Payot, J. (2019). *İrade terbiyesi* (H. Alp, Çev.). İstanbul: Ediz Yayınevi.

h) Ansiklopedi Maddeleri

- Yazarın Soyadı, A. (Yayın yılı). Maddenin başlığı. *Ansiklopedinin adı* (Cilt no, sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.

Örnek: İpekten, H. (1991). Azmî-zâde Mustafa Hâletî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 4, s. 348-349). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

i) Yazar Adı Belirtilmeyen Kitaplar

- Kitabın adı italik olarak yazar kısmına yazılır.

Örnek: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1977). İstanbul: Dergâh Yay.

j) Kitapların Cilt ve Baskı Numaralarının Belirtilmesi

- Kitap ciltlerden oluşuyorsa cilt numarası kitap adından sonra parantez içinde "C." kısaltması ile belirtilir. Kaçınıcı baskı olduğu belirtilecekse yayınevinden sonra "bs." kısaltması kullanılır.

Örnek: Kabaklı, A. (1992). *Türk edebiyatı* (C. 1-5). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (19. bs.). Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Not: Eğer yayıncı bir üniversite ise ve üniversite adında şehir adı geçiyorsa basım yerinin yazılmasına gerek yoktur.

Örnek: Aybar, S. (2014). *Hareket ve rejî sanatı: Bir yöntem - bir oyun*. Ankara Üniversitesi Yay.

Not: Kaynakçada soyadları ve adlarının ilk harfleri aynı olan farklı iki yazar bulunuyorsa yazar adları künyede köşeli parantez içerisinde verilmelidir.

Örnek: Doğan, G. [Gözde]. (1996)... Doğan, G. [Güleda]. (2010)...

2. Süreli Yayınlar

- Düzenli olarak yayımlanan bilimsel dergi, popüler dergi ve gazeteleri içerir. Yazar sayısı ile ilgili hususlarda kitap kaynakçasının yazımındaki kurallar geçerlidir. Süreli yayımlara ilişkin genel kaynakça düzeni şu şekildedir:

Yazarın Soyadı, A., Yazarın Soyadı, B. & Yazarın Soyadı, C. (Yayım yılı). Yazının başlığı.

Süreli Yayımın Adı, (Varsa) Cilt no(Sayı numarası), sayfa aralığı. (Varsa) DOI numarası.

a) Dergi Makaleleri

- Dergi ciltler hâlinde yayımlanıyorsa;
Örnek: Yıldız, H. (2019). Eski Türkçe ile Yakutçanın karşılaştırmalı söz varlığı: Ünlüyle başlayan sözcükler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 59(1), 233-254. doi: 10.26650/TUDED2019-0010.
- Cilt numarası yoksa;
Örnek: Çaksu, A. (2019). Bir siyasi içecek olarak Türk kahvesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 369-386. doi: 10.21497/sefad.586654.
- DOI numarası bulunmayan bir makaleye internet üzerinden erişim sağlandıysa bu çalışmanın bulunduğu web sayfasının URL adresi verilmelidir.
Örnek: Çelik, B. (2019). 16. Yüzyıl şairlerinden Fakîr ve şiirleri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 787-844. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/estad/issue/48330/593485>.
- Çevrimiçi sunulan içeriğin değişebileceği düşünülüyorsa ilgili makalenin alındığı URL adresinden sonra web sitesine erişim tarihi de belirtilmelidir.
Örnek: Tunca, A. & Durmuş, E. (2019). Büyükannelerin torun büyütme yaşantılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 209-226. <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/article/view/969>. Erişim tarihi: 18.12.2019.
- Popüler dergi makaleleri kaynak gösterilirken yayım yılından sonra ay bilgisine de yer verilir. Bu makalelere internet üzerinden erişim sağlandıysa erişim adresi de yazılmalıdır.
Örnek: Çelik Sezer, İ. (2020, Şubat). Avustralya'daki orman yangınlarında son durum. *Bilim ve Teknik*, 627, 16-17.

b) Gazete Yazıları

- Kaynakçada gazete yazılarının sayfa numaraları verilirken "s." kısaltması kullanılır. Gazete adları italik yazılır.
Örnek: Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). Unutma notları. *Cumhuriyet*, s. 13.
- Gazete yazısına internet üzerinden erişim sağlandıysa ilgili web sayfasının URL adresi verilmelidir.
Örnek: Karaca, S. (2020, 12 Şubat). Kararıyım ve yapacağım. *Yeni Meram*. Erişim adresi: <http://www.yenimeram.com.tr/12-subat-2020-yeni-meram-gazetesi-393458.htm/3>.

3. Tezler

a) Kurumsal Bir Veri Tabanında Yer Alan Tezler

- YÖK tez veritabanından erişim sağlanan tezler örnekteki gibi kaynak gösterilmelidir.
Örnek: Gökçe, U. (2019). *Orhan Veli şiirinde özne ve varoluş sorunsalı* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.

b) Yayınlanmamış Tezler

- Yazarın Soyadı, A. (Yıl). *Tezin başlığı* (Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi). Kurum adı, Yer bilgisi.
Örnek: Onat, E. (1987). *Çift serili korelasyon üzerinde bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

c) Kişisel Web Sayfalarından Erişilen Tezler

- Örnek:** Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doktora tezi, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley). Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/publicat.html>.

4. Sempozyum ve Kongre Bildirileri

a) Yayımlanmış Bildiriler

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım Yılı). Bildiri adı. Editör/Hazırlayan A. Soyadı (Ed./Haz.), *Kitabın başlığı* içinde (sayfa aralığı). Basıldığı Şehir: Yayınevi.
Örnek: Bilkan, A. F. (2007). Amasya'nın Osmanlı dönemi kültür hayatındaki yeri ve önemi. Y. Bayram (Haz.), *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 611-620). Amasya: Hilal Yay.

b) Yayımlanmamış Bildiriler

- Yazarın Soyadı, A. (Tarih). Bildiri adı. *Etkinliğin Adı*, Etkinliğin Yapıldığı Şehir.
Örnek: Köklü, N. (1996). Üniversite öğrencilerinin istatistik kaygı puanlarına etki eden faktörler. *Devlet İstatistik Enstitüsü Araştırma Sempozyumu*, Ankara.

5. Elektronik Kaynaklar

a) E-kitaplar

- Yazarın Soyadı, A. (Yayım yılı): *Eserin başlığı*. Erişim adresi.
Örnek: Ayçiçeği, B. (2018). *Behiştî Ahmed'in İskender-nâmesi (İnceleme-Metin)*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206269/behisti-ahmed-iskender-name.html>.
- Kitabın yayım yılı bilinmiyorsa "t.y." kısaltması kullanılır ve siteye erişim tarihi yazılır.
Örnek: Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî Divânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahmedidivani.html>. Erişim tarihi: 22.12.2015.

b) Web Sitelerinden Yapılan Alıntılar

- Web sitelerinden yapılan alıntılar kaynakçada belirtilirken yazar ve yayım tarihi biliniyorsa siteye erişim adresi yazılır, erişim tarihinin yazılmasına gerek yoktur.
Örnek: Aydınoğlu, İ. (2020, 10 Şubat). Evinizde sevgi ve içtenlik dolu bir yaşam oluşturunuz. Erişim adresi: <https://hthayat.haberturk.com/evinizde-sevgi-ve-ictenlik-dolubir-yasam-olusturunuz-1073174>.
- Yazar biliniyor, ancak tarih belli değilse "t.y." kısaltması kullanılır ve siteye erişim tarihi yazılır.
Örnek: Razon, N. (t.y.). Gencin meslek seçimini etkileyen faktörler. <https://www.ekipnormarazon.com/makalelerimiz/meslek-secimi/gencin-mesleksecimini-etkileyen-faktorler/>. Erişim tarihi: 13.03.2020.
- Yazar bilgisi yoksa yazının başlığı yazar kısmına yazılır ve yine siteye erişim tarihine yer verilir.

Örnek: Çocuk ve gençlerde madde bağımlılığı. (t.y.).
<https://npistanbul.com/amatem/cocukvegenclerde-madde-bagimliliği>. Erişim tarihi:
13.02.2020.

5. Yasa ve Yönetmelikler

- Mevzuatın Adı. (Yıl, Gün ve Ay). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: ...). Erişim adresi.

Örnek: Nükleer İhracat Kontrolü Yönetmeliği. (2020, 13 Şubat). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 31038). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200213-3.htm>.

6. Yazma ve Basma (Matbû) Eserler

- Müellifin adı. *Eserin adı*. Bulunduğu Kütüphane. Koleksiyon, Katalog numarası, Varak/sayfa aralığı.

Örnek: Âsım. *Zeyl-i zübdetü'l-eş'âr*. Millet Kütüphanesi. Ali Emîrî Efendi Koleksiyonu, 132, 1b-45a.

- Basma (matbû) eserlerde yayınevi yerine eserin basıldığı matbaanın adı yazılır. Hicrî tarihler miladî tarihe çevrilmeden yazılır.

Örnek: Ebüzziya Tevfik (1306). *Lûgat-ı Ebüzziya*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası

7. Arşiv Belgeleri

- Arşivin Adı. *Belgenin Adı* (Sayısı).

Örnek: BAO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Name-i Hümayun Defteri* (10).

***

Atıfta bulunma ve kaynakça yazımına dair bu rehberin hazırlanmasında *Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları* (Şencan & Doğan, 2017) adlı kitaptan ve *Çukurova Üniversitesi SBE Tez Yazım Kılavuzu*'ndan (2015) yararlanılmıştır. Bu rehberde bulunmayan veya belirtilmeyen hususlar için bu iki kaynağa müracaat edilmelidir.

YAYIN ETİĞİ

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD) (E-ISSN 2458-908X), ilgili disiplinde kriterleri karşılayan özgün bilimsel makalelerin yayımlandığı hakemli, akademik bir dergidir. *SEFAD*'ın etik beyanı COPE *Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors* ve COPE *Best Practice Guidelines for Journal Editors* esaslarına dayanılarak hazırlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için <https://publicationethics.org/> adresinden adı geçen kaynaklara müracaat edilebilir.

Bu belgede *SEFAD*'ın yayımcısı, editör ve alan editörlerinin, hakemlerin ve yazarların uyması gereken etik sorumluluklar belirtilmiştir. Tüm paydaşların bu etik ilkeleri takip etmesi beklenmektedir.

1. YAYIMCININ ETİK SORUMLULUKLARI

SEFAD, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi** tarafından yayımlanan bilimsel ve akademik bir dergidir. Adı geçen kurum adına derginin resmî imtiyaz sahibi, aşağıdaki etik sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür:

Editöryal Bağımsızlık

- Yayımcı, *SEFAD* editörünün ve alan editörlerinin makale kabulünden yayıma kadar olan bütün süreçlerde editöryal kararlarında bağımsız hareket etmesini garanti eder.
- Yayımcı veya dışardan herhangi bir fail editöryal bağımsızlığa aykırı bir talepte bulunamaz, yayım sürecine müdahale edemez.

Fikrî Mülkiyet ve Telif Hakkı

- Yayımcı, *SEFAD*'da yayımlanan her makalenin fikrî mülkiyet ve telif hakkını korur. Bununla birlikte yayımlanmış her makalenin kaydını sağlamakla yükümlüdür.
- Yayımcı, her bir makale için spesifik olarak Makale Bilgi alanında telif hakları gözetilmesi gereken material ile ilgili bilgi vermekle yükümlüdür. Makalede telif konusuna bir material var ise yazarından dilekçe alınarak sisteme kayıt edilmelidir.

Dergi İçeriğine Erişim

- Yayımcı, Açık Erişim ilkesi doğrultusunda *SEFAD*'da yayımlanan tüm makalelere kalıcı ve ücretsiz olarak erişim sağlamayı taahhüt eder.
- Makale başvurusu ve yayımı sürecinde yazarlardan maddî ve manevî herhangi bir karşılık talep etmez.

Yayımların Arşivlenmesi

- Yayımcı, çevrimiçi içeriğin arşivlenmesi ve korunması için gerekli tedbirleri alır.

Etik İhlalin Önlenmesi

- Yayımcı, editörler ile birlikte her türlü bilimsel suistimal ve intihal durumunda gerekli tedbiri almakla yükümlüdür.
- Etik ihlal yapıldığının tespiti hâlinde mümkünse bu ihlalin giderilmesi, mümkün değilse düzeltme yayımlanması veya ilgili makalenin yayımdan çekilmesi gibi çözüm yollarına başvurabilir.

2. EDITÖRLERİN ETİK SORUMLULUKLARI

SEFAD'ın editörü ve alan editörleri aşağıda belirtilen etik sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdür:

Yayım Kararı

- *SEFAD*'a gönderilen makalelerin hangilerinin yayımlanacağına karar vermek editörlerin sorumluluğundadır.
- Gönderilen makaleler *araştırmaya dayalı olma, özgünlük, alana katkı sağlama, yeni ve farklı gelişmeleri irdeleme* gibi akademik nitelikler dikkate alınarak intihal, dergi kapsamına

ve yayım ilkelerine uygunluk açısından yardımcı editor ve baş editor tarafından ön değerlendirmeye tâbi tutulur.

- Ön değerlendirmesi tamamlanan makalelerin hakem süreci, alan editörleri tarafından başlatılır. Hakemlerin kararı neticesinde, makalelerin akademik yeterliliğine bakılarak, yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.

Tarafsızlık

- SEFAD'a gönderilen makalelerin değerlendirilme sürecinde hakem ve yazar(lar)ın *cinsiyet, etnik köken, dinî inanç, siyasi düşünce, görev yaptığı kurum* gibi özellikleri değerlendirmeye alınmaz.

Gizlilik

- SEFAD'a gönderilen makalelere ait herhangi özel bir bilgi yazar(lar), hakemler, editör yardımcıları, yayım kurulu ve yayımcı dışında hiçbir kimse ile paylaşılmaz.
- Yazar(lar)a ait araştırma verileri korunmalıdır.
- Makalenin yayımlanmasından veya reddedilmesinden sonra da SEFAD gizlik ilkesine uygun hareket eder.

Çıkar Çatışması

- Editörler, SEFAD'a gönderilen bir çalışmada yer alan bilgileri, yazar(lar)ının açık yazılı izni olmaksızın, kendi araştırmalarında kullanamazlar. Aynı şekilde, hakem değerlendirmesinden elde edilen bilgi veya fikirleri de kendi çıkarları için kullanamazlar.
- Editör, yazar ile arasında çıkar çatışması ortaya çıktığı takdirde ön değerlendirmenin yapılmasını ve hakemlik sürecinin yönetilmesini kendi yerine diğer editörlerden veya yayım kurulundan birinin yapmasını istemelidir. Böyle bir durumda Makale Bilgisi alanında bilgi verilmelidir.
- Makaleler konu ile ilgili çıkar ilişkisi bulunabilecek hakemlere gönderilmemelidir.

İvedilik

- Ön değerlendirmesi tamamlanan makaleler bekletilmeden hakem değerlendirmesine gönderilir.
- Hakemlerin kararları bekletilmeden yazarlara bildirilerek yazarların istenen düzeltmeleri yapması sağlanır.
- Editöryal süreçlerde SEFAD'ın belirlemiş olduğu sürelerle uygun hareket edilir.

Değerlendirme Sürecini Yürütme

- Hakemler makale konusuna uygun bir şekilde en yetkin isimler arasından seçilir.
- Hakem belirleme sürecinde yazar ile hakemler arasında çıkar çatışması olup olmadığı gözetilmelidir. Yazar ile hakemlerin aynı kurum veya bölümden olmamasına özen gösterilmelidir.
- Kör hakemlik ilkesine riayet edilmeli, hakemlerin bilgileri gizli tutulmalıdır. Ayrıca, makalelerin hakemlere gönderilmesi esnasında makale dosyasında yazar(lar)la ilgili herhangi bir kişisel bilgi bulunmamasına dikkat edilmelidir.
- Hakemlerin nezaketsiz ve bilimsel olmayan bir şekilde değerlendirmede bulunmalarına müsaade edilmemelidir
- Hakem havuzunun sürekli güncellenerek genişletilmesi için çaba sarf edilmelidir.
- Ret gerekçeleri yazar(lar)a bildirilirken kırıcı olmayan ve küçümsemeyen bir dil kullanılmalıdır.

Yayım Bütünlüğünü Sağlama

- Yayımlanan bir makale ile ilgili etik şikâyetler sunulduğu takdirde yayım tarihinin üzerinden uzun bir süre geçmiş olsa dahi gerekli inceleme yapılır. Makale yazarı ile iletişime geçilerek şikâyet ve iddialara ilişkin bilgi verilir. Soruşturma neticesinde etik

kurallara aykırı hareket edildiği saptanmışsa yayımla ilgili bir hata, tutarsızlık veya yanlış yönlendirme olduğuna dair bir düzeltme notu yayımlanır.

3. HAKEMLERİN ETİK SORUMLULUKLARI

Yayın Kararlarına Katkı

- Hakem değerlendirmesi, akademik yayım sürecinin merkezinde yer alır. Hakem kararları, editöryal kararları vermede editörlere yardımcı olur.
- Hakemler editöryal iletişim yoluyla makalenin geliştirilmesinde yazar(lar)a yardımcı olurlar.
- Çift kör hakemli değerlendirme sistemi gereği yazarlar ile doğrudan iletişime geçemezler. Değerlendirme formları ve raporlar editörler aracılığı ile dergi sistemi üzerinden yazarlara iletilir.

İvedilik

- Makale değerlendirmesi için kendisine talep gönderilen bir hakem, ilgili çalışma için hakemlik yapıp yapmayacağını en kısa sürede editöre bildirmelidir.
- Hakem konu hakkında yeterince bilgi sahibi değilse, makale konusu uzmanlık alanının dışındaysa veya zaman darlığından dolayı süresi içinde değerlendirmeyi bitiremeyecekse gerekçe bildirerek editörü haberdar etmeli ve hakemlikten çekilmeyi talep etmelidir.
- Hakemler, dergi tarafından öngörülen süre içerisinde değerlendirmelerini tamamlamalı, süreci geciktirmemelidir.

Gizlilik

- Değerlendirme için hakemlere gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgiler hakemler tarafından gizli tutulmalıdır.
- Editör yetkilendirmesi olmadığı takdirde makale içeriği başkalarına gösterilmemeli ve başkalarıyla tartışılmamalıdır.
- Hakemler, inceledikleri çalışmaların ilk versiyonlarını değerlendirme sürecinden sonra imha etmelidirler. Makalelerin yalnızca nihai, yani yayımlanmış versiyonlarını kullanabilirler.
- Gizlilik ilkesi, başlık ve özet bilgilerini edinmeleri sebebiyle değerlendirme yapmayı reddeden hakemleri de kapsar.

Nesnellik

- Hakemler değerlendirmelerini objektif olarak yaparlar. Makaleye yönelik eleştiriler nesnel ve dengeli biçimde yapılmalıdır.
- Eleştiriler makaleye yönelik olmalıdır, yazara yönelik kişisel eleştiri yapılmamalıdır.
- Hakemler görüşlerini destekleyici kanıtlarla açık bir şekilde ifade etmelidir.
- Hakemler makaleyi reddederken ilkeli ve gerçeğe uygun davranmalı, gerekçelerini açıkça rapor etmelidir. Gerekçeleri yazmak etik sorumluluktur. Makalenin reddine dair raporda uygun bir dil kullanılmalıdır.
- Hakemler değerlendirmelerini yapıcı ve nazik bir dille yapmalıdır.

Kaynakların Belirtilmesi

- Hakemler makalede atıf olarak belirtilmeyen alıntıları tespit etmişlerse bunları yazara bildirmekle yükümlüdür.
- Hakemler değerlendirdikleri makale ile daha önce yayımlanmış bir çalışma arasında benzerlik veya çakışma olduğunu fark etmişlerse editörü bilgilendirmelidirler.

Çıkar Çatışması

- Hakemler, makalesini değerlendirmekle görevlendirildikleri yazar(lar)la işbirliğine dayalı herhangi bir bağlantılarının olması durumunda değerlendirme yapmayı kabul etmemeli ve durum hakkında editörü bilgilendirmelidir.
- Hakemler değerlendirme için kendilerine gönderilen makalelerin tamamını veya bir kısmını, yazarının açık yazılı izni olmadan, kendi araştırmalarında kullanamazlar. Değerlendirme sürecinde elde edilen her türlü bilgi, veri ve fikirler gizli tutulmalı ve kişisel çıkarlar için kullanılmamalıdır. Bu kural, kendilerine gönderilen makaleyi değerlendirmeyi reddeden hakemleri de kapsar.
- Hakemler, kendi çalışmalarına atıfta bulunmayan çalışmaları kötüleyemez ve makale konusuyla ilgili kendi çalışmaları varsa yazar(lar)ı bu çalışmalara atıfta bulunmaya zorlayamaz.

4. YAZARLARIN ETİK SORUMLULUKLARI

Raporlama

- Özgün makale yazar(lar)ı çalışmasının nasıl yapıldığını ve önemini doğru ve açık bir şekilde belirtmeli, çalışmasının sonuçlarını nesnel bir şekilde sunmalıdır.
- Makale, başka araştırmacıların da benzer çalışmalar yapabilmesine imkân tanıyacak şekilde detaylı olmalı ve yararlanılabilecek kaynaklar belirtilmelidir.
- Gerçeğe aykırı, kasıtlı olarak hata içeren ifadeler SEFAD'ın etik ilkeleriyle bağdaşmaz ve kabul edilemez.

Özgünlük

- Yazar(lar) makalelerinin tamamıyla özgün olduğundan ve makalesinde başka çalışmalardan yararlanmışsa eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunduğu ve alıntı yaptığından emin olmalıdır.
- Her ne şekilde olursa olsun intihal yapmak yayımcılık etiğine aykırı bir davranıştır ve kabul edilemez.

Veri Erişimi ve Saklama

- Yazar(lar), editöryal inceleme veya hakem değerlendirmesi için istenmesi durumunda, araştırmasının ham verilerini herkesin erişimine açabilmelidir. Çalışmasının yayımlanmasından sonra da bu verileri makul bir süre saklayabilmelidir.

Birden Fazla Yerde Yayımlama

- Yazar(lar), makalesini birden fazla dergiye yayımlanmak üzere eşzamanlı olarak gönderemez.
- Daha önce bir dergide yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilerek değerlendirme sürecine alınmış bir makale başka bir dergiye yayımlanmak üzere gönderilemez.
- Daha önce başka bir dergide yayımlanmış makalelerin, belli koşulları sağlaması durumunda, tekrar yayımlanması mümkün olabilir. Bu durumda editor, çalışmanın başka bir dergide daha önce yayımlandığını açıklamalı ve ilk yayının olduğu dergiye atıfta bulunmalıdır.

Kaynakların Belirtilmesi

- Yazar(lar) çalışmalarının belirlenmesinde etkili olmuş kaynakları belirtmelidir.
- Kişisel görüşme sonucu elde edilen bilgiler kaynak kişinin izni olmadan kullanılmamalıdır.
- Çalışma sürecinde kullanılan kaynakların tümü belirtilmelidir.
- Makale konusunu destekleyen ve desteklemeyen sonuçları içeren önceki yayınlar belirtilmelidir.

- Araştırmaya destek verenleri belirterek onlara destekleri için teşekkür etmek etik bir sorumluluktur.

Yazarlık Tanımı

- Makale yazarı olarak listelenen kişiler, makalenin hazırlanmasındaki tüm süreçlerde bizzat rol alarak önemli katkıda bulunanlarla sınırlanmalıdır. Çalışmanın sadece belli aşamalarında katkı sağlayan kişiler varsa bunlar “katkıda bulunanlar” olarak belirtilmeli ve kendilerine teşekkür edilmelidir.
- Makalenin birden fazla yazarı varsa bunlardan biri “sorumlu yazar” olarak belirtilmeli ve bu yazar editör ile iletişim hâlinde olmalı ve yazışmaları yürütmelidir. Sorumlu yazar, diğer tüm yazarların makalenin değerlendirme sürecine alınmasından yayımlanmasına kadar her aşamasına dâhil olmalarını sağlamalıdır.

Çıkar Çatışması

- Yazar(lar) çalışma sonuç ve yorumlarını etkileyebilecek maddî ve manevî herhangi bir çıkar çatışması varsa bunları makale gönderimi sırasında belirtmelidir.

Etik Kurul İzni

- Yazar(lar) kullandıkları verilerin kullanım haklarına, araştırma ve analizlerle ilgili gerekli izinlere sahip olduklarını belgelendirmelidirler.
- Klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalıdır. Bu onay tarih ve kodu ile makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Yayımlanmış Makaledeki Hataların Düzeltilmesi

- Yazar(lar) yayımlanmış oldukları makalede önemli bir hata fark ettiğinde derhâl editörü haberdar etmekle ve düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapmakla yükümlüdür.
- Editör bir makalenin ciddi bir hata içerdiğini kendisi tespit eder veya yazarın dışında başka bir kaynaktan öğrenirse yazar(lar) dergi editörüne çalışmasındaki ilgili kısmın doğruluğunu kanıtlamakla, düzeltme yapmakla veya makalesini geri çekmekle yükümlüdür.

PUBLICATION CODE OF ETHICS

Selcuk University Journal of Faculty of Letters I (SEFAD) (E-ISSN 2458-908X) is a refereed academic journal that publishes only original scientific articles that meet the standards for a given discipline. SEFAD's ethical statement has followed the principles of COPE *Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors* and COPE *Best Practice Guidelines for Journal Editors*. For more detailed information, please refer to the resources mentioned in the following link: <https://publicationethics.org/>

In this document, the ethical responsibilities that SEFAD's publisher, editor-in chief, field editors, reviewers and authors should adhere to are specified. All the stakeholders are expected to comply with these ethical principles.

1. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE PUBLISHER

SEFAD is a scientific and academic journal published by Selcuk University Faculty of Letters. The publisher/official owner of the journal on behalf of the faculty is obliged to fulfill the following ethical responsibilities:

Editorial Independence

- The Publisher ensures that SEFAD's editor and the field editors act independently in their editorial decisions throughout the processes from submission to publication.
- The publisher or any external agent cannot make any request against the editorial independence or interfere in the publishing process.

Intellectual Property and Copyright

- The publisher guarantees for protection of the intellectual property and copyright of each article published in SEFAD. Besides, the publisher is obliged to provide a record of every published article.
- The publisher is obliged to provide information on the material for which copyright should be provided in the Article Information field specifically for each article. If there is any material subject to copyright in the article, it should be registered in the system by obtaining a petition from the author.

Access to Journal Content

- The Publisher is committed to providing a permanent and free access to all articles published in SEFAD in accordance with the Open Access principle.
- The publisher cannot request any pecuniary and non-pecuniary provisions from the authors throughout the publication process.

Archiving of Publications

- The publisher takes necessary measures to archive and protect the online content.

Avoiding Ethical Pitfalls

- The publisher, together with the editors, is obliged to take the necessary measures in case of any scientific abuse and plagiarism.
- If an ethical pitfall is noticed, it should be overcome immediately; if not possible, solutions like publishing a correction or withdrawing the related article can be provided.

2. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF EDITORS

- The editors of SEFAD are obliged to fulfill the following ethical responsibilities:

Decision for Publication

- It is the editors' responsibility to decide which articles will be published in the Journal.
- The submitted articles are subjected to pre-evaluation by the assistant editor and editor-in-chief in terms of plagiarism, compliance with the scope and publication principles of the

journal, taking into account academic qualities such as being research-based, originality, contributing to the field, examining new and different developments.

- The referee process of the articles which meet the criteria of preliminary evaluation is initiated by the field editors. According to the reviews of referees and academic qualification of articles, the field editors give a decision on whether the manuscript is accepted or not.

Impartiality

- During the evaluation process of the articles sent to SEFAD, the characteristics of the referee and author (s) such as gender, ethnic origin, religious belief, political opinion, and the institution they work in are not taken into consideration.

Confidentiality

- No specific information as to the articles sent to SEFAD is shared with anyone else other than the author (s), referees, editors, editorial board and publisher.
- Research data should be protected.
- Even after the article is published or rejected, SEFAD acts in accordance with the principle of confidentiality.

Conflict of Interest

- Editors cannot use the information enclosed in a study sent to SEFAD in their own research without the written permission of the author(s). Likewise, they cannot use the information or views collected from the referee evaluation for their own benefit.
- If a conflict of interest arises between the editor and the author, the editor may ask one of the other editors or editorial board to carry out the pre-evaluation and the management of the refereeing process. In such a case, information should be provided in the Article Information field.
- Articles should not be sent to referees who may have a self-interest in the subject of the study.

Urgency

- Having completed preliminary evaluation, the articles are sent to the referees without delay.
- The decisions of the referees are forwarded to the authors without delay so that the authors make the required corrections.
- In the editorial process, action is taken in accordance with the time regulations previously determined by the SEFAD.

Controlling the Evaluation Process

- The referees are chosen among the most competent names in the related field.
- For the process of referee assignment , it should be considered if there is a conflict of interest between the author and the referees. The authors and referees cannot be at the same institution or the department.
- The principle of blind-review must be followed. The information of the referees must be kept confidential. In addition, it should not be ignored that any personal information regarding the author (s) cannot be sent to the referees.
- Referees should not be allowed to make offensive and non-academic comments.
- The referee list should be constantly updated and efforts should be made to expand it.
- When sending a rejection notification to the author (s), the language should not be offensive and disdainful.

Ensuring Publication Integrity

- When ethical considerations regarding a published article arise, even if it has been a long time since the date of publication, the required examination must be carried out. The authors are contacted and informed about the complaints and allegations.
- If possible, the author of the article is contacted to show the necessary attention to complaints and claims. If a violation has been determined as a result of the investigation, a correction notice is issued stating that there is an error, inconsistency or misleading information in the publication.

3. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE REFEREE

Contribution to Publishing Decisions

- The referee evaluation is at the center of the academic publishing process. Referee decisions assist editors in making editorial decisions.
- Referees assist the author (s) in improving the article through editorial communication.
- By reason of the double-blind peer-reviewed evaluation system, the referees cannot directly contact the authors. Evaluation forms and reports are sent to the authors through editors by using the online system of the journal.

Urgency

- A referee to whom a request has been sent for an article evaluation must inform the editor as soon as possible as to whether he/she will evaluate the article.
- If the referee is not sufficiently expert on the subject, or if the article is out of his/her area of expertise or if he/she cannot finish the evaluation due to the shortage of time, he/she should inform the editor by giving a reason and may request to withdraw from being referee.
- Referees should complete their evaluations within the period determined by the Journal, and should not delay the process.

Confidentiality

- All information regarding the articles sent to the referees for evaluation should be kept confidential by the referees.
- As long as there is no editorial authorization, the article content should not be shown and discussed with others.
- After finishing the evaluation process, the referees must destroy the first versions of the manuscript. They can only use the final, i.e. published versions of the articles.
- The principle of confidentiality includes referees who refuse to evaluate since they have already acquired some information about the manuscript such as title and summary.

Objectivity

- Referees must make their evaluations objectively. Article criticisms should be made in an unbiased and fair way.
- Criticism should be directed towards the article; personal criticism of the author is not allowed.
- Referees should express their views clearly by using supporting evidence.
- When refusing the article, the referees should be principled and truthful; they also should report their reasons clearly. Justified explanation is an ethical responsibility. The appropriate language should be used in the report for the rejection of the article.
- Referees should make their evaluations by using a constructive and kind language.

Citing Sources

- If the referees find out that the required citation rules are not followed in the article, they are obliged to inform the author

- If the referees notice that there is a similarity or overlap between the article they evaluated and a previously published work, they should inform the editor.

Conflict of Interest

- Referees should not agree to evaluate if they have any conflict of interest with the author (s) and they should inform the editor about the case.
- Referees cannot use all or some part of the manuscript sent to them for their own research without written permission of the author. Any information, data and ideas obtained during the evaluation process should be kept confidential and should not be used for personal interests. This rule also applies to referees who refuse to evaluate the article sent to them.
- The referees cannot discredit the work that does not refer to their own work and cannot force the author (s) to refer to them if they have their own work in the related area of the manuscript.

4. ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE AUTHORS

Reporting

- Author (s) should accurately and clearly state how their work is carried out, and objectively present its importance and results.
- The article should be detailed in order to allow other researchers to carry out similar studies, and the sources that can be used should be specified.
- Unrealistic and intentionally false statements are not compatible with the ethical code of SEFAD and cannot be allowed.

Originality

- The author (s) must ensure that their articles are completely original and that if they used works of others, they must ensure citing and referencing them completely and accurately.
- Plagiarism is an act against publication ethics and is unacceptable.

Data Access and Retention

- The author (s) should be able to make the raw data of their research accessible to everyone in the case of a request for editorial review or peer review. Authors should be able to retain the data for a reasonable period of time even after the publication.

Multiple Publishing

- The author (s) cannot submit their article for publication to more than one journal at the same time
- An article that was previously published in a journal or sent to the evaluation process for publication cannot be resent to another journal for evaluation.
- It may be possible to republish articles previously published in another journal if they meet certain conditions. In this case, the editor should explain that the work was previously published in another journal and refer to it clearly.

Citing Sources

- Author (s) should cite the sources that contribute to an understanding of the research findings.
- The information obtained as a result of personal interviews should not be used without the permission of the source person.
- All sources used in the study should be cited and referred.
- Previous publications that reveal similar or different results should be indicated.
- It is an ethical responsibility to indicate the supporters of the research and thank them for their contribution.

Authorship Definition

- The persons listed as article authors should be limited to those who make significant contributions by personally taking part in all processes of the preparation of the article. If there are people who contributed only in certain stages of the work, they should be specified as “contributors” and thanked.
- If the article has more than one author, one of them should be specified as the “responsible author” and this author should be in contact with the editor and carry out the correspondence. Corresponding author should ensure that all the other authors are involved in every step of the article from the evaluation process to its publication.

Conflict of Interest

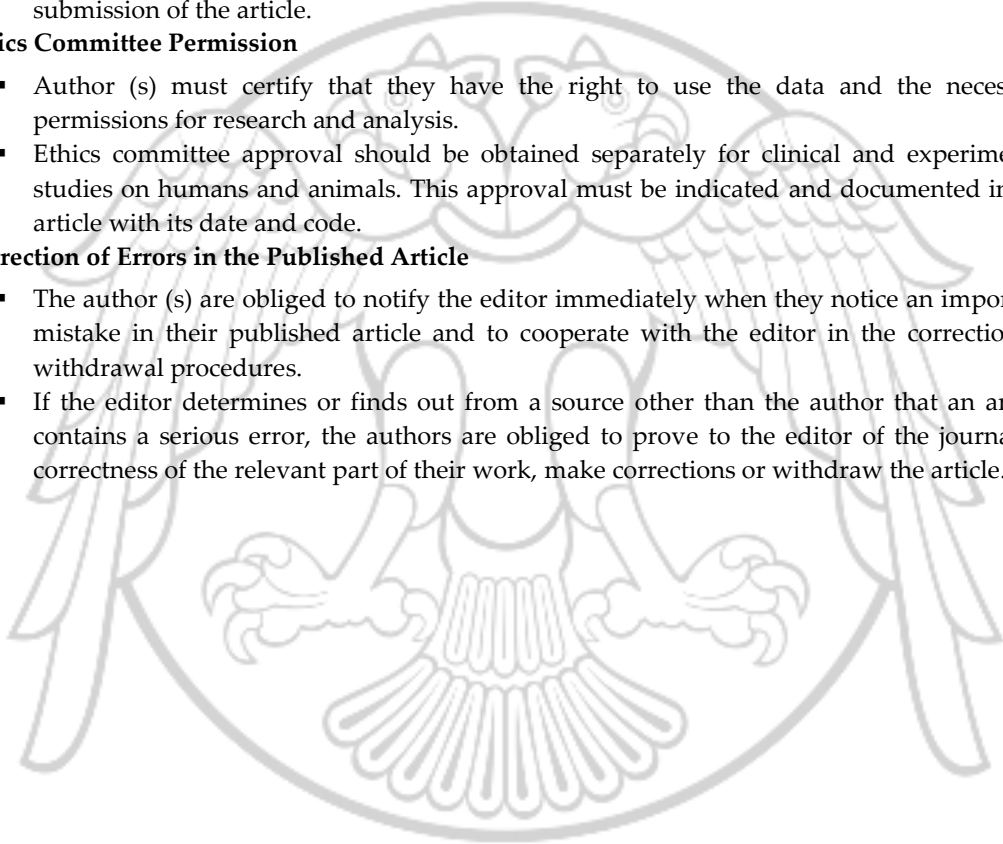
- If there are any pecuniary and non-pecuniary conflicts of interest that may affect the results and interpretations of the study, the author(s) should indicate them during the submission of the article.

Ethics Committee Permission

- Author (s) must certify that they have the right to use the data and the necessary permissions for research and analysis.
- Ethics committee approval should be obtained separately for clinical and experimental studies on humans and animals. This approval must be indicated and documented in the article with its date and code.

Correction of Errors in the Published Article

- The author (s) are obliged to notify the editor immediately when they notice an important mistake in their published article and to cooperate with the editor in the correction or withdrawal procedures.
- If the editor determines or finds out from a source other than the author that an article contains a serious error, the authors are obliged to prove to the editor of the journal the correctness of the relevant part of their work, make corrections or withdraw the article.

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (SEFAD) 40. Yayın Yılı (1981-2021)

Yurdağül Kılınç Adanalı
Editör

2021 yılı itibarıyla Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (SEFAD) 40. yıl dönümünü kutlamak büyük bir onurdur. SEFAD'ın yayım kurulu ve danışma kurulu üyeleri, yöneticileri, hakemleri, yazarları ve okuyucularının özverili katkıları olmasaydı kırk yıllık bu başarı elde edilemezdi. Bu vesileyle emeği geçen tüm meslektaşlarımıza şükranlarımızı sunmak isterim.

Prof. Dr. Yusuf Boysal, 1981 yılında yazdığı ilk editöryal yazısında SEFAD'ın Edebiyat Fakültesi bünyesinde yapılan araştırmaların sonuçlarını yayınlama amacıyla kurulduğunu belirtir. Ona göre *"Üniversitenin eğitim ve öğretimi, bünyesinde yapılan araştırmalara ve bunların sonuçlarına dayanmalıdır, aksi halde eğitim ve öğretim ne kadar başarılı olsa, bir yerde kuru ve nazari kalacaktır."* Boysal, geleceğe yönelik beklentilerini de ekler: *"Bu konuda beklentimiz ve ümidimiz, söz konusu derginin, Uluslararası düzeyde araştırmalara yönelik olarak sürdürülmesidir."* 2021 yılında kurucu editörlerimizin arzularını yerine getirdiğimiz için gururluyuz. SEFAD ekibi, kurucularımızın beklentilerini karşılamak için çalışmakta ve bu misyonu gerçekleştirmek için özveriyle ellerinden geleni yapmaya devam etmektedir.

Derginin kırk yıllık geçmişini burada kısaca anlatmak mümkün olmasa da bu emeği takdir etmemiz gerekmektedir. Bir dergi kurmanın ve onu ayakta tutmanın olağanüstü bir öngörü, beceri ve azim gerektirdiğini biliyoruz. Her biri yetkin editörlerimiz, son kırk yılda SEFAD'ın ilerleyişini şekillendiren girişimlere ön ayak oldular. 1981 yılında yalnızca basılı olarak yayın hayatına başlayan SEFAD'ın indeks başvuruları ve online sisteme aktarımı, önceki baş editörlerimizden Prof. Dr. Semra Tunç döneminde başlatıldı. Yardımcı editör Dr. Ahmet Kavaklıyazı'nın da katkılarıyla bugün SEFAD'ın tüm arşivi, internet sitemiz ve çeşitli veri tabanları üzerinden ücretsiz olarak ulaşılabilir hâdedir. Bir önceki baş editörümüz Doç.Dr. Recep Durgun ise yeni bir editöryal yapı kurarak çitayı yükseltti; 2020 yılında altı alan editörlüğü oluşturdu ve dergi kuruluna davet etti. Sayın Durgun'un örnek rolünün gelecekteki editörler için sağlam bir platform oluşturacağına inanıyorum. Aynı yıl yayım kurulumuz sadece Türkçe ve İngilizce yayım yapma kararı aldı. Kurulumuz, bu kararın SEFAD'ın daha görünür ve daha ulaşılabilir olmasına yardımcı olan kilit bir nokta olduğuna inanmaktadır. 2021 itibarıyla sevindirici bir diğer gelişme ise sosyal bilimler alanındaki çeşitliliğin de göz önüne alınarak yayım kurulumuzun dünyanın en iyi üniversitelerinin seçkin akademisyenlerini bünyesine katmasıdır. Önceki kurulların üyelerine dergimize olan katkı ve emeklerinden dolayı minnettar olduğumuzu belirtmek istiyor ve kurullarımıza yeni katılan üyelerimize davetimizi kabul ettikleri için teşekkür ediyoruz. Mevcut tüm üyelerin listesine web sitemizden ulaşılabilir: (<http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/about/editorialTeam>).

Sosyal bilimlerde kaliteli makalelere ev sahipliği yapmaya kararlıyız. Önceki indekslere ek olarak SEFAD'ın geçen yıl EBSCO tarafından indekslenmeye başladığını duyurmaktan memnuniyet duyuyorum. Bu, evrensel yayıncılık standartlarını karşılama kararlılığımızı göstermektedir. Dergimizin gelişmesi, akademik ve bilimsel yayıncılığa önemli katkılar

sağlaması için tüm etik ilkeleri yakından takip ediyor, mümkün olan en kısa sürede gerekli kriterleri yerine getirmek üzere harekete geçmeye kararlı olduğumuzu belirtmek istiyorum.

Hâlâ üstesinden gelinmesi gereken bazı zorluklar olduğunu itiraf etmeliyim. Birincisi, dergimizde artık daha fazla sayıda İngilizce yazılmış makale yayınlanmaktadır. Yazarların çoğu anadili İngilizce olmadığından onları dil becerilerinin geliştirilmesi noktasında teşvik ediyoruz. Dil editörlerimiz bu problemin üstesinden gelmek için azami gayret gösteriyorlar. İkincisi, dergimizin etki faktörünü artırmaktır. Yayın ekibi, dergi etki faktörü ile birlikte kısa sürede SEFAD'ın dil kalitesini ve uluslararası itibarını daha da iyileştirmek için kararlı bir şekilde çaba göstermektedir. Bu amaca ulaşmak için kurullarımızdan ve okuyucularımızdan geri bildirim, öneri ve eleştirel katkı almaktan mutluluk duyacağımızın bilinmesini isteriz.

Dergi yayınlamak bir ekip işidir. SEFAD'da azim, kararlılık ve ekip ruhuyla çalışan akademisyenlerle bir arada çalışıyor olmaktan büyük mutluluk duyduğumu ifade etmek isterim. Başarılı bir gelişim sürecini temin eden önceki tüm editörlerimize özverili katkıları için teşekkür ederim. Hakem değerlendirmesi ve yayın sürecindeki titiz ve gayretli çalışmaları için alan editörlerine, dil editörlerine ve yardımcı editörlere de minnettarım. SEFAD'ı her daim destekleyen Selçuk Üniversitesi rektörleri ve Fakültemiz dekanlarına şükranlarımı sunuyorum.

40 yıldır SEFAD'ın olağanüstü gelişiminden gerçekten gurur duyuyoruz. Uluslararası ve kaliteli bir dergi olarak önümüzdeki yıllarda etkisini artırmaya devam edeceğine, akademik ve sosyal hayata önemli bilimsel katkıları olacağına yürekten inanıyoruz.

Celebrating the 40th Anniversary of the Publication of Selcuk University Journal of Faculty of Letters (SEFAD) (1981-2021)

Yurdağül Kılınç Adanalı
Editor-in-Chief

It is a tremendous honor to celebrate in 2021 a significant milestone of the 40th anniversary of Selcuk University Journal of Faculty of Letters (SEFAD). I want to take this opportunity to express our gratitude to all of our current and past colleagues as contributing members of the editorial and advisory board, managers, reviewers, authors, and readers of SEFAD. Without our devoted contributors, we could not have accomplished these forty years of achievement.

In 1981, Professor Yusuf Boysal wrote in his first editorial article that SEFAD aims to publish research conducted within the Faculty of Letters. He believed that *“the university education should be based on the researches and their results; otherwise the education and training - no matter how successful it is- will remain barren and only theoretical.”* He added his hope for the future: *“that this journal will continue to be published at an international level.”* We are proud to say that the hopes of our founding editors have come true this year. The SEFAD team has worked very hard to meet the expectations of our founders and has given their due diligence in carrying out this mission.

Without divulging in much detailed history, I would like to share how the SEFAD developed. We know that launching and keeping a journal requires great prudence, ingenuity, and perseverance. Previous editors have executed initiatives that shaped the progression of SEFAD in the last four decades. In 1981, SEFAD began its inception as an exclusively printed journal. During the Prof. Dr. Semra Tunç’s editorial period, transferring of the archive to the online system and applying to the indexes were initiated. With the contribution of assistant editor Dr. Ahmet Kavaklıyazı the entire collection of SEFAD is now available online via our website and offered in various databases without any fees. My predecessor, the editor-in-chief Associate Prof. Recep Durgun, raised the bar by establishing a new editorial structure; inviting six field editors to the board in 2020. I believe his exemplary role provided a strong platform for future editors to build on. In the same year, our editorial board has decided to publish only in Turkish and English. The board believed that this decision is a key point that helps the SEFAD more visible and accessible worldwide. Another development we are delighted to expand in 2021 is to build a wider diversity within the branches of social sciences, our editorial board has consisted of distinguished professors from the top universities all over the world. I thank the members of the previous boards for their service and kindly welcome new members to our boards. A complete list of our members is available on our website at <http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/about/editorialTeam>.

We are determined to be the source for exceptional articles in social sciences. I am pleased to announce that SEFAD has been accepted for indexing by EBSCO last year. This acknowledgement demonstrates our dedication to meet universal publishing standards. We continue to closely follow all ethical principles to take action as soon as possible so that our

journal would develop and make significant contributions to the academic and scientific publications.

We still have to meet some challenges to overcome and achieve these goals. First, we would like to publish more articles written in English. Since most authors are non-native English speakers, we have to increase our support for authors to improve their language skills. Our language editors have been providing considerable effort to help address this issue. The second is to expand the journal's impact factor. Our editorial team is determined to improve further the writing quality and international reputation of SEFAD in a short time, along with the impact factor. In order to reach our goals together, we are actively seeking feedback, suggestions, and critical contributions from our boards and readers.

Publishing a journal is a team effort, and it is a privilege to collaborate with such a committed and enthusiastic group of colleagues. I thank all preceding editors who have provided a successful transition and for their commitments, as well as the field editors, language editors and associate editors for their passionate, rigorous and dedicative attitude during the process of peer-review and publication. In conclusion, I would like to express my gratitude to Selcuk University presidents and our faculty deans who have generously supported the SEFAD.

The evolution of SEFAD has been truly remarkable over the past 40 years. We are proud to have a high-quality international journal that will have a significant scholarly impact on academic and social life by continuing to increase its influence in the coming years.

---

* A sincere thank to Jenna Kim for her proofreading of this editorial in English.

İsimden İsim Yapan +sAk Eki ile Fiilden İsim Yapan -sAk Ekinin Yapı ve Anlam Bakımından Değerlendirmesi*

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan Doğan
Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ahmetturandogan@gmail.com

Öz

Türkçede eklerin büyük bir öneminin olduğu herkesin malumudur. Bu ekler içerisinde de yapım ekleri, yeni kelimelerin türetilmesi ve çeşitli anlam ilgilerinin kurulmasında kullanılır. Bu durum, Türkçenin tarihi seyri boyunca eklerin az-çok değişikliğe uğramasıyla belli bir düzen içerisinde devam etmiştir. Aynısı, +sAk, -sAk ekleri için de geçerlidir. Bu ek de zaman içerisinde hem yapı hem de anlam bakımından bazı değişikliklere uğramıştır. Önceleri isimden isim yapma ekiyken, ses düşmesi nedeniyle doğrudan fiillere de eklenir olmuştur. Böylece, görevleri arasına fiilden isim yapma da eklenmiştir. Buradan hareketle, çalışmada +sAk, -sAk birleşik eklerinin oluşumuna, birleşik olarak kullanıldığı örneklerin neler olduğuna, Türkçenin değişik dönemlerinde nasıl kullanıldığına, isim ve fiillere eklenerek ne tür kelimeler yaptığına ve Türkçenin dönemleri üzerine yapılmış dil bilgisi çalışmalarında yer alıp almadığına bakılmıştır. Bu işlem yapılırken de Türkçenin tarihi devirlerine ait eserlerden, bu eserler üzerine yapılmış incelemelerden ve günümüzdeki dil bilgisi çalışmalarından eklerin kullanımıyla ilgili örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, yapım eki, dil bilgisi, +sAk eki, -sAk eki.

The Evaluation of “+sAk” Suffix Which Forms Noun from Noun and “-sAk” Suffix Which Forms Noun from Verb in Terms of Structure and Meaning**

Abstract

It is a known fact that suffixes have an important place in Turkish. Derivational suffixes among these suffixes are used for the formation of new words and various meanings from the words. This situation has continued in an order in the course of the history of Turkish language with a little change. This is also valid for +sAk, -sAk suffixes.

* Bu makale, Türk Dil Kurumu tarafından 2-3 Haziran 2016 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen Türk Dilinde Ekler Sempozyumu’nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş biçimidir.

** This article is the expanded and revised version of the paper presented at the Symposium on Suffixes in Turkish Language organized by the Turkish Language Association between 2-3 June 2016 in Istanbul.

These suffixes have undergone some changes in terms of both meaning and structure in the course of time. In the beginning, they were suffixes which formed noun from noun and now they are also added to verbs directly due to deletion. Thus, a new function for the suffixes, the formation of noun from verb, has emerged. From this point of view, the formation of compound *+sAk*, *-sAk* suffixes, examples that contain them, how they are used in different periods of Turkish language, what kinds of words they form by being added to nouns and verbs, and whether they exist in grammar studies in the periods of Turkish language or not were discussed in this study. In addition, examples from works belonging to the historical periods of Turkish language, studies being conducted on these works and current grammar studies in terms of the usage of the suffixes were presented.

Keywords: Turkish language, derivational suffix, grammar, *+sAk* suffix, *-sAk* suffix.

GİRİŞ

İsimden isim yapan +sAk eki ile fiilden isim yapan -sAk eki üzerine pek çok araştırmacı fikir beyan etmiştir. Türkçenin farklı dönemlerine ait olan bu değerlendirmeler, genellikle birkaç cümlelik değerlendirmelerdir.

Gabain, ekin arzulama ve istek bildiren isimden fiil yapma eki +sa- ile genellikle sıfatlar yapan fiilden isim yapma eki olan -k'nin birleşiminden oluştuğunu belirtmiş ve +sAk ekini isimden sıfat yapan ekler arasında değerlendirmiştir: *keksek* (*kek* "kin"+*sek*) "kinli, kindar", *tapıgsak* (*tapıg* "hürmet"+*sağ*) "hürmetkâr" (2007, s. 48). Gabain'in verdiği bilgilerden ekin Eski Türkçe döneminde isim kök veya gövdelerine geldiği görülmektedir.

Eraslan, çalışmasında +sAk ekini Gabain'in dediklerine benzer bir şekilde "sıfat mahiyetinde gövdeler türeten isimden isim yapma eki" olarak tanımlamıştır. Gabain'in dediği gibi +sa-k / +se-k yapısında birleşik bir ek olabileceğini eklemiş ve Gabain'le ortak örnekler vermiştir (2012, s. 101).

Brockelmann, +sAk ekinin dilek ifade eden desideratif fiillerden türetilen sıfat olduğunu belirtmiş ve dediklerini Orta Türkçe dönemindeki şu örneklerle desteklemiştir: *bağırsak* "merhametli", *barıgsak* "gitmeye istekli, gitmeye hazır", *keligsek* "gelmeye istekli", *kirigsek* "girmeye istekli", *oduğsak* "uyanık", *sarımsak* "sarımsak", *tirigsek* "yaşamaya istekli", *туруğsak* "durmaya istekli", *yansak* "uygun", *yükssek* "yüksek" ... (1954, s. 135-136). Ancak, burada verilen örneklerin tamamının dilek bildirmediği görülmektedir: *bağırsak*, *oduğsak*, *sarımsak*, *yansak*, *yükssek*.

Deny, isimden türemiş fiiller başlığı altında -sa / -se ekinden bahsederken bu eke değinmiş ve Altaycanın "...e meraklı" anlamındaki -sak / -sek eklerinin -sa / -se ekinden meydana getirilmiş olacağını belirtmiştir: *ırakızaç* "rakıya meraklı, rakıya düşkün", *çayzaç* "çaya meraklı", *törzök* "şeref yerinde oturmasını seven". Deny, Altaycanın yanında bu ekin Yakutçada da -msex şeklinde bulunduğunu eklemiştir: *bisimsex* "bizimkine meyleden, bizim tarafa meyleden". Bunun yanında -igse ekinin -(I)gsAk ekine denk olduğunu ve Divanu Lugati't-Türk'te bulunan bu ekin "niyet" anlamı veren sıfat-fiil eki olarak kabul edildiğini belirtmiştir (2012, s. 461-462). Deny, bu araştırmasında +sAk ekini isimlerden merak ve meyil bildiren isimler yapan bir ek olarak ele almış; ancak fiilden isim yapan -sAk ekine değinmeyip -(I)gsAk şeklinde birleşik hâlden bahsetmiştir.

Atalay, ekin fiil ve isim köklerine gelerek isim ve aygıt ismi ile sıfat yaptığını belirterek şu örnekleri vermiştir: isim (*barsak* "aslı; bağırsak", *kursak* "kemer, kuşak, bel bağı", *varsak* "enli bir çeşit kılıç; bir Türkmen boyu"; aygıt ismi (*susak* "kırlarda çeşme ve kuyu başlarında bulunan ağaçtan oyma ve saplı tas veya maşrapa"; sıfat (*uysak* "uyuntu, düşüncesiz") (1941, s. 236). Atalay, bu değerlendirmesinde hem isimden isim hem de fiilden isim yaptığını belirtmiş; ancak iki görevi birden yerine getirmesi durumuna değinmemiştir.

Hacıeminoğlu, -k ekini dışarıda tutarak -sa- / -se- ekinin Karahanlı sahasında hem isimden isim hem de fiilden fiil yapma eki olarak işlek bir şekilde kullanıldığını belirtmiş; ancak bu durumun Türk dilinin genel kurallarına aykırı olduğunu da eklemiştir. Türkçede aynı ekin hem isim tabanına hem de fiil tabanına gelemeyeceğini; ancak bu ekin istisnai bir durum içerdiğini ve bu kuralın dışında kaldığını aktarmıştır. Bu ekin sahip olduğu istisnai durumun -a- / -e- ve -k- / -k- eklerinde de görüldüğünü; fakat bu eklerin -sa- / -se- eki kadar işlek olmadığını belirtmiştir. Bu ekin söz konusu dönemde fiilden fiil yapmanın yanında fiillerden yapılmış isimlerin üzerine gelerek onlardan tekrar fiiller yaptığını da söylemiştir:

alıgsa- “almak istemek”, *barıgsa-* “varmak istemek”, *keligse-* “gelmek istemek”, *satıgsa-* “satmak istemek”... (2008, s. 140-141, 159-160).

Banguoğlu, eki sadece isimden isim yapma ekleri arasında değerlendirerek, *-dek* ve *-lek* ekleri gibi isimden *-se-* fiili tabanlarına düşmeli *-ik* ekinin gelmesi ve önceki ile kaynaşmasından doğmuş bir birleşik ek olacağını belirtmiştir. Ayrıca, *-sek* eki ile biten kelimelerden hangilerinin *-se-* fiillerinden, hangilerinin doğrudan doğruya isim kökünden geldiklerini her zaman bilmenin imkânsız olduğunu ve bu yolla türetilen kelimelerde istek anlamının da çoğu zaman korunmadığını eklemiştir: *er-se-k* “erkek delisi (kadın)” anlamında iken, *su-sak* “su kabı” anlamına geliyor. Bunun yanında, Eski Türkçeden itibaren gelmiş bazı bu türlü ad ve sıfatların da farklı yorumlara muhtaç olduğunu (*kursak* < *kurugsak*, *dırsek* < *tırsgek*, *bağırsak* < *bağarsuk*...) ve bu ekin Batı Türkçesine nazaran Doğu Türkçesinde daha geniş bir kullanım alanı kazandığını (2004, s. 198-199) belirtmiştir. Banguoğlu, çalışmasında bu ekin fiil köklerine gelerek onlardan isim yaptığını ise belirtmemiştir.

Zülfikar, isme gelen *+sAk* ekinin isim ve sıfat yaptığını ve bu ekin isimden fiil yapan *-sa* ekiyle isim ve sıfat yapan *-k* ekinden oluştuğunu belirterek, şu örnekleri vermiştir: *susak* “susamış”, *ersek* “ersemiş, erkeksemiş”. Fiile gelen *-sAk* ekinin ise isim ve sıfat yaptığını bildirmiştir: *savsak*, *tutsak* gibi. Bu ekle Cumhuriyet döneminde *ıraksak* ve *yakınsak* terimlerinin türetildiğini bunların da *ıraksa-* ve *yakınsa-* fiillerine *-k* eki getirilerek yapıldığını söylemiştir. Bunun yanında, bu ekle kurulmuş kelimelerin halk ağzında da örneklerinin olduğunu (*bunsak* “sıkıntı verici loş, nemli”, *soksansak* “iğne”, *bayırsak* “az bayır”, *boğazsak* “obur, pisboğaz”...) bildirdikten sonra ekin kelimeye “birtakım nitelikleri bulundurma, istekli olma, meyyal” kavramı (isim: *tutsak*; sıfat: *susak*, *evsek*, *savsak*, *uysak*, *yakınsak*, *ıraksak*) ve “araç, gereç” kavramı (isim: *burunsak*) kattığını eklemiştir (2011, s. 138). Zülfikar’ın bu eki hem isimden isim hem de fiilden isim yapma ekleri arasında değerlendirdiği görülmektedir.

Korkmaz, bu eki hem isimden isim hem de fiilden isim yapma ekleri arasında değerlendirmiştir. İsimden isim yapma eki olan *+sAk*’ın addan “istek” bildiren fiil yapma ekiyle, fiilden ad ve sıfat türeten *-k* ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ek olduğunu, işlek olmadığını ve eldeki sayılı örneklerin tarihi dönemlerde yapılmış türetmelerin uzantıları olmasından dolayı zaman içerisinde ekin eklendiği sözlerin şekil yapısında ve işlevinde bazı değişimler meydana geldiğini, bu nedenle de çok kez *+sAk*’lı kelimelerin ilk şekillerini bulmanın güç olduğunu belirtmiştir: *aksak*, *bağırsak*, *boğazsak* “obur”, *burunsak* “hayvanlarda burun başlığı, burun ipi”, *ersek* “erkek düşkününü kadın”, *dırsek*, *kursak*, *ölümsek* “zayıf, cılız”, *sarımsak*, *savsak* “ihmalci”, *tutsak*, *tümsek*, *yüksek vb.* (2003, s. 61). Ayrıca Korkmaz, fiilden isim yapma eki olan *-sAk*’ın *Ig+sA-k* > *-sA-k*’tan geldiğini belirtmiş ve fiilden tek tük ad ve sıfat türetmiş ölü bir birleşik ek olduğunu ve eldeki birkaç örneğe göre fiilin gösterdiği işi üzerinde nitelik olarak taşıyan veya o işe meyilli, istekli olan anlamında ad ve sıfatlar türettiğini bildirmiştir: *savsak* “ihmalcâr”, *tutsak* “esir”, *uysak* “bön, aptal”, *tümsek vb.* (2003, s. 105). Korkmaz’ın hem isimden isim hem de fiilden isim yapma başlığı altında birkaç kelimeyi ortak olarak verdiği görülmektedir: *savsak*, *tutsak*, *tümsek*.

Taş, Kutadgu Bilig üzerine yaptığı söz yapımı çalışmasında *+sAk* ekine yer vermiş ve *bağırsak* ve *tulsak* kelimelerinde yer aldığını belirtmiştir (2005, s. 78). Taş’ın çalışmasında incelenen eserin döneminden dolayı fiilden isim yapan *-sAk* eki yer almamıştır.

Ergin, söz konusu eki, fiilden isim yapma ekleri arasında değerlendirip işlek bir ek olmadığını ve *tut-sak* kelimesinde bu ekin bulunduğunu belirtmiştir (2009b, s. 197). Özçelik ve Erten de eki, sadece, fiilden isim yapma ekleri arasında gösterip isim ve sıfat olarak kullanılan kelimeler yaptığını söylemişlerdir: *tutsak, savsak, kursak* (2011, s. 85). Vural ve Böler, eki sadece isimden isim yapma ekleri arasında değerlendirmiştir. Bu ekin, Eski Türkçeden beri var olan kelimelerde görüldüğünü; ancak bu kelimelerin farklı farklı yorumlar istediğini, köklerini bugünkü hâlleri ile açığa çıkarmanın zor olduğunu ve bunun için de kök olarak kabul edildiğini belirttikten sonra şu örnekleri vermiştir: *kursak, dirsek, tümsek, yüksek, bağırsak, ölümsek, susak, yakınsak* (2014, s. 165). Hengirmen, eki hem isimden isim hem de fiilden isim yapma ekleri arasında göstermiştir. İsimden isim yapma ekleri için, genellikle ad soylu sözcüklerden sonra gelerek benzerlik ve gibilik anlamı verir, açıklamasını yaptıktan sonra *ağırsak, bağırsak, susak, yakınsak* ve *ıraksak* örneklerini vermiştir. Fiilden isim yapma ekini *-sak (-sek, -sık)* şeklinde gösteren Hengirmen, bu ekin genellikle ad ve ad soylu sözcüklerle kullanıldığını ve işlek bir ek olmadığını belirterek şu örnekleri vermiştir: *tutsak* ve *savsak* (2006, s. 298, 313). Eker de eki isimden isim ve fiilden isim yapma ekleri arasında göstermiştir. İsimden isim yapma eklerinden bahsederken, ekin kullanım sıklığının çok az olduğundan, Modern Türkiye Türkçesinde *ıraksak* ve *yakınsak* gibi kimi fizik terimlerinin yapımında kullanıldığından ve fiilden isim yapma eki olarak da sadece *tutsak* örneğinin bulunduğundan söz etmiştir (2011, s. 340, 349). Son olarak, Bulak +sA- isimden fiil yapma eki üzerine yapmış olduğu çalışmasında ekin *-Iğ+sA-k > +sA-k > +sAk* yönünde bir değişim gösterdiğini belirtmiş ve bu ekin isimden fiil yapma eki olarak kullanıldığını bildirerek bu yönde bir değerlendirme yapmıştır (2012, s. 695). Bulak, ayrıca +sA- ekinin değerlendirmesinde bu ekin eklendiği kelimenin sonundaki *-ğ / -g* fiilden isim yapma ekinin düşmesi sonucu fiillere de geldiğini bildirmiştir (2012, s. 702). Bulak'ın +sA eki ve bunun zaman içerisinde oluşturduğu birleşik ekleri ele aldığı çalışmasında bu ekin eklendiği kelimenin sonundaki *-ğ / -g* fiilden isim yapma ekinin düşmesiyle oluşan *-sAk* birleşik ekinden bahsetmediği, bunun yanında konunun kapsamı gereği de +sAk ekini derinlemesine ele almadığı görülmektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan eklerle ilgili çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer verildikten sonra bir duruma daha dikkat çekmek gerekmektedir. +sAk ve -sAk birleşik ekleriyle ilgili yapılan çalışmalarda bu ekler altında birleşiklik özelliği göstermeyen +sA-k, -sA-k yapısında iki ayrı ekle oluşturulmuş kelimelere de yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada "Söz konusu eklerin birleşik olarak yer aldığı veya almadığı kelimeler hangileridir, birleşiklik veya ayrılık nasıl anlaşılır?" gibi sorulara da cevap verilmeye çalışılmıştır.

1. DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında +sAk, -sAk eklerinin tarihî gelişimi, yapısı, anlam alanı art zamanlı ve eş zamanlı değerlendirilmiştir. Bunun yanında, söz konusu eklerin birleşik ek veya iki ayrı ek olduğu kullanımlara açıklık getirilmiştir. Son olarak ise günümüzdeki *bağırsak* kelimesinin *bağırsuk, bağırsuk, bağırsık* gibi kullanımlarla olan ilişkisine değinilmiştir.

1.1. +sAk, -sAk Eklerinin Tarihî Gelişimi, Yapısı ve Anlam Alanı

+sAk eki, Eski Türkçe döneminden itibaren isimden isim yapma eki olarak kullanılmıştır. Ekin Türk dili içerisinde tespit edilebilen ilk örneği *Irk Bitig'*de geçmektedir: *kurugsak* "kursak, mide" [Irk Bitig, 8] (Tekin, 2013, s. 19). Bunun yanında, Eski

Uygur Türkçesi döneminde diğer bazı metinlerde de kayıtlara geçmiştir: *karsak* “bir tür tilki” [Altun Yaruk, 599/16] (Kaya, 1994); *bağursak* “bağirsak”, *keksek* “kindar”, *kuruşsak* “kursak, karın”, *tapırsak* “hürmetkâr” (Gabain, 2007); *amsak* “zevk, eğilim, temayül”, *bağirsak* “bağirsak”, *koğursak* “kursak” (Caferoğlu, 2011); *oduşsak* “uyanık” (Erdal, 1991). Söz konusu ekin Türkçenin ilk yazılı dönemlerinde isimlere eklenerek genellikle bazı organ ve hayvan adlarında kullanıldığı görülmektedir. Anlam bakımından ise, organ ve hayvan adlarını ayırırsak, bir şeye karşı istekli, meyilli olma; ismin bildirdiği niteliğe çok sahip olma bildirmektedir.

Hem isme hem de fiile gelen örneklerinin doğrudan +sAk ekinde olmasa da ekin birleşenlerinden biri olan +sA- ekinde Eski Uygur Türkçesi döneminde iki şekilde de kullanılıyor olması bu dönemden itibaren hem isme hem de fiile gelmeye başladığının en iyi kanıtıdır: *barırsa-* “varmak istemek”, *körüğe-* “görmek istemek”, *öpüğe-* “öpmek istemek”; *atsa-* “atmak istemek”, *berse-* “vermek istemek”, *öpse-* “öpmek istemek” (Eraslan, 2012, s. 109, 111-112).

Karahanlı Türkçesi dönemi, söz konusu ekin Eski Türkçe dönemine göre farklı örnek ve açıklamalarının bulunduğu bir dönemdir. Bu dönemde Kâşgarlı Mahmud’un Divanu Lugati’t-Türk’te bu ekle ilgili yaptığı açıklamalara bakmak gerekir. Kâşgarlı, Türklerin fiillerden çıkan sıfatlar üzerinde birleştiğini söyleyerek, fiillerden çıkan sıfatlar; yani sıfat-fiiller konusunda *-daçı / -deçi, -ğuçı / -güçi, -ğan / -gen, -guluğ / -gülük ve -ğlı / -gli* ekleri arasında *-sağ / -sek* ekine de değinmiştir [DLT, C-II, 47-58] (Atalay, 2013). Kâşgarlı, bu eki “bir iş yapılmadan önce o işin yapılmasını arzu eden ve sıfat olan bir fail” olarak nitelendirmiştir. Türklerin *ol ewge barırsak ol* “O adam eve gitmek isteğindedir.”, *ol munda turırsak ol* “O burada kalmak dileğindedir.”, *ol berü keligsek erdi, ol ewge kirigsek ol* ve *ol tawar torigsek ol* “O, beri gelmek istiyor.”, “O, eve girmek dileğindedir.”, “O, mal toplamak arzu ediyor.”, *ol er ol tawarsak, bu uragut ol ersek* “O adam mal sever.”, “O kadın erkek arzu eder. Erkeğe düşkün” [DLT, C-II, 54-56] (Atalay, 2013), *tapırsak er* “hizmet seven adam” [DLT, C-II, 168] (Atalay, 2013) biçimlerinde kullandığını ifade etmiştir.

Kâşgarlı, dördüncü grupta bahsettiği ve “kendisinden haber verilen gizli bir fiili işlemek, failin hakkı olduğu manasına gelen bir sıfatla sıfatlanan fail” dediği *-guluğ / -gülük* sıfat-fiil ekini açıklarken şunları belirtir: Oğuzlardan birtakımları **ج** harfi yerine **س** getirirler: *ol munda barırsak erdi, ol mundın barırsak tegül* derler ki, “onun buradan kalkmak hakkı idi”, “o, buradan gitmeği kurmamıştı” demektir [DLT, C-II, 55-56] (Atalay, 2013). Kâşgarlı, her ne kadar, bazı Oğuz boylarının *-guluú / -gülük* ekindeki **ج** (l) harfi yerine **س** “s” harfi kullandıklarını belirtip *-sağ* ekli bir örnek verse de ekin ünlüsünün nasıl değiştiğini belirtmemiştir. Ayrıca, burada *-sağ* biçiminde belirtilen ek, *-guluğ* ekinden değişme değil, +sA-ğ biçimindeki iki ayrı ekin oluşturduğu ve “bir işi işlemenin kişinin hakkı olduğu” anlamını veren farklı bir kullanım olmalıdır.

Kâşgarlı, eserinin bir başka yerinde “ismi fail” olarak adlandırdığı sıfat-fiiller bölümünde *-sağ / -sek* eki üzerinde durarak, “bir işi işlemek azminde ve dileğinde olmakla vasıflanan faile örnek” anlamında olduğu ve söz konusu ayırmda bu çeşidin az kullanıldığı açıklamasını yapmış ve şu örnekleri vermiştir: *ol at suwgarırsak erdi* “O, atı suvarmak dileğinde, azminde idi.”, *ol anı suwdan keçrüşsek erdi* “O, onu sudan geçirmek için yardım etmek dileğinde ve azminde idi.” [DLT, C-II, 257]. Kâşgarlı, yine ismi fail olarak nitelendirdiği bu eki, “işin kendisinden çıkması arzusunda bulunmak anlamıyla vasıflanan fail için” kullandığını

belirtmiştir: *ol tarıĝ tartıĝsaĝ ol* "O, çiftçiliĝe düşkündür, onu arzu ediyor.", *ol ewin bezetigsek ol* "O, evini bezetmeĝe düşkündür, onu arzu ediyor." [DLT, C-II, 319) (Atalay, 2013).

Kâşgarlı'nın yaptığı bu açıklamalara bakıldığında söz konusu ekin Karahanlı Türkçesi döneminde +sAk biçiminde birleşik bir ek olarak ve +sA-k yapısında iki ayrı ek olarak kullanıldığı ve yine bu dönemde bazı deĝişikliklere uğradığı görülmektedir. Kullanım alanı olarak, öncelikle isimlerden bir işe karşı arzu bildiren ve onunla vasıflanan sıfat niteliğinde kelimeler türetmiştir. Ancak, bu dönemde ekin birleşenlerinden biri olan +sA- ekinin geldiği kelimelere bakılacak olursa bu ekin zamanla fiillerden isimler yapan -ĝ / -g ekinin düşmesiyle doğrudan fiillere de eklenir olduğu görülmektedir: *barıĝsa-* > *barsa-*, *keligse-* > *kelse-* "gelmek istemek", *öpügse-* > *öpse-* "öpmek istemek"... Divanu Lugati't-Türk'te ikili örneklerini gördüğümüz bu durumdan da anlaşılacağı üzere bu dönemde hem isimlere hem de fiillere eklenmiştir. Ercilasun da bu sürecin Kaşgarlı zamanında yeni başladığını düşünerek, bu dönemde fiilden fiil yapma eki -sā-, -sē-'den bahsedilemeyeceğini; ancak fiilden isim yapma eki -g'den veya -g düşünce onun yerine kaim olan -ı, -i, -u, -ü'den sonra -sā-, -sē-'nin geldiğini ve bu ekin *ev-se-*, *et-se-* kelimelerinde olduğu gibi isimden fiil yapma eki olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde durur (1995, s. 455). Korkmaz da bu açıklamalara paralel bir düşünce bildirerek, *kelig-sek* ve *туруĝ-saĝ* gibi örneklerde aradaki -ĝ / -g ünsüzlerinin zamanla eriyip kaybolmalarının -saĝ / -sek eklerini doğrudan fiil kök ve tabanlarına da eklenir duruma getirdiğini (2005, s. 167) belirtmiştir. Ancak, +sA- ekinde görülen deĝişimin ilk örneklerinin Karahanlı Türkçesinden daha önce Eski Uygur Türkçesi döneminde görüldüğü yukarıda belirtilmişti.

Korkmaz, Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't-Türk'teki açıklamalarına dayanarak -sak / -sek ekinin aslında -k /-k eklerindeki geçmiş zaman görevi aşınmış, dilek görevi ağır basmış bir sıfat-fiil eki olduğu ve gerektiğinde *er-* yardımcı fiili ile predikatif (ek-eylem) olarak kullanıldığını belirtmiş ve bugün de doğu Türk lehçelerinde artık sıfat-fiilliğini kaybederek adi sıfat durumuna gelmiş örneklerinin bulunduğunu eklemiştir: Alt. Tel. Leb. *et-sek* "ete düşkün, eti seven", *erzek* / *er-sek* "erkek düşkün, kadın", Tel. *kadıt-saĝ* "kadın düşkün, erkek"; Kaz. *aşam-saĝ* "yemeyi seven, obur"; Ka. Balk. *tëlem-sek*, Kır. *tilem-sek* "sürekli dilekte bulunan, dilenci tabiatlı"; Kaz. Kır. *alım-saĝ*, Tel. *alım-zaĝ* "alışveriş seven, alışveriş meraklısı" (2005, s. 166).

Bu değerlendirmelerin ardından, ekin +sA-k yapısıyla iki ayrı ek olarak kullanımları bir kenara bırakılırsa +sAk biçiminde birleşik bir ek olarak Karahanlı Türkçesi döneminde hem fiilden -ĝ / -g eki ile türetilmiş isimlere eklenip onlardan bir işi yapmaya karşı istek bildiren ve doğrudan isimlere gelerek onlardan sıfat mahiyetinde kelimeler türettiği hem de bazı organ ve hayvan adlarında yer aldığı görülmektedir. Anlam olarak ise; kendini bir işe meyilli kabul etme, bir işi yapmayı sevme ve bir işi işlemeyi kendi hakkı kabul etme gibi anlamlar taşıdığı tespit edilmektedir. Bu dönemde birleşik bir ek olarak isimlerden kalıcı isimler yapmada kullanıldığı örnekler ise şunlardır: *tuĝsaĝ* "dul kadın" (çok kere *tul tuĝsaĝ* şeklinde ikili kullanılır.) [DLT, C-I, 468], *ķarsaĝ* "derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi" [DLT, C-I, 473], *kuruĝsaĝ* "kursak, mide; kuş kursağına da böyle denir" [DLT, C-I, 502], *sarmusaĝ* / *samursak* "sarımsak" [DLT, C-I, 527-528] (Atalay, 2013); *kuruĝsaĝ* "gönül" [Kutadgu Bilig, 375], *tulsaĝ* "dul kadın" (*tul tulsak* şeklinde ikili kullanılmıştır.) [Kutadgu Bilig, 3238] (Arat, 1999). Bir örnekte de doğrudan fiile eklendiği ve vücutla ilgili kalıcı bir isim yaptığı görülmektedir: *büksek* "kadında gerdanlık takılan yer; göğsün yukarı tarafı, göğüsten yukarı olan taraf" [DLT, C-I, 476] (Atalay, 2013). Ancak, Karahanlı Türkçesi

üzerine yapılmış bazı çalışmalarda bu eke değinilmediği de tespit edilmektedir (Mansuroğlu, 1979; Hacıeminoğlu, 2008; Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2013).

Harezmi Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların pek çoğunda bu ekle ilgili bir bilgi verilmemiştir (Eckmann, 1979; Eckmann, 1996; Toparlı ve Vural, 2007; Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2013; Ata, 2014). Sadece, Kalsın, çalışmasında +sAk ekini addan ad yapan ekler arasında değerlendirmiş ve *bağırşak* “şefkatli, merhametli”, *yüksek* “yüksek (yer); değerli”, *ölügsek* “ölümlü, fani” örneklerini vermiştir (2013, s. 93-94). Bunun yanında, ekin işlek olmasa da muhtelif metinlerde bazı kelimelerin yapımında kullanıldığı görülmektedir: *ķursak* “kursak, mide” [Nehcü’l-Feradis, 299/3], *sarımşak* “sarımşak” [Nehcü’l-Feradis, 25/11] (Eckmann, 2014); *ķursak* [Mukaddimetü’l-Edeb, 232/7] (Yüce, 2014); *ķursak* [Kıyasü’l-Enbiya, 225v/4], *ölügsek* “ölümlü, fani” [Kıyasü’l-Enbiya, 238v/5-6], *sarmuşak* “sarımşak” [Kıyasü’l-Enbiya, 119r/5] (Ata, 1997); *ķarsak* “derisinden güzel kürk yapılan tilki nevinden yabancı bir hayvan” [İbni Mühennâ Lûgati, 174], *sarımşak* “sarımşak” [İbni-Mühennâ Lûgati, 181] (Battal, 1997). Bu dönemde +sAk ekinin isimden isim yapmada kullanıldığı görülmektedir. Bu örnekler de genel olarak organ, bitki ve hayvan adı gibi isimlerdir. Bunun yanında, *ölügsek* ve *bağırşak* örneklerinde ise, isimlerden sıfat olarak da kullanılan kelimeler türetmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde “bir şeye karşı meyilli, istekli olan” anlamı bu iki örnekle devam etmiştir.

Kıpçak Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların pek çoğunda bu ekle ilgili bir bilgi verilmemiştir (Gabain, 1979; Pritsak, 1979; Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2013). Tespit edebildiğimiz kadarıyla iki çalışmada bu eke değinilmiştir. Kalsın, Kıpçak sahası eserlerinde isimden isim yapan bir ek olarak sınırlı sayıda kelime kullanıldığını belirtmiştir: *ersek* - *hersek* “erkek düşkün”, *bağırşak* “ciğer”, *bavursak* “seven, sevilen, sevgili”, *sarımşak* - *sarımşak* “sarımşak” (Kalsın, 2013: 93-94). Güner, +sAk ekini addan ad türeten ekler arasında değerlendirerek, *bağırşak* - *bavursak* “bağırşak” < *bağır* - *bavur* “karın” +*şak* ve *ķursak* “kursak” < *ķuruğ* “kuru” +*şak* kelimelerinde organ adı yaptığını, *ölügsek* “ölü, ceset” < *ölüg* “ölü” +*sek* örneğinde ise insan vücuduyla ilgili bir kelime yaptığını belirtmiştir (Güner, 2013: 127). Bunun yanında, ekin işlek olmasa da muhtelif metinlerde bazı kelimelerin yapımında kullanıldığı görülmektedir: *bağırşak* “bağırşak”, [Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî, 22b/13], *ķursak* “kursak” [Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî, 11a/12], *sarımşak* “sarımşak” [Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî, 9a/11] (Toparlı, Çögenli ve Yanık, 2000); *boķşak* “yaya sarılan bir nevi kayış” [Kıpçak Türkçesi Sözlüğü]; *ķarsak* “1. bozkır tilkisi 2. çakal” [Kıpçak Türkçesi Sözlüğü] (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2007); *sarımşak* - *sarmuşak* “sarımşak” [Ed-Düretü’l-Mudiyeye fi’l-Lûgati’t-Türkiyye, 7a/6 - 7a/6] (Toparlı, 2003); *saramşak* “sarımşak” [El-Kavâninü’l-Külliyeye Li-Zabti’l-Lûgati’t-Türkiyye, 71a/11] (Toparlı, Çögenli ve Yanık, 1999); *ölügsek* “ölü, ceset, cenaze” [Kitâbü’l-Ef’âl, 20b/6] (Eminoğlu, 2011). Görüldüğü üzere, bu dönemde belirli birkaç sözcükte +sAk eki, isimden isim yapmada kullanılmıştır. Bu örnekler de organ, bitki, araç gereç ve hayvan isimleridir. Bunların yanında, bir örnekte de (*ölügsek*) ölümle ilgili bir kelime yaptığı görülmüştür. *bavursak* örneğinde ise, “bir şeye karşı istek ve meyil bildiren” anlamıyla isimden sıfat olarak kullanılan bir kelime türetmiştir.

Çağatay Türkçesi dil bilgisi çalışmalarında bu eke değinilmemiştir (Eckmann, 1979; Eckmann, 1996; Eckmann, 2012). Fakat, yapmış olduğumuz incelemelerde bu ekin Çağatay Türkçesine ait bazı metinlerde şu kelimelerin yapımında kullanıldığı görülmektedir: *bağırşak* “1. bağırşak 2. bağırma, bağırış” [Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî, 154], *ķarsak*

“tilkiye benzer, sincaptan büyük, karnı çil tilki benzeri bir hayvan türü” [Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî, 442], *ķudusaķ* “1. kursak, kuşların birinci midesi 2. sarık” [Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî, 474], *ķursaķ* “kursak, kuşların birinci midesi” [Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî, 477] (Durgut, 1995), *susaķ* “1. teşne, çömçe, büyük kaşık, süzücü alet 2. girdap, suyun döne döne akması” [Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî, 383], *sarımsaķ* “sarımsak” [Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî, 362]; *ķursaķ* “kursak, kuşların birinci midesi” [Gül ü Nevruz, 31/11] (Orak, 1995); *ķursaķ* “kursak” [Şiban Han Divanı, 2b/12], *susaķ* “su kabı” [Şiban Han Divanı, 142b/10] (Karasoy, 1998); *sarımsaķ - sayımsaķ* “sarımsak” [Çağatayca Fıkıh Kitabı, 103a/21 - 124b/20] (Erbay, 2003); *sayımsaķ* “sarımsak” [Sedd-i İskender] (Tören, 1990). Bu örneklerden yola çıkarak, bu dönemde de isimlerden organ, bitki, araç gereç ve hayvan adı niteliğinde isimler türettiği söylenebilir.

Eski Anadolu Türkçesi metinleriyle beraber, ekin Batı Türkçesindeki durumu da görülmeye başlamıştır. Bu dönem üzerine yapılan dil bilgisi çalışmalarında +sAk, -sAk eklerinden bahsedildiği görülmemiştir (Timurtaş, 2005; Şahin, 2009; Gülsevin, 2011; Köktekin, 2011; Gülsevin ve Boz, 2013; Türk, Doğan ve Şerifoğlu, 2013). Ancak, bu dönemin metin ve sözlükleri tarandığında söz konusu eklerin bazı kelimelerin yapımında kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimeler ve geçtiği bazı eserler şunlardır: +sAk (isimden isim yapma eki): *bağırsaķ* “bağırsak” (Yeni Tarama Sözlüğü, 2009), *bağırsaķ* “bağırsak” [Cerrâh-nâme, 62a/11] (Gürlek, 2011), *bizemsek* “aciz, düşkün, muhtaç” (Yeni Tarama Sözlüğü, 2009), *ķursaķ* “mide” [Müntahab-ı Şifâ, 43b/7] (Önler, 1990), *ķarsaķ - ķarsaķ* “çakala benzer, postundan kürk yapılan bir hayvan”, *ķursaķ* “1. kursak, mide 2. İdrak, zekâ 3. göğüs”, *ķurumsaķ* “deyyus, pezevenk”, *mehelsek - mehilek - mihilek* “şefkatli, merhametli” (Yeni Tarama Sözlüğü, 2009), *sarımsaķ* “sarımsak” [Kitâb-ı Fıbb-ı Hîkmet, 20b/20] (Doğan, 2015), *şusaķ - şusaķ - susaķ* “tahta kova, su kabı, maşrapa, çömça” (Yeni Tarama Sözlüğü, 2009). -sAk (fiilden isim yapma eki): *dutsaķ - tutsaķ* “tutsak, esir” (Yeni Tarama Sözlüğü, 2009), *unutsaķ - unutsağı* “unutkan” [Kitâb-ı Fıbb-ı Hîkmet, 38b/19- 10b/5] (Doğan, 2015), *unutsaķ - unutsağı - unutsağı* “unutkan”, *utansaķ* “mahcup, utangaç”, *yigrensek* “iğrenici, çok tiksinen” (Yeni Tarama Sözlüğü, 2009). Örneklerde görüldüğü üzere, söz konusu ek, Eski Anadolu Türkçesi döneminde doğrudan isimlere ve fiillere eklenerek onlardan yeni kelimeler türetmiştir. +sAk ekinin büyük oranda isimlerden organ, bitki, araç gereç ve hayvan adı niteliğinde isimler yaptığı görülmüştür. *mehelsek - mihelsek - mihilek* ve *bizemsek* örneklerinde ise, isimden sıfat olarak da kullanılan kelimeler türetmiştir. -sAk eki ise, bu dönemde fiilin gösterdiği işi üzerinde nitelik olarak taşıyan sıfat mahiyetinde kelimeler türetmiştir: *dutsaķ - ùtsaķ*, *unutsaķ - unutsağı - unutsağı*, *utansaķ*, *yigrensek*. Eski Anadolu Türkçesi döneminde isimden isim yapan +sAk ekinin kullanımı ve örnekleri Türkçenin önceki devirleri ile benzerlik göstermektedir. Ancak, fiilden isim yapan -sAk ekinin bu dönemde önceki devirlerden daha farklı fiillerden sıfatlar türettiği görülmektedir.

Türkiye Türkçesi üzerine yapılan muhtelif dil bilgisi çalışmalarında +sAk eki isimden isim yapma ekleri arasında, -sAk eki ise fiilden isim yapma ekleri arasında değerlendirilmiştir. Korkmaz, isimden isim yapan +sAk ekini değerlendirirken; işlek bir ek olmadığını, eldeki sayılı örneklerin tarihi dönemlerde yapılmış türetmelerin uzantıları olduğundan ekin eklendiği sözlerin şekil yapısında ve işlevinde bazı değişmelerin olduğunu ve bu nedenle de çok kez +sAk'lı kelimelerin ilk şekillerini bulmanın zor olduğunu belirtip şu örnekleri vermiştir: *aksak*, *bağırsaķ*, *boğazsaķ* “obur”, *burunsaķ* “hayvanlarda burun başlığı, burun ipi”, *ersek* “erkek düşkünü kadın”, *dirsek*, *kursaķ*, *ölümsek* “ölümcül, zayıf, cılız”, *sarımsaķ*, *savsak* “ihmalci”, *tutsaķ* “esir”, *tüm-sek*, *yüksek*. Fiilden isim yapma ekleri

arasında değerlendirdiği *-sAk* eki için ise, *-sAk < -sA-k < -Ig+sA-k* açıklamasını yaptıktan sonra; fiilden tek tük ad ve sıfat türeten ölü bir birleşik ek olduğunu, eldeki bir iki örneğe göre “fiilin gösterdiği işi üzerinde nitelik olarak taşıyan” veya “o işe meyilli, istekli olan” anlamında ad ve sıfatlar türettiğini belirtip şu örnekleri vermiştir: *savsak* “ihmalci, ihmalkâr”, *tutsak* “esir”, *uysak* “bön, aptal”, *tümsek* (< tüm- “şişmek, tümseklen-”) (2003, s. 61, 105). Korkmaz, yapmış olduğu bu değerlendirmelerde ekin aslında isimden isim yapma eki olduğunu; ancak *-Ig* fiilden isim yapma ekinin düşmesiyle fiilden isim yapma eki hâlini de aldığını belirtmiştir. Fakat, vermiş olduğu örneklerden *aksak* ve *ersek* kelimelerinin *+sAk*, *-sAk* eklerinden değil de *+sA-*, *-sA-* eklerinden *-k* ekiyle türetilmiş olduğu daha uygun görülmektedir; çünkü bu kelimelerin *aksa-* “hafifçe topallamak”, ve *erse-* “erkek istemek” şekilleri de kullanılmaktadır. Yani, bunlar *+sAk*, *-sAk* şeklinde kalıplaşmış bir ekten türetilmiş değildir. Bu arada; *savsak*, *tutsak* ve *tümsek* örnekleri hem isimden isim hem de fiilden isim başlığı altında verilmiştir. Bu kelimelerden *savsak* ve *tutsak* örneklerinin köklerinin fiil olmasından dolayı sadece fiilden isim yapma ekine örnek olarak gösterilmesi daha uygundur. *tümsek* örneğinin ise, kök itibarıyla hem isim (*tüm* “tepe, tümsek, küme”) hem de fiil (*tüm-* “yumrulanmak, kabarmak”) köklerinin bulunması ekin hangi tarafa konacağını karışık bir duruma getirmektedir. *dirsek* kelimesinin ise, *tirsgek* şeklinden geldiğine dair görüşler (Clauson, 1972; Gülensoy, 2007) bulunduğu için burada değerlendirilmesi eke uygun görülmemektedir.

Ergin, sadece fiilden isim yapma ekleri arasında gösterdiği *-sAk* ekinin işlek olmadığını ve *tut-sak* kelimesinde var olduğunu belirtmiştir (2009b, s. 197). Özçelik ve Erten de eki, fiilden isim yapma ekleri arasında gösterip isim ve sıfat olarak kullanılan kelimeler yaptığını belirterek şu örnekleri vermiştir: *tutsak*, *savsak*, *kursak* (2011, s. 85). Son olarak Eker de eki isimden isim ve fiilden isim yapma ekleri arasında göstermiş ve isimden isim yapma için *iraksak*, *yakınsak*; fiilden isim yapma için de *tutsak* örneklerini vermiştir (2011, s. 340, 349). Ergin; Özçelik ve Erten, bu ekten sadece fiilden fiil yapma ekleri arasında bahsederken, isimden isim yapma ekleri arasında bahsetmemişlerdir. Hâlbuki, *+sAk* ekinin bu dönemde isimden isim yaptığı örnekler de bulunmaktadır: *bağırsak*, *burunsak*, *sarımsak* gibi. Korkmaz, *kursak* örneğini isimden isim yapma ekleri başlığı altında verirken, Özçelik ve Erten fiilden isim yapma ekleri başlığı altında vermiştir. Bu durum da *kursak* kelimesinin kökündeki tartışmadan kaynaklanmaktadır. Gülensoy, bu kelimeyi *koğ* (göze veya yemeğe düşen çer çöp, pislik) kökünden getirip şöyle tahlil etmiştir: *koğ+ur-sağ > koruğsağ > korusağ > kurusağ > kursağ* (2007, s. 573). Gülensoy’un eki fiilden isim yapma eki olarak gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık, Hatipoğlu ise, kelimenin *kar* “karın” anlamındaki kelimeyle aynı olduğunu söyleyerek *kur* kökünden geldiğini belirtir ve şu değişimi gösterir: *kur+ug+sak > kur+sak* (1974, s. 331).

Eker ve Hengirmen, isimden isim yapma ekine *iraksak* “birbirinden gittikçe uzaklaşan (ışınlar, çizgiler) ve *yakınsak* “1. tek bir noktaya doğru yönelen (ışın), 2. ışıkları aynı noktaya doğru yöneltme özelliği taşıyan (mercek vb.) 3. birbirine gittikçe yaklaşarak uzanan, bir noktaya doğru yönelen (çizgi)” gibi fizik terimlerini örnek vermiştir. Ancak, bu kelimelerin *iraksama* “ışın ya da çizgilerin birbirinden gittikçe uzaklaşarak sonsuza doğru uzanması” ve *yakınsama* “aradaki açıklık sonsuz küçülerek fakat kesişmeden bir noktaya, bir limite doğru yaklaşma” kullanımları olduğu için bunların birleşik bir *+sAk* eki ile yapıldığından çok isimden fiil yapan *+sA-* eki ile fiilden isim ve sıfat olarak kullanılan kelimeler yapan *-k* ekinden türetildiği daha uygun görülmektedir.

Görüldüğü üzere, Türkiye Türkçesi döneminde de +sAk eki, birkaç örnekte de olsa isimden organ, hayvan, araç gereç ve bitki isimleri yapmıştır. Çalışmalarda bahsedilmese de *karsak* “köpekgillerden, soluk kahverengi, karnı beyaz tüylü, kısa kulaklı, postundan kürk yapılan bir memeli türü” kelimesi yine bu dönemde +sAk ekiyle kurulan örneklerdendir. İsimden isim yapma eki olarak kullanılırken, bilhassa Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde bir şeye karşı istek ve meyli bildirme anlamlarından uzaktadır. Bu dönemde kalıcı isimler yapmıştır ve bu örneklerin çoğu Türkçenin önceki devirlerinde de kullanılmıştır. -sAk eki ise fiilden isim ve sıfat olarak kullanılan kelimeler türetmeye devam etmiştir. Bu dönemde de bir işi yapmaya istekli ve meyilli olma anlam özelliği kısmen devam etmektedir: *savsak*, *tutsak*.

Türkiye Türkçesi ağızlarında da +sAk, -sAk ekinin bazı kelimelerin yapımında kullanıldığı görülmektedir. Tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır: +sAk: *arsak* “iplik makarası” (*Alaçam-Samsun; Kızılköy-Tokat; Kızılkaya-Muğla), *bayırsak* “az bayır yer” (*Afşin-Maraş), *boğazsak* “obur, pisboğaz” (İshaldi, Dişli *Bolvadin-Afyon; *Susurluk-Balikesir; Üçüyük *Altıntaş-Kütahya; İğneciler *Mudurnu, *Düzce-Bolu; Çorum; Ziyere-Amasya; *Niksar-Tokat; Karakuş *Ünye-Ordu; *Afşin, *Elbistan-Maraş; Sivas; Yozgat; Hamurcu *İncesu-Kayseri; Kayapa-Edirne), *bogarsak* “obur, pisboğaz” (*Eşme-Uşak; *Yerköy-Yozgat), *boğarsak* “obur, pisboğaz” (Amasya, Yozgat), *boğassak* “obur, pisboğaz (genellikle çocuk)” (Dereçine *Sultandağı-Afyon), *buğarsak* “obur, pisboğaz” (*Sungurlu-Çorum, *Sorgun-Yozgat), *buğazsak* “obur, pisboğaz” (*Merzifon-Amasya, *Afşin, *Elbistan-Maraş), *bunsak* “sıkıntı verici, loş, nemli” (Kayseri), *burunsak (I)* “1. Anasını emmemesi için buzağların burnuna geçirilen başlık 2. Hayvanların burunlarına takılan ip” (1. Kozluca *Keçiborlu-Isparta, *Merzifon-Amasya, *Şebinkarahisar-Giresun, *Refahiye-Erzincan, Maraş, *Koyulhisar-Sivas, Şeref, Kavaklıdere *Yatağan-Muğla 2. Karakuş köyleri *Ünye, *Mesudiye-Ordu, *Koyulhisar, *Suşehri-Sivas, Kayseri, Şeref, Kavaklıdere *Yatağan-Muğla), *burunsak (II)* “Hayvanın yem yemesini engellemek için başına takılan aygıt” (Tekkeköy-Denizli), *gensek* “istekli, iştahlı” (Hisarcık-Kayseri), *korsak (I)* “sulak yer” (*Hayrabolu-Tekirdağ), *korsak (II)* “maşa” (*Seben-Bolu), *sinirsek - siñirsek (I)* “ıslak odun, yaş ağaç” (Çığrı *Dinar-Afyon, Alâaddin *Acıpayam, *Çivril-Denizli, Niğde, *Mersin köyleri-İçel), *sinirsek-siñirsek (II)* “güç kırılan, kırılmaz, sert (odun vb. için); güç pişen, iyi pişmemiş (et, sebze vb. için); bayat, kurumuş, sertleşmiş (ekmek, leblebi vb. için); sert, sinirli (et için); az kuru (Salda *Yeşilova-Burdur, Seyit *Çal, Oğuz *Acıpayam, Söğüt-Denizli, Tokat-Eskişehir, *İskilip-Çorum, *Bor-Niğde; Eymir *Bozdoğan-Aydın; Tokat-Eskişehir, Çanılı, Ortabereket *Ayaş, *Nallıhan-Ankara, *Bor-Niğde; Çorum; Yusufça *Göhlhisar-Burdur), *siñirsek (III)* “kalınca yaprakları çıban ve yarayı iyileştirmekte kullanılan, labadaya benzer bir çeşit ot” (*Düzce-Bolu), “ *sokansak* “iğne” (Çorum); -sAk: *utansak* “utangaç” (*Eğirdir köyleri-Isparta; Denizli; *Alaşehir-Manisa; Yeniköy-Balikesir; *Düzce-Bolu; Nefsiköseli *Görel-Giresun; İçel köyleri; Pınarlıbelen *Bodrum, *Milâs-Muğla), *uysak* “aptal, bön, başkasının sözüyle davranan” (Meydan, Navdalı *Mut-İçel). Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edebildiğimiz bu örneklerde isimden araç gereç ismi (*arsak*, *burunsak*, *korsak II*, *siñirsek (III)*, *sokansak*), yer ismi (*bayırsak*, *korsak II*) ve sıfat (*boğazsak*, *bunsak*, *gensek*, *sinirsek-siñirsek (I) (II)*) olarak kullanılan kelimeler yapmada, fiilden ise sıfat (*utansak*, *uysak*) olarak kullanılan kelimeler türetmede kullanıldığı görülmektedir. Anlam olarak ise, bir şeye karşı istek ve meyil bildiren anlamı ile fiilin gösterdiği şeyi nitelik olarak üzerinde çok taşıma, ona çokça sahip olma anlamı devam etmektedir.

1.1.1. +sAk, -sAk Birleşik Eklerini +sA-k, -sA-k Birleşik Olmayan Eklerden Ayırt Etme

Birleşik ekler, birden fazla ekin birleşmesinden oluşan eklerdir (Korkmaz, 2007, s. 46). Birleşik olma durumu, ekin kullanıldığı kelimedeki birleşenlerine ayıramayacağı anlamına gelir. Ancak, Türkçede bazı kelimelerde birleşik olarak kullanılan eklerin her kelimedeki birleşik kullanılacağı sonucu ortaya çıkmaz. Bu ekler, bazı kelimelerde gerçekten parçalanamaz bir durumda birleşik ekken bazı kelimelerde ise parçalarına ayrılabilir birkaç ekten oluşmaktadır. Türkçede bu özelliğe sahip eklerden biri de +sAk, -sAk birleşik ekleridir. Banguoğlu, -sek ekinin değerlendirmesinde bu durumu belirtmiş ve bu eki almış olarak görünen kelimelerden hangilerinin -sek, hangilerinin -se-k yapısından geldiğini bilmenin zorluğuna dikkat çekmiştir. Daha sonra -se-k olarak iki ayrı ek biçimindeki kullanımına er-se-k “erkek delisi (kadın)”, -sek biçiminde birleşik olarak kullanımına ise su-sak “su kabı” kelimesini örnek vermiştir (2004, 198).

Yukarıda da belirtildiği üzere, bu ekler +sA-k ve -sA-k biçiminde iki birleşenden oluşmaktadır. Dolayısıyla da, birleşik hâlinde +sAk, -sAk biçimlerini almıştır. Bu eklerle oluşturulan kelimeleri artık birleşenlerine ayırmak mümkün değildir. Bu eklerle oluşturulmuş organ, hayvan, araç gereç, bitki ve çeşitli kavram adlarındaki kullanımlar iki ayrı ek biçiminde düşünülemez. Türkçenin çeşitli dönemlerinde yer alan *bağırsak*, *boğazsak*, *burunsak*, *karsak*, *kursak*, *sarımsak*, *savsak*, *unutsak*, *utansak*, *tutsak*, *tümsek*, *yüksek* gibi örnekler Türkiye Türkçesinde eş zamanlı olarak ele alındığında söz konusu ekin birleşik olarak kullanıldığı kelimelerdir. Çünkü, bu kelimelerin *bağırsa-*, *boğazsa-*, *burunsa-*, *karsa-*, *kursa-*, *sarımsa-*, *unutsa-*, *utansa-*, *tutsa-*, *tümse-*, *yükse-* gibi kullanımları eş zamanlı olarak yoktur. Dolayısıyla bu kelimeler birleşik ek yapısıyla oluşturulmuşlardır ve iki ek birbirinden ayıramaz. Buna karşılık *aksak*, *barıgsak*, *ıraksak*, *kirigsek*, *turıgsak*, *yakınsak* gibi örneklerde ise söz konusu ek birleşik olarak değil, +sA-k, -sA-k biçiminde iki ayrı ek hâlinindedir. Çünkü, söz konusu kelimelerin kullanıldığı dönemlerdeki eş zamanlı değerlendirmesinde *aksa-*, *barıgsa-*, *ıraksa-*, *kirigse-*, *turıgsa-*, *yakınsa-* biçimleri vardır. Bu açıdan bakıldığında DLT’de Kâşgarlı Mahmud’un +sAk ekiyle ilgili verdiği sıfat-fiil örnekleri aslında ekin +sA-k biçiminde birleşik olmayan hâline örnektir, denebilir.

Bu konuda Türkiye Türkçesindeki *savsak* kelimesinin durumuna açıklık getirmek gerekir. Bu kelimenin her ne kadar Türkçe Sözlük’ün çevrimiçi kısmında *savsa-* “savsakla-, ihmal et-” biçimi olsa da bu biçim Türkiye Türkçesinde *savsadı*, *savsamış*, *savsar* biçimlerinde kullanılmaz. Bunun yerine *savsakladı*, *savsaklamış*, *savsaklar* biçimleri kullanılır. Bu da söz konusu kelimedeki -sAk ekinin birleşik bir ek özelliği kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu konudaki eş zamanlı değerlendirmeler önemlidir.

1.1.2. Bağırsak Kelimesi Özelinde +sXg, +sXk Ekleriyle +sak Eki Arasındaki İlişki

Bazı Türkçe dil bilgisi çalışmalarında dile getirilen +sXg, +sXk / +sak denkliliği veya değişmesi konusuna bir açıklık getirmek gerekir. Bu konuda Banguoğlu, -sek adları başlığı altında -sek ekinin -se-k > -sek biçiminde oluştuğunu (2004, s. 198), -sik adları başlığında ise -sik ekinin -si-k > -si-k yapısıyla oluştuğunu belirtmiştir. Buna ek olarak da -se ve -si fiilleri arasında olduğu gibi -sek ve -sik adları arasında da karıştırmanın olduğuna dikkat çekmiştir (2004, s. 201). Yani -sAk ekinin başka, -sXk ekinin başka bir yapıdan geliştiğini belirtmiştir. Ancak buna rağmen *bağırsak* < *bağarsuk* örneğini vererek bir değişim belirtmiştir (2004, s. 198). Korkmaz da +sAk eki için +sA-k (2003, s. 61), +sIk / +sUk eki için ise +sI-k (2003, s. 63) yapısına işaret etmiştir. Ancak örneklerde *bağırsuk* > *bağırsak* biçiminde bir değişim

göstererek önceki yapının sonrakinin ilk aşamasıymış gibi bir durum ortaya koymuştur (2003, s. 63). Hengirmen de fiilden isim yapan -sak ekinden bahsederken onu -sak (-sek, -sık) biçiminde vermiştir (2006, s. 313). Görüldüğü üzere, bu bilgiler için bir açıklamaya ihtiyaç vardır. Bunun için de iki ekin *bağırsak* kelimesi özelinde tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına bakmak gerekir.

Gabain, +suğ, +sük ekine örnek olarak *baàarsuğ* “bağırsak” kelimesini vermiştir (2007, s. 45). Bunun yanında Gabain, çalışmasının *dizin* kısmında *baàursuğ* örneğine de yer vermiştir (2007, s. 139). Ancak bu örneğin metinde geçtiği yer kontrol edildiğinde *baàarsuğların* biçiminde yazıldığı görülmektedir (2007, s. 119). Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü adlı eserinde hem *baàarsuğ*, *baàursuğ*, *baàursuğ* biçimlerine hem de *baàırsuğ* biçimine yer vermiştir. *Baàarsuğ*, *baàursuğ*, *baàursuğ* biçimlerini organ adı olan *bağırsak* anlamında, *baàırsuğ* biçimini ise hem organ adı olan *bağırsak* hem de *merhamet* anlamında vermiştir (2011, s. 30-31). Ekmen, tez çalışmasında bu organ adının Eski Uygur Türkçesinde *bagırsuk*, *bagarsuk* ve *bagursuk* biçimlerinde olduğunu belirtmiştir (2018, s. 203). Başdaş, bir organ adı olan *bağırsak* kelimesinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumunu konumuzla alakalı kısmıyla şöyle vermiştir: *ET. bağırsak, DLT. bagırsuk, Kzk. bawırsak, Krg. boorsok* (2006, s. 47). Tufar, söz konusu organ adıyla ilgili kullanımları çeşitli kaynaklardan taramış ve tarihî Türk lehçelerinde *bagırsuk*, *baàırsuğ*, *baàarsuğ*; çağdaş Türk lehçe ve ağızlarında ise *bağırsak*, *baarsak*, *baarsık*, *bağırsag*, *boğursak*, *bavursak*, *borsok*, *ba:rsık* gibi biçimlerin bulunduğunu belirtmiştir (2010, s. 292). Tufar’ın tespit ettiği örneklerle ilgili Tarihî lehçelere bakıldığında +sak ekli biçimlerin Tarihî Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesiyle başladığı görülür (2010, s. 292). Tarihî Kıpçak Türkçesinde *baàarsuğ*, *baàırsuğ*, *buvarsık* (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2007, s. 21) ve Eski Anadolu Türkçesinde *baàarsuğ*, *baàırsuğ*, *baàursuğ*, *baàarsık*, *baàursuğ*, *boàarsuğ* (Yeni Tarama Sözlüğü, 2009) gibi hem +sAk ekli hem de +suk ekli farklı biçimler görülür. Aynı organ adının Derleme Sözlüğü’nde *bağarsak*, *bağırsık*, *bağarsuk*, *bağarsıg* gibi pek çok farklı biçimi vardır (2009). Söz konusu organ adının Tarihî Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi öncesinde +sak ekli biçiminin bulunduğu yeterince kanıtlanmış değildir. Tarihî Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesiyle birlikte Türk yazı dillerinde bu organ adının +sak ekli biçimleri de açıkça görünür olmuştur. Aslında Türkçenin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde aynı organ adının +sak, +suk / +sok olmak üzere farklı eklerle yapılan biçimleri vardır. Dolayısıyla, söz konusu organ adında iki ek bakımından bir anlam kesişmesinin yaşandığı ve bu iki ek arasında tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri arasında farklı tercihlerin olduğu görülmektedir. Bazı yazı dillerinde farklı ağızların etkisiyle ikili kullanımlar da olmuştur. Hatta Eski Anadolu Türkçesine bakılacak olursa *bağarsuk* ve *bağarsak* biçimlerinin aynı eserde bir arada bulunduğu da görülür (Doğan, 2015, s. 410). Bu durumlar da *bağırsak* biçiminin *bağarsuk* biçiminden değişmediğini, iki farklı ekten birinin aynı organ adında farklı Türk boylarınca tercih edildiğini göstermektedir.

Bu sebeple *bağarsuk*, *sumsuk*, *sümsük*, *tansık / tañsuk*, *yüksük* gibi kelimeler +sXg, +sXk birleşik ekleriyle; *bağırsak*, *boğazsak*, *kursak*, *tutsak*, *tümsek*, *unutsak* gibi kelimeler ise +sAk veya -sAk birleşik ekleriyle kurulmuştur, denebilir.

SONUÇ

İsimden isim yapma eki olan *+sAk*, istek bildiren *+sA-* isimden fiil yapma ekiyle fiilden isim ve sıfat türeten *-k* ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir birleşik ektir. Bu ekin birleşenlerinden olan *+sA-* eki, isimden bir işi yapmaya karşı isteği ve o işe karşı meyli bildiren fiiller yapar: *aşsa-* “yemek yemek istemek”, *evse-* “evini özlemek”, *susa-* “su içmek istemek”... Diğer bir birleşen *-k* eki ise, fiillerden eylemin bildirdiği işin nitelik olarak üzerinde bulunduğunu gösteren sıfat mahiyetinde kelimeler yapar: *alıgsak* “almak isteyen”, *berigsek* “vermek isteyen”, *tutugsak* “tutmak isteyen”... Birleşmiş hâliyle bu ek, Eski Türkçe döneminden itibaren isimlerden bir şeye karşı istek ve meyil bildiren sıfatlar ve bu anlamın kayb olduğu organ, araç gereç, bitki ve hayvan ismi gibi kalıcı isimler türetmiştir: *keksek* “kinli, kindar”, *yaramsak* “sadık, baş eğen”, *bağırsak* “bağırsak organı”, *burunsak* “hayvanların burnuna takılan ağaç halka”, *kursak* “kursak; mide”, *susak* “su kabı, maşrapa”...

Fiilden isim yapma eki olan *-sAk*, fiilin gösterdiği işi nitelik olarak üzerinde taşıyan ve bir işi yapmaya karşı istek ve meyil bildiren sıfatlar ile fiillerden isimler türeten bir birleşik ektir: *unutsak* “unutkan”, *utansak* “mahcup, utangaç”, *uysak* “aptal, bön”; *büksek* “kadında gerdanlık takılan yer; göğsün yukarı tarafı, göğüsten yukarı olan taraf”, *tutsak* “esir”...

Görüldüğü üzere, birleşik bir ek olarak isim ve sıfat mahiyetinde kelimeler türeten bu ek, hem isimden isim yapmada hem de fiilden isim yapmada kullanılmıştır. Hem isme hem de fiile gelen örneklerinin doğrudan *+sAk* ekinde olmasa da ekin birleşenlerinden biri olan *+sA-* ekinin Eski Uygur Türkçesi döneminde iki şekilde de kullanılıyor olması (*+sA-* ve *-sA-*) bu dönemden itibaren hem isme hem de fiile gelmeye başladığının en iyi kanıtıdır: *barıgsa-* “varmak istemek”, *körügsa-* “görmek istemek”, *öpügsa-* “öpmek istemek”; *atsa-* “atmak istemek”, *berse-* “vermek istemek”, *öpse-* “öpmek istemek” (Eraslan, 2012: 109, 111-112). *-sAk* şeklinde doğrudan fiile geldiği örnekler ise, Eski Uygur Türkçesi döneminde görülmesi de Karahanlı Türkçesi döneminde bir örnekte gözlemlenmiştir: *büksek* “kadında gerdanlık takılan yer; göğsün yukarı tarafı, göğüsten yukarı olan taraf”.

Eski zamanlarda bu ekle isimden isim yapısında oluşturulan kelimeler günümüze kadar birtakım değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Bu değişiklikler de kelimelerin kökünü ve taşıdığı anlamı kestirmeyi bugün için zorlaştırmıştır. Eski Türkçe döneminde, yapı bakımından sadece isimlere eklenip onlardan isim ve sıfat olarak kullanılan kelimeler türettiği; anlam bakımından ise, eklendiği sözcüğe bir şeye karşı istekli, meyilli olma ve ismin sahip olduğu anlamı üzerinde vasıf olarak bulundurma gibi iki farklı anlam özelliği kattığı gözlemlenmektedir.

Orta Türkçe döneminde ekin Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçelerindeki kullanımları genel olarak birbirine benzemektedir. Bu dönemlerde genellikle isimlerden organ, bitki, araç gereç ve hayvan ismi niteliğinde kelimeler türetmiştir. Bunun yanında Kâşgarlı Mahmud’un açıklamalarından ekin *+sAk* biçiminin yanında iki ayrı ek olarak *+sA-k* kullanımının da sıkça yer aldığı anlaşılmaktadır.

+sAk, *-sAk* ekleri Eski Anadolu Türkçesi döneminde de hem isimden isim hem de fiilden isim yapma eki olarak kullanılmıştır. İsimden isim yapma ekinin bu dönemdeki kullanımı Türkçenin önceki devirleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak, bu dönemde diğer devirlerden daha çok sayıda fiillerden isim ve sıfat olarak kullanılan kelimeler türettiği tespit edilmiştir: *dutsak*, *tutsak*, *unutsak*, *utansak*, *yigrensek*.

Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ağızları açısından bakıldığında, bu ekin geldiği kelimeye bir şeye karşı istek ve meyil anlamı vermesi sadece bir kelimeyle sınırlıdır: *boğazsak* "obur, pisboğaz, yemeğe düşkün". Bunun yerine, fiilin sahip olduğu anlamı üzerinde nitelik olarak çokça bulundurma, ona çokça sahip olma daha ağır basmaktadır: *tutsak, unutsak, utansak, uysak*. Geriye kalan örneklerde ise, genel olarak hayvan, organ, yer, araç gereç ve bitki ismi oluşturduğu görülmektedir: *arsak, bağırsak, bayırsak, burunsak, karsak, korsak, kursak, sarımsak, sokansak...*

+sAk, -sAk ekleri, Türkçede kelime yapımında kullanılmasına karşılık Türkçenin tarihi devirleri üzerine yapılan dil bilgisi çalışmalarında pek yer bulmamıştır. Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan çalışmalarda ise, bu ekler hiç değinilmediği görülmüştür. Bu nedenle eklerin Eski Anadolu Türkçesinde hem isimden isim hem de fiilden isim yapma ekleri arasına dâhil edilmesi gerekmektedir.

Türkçede eklerin yaşanan ses olayları nedeniyle kategori değiştirdiği görülmektedir. Başlangıçta isimden isim yapma eki olan +sAk, fiillerden isim yapma eki olan -g ekinin zamanla düşmesi ile doğrudan fiillere de eklenir olmuştur. Bu durum, onu fiilden isim yapma eki hâline de getirmiştir.

Türkçenin tarihi devirlerinden günümüze kadar genel olarak, eklendiği kelimeye şu iki dil bilgisel anlamı kattığı görülmüştür: 1. Bir şeye veya bir işi yapmaya karşı istekli olma, 2. Fiilin taşıdığı anlamı nitelik olarak üzerinde bulundurma, ona yatkın olma. Bunun yanında; organ, hayvan, bitki, araç gereç ve yer ismi yapmada da kullanıldığı; fakat bu örneklerde saydığımız anlamlarından uzaklaşarak kalıcı isimler oluşturduğu tespit edilmiştir.

Bu ekle kurulmuş kelimelere örnekler verirken birleşmiş olarak +sAk, -sAk yapısında kurulanlar ile henüz birleşmemiş olan ve +sA-k, -sA-k yapısında kurulanları birbirine karıştırmamak gerekir. Türkçenin çeşitli dönemlerindeki *ak-sa-k*, *bar-ı-g+sa-k* "varmak isteyen", *kir-i-g+se-k* "girmek isteyen", *tut-u-g+sa-k* "tutmak isteyen" gibi örnekler birleşik +sAk, -sAk eklerine örnek değildir.

Son olarak ise organ adı olan *bağırsak / bağırsuk* kelimesi özelinde +sXg, +sXk > +sak yönünde bir değişimin olmadığı görülmektedir.

SUMMARY

In Turkish, the most typical agglutinative language, the derivative, functional and semantic features of suffixes receive critical attention. Thus, the present study focuses on the derivative, functional and semantic features of compound suffixes +sAk and -sAk, two of the derivational suffixes in Turkish. The study begins with a literature review on suffixes. Then, derivative and semantic features of suffixes are presented within the context of their uses in old and modern Turkish dialects. The study examines how suffixes were used in different eras of the Turkish language, what words they formed by being added to nouns and verbs, and whether they were included in linguistics studies on various periods of the Turkish language. To do so, some examples on the use of these suffixes are extracted from significant works on historical periods of the Turkish language, reviews of these works, and modern linguistics studies.

In the study, it is shown that in early periods of the written Turkish language, the suffix (+sAk) was used for forming from another noun. However, it is understood that in

later periods, it was directly added onto verbs and functions as a suffix (-sAk) that forms nouns from verbs since the suffix -g in the noun from which it derives is omitted. Thus, the suffix underwent a derivative change although its semantic feature did not change.

As the suffixes analysed in this study are found in basic vocabularies such as *body parts, plants, animals, and tools*, they are considered to have been used since early periods of the Turkish language. However, this makes revealing semantic features of old uses impossible. On the other hand, some words in various Turkish dialects such as *boğazsak, ölümsek, tulsak* "widow", *tutsak, unutsak* "absent-minded", *utansak* "shy", *uysak* "imbecile, stupid" illustrate that the suffix results in a semantic change on the word it is added, meaning *desire for or inclination to something; having a characteristic*.

The +sAk, -sAk suffixes, which have some derivative and semantic features in Turkish, are not included in linguistics studies on historical periods of the Turkish language. Similarly, it is seen in studies on Old Anatolian Turkish that no reference is made to these suffixes. However, it is known that this suffix formed many words such as *unutsak, utansak, yigrensek, kurumsak* in Old Anatolian Turkish. Thus, they should be included in the list of suffixes which form nouns from nouns and verbs in Old Anatolian Turkish.

In modern Turkish, the suffix +sAk is seen in some body parts, animal and plant names, and tools such as *bağırsak, sarımsak, kursak, and karsak*. However, the use of -sAk is more limited as in the examples of *savsak* and *tutsak*.

In our linguistic studies, it is understood that these compound suffixes are mistaken for some other suffixes (+sA-k, -sA-k) which are formed from two different suffixes. Thus, certain words used in various periods of the Turkish language such as *ak-sa-k, bar-ı-g+sa-k* "desiring to arrive", *kir-i-g+se-k* "desiring to enter", *tut-u-g+sa-k* "desiring to hold" do not set an example for the compound suffixes +sAk, -sAk. On the other hand, in such words as *korsak* "tongs", *sinirsek* "hard to break, robust, tough (like wood)", *sokansak* "needle", *tutsak, unutsak, utansak* and *yüksek*, uses of compound suffixes +sAk, -sAk are seen. The easiest way to differentiate between these suffixes is to concurrently analyse the word in its own period of use.

Lastly, it is revealed in the present study that, contrary to former studies, the word *bağırsak* in modern Turkish is not derived from *bağırsuk*. Therefore, no suffix change as +suk > +sak can be argued for this word.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurulu Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Araştırmada herhangi bir insan katılımcı yoktur.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempted from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No human participants in the study.
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or Project
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig-I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Argunşah, M. & Sağol Yüksekaya, G. (2013). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça dersleri*. İstanbul: Kesit Yay.
- Ata, A. (1997). *Şısaşü'l-Enbiyâ II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2014). *Çağatay Türkçesinin ilk devresi Harezme-Altın Ordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- Atalay, B. (1941). *Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2013). *Divanü Lûgat-it Türk (Çeviri) I-II-III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2013). *Divanü Lûgat-it Türk (Çeviri) IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Başdaş, C. (2006). Türkçe organ adlarında kelime sonu -k ünsüzü ve çokluk. *İlmî Araştırmalar*, 21, 45-57.
- Battal, A. (1997). *İbni-Mühennâ Lûgati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische grammatik der İslamischen litteratur-sprachen mittelasiens*. Leiden: E. J. Brill.
- Bulak, Ş. (2012). Türkçede +sA- isimden fiil yapma eki. *Turkish Studies*, 7(3), 683-708.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Canpolat, M. & Önler, Z. (2007). *Edviye-i Müfredde*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. London: Oxford At The Clarendon Press.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi* (A. U. Elöve, Çev.; A. Benzer, Uy.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Doğan, A. T. (2015). *Kitâb-ı Fıbb-ı Hîkmet (İnceleme-metin-dizin)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Durgut, H. (1995). *Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lûgat-i Çağatay ve Türki-i Osmânî (Cild-i Evvel) adlı eserin transkripsiyonu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Eckmann, J. (1979). Harezme Türkçesi. M. Akalın (Ed.), *Târîhî Türk şiveleri içinde* (183-223). Ankara: Sevinç Matbaası.
- (1979). Çağatayca. M. Akalın (Ed.), *Târîhî Türk şiveleri içinde* (225-262). Ankara: Sevinç Matbaası.
- (1996). *Harezme, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar* (O. F.Sertkaya, Yay.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2012). *Çağatayca el kitabı* (G. Karaağaç, Çev.). İstanbul: Kesit Yay.
- (2014). *Nehcü'l-Ferâdîs* (S. Tezcan & H. Zülfikar, Yay.; A. Ata, Dizin-Sözlük). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Ediskun, H. (2010). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yay.

- Ekmen, B. C. (2018). *Eski Uygur Türkçesi metinlerinde organ adları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Eminoğlu, E. (2011). *Kitâbü'l-Ef'âl*. Ankara: Akçağ Yay.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Erbay, F. (2003). *Muhammed Bin Ahmedü'z-Zâhid'e ait Çağatayca bir fıkıh kitabı (İnceleme-metin-dizin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ercilasun, A. B. (1995). Kâşgarlı Mahmud'da -sĀ- / -sĒ- eki. *Türk Dili*, 521, 449-455.
- Erdal, Ma. (1991). *Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Ergin, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı-1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2009a). *Dede Korkut Kitabı-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2009b). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Gabain, A. V. (1979). Eski Türkçe. M. Akalın (Ed.), *Târîhî Türk şiveleri içinde* (31-72). Ankara: Sevinç Matbaası.
- (1979). Codex Cumanicus'un dili. M. Akalın (Ed.), *Târîhî Türk şiveleri içinde* (73-118). Ankara: Sevinç Matbaası.
- (2007). *Eski Türkçenin grameri* (M. Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Gülsevin, G. & Boz, E. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi grameri*, İstanbul: Kesit Yay.
- Gürlek, M. (2011). *İbrahim bin Abdullah'ın Cerrâh-nâme (Alâ'im-i Cerrâhîn) adlı eseri (Giriş-metin-sözlük)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Haceminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Hatipoğlu, V. (1974). Türkçedeki eklerin kökeni. *Türk Dili*, XXIX, 268, 331-340.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe temel dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kalsın, Ş. (2013). *Harezm Türkçesi grameri -isim-*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han dîvânı (İnceleme-metin-dizin-tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kaya, C. (1994). *Altun Yaruk (Giriş, metin ve dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Köktekin, K. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Karahanlıca, M. Akalın (Ed.), *Târîhî Türk şiveleri içinde* (141-182). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Orak, B. (1995). *Lütfi'nin Gül ü Nevruz'u gramer indeksi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Önler, Z. (1990). *Müntahab-ı Şifâ I giriş-metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Özçelik, S. & Erten, M. (2011). *Türkiye Türkçesi dil bilgisi*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Paçacıoğlu, B. (2006). *Türkçenin sözcük dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

- Pritsak, O. (1979). Kıpçakça. M. Akalın (Ed.), *Târîhî Türk şiveleri* içinde (119-130). Ankara: Sevinç Matbaası.
- (1979). Ermeni Kıpçakçası. M. Akalın (Ed.), *Târîhî Türk şiveleri* içinde (131-140). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Şahin, H. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Taş, İ. (2005). *Kutadgu Bilig'de söz yapımı* (Yayımlanmış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme sözlüğü I-VI*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Tarama sözlüğü I-VIII*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tekin, T. (2013). *İrk bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Düretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Toparlı, R. & Vural, H. (2007). *Harezmi Türkçesi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Toparlı, R., Vural, H. & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S. & Yanık, N. H. (1999). *El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tören, H. (1990). *Ali Şîr Nevâyî, Sedd-i İskenderi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tufar, N. (2010). *Türk dilinde meronimi: organ adları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Türk, V., Doğan, Ş. & Şerifoğlu, Y. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi dersleri*. İstanbul: Kesit Yay.
- Ünlü, S. (2012a). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- (2012b). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- (2012c). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an tercümeleleri sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Vural, H. & Böler, T. (2014). *Ses ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kesit Yay.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Zülfikar, H. (2011). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Latîfe ez-Zeyyât'ın El-Bâbu'l-Meftûh (Açık Kapı) Adlı Romanında Kadın Teması Üzerinden Ulusal ve Bireysel Özgürlüğün İnşâsı

Doç. Dr. Asiye Çelenlioğlu
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
acelenlioglu@fsm.edu.tr

Öz

Batı'da görünürliğini yitirdikten sonra Doğu'da gündem olmaya devam eden kadın hak ve özgürlükleriyle ilgili sorunlar, hâkim ideoloji tarafından Şark'a mahsus olarak lanse edildiği gibi otoriter rejimlerdeki demokrasi sorunundan beslendiği de göz ardı edilmiştir. Söz konusu bölgede kadın ve vatan olgusu, "namus" temelli bakış açısıyla ulusal tarih yazımında başat rol oynarken Mısır'da kadının ulusal direnişten beslenen özgürlük arayışı, zamanla bireysel bir tavra evrilir. Ülkede kadın hareketiyle ilgili tarihi akış yanında edebî literatür de bu yönde bir birikime sahiptir. Bölge ülkeleri arasında Batı ile teması en erken gerçekleşen Mısır'da, o dönem meydana gelen yeni fikir akımlarından beslenen ilk Mısır romanı Zeynep'e konu olan kadın olgusu, direniş romanları başta olmak üzere edebî literatürde yer almaya devam etmiştir. Latîfe ez-Zeyyât'ın kronolojik olarak Hür Subaylar Darbesinden hemen önce başlayıp on yıllık dilimde Mısır siyasi tarihindeki gelişmelere değindiği Açık Kapı (el-Bâbu'l-Meftûh, 1960) romanında bu mücadele oldukça barizdir. Roman; kadının toplumsal alanda milli direnişten beslenen görünürlüğü, özgürlüğü önündeki gelenek, norm gibi engellerle mücadelesi ve benlik arayışını konu edinmektedir. Söz konusu çalışma gündelik hayatın sıradan eylemleriyle normları esneterek kimliğini inşa eden kadının öznel tavrını genel kavramlarla açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Edebiyat, Roman, Kadın, Latîfe ez-Zeyyât.

The Construction of National and Individual Freedom Through on the Theme of Women in Latîfe ez-Zeyyât's Novel, El-Bâbu'l-Meftûh (The Open Door)

Abstract

The problems regarding women's rights and freedoms, which remained on the agenda in the East after losing their visibility in the West, were ignored by the dominant ideology, as well as being fed by the problem of democracy in authoritarian regimes. While the phenomenon of women and homeland in this region plays a dominant role in national historiography from an honor-based perspective, women's pursuit of freedom, nurtured by national resistance, evolved over time in an individual manner. This struggle is obvious in the novel Open Door, in which ez-Zeyyât began chronologically just before the Coup of Independent Officers and touched on the developments in Egyptian political history in ten

Gönderim Tarihi / Sending Date: 28/07/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 19/12/2020

years. The novel focuses on the visibility of national women, which is fed by national resistance, the struggle against freedom such as tradition, norm and the search for self. This study aims to explain the subjective attitude of the woman who builds her identity by stretching the norms with the ordinary actions of everyday life with general concepts.

Keywords: Egypt, Literature, Novel, Woman, Latife Zeyyat.

GİRİŞ

Toplumsal yapıyı besleyen ana damarlardan din, tarih, mitos gibi olgularla şekillenen değer ve normlar; nesilden nesle aktarılırken gündelik hayatın sıradan olaylarıyla esneyip değişebilmektedir. Olumlu ya da olumsuz olarak bireyin tercihi yönünde meydana gelen bu değişimin hareket noktası onun iç görüsüdür. Arzu ve istekleriyle çelişen değer ve normlara karşı takındığı durum direnişi ölçüsünde değişime kapı aralarken ödemeye hazır olduğu bedel de değişimin gücünü pekiştirmektedir.

Batı'da görünürlüğüne kaybettikten sonra Doğu'da gündem olmaya devam eden kadın hak ve özgürlükleriyle ilgili sorunlar, hâkim ideoloji tarafından Şark'a mahsus sorunlar olarak lanse edildiği gibi otoriter rejimlerdeki demokrasi sorunundan beslendiği de göz ardı edilmiştir.

Orta Doğu ülkeleri arasında Batıyla teması en erken gerçekleşen Mısır'da o dönem meydana gelen yeni fikir akımlarından biri de kadının özgürlüğü konusudur. Kâsım Emîn toplumsal hayatta kadının daha çok yer almasını ve onları gelecek nesillerin kültürlü anneleri haline getirecek reformların yapılmasını savunmuştur.¹ Bu düşünceler modern Mısır romanının doğuşunda etkili olmuş; ilk roman özelliği taşıyan *Zeynep* (1914) adlı eser, bu görüşlerin savunucularından Muhammed Hüseyin Heykel tarafından yazılmıştır.

Geniş halk kitleleri tarafından desteklenen VEFD Partisi Kadın Komitesi lideri Hüdâ Şârâvî tarafından 1924 yılında Mısır Feminist Birliği kurulmuş, bu hareketin çıkış noktası Batılı değerleri referans almak olmuştur. Hüdâ Şârâvî'nin Roma'da gerçekleşen uluslararası bir feminist konferansa katılımı sonrası, Sîza Nabrâvî ve Nebeviye Musa ile birlikte peçesini çıkartarak denize atması, oluşuma damga vuran olaylar arasındadır (el-Berâzî, 2016, s. 11-28).

Mısır'da siyasi oluşumların toplumsal alanla ilgili reçeteleri, referans aldıkları ideolojinin bakış açısıyla şekillenirken Cemâleddîn Afgânî (1838-1897)-Muhammed Abduh (1849-1905) çizgisinde seyreden dinî çözüm önerileri, Lebîbe Ahmed (1870-1951) (Bora, 2010, s. 53) ve Zeynep el-Gazalî'nin (1917-2005) (Lewis, 2007, s. 12) söylemlerinde İslami feminizm kisvesine bürünmüştür. Ataerkil ulema tarafından yorumlanan kadınlarla ilgili ayet metinlerinde yer alan kelimelerin diğer anlamlarının da göz önüne alınarak yeniden yorumlanması tezini savunan görüşün ardında, İslamın ilk kaynağına dönme fikri yatmaktadır. Sahabe kadını imajını ön plana çıkaran bu söylem 1919'da İngiltere'ye karşı bağımsızlığın kazanılmasında büyük rol oynayan VEFD'in direnişinde kadınların kendine yer bulmasına neden olmuştur.

Batı'nın menfaati gereği destek verdiği otoriter rejimlerin Doğu'da kadını hapsedtiği alan, tarihi ve dini zeminin kadına çizdiği sınırlardan daha dardır. Hâlbuki gerek erken dönem tarihinde tanrıçaların konumu gerekse İslamî referanslarda kadınla ilgili malumat nedeniyle Mısır, feminist direnişe başarı kazandıracak alt yapıya sahiptir. (Kandiyoti, 1997).

Mısır'da Türkiye'yle hemen hemen aynı dönemde başlayan kadın hareketinin o dönemde evlilik yaşında sağlanan iyileştirme dışında hukuksal bir kazanım elde edememiş olmasının bir diğer nedeni, İslamî toplumlarda ataerkil ulemanın din üzerindeki vesayeti olmuştur. Kader inancı başta olmak üzere dinî ve siyasî otoriteyi sorgulanmaz bir konuma

¹ Kâsım Emîn bu çağrını 1899 yılında yayımladığı *Tahrîru'l-mer'e* (Kadının Özgürleştirilmesi) ve 1900'de yayımladığı *el-Mer'etu-l-cedîde* (Modern Kadın) adlı eserlerle yapmıştır.

yerleştiren itaat anlayışı gibi özgürlük ve ilerlemenin önündeki engeller aynı toplumsal yapının bir parçası olan kadının bireysel kazanımlarıyla ilgili de engel teşkil etmiştir.

1. MODERN MİSİR EDEBİYATINDA KADIN OLGUSU

Bir toplumdaki üyelerin ortak davranışlarını belirleyen normatif değerler sosyalleşme süreci içinde öğrenilir ve nesilden nesile aktarılır. Değer, yargı, inanç, simge ve davranış ölçütleri belli bir toplumda onu diğerlerinden ayıran ortak özellikler gösterse de alt guruplar arasında farklılaşmış kültür öğelerine rastlamak mümkündür. Türk milletinin genel kültür özellikleri yanında Karadeniz insanının yöresel özellikler göstermesi şeklinde açıklanacak bu durum, sosyo ekonomik duruma göre kümelenen guruplar arasında farklılıklar göstermektedir. Kültür; değişen ihtiyaçların, yeni bireysel, grupsal ya da toplumsal deneyimlerin, ancak yeni kuşakların anlayabileceği zorunlulukların toplumun yapısını etkilediği yön ve düzeyde farklılaşan dinamik bir yapıya sahiptir (Tolan, 1996, s. 228). İşte tam da bu sebeplerle toplumu; kurguladıkları hikâyelerde yansıtan, eleştirip yorumlayan aynı ırka ait romanlarda, aynı olgunun farklı yönlerini görmek mümkündür.

Açık Kapı romanında “Leyla” 1950’li yıllarda Kahire’de ataerkil bir ailede, gündelik hayatın alışıla gelmiş davranışlarıyla norm ve gelenekleri aşındırmaya çalışırken, ulusal direnişin zafer-yenilgi çizgisiyle uyumlu direnç ve vazgeçiş arasında gidip gelmektedir. Hâlbuki aynı yıllarda Şarkâvî’nin *Fellâh* (Çiftçi 1967) romanında köy kadınları devrim sonrası gerçekleşen reformlarda yer alma ve eş seçimi gibi bireysel haklarını elde etme konusunda çok başarılıdır. Aynı yazarın Sıdkî iktidarının köylüde yarattığı yıkımı konu edindiği *el-Ard* (Toprak; 1954), 1935 yılı sokak direnişlerini konu edindiği *Eş-Şevâriu’l-Halfiyye* (Arka Sokaklar; 1958) ve II. Dünya Savaşı’nda İngiltere’nin vesayeti altındaki ülkede yaşanan sosyo ekonomik sıkıntıyı ele aldığı *Kulûb Hâliye* (Boş Kalpler;1956) romanlarında kadın karakterler kendine güvenen, mücadeleci ve gelenekleri yıpratıcı şekilde karakterize edilmiştir.

Necip Mahfuz’un Üçleme adıyla meşhur 1917-1944 yılları arasını konu edindiği romanlarda² kadının üç kuşakta elde ettiği kazanımları görmek mümkündür. İlk kuşak kadınları kocasına sonsuz itaatle yükümlüyken, ikinci kuşak kadınlar evliliklerinde daha özgür ve evlerinde söz sahibi olmuştur. Üçüncü kuşakta ise kadınların artık iş hayatında yer almaya başladığı görülür.

Mısır’ın yerel yönetime kavuştuğu 1952 yılı öncesi İngiltere’nin sömürgesi ya da yarı sömürgesi olduğu dönemde Kahire başta olmak üzere büyük şehirlerde meydana gelen yozlaşmanın etkilerini, kadın başta olmak üzere toplumsal alanda görmek mümkündür. Türkiye Batılılaşmasına benzer şekilde, Mısır’da elit kesim arasında başlayan modern hayatın öznesi olan kadınlar yanında, fakirlik nedeniyle nesnesi durumuna gelenler de mevcuttur. Romanlarda yozlaşma ya da fakirlik başlığı altında eleştirilen bu durum kadını sosyal zeminde tasvir etmektedir.

Açık Kapı romanının kadını değişik kompozisyonlarda işleyen diğer romanlardan farkı; onu merkeze alarak toplum içinde benlik arayışına, arzularıyla gelenekler arasındaki çatışmaya, normları esnetme mücadelesine odaklanmasıdır. Asıl ve üsul arasındaki doğrunun sorgulandığı romanda normlarla bastırılan duyguların neden olduğu sapmalara da işaret edilmiştir.

² Beyne’l-Kasrayn (1956), Kasru’ş-Şevk (1957), es-Sukkeriye (1957) adlı üç romandan meydana gelen üçlemesidir.

2. AÇIK KAPI (el-BÂBU'L-MEFTÛH, 1960) ROMANI

Latîfe ez-Zeyyât³, romanına 1946 yılını not düşerek başlar. Bu tarih; II. Dünya Savaşından sonra İngiltere'yle ilişkilerin 1936 anlaşması çerçevesinde devam ettiği Mısır'da kral, derebeylik ve sömürge üçgeninde yaşanan sıkıntılara tepki olarak gerçekleşen halk eylemlerinden birinin tarihidir. Romanda ana temayı oluşturan Leyla'nın benlik kazanımı, ülkenin siyasi kazanımlarıyla paralel seyrettiği için bu ana temaya vurgu mahiyetindedir.

1960 yılında okuyucuyla buluşan, arka fonda siyasetin yer aldığı romanda yazar; kadın, aile ve gelenekler üzerinden bireyin ve ülkenin özgürlüğüne odaklanılmıştır. Otuz bölüm ve 464 sayfadan oluşan romanın konuşma cümleleri Mısır lehçesiyle kaleme alınmıştır.

2.1. Romanda Siyasî Arka Plan

Mısır'da kadının toplumsal alanda varlığı, ulusal direnişle başladığı (Kemal, 2016, s. 10-11) ve ülkede görünürlüğü, 1952 Hür Subaylar Devrimi'nden sonra gerçekleşen reformlarla arttığı için; söz konusu romanda bilinçli olarak kullanılan siyasi arka fon, genel olarak Mısır romanının karakteristik özellikleri arasındadır. Günlük yaşantıyı tarihi olaylarla ilişkilendirmek, siyasi başarıları eğlence nedeni kabul etmek, birlik ve beraberliği ulusal direniş etrafında perçinlemek, kahramanları siyasetle ilintili yaratmak Mısır romanının neredeyse olmazsa olmazıdır.

Söz konusu romanda 1946 yılıyla başlayan siyasi akış 1957 yılına kadar ülke tarihine damgasını vuran olaylarla devam etmiş, her kazanım gibi her kayıp Leyla'nın ruhunda yankı bulmuştur. Romanda yer alan siyasi başlıklar aşağıdaki gibidir.

2.1.1. İngiliz Sömürgeciliği

Ülkede Urâbî Paşa İsyanıyla başlayan İngiliz sömürgeciliği fiilen 1956 yılına kadar sürmüş, 1919, 1936, 1952 devrimleriyle elde edilen kazanımlara rağmen otoriter rejimlerin baskıcı tutumuna karşı direniş devam edegelmiştir. Ortadoğu'da oryantalist söylemlerin aksine halkın demokrasi arayışı iç ve dış dinamiklerin (Demirtaş, 2017) yarattığı çerçeveye hapsolürken bu söylemlerdeki yanlışlığı Mısır romanı dile getirmeye devam etmiştir.

1919 yılında VEFD Partisi lideri Sa'd Zağlûl'un önderliğindeki girişimlerle 1922 yılında elde edilen kısmi özgürlük, İngiltere'nin Süveyş Kanalındaki askerî varlığı dışında ülke güvenliğini yerel yöneticilere bırakmasıyla 1936 yılında bir adım öteye taşınır. Ancak İngiltere'nin 1939 yılında II. Dünya Savaşı'na girmesiyle savaş üssü haline gelen Mısır'da toplumsal ve ekonomik şartların tamamen alt üst olması halkın huzursuzluğunu arttırmış; savaş sonrası diğer kazanımlarını elde ederken olduğu gibi halk, yine sokaktaki yerini almıştır.

³ Latîfe ez-Zeyyât 8 Ağustos 1923 tarihinde Dimyât'ta doğmuştur. Kahire Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden 1946 yılında mezun olmuş 1957 yılında aynı üniversitede doktorasını tamamlamıştır. 12 yaşına kadar babasının belediye meclisindeki görevi nedeniyle pek çok şehir dolaşmış onun ölümünden sonra 1946 yılına kadar Kahire'de ikamet etmiştir. 1952 yılında ders vermeye başladığı Ayn Şems Üniversitesi Kız Fakültesi'nde kadın sorunları ve toplumla ilişkisine dair farkındalık kazanır. Öğrenciliğinden itibaren Marksist eğilimde olan Latîfe ez-Zeyyât 1965 yılından 1968 yılına kadar haftalık olarak Heva' dergisinde kadın sorunlarıyla ilgili yazılar kaleme alır. 1940'lı yıllarda öğrenci hareketlerine katılmış, 1946 yılında İngilizlere karşı Mısır Halk Mücadelesi'ni savunan Ulusal Öğrenci Komitesi'nin sekreterliğini yapmıştır. İki kez evlenen Latîfe ez-Zeyyât 1996 yılında vefat etmiştir. Diğer edebi eserleri: eş-Şeyhhûha ve Kısas Uhrâ (Yaşlılık ve Diğer Hikâyeler, 1996), Er-Raculü'l-Lezî Arefe Töhetehu (Suçunu Bilen Adam, 1986), Hamletu Teftîş: Evrâk Şahsiyye (Denetim Kampanyası: Şahsi Belgeler, 1992), Bey ve Şirâ (Alışveriş; 1994), Sâhibu'l-Beyt (Ev Sahibi, 1994).

Roman, İngiliz vesayetindeki kral ve 1923'ten beri yönetimde söz sahibi olan toprak ağalarına karşı 1946 yılında gerçekleştirilen sokak gösterilerinden biriyle başlamaktadır: "Dün geceki saldırı sadece İngilizlere karşı değil krala ve onun sömürgeci yandaşlarına da karşıydı. Bu, milli uyanışın yeni bir sayfası bana göre." (ez-Zeyyât, 1960, s. 6). İngiltere'nin 1947 yılında Hindistan'a bağımsızlık vermesine rağmen Süveyş Kanalı'ndan çekilmeye razı olmaması halkın hükümete karşı kurgunluğunu artırmıştır (Cleveland, 2008, s. 336). Bir grup gönüllünün kanal bölgesine harekâtı hükümet tarafından gerilla savaşı olarak değerlendirilmiş ve katılımcılar tutuklanmıştır. Romanda Leyla'nın ağabeyi Mahmud da bu harekâta katılıp tutuklananlar arasındadır.

2.1.2. 1952 Devrimi

Romanda tarihi akış içinde yer alan bir diğer konu 1952 Devrimidir. Söz konusu gerilla çatışmalarından birinde İngiliz tanklarının İsmailiye'de Mısır Polis Karakoluna saldırmasıyla 'Kara Cumartesi' olarak tarihe geçen olay gerçekleşmiş; ertesi günü (26 Ocak 1952'de) Kahire'de öfkeli halkın ayaklar altına aldığı asayiş, iktidar sorununu güçlendirdiği için 23 Temmuz 1952'de Hür Subaylar Harekâtı gerçekleşmiştir. Devrim olarak da adlandırılan olay diğer Mısır romanlarında olduğu gibi büyük sevinçle karşılanmış, bireyin ve toplumun hayat tasavvurunda olumlu etkisi olmuştur (Cleveland, 2008, s. 337).

2.1.3. Port Sait Çıkartması

Romanda Fransızların Port Sait'e asker çıkartmasıyla (ez-Zeyyât, 1960, s. 418-431) ilgili betimlemeler çok güçlüdür. Olay, 26 Temmuz 1956'da Mısır Süveyş Kanalı'na millileştirdiğini ilan ettikten sonra Batılı başkentlerin bu karara askeri hareketle cevap vermesi neticesinde meydana gelir. İsrail Sina'ya saldırı, İngiltere Kahire yakınlarındaki askeri hedefleri bombalarken Fransız paraşütçüleri 5 Kasım'da Port Sait'e inmiş, 6 Kasım'da BM'nin ateşkes kararıyla ilerleme durmuştur. Bu sahne Leyla'nın küllerinden doğduğu sahnedir.

3. ROMANDA KADIN OLGUSU

Maliye Bakanlığında memur Süleyman Efendi'nin 11 yaşındaki kızı Leyla, dinden ziyade geleneksel örüntülerin hâkim olduğu ailenin küçük çocuğudur. 17 yaşındaki ağabey Mahmut, geleneksel normları esnetmede erkek olmanın avantajını kullansa da aynı binada meskûn teyzenin onlarla yaşıt çocukları, aileler arası rekabeti besleyerek bu örüntüleri güçlendirir.

Leyla'nın karakter gelişiminin paydaşlarını toplumsal cinsiyet, gelenekler ve ailesiyle kurduğu ilişki oluşturmaktadır. Geleneğin intikalinde annenin başat rolünü komşu ve akrabalar desteklerken toplumsal cinsiyetin oluşumunda baba ön plana çıkar. Babanın anneye kurduğu ilişki, Mısır toplumsalında aile yapılanmasının bir örneğini teşkil ederken bu örneklem Leyla'nın kişilik kompozisyonunun temel ögesidir. Yazarın söz konusu paydaşlarla oluşturduğu bütünün son parçası, Leyla'nın evdeki görünmezliğine bir erkeğin varlığında son verme çabasıdır. Söz konusu paydaşların Leylanın kişiliğindeki dağılımı aşağıdaki gibidir.

3.1. Toplumsal Cinsiyet

Her insanın doğuştan getirdiği özelliklere göre kadın ve erkek olarak belirlenen biyolojik cinsiyeti, ait olduğu kültürde ayrıştırılmış roller içine hapsedilmiştir. Kadına annelik ve ev işleri erkeğe de para kazanma sorumluluğu vermek gibi basitçe yapılan tasnifin çok daha derininde, kadını sosyal hayattan soyutlayarak sadece varlığını değil

iradesini de yok sayma arzusu dini argümanlarla gücünü artırmaya çalışır. Çeşitli kültürlerde farklılaşan bu rollerin özellikle bebeklik ve çocukluğun ilk yıllarından itibaren toplum içinde öğrenildiği tezi, toplumsallaşma kuramı olarak adlandırılmaktadır (Pilcher, 2017, s. 110). XXI. Yüzyıl kadınların sosyal hayattaki cinsiyet ayrımını gen, hormon farkı gibi biyolojik temelli açıklamalardan ziyade toplumsallaşma kuramıyla açıklamayı desteklemektedir.

Genel olarak Mısır romanı, ayrıştırılan kadınlık erkeklik rollerini bir tarafa bırakıp halkın birbirine kenetlenerek ulusal direnişe katıldığı örneklerle doluyken söz konusu romanda, millî mücadeleye uzak durarak statükoyu korumak isteyen bir aile örneği görülür. Süleyman Efendi'nin ulusal gündeme uzak oluşu muhtemelen kendi yağıyla kavrulmasına imkân veren gelirini kaybetme korkusudur.

Mahmut eylemlerde yaralandığında, Mısır romanlarındaki diğer aile tiplerinin tersine babası ona kızmış, Kanal bölgesine gönüllü olarak savaşmaya gittiğinde onu evlatlıktan reddetmiştir. Buna rağmen geleneklerin aşağı çektiği Mahmut'un vizyonu ulusal direnişten aldığı enerjiyle parlarken Leyla da ulusal direnişle kişisel hürriyeti arasında kurduğu bağı güçlendirerek benliğini özgürlüğe kavuşturmaya çalışacaktır.

1946 Kasımında İsmailiye Meydanı'nda İngilizlere karşı gerçekleştirilen gösterilerde yaralanan Mahmut'la kendisini özdeşleştiren Leyla, düşmanla savaştığını hayal ederek, göstericiler gibi sağ elini havaya kaldırıp indirirken söylediği cümleler babasının otoritesinde sessizliğe bürünür:

"- Silah, silah! Silah istiyoruz!.. Aniden çivilenmiş gibi olduğu yerde kaldı. Kolları iki yana düştü. Leyla odaya giren babasına çarpmış, kelimeler dudaklarında ölmüştü." (ez-Zeyyât, 1960, s. 20).

Okulların hâkim ideolojiyi üretmedeki rolü, toplumsal cinsiyetin kadına çizdiği sınırları, sosyalleşme süreciyle öğretip iktidarın lehine kullanmasında da etkilidir. Mısır'da sokak eylemlerinin baş aktörlerinden olan öğrencilerin direnişe verdiği destek, okul idaresinin yaptırımlarıyla karşılık bulurken bireysel özgürlüğü ulusal özgürlükle özdeşleştiren kadınlar ve gençlerin eylemleri, Mısır romanının içeriği arasındadır.

Söz konusu romanda VEFD Hükümeti'nin Mısır'da İngiliz varlığının devam etmesi koşuluyla 1936 yılında imzaladığı kısmî bağımsızlık anlaşmasını 1951 yılında feshetmesi üzerine meydana gelen gösterilere, Hidiv İsmail Lisesi öğrencilerden de destek gelir. Çalan ders ziline rağmen sınıflara girmeyen, bahçede "Sömürgeciliğe son! Silah istiyoruz!" diye slogan atıp sokağa çıkmak için sabırsızlanan kalabalığa Müdire Hanım kürsüden seslenir:

"Kadının vazifesi anneliktir, yeri de evidir. Silah ve mücadele erkek işidir."

Mikrofonu kapan bir öğrenci titreyen sesiyle ona cevap verir:

"Sayın müdür 'kadının yeri evi, erkeğin yeri de savaş alanıdır' diyor. Ona şunu söylemek istiyorum: İngilizler 1919 yılında Mısırlıları katlederken kadın erkek diye ayırmadılar! Elinden özgürlüğünü alırken de yiyeceklerini yağmalarken de bu ayrımı yapmamışardı." (ez-Zeyyât, 1960, s. 57-58).

Leyla aynı okulda öğrenci teyze kızı Cemile'nin aksine, okul bahçesinden sokağa akın eden öğrenci seline kendini bırakıp babasının görmesine aldırmandan onlarla birlikte slogan atarken varlığının kâinatın varlığına karıştığını hisseder (ez-Zeyyât, 1960, s. 60). Ancak gösterilere katıldığı akşam babasından dayak yediğinde, çıkmak için çabaladığı kuyunun

dibine bir kez daha düşecektir: “Asla annesine karşı gelemeyecek, babasına bağıramayacak. Bütün hayatı boyunca gözyaşları sessizce akarken o, parmaklarının ucunda yürüyecek.” (ez-Zeyyât, 1960, s. 63).

Leyla görünmezliği kabul ederek kendinden vaz geçtiği bu noktada, öğretilen kadınlık rolüne bürünerek başka bir bedende var olma arzusuna kapılır. Yazar büyük bir ustalıklı, aşkın bireysel benliğin inşasıyla var olacağını ispata giriştiği romanında Leyla’nın yıkılan kulelerini doğru temele inşa etme serüvenine okuyucuyu ortak eder.

3.2. Gelenekler

Sosyalleşmenin ilk adımı olan aile; yeni üyelerine kültürel öğelerin aktarımı için normları dayatıp onları beklendik kalıplara sokarken bireyin yaşadığı benlik ve toplum arasındaki ikilem, nadiren onun lehine sonuçlanır (ez-Zeyyât, 1960, s. 24). 11 yaşında hayatla arasına girecek bu engellerin henüz farkında olmayan Leyla, geleneklerin kendini mazur göstermek için sabırsızlıkla beklediği ergenliğe adım atmıştır:

“Leyla, o gece Cemile’nin neden ona acıyarak baktığını, babasının neden gözyaşı döktüğünü anlamamıştı. Fakat zamanla reşit olunca kapısında babası, annesi ve ağabeyinin beklediği, sınırları geleneklerle çizilmiş bir hapishaneye girdiğini anladı. Hayat artık gardiyanlar için de tutuklular için de acı vericiydi. Gardiyan, toplumun oluşturduğu, değer verip koruduğu sınırları tutuklunun çiğnememesi için gece boyu uyuyamazken, tutuklu daha önce hissetmediği bir güçle mücadele ediyordu. Birden büyüyen, hayata karışma arzusu taşıyan bir güç... Kuşatılmış bedeninde; aptal, kör, sağır sınırların felç ettiği beyninde hissettiği bir güç...” (ez-Zeyyât, 1960, s. 31).

Reşit olduğunu öğrendiğinde babasının, ağabeyi Mahmut’un çenesinde sakallar çıktığı zamanki gibi sevinmesini bekleyen Leyla, tam tersi bir tavırla karşılaşmıştı:

“Büyüdüğünü anlamalısın Leyla, tek başına dışarı çıkıp gezmeye gidemezsin. Evden okula, okuldan eve o kadar. Bakışlarını Mahmut’a çevirip ekledi: “Evde roman, dergi görmek istemiyorum, anladın mı? Okuyacaksan da (de) ya dışarıda oku ya da onları sakla. Evde bir kızın düşüncelerini zehirleyen şeylerin bulunmasını istemiyorum.” (ez-Zeyyât, 1960, s. 31).

Baba, Mahmut’a arkadaşlarını eve getirmesini yasaklarken Leyla’ya teyze oğlu İsam’ın yanında örtünmeden durmasına izin vermesi (ez-Zeyyât, 1960, s. 32) söz konusu tavırların din yerine geleneklerden beslendiğine kanıttır.

“Leyla hiçbir şey söylemedi. Kimse ondan bir şey söylemesini beklememişti zaten. Bundan sonra annesinin rolü başladı hayatında... Hiç bitmeyen rolü... Arkası dönükken bile, ayak seslerini duyduğunda ne olduğunu bilmediği şeyler için azarlanmayı bekliyordu. Geleneklere aykırı ya da normlara göre doğru olmayan, hanımefendi bir kıza yakışmayan şeyler... İçten gelen bir kahkaha aykırıydı... Neden aykırı? Doğru, samimi bir söz aykırı! Neye aykırı? Geleneklere... O şey gelenek miydi?”

Oturduğunda neden bacak bacak üstüne atıyorsun? İnsanlar ne der sonra! Terbiyesiz?

-İnsanlardan bıktım. Kimseyi görmek istemiyorum!

-Hayır, insanlarla görüşmelisin, neden saklanıyor derler sonra! Bir kusuru mu var yoksa?” (ez-Zeyyât, 1960, s. 32-33).

14 yaşında evde elini ayağını nereye koyacağını bilemeyen, zincirlere bağlanmış gibi ağır aksak yürüyen Leyla okulda hayat doludur. Ulusal direnişe katıldığı için babasından

dayak yediği günden beri hissettiği yalnızlık ve değersizlik, sevgi arayışı için itici güç olmuştur. Geleneğin biçimlendirdiği kadın erkek ilişkisi Leyla'nın hayatındaki dönüm noktalarından birisi olacaktır.

3.3. Aşk ve Evlilik

Mısır toplumsalında aşk ve evliliğe bakış bölgesel ve kültürel farklılığa göre değişmektedir. Batıyla temasından itibaren askeri ve bürokrat kesim arasında başlayan yeni yaşam tarzı, özellikle 1940'lı yıllarda, İngiltere'nin Mısır'ı savaş üssü haline getirmesiyle tabana yayılmış; sosyal hayatın bu görüntüsü, kadın ve evlilik teması etrafında kurgulanan romanlara da yansımıştır. Aşk ve evlilik konusuna bu romanlar çerçevesinde baktığımızda tek bir profil yerine söz konusu değişkenlere göre farklı formlar sergilendiği görülür.

İlk Mısır romanı Zeynep'te geleneklere kurban edilen aşk öyküsü 30'lu 40'lı yıllarda köy hayatını betimleyen romanlarda farklılaşmış, gençler ayıplansa da buna direnç göstermiştir. 1940'lı yıllarda Kahire'de orta halli bir ailenin hikâyesinin anlatıldığı "Açık Kapı" romanında aşka ve aileye bakışı şekillendiren geleneksel normlar, yeni nesil arasında sorgulanmaya başlamış ancak bu olgu henüz kırılma noktasına ulaşmamıştır. Gençlerin temasa geçebildikleri yakın çevreleriyle yaşadıkları duygusal ilişki ya aile engeline ya da normların dayattığı eğlenilecek–evlenilecek kız ayırımına takılmıştır:

"Sen de annen gibisin Adile! Onun gibi düşünüyorsun. Annen sevmeden evlendi çünkü başka türlü yapamazdı. Tercih etme gücü yoktu, birini tercih etseydi de onunla evlenemezdi. Annelerimiz önce babalarının mülkiyetindeydi sonra mülkiyetleri kocalarına geçti. Fakat bizim bahanemiz olamaz, okuduk, öğrendik ve her şeyi anladık. Hayatımıza yön vermek zorundayız." (ez-Zeyyât, 1960, s. 92).

"Biz daha kötü durumdayız... En azından annelerimizin durumu netti fakat biz arada kaldık. Mülk müyüz, değil miyiz bilmiyoruz. Aşk helal mi haram mı? Ailemiz haram derken devlet radyosu sabahtan akşama kadar aşk şarkıları çalıyor. Kitaplar: 'Kızlar özgürdür.' diyor. Bir kız buna inanacak olsa başı ailesiyle belaya girip iştmediği azar kalmıyor! Biz daha zavallı değil miyiz?" (ez-Zeyyât, 1960, s. 94).

Evliliğe dair aşağıdaki cümleler başlangıçta iki kişi üzerine kurulan ancak çocuklarla alanı genişleyen ailede babanın konumuna dair önemli bir örnektir:

"Sonra suskun, ifadesiz yüzüyle babası gelir, bunu evdeki herkese bulaştırırdı. Anne parmak ucunda yürür, her şeyin olması gerektiği gibi hazır olduğundan emin olmak için endişeli gözlerle etrafını kolaçan ederdi. Azarlanmayı gerektirecek bir suç işlemek için gayret sarf ettiği halde baba sofrada yine usulca anneyi azarlardı."

"Mahmut toplumda kutsanmış geleneklerle dalga geçmeye başlayınca Leyla'nın gözü parlar, annesinin dudakları titreyip baba öfkelenmeye başlayınca ustalıklı konuşuydu değişti." (ez-Zeyyât, 1960, s. 36).

Leyla kuzeni İsam'ı neredeyse her gün gördüğü halde, eylemlere katıldığı için babasından dayak yediği gece, teselli etmek için odasına geldiğinde fark etmesine şaşırmıştır. Değer görmeden büyüdüğü için güven duygusunu yitiren Leyla'nın bir erkeğin varlığında değer bulma arayışı kendine güveneceği güne kadar devam edecektir.

Duygularıyla gelenekler arasında yaşadığı gelgitlerinde, her kabullenışı, içinde filizlenen özgürlükle sarsılırken, İsam ona "Sen benim mülkümsün" (ez-Zeyyât, 1960, s. 168) dediğinde, "Üniversiteye gitmene ne gerek var, her kızın sonu evlilik." sözüyle eğitimine karşı çıktığında Leyla bu duyguyla yüzleşecektir.

Kadınları evlenilecek ve eğlenilecek kadınlar olarak kategorileyen İsam, bu anlamda evlenmek istediği Leyla'yla temasa geçemeyeceğinden evdeki hizmetçiyle ilişkiye girer. Öğrendiğinde büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Leyla İsam'la ilişkisini bitirerek kendini tamamen geleneklere teslim eder. Öyle ki ağabey Mahmut'un kanal bölgesinde savaşırken tanıştığı Hüseyin, benliğini bulması için ona yardım etmek istese de içine düştüğü kuyuda kalmaya kararlıdır. Hüseyin, onu bir ömür bekleyeceğini söyleyerek eğitim bursuyla yurt dışına gitmiş, Leyla felsefe eğitimine başlamıştır.

Üniversitede Leyla duygusal çıkışlarıyla geleneklere olan inancını sarsan Sînâ yerine Adile'ye yakın durarak ondan güç almaya çalışır:

“Adile'yle birlikteyken hayat ona kolay, basit, endişe ve kedsiz gözüküyordu. Matematik problemi gibi kurallı ve sonucu kesin. Önemli olan insanın dikkatlice, kurnazca, tutkuyla ve ani hamle yapmadan bu kurallara uymasıydı. Aksi takdirde yanılıp rakamları karıştırabilir, her şey birbirine girip çaresiz bir şaşkınlığa düşebilirdi. Adile herkesin bildiği, sınırları belli bu kuralları iyi biliyordu. Bunları bilen doğru ile yanlışı ayırt edebilir, huzurlu ve istikrarlı, saygın ve doğruluğundan emin olduğu yolda yürüyebilirdi. Sadece kendisi için doğru olan değil herkes için doğru olan yolda...” (ez-Zeyyât, 1960, s. 265).

Üniversitede Leyla'yı yakın takibe alan, sahiplenerek terbiye etmeye çalışan hocası Dr. Remzi'nin bu tavırlarının ardında onunla evlenmek isteği olduğu çok geçmeden anlaşılır. Hayat felsefesinin evlilik tahayyülünü de değiştirdiği Leyla, Dr. Remzi'nin kendisine açılmadan onu babasından istemesini ve babasıyla aralarında anlaşmalarını kabul eder. Geleneklerin bunu gerektirdiğine inanarak kendisini ikna etmeye çalışsa da ağabeyiyle Sina'nın kıskançlık ve şüpheden uzak, sakin ve istikrarlı büyüyen aşkları ve ailelerinin karşı çıkmasına rağmen evlenmeleri bu inancını sarsmaya başlayacaktır.

İsam gibi Dr. Remzi de Leylayı evleneceği kadın olarak seçerken eğlenilecek kadınlarla ilişkiyi mazur görmektedir. Şahit olduğu birkaç olayla Leyla'nın kalbinde fısıldamaya başlayan tereddüt Hüseyin'den aldığı mektupla kulaklarında çınlamaya başlar:

“Seni seviyorum ve senden beni sevmeni istiyorum fakat varlığını ne benim ne de başkasının varlığında yok etmeni istemiyorum. Kendine, hayata, bana, insana olan güvenini kaybetmeni istemiyorum. Kendin olmanı, başkasından değil kendinden güç almanı istiyorum. İşte o zaman kimse seni kıramaz, ne ben, ne de başkası. İşte o zaman sana tokat atana tokat atıp yoluna devam edebilirsin. İşte o zaman varlığını başkasının varlığıyla birleştirebilir, ışıldayıp çoğalır, yenilenirsin. İşte o zaman mutlu olabilirsin. Mutsuzsun sevgilim, ne kadar çabalasan bunu benden gizleyemezsin.

Mutsuzsun çünkü içindeki yaşam arzusu ölmedi, tam tersi yaşıyor ve gün yüzüne çıkmaya çalışıyor.

Hayata atıl sevgilim, varlığını başkasının milyonlarca başkasının varlığıyla, bu güzel topraklarla, vatanımızla, bu güzel halkla, halkımızla birleştirebilir. Bana ve kendine olan sevgiden daha büyük bir sevgi bulacaksın, kimsenin senden alamayacağı bir sevgi. Daima kulaklarında yankılanan, kalbine yansıyan, insanı büyüten ve diriltiren bir sevgi, vatan sevgisi...” (ez-Zeyyât, 1960, s. 273-274).

Leyla, 1956 yılında Abdunnâsır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıkladığı konuşmasından sonra Mahmut'a yazdığı mektupta ona şöyle seslenecektir:

“Çok uzun zamandan beri kendimi Abdunnâsır'ın konuşmasını dinlerken hissettiğim gibi hissetmemiştim. Güçlü olduğumu ve her şeyi yapabileceğimi hissettim, her şeyi... Beni anlıyor musun? Unuttuğum güç ve aidiyet yeniden bana geri döndü. Artık yalnız değilim.” (ez-Zeyyât, 1960, s. 400).

Remzi evlilik hazırlıkları için Leyla'nın atanmasını beklemektedir. Tayininin Kahire'ye yapılması için uğraşırken Leyla'nın ilk tercih olarak Port Sait'i yazdığından habersizdir. Hata sandığı atamayı yakın dostlarını araya koyarak birkaç ay içinde düzeltmeyi düşünmüştür ancak Fransa'nın bölgeye yaptığı çıkartma Leyla'nın ruhunda başlayan değişimi hızlandırır. Bombardıman günü limanda yaşananlar Leyla'nın vatan sevgisinde dirilmesini sağlamış, Dr. Remzi'den ayrılarak Hüseyin'le birlikteliğe hazırlanmıştır.

SONUÇ

Toplumsal hayatın aynası olan romanlar, ait olduğu ulusun tarihi ve sosyal zeminde geçirdiği sürecini takip etmek, olgularla ilgili araştırmayı vesikalardan ziyade bireyler arasında sürdürmek için paha biçilmez kaynak olmuştur. Özellikle Ortadoğu ülkeleri için dayatılan hükümlerin romanlar aracılığıyla sağlanmasını yapmak, toplumdan beslenen yazarların kurguladığı hikâyelerde bölge insanını arayıp bulmak hem keyifli hem sağlıklı bir yolculuktur.

Ortadoğu ülkelerinde demokrasi sorunuyla ilgili şimdiye kadar kurulan cümleler, Arap Baharıyla sorgulanmaya başlarken söz konusu bölgede yer alan devletleri münferit olarak kültürel ve siyasi zeminde değerlendirme zarureti unutulmamalıdır. Buradan hareketle Batıyla teması en erken gerçekleşen Mısır'da ülke ve bireyin özgürlüğüne dair iddia edilenler edebî literatürle kıyaslandığında oldukça farklı olduğu görülecektir. Yine yirminci asrın ilk çeyreğinde başlayan kadın hareketlerinin ülkenin kültürel ve dinî zeminiyle birlikte otoriter rejimlerin engeline takıldığı ve şarkiyat araştırmalarının söz konusu bölge kadını hapsediği alanın yerel zeminin kadını hapsediği alandan daha dar olduğu konuya hâkim olanların malumudur.

Mısır'da ulusal direnişle paralel seyreden kadın hareketleri laik ya da dinî düşünce sistemlerinin ortaklaşa kabul ettiği bir konudur. 1924 yılında VEFD Partisi kadın komitesi lideri Hüdâ eş-Şârâvî'nin 1924 yılında kurduğu Mısır Feminist Birliği hareketin çıkış noktası olurken, Afgânî, Muhammed Abduh çizgisinde seyreden dinî çözüm önerileri, Lebîbe Ahmed ve Zeynep el-Gazali'nin söylemlerinde 'İslami Feminizm' kisvesine bürünmüştür. Farklı zeminden beslenen bu aktivistlerin ortak noktası ülkenin özgürlüğüyle kadının özgürlüğünü bir arada tasarlamalarıdır.

Latîfe ez-Zeyyât'ın 1960 yılında okuyucuyla buluşan Açık Kapı (el-Bâbu'l-Meftûh) adlı romanı söz konusu tasarımın hikâyesidir. Geleneklerle, özgürlüğe kanat çırpın ruhu arasına sıkışan Leylâ ülkenin özgürlük yolunda elde ettiği her kazanımla güç toplayıp normlara meydan okumaya çalışırken her yenilgiyle kendini özdeşleştirip geleneklere teslim olmaktadır. Gücünü geleneklerden alan normlar kültürün devamı için nesilden nesile aktarılırken bireylerin benlik algısına göre esneyip değişime maruz kalır. Değişimin ölçüsü bireyin kendine olan inancı ve geleneğe olan direncidir. Söz konusu roman gündelik hayatın sıradan eylemleriyle normları esneterek kimliğini inşa eden kadının hikâyesini anlatırken benlik tasarımı, aşk, evlilik gibi toplumsal konuların söz konusu zamanda ait olduğu tabakadaki görünümü hakkında bilgi vermektedir.

Mısır'da, 1919'da İngiltere'ye karşı özgürlük mücadelesiyle başlayan kadının görünürlüğü, sokak eylemleriyle güçlenip en korunaklı evlere kadar sızmış ve bu tarihten itibaren yazılan her roman belli ölçüde değişimin nabzını tutmuştur. Kadının ve vatanın mahremiyetini korumakla başlayıp özgürleştirmekle son bulurken bu ikilinin birbiriyle etkileşimi, söz konusu romanda ana temayı oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyetin yumuşayabileceği tek alan olan ulusal direnişle başlayan kadın hareketi, Ortadoğu ülkelerinde ancak otoriter rejimlerin demokrasiye geçişiyle mümkün olacaktır.

SUMMARY

While the concepts of "woman" and "homeland" play the lead roles in the making of national history through the notion of "chastity", the women's search of freedom -which feeds on national resistance in Egypt- evolves into an individual attitude over the course of time. We can see this quite clearly in al-Zayyât's novel *the Open Door*, which depicts the events occurring in the political history of Egypt in a period of ten years' time starting right before the coup in 1952. The novel discusses woman's visibility in society -namely arising from national resistance, her struggle with obstacles such as traditions and norms hindering her freedom, and her search of identity.

The Open Door, which met its readers in 1960, is the story of the previously mentioned plan. Squeezed between traditions and her spirit's spreading wings to freedom, Layla tries to gain strength to challenge norms with country's every achievement towards freedom, yet identifies herself with each defeat and surrenders to traditions. As the novel describes a woman's story of bending daily life's mundane acts and norms to build her identity, it also informs us on how social issues like self-representation, love, and marriage were received in the class rank she belonged to in those times. Since Egyptian women's existence in social sphere commenced with national resistance and their visibility in the country increased with the reforms following coup in 1952, the deliberately used political setting of the novel is a characteristic of Egyptian novels.

Connecting daily life to historical events, perceiving political success as a means to celebrate, clinching unity and solidarity around national resistance, and creating characters linked to politics are the essentials of Egyptian novels.

In this novel, political stream of the country that starts in 1946, continues until 1957 and Layla's soul is deeply affected with each gain and loss. Layla, the 11-year-old daughter of Muhammad Effendi Sulayman who is a civil servant in the Ministry of Finance, is the youngest of the family that is dominated by traditional culture rather than religion. Although her 17-year-old brother Mahmud takes advantage of being a male to bend traditional norms, their aunt's peer children living in the same building increase the families' rivalry and make those norms stronger.

The development of Layla's character is actualized by social gender, traditions and her relationship with her family. While neighbours and relatives support mother's main role for the transition of tradition, father becomes prominent in establishing social gender. As the relationship the father has with the mother represents an example of family structure in the Egyptian Society, this sample is the main component of Layla's personal composition. Also, the author formed with the components mentioned before is Layla's attempts to overcome her invisibility at home through a man's existence. The distribution of those components in Layla's personality is as below:

We can see the role of family in constructing the dominant ideology, the use of limits set for women by social gender and taught through a socialization process in favour of the ruling power. While the support that students show is faced with school management's reprimands, the role that the youth -also including women who identify individual freedom with national freedom- have in activism is frequently observed in Egyptian novels. Woman-man relationship that is shaped by tradition is one of the turning points in Layla's life.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yok
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Berâzî, H. (2016). el-Hareketü'n-nisevitteti'l-mısıryye: beyne'l-mevrûsi's-segâfiyyi ve'n-neşâti's-siyasiy. *İnsaniyât*, 2016/74, 11-28.
- Bora, A. (2010). Hatırlananlar ve unutulunanlar: İslam coğrafyasında modernleşme ve kadın hareketleri. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010/53, 51-66.
- Cleveland, W. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Demirtaş, E. (2014). *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları
- Kemâl, H. (2016). *Lemehâtün min Metâlibi'l- Hareketi'l Niseviyye el-Mısıryye abre Târiyhiha*. Mısır: Müessesetu'l-Mer'e ve'z-Zâkire.
- Lewis, P. (2007). Zainab al-Ghazali: pioneer of Islamist feminism. *Michigan Journal of History*, 2007/2, 1-47.
- Pilcher, J. (2017). Cinsiyet ve cinsiyet eşitsizlikleri üzerine açıklamalar. A. Giddens (Ed.), *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* içinde, (s. 109-119). İstanbul: Say Yayınları.
- Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Adam Yayıncılık.
- Zeyyât, L. (1960). *el-Bâbu'l-Meftuh*. Kahire: el-Karma.

Poverty, Dickens's *Oliver Twist*, and J. R. McCulloch

Dr. Öğr. Gör. Ayşe Çelikkol

Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı
celikkol@bilkent.edu.tr

Abstract

As the precursor to the science of economics, political economy concerned some topics that also preoccupied novelists, such as poverty and wealth. Literary criticism in the late twentieth and early twenty-first centuries has been charting the ways in which the discourses of literature and political economy intersect, despite the Romantic disavowal of their commonalities. Aiming to contribute to this ongoing scholarly effort, this essay pinpoints an unexpected affinity between Charles Dickens's *Oliver Twist*, a novel which addresses the plight of the poor under the New Poor Law of 1834, and the political economist J. R. McCulloch's writing on that piece of legislation. Both mistrust theoretical knowledge and privilege the particular as the basis on which one must make decisions. This affinity is unexpected because *Oliver Twist* repudiates political economy. Recognizing McCulloch's and Dickens's common epistemology alerts us to the ways in which the preference for the particular over the systemic shapes *Oliver Twist*. The common ground between *Oliver Twist* and McCulloch's writing on the New Poor Law attests to the interconnectedness of literature and political economy.

Keywords: *Oliver Twist*, Charles Dickens, New Poor Law, political economy, J. R. McCulloch.

Fakirlik, Dickens'ın *Oliver Twist* Adlı Eseri ve J. R. McCulloch

Öz

İktisat biliminin öncüsü olan politik ekonomi, romancıları da meşgul eden fakirlik ve varlık gibi kavramlarla ilgilendi. Yirminci yüzyılın sonunda ve yirmibirinci yüzyılın başında, edebiyat eleştirisi, edebiyat ve politik ekonomi söylemlerinin, Romantik akımın aralarındaki bağlantıyı reddetmesine rağmen nasıl kesiştiğini gösterir. Bu süregelen akademik çabaya katkıda bulunmayı amaçlayan bu makale, Charles Dickens'ın 1834 Yeni Fakir Kanunu altında fakirlerin çektiği zorlukları ele alan *Oliver Twist* adlı eseri ile, politik ekonomi yazarı J R McCulloch'nun aynı kanun hakkındaki yazıları arasında şaşırtıcı bir benzeşme yakalar. Her ikisi de teorik bilgiye güvenmezler ve bir karar verirken dikkate alınması gereken kriter olarak tekillikleri ön plana çıkarırlar. Bu benzeşme şaşırtıcıdır, çünkü *Oliver Twist* politik ekonomiyi benimsemez. McCulloch'nun ve Dickens'ın ortak bilgi kuramını farketmek, tekilliklerin sistemselleşen olana üstünlüğünün *Oliver Twist*'i nasıl şekillendirdiğini görmemizi sağlar. *Oliver Twist* ve McCulloch'nun Yeni Fakir Kanunu

Sending Date / Gönderim Tarihi: 09/09/2020

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 30/10/2020

üzerine yazılarının ortak noktaları, edebiyat ve politik ekonomi söylemlerinin birbirine ne kadar bağlantılı olduğuna işaret eder.

Anahtar Kelimeler: *Oliver Twist*, Charles Dickens, Yeni Fakir Kanunu, politik ekonomi, J. R. McCulloch.

INTRODUCTION

Published serially from 1837 to 1839, Charles Dickens's *Oliver Twist* engages one of the most controversial economic and political topics of its time, the passing of the New Poor Law, which transformed the state's approach to poor relief—the provision of assistance to the poor—in Britain. The new legislation was based on “*less eligibility*,” a principle which implied that “*the condition of a pauper on relief should be less comfortable than that of the poorest self-supporting worker*” (Schlicke, 1975, p. 150). The New Poor Law imposed the notorious “*workhouse test*,” which meant that the workhouse, the institution where the poor had to labor to receive aid, was “*deliberately made harsh and mean*,” and constituted the “*only form of relief for the able-bodied*” (Schlicke, 1975, p. 150). *Oliver Twist* takes political economists to task for their support of the New Poor Law, and Dickens repudiates their branch of inquiry, which claimed to study the production, distribution, and consumption of wealth from a scientific perspective.

Dickens appears to be critical of contemporary political economy's embrace of the New Poor Law; however, as this paper maintains, his criticism ignores some resistance to this legislation among political economists. One prominent political economist, John Ramsay McCulloch, was critical of the New Poor Law, like Dickens. Further, both McCulloch and Dickens related the problems pertaining to that law to the domination of abstract theories over concrete particulars. In other words, for both McCulloch and Dickens, economic crisis followed from an epistemological failure: excessive theorization, virtually ubiquitous in economic thinking, made it difficult to favor humane laws or implement effective poor relief. The goal of this article is to show that Dickens's approach to the New Poor Law was aligned with the political economist McCulloch's ideas on the issue, even as Dickens sought to situate his work as an alternative to political economy. Acknowledging this similarity reveals that *Oliver Twist* privileges the individual over the systemic even as it criticizes self-serving individualism.

On the Intersections of Literature and Political Economy

Today literature and economics are separate discourses and may even sometimes appear oppositional in their goals and methodologies. Starting in the late eighteenth century, the Romantics had posited an antithesis between the literary imagination and the sphere of commerce, as if the latter would poison the former (Woodmansee and Osteen, 1999, p. 6). This legacy continued to exert an influence after the end of the Romantic period, producing a sense of opposition between economic thought and activity on the one hand and literary and artistic pursuits on the other. However, especially in the late twentieth and the early twenty-first centuries, critics such as Mary Poovey and Catherine Gallagher have sought to understand how literature and economic thought mutually informed and influenced each other, rather than constituting separate spheres. Poovey, Gallagher, and many others from Kathleen Blake to Eleanor Courtemanche, have explored the confluences and divergences of literature and economic thought.

Poovey's *Genres of the Credit Economy* charts the historical process through which two genres—literature and “writing about economics and finance” (2008, p. 7)—historically became distinct even though they had common origins. Poovey writes, “*what economic writing and Literary writing share, both historically and theoretically, is an engagement with the problematic of representation*” (2008, p. 5). The question of whether literature presents content with real-life referents has intrigued many a reader, and a similar question historically

haunted those who dealt with monetary instruments and other documents of economic value. Consider those who lost money in the South Sea Bubble in 1720. When the stocks collapsed, “English men and women were left wringing their collective hands over the fictions inherent in the modern credit economy” (Poovey, 2008, p. 6). Poovey writes, “the different strategies by which each set of genres managed the problematic of representation helped give the modern disciplines their distinctive forms” (2008, p. 6). In other words, while both literature and economic writing were preoccupied with representation, the exploration of it in each genre took different forms. The practitioners of these genres often denied their common preoccupations: “by the 1740s, this denial began to take the form of generic differences (novels as opposed to financial commentary . . .), which were increasingly equated with . . . the distinction between fact and fiction” (2008, p. 7). Through the differentiation of these genres, it seemed that one corresponded to facts and the other to fiction, even though, as in the case of the South Sea Bubble, fiction was at work in the maintenance and even growth of the economic system.

According to Poovey, the understanding that each of these genres—literature and economic writing—mediated different kinds of value came to define their identities in the eighteenth and nineteenth centuries. Poovey’s majestic book outlines this process of differentiation while remaining attentive to the common premises of the genres:

economic writers minimized the crafted nature of their prose (even as they continued to borrow features from imaginary writing); and imaginative writers drew attention to this quality (even as they told stories taken from or meant to illuminate “real” life). (2008, p. 27)

Literary authors distinguished their efforts by claiming their writing was imaginary. Yet these genres undertook a single function, that of “mediating value” (Poovey, 2008, passim). Literature claimed to embody a sort of value that appeared to transcend market transactions. In the case of economic writing, the value that the authors investigated was dependent on the market. Poovey summarizes: “All these genres initially performed a single function—they helped Britons understand and learn how to negotiate the market model of value” (2008, p. 25). As literary and economic writing became differentiated, they became “incommensurabl[e]” (2008, p. 28). At that stage, comparing them for their similarities seemed far-fetched despite their common origins. Poovey’s work sheds light on the operation of genre—its operation, logic, function, limits—as it discusses the relation between literature and economic writing.

Catherine Gallagher’s *Life, Death, and Sensation in Political Economy and the Victorian Novel* similarly attends to what literature and economic writing have in common, while exploring their historical divergence. Poovey focuses on many kinds of economic writing such as bank notes and economic treatises, but Gallagher is especially interested in political economy, which claimed to be a branch of science charting the production, distribution, and consumption of wealth. As Gallagher notes, criticism in the field of nineteenth-century British studies has “demonstrated that political economists and their literary antagonists had a great deal in common, which they were frequently unwilling to recognize” (2006, p. 2). Even though the two discourses made similar inquiries, their practitioners claimed to have little in common. Gallagher writes, “political economists and their Romantic and early Victorian critics jointly relocated the idea of ultimate value from a realm of ultimate spiritual meaning to organic ‘Life’ itself and made human sensations—especially pleasure and pain—the sources and signs of that value”

(2006, p. 3). Both literature and political economy, as secular discourses, took pleasure and pain to be the yardsticks by which to allocate value even though the practitioners of literature at times claimed their approach to value was antithetical to those of the political economists.

According to Gallagher, in political economy, the interest in life and sensations took two major forms, "bioeconomics" and "somaeconomics," inspired by the ideas of Thomas Malthus and Jeremy Bentham, respectively (2006, p. 3). In bioeconomics, the focus is on "interconnections among populations, the food supply, modes of production and exchange, and their impact on life forms generally" (2006, p. 3). The sustenance of life, dependent on the supply of food, is at the cornerstone of such considerations. In somaeconomics, the organic continues to play a major role, though the emphasis is not on life as such but feelings. Gallagher describes somaeconomics as "the theorization of economic behavior in terms of the emotional and sensual feelings that are both causes and consequences of economic exertions" (2006, p. 3). Pain and pleasure explained the human subject's self-interested behavior, according to some versions of political economy.

Gallagher's argument is that both bioeconomics and somaeconomics are relevant to literature of the nineteenth century. For example, both "found their way into the plots of Charles Dickens," even though the novelist was hostile to political economy (2006, p. 4). George Eliot "accommodated" these two approaches as well, though her "appropriations" of these ideas were not "uncritical" (2006, p. 5). Analyzing four novels in her book, Gallagher maintains that somaeconomics and bioeconomics appear in these novels. Specifically, they "have stylistic, structural, and thematic manifestations; they shape the plots and modes of characterization" (2006, p. 5). The analysis of these novels benefits immensely from taking political economy into account. For Gallagher, such an interdisciplinary approach does not just lead to a better understanding of the novels' themes. It also illuminates the form of the novel. The form of fiction is in part constituted by reference to the common ground between literature and political economy.

Inspired by the works of Mary Poovey, Catherine Gallagher, and others who shed light on the confluence and divergence of literature and political economy, this article explores the tension between Dickens's overt repudiation of political economy in *Oliver Twist* and what his thinking has in common with the political economist J. R. McCulloch. To recognize this novel's resonance with the ideas of J. R. McCulloch, it is first necessary to recognize that political economy is not monolithic and that its practitioners sometimes disagreed with one another. J. R. McCulloch disagreed with those political economists who wished to abandon the old poor law.

To consider political economy in this context is to foreground epistemological questions that shape the form of the novel. This article argues that the novel's closure is informed by the epistemology that Dickens and McCulloch held in common: the privileging of the particular and the critical attitude toward over-theorization. In this manner, the article seeks to add to existing criticism that discovers unlikely affinities between Dickens and economic thinkers. While it is customary to read *Oliver Twist* as a critique of the Benthamite values that the Poor Laws embody, Peter M. Stokes has shown that Dickens and Jeremy Bentham were both self-critical of their own stances (2001). Shifting the focus to McCulloch, this article brings into focus *Oliver Twist*'s affinity with the ideas of this political economist.

The Criticism of Political Economy in *Oliver Twist*

Oliver Twist's plot overtly addresses poverty and other issues pertaining to the New Poor Law, such as the workhouse. A brief plot summary is in order, as the intricate storyline takes quite a few turns. Oliver the orphan is raised in a workhouse, the kind of institution where the poor historically had to live after the passing of the New Poor Law. Living with Mrs. Mann, an employee of the workhouse, Oliver is deprived of decent care. Then, while still a child, he confronts toilsome work in the workhouse. This is where Oliver, hungry after a meager meal, tells the parish beadle that he wants some more food. After this turning point, the authorities seek to give Oliver out as an apprentice. An undertaker takes him as his apprentice, but his wife mistreats the boy, and so does a fellow apprentice. After the events escalate, Oliver decides to run away to London.

On his way to London, Oliver meets a gang of boys whom he fails to recognize as pickpockets. Fagin, who organizes and benefits from the boys' activities, offers Oliver a place to stay, and soon enough attempts to train him as a pickpocket. Two of the boys steal a gentleman's handkerchief and set up Oliver for the crime. Despite the set-up, the gentleman, Mr. Brownlow, believes Oliver to be innocent and takes him home to take care of him. However, Fagin plots to have Oliver brought back and succeeds, through no fault of the boy. However, Mr. Brownlow does not know that the boy was taken against his will. Fagin arranges for Oliver to rob a house, but Oliver seeks refuge with the people whose house he was supposed to help rob.

A man named Monks has been influencing Fagin to turn Oliver into a criminal. Nancy, a young woman Oliver had met at Fagin's, overhears the full story that motivates this action: there is a locket and ring revealing the identity of Oliver's parents, which Monks secures and disposes of. Nancy secretly meets Mr. Brownlow to tell him what she knows of Oliver's story, but is subsequently tragically killed by her boyfriend Sikes, who thinks she has betrayed him. Sikes flees after killing her, but ends up hanging himself by accident as he flees those enraged by Nancy's murder. Once the novel reveals that Monks is actually Oliver's half-brother, it ties up the loose ends, charting out the trajectories of its major characters. Especially significant is the story of Rose Maylie. When Oliver is forced to help rob a house and takes shelter in the house they were going to rob, he ends up staying with Rose Maylie, who later turns out to be his aunt.

Oliver Twist is critical of political economy, and its repudiation of self-reliance is where this critique surfaces most incisively. In the novel, Fagin and his gang of pickpockets adopt the language of political economists who assumed that individuals were free to make choices that would lead to financial success. When Oliver is reluctant to steal, the Artful Dodger asks him, "Don't you take any pride out of yourself? Would you go and be dependent on your friends?" (Dickens, 1988, p. 182). Being a thief from this perspective appears to be a kind of self-reliance, a quality that many Victorians cherished. The comment, of course, overlooks thieves' dependence on their victims. Thieves may not be dependent on their friends, but this is an illusory independence. Through the Artful Dodger's comment, Dickens mocks the political economy's applause for self-reliance. As Dickens highlights, situations in which we assume someone is independent may involve dependencies we are overlooking. This insight is what *Oliver Twist* reaches toward through the irony of the thief's comment. In addition to critiquing the political economists' rhetoric for its blindness to social dependence, the Artful Dodger's formulation subtly raises a haunting possibility: what if legitimate gains rely on

immoral expropriation just like the Dodger's methods? In other words, what if all self-reliance relies on acts of expropriation, the assumption of unjust gain? This is the most radical of the suggestions that the boy's comment provokes, and one that the novel does not pursue. Through the characterization of Mr. Brownlow, *Oliver Twist* represents wealth whose manner of acquisition it does not question. It thus abandons the radical possibility implicit in the boy's comment.

Dickens continues to criminalize the rhetoric of political economists when he has Fagin elaborate his philosophy of "number one." "Everyone's his own friend, my dear" says Fagin with a grin (Dickens, 1988, p. 386). Through this comment, Dickens attacks the maxim held by political economy since Adam Smith's *Wealth of Nations*—that everyone naturally serves his or her own self-interest first. According to Smith's account, there is nothing wrong with the pursuit of self-interest, because society as a whole benefits from it. In Dickens's rendition, however, the cornerstone of Smith's thought has become a criminal maxim. Echoing Smith's principle of the invisible hand, Fagin even outlines how selfishness is the guarantor of the wellbeing of others ("you can't consider yourself as number one without considering me too as the same" [1998, p. 387]). This abstruse formulation may justify why it is fine to consider yourself number one, but of course, coming from Fagin, it is suspect and not likely to sound persuasive. *Oliver Twist* in this sense portrays the ideology of political economy to be bankrupt. It presents political economy as a discourse to which criminals resort in order to justify their actions.

The Poor Laws and the Political Economists

The political economists did indeed extol self-reliance, as many political economists' advocacy of the abandonment of the Elizabethan Poor Law demonstrates. Some well-known political economists embraced the abandonment of this older Poor Law. Thomas Malthus and David Ricardo opposed the old Poor Law because they believed that individual or state aid was, in the long run, to the detriment of the laboring classes: the solution to the ills of poverty, wrote Ricardo, was "*gradually contracting the sphere of the poor laws; . . . impressing on the poor the value of independence, . . . teaching them that they must look not to systematic or casual charity, but to their own exertions for support*" (Ricardo, 1996, p. 74). Ricardo supposes that the poor are poor because they do not value independence. It is as if he assumed that they were poor by choice. Had they understood the importance of self-reliance, they would not need to seek private charity or state support. This line of reasoning informed Ricardo's dislike for the old Poor Law.

As the historian of economic thought Mark Blaug writes, "*the kind of arguments which are used to condemn the Old Poor Law per se would equally condemn most modern welfare legislation*" (Blaug, 1963, p. 152). Blaug's comment helps us understand where Ricardo would stand if positioned in our contemporary world. The welfare state, which endeavors to take care of its citizens, was not around at the time Ricardo was writing; it emerged in its modern form in the middle of the twentieth century in Britain. Usually associated with social democracy, the welfare state protects its citizens through such means as public pensions. The modern welfare state and the New Poor Law are products of antithetical political drives, one for and the other against the state's protection of its citizens. A political economist like Ricardo who supported the New Poor Law stood for the political position that later became the antithesis of the welfare state.

The Old Poor Law had been relatively beneficial to the poor (Blaug, 1963, p. 152). “*The Old Poor Law tried to maintain the real income of workers by tying wages to the cost of living; it provided unemployment compensation together with a scheme to promote private employment,*” writes Blaug (1963, p. 152). In the 1820s, Thomas Malthus, David Ricardo, and many other political economists had sought to repeal the existing system of poor relief, under which earnings below a standard level were supplemented by the parish. Malthus’s and Ricardo’s notorious effort to get rid of the old system of poor relief was based on the premise that public provision for the poor in the long run resulted in lower wages for the working class.

The New Poor Law of 1834 was indeed a compromise: the protections guaranteed by the old Poor Law partly continued, although it implemented such invidious measures as the workhouse test that eliminated outdoor relief, the assistance to the poor outside the workhouse. Of the two major engineers of the new law, neither Edwin Chadwick, a disciple of Bentham, nor Nassau Senior, a political economist, was for the complete abolition of the Elizabethan Poor Law. They preferred an amendment to it. The system they devised reaffirmed the need for public provision, but it obeyed the logic of *laissez-faire* insofar as it aimed to re-direct labor to the market. The New Poor Law stipulated that “*the condition of the able-bodied pauper be ‘less eligible’—desirable, agreeable, favorable—than that of the ‘lowest class’ of independent laborer*” (Himmelfarb, 1984, p. 163). This meant that workhouse conditions had to be kept at a level lower than what the working-class experienced outside it. To Dickens and many others, this level was not acceptable, and they lamented that the poor under the New Poor Law were miserable in the workhouses. The goal of the New Poor Law was to have the poor opt to work: “*What was new about [the Commission’s proposal] was its function in distinguishing pauper and poor*” (Himmelfarb, 1984, p. 164). In contrast to the condition of less-eligibility, the older system had maintained a “*single standard of subsistence*” based on the price of bread, without stipulating how its level should compare to the wages of the independent laborer (Himmelfarb, 1984, p. 164). It was for this reason that many considered the old system more humane.

Oliver Twist and the New Poor Law

In a letter of 1842, Dickens declared, “*I do differ from [Mr. Chadwick] to the death on his crack topic—the New-Poor Law*” (1965, p. 480). *Oliver Twist* testifies to this difference (Schlicke, 1975; Fielding, 1987). The destructive workhouse where the little boy arrives after leaving Mrs. Mann’s baby farm operates according to the New Poor Law’s principle of less-eligibility, which amounts to starvation:

Poor Oliver! He little thought, as he lay sleeping in happy unconsciousness of all around him, that the board had that very day arrived at a decision which would exercise the most material influence over all his fortunes. But they had. And this was it:

The members of this board were very sage, deep, philosophical men, and when they came to turn their attention to the workhouse, they found out at once, what ordinary folks would never have discovered—the poor people liked it! It was a regular place of public entertainment for the poorer classes; a tavern where there was nothing to pay; a public breakfast, dinner, tea, and supper all the year around; a brick-and-mortar Elysium, where it was all play and no work . . . So, they established the rule, that all poor people should have the alternative (for they would compel nobody, not they), of being starved by a gradual process in the house, or by a quick one out of it[.] (Dickens, 1988, p. 54-55)

The narrator calls the old workhouse a “*place of public entertainment*” with full irony, to highlight the misconceptions of those who supported the New Poor Law. It is only the board who thinks of the old workhouse that way, not the poor themselves. Like the Royal Commission that investigated the Old Poor Law and devised the new one, the fictional board wants the conditions within the workhouse to deteriorate.

In this passage, the narrator criticizes the new system without idealizing the old. What makes the new system problematic is its assumption that the old offered too much. The most memorable attack on *laissez-faire* occurs as the narrator pinpoints a contradiction. *Laissez-faire* is a system against state intervention, but here state intervention is necessary to uphold its principles. In mocking the board for “*not compel[ling] anyone*,” the narrator astutely captures the paradox of the New Poor Law. The presumed function of the new system was to channel “*free’ labour onto a competitive market*,” which paradoxically could be achieved only by the centralization of the workhouse system and the establishment of a central board to “*enforce regulations for the management of the workhouses*” (Driver, 1993, p. 19; Himmelfarb, 1984, p. 165). As the narrator’s ironic comment aptly captures, *laissez-faire* contradicts its own agenda if strong state intervention is necessary to instate it. This passage shows the supporters of the New Poor Law contradicting themselves.

Critical as Dickens himself may have been of the discourse of self-reliance, the vision he offers in the novel seems to favor private charity based on face-to-face contact in the style of Mr. Brownlow or the Maylies, rather than public provision for the poor.¹ So if *Oliver Twist* opposes the New Poor Law, this does not indicate an enthusiasm for transforming the underlying economic system. In Dickens’s vision, it is charitable deeds that will spontaneously provide for the poor.

J. R. McCulloch’s Stance on the New Poor Law

Not all political economists favored the New Poor Law. Malthus and Ricardo’s desire to do away with poor relief, which received criticism from Dickens, was also disparaged by John Ramsay McCulloch. Influenced by the *Morning Chronicle* editor John Black, McCulloch notably “*avored a return to the pre-1795 ‘Elizabethan’ Poor Law, with its emphasis on local administration of relief and its guarantee of employment and subsistence to the able-bodied poor who could not support themselves*” (Gilbert, 1985, p. 507). McCulloch had initially agreed with Ricardo and Malthus, but he appears to have changed his mind around 1826 (O’Brien, 2003). In 1828, at the height of the Poor Law debate, McCulloch maintained that arguments put forth by apologists for the existing system were “*well-founded in fact*” (McCulloch, 1828, p. 304). In the old system, the “*aversion of the poor*” to the workhouse system was “*great*”—that is, they did not prefer to stay idle and simply rely on aid (McCulloch, 1828, p. 307). That is, no extra measures were necessary to render the workhouse unappealing. Unlike Malthus and Ricardo, McCulloch found that the system of “*compulsory provision*” worked well, in part because landlords “*oppose[d] themselves to the increase of the labouring population*” by being “*exceedingly cautious about admitting new settlers upon their estates or farms*” (McCulloch, 1828, p. 309). McCulloch was for state intervention as far as poor relief was concerned: “*is it not, plainly, the duty of a wise government to adopt measures for the prevention of so great an evil?*” he asked, as he attended to the “*want and wretchedness*” of the lower classes (McCulloch, 1828, p.

¹ Lauren Goodlad points out that Dickens’s social critique (“*trenchant satire on middle-class respectability*”) coexists with his “*idealization of middle-class character*” (Goodlad, 2003, p. 61).

313). Dickens's caricature of "philosophical men" in *Oliver Twist* overlooks McCulloch's support for the public provision for the poor.

Skepticism toward Theoretical Knowledge

The discourse of political economy was not monolithic with regard to the Poor Laws, and McCulloch had more in common with Dickens than he did with Malthus or Ricardo when it came to poor relief. What McCulloch's writing on the Poor Laws shares with *Oliver Twist* is an epistemology—both are skeptical of theoretical knowledge. McCulloch opens his 1828 *Edinburgh Review* article with an emphatic declaration: "We shall have very little to do with theory in this article" (McCulloch, 1828, p. 303). As political economists sought to derive abstract laws from "observed particulars" (Poovey, 1998, p. xv), McCulloch's opening stance announces a departure from the standard method of the discipline. McCulloch finds that individual observations contradict some universal laws that political economy formulates:

it is almost universally admitted, in their practical operation, that they [the Old Poor Laws] tend to render the poor idle and improvident; that they teach them to depend on parish assistance, instead of trusting their own exertions. . . . It seems impossible to doubt the correctness of these conclusions, and yet it is no easy matter to reconcile them to what has actually taken place. (McCulloch 1828, p. 303)

McCulloch singles out and critiques multiple layers of abstraction here. Advocates of the abolition of the Old Poor Law start with one generalization (Malthus's theory of population) to arrive at another (the Poor Laws, by providing a disincentive to work, do a disservice to the poor). In the rest of the article, McCulloch collects particulars contradicting the assumption that public provision breeds idleness. There is no attempt to arrive at an alternative universal law; casting the theoretical aside, he valorizes the observed particulars for their own sake. He admits the mismatch between the abstractions of political economy and the facts that he lists without attempting to account for it: "Such, in a few words, is the substance of the statements that are occasionally put forth by the apologists of the Poor Laws. And, however inexplicable they may appear, it is impossible to deny that they are well founded in fact" (McCulloch, 1828, p. 304). He obfuscates the validity of the universal law, resorting instead to observed particulars in the form of numerical facts organized in tables. Such tables are not rare in political economic treatises. What is notable in this instance is that they have become detached from abstract principles.

Political economy as a whole defended and even idolized the individual at the level of ideology. Methodologically, however, it was confident that singularities could be translated into abstractions. In suggesting the difficulty of moving from the individual to the theoretical, McCulloch here expresses some discomfort with the very methodology of political economy when it comes to the issue of poor relief. In this specific instance, he questions the efficacy of theoretical thinking.

Oliver Twist is similarly critical of the theoretical.² Knowledge derived from actual experience trumps over that provided by abstractions:

Everybody knows the story of another experimental philosopher, who had a great theory about a horse being able to live without eating, and who demonstrated it so well, that he got his own horse down to a straw a day, and would unquestionably have rendered him a

² For Goodlad, the novel singles out "impersonal rules" as the source of the problem (p. 69).

very spirited and rampacious animal on nothing at all, if he had not died. (Dickens, 1998, p. 48)

The mismatch between the theory and the observed particular proves fatal. Like McCulloch, Dickens attends to stubborn facts that contradict the theories that they are supposed to evince. Like theories, systems are suspect in Dickens's epistemology—they tend to overlook lived experience and obey abstract principles at the expense of the individual. The baby farm where Oliver is sent reaffirms the failure of the systemic: "*Unfortunately for the experimental philosophy of the female to whose protecting care Oliver Twist was delivered over, a similar result usually attended the operation of her system*" (Dickens, 1988, p. 48). Dickens pits the systemic against the particular, favoring the latter over the former. As James Buzard puts it, Dickens "*mistrusted systems*" (2017, p. 1237). The systemic in this instance is suspect because it is out of touch with face-to-face experience.

The Preference for the Particular Over the Systemic

In both McCulloch's writing on the Poor Laws and Dickens's *Oliver Twist*, concrete particulars appear to oppose two things: abstract theories and large systems. Both are targets of criticism insofar as they seem antithetical to concrete particulars. *Oliver Twist* shows a preference for the particular over the theoretical or the systemic, despite its criticism of the pursuit of individual self-interest.

The use of individual characters who shoulder the blame for social ills or deserve our applause for making the world a better place evinces this tendency. For example, the figure responsible for most of the children's suffering in much of the novel is Fagin, a Jewish man. In addition to blaming the overall system of failed poor relief for social problems, Dickens singles out a racialized subject for criminalizing the children. The individual looms large in this account of social failure.

Charity, the solution for social ills in this novel, similarly presents an antithesis to systemic poor relief. If only the world were for full of people such as Mr. Brownlow or the Maylies, then there would be less suffering: the novel implies this perspective, and in doing so it presents individual goodwill as a solution to the problems it depicts. The happy ending cannot herald a system in place more effective than the New Poor Law, so Mr. Brownlow must adopt Oliver. Of course, claiming to write a "*history*," the narrator could not have made up a hypothetical, imaginary Poor Law that would replace the one that Dickens critiques. It does not make sense to blame Dickens for failing to invent the welfare state. However, the narrator goes to great lengths at the end to suggest that goodwill like Mr. Brownlow's is the only force that can battle the vicissitudes of life: "[Mr. Brownlow] gratified the only remaining wish of Oliver's warm and earnest heart, and thus linked together a little society, whose condition approached as nearly to one perfect happiness as can ever be known in this changing world" (Dickens, 1998, p. 357). Their society is doomed to be "*little*" precisely because it is based on individual goodwill rather than systemic change. It is, nonetheless, a "*society*," and in this word we see a criticism of the atomic individualism that political economy hypothesized. As Lauren Goodlad puts it, for this novel "*the crudest competitive individualism is the debased legacy of a society bent on creating man in the image of self-interested homo economicus*" (2003, p. 68). The subjectivity shaped by the pursuit of economic self-interest gives way to charity-oriented benevolence. The novel no doubt attacks what Goodlad calls competitive individualism even as it embraces expresses discomfort with the abstract and the systemic. Despite the criticism of competitive individualism, the novel privileges the individual

subject as the unit of focus, the node where the threads of the story intersect. To be sure, the individual subject has limited agency in this novel. As Aleksandar Stević argues, the oscillation between self-fashioning and external determination marks the Dickensian *bildungsroman* (2014, p. 63-94). Individuals achieve visibility over the systemic, but they are not fully in control of their lives.

In Rose Maylie, one of the characters who is infinitely charitable to Oliver and helps to rescue him, the gender dynamics of Dickens's preference for individual goodwill surfaces. Dickens is able to assign women an important social role in part because the individual charity he embraces is recognized as a feminine trait. Rose Maylie's role in reforming society is one and the same with her feminine charm:

I would show Rose Maylie in all the bloom and grace of early womanhood, shedding on her secluded path in life, such soft and gentle light, as fell on all who trod it with her, and shone into their hearts. . . I would watch her in all her goodness and charity abroad, and the smiling untiring discharge of domestic duties at home (Dickens, 1998, p. 359).

Her charitable acts go hand in hand with her performance of domesticity. In this manner, the solution that Dickens proposes is placed in service of the Victorian cult of domesticity, which, as a middle-class ideology, favors the individual over the systemic.

The novel opens by critiquing the system and closes by centering the focus on the individual, despite its overt attack on selfishness. The failure to pursue a solution to social ills at a holistic level results in the relative frailty of the ending as an aesthetic product. To convey a happy ending, the last chapter of the novel provides a list, because its unit of analysis is the individual. By the end, Dickens's ability to capture the systemic as he does at the beginning of the novel is limited. What ensues is a point-by-point procession exposing what happens to each character, with little narrative thread tying the whole together. The narrator boasts of "*weav[ing] . . . the thread of these adventures,*" but whether the final chapter in closure indeed offers a woven fabric—or merely isolated pieces of thread—is open to question. Precisely because systems have been associated with harmful abstractions, the emphasis on the individual comes at the expense of networks or webs. Formally, the list surfaces as the aesthetic of the individual, and signals a refusal to combine particulars into a system.

Yet the aesthetic of individualized items is impoverished compared to the large system of meaning we recognize as the novel. Insofar as the novel relentlessly puts particular elements in dialogue, it constitutes a system. Even a small portion of it, as language, belongs with systemic meaning-making. At the same time, characteristically focused on characters, the nineteenth-century novel must dwell on the individual. The systemic and the individual coexist in the novel as a form, even though the list-form that dominates in closure in *Oliver Twist* privileges the particular.

CONCLUSION

In seeking to restore the significance of the particular, Dickens is self-congratulatory. The genre in which he is writing characteristically privileges the particular: it is by tracing "*the Parish Boy's Progress,*" as indicated in the novel's subtitle, rather than by offering abstractions that Dickens contributes to the Poor Law debate. Yet, as McCulloch's writing shows, economic writing too could problematize theory as well, and the methods of this

particular political economist approached that of the novelist when he chose to privilege specific observations over abstract laws in this instance.

Fictional narratives and economic inquiries began to be perceived as separate genres in the eighteenth and nineteenth centuries in Britain. By the time Dickens was writing his novels, literature and political economy were perceived as separate discourses, each with its own conventions. Dickens reaffirmed the division between political economy and literature through the figures of the incompetent and unsympathetic board members in *Oliver Twist* as well as his disparagement of the criminal gang's emphasis on self-interest. Yet political economists produced a more diverse array of thought than is commonly recognized and there was dissent to the New Poor Law even among the political economists. What McCulloch shares with Dickens as far as his writing on the New Poor Law is concerned is the valorization of the particular. In *Oliver Twist*, the desire to trace the trajectories of a set of individuals stands in productive tension with the novel's more overt critique of atomic individualism. Rather than treat political economy and literature as oppositional, we must allow for discord within each and explore how their practitioners held some ideas in common even after the two discourses had become differentiated.

The cultural and political work that the novel and the discourse of political economy undertook overlapped. As *Oliver Twist* and McCulloch's writing on the New Poor Law show, both posited the value of the individual as a unit of analysis while also asserting the limits of their autonomy. The tension between the individual and the systemic animated both discourses and especially informed debates on how the state should provide assistance to needy subjects. Because of this overlap between the two discourses, it remains a valuable exercise today to consider the history of economic thought in analyses of literature.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Blake, K. (2009). *Pleasures of Benthamism: Victorian literature, utility, political economy*. London: Oxford University Press.
- Blaug, M. (1963). The myth of the Old Poor Law and the making of the new. *The Journal of Economic History* 23(2), 151-84.
- Buzard, J. (2014). Item of mortality: lives led and unled in *Oliver Twist*. *ELH: English Literary History* 81(4), 1225-51.
- Courtemanche, E. (2011). *The invisible hand and British fiction, 1818-1860*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dickens, C. (1965). *Letters*. Ed. Madeline House et al. Oxford: Oxford University Press.
- Dickens, C. (1988). *Oliver Twist*. New York: Penguin Books.
- Driver, F. (1993). *Power and pauperism: the workhouse system, 1834-1884*. New York: Cambridge University Press.
- Fielding, K. J. (1987). Benthamite Utilitarianism and *Oliver Twist*: a novel of ideas. *Dickens Quarterly* 4(2), 49-65.
- Gallagher, C. (2006). *The body economic: life, death, and sensation in political economy and the Victorian novel*. Princeton: Princeton University Press.
- Gilbert, G. (1985). *The Morning Chronicle, Poor Laws, and political economy*. *History of Political Economy* 17(2), 507-21.
- Goodlad, L. M. E.. (2003). *Victorian literature and the Victorian state: character and governance in liberal society*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Himmelfarb, G. (1984). *The idea of poverty: England in the early industrial age*. New York: Knopf.
- McCulloch, John Ramsey. (1828). Poor Laws. *Edinburgh Review* 47(94), 303-330.
- O'Brien, D. P. (2003). *J. R. McCulloch: a study in classical economics*. New York: Routledge.
- Poovey, M. (2008). *A history of the modern fact: problems of knowledge in the sciences of wealth and society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Poovey, M. (2008). *Genres of the credit economy: mediating value in eighteenth- and nineteenth-century Britain*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Schlicke, P. (1975). Bumble and the Poor Law satire of *Oliver Twist*. *The Dickensian* 71, 149-65.
- Stević, A. (2014). Fatal extraction: Dickensian bildungsroman and the logic of dependency. *Dickens Studies Annual: Essays on Victorian Fiction* 45(1), 63-94.
- Stokes, P. M. (2001). Bentham, Dickens, and the uses of the workhouse. *SEL: Studies in English Literature* 41(4), 711-27.
- Woodmansee, M & Osteen M (1999). Introduction. *The New Economic Criticism: Studies at the Intersection of Literature and Economics*, eds. Woodmansee and Osteen. London and New York: Routledge.

Çin'deki Azınlıklar için 20. yy. İki Dilli Eğitim Politikaları Üzerine Bir İnceleme

Arş. Gör. Çile Maden Kalkan
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Mütercim Tercümanlık Çince Bölümü
cile.maden@hbv.edu.tr

Öz

Kaynağını toplumbilim ve dilbilimden alan iki dillilik, özellikle de dilbilimin hızla gelişen karmaşık bir alanıdır. Çin dilinin zorluğu uzun yıllar boyunca dilin sürekli olarak hükümet tarafından sadeleştirilmesi çalışmalarını da beraberinde getirmiştir ancak dilin bu sadeleştirme hareketi, kırsal kesimlerdeki azınlıklar için durumu daha zor bir hale getirmiştir. Bu çalışmanın amacı; iki dillilik ve bunun olumlu-olumsuz sonuçlarını Çin'deki azınlıklar üzerinden değerlendirmektir. Çalışmada, tarihsel süreç içerisinde hükümetin eğitim-öğretimde aldığı karar ve yasalara başvurulmuştur. Hükümetin bu konudaki tutumunun yanı sıra Çinli bilim insanlarının iki dilli eğitime bakış açıları araştırılıp, iki dilli eğitim politikaları ve bunların Çin azınlık okullarında uygulanması incelenmiştir. Bu çalışmada; dar anlamda azınlıklar için kendi dillerine ek olarak ikinci bir dilin ortaya çıktığı ve bu süreçteki zorlukların hükümetin eğitim politikalarıyla desteklenerek giderilmeye çalışıldığı; geniş anlamda ise toplumda pasif gruplar için çok dilli eğitim, baskın gruplar için de çok kültürlü eğitimin iki yönlü işlevselleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, iki dilli, iki dillilik, azınlıklar, eğitim politikaları.

A Study of Bilingual Education Policies for Minorities in China in the 20th Century

Abstract

Bilingualism, which derives its origins from sociology and linguistics, is a rapidly developing and complex field of linguistics in particular. The difficulty of the Chinese language has led to the constant government simplification of the language for many years, but this simplification of the language has made the situation more difficult for minorities in rural areas. The aim of this study is, to evaluate bilingualism and its positive and negative consequences over minorities in China. In the study, the decisions and laws of the government during the historical process were used. In addition to the attitude of the government on this issue, the perspectives of Chinese scholars on bilingual education were investigated, and bilingual education policies and their implementation in Chinese minority schools were examined. In this study in a narrow sense, a second language emerged for minorities in addition to their own and the difficulties in this process were tried to be overcome by supporting the government's education policies; in a broad sense, it was concluded that multilingual education for passive groups in society and multicultural education for dominant groups should be functionalized in two ways.

Keywords: China, bilingual, bilingualism, minorities, education policies.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 17/05/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 22/12/2020

GİRİŞ

Çin, 56 etnik gruptan oluşan bir ülkedir. Han¹ (汉) çoğunluğu toplam nüfusun yaklaşık %92'sini oluştursa da 55 azınlık grup 91 milyonluk nüfusuyla bu toplamın %8'ini oluşturmaktadır. Han Çinlileri ile karşılaştırıldığında nispeten az sayılarına rağmen azınlık halkları, başka ülkelerle sınır olan Çin topraklarının %60'ında bulunurlar. Nüfusun büyük çoğunluğunu azınlıkların oluşturduğu bazı illerdeki etnik gerginlikler, siyasi istikrarsızlığın da önemli bir nedeni olmaktadır. Bu nedenle ülkede birliği korumak için 1980 yılından bu yana hükümet belli politikalar ileri sürmüştür (Lin, 1993, s. 5–21).

Sınırlı yerel özerklik ve kontroller, hükümet ile azınlık grupları arasındaki ilişkiyi karakterize etmektedir. 1950'lerde etnik azınlıkların özel olarak tanınmaları ve saygı gösterildiğini kanıtlamak için, Sincan (新疆), İç Moğolistan, Tibet, Ningxia (宁夏) ve Guangxi (广西) gibi önemli azınlık nüfusu içeren beş il özerk azınlık bölgeleri olarak belirlenmiş olmakla beraber; ülke genelinde 31 özerk makam, 96 özerk idari bölge ve sancak, Han egemen illerinin de içinde bulunduğu sayısız özerk köy vardır. Bu bölgeler için öncelikle kaynakların yönetimi, vergiler, doğum planlaması, eğitim, yasa, yargı ve dini ifade üzerinde yerel kontrolün artırıldığı anlamına gelen "özerk" ifadesi kullanılmaktadır (Gladney, 1994, s. 185).

Azınlıklara yönelik özerkliğin, hükümetin kurallarına biat ettikleri sürece verildiği görülmektedir. Azınlıkların hükümet politikalarına etki etme olasılıkları oldukça düşüktür, çünkü Han çoğunluğu azınlık alanlarda bile neredeyse bütün önemli pozisyonları tutmaktadır. Lin'e göre hala devam eden bu tahakküm egemenliği, sosyal statüsü çoğunluktaki grubun altında kalan azınlık halklarının marjinalleşmesine yol açmaktadır. Örneğin; azınlık liderlerinin terfi ettirilmesi, temsil ettikleri yerel halktan ziyade hükümete hizmet etmek içindir. Han çoğunluğu arasında uzun zamandır varlığını sürdüren "Büyük Han"² zihniyeti, azınlıklara karşı önyargı ve ayrımcılıklara neden olmaktadır (Lin, 1996). Azınlıklar çoğunlukla iç kesimlerdeki fakir ve az gelişmiş bölgelerde yaşadıkları için ekonomik olarak da ülkedeki fakir grupları oluştururlar. Bu nedenle de Han soyundan gelenler azınlıkları daha ilkel olarak görme eğiliminde olabilmektedirler.

Tarihsel olarak, 1949'dan 1980'lerin başlarına kadar okullar, öğrencilerin kendi özgüllüklerini tanımak, özümsemek, özerklik ve yerel inisiyatifleri desteklemekten ziyade hükümetin merkezi kontrolüne uygunluğu ile yönetilmiştir. 1966–1976 Kültür Devrimi³ (无产阶级文化大革命) sırasında azınlık halkların kültür ve gelenekleri kınanmış, azınlıklar saldırıya maruz kalmışlar; azınlık okulları, yalnızca çoğunluk dili olan Mandarin⁴ kullanmak zorunda kalmışlar ve yerel ekonomik gelişme ve eğitim seviyelerine bakılmaksızın tüm ülke için tasarlanmış bir müfredata göre eğitim öğretime zorlanmışlardır. Azınlık öğretmenleri ve öğrencilerinden, standart müfredatı ve soru sormadan öğretim metodunu benimsemeleri beklenmiştir (Lin & Yanyu, 1996).

¹ Han'lar Çin'de yaşayan en büyük etnik gruptur.

² Han Hanedanlığı, Çin'in tek bir hükümdar altında birleştirildiği dönem olup, Çin kültürü üzerinde derin etkiler bırakmıştır. "Büyük Han" zihniyetine göre, Çin'de yaşayan pek çok insan bu dönemde kurulan kültürel ve siyasal birliğin tek mirasçısıdır.

³ Çin Devrimi'nin ruhunu yeniden canlandırmak için Mao Zedong (毛泽东) tarafından başlatılan harekettir.

⁴ Günümüzde standart Çince (putonghua 普通话) olarak bilinen ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmi dili olarak kabul edilmiş Pekin lehçesidir.

Kültür Devrimi'nin kargaşası sona erdikten sonra bazı değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. 1978'den bu yana, ülkedeki modernleşme programının benimsenmesiyle birlikte, hükümetin azınlıklara yönelik politikasının da yavaş yavaş değişmeye başladığı görülmüştür. Etnik gerginlik ve ülkenin parçalanma olasılığıyla karşı karşıya kalan Çin hükümeti, azınlıklarla ilişkileri geliştirmek için çeşitli kararlar almıştır. Örneğin, azınlık ailelerin Han çoğunluğu için izin verilmeyen birden fazla çocuğa sahip olmalarına izin verilmiş, yoksul bölgelere özel yardımlar yapılmış ve bu bölgeler devlete vergi ödemekten muaf tutulmuştur (Tawakkul, 1999, s. 72-80).

Azınlık dili ve kültürünün canlandırılması da Kültür Devrimi'nden sonra alınan en önemli kararlardan birisi olmuştur. 1980'lerden başlayarak, azınlık çocuklarına yönelik eğitim olanaklarının artırılması için çaba gösterilmiştir. Örneğin, üniversitelere giriş için kabul standardı düşürülmüş, uzak ve fakir azınlık bölgelerinde yaşayan öğrenciler için yatılı okullar açılmış, ayrıca azınlık bölgelerinde çalışan öğretmenler için maaşlar arttırılmıştır ancak bu ılımlı girişimler, azınlıkların yüksekokulları bırakma oranlarını düşürmek için yeterli görülmemiştir (Chen, 1996, s. 40-47). Buradan Mandarin dilindeki eğitimin azınlık çocuklar için, özellikle de bu dille daha önce hiç tanışmamış olanlar için, çok zor olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle de iki dilli eğitim, azınlık öğrencilerinde öğrenmenin iyileştirilmesi için okullaşmanın önemli bir bileşeni olarak görülebilmektedir.

1. Bilim İnsanlarının İki Dilli Eğitim Parametreleri ve Hükümetin Tutumu

Çin'deki bilim insanlarının, özellikle bilişsel nedenlerle azınlık öğrencilerine iki dilli eğitim sağlamayı savundukları düşünülmektedir. Bu anlamda azınlık öğrencileri, özellikle de Han kültürüyle çok az teması olan ve sadece kendi ana dillerini konuşup uzak bölgelerde yaşayanlar için, zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesi açısından iki dilli eğitim-öğretimin zorunlu olması gerekliliği savunulmuştur. Binlerce yıldan beri sürekli olarak gelişen ve değişen Han dili, bu öğrenciler için çok zordur. Onları yalnızca Mandarin dilinde ders veren bir sınıfa sokmak, onların cesaretlerini kırabilmektedir. Bu nedenle, bilim insanları iki dilli eğitimin okul ile ev arasında bir köprü kurmaya yardımcı olacağını, öğrencilerin ilgisini çekeceğini ve onlara özgüven ve saygı duygusu geliştirmelerinde yardımcı olacağını savunmuşlardır (Liu, 1993, s. 8-75). Hükümet adına iki dillilik üzerine araştırma yapan bilim insanları verdikleri raporlarda, kendi dillerinde öğrenmenin birinci sınıfta başlaması gerektiğini belirtirken; Mandarin'in de ortaokulda eğitim ve öğretimin ana dili haline gelinceye kadar kademeli olarak tanıtılması fikrini ileri sürmüşlerdir (Shama, 1991, s. 7-55). Bu fikir, öğrencilerin daha geniş bir toplum içinde işlev görmelerini sağlayıp, böylece istihdam olanaklarını arttırarak çeşitli kültürel değiş tokuşları kolaylaştırabilecektir.

1966-1976 yıllarındaki Kültür Devrimi'nden sonraki sosyal, siyasi, ekonomik alandaki yenileşme kararları incelendiğinde hükümetin, azınlık kültürünün korunması ve teşviki için iki dilli eğitime daha ılımlı baktığı bu alanda yapılan reform girişimlerinden anlaşılabilir. Bu amaçla hükümetin gerekli politikaları formüle ederken, dilin önemli kültürel bilgiler taşıdığını da kabul ettiğini söyleyebiliriz. Kendi dillerini bilmek sadece öğrencilerin değil tüm insanların kültürel değerlerini ve inançlarını öğrenip devralmalarına yardımcı olabilmektedir.

Azınlıklar için iki dilli eğitim hem bilim insanlarından hem de merkezi hükümetten destek almıştır. 1985 itibarıyla hali hazırda 160.000 okul ülke çapında yaklaşık 2,5 milyon öğrenciye iki dilli eğitim olanakları sunmuştur. Bunun yanı sıra 1990'larda bazı bölgelerde ise çalışmaların sekteye uğradığı ve bazı azınlık bölgelerinde ders kitapları, öğretmenler ve

yerel destek yetersizliği nedeniyle bu politikadan vazgeçildiği konusu da haberler arasında yer almıştır. Bununla birlikte, 1995 yılında içlerinde Moğollar, Tibetler, Koreliler, Uygurlar ve Zhuangların (壮族) da olduğu 23 azınlık grubu kendi dillerini ya da hem kendi hem de Mandarin dilini eğitim öğretim için kullanmışlardır. Sekiz il azınlık okullarına ders kitapları sağlayabilmek için kendi yayınevlerini kurmuşlardır (People's Daily, 21 Ekim 1995, s. 3).

Çin Halk Cumhuriyeti 2000'li yılların başında eğitim politikalarında, özellikle de etnik grupların çoğunlukta olduğu Sincan (Xinjiang/新疆) ve Tibet (Xizang/西藏) otonom bölgelerinde yenilikler yapmıştır. Örneğin; 7 Temmuz 2002 tarihinde "Danıştay, Reformu Derinleştirme ve Etnik Eğitimin Gelişimini Hızlandırma Kararı (国务院关于深化改革加快发展民族教育的决定)" yayımlanmıştır. Bahsi geçen kararın 6. maddesinde iki dillilik eğitim politikasından şu şekilde bahsedilmektedir:

"Öğretmen kadrosu şiddetle güçlendirilmelidir. Öğretmen kadrosunun oluşturulması, milli eğitimin gelişiminin odak noktası olmalı ve eğitim yatırımları, öğretmen kadrosunun inşasının ihtiyaçlarını sağlar nitelikte olmalıdır. Etnik azınlıklardan ve batı bölgelerinden oluşan öğretmen ekibinin inşasıyla, "iki dilli" öğretmenleri eğitmeye odaklanılmalı ve nitelikli bir "iki dilli" öğretmen ekibi oluşturulmalıdır. Öğretmen eğitim sistemi reformu daha da derinleştirilmeli, normal kolejlerdeki öğretmenlerin öğretim ve araştırma seviyeleri iyileştirilmeli ve il düzeyinde öğretmen yetiştirme üsleri inşa edilmelidir. Aynı zamanda, sürekli eğitimin kalite ve etkisini arttırmak için uzaktan eğitim gibi modern yöntemler de kullanılmalıdır. Etnik bölgelerdeki okul müdürlerinin eğitimleri de güçlendirilerek, okulların yönetim düzeyi iyileştirilmelidir. Öğretmenlerin kaynakları genişletilmeli, doğu ve orta bölgelerdeki kolej ve üniversitelerin mezunları etnik azınlıklarda ve batı bölgelerinde ders vermeye teşvik edilmelidir. Tarımsal ve kırsal alanlarda, dağlık alanlar ve sınır bölgelerde her düzey ve türde öğretmenlerin eğitimini güçlendirmek için özel önlemler alınmalıdır. Öğretmenlerin eğitimini güçlendirin, onları çeşitli iş araştırmalarına katılmaya teşvik ederek, akademik olarak da niteliklerini geliştirin. Öğretmenlere saygı duyma ve tüm toplumda eğitime değer verme konusunda iyi bir ahlak oluşturmak için öğretmenlerin ücretlerini ciddiyetle garanti altına almak ve sürekli iyileştirmek gereklidir (The State Council The People's Republic of China, 7 Temmuz 2002)."

Çin resmi olarak 2010 yılında tüm azınlık bölgelerindeki okullar için "iki dilli eğitim" politikası getirmiştir. Azınlık eğitime yönelik bu yaklaşım, hem yerel hem de ulusal dilde yeterliliği teşvik ettiği için uluslararası olarak uygun kabul edilmiştir. Çin'in 2010-2020 orta ve uzun vadeli eğitim reformu ve ulusal kalkınma planının özetinde stratejik hedefler, temalar, misyonların yanı sıra öğretmenlerden, okul ve öğrencilere kadar pek çok konunun üzerinde durulmuştur (Wang & Phillion, 2009, s. 1-14). Bu konulara çalışmanın alt başlıklarında detaylı olarak yer verilmiştir.

2. İki Dilli Eğitimin Uygulama Politikaları ve Sorunları

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nda, "her milletin kendi dilini kullanma ve geliştirme özgürlüğüne sahip olduğu" görüşü 1950'lerde yer etmiş ve 1980'lerde revize edilmiştir (The State Council The People's Republic of China, 4 Aralık 1982). Yasanın yürürlüğe girmesinin yanı sıra, belirlenmiş 5 azınlık özerk bölgesi, azınlık kültürü ve eğitiminin gelişimini denetlemek için ayrı ayrı veya azınlık meseleleri komiteleriyle birlikte çalışan azınlık dil komitelerini kurmuştur. Bu bölgelerdeki il eğitim büroları içinde, azınlık okullarında iki dilli eğitimin uygulanması da dâhil olmak üzere azınlık eğitiminin gelişimini

denetlemek amacıyla bir azınlık eğitim işleri ofisi bulunmaktadır. 1950'lerde hükümet inisiyatifleri altında, tarihsel nedenlerden ötürü yazma sistemi olmayan bazı azınlık gruplarına yeni yazma sistemleri oluşturmak için bilim insanları bir araya gelmişlerdir. Toplamda 32 yazılı dil oluşturularak, bunlardan bazıları okullarda kullanılmak üzere kabul edilmiştir (Zhou, 2003, s. 89).

Azınlık dillerine kanunen Han dili ile eşit statü verilmesine rağmen, tarihsel koşullar politik ve ekonomik kalkınmada çeşitli azınlık dillerinin işlevleri ve erişilebilirliği üzerinde etkisi olan eşitsizlikler yaratmıştır. İlk olarak, Mandarin tüm devlet kurumlarında ve medyada konuşulan resmi dil olmaya devam etmiştir. İkincisi, toplumda ödül mekanizmaları Han çoğunluğu tarafından ve Han soyundan olanlar için kurulmuştur. Han dili, fırsatların ve sosyal kabulün merkezi iken, azınlık dilleri kullanımda ve sosyal statüde kısıtlı kalmıştır. Azınlık alanlarındakiler de dâhil olmak üzere hem ilköğretim hem de orta öğretim okullarında, çoğu talimat Mandarin dilinde verilmiştir. Ulusal kolej ve üniversite giriş sınavı dâhil tüm giriş sınavları Han dilinde yapılmaktadır. Son yıllarda azınlık öğrencilerinin üniversite giriş sınavına kendi dillerinde girebilmeleri için bazı şartlar eklenmiş, ancak bu fikir en büyük azınlık nüfusa sahip il olan Guangxi'de (广西) bile hiçbir zaman uygulanmamıştır (Stites, 1992). Bu koşulların aslında iki dilli eğitimi marjinalleştirerek, uygulanmasında büyük engeller yarattığı düşünülebilir.

Bunlara ek olarak, azınlıkların statüsünün düşük olması, çok sayıda yerel yönetim görevlisinin azınlık dil öğrenimini gereksiz bulmalarına neden olmuştur. Dikkate değer bir örnek verecek olursak Zhuang dili, 1957 yılında Zhuang azınlık grubu için oluşturulmuş ancak Kültür Devrimi'nin sonunda da kullanılmayan bir dil haline gelmiştir (Zhou, 2003, s. 58-59). 1980'lerde il yönetimi, azınlık okullarında dilin yaygın olarak kullanılmasını teşvik etmek için çeşitli düzenlemeler yapmıştır ancak bu girişim büyük bir karşı dirençle karşılaşmıştır. Örneğin, Guangxi'nin kuzey merkezindeki Zhuang kadrolarında çalışanlar, çocuklarının ne Zhuang dilini ne de Guilin (桂林) lehçesini öğrenmelerine izin vermeyeceklerini, Han lehçesinin ortak yerel lehçe olduğunu belirtmişlerdir. Çocuklarının sadece standart Mandarin'i öğrenmelerini istemişlerdir. Bunun gibi birçok bölgede azınlık dilinin toplumsal öneminin olmaması, azınlık dillerinin gelişimini ve iki dilli eğitimin uygulanmasını olumsuz etkilemiştir (Stites, 1992, s. 18). Bu insanlar, çocukları Han dilini en başta öğrenemez ve sosyal statülerinin yükselmesi şansı azalacak olursa diye duydukları endişelerinden dolayı suçlanamazlar.

Azınlık okullarında iki dilli eğitim politikası ile hükümetin Mandarin'i ülkenin ortak dili olarak tanıma politikası doğrudan çelişkilidir. Bu konuda Stites düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Çin partisinin/ devletin, azınlık dilinin statüsü konusundaki temel konumu bariz çelişkilidir. 1949'dan itibaren, Çin Anayasası'nın 53. maddesine göre, bütün milletlerin kendi dillerini ve yazı sistemlerini geliştirme ve kullanma hakkı vardır. Mevcut anayasa öncekiler gibi Putonghua'nın (普通话/ Mandarin) tanıtımı ve genel kullanımı için de bir hüküm içermektedir. Bu hükmün 1982 versiyonunu öncekilerden ayıran, Putonghua'nın tüm Çin vatandaşları tarafından kullanılması gerektiği yönünde açık bir ifadedir. Bu iki anayasa hükmü, Çin'in toplumsal iki dillilik konusundaki resmi duruşunun yasal ve ideolojik bağlamını sağlamaktadır. Ayrıca, Çin'in iki dilli eğitim politikalarının formüle edildiği ve yorumlandığı alanın sınırlarını da çerçevelemektedir (1992, s. 4).”

Diğer bir ikilem ise, iki dilli eğitimin yalnızca ilköğretim okullarında benimsenmesi ve öğrencilerin bir kez ortaokul ve üniversitelere girdikten sonra kendi dillerinde öğrenimlerinin durdurulması konusudur. Bu süreksizlik azınlık öğrencilerinin her iki dilinin de zayıf ve eksik olmasına neden olabildiği gibi; üniversite düzeyindeki azınlık öğrencileri, çalışmalarına çok az destekle, kendi dil ve kültürlerinin değerinin farkında olmadan devam edebilmektedirler. Heath, Çin'deki bir üniversitede ders verirken, bu sebeplerden dolayı birçok azınlık öğrencisinin Han öğrencilerinin gerisinde kaldığını gözlemlemiştir. Ona göre öğrenciler aksanlarını gizlemek için büyük acılar çekiyorlar ve küçük görülebileceklerini düşündükleri için etnik kıyafetlerini giymeyi reddediyorlardır. Açıkçası, iki dilli eğitim ile ilgili konular hiçbir zaman tamamen dilbilimsel değildir, ama her zaman güçlü bir biçimde sosyal ve politiktir (1981, s. 6–20).

3. Okullarda İki Dilli Eğitim Uygulamaları

3.1. Merkezileştirilmiş Müfredat

Çin de birçok ülkede olduğu gibi Eğitim Bakanlığı tarafından takip edilecek tüm okullar için tasarlanmış merkezi bir müfredata sahiptir. Azınlık bölgelerinde yaşayan öğrenciler, diğerleriyle aynı ders kitaplarını kullanırlar ve aynı hızda ilerleme göstermeleri beklenir. Bu yaklaşım yukarıdan aşağıya hükümetin eğitimdeki kontrol mekanizmasını karakterize etmektedir. Bu müfredatta konu alanları muhtemelen önceden belirlenmiş olup, yerel okullara az esneklik bırakılmıştır. Ebeveynler ve yerel yönetimler, ne öğretilmesi gerektiği ve öğretimin nasıl gerçekleştiği konusunda ise sınırlı bir söz hakkına sahiptirler.

Müfredat öğrenciler için çok zor ve yerel ihtiyaçları karşılamak için yetersiz görülmektedir. Örneğin, ortaöğretim seviyesindeki Çince ders kitapları, öğrencilerin yaşamlarından ve günlük olarak kullandıkları dilden uzak olan Han klasik kanunları ile doludur. Öğrencilerin içeriği kavramak için çoğu zaman ikili çeviri yapmaları gerekmektedir. Buna ek olarak çalışmalarının sonunda da azınlık öğrencilerinin kolejlere ve üniversitelere kabul için eşit derecede Han öğrencileriyle rekabet etmeleri gerekmektedir. Sonuç olarak, azınlık öğrencilerinin her tür ortaöğretim sonrası ve yükseköğrenim kurumundaki sayıca oranları, Han çoğunluğu öğrencilerinin sayıca oranlarından daha düşük olmaktadır (Cleghorn, 1989, s. 21).

3.2. Ders Kitabı Derleme ve Yayınlama

İki dilli eğitimin sağlanmasında ders kitabı yayınlanması ve eğitimi en önemli konulardan biridir. 1980'lerin başında azınlık öğrencilerine yönelik ders kitaplarının derlenmesi için yoğun çaba harcanmıştır. 1991 yılına kadar 24 azınlık gruptan 30 dilde çeviri ve yayın 1800'e ulaşmış ve toplamda 80 milyon cilt basılmıştır (Lin, 1997, s. 193-205). Bununla birlikte, birçok okulda sadece ulusal ders kitabı çevirileri veya azınlık dili karakter çizgileri bulunmaktadır. Öğretmen ve öğrencilerin Mandarin dili dışında referans kitapları ya da ek okuma materyalleri mevcut değildir. İki dilli eğitimi daha iyi uygulamak için, 100'den fazla dilde ders kitabına ihtiyaç vardır ancak baskı hacmi çoğu için birkaç düzine ve cilde kadardır. Yapılan tercümelerden sonra, metinlerin genellikle %50 daha uzun olması baskı maliyetini arttırabilir fakat satış fiyatının ulusal müfredat için olan fiyattan daha yüksek olmasına izin verilmemektedir. Bu nedenle, matbaalar da normal şekilde çalışmamaktadır. Birçok yayıncı, yeterlilikten uzak devlet yardımlarına güvenmek zorunda kalabilirler. Az sayıda yayınevi, hayatta kalıp gelir elde etmek için okullarla ilgili olmayan romanlar ve kitaplar yayınlamak zorunda kalmaktadırlar. Çünkü; iki dilli kitaplar yayınlamak para kaybedilen bir iş olarak nitelendirilmektedir. Sonuç olarak azınlık kitapları

eğitim sürecini olumsuz yönde etkileyerek iptal edilir ya da ertelenir. Örneğin, 1985 yılında Yi dilinde ders kitaplarının basımı 3 ay boyunca ertelenmiş, 1574 öğrencisi olan 39 sınıf yarıyıl boyunca Han ilkokuluna geçmek zorunda kalmışlardır (Shama, 1991, s. 7-55).

3.3. Eğitim ve Öğretim

Zhou Qingsheng, daha önceki çalışmaların eleştirel bir analizine ve yurtdışında yapılan araştırmaları uyarlamaya dayanarak Çin'deki iki dilli eğitim uygulamalarını kategorize etmek için iki model geliştirmiştir. Bu iki model şunlardır:

Model 1 İki dilli eğitim sistemi: Eğitimin iki dilde yapıldığı modeldir. Bu modelde öğretmenler Mandarin dilinde eğitim verir ve azınlık dilini açıklama yapmak için kullanırlar. Mandarin kullanılan ana dildir ve azınlık dili yalnızca Han Mandarin dilini daha iyi öğrenmeyi kolaylaştırmak için kullanılmaktadır.

Model 2 İki dilli müfredat: Öğrencilere öncelikle azınlık dilinde eğitim uygulanır; Han Mandarini öğrenciler kendi azınlık dillerinde uzman oldukları zaman öğretilmeye başlanır. Bu modelde amaç, sonunda öğrencilerin her iki dilde de akıcı ve uzman olmalarını sağlamaktır (1991, s. 65-69).

Kısmen bütünleştirici bir yaklaşım benimseyen ilk model, azınlık dili öğrencilerinin eğitiminde çoğu okul tarafından uygulanan bir modeldir. İkinci model ise genellikle azınlık öğrencileri için eğitime değer veren yerel okullar tarafından benimsenen bir modeldir (Zhou, 1991, s. 69).

Temel olarak, ilk model azınlık öğrencilerinin baskın kültürün bir parçası olmalarına yardımcı olmaya odaklanmaktadır. Bu modelde asimilasyon nihai amaçtır. Genel olarak azınlık öğrencilerinin eğitimde uygun materyallere sahip olmadıkları görülmekte ve bu nedenle iki dilli eğitimin öğrencilerin Han dilinde ders kitaplarını öğrenmelerini kolaylaştırması beklenmektedir (Blachford, 1997, s. 160). Azınlık dillerinde eğitim yalnızca Han dilinin öğrenilmesi demektir. Bu nedenle, birçok azınlık okulu ulusal müfredata odaklanmaktadır; bunun sonucu olarak da, iki dilli eğitimin azınlık dili için bir okuma-yazma kitabı veya azınlık dilinden karakterleri içeren bir poster niteliğinde olması azaltılmıştır. Bu bağlamda, çok sayıda azınlık ilköğretim okulu, Han dilinin öğretilmesine ayrılan zamana oranla azınlık dilinin öğretilmesine daha az zaman ayırmaktadırlar (Wu, 1989, s. 69).

Genel olarak, iki dilli eğitimin, azınlık öğrencilerine Han dilini öğrenmelerinde adeta bir "koltuk değneği" sağlamak için var olduğu inancı eğitim ve öğretime zarar vermektedir (Wu, 1989, s. 69). Kendi dillerinde eğitim göremeyen bu öğrenciler, öğrenmeye ilgi duymaları ve zekâlarını geliştirmeleri için yaşamlarındaki en kritik aşamayı kaçırmış olurlar. Örneğin, Yunnan'daki (云南) bir Dai (傣族) azınlık bölgesinde, öğrencilerin çoğu Han dilini öğrenmenin onlar için çok zor olduğunu belirterek, beşinci sınıfa gelmeden önce okulu bırakmışlardır. Kendi sözleriyle ifade edecek olursak: "Sınıflar genellikle birinci ve ikinci sınıflarda doludur, ancak yalnızca birkaç öğrenci üçüncü ve dördüncü sınıfta kalır, beşinci ve altıncı sınıfta neredeyse tüm öğrenciler okulu terk ederler (Wu, 1989, s. 70)." Ortaokul seviyesine gelenlerin çoğu ise hala Han dilinde bir cümle kuramayacak kadar vasattırlar. Nitekim bu aşamada öğrenim oldukça azdır, çünkü testler en iyi azınlık öğrencilerinin 100 üzerinden 30 ila 40 puan, ortalama öğrencilerin 10 ila 20 puan, vasat öğrencilerin ise sadece birkaç puan alabildiklerini göstermiştir. Han dilinde öğrenme zorluğundan tamamen

vazgeçen öğrenciler, tapınakları yerel okullara tercih ederler ve usta keşişlerden daha fazla şey öğrenerek keşiş olurlar (Wu, 1989, s. 70).

Örneklendirdiğimiz tüm bu olumsuz sonuçlar, azınlık dillerinde öğretimin erken yaşlarda uygulanması çağrılarına neden olabilmektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin kendi dillerinde eğitim almalarını sağlamak ve ayrıca Han dilini kademeli olarak öğrenmek de önemli bir konu haline gelmektedir. Model 2'yi benimsediklerini bildiren bir okul Bai (白族) öğrencilerine eğitim vermede şu şekilde bir sistem geliştirmiştir: Bai dili (白语) öğretimde birinci, Han dili ikinci sıradadır; böylece Han dilini öğrenmek için Bai dilini kullanmak ve öğrencilerin her iki dilde de akıcı olmalarını sağlamak hedeflenmiştir. Bu sistem okula başlamadan önce tam anlamıyla Han dilini bilmeyen Bai çocukları için tasarlanmıştır. Okul, anaokulunda ve birinci sınıfta öğrencilere %100 Bai dilinde eğitim verir, ikinci yıl boyunca öğrenciler zamanın %75'ini Bai dilinde %25'ini Han dilinde eğitime harcarlar. Böylece Han dilinin öğrenme yüzdesi öğrenciler yüksek notlar aldıkça artarken, Bai dilininki ters orantılı olarak azalır. Bu yaklaşımı kullanan öğretmenler, akademik öğrenmeyi de oldukça iyi seviyelere taşımışlardır. Öğretmenler, ikinci bir dile geçmeden önce öğrencilerin bir dili kullanmaları konusunda rahat olmaları için yeterli zamanın tanınması gerektiğini ve onların eğitim sürecinde iki dil arasında ayırım yapmalarına yardımcı olmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar (Yang & Xi, 1995, s. 58–62).

Etkili bir şekilde yapılan eğitim, öğretmenin mevcut dil iletişimi ve kültürel anlayış engellerini aşmasını gerektirmektedir. Bu anlamda Han dilinin büyük bir kelime hazinesi olup, karakterlerin çoğunun birçok anlamı vardır ve bunların karmaşık şekillerde ortaya çıkabildikleri görülmektedir. Ayrıca metinlerdeki bazı cümlelerin anlaşılması, Han kültürü ve tarihi ile ilgili bir bilgiyi de gerektirmektedir. İkinci dil öğreniminde öğretmenlerin iki dil arasında bağlantılar kurmaları eğitimi çok daha kolay bir hale getirebilmektedir. Bu bağlantıların kurulabilmesi ise belirli bir azınlık grubunun tarihine ve yaşam ortamlarına da aşina olmayı gerektirebilmektedir. Örneğin, Batı Çin'in Sincan eyaletindeki bir öğretmen, Uygurların sürülerinin hayatlarında geliştirdikleri deneyimleri kullanarak, öğrencilerin müfredatı anlamalarını kolaylaştırabildiğini şu ifadelerle bildirmiştir:

“Bir millet için, günlük yaşamları kültürlerinin özünü yansıtır. Sığırlar Uygurların ekonomik yaşamlarında çok önemli bir yere sahiplerdir ve bu nedenle “at, inek ve koyun” sıklıkla zengin anlamlar taşıyan metaforlar oluşturmak için kullanılır. Örneğin, “iyi atın da kötü huylu olabileceği” ifadesi, itaatkâr bir kişinin de bazen meydan okuyabileceğini ifade etmektedir (Zhang, 1992, s. 66).”

Buna göre, eğitimde etkili olmak adına öğretmenlerin diller arasındaki anlayış boşluklarını gidermede metafor ve örneklemeleri kullanmaları, ayrıca öğrencilere her dilin kullanımını uygulamada fırsatlar sunmaları gerekli görülebilmektedir.

Genellikle öğretmenlerin ders verdiği ve öğrencilerin dinlediği çoğu Çin sınıfında geleneksel eğitim yöntemleri uygulanmaktadır. İki dilli bir sınıfta ise öğrencilerin öğrenme sürecinde katılımcı olabilmeleri için yeni yollar bulunmalıdır. Araştırmacılar, öğrencilere fikirlerini paylaşma ve örnekler sunma fırsatı verildiğinde eğitim ve öğretimin çok daha etkili bir şekilde gerçekleştiğini ileri sürmektedirler (Wang, 1995, s. 6–75). Bununla birlikte, öğrenme alışkanlıkları tartışma ve katılımlarla desteklenmelidir. Öğretmenler öğrenciler arasındaki farklı öğrenme hızlarına saygılı olmalıdırlar. Han dilini kabul etmeleri için hiçbir güç uygulanmamalıdır, çünkü eğitim dışsal zorlamalardan değil, gerçek ilgiden gelir (He, 1995, s. 9–77).

Çin'in 2010-2020 orta ve uzun vadeli eğitim reformu ve ulusal kalkınma planının özetinde, etnik azınlıklar için eğitim kalitesinin yükseltilmesi konusunda; iki dilli eğitimi ilerletmek, her okulda Çince dersleri açmak ve ulusal ortak dil ve yazı sistemini yaygınlaştırmak için hiçbir çabadan kaçınılmayacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra azınlık halklarının ana dillerinde eğitim alma hakkına saygı duyulup bu ortamın yaratılacağı da duyurulmuştur. Özellikle iki dilli okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması konusu üzerinde durularak; öğretmen yetiştirme, öğretim teknikleri araştırma ve ders kitaplarının derlenip yayınlanması için devlet desteği verileceği belirtilmiştir (Outline of China's National Plan for Medium and Long-term Education Reform and Development, 9 Temmuz 2010, s. 23).

3.4. Öğretmenler ve Öğretmenlerin Eğitimi

Çin'deki azınlık okulları nitelikli öğretmenlerin eksikliğinden muzdariptir. Kısıtlı ulaşım, bilgi eksikliği, yoksulluk, düşük gelir seviyesi ve azınlıkların düşük sosyal statüsü kalifiye öğretmenlerin girişim ve gelişimlerini de kısıtlayabilmektedir. Öyle ki bu konuda geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, öğretmenlik kolejlerinden mezun olanların azınlık bölgelerinde çalışmaya teşvik edilmesi için çeşitli kararlar alınmıştır. Örneğin, azınlık bölgelerde çalışanların bir deneme süreleri olmaz, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ön planda tutulur ve ulusal ortalamasının üzerinde ücret alırlar. Diğer bir avantajları ise ikinci bir çocuğa sahip olmalarına izin verilmesidir. Ayrıca il hükümetleri, kabul standartlarını düşürerek öğrencileri azınlık alanlarından çekecek öğretmen yetiştirme kurumları kurmuştur. Bu öğrenciler 2 ila 3 yıllık bir eğitimin ardından köylerine dönerek öğretmenlik yapabilmektedirler. Alınan bu kararlar, öğretmen eksikliğinin ciddi durumunu hafifletmeye yardımcı olmaktadır (Chen, 1995, s. 7- 56).

Koordineli bir öğretmen yetiştirme sistemi bulunan alanlarda başarılı iki dilli eğitim programları rapor edilmiştir. Bu alanlarda öğretmenlere hizmet içi eğitim, hizmet öncesi eğitim ve özel eğitim programları sağlanarak iki dilli eğitim gerçekleştirme becerilerinde destek sağlanmıştır. Bazı okullar, iki dilli eğitim sınıfları kurarak, öğretmenlere belirli azınlık dillerini öğretebilmek için bütçe temin etmişlerdir. Örneğin, 1993 yılında güneybatı Guizhou (贵州) eyaletindeki Bijie (毕节) ilinde, 48 iki dilli eğitim bölgesi kurulmuş ve Yi (彝族) ve Miao (苗族) azınlık dillerinde ders vermek için eğitilecek 20 öğrenci alınmıştır (Chen, 1995, s. 7- 56).

Bu gelişmelerin genel anlamda dengesiz şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Öğretime erken yaşlarda başlayan ve iki dilli eğitimin ilköğretimden yükseköğrenime kadar gerekli altyapısını oluşturan azınlık alanlarının diğerlerinin ötesine geçtikleri gözlenmiştir. Örneğin Koreliler bunu başarabilmişlerdir. Kuzeydoğu Jilin (吉林) eyaletindeki Yanbian (延边) ilinde, Koreli öğrenciler için ilk dili Korece öğreten tam anlamıyla entegre programlar bulunmaktadır. Onlar öğretmenlerin eğitimi, ders kitabı derleme ve yayınlama ile eğitimde destek ve araştırmaları başarmışlardır. Politikalarda tutarlılığı ve finansmandaki sürekliliği korumuşlardır. Öğretmenleri iki dilli sınıflarda ders vermek için hizmet öncesi, hizmet içi ve bireysel eğitim alma fırsatlarına sahiplerdir. Sonuç olarak, Koreliler genel olarak Han çoğunluğunun düzeylerini aşarak, eğitimde en yüksek başarıya sahip olabilmişlerdir. Örneğin, 1990 yılında ilkokul düzeyinde kayıt oranları, okulda kalma oranları ve yükselme oranları sırasıyla %98.8, %98.6, %98.1 şeklinde olmuştur (People's Government of Yanbian Prefecture of Jilin Province, 1992, s. 3/ 8-96). Son yıllarda Kore dilinde öğretmenlik, Çin'in Güney Kore ile ekonomik ilişkiler kurması ve daha fazla iş imkânı sağlaması ile daha da

güçlenmiştir. Raporlara göre, ebeveynler çocuklarını iki dilli okullara özellikle Korece öğrenmeleri için ciddi şekilde göndermektedirler (Guan, 1995, s. 15- 20).

Buna karşılık, bazı yerlerde ise iki dilli eğitim yeni yeni gelişmektedir. Yunnan, Guangxi, Guizhou ve Tibet gibi yerlerde, iki dilli eğitimi normal eğitim faaliyetlerine entegre etmek için uzun yıllar gerekmektedir. Öğretmenlerin ve tesislerin yetersizliğine ek olarak bu yerlerde iki dilli eğitimin önemi konusunda da düşük bir farkındalık vardır (Zhou, 1991, s. 69).

Yine 2010-2020 kalkınma planının özetine göre öğretmenlerin profesyonel verimliliğini artırma konusunda da yeniliklere gidilmiştir. Bu plana göre; normal üniversite öğrencileri için ücretsiz eğitim geliştirilecektir. Öğretmenleri zorunlu eğitim veren kırsal alandaki okullara çekmek için özel öğretmen kadroları kurma planı daha güçlü bir şekilde uygulanacaktır. Üniversite mezunlarını uzak bölgelerde ders vermeye teşvik etmek için uygulanabilir tazminat mekanizmaları onaylanacaktır. Öğretmenlerin eğitim sistemi, hükümet bütçelerinde taahhüt edilen finansmanla iyileştirilecektir. Tüm öğretmenler her beş yılda bir güncel konulardan yeniden eğitim alacaklardır. Azınlıkların yaşadığı bölgelerde iki dilli öğretmen eğitimi güçlendirilecektir. Öğretmenlerin yanı sıra okul müdürleri de eğitilecek ve sınıf danışmanlarına da aynı özen gösterilecektir. Normal üniversitelerin en önemli rolü oynadığı öğretmen eğitimi reformu, özel üniversitelerin de dâhil olabileceği açık ve esnek bir eğitim sistemi inşa etmek için derinleştirilecektir. Tüm bunlar vasıtasıyla genel eğitim kalitesinin geliştirileceği belirtilmiştir (Outline of China's National Plan for Medium and Long-term Education Reform and Development, 9 Temmuz 2010, s. 37).

SONUÇ

Her ne kadar Çin'de iki dilli eğitim azınlık öğrencilerinin eğitim seviyelerini yükseltmek için teşvik edilmiş olsa da bir diğer açıdan bakıldığında asimilasyonlarını kolaylaştırmak için de kullanılabilir. İki dilli eğitim hakkında öğrencilerin daha etkili öğrenmelerine yardımcı olacak ümit verici raporlar da olmuştur; ancak azınlıklar için eğitimin gelişimi ile ilgili sorunların dil konusunun çok ötesine geçtiği de bir gerçektir. Çin'deki pek çok azınlık okulunda sadece kilden yapılmış masalar vardır ve kitap, sandalye, deney yapma ekipmanları ve spor tesisleri mevcut değildir. Bu nedenle bazı okullar, sınıf yetersizliğinden dolayı alacakları öğrencilere resmen bir piyango gibi çekilişle karar vermek zorunda kalabilirler.

İçinde bulunduğumuz teknoloji çağında bu gibi durumlarla karşılaşmamak adına azınlık öğrencilerinin eğitim ve öğretimlerini kolaylaştırmak için büyük çaba ve girişimler gerekmektedir. Bu anlamda iki dilli eğitimi sadece tanıtmak yeterlilikten uzaktır. Azınlık öğrencileri için eğitimin iyileştirilmesi yolunda diğer sorunların da birlikte ele alınması gerekmektedir. Yani iki dilli eğitimin yanı sıra, mesleki eğitim, teknik eğitim ve benzeri eğitim alanları da mevcut olmalıdır ki böylece öğrenciler okuldaki teorik becerileri pratiğe dökülebilmeli, kişisel gelişimlerini tamamlayabilmelidirler.

Çin'de iki dilli eğitimin, kısmen azınlık kültürünün ve dilinin önemini kurumsallaştırmak için tasarlanmış olduğu düşünülebilir. Çünkü baskın kültürün öğrencilerinin azınlık kültürü hakkında bilgi edinmek için uğraşmak zorunda olmaları, ülke genelinde saygı ve kültürel anlayışı teşvik etmek için oluşturulan iki dilli eğitimin de değerini büyük ölçüde düşürebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında iki dilli eğitimi

uygulamak, fon sağlama ve nitelikli öğretmen yetiştirmeye çalışan iki dilli okulların yükünü ikiye katlayabilmektedir.

İki dilli eğitim programlarının uygulanmasında düzeyli ve istikrarlı politikalara ihtiyaç vardır ancak maalesef ki azınlık bölgelerinin tümü aynı koşullara sahip değildir. Örneğin, Çin'in kuzeyindeki Moğollar, Uygurlar, Koreliler ve Tibetliler gibi birçok azınlık nüfusun tek bir homojen ortamda birlikte yaşadıkları bilinmektedir. Aksine güneydeki birçok azınlık ise Han çoğunluğu ile iç içe yaşamakta, dolayısıyla da onlarla ortak bir dili ve kültürü paylaşmaktadırlar. Bu nedenle, hem Mandarin hem de azınlık dilinin öğretiminin birlikte yaşama alanlarında oluşması muhtemel olabilmektedir.

Diğer bir ihtiyaç ise, iki dilli eğitimin hem politik hem de daha geniş kültürel, ekonomik ve sosyal işlevlerinin anlaşılması konusudur. Azınlık dilinin ve kültürünün korunması ancak azınlık grupların bu tür eğitime duyulan ihtiyacı gördükleri takdirde gerçekleşebilmektedir. Bazı metotların denendiği iki dilli eğitimdeki başarısızlıkların kökleri, sadece okul düzeylerinde değil aynı zamanda toplumsal düzeyde de mevcuttur. Yani azınlıklara kendilerini güçlenmiş hissetmeleri ve koşullarını değerlendirerek çocukları için ne istediklerine karar verme yetkisi tanınabilmelidir; çünkü bu özerklik olmadan, özgüven oluşturmanın ve eğitimin uygunluğunu gerçekleştirmenin gerekli şartları sağlanamayabilir.

Son olarak, toplumun yapısında da değişikliklerin olması gerekmektedir. Burada kastettiğimiz şey; sosyal hareketlilik mekanizmaları sağlamak, öğrenciler ve yerel gelişim için faydalı olan ders kitaplarının derlenmesine katkıda bulunmak, daha fazla öğretmen yetiştirmek ve okullara destek olmaktır. Bu durum âdem-i merkezîyetçilik ve merkezileşme arasında dengeli bir çabayı gerektirmektedir: Birincisi, azınlıkların çocuklarının eğitime katılımlarını arttırmayı, ekonomik ve politik olarak onları güçlendirmeyi amaçlarken; ikincisi, eğitimciler, politikacılar ve toplumun farklı kesimlerindeki liderler arasında genel bir işbirliğini gerektirmektedir. Aynı zamanda bu çabaların da, azınlık ekonomilerinin modernizasyon sürecine ve teknolojinin gelişimine, bu sürecin bir parçası olarak iki dilli eğitime entegre edilebilmesi gerekmektedir. Her şeyden önce, azınlık eğitiminin önemi göz önüne alındığında, iki dilli eğitime öncelik verilmelidir.

Sayıdığımız tüm bu hususların altında yatan ise herkes için eşitlik ilkesinin teşvikidir. Bu ilke; dil, kültür ve tarihte çoğulcu bir görüş ve azınlık insanların medeniyete yaptıkları ve yapabilecekleri katkıların tanınması için bir çağrıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda azınlık öğrencileri için çok dilli eğitim, Han öğrencileri için ise çok kültürlü eğitim okullar tarafından da desteklenmeli ve bu süreç iki yönlü olarak işlevsel bir hale getirilebilmelidir.

SUMMARY

Bilingualism, in its most familiar definition, is the phenomenon of speaking and understanding two or more languages. Besides, it takes its origins from sociology and linguistics. Although bilingualism may seem simple in the literal sense, it is quite complex in essence. It can affect the future lives of societies positively and negatively. Especially minority nations have been affected by this issue both positively and negatively throughout the history. China is a country of 56 ethnic minority groups and every minority living in this country also has a language of their own. However, Mandarin is used as the majority language in China. In order to popularize the use of Mandarin, certain education policies have been put forward by the government in the country.

The main aim of this study is to analyze bilingualism and its positive-negative consequences over minorities in China. For this purpose, the 20th century Chinese education policies towards national minorities were also emphasized. The continuity of Chinese education policies has been researched according to China's 2010-2020 medium and long term education reform and national development plan.

The main questions in the emergence of this study are: Does bilingualism really increase the educational level of minorities or lead to assimilation? What can be done for more effective bilingualism learning? In order to give concrete answers to these questions, examples are frequently used in the study. In addition, it is aimed to contribute to the development of bilingualism education in line with these questions.

This study can be defined as a qualitative research based on the government's decisions and laws in minority education. In addition to the attitude of the government on this issue, the perspectives of Chinese scholars on bilingual education were investigated, bilingual education policies and their implementation in Chinese minority schools were examined.

Findings reached in this study are as follows: if bilingualism education does not start at an early age, it can be more difficult later on. Problems of bilingualism education can be reduced with reliable education planning. Not paying enough attention to bilingualism education may cause assimilation in minorities and loss of self-confidence in the individual. China has made some educational plans in recent years that showing that it cares about minorities rather than trivializing them.

There are no countries in the world where there are no minorities and so the constitution of each country speaks of equality. Equality means that people are treated the same or equally, regardless of the religion, language, color or culture. Consequently, bilingualism education in the world should be applied not only to minorities but also to majority. In this way bilingualism can be used to create respect for cultural differences by eliminating communication disconnections caused by language differences.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Blachford, D. R. (1997). "Bilingual Education in China." J. Cummins & D. Corson (eds). *Encyclopedia of Language and Education*. Volume 5. Netherlands: Springer Science+Business Media, B.V. 157-165.
- Chen, K. et al. (1996). Wenshan, Honghe Zizhizhou Hani Miao Lahuzu Jiaoyu Fazhan Diaocha Yu Yanjiu (文山、红河自治州哈尼、苗、拉祜族教育发展调查与研究). *Minzu Jiaoyu Yanjiu (民族教育研究)- (Journal of Research on Education for Ethnic Minorities)*, 1, 40-47.
- Chen, X. (1995). "Shuangyu Jiaoxue" Guanjian ("双语教学"管见). *Minzu Jiaoyu Yanjiu (民族教育研究)- (Journal of Research on Education for Ethnic Minorities)*, 1, 7- 56.
- Cleghorn, A., Merritt, M. ve Abagi, J. (1989). Language Policy and Science Instruction in Kenyan Primary Schools. *Comparative Education Review Journal*, 33 (1), 21.
- Gladney, D.C. (1994). Ethnic Identity in China: The New Politics of Difference. W.A. Joseph (Ed.), *China Briefing* içinde (s. 92-171). Boulder: Westview Press.
- Guan, X. (1995). Zongguo Shaoshu Minzu Shuangyu Jiaoyu Shiyan Diaocha yu Sikao (中国少数民族双语教育实验调查与思考). *Minzu Jiaoyu Yanjiu (民族教育研究)- (Journal of Research on Education for Ethnic Minorities)*, 4, 15-20.
- He, J. (1995). Xibozu Xuexiao Shixin Shangyu Jiaoxue de Yiyi, Chengjiu Ji Zhuyao Huanjie (锡伯族学校施行双语教学的意义、成就及主要环节). *Minzu Jiaoyu Yanjiu (民族教育研究)- (Journal of Research on Education for Ethnic Minorities)*, 3, 9- 77.
- Heath, S.B. (1981). English in Our Language Heritage. C.A. Ferguson & S. B. Heath (Ed), *Language in The USA* içinde (s. 6-20). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lin, J. (1993). Ethnic Relationships and Minority Education in Guangxi, China: A Case Study. *Canadian and International Education*. 22(1), 5-21.
- Lin, J. (1996, Mart). *Identity and Discrimination: Minorities in China*. Paper presented The Comparative and International Education Society Annual Conference. Williamsburg: Virginia.
- Lin, J. (1997). "Policies and Practices of Bilingual Education for the Minorities in China". *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Vol. 18. No. 3. s. 193-205.
- Lin, J. ve Zhou, Y. (1996, Mart). *Minority Policy and Minority Education: Reform in Guangxi, China*. Paper presented in The Comparative and International Education Society Annual Conference. Williamsburg: Virginia.
- Liu, B. (1993). "The importance of minority nationality mother tongue in bilingual education and its development prospect". Shaoshu minzu muyu zai shuangyu jiaoyu zhong de yiyi jiqi fazhan qianjing (少数民族母语在双语教育中的意义及其发展前景). *Minzu Yuwen (民族语文)- (Minority Languages of China)*, 3, 8- 75.
- Outline of China's National Plan for Medium and Long-term Education Reform and Development. (2010, 9 Temmuz). *Outline of China's National Plan for Medium and Long-term Education Reform and Development 2010-2020*. s. 23-37. Erişim adresi: <http://ncee.org/wp-content/uploads/2016/12/Sha-non-AV-5-China-Education-Plan-2010-2020.pdf>. (Erişim tarihi: 16.12.2020)

- People's Daily*. (Overseas edition). (1995, 21 Ekim). China Gives Priority to Development of Minority Education. s. 3.
- People's Government of Yanbian Prefecture of Jilin Province .(1992). Gaohao Shuangyu Jiaoxue Tigao Minzu Jiaoyu Zhiliang (搞好双语教学提高民族教育质量). *Zhongguo Minzu Jiaoyu (中国民族教育)*. 3, 8- 96.
- Shama, J. (1991). Minzu Wenzhi Jiaocha Jianshe Jiqi Wenti (民族文字较差建设及其问题/ The development of minority language textbooks and problems). *Zhongguo Minzu Jiaoyu (中国民族教育)*. 2, 7- 55.
- Stites, R. (1992, Mart). *Mother Tongue Literacy and Modernisation: Problems in The Theory and Practice of Bilingual Education in The People's Republic of China*. Comparative and International Education Society Annual Conference, Annapolis: MD.
- Tawakkul, D. (1999). *A Study of Chinese Policy towards National Minorities with Reference to Higher Education: A Case Study of the Central University for Nationalities*. (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/14344063.pdf>. (Erişim Tarihi: 17.12.2020)
- The State Council The People's Republic of China. (1982). Guo Hua Renmin Gongheguo Zhongyang Renmin Zhengfu (中华人民共和国中央人民政府). *Constitution of the People's Republic of China*. Chapter 1. Article 4. Erişim adresi: http://english.www.gov.cn/archive/lawsregulations/201911/20/content_WS5ed8856ec6d0b3f0e9499913.html. (Erişim tarihi: 14.12.2020)
- The State Council The People's Republic of China. (2002). Guo Hua Renmin Gongheguo Zhongyang Renmin Zhengfu (中华人民共和国中央人民政府). *Danıştay, Reformu Derinleştirme ve Etnik Eğitimin Gelişimini Hızlandırma Kararı (国务院关于深化改革加快发展民族教育的决定)*. No. 14. Bölüm. 3. Karar. 6. Erişim adresi: http://www.gov.cn/gongbao/content/2002/content_61658.htm. (Erişim tarihi: 15.12.2020)
- Wang, Q. (1995). Hanyu Ketang Jiaoxue de Jiaoji Hua Chutan (汉语课堂教学的交际化初探). *Minzu Jiaoyu Yanjiu (民族教育研究)- (Journal of Research on Education for Ethnic Minorities)*, 3, 6- 75.
- Wang, Y. & Phillion, J. (2009). "Minority Language Policy and Practice in China: The Need for Multicultural Education". *International Journal of Multicultural Education*. Vol.11. No.1. 1-14.
- Wu, L. (1989). Yunnan Shuangyu Jiaoyu Zhi Wojian (云南双语教育之我见/ My Perspective on Bilingual Education in Yunnan). *Minzu Yuwen (民族语文)*, 11, 69-70.
- Yang, M. & Xi, S. (1995) Baizu Ba, Han Shuangyu Jiaoxue Shiliu Zi Fangzhen Shishi Chutan (白族白、汉双语教学十六字方针实施初探). *Minzu Jiaoyu Yanjiu (民族教育研究)- (Journal of Research on Education for Ethnic Minorities)*, 1, 58-62.
- Zhang, Q. (1992). Luetan Shuangyu Jiaoxue zhong de Yuyan Goutong Yu Wenhua Goutong (略谈双语教学中的语言沟通与文化沟通/ Briefly on Language and Cultural Communication in Bilingual Teaching). *Minzu Yuwen (民族语文)*, 4, 7- 63.
- Zhou, M. (2003). *Multilingualism in China: The Politics of Writing Reforms for Minority Languages 1949-2002*. J. A. Fishman (ed.). Berlin: Mouton de Gruyter. 89.
- Zhou, Q. (1991). Zhongguo Shuangyu Jiaoyu Leixing (中国双语教育类型/ The Type of Bilingual Education in China). *Minzu Yuwen (民族语文)*, 3, 65-69.

Übersetzungsprobleme literarischer Werke bei bilingualen Studierenden: Eine Fehleranalyse anhand Stefan Zweigs Romanen

Dr. Derya Perk
Ankara Üniversitesi, DTCF
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
der@ankara.edu.tr

Prof. Dr. Dursun Zengin
Ankara Üniversitesi, DTCF
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
zengin@ankara.edu.tr

Abstract

Bilinguale sind fähig, Inhalte in zwei Sprachen zu verstehen und in beiden Sprachen zu kommunizieren. Bei einem Übersetzungsprozess reicht es jedoch nicht, zwei Sprachen zu beherrschen, da die Übertragung eines Ausgangstextes in die Zielsprache außer Sprachwissen weitere Kompetenzen erfordert. Insbesondere in Übersetzungen von literarischen Texten, in denen der Stil und die Gattung sehr bedeutend sein können, bei Bilingualen häufig Fehler auftreten. Diese Arbeit hat es zum Ziel, eine Fehleranalyse anhand literarischen Übersetzungen zu machen und die von Bilingualen häufig geführten Fehlerarten festzustellen. Dafür werden aus drei verschiedenen Universitäten Studierende ausgewählt und von ihnen erwartet, dass sie Textteile aus Stefan Zweigs verschiedenen Werken übersetzen. Die Studierenden übersetzten insgesamt zehn Sätze, die aus stilistischer, orthographischer, semantischer, syntaktischer, morphologischer und pragmatischer Perspektive bewertet werden. Apropos diesem Verfahren werden auch auf die Entsprechungstypen Werner Kollers geachtet.

Keywords: Literarische Übersetzung, Bilingualität, Stefan Zweig, Fehleranalyse.

Translation problems of literary works for bilingual students: A mistake analysis using Stefan Zweig's novels

Öz

Bilinguals are able to understand content in two languages and to communicate in both languages. In a translation process, however, it is not enough to be able to speak two languages, because the translation of an original text into the target language requires additional skills as well as language knowledge. Especially in translations of literary texts, in which the style and the genre are very important, errors can often occur in bilinguals. The aim of this work is to carry out an error analysis on the basis of literary translations and to determine the types of errors frequently made by bilinguals. Students are selected from three different universities and are expected to translate parts of the texts from Stefan Zweig's different works. The students translated ten sentences in total, which are assessed from a stylistic, orthographic, semantic, syntactic, morphological and pragmatic perspective. Speaking of this procedure, attention is also paid to the equivalence types of Werner Koller.

Anahtar Kelimeler: Literary translation, bilingualism, Stefan Zweig, error analysis.

Edebi eserlerin çevirilerinde iki dilli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar: Stefan Zweig'in romanlarını üzerinden bir hata analizi

Öz

İki dilliler, iki farklı dilde içerikleri anlayabilir ve her iki dilde de iletişim kurabilirler. Ancak bir çeviri sürecinde iki dile hakim olmak yeterli değildir, çünkü orijinal bir metnin hedef dile çevrilmesi dil bilgisi kadar ek beceriler de gerektirir. Özellikle üslup ve türün çok önemli olduğu edebi metin çevirilerinde iki dillilerde sıklıkla hatalar meydana gelebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, edebi çeviriler bazında bir hata analizi yapmak ve iki dilli kişilerin sıklıkla yaptığı yanlış türlerini belirlemektir. Bunun için üç farklı üniversiteden iki dilli öğrenciler seçilmiş ve Stefan Zweig'in farklı eserlerinden çeviriler yapmaları istenmiştir. Bu bağlamda öğrenciler toplam on cümleyi çevirmiş ve bu cümleler stilistik, ortografik, anlambilimsel, sözdizimsel, morfolojik ve pragmatik bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra çevrilmiş cümleler Werner Koller'in eşdeğerlilik türleri üzerinden de yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebi çeviri, iki dillilik, Stefan Zweig, hata analizi.

1. Feststellung des Untersuchungsgegenstands und der Untersuchungsgruppe

Einen literarischen Text in der Zielsprache mit all seinen Eigenschaften wiederzugeben braucht bestimmte Kenntnisse, zu denen Sprachwissen, Normwissen und Kompetenz gehören. In den Abteilungen Germanistik und Übersetzungsausbildung der verschiedenen Universitäten in der Türkei werden in Übersetzungsseminaren verschiedene literarische Textteile vom Deutschen ins Türkische und vom Türkischen ins Deutsche übersetzt. In diesen Seminaren lesen die Studierenden den Text durch, forschen über die Gattungseigenschaften wie auch über den Autor und übersetzen den Text später in die Zielsprache. Die Übersetzungen werden zuletzt meistens nach ihrer semantischen und syntaktischeren Äquivalenz bewertet. In diesem Rahmen ist zu unterstreichen, dass sich diverse Übersetzungsniveaus zeigen können, da die Studierenden über verschiedene sprachliche Grundlagen verfügen. In den erwähnten Abteilungen ist eine Gruppe von Studierenden, die die deutsche Sprache in der türkischsprachigen Umgebung, zum Teil im Gymnasium (meisten bis zum A2 Niveau) und später in der Vorbereitungsklasse (bis zum B2 Niveau) der Universitäten gelernt haben. Die zweite Gruppe, besteht aus Bilingualen, die in Deutschland geboren sind und/oder die deutsche Sprache mit Umgang mit Muttersprachlern in kleinem Alter erworben haben. Bei der literarischen Übersetzung zeigen sich bei beiden Gruppen Fehler, die aus verschiedenen Gründen entstehen können. Zu unterstreichen ist, dass auch die zweite Gruppe nicht immer einen Übersetzungsprozess eines literarischen Textes fehlerlos abschließen kann. Sie beherrschen zwar die grammatischen Normen beider Sprachen, können aber das Gesagte und/oder Geschriebene nicht immer äquivalent übersetzen. Ein Grund für diese Problematik könnte das "linguistische Relativitätsprinzip" sein, das wie folgt erklärt wird:

"Aus der Tatsache der Strukturverschiedenheit der Sprachen folgt, was ich das "linguistische Relativitätsprinzip" genannt habe. Es besagt, grob gesprochen, folgendes: Menschen, die Sprachen mit sehr verschiedenen Grammatiken benutzen, werden durch diese Grammatiken zu typisch verschiedenen Beobachtungen und verschiedenen Bewertungen äußerlich ähnlicher Beobachtungen geführt. Sie sind daher als Beobachter einander nicht äquivalent, sondern gelangen zu irgendwie verschiedenen Ansichten von der Welt." (E. Sapiers nach Koller, 2001, s. 171)

Diese Studie geht deshalb der Frage nach, welche Fehler beim Übersetzungsprozess ohne Hilfsmaterial bei bilingualen Studierenden erscheinen und aus welchen Gründen sie entstanden sind.

Bilinguale Studierende, die an der Ankara Universität (Ankara), Hacettepe Universität (Ankara), Akdeniz Universität (Antalya) Germanistik studieren übersetzen in diesem Zusammenhang Textteile aus Stefan Zweigs Werken. Die von ihnen übersetzten Textteile aus Stefan Zweigs Werken - *Angst*, *Die Mondscheingasse* (DM), *Die Wunder des Lebens* (DWDL), *Untergang eines Herzens* (UEH) - werden aus syntaktischer, semantischer, morphologischer, pragmatischer, stilistischer und orthographischer Perspektive und nach Kollers (2001) Entsprechungstypen betrachtet.

1. Ein genereller Überblick zur literarischen Übersetzung

Die Literatursprache ist im Gegenteil zu den anderen schriftlichen Textsorten die Sprache, die auf einem Dichter beruht und die als ein Zeichen der "hochentwickelten

Kulturform" erklärt wird (Best, 2004, s. 313). Bei einem Übersetzungsprozess sind somit die Ausdrucksweise des Dichters bzw. sein Stil und die erwünschte Funktion des Textes von großer Bedeutung. Wichtig ist in diesem Bezug, ob der Autor oder der Erzähler sich an den Leser wendet, also wer sich als Sprecher artikuliert. Greiner (2004, s. 14ff) nähert sich an das Thema, in dem er sich an Eugene E. Nidas Definitionen anlehnt. Befragt wird in diesem Zusammenhang zuerst, ob es möglich ist, eine Übersetzung als richtig oder falsch zu bewerten und sich an Kriterien wie Nidas zu halten. Die nächste Fragestellung ist die Erklärung der Übersetzungen von literarischen Texten als ein kommunikativer Akt. In diesem Fall erreicht die Romanlektüre als Sender (S) einen Empfänger (E), aber die Frage, ob der Autor oder der Erzähler des Textes sich fiktiv an den Leser wendet, bringe dieses Argument zu einem Dilemma. Der Text sollte nicht als referentielle-Sprache akzeptiert und die Wahrheit einer Aussage nicht befragt werden, denn in „Sprachkunstwerken bildet Sprache eine Sinnstruktur, ein literarischer Text ist eine sich selbst genügende Sinnstruktur“. Eine nächste Feststellung ist, dass der Materialcharakter der Sprache beim Übersetzen sehr wichtig ist und die Bedeutung keine Priorität gegenüber dem Stil haben kann. Auch wird der Gedanke, dass das Übersetzte nicht fremd wirken soll, in Frage gestellt. Die Literatur als fiktives Produkt sei dem Leser fremd durch seine neue und ungewöhnliche Wirkung, sonst wäre sie nur trivial (Nida nach Greiner, 2004, s. 14ff). Reiß erklärt einen literarischen Text als einen expressiven Texttyp, dessen Textfunktion die künstlerische Aussage ist und die sich auch durch eine senderorientierte Stellung kennzeichnet. Während das Ziel der Übersetzung demnach die Analogie der künstlerischen Gestaltung ist, ist die Methode der Übersetzung "identifizierend" (nach Stolze, 2008, s. 114). Dies bedeutet natürlich nicht, dass es sich um eine freie Übersetzung handelt. Wobei die freie Übersetzung zu einem Sprachkunstwerk führt, die beim Leser dieselbe Wirkung des AT bzw. dem Original erzielt (Reinart, 2009, s. 164). Ob es hier um die illusionistischen Methoden J. Levýs' handelt, die beim Leser das Gefühl erwecken, als lese er einen Originaltext, ist eine offene Frage, denn nach Levý ist unter diesem Terminus nicht eine Adaptation zu verstehen, die die eigentliche Fremdheit beseitigt (nach Koller, 2001, s. 295). Er beschreibt die illusionistische Übersetzung aus seinen Vorstellungen wie folgt:

"Der illusionistische Übersetzer verbirgt sich hinter dem Original, das er gleichsam ohne Mittler dem Leser mit dem Ziel vorlegt, bei ihm eine übersetzerische Illusion zu wecken, die Illusion nämlich, daß er die Vorlage lese [...] der Romanleser weiß, daß er eine gedachte Geschichte lies, aber er fordert, daß der Roman sich an die Regeln der Wahrscheinlichkeit hält. So weiß auch der Leser einer Übersetzung, daß er nicht das Original liest, aber er verlangt, daß die Übersetzung die Qualität des Originals beibehalte." (Levy nach Stolze, 2008, s. 138).

Bei einer literarischen Übersetzung sollten die gesamten Eigenschaften als Referenz des Prozesses betrachtet werden, da wie erwähnt auch der Stil des Autors ein wichtiges Faktum ist. Denn „der Materialcharakter der Wörter, Wort- und Satzverknüpfungen gewinnen ebenso sinnkonstituierende Dimensionen wie auch der Textsinn sich nur in der spezifischen Form des Textes konstituiert“ (Greiner, 2004, s. 19-20).

Abgesehen von dem neuen Blick auf die pragmatische Einbettung des gesamten Übersetzungsvorgangs, der nach Stolze (2008, s. 138) ein wichtiger Bestandteil ist, sind die verschiedenen Äquivalenzarten bei dieser Arbeit, deren Gegenstand ein literarischer Text und die ÜbersetzerInnen bilinguale Germanistikstudenten sind, ein bedeutender Bestandteil. Um eine gelungene und treue Übersetzung zu erreichen sollte bei dieser

Zielgruppe eine Äquivalenzrelation geführt werden, die nach Koller auf die Übersetzungsbeziehung zwischen zwei Texten weist. Koller beschreibt in diesem Zusammenhang fünf Entsprechungstypen im lexikalischen Bereich: Eins-zu-eins, Eins-zu-viele, Viele-zu-eins, Eins-zu-Null, Eins-zu-Teil (Koller, 2001, s. 228). Auch diese Entsprechungstypen sind im Übersetzungsprozess entscheidend, neben der "neu aufgebauten" Wiedergabe in der ZS ist auch die Äquivalenz des AT und ZT zu beachten, denn im Gesamten transportiert eine Übersetzung „die sprachlichen Inhalte einer Muttersprache in solche einer anderen Muttersprache, die beide je unterschiedliche geistige Zwischenwelten konstituieren, in denen die „Welt“ dem Menschen verfügbar und kommunizierbar gemacht wird“ (Koller, 2001, s. 170).

Zu betonen sind in diesem Zusammenhang die Fähigkeit, Fertigkeit, Kompetenz der Studierenden. Die Fähigkeit, die angeborene Anlage etwas zu erlernen und auszuführen (Stolze, 2013, s. 21), ist bei dieser Arbeit bzw. für die Studierenden nicht das bevorzugte Gut. Eher erfüllt die Fertigkeit, also das implizite, subjektive Wissen (Stolze, 2013, s. 21) der Studierenden die Erwartung, da sie als bilinguale Germanistikstudenten die sprachlichen Normen beider Sprachen gelernt und bisher mindestens literarische Textteile übersetzt haben. Die Kompetenz, die eine Kombination von Fähigkeit, Fertigkeit und Wissen ist, ist an dieser Stelle die brisanteste Eigenschaft. Natürlich sind in dieser Beziehung zwischen übersetzerischer Kompetenz (implizit übersetzerischer Kompetenz und explizitem Wissen); sozialer, kultureller und interkultureller Kompetenz (implizit aufgebautem Wissen und explizitem Wissen) und kommunikativer Kompetenz (pragmatischer und linguistischer Kompetenz) zu unterscheiden (Hansen, 1999, s. 341). Auch wenn die teilnehmenden bilingualen Studierenden die Fähigkeit -wenn auch zum Teil- besitzen, ist das nicht immer ausreichend, denn neben der intensiven Beschäftigung mit der Muttersprache fördert die Übersetzung einen von kulturellem und individuellem Wissen unterstützten aktiven Sinnstiftungsprozess. Die muttersprachliche Kompetenz ist sozusagen „der zentrale Angelpunkt translatorischer Kompetenz“ (Resch, 1999, s. 345).

Zuletzt sind die Übersetzungsprobleme der bilingualen Studierenden bzw. die im Übersetzungsprozess auftretenden Sprachfehler zu nennen. Nach der Lasswell-Formel werden in dieser Kategorie ausgangsspezifische, pragmatische, kulturpaarspezifische und sprachenpaarspezifische Übersetzungsprobleme genannt (nach Stolze, 2008, s. 191). In dieser Arbeit stehen bei der Interpretation von Fehlern deshalb neben den stilistischen Eigenschaften auch die syntaktische, semantische, morphologische, orthographische und textnormative Äquivalenzerscheinung im Fokus. Außerdem werden bei der Bewertung die Wiedergabe der pragmatischen und kommunikativen Eigenschaften analysiert. Die bilingualen Übersetzer werden vor dem ÜP deshalb darüber informiert, dass sie zuerst den Text erfassen, ihn interpretieren und zuletzt umformulieren sollen, wie auch nach Levý in "Der Vorgang des Übersetzens" ausgedrückt wird (vgl. Koller, 2001, s. 296).

2. Zur Bilingualität der Studierenden

Eine Definition zum Begriff "Bilingualität" ist nur möglich, wenn verschiedene Literaturen zum Thema auseinandergesetzt werden. Wie auch Banaz (2002, s. 7) ausdrückt, wird dieser Forschungsgegenstand nämlich in einer individuellen und in einer gesellschaftlichen Ebene untersucht. Nach Lewandowski (1979, s. 123) ist unter einer eigentlichen Bilingualität jedoch zu verstehen, dass es sich um eine Fähigkeit handelt, zwei Sprachen zu beherrschen und sich in diesen Sprachen gleich gut auszudrücken bzw. zu

verständigen. Der Erwerbsprozess von zwei Sprachen beruht auf Sprachsystemen, die sich natürlich unterscheiden, aber in vielen Fällen wie die Hauptkategorien Zeit, Modalität, Person etc. ähneln können. Die meisten Wörter haben üblich mindestens eine Entsprechung in der zweiten Sprache und vergleichbare syntaktische Regeln, die - auch wenn anders aufgebaut - zu einlernen sind. Ortega (2009, s. 4) erklärt den Erwerbsprozess der zwei Sprachen mit anderen Worten und befragt zwei Hauptpunkte mit folgenden Sätzen:

"We use the term 'bilingual acquisition' or 'multilingual acquisition' to refer to the process of learning to or more languages relatively simultaneously during early childhood - that is, before the age of four. [...] Two key questions of interest are how the two (or more) languages are represented in the brain and how bilingual speakers switch and alternate between their two (or more) languages, depending on a range of communicative needs and desires."

Klein (1992, s. 23) gibt für diese Erklärung ein Beispiel aus dem lexikalischen Bereich. Ihm nach lernt zum Beispiel ein Deutsch und Französischsprachiger im üblichen Prozess, dass es für den "Begriff 'Stuhl' zwei phonologische Relationsformen gibt, etwa [ʃtu:l] und [ʃɛzə]." Ein Zweisprachiger ist somit fähig, beide Wörter zu lernen und diese beim Wechseln von einer Sprache zum anderen auszuwählen. Im zweiten Fall, in der ein Zweisprachiger eine Sprache als Muttersprache und die zweite Sprache als Zweitsprache gelernt hat, ändert sich die Situation, da nach einem System ein zweites aufgebaut wird und die Person nicht innerhalb eines Systems umschaltet, sondern von einem System zum zweiten (Klein, 1992, s. 23). Die Studierenden unserer Forschung sind demnach richtige Bilinguale, die beide Sprachen meistens gleichzeitig zu Hause und/oder in der Schule gelernt haben. Bei ihnen handelt es sich keineswegs um eine *partielle* Bilingualität, sondern eher um eine *eigentliche* Bilingualität (siehe zur Erklärung Löffler, 2010, s. 71-72).

Beim dieser Umwechselung von einer Sprache auf die andere Sprache handelt es sich eigentlich um eine Sprachalternation, die eine Erscheinungsform davon Mehrsprachigkeit ist. Zweisprachige bzw. Mehrsprachige "nutzen die kommunikativen Möglichkeiten, welche ihnen die Kenntnis von mehr als einer Sprache bietet" (Hacısalıhoğlu, 2009, s. 91). Dies bedeutet, dass in einem Sprachkontakt auch während des Gesprächs Satzteile oder Wörter der anderen Sprache eingebaut werden können. Wichtig ist hier zu wissen, dass die erst erworbene Sprache sprachstrukturell dominanter als die zweite Sprache ist. Die zweite Sprache taucht meistens im lexikalischen Bereich hervor (Riehl nach Benteler, 2019, s. 166), d.h. wenn eine Vokabel der Person nicht einfällt oder er im kulturellen Aspekt das richtige Wort nicht aussuchen kann.

3. Zu den Beispielen

4.1. Beispiel 1

">Zum Südbahnhof< , stieß sie dann hastig heraus und, plötzlich vom Gedanken erfaßt, die Person könnte ihr folgen, >rasch, rasch, fahren Sie schnell!<" (Zweig, Angst, s. 6)
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:
1. >Güney'deki tren istasyonuna<, diye çıktı ağzından, aniden kafası bastı, o kişi kendisini takip edebilirdi, >hadi, hadi, hadi basın gaza!<
2. Güney Trenistasyonuna, apar topar dışarı çıktı ve aniden düşüncesi beni yakaladı, o kişi onu takip edebilirdi. Çabuk, çabuk, hızlı sürün!
3. "Südbahnhof'a", heyecanlı bir şekilde seslendi ve aniden bir düşünce sardı, o takip ediyor

olabilir, "hızlı, hızlı, hızlı sürün!"	
4. >metro'ya< hızlı bir şekilde indi we birden aklına geldi, o kişi onu takip edebilirdi.> Cabuk, cabuk, hızlı sürün.	
Bewertung der Übersetzungen:	
Semantische Bewertung	<p>Im ersten Beispiel der durchgeführten Übersetzungen wird der Satzteil <i>Zum Südbahnhof</i> ins Türkischen semantisch nicht richtig übersetzt. Mit einer Rückübersetzung ins Deutsche ist das leicht festzustellen. Die türkische Übersetzung bedeutet so viel wie "Zum Bahnhof, der im Süden ist". Im dritten Beispiel wird das deutsche Wort <i>Südbahnhof</i> nicht übersetzt, sondern nur im Türkischen (<i>Südbahnhof'a</i>) dekliniert. Hier geht es zugleich um ein Code-Switching, da von den deutschen Wörtern Gebrauch gemacht wird und das Nomen sogar Türkisch dekliniert wird, was auch zum morphologischen Bereich gehört. All diese Merkmale weisen selbstverständlich auf die Bilingualität hin. Das Wort <i>Bahnhof</i> wird als <i>metro</i> (D. U-Bahn) falsch übersetzt, d.h. denotativ ist keine Äquivalenz vorhanden. Die Sätze und Satzteile werden auch falsch übersetzt. Der Satzteil <i>plötzlich vom Gedanken erfasst</i> wird z.B. ins Türkische als <i>aniden kafası bastı, düşüncesi beni yakaladı</i> oder <i>aklına geldi</i> übertragen und die semantische Äquivalenz nicht erreicht, da die Redewendung <i>kafası basmak</i> beim Türkischen <i>etwas kappieren</i> bedeutet. Die türkische Entsprechung dieser Aussage ist nicht <i>düşüncesi beni yakaladı</i>, sondern <i>düşüncesi beni sardı</i>, d.h. soviel wie <i>der Gedanke hat mich erfasst</i>. Dieser Fall weist also auf die fehlenden türkischen Sprachkenntnisse. Ein weiteres Beispiel ist <i>aklına geldi</i>, welches <i>hat sich daran erinnert</i> oder <i>es fiel ihm ein</i> bedeutet. Der Satz wird aus diesen Gründen als semantisches Fehler bezeichnet. Daran kann man ohne weiteres erkennen, dass der bilingualen Übersetzer zugleich die deutsche Sprache nicht so gut beherrschen, da sie den Satz nicht verstehen und ihn falsch übersetzen. Denselben Fall treffen wir auch im zweiten Beispiel, in dem der Satz <i>stieß sie dann hastig heraus</i> als <i>apar toparı dışarı çıktı</i>. d.h. <i>ging eilig raus</i> übersetzt wird. Dieses Beispiel zeigt wiederum, dass man den Satz in der Ausgangssprache nicht verstanden hat und dadurch ihn in die Zielsprache nicht äquivalent übertragen konnte. Letztendlich ist aus diesen Übersetzungen zu erkennen, dass die denotative oder konnotative Bedeutung von Wörtern oder Sätzen nicht beachtet oder nicht richtig übersetzt wird.</p>
Orthographische Bewertung	<p>Im zweiten Beispiel erscheint ein orthographischer Interferenzfehler <i>Trenistasyonuna</i> als Zeichen eines negativen Transfers. Denn das Wort wird, obwohl es klein und getrennt geschrieben werden soll, wie im Deutschen (<i>Bahnhof</i>) groß und zusammengeschrieben, d.h. deutsche orthographische Regeln werden ins Türkische übertragen. Der Grund dafür ist selbstverständlich vor allem die Bilingualität bzw. der Versuch, die orthographischen Regeln in die andere zu übertragen. In der letzten Übersetzung erscheinen ähnliche Beispiele zu den orthographischen Fehlern. Die türkischen Wörter <i>ve</i> (D. und) und <i>çabuk</i> (D. schnell) werden mit Buchstaben <i>w</i> und <i>c</i> aus dem deutschen Alphabet geschrieben. Der deutsche Laut <i>w</i> entspricht im türkischen dem Buchstaben <i>v</i>. Außerdem besitzt das türkische Alphabet die Buchstaben <i>c</i> und <i>ç</i>, die verschiedenen Lauten</p>

	<p>entsprechen. Da das Laut ç [tʃ] im deutschen nicht existiert, wird es mit dem Buchstaben <i>c</i> transkribiert. Auf diese Weise werden die Regeln der deutschen Sprache ins Türkische übertragen, wobei sie orthographische Interferenzfehler verursachen, was ja vor allem auf die Bilingualität hinweist.</p> <p>Im Bereich der Interpunktion kommen auch Fehler vor: Der deutsche Satz <i>rasch, rasch, fahren Sie schnell!</i> ist ein Imperativsatz mit Ausrufezeichen. Der soll im Grunde bei der Übersetzung mit einem <u>Ausrufezeichen</u> versehen werden, was jedoch nicht der Fall ist. Wie es im 4. Beispiel <i>Güney'deki tren istasyonuna</i> zu bemerken ist, hat der Satz kein Ausrufezeichen. Aus diesem Grund ist dieser Satz hinsichtlich der Interpunktion nicht äquivalent. Orthographische Fehlübersetzungen gehen also auf der einen Seite auf die Bilingualität der Übersetzer und auf der anderen Seite auf fehlende Sprachkenntnisse im orthographischen Bereich zurück.</p>
--	---

4.2. Beispiel 2

<p>">Donnerwetter,< sagte der Wirt ganz verwundert, >Ihr habt da ein Meisterstück gemacht.<" (Zweig, DWDL, s. 30)</p>	
<p>Übersetzungsbeispiele der Studierenden:</p>	
<p><i>Donnerwetter:</i> Hadi be!, Hadi bee!, Aman Allah'im, Aman Allahım, Allah Allah, Çok gürültülü Hava, Vay anasına, Vay canına, Muhteşem, Aman Tanrım, Hayret.</p>	
<p><i>Wirt:</i> Lokantacı, Mekan sahibi, Ev sahibi, meyhaneci, Wirt, İşletmeci, Hancı, garson, bahçıvan.</p>	
<p>Bewertung der Übersetzungen:</p>	
<p>Pragmalinguistisch - Stilistische Bewertung</p>	<p>In diesem Beispielsatz werden hauptsächlich die Übersetzungserscheinungen der Begriffe <i>Donnerwetter</i> und <i>Wirt</i> bewertet. Das Idiom <i>Donnerwetter</i>, das in diesem Satz eine Aktion der Überraschung erklärt, ist ein pragmalinguistisches Element. Stilistisch sollte diese Aussage auch im Türkischen durch ein Idiom wiedergegeben werden. Aus den Übersetzungen der Bilingualen stellt sich fest, dass größtenteils darauf geachtet wird, die Idiome im Türkischen stilistisch äquivalent wiederzugeben (es zeigen sich häufig pragmatische Erscheinungen), doch werden auch Übersetzungen wie <i>çok gürültülü hava</i> (D. lärmendes Wetter) durchgeführt, die den pragmalinguistischen und stilistischen Eigenschaften des Wortes nicht äquivalent sind. Auch das Wort <i>Wirt</i> ist pragmalinguistisch aufgrund seiner Kulturbedingtheit schwer ins Türkische zu übertragen. Dieses Wort wird als <i>Gastronom, Lokalbesitzer, Hausbesitzer, Unternehmer, Herbergsvater, Kellner</i> oder <i>Gärtner</i> sehr unterschiedlich übersetzt oder in manchen Übersetzungen nicht beachtet und übersetzt. Bei beiden Begriffen handelt es sich um eine Eins-zu-Teilübersetzung. Pragmalinguistisch und semantisch betrachtet besteht daher keine eindeutige Äquivalenz.</p>

4.3. Beispiel 3

"Der Gong lärmte zur Abendmahlzeit." (Zweig, DM, s. 33)	
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:	
1. Akşam yemeğine zil sesi çnlıyordu.	
2. Çan sesi akşam yemeği vaktinde çaldı.	
3. Çan sesi çok gürültülüydü akşam yemeği zamanında.	
4. Gong sesi Akşam yemeği saatin de çaldı.	
5. Akşam yemeğinde çan gürültü yapıyordu.	
6. Çan akşam yemeği saatini gürültüyle haber veriyordu.	
7. Akşam yemeği esnasında zil sesi ortalığı inletti.	
8. Çan akşam yemeği için ötüyordu.	
9. Gong akşam yemeği için çalıyordu.	
Bewertung der Übersetzungen:	
Pragmalinguistische Bewertung	<i>Der Gong</i> bzw. der <i>Glockenschlag</i> ist ein deutsches kulturelles Element, das im Türkischen keine sprachliche Entsprechung hat. Die durch die Eins-zu-Null-Entsprechung entstandene sprachliche Lücke wird von den meisten Studierenden mit einer Teilübersetzung wie <i>çan sesi</i> (D. Glockenton) oder <i>zil sesi</i> (D. Klingelton) geschlossen, oder der Begriff wird als Fremdwort in den Satz eingebaut bzw. ein intrasententiales Code-Switching durchgeführt. Als Zweites lassen sich Fehler in der Verwendung von Verben feststellen. Das Verb lärmern wird in der Zielsprache mit <i>çnlamak</i> , <i>çalmak</i> , <i>gürültülü olmak</i> , <i>gürültü yapmak</i> , <i>haber vermek</i> , <i>inletmek</i> , <i>ötmek</i> wiedergegeben. Die Verwendung dieser Verben zeigt, dass die Studierenden im Hinblick auf die pragmatischen Verwendungen meistens nicht äquivalente Begriffe wählen und im Übersetzungsprozess die konnotative Bedeutung beachtet haben.
Semantische Bewertung	Die Präposition <i>zur</i> wird von den Studierenden in verschiedenen Bedeutungen übersetzt (Bsp. <i>esnasında</i> ; D. während), in dem die Aussage in der Zielsprache semantisch nicht äquivalent erscheint. Die Bestimmungen der Bilingualen weisen auf die fehlenden Grammatikkenntnisse in der Zielsprache hin.

4.4. Beispiel 4

">Gewiß gestatte ich, hehe ... alles gestatte ich ... was Sie wollen ... hehe ... alles gestatte ich ... alles, was ich habe, steht ja zu Ihrer Verfügung ... mit mir kann man sich alles gestatten ...<" (Zweig, UEH, s. 19)	
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:	
1. Tabiki izin veriyorum, haha... herşeye izin veriyorum... ne isterseniz Ha Ha... herşeye, sahip olduklarım sizin hizmetinizde... Benimlen herşeyi yapabilirsiniz.	
2. Tabii ki müsaade ederim, hahaha herşeye müsaade ederim... ne isterseniz... hahaha... herşeye müsaade ederim... herşeye, neyim varsa size tahsiz edilmiş durumda...benimle herşey yapılabilir.	
3. "Tabiki izin veriyorum, hı hı... herşeye izin veriyorum... ne isterseniz... hı hı... herşeye izin veriyorum... herşeye, her neyim varsa, sizin emrinizdeyim... benimle herşey yapılabilir..."	
4. Benimle her şeye izin verebilirsiniz.	
5. Neyim var neyim yoksa emrinin altında...	
6. Benden her şey için izin alabilirsiniz....	

Bewertung der Übersetzungen:	
Orthographische Bewertung	In diesem Beispiel ist zu erwähnen, dass hinsichtlich der Orthographie verschiedene Fehler festzustellen sind. Zu diesen Fehlern gehören sowohl die Satzzeichen als auch die Rechtschreibfehler im Zieltext. Außerdem ist zu erkennen, dass einige Studierende Buchstaben aus dem deutschen Alphabet (wie im Bsp. 2- <i>warsa</i>) verwendet haben. Die falsche Schreibweise des Wortes "Benimlen" (<i>benimle - D. mit mir</i>) zeigt wiederum, dass eine falsche Aussprache vorhanden ist. Ein nächster orthographischer Fehler ist die falsche Transkription des Wortes "tahsiz" (<i>tahsis - D. Zuweisung</i>). Derartige Fehler weisen auch auf Interferenzfehler und Probleme der Bilingualen bei der türkischen Transkription. Zuletzt ist zu erwähnen, dass das Lachen wiedergebender Ausruf <i>hehe</i> in den Übersetzungen mit verschiedenen Interjektionen und manchmal nicht als Reduplikation wiedergegeben wird, obwohl im Türkischen lautlich eine Eins-zu-Eins-Entsprechung dieser Interjektion vorhanden ist. Deshalb sind die verschiedenen und nicht äquivalenten Übersetzungen wie <i>hi hi</i> der Studierenden entweder willkürlich oder sie beruhen auf fehlenden Sprachkenntnissen.

4.5. Beispiel 5

"Und Ihr wißt, auch diesmal hat die Mutter Gottes ein Wunder der Genesung dort gewirkt, wo alle Ärzte sich mit Verzweiflung abgewandt hatten." (Zweig, DWDL, s. 14-15)	
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:	
1.	Ve sizde biliyorsunuz ki, bütün doktorların umutsuz bir şekilde döndüğü yerde, Meryem ana orada bir mucize gerçekleştirdi.
2.	Biliyorsunuz, bu seferde bütün hekimlerin çaresizlikten yüz çevirdiği şifayı tanrı annesinin mucizesi nekahete etki etti.
3.	Ve biliyorsunuz, doktorlar umutlarını kestikleri halde, bu seferkinde de Anne, Tanrı'nın bir mucizesi sayesinde orda şifa buldu.
4.	Ve biliyorsunuz, bu sefer de Tanrı bir mucize sundu ve doktorların umutsuzca yüz çevirdikleri zaman, iyileştirdi.
5.	Ve siz biliyorsunuz, bu sefer de Tanrı ana bir mucize ile iyileşmeleri orda işe yaradı, tüm doktorlar ümitsizce sırtını çevirirken.
6.	Ve bu sefer de biliyorsunuz, Tanrı'nın annesi orada bir iyileşme mucizesi yarattı, tüm doktorların umutsuzlukla baktığı yerde.
7.	Ve bildiğiniz gibi Meryemana bu kez orada bir şifalanma mucizesi yarattı ki tüm doktorlar çaresizlik içinde yüzlerini çevirmişti.
8.	Ve bildiğiniz üzere, bu sefer de Allah'ın mucizesiyle annesi iyileşti, tam da bütün doktorların çaresizlik içinde pes ettikleri esnada.
Bewertung der Übersetzungen:	
Pragmalinguistische Bewertung	In diesem Beispiel wird insbesondere auf die pragmatische und semantische Äquivalenz geachtet. Das kulturbedingte Wort <i>Mutter Gottes</i> wird von den Studierenden als <i>Meryem Ana</i> (<i>D. Mutter Maria</i>), <i>Tanrı ana</i> (<i>D. Mutter Gott</i>), <i>Tanrı</i> (<i>D. Gott</i>), <i>Tanrı'nın annesi</i> (<i>D. Gottes Mutter</i>) ect. übersetzt. Damit wird gewiss Mutter Jesus d.h. Maria gemeint. Die richtige Übersetzung wäre dann <i>Meryem Ana</i> . Daher sind

	die letzten drei Übersetzungen pragmalinguistisch falsch, da im Türkischen für Mutter Gottes die Bezeichnung <i>Meryem Ana</i> gebraucht wird. Bei einer Übersetzung muss man auch darauf achten, wo und wie ein Wort pragmalinguistisch gebraucht wird. Soweit aus den Übersetzungen zu erkennen, sind die Studierenden sprachlich nicht in der Lage, dieses Wort im Zieltext richtig zu gebrauchen.
Semantische Bewertung	In den letzten zwei Beispielen wird der Satz von den Studierenden semantisch betrachtet und übersetzt. Nach einer Rückübersetzung lässt sich das sogleich feststellen. Bei der achten Übersetzung heißt es z.B.: <i>bu sefer de Allah'ın mucizesiyle annesi iyileşti</i> . (Rückübersetzung: <i>Auch diesmal ist seine Mutter durch die Wunder Gottes genesen</i>). Dass dieser Satz den Studierenden schwer zu verstehen und wiederzugeben ist, ist von den falschen Übersetzungen von Verben wie <i>dönmek</i> (D. sich wenden), <i>yüz çevirmek</i> (D. sich abkehren), <i>sırtını çevirmek</i> (D. den Rücken drehen), <i>umutsuzlukla bakmak</i> (D. hoffnungslos zusehen), <i>pes etmek</i> (D. aufgeben) zu erkennen. Diese Fehler weisen auf die typischen Sprachfehler der bilingualen Studierenden in der Zielsprache.
Syntaktische Bewertung	Der Satz, der aus einem Hauptsatz und einem Nebensatz aufgebaut ist, ist syntaktisch ins Türkische äquivalent zu übertragen oder der Nebensatz kann vor dem Verb eingebaut werden, ohne einen satzsemantischen Fehler zu verursachen. Beim fünften Beispiel hat man einen anderen d.h. temporalen Nebensatz gebildet (<i>tüm doktorlar ümitsizce sırtını çevirirken</i>) und daher eine andere Konjunktion also <i>während</i> gebraucht. Beim dritten Beispiel wird mit der Konjunktion <i>obwohl</i> (<i>doktorlar umutlarını kestikleri halde</i>) übersetzt. Es wird die Reihenfolge der Haupt- und Nebensätze geändert oder sogar Relativsätze (<i>bütün hekimlerin çaresizlikten yüz çevirdiği şifayı</i>) werden gebildet. Das alles ist auch ein Zeichen dafür, dass die bilingualen Studierenden nicht über genügend Kompetenz im syntaktischen Bereich der Zielsprache verfügen.

4.6. Beispiel 6

"Wie furchtbar die Verlockung, wie weich seine Stimme war!" (Zweig, Angst, s. 31)
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:
1. Ne kadar verimli bir Yem, aynı Sesikadar yumuşak
2. Nasıl dehşet verici bir baştan çıkarmaydı, sesi nasıl da yumuşaktı!
3. Cazibesi dayanılmaz, sesi o kadar yumuşaktı ki..
4. Cazibe ne kadar korkunçtu, sesi ne kadar yumuşaktı!
5. Sesi ne kadar yumuşaktı, çekiciliği ne kadar korkunç!
6. Nasıl korkunç cazibe ne kadar yumuşak bir sesi.
7. Cazibesi ne kadar da ürkütücü, sesi ne kadar da yumuşaktı!
8. Sesinin yumuşaklığın cazibesi ne kadar da korkunçtu!
9. Sesi ne kadar yumuşaktı, adeta cezbetti.
10. Cezbesi ne kadar bereketli, ses tonu ne kadar yumuşaktı!
11. Ne kadar hoş bir sesi varsa, o denli dehşet baştan çıkarttı.
Bewertung der Übersetzungen:

Stilistische Bewertung	Bei den Übersetzungen dieses Ausrufesatzes wird von den Studierenden erwartet, dass sie auf die Stilistik dieser Aussage achten und die Wortwiederholung am Anfang des Satzes im Türkischen äquivalent auftritt. Die mit <i>wie</i> aufgebaute Anapher wurde jedoch von den Studierenden meistens nicht beachtet. Somit ist zu betonen, dass sich in den Übersetzungen die Struktur und der Rhythmus geändert haben. Der Satz könnte stilistisch wie folgt übersetzt werden: " <i>Ne kadar korkunç bir baştan çıkarmaydı, ne kadar yumuşaktı sesi!</i> " Hier handelt sich also um zwei Ausrufesätze, daher müsste man sie im Türkischen mit zwei Ausrufesätzen wiedergeben. Beim neunten Beispiel wird aber der zweite Ausrufesatz wie ein normaler Aussagesatz (<i>Sesi ne kadar yumuşaktı, <u>adeta cezbetti.</u></i>) wiedergegeben. Aus diesem Grund ist diese Übersetzung sowohl semantisch und syntaktisch als auch pragmalinguistisch und stilistisch nicht äquivalent. Eine richtige Übersetzung dieses Satzes verlangt in diesem Sinne Kenntnisse über die Syntaxregeln der Zielsprache.
Semantische Bewertung	Das Adjektiv <i>furchtbar</i> ist aus semantischer Perspektive ein Problem für die Studierenden bei dem Übersetzungsprozess. Das Adjektiv wird vom Autor verwendet, um den Grad und die Stärke der Verlockung zu betonen. Die Studierenden wählen dafür die Adjektive wie <i>verimli</i> (D. ergiebig, fruchtbar), <i>dayanılmaz</i> (D. unwiderstehlich), <i>ürkütücü</i> (D. unheimlich, beängstigend), <i>bereketli</i> (D. segensreich) und <i>dehşet</i> (D. fürchterlich, grausig). Und daran kann man ohne weiteres erkennen, dass Sprachkompetenz der Studierenden in semantischer Hinsicht nicht ausreichend ist, wodurch selbstverständlich semantische Fehler verursacht werden.
Orthographische Bewertung	Orthographisch betrachtet kommen auch hier viele Übersetzungsfehler. Da es sich um zwei Ausrufesätze handelt, muss der Satz mit Ausrufezeichen versehen werden. Wenn man jedoch die Sätze näher betrachtet, ist festzustellen, dass die Satzzeichen nicht in allen Übersetzungen äquivalent verwendet werden. Wie aus dem 1., 3., 6., 9. und 11. Beispiel entnommen ist. Abgesehen davon sind Rechtschreibfehler wie Groß- und Kleinschreibung oder Zusammen- und Getrennschreibung vorhanden. Dafür einige Beispiele: <i>verimli</i> (T. verimli), <i>Yem</i> (T. yem), <i>Sesikadar</i> (T. sesi kadar), <i>nekadar</i> (T. ne kadar), <i>Cezbesi</i> (T. cazibesi). Diese Fehler weisen darauf hin, dass die bilingualen Studierenden die orthographischen Regeln des Türkischen nicht beachten oder Wissen über diese verfügen.

4.7. Beispiel 7

"> Na ... zum Beispiel der Ring da... [...] ich hab' ja nie einen gehabt...[...]<" (Zweig, Angst, s. 54)	
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:	
1. >Aynı... burdakiörnek Yüzük gibi...[...] benim hiç olmamıştı<	
2. "Şöyle...Hiçbir zaman sahip olmadığım ... örneğin oradaki yüzük gibi"	
3. "Mesela... Parmağınızdaki yüzük. Hiç öyle bir yüzüğüm olmamıştı."	
4. Örneğin surdaki yüzükten benim hiç olmadı.	
5. Örneğin ordaki yüzük... benim hiç olmadı ya...	
6. "Em... bu yüzük mesela... [...] hiçbir zaman birine sahip değildim..."	
Bewertung der Übersetzungen:	
Stilistische Bewertung	Dieser elliptische Satz ist ein Beispiel der Alltagssprache, deshalb wird von den Studierenden erwartet, dass sie diese Aussagen in der Zielsprache als elliptische Sätze wiedergeben und die Übersetzung insbesondere syntaktisch und stilistisch dem Original treu bleibt. Bei der Analyse der Übersetzungen stellt sich jedoch fest, dass die Sätze im ersten Beispiel als elliptischer Satz und im zweiten Beispiel als Relativsatz (<i>Hiçbir zaman sahip olmadığım ... örneğin oradaki yüzük gibi</i>) wiedergegeben werden, wodurch das Wort <i>Ring</i> erklärt wird. Infolgedessen werden die Sätze syntaktisch und stilistisch nicht äquivalent in die Zielsprache übertragen.
Semantische Bewertung	In diesem Beispiel beginnt der Satz mit einer Interjektion, die ins Türkische zu übersetzen ist, destotrotz wird dieser Element in einigen Übersetzungen weggelassen, weshalb eine Lücke entsteht. Die Übersetzungen <i>Aynı</i> (D. Gleich), <i>Şöyle</i> (D. So), <i>Mesela</i> (D. zum Beispiel), <i>Örneğin</i> (D. zum Beispiel) entsprechen semantisch nicht der Aussage. Die Übersetzung <i>Em</i> im sechsten Beispiel entspricht genauso nicht der Bedeutung der deutschen Interjektion und ist ein Beispiel zum Interferenzfehler, da sie im türkischen Sprachgebrauch nicht existiert. Im zweiten Satzteil wird für den Ring ein unbestimmter Artikel verwendet, der im Türkischen schwer zu übersetzen ist. In den meisten Übersetzungen wird deshalb das Wort <i>yüzük</i> (D. Ring) hinzugefügt. Es ist zu markieren, dass diese Anfügung die Satzsemantik bekräftigt.

4.8. Beispiel 8

">Geben S'mir doch auch die Silbertasche, damit ich das Geld nicht verlier'!<" (Zweig, Angst, s. 18)	
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:	
1. Bana da gümüş çantayı versenize, parayı kaybetmemem için!	
2. Gümüş çantasını da verin ki Parayı kayıp etmiyim.	
3. "Gümüş çantayı da verirmisiniz, parayı kaybetmeyeyim"	
4. Parayı kaybetmemem için bana gümüş çantayı da verir misiniz!	
5. "Bana gümüş çantayı da verin, parayı kaybetmemek için!"	
Bewertung der Übersetzungen:	
Stilistisch-Syntaktische Bewertung	In diesem Beispiel handelt es sich um einen Imperativsatz, der mit einem Nebensatz endet. Aus orthographischer Betrachtung endet der erste, vierte und fünfte Satz mit dem richtigen Satzzeichen, einige Sätze

	dagegen mit einem Punkt. Außerdem wird im dritten Beispiel der erste (<i>Gümüş çantayı da verirmisiniz</i>) und im vierten Beispiel der zweite Satzteil (<i>bana gümüş çantayı da verir misiniz!</i>) als Fragesatz gebildet. Die zweite Übersetzung zeigt einen syntaktischen Fehler, indem der Satz nicht mit <i>damit</i> , sondern <i>so dass</i> wiedergegeben wird. Ein weiterer syntaktischer Fehler ist im Beispiel drei vorhanden, in dem die Übersetzung mit zwei Hauptsätzen wiedergegeben wird, was syntaktisch, semantisch und stilistisch falsch ist. Außerdem wird die Partikel <i>doch</i> in den meisten Übersetzungen nicht beachtet. Die stilistische Aussage mit Beispielen von Apokope ist aufgrund der Vokalregeln im Türkischen schwer mit denselben rhetorischen Figuren wiederzugeben. Doch satzsemantisch und syntaktisch ist dieser Satz äquivalent zu übersetzen.
--	---

4.9. Beispiel 9

"[...] wann sie nur in ihrem blaßblauen Kleidchen von der Schule zum Zuckerbäcker geführt, den Kinderkuß gefühlt von dem noch bezuckerten Mund [...]" (Zweig, UEH, s. 8)	
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:	
1.	blaßblauen: soluk mavi, bebek mavisi, rengi kaçmış mavi, açık mavi, masmavi
2.	Kleidchen: elbisesi, kıyafet
3.	Zuckerbäcker: şekerlemeci, fırın, pastane
4.	Kinderkuß: çocuksu bir öpücük/buse, çocuksu öpücük, Kinderkuß, çocuk öpücüğü, çocukça masum buse
Bewertung der Übersetzungen:	
Semantische Bewertung	Der Begriff <i>blauschwarz</i> wird von den meisten Studierenden mit <i>soluk mavi</i> semantisch korrekt übersetzt. Auch zeigt sich, dass die Studierenden die Transkription nach den türkischen Sprachregeln führen und die beiden Adjektive auseinander schreiben. Dennoch gibt es auch Übersetzungsbeispiele wie <i>bebek mavisi</i> (D. Babyblau), <i>rengi kaçmış mavi</i> (D. verfärbtes Blau), <i>açık mavi</i> (D. Hellblau), <i>masmavi</i> (D. blau - konsolidierend). Das Zusammengesetzte Wort <i>Zuckerbäcker</i> besitzt im Türkischen eine Eins-Zu-Teil-Entsprechung <i>Şekerlemeci</i> , deren Bedeutung <i>Konditor</i> ist. Dieses heutzutage weniger gebrauchte Wort wird von einer Mehrzahl als <i>fırın</i> (D. Bäckerei) oder <i>pastane</i> (D. Bäckerei) in die Zielsprache übertragen. Im letzten Beispiel werden verschiedene Übersetzungen geführt, die semantisch dem zusammengesetzten Wort <i>Kinderkuss</i> entsprechen. In einer Übersetzung erscheint ein intrasententiales Code-Switching bzw. wird das deutsche Wort in die türkische Übersetzung eingebaut. Außerdem gibt es auch Beispiele, in denen das Ziel ist, die Semantik des zweiten Satzteiles mit Adjektiven wie <i>masum</i> (D. harmlos) zu verstärken.
Morphologische Bewertung	Bei der Übersetzung des Wortes <i>Kleidchen</i> wird von mehreren Studierenden nicht auf die Diminutivendung geachtet, obwohl die Suffixe <i>-cık/-cik</i> semantisch dieser Form entsprechend sind. Als Zweites gibt es die Möglichkeit, diese Verkleinerungsform mit dem Adjektiv <i>minik</i> (D. winzig) wiederzugeben.

4.10. Beispiel 10

">Entschuldigen scho, gnä' Herr<, sagte sie, mit dem Blick auf dem Boden herumwischend." (Zweig, DM, s. 66)	
Übersetzungsbeispiele der Studierenden:	
1. "affedersiniz sayın bayım", diyordu yere süzüle süzüle bakarak.	
2. >Özür Dilerim Bayım< diyordu, yere bakan temizleyici bakışları ile.	
3. "özürdilerim sayın bay" bakışlarını yere kaydırarak dedi.	
4. Zoraki bir şekilde, bakışlarıyla yeri süzerek, >özür dilerim bayım< diye mırıldandı.	
5. >Özrümü dilerim beyim< diyordu, yerde bi o yana bir diğer yana bakan bakışları ile.	
6. "Affedin, merhametli Beyefendi", yeri süzerek söyledi kız.	
7. "Kralarlar tab, say' bayım", dedi yerlerde bakışlarını gezdirirken.	
8. Affedersiniz beyefendi. Bakışı yerlerde sürünürken söyledi.	
Bewertung der Übersetzungen:	
Stilistische Bewertung	In diesem Beispiel handelt es sich um einen stilistischen Satz, der alltagssprachlich aufgebaut ist. Dadurch liegt der Schwerpunkt bei der Analyse der Übersetzungen hauptsächlich auf den stilistischen Elementen. Bei den meisten Übersetzungen stellt sich fest, dass die Studierenden Probleme bei den Wiedergaben dieser stilistischen Eigenschaften haben. Die hochsprachige Anredeform ist im Türkischen mit <i>Saygıdeğer</i> wiederzugeben. Die Studierenden wählen für die Wiedergabe die türkischen Begriffe <i>sayın</i> (D. sehr geehrter), <i>merhametli</i> (D. barmherziger) oder übersetzen dieses Wort nicht, wodurch eine semantische Lücke entsteht.
Semantische Bewertung	Aus semantischer Perspektive ist die Art der Wiedergabe des Adjektivs herumwischend von enormer Bedeutung. Die Übersetzungen sind wie folgt: <i>süzüle süzüle</i> (D. Diese Reduplikation könnte als langsam verstanden werden), <i>temizleyici</i> (D. reinigend), <i>kaydırarak</i> (D. verschiebend), <i>bir o yana bir diğer yana bakan</i> (D. Mal auf diese oder jene Seite schauenden), <i>gezdirirken</i> (D. umherblickenden), <i>sürünürken</i> (D. kriechenden). Nach einer Bewertung stellt sich fest, dass die Studierenden dieses Element semantisch nicht äquivalent wiedergeben können. Eine äquivalente Übersetzung des Satzteils "mit dem Blick auf dem Boden herumwischend" wäre in der Zielsprache <i>bakışları yeri süzerek</i> .

CONCLUSION

Die Übersetzung eines Ausgangstextes in eine Zielsprache beeinflussen mehrere Faktoren wie die Gattung und die Länge des zu übersetzenden Textes, die Zeitspanne, Hilfsmaterialien oder Quellen etc. Jedoch ist zu erwähnen, dass die Übersetzung von literarischen Texten hauptsächlich mehrere Eigenschaften vom Übersetzer verlangen. Dazu gehören vor allem Kenntnisse, zu denen Sprachwissen, Normwissen, Kompetenz und Interesse gehören.

Diese Arbeit hat es zum Ziel den sprachlichen Makeln der bilingualen Studierenden zu bestimmen. Dazu wurden aus drei verschiedenen Universitäten [Ankara Universität (Ankara), Hacettepe Universität (Ankara), Akdeniz Universität (Antalya)] bilinguale Studierende ausgewählt, von denen erwartet wurde, dass sie Sätze aus verschiedenen Werken von Stefan Zweig übersetzen. Da der Fachbereich der Studierenden Germanistik ist, sind ihnen die Werke und die stilistischen Eigenschaften Zweigs bekannt. Außerdem haben alle Studierende mindestens einen Übersetzungskurs besucht. Die Untersuchungsgruppe besteht somit aus kompetenten Bilingualen, die die deutsche Sprache ungesteuert erlernt haben und in einer türkischen Universität Germanistik studieren. Die Frage war, wie die bilingualen Studierenden die kommunikativen Möglichkeiten in einer literarischen Übersetzung gebrauchen werden und welche Fehler in Erscheinung kommen würden. Aus zehn Satzübersetzungen ohne Hilfsmaterial stellte sich fest, dass Interferenzfehler häufig vorkommen. Diese sind schwerwiegend orthographische Fehler wie der falsche Gebrauch von Satzzeichen, die Regeln der Groß- und Kleinschreibung oder Zusammen- und Getrennschreibung und sowie die falsche Transkription in der Zielsprache. In den Übersetzungen waren häufig willkürliche Wortwahlen zu erkennen, obwohl es bei meisten Wörtern semantisch äquivalente Begriffe in der Zielsprache gibt. Diese Wahl der Studierende führt zu fehlerhaften semantischen Wiedergaben. Insbesondere bei pragmatischen Äußerungen kommt es öfters vor, dass diese direkt übersetzt wird, wobei eine semantische Lücke entsteht. Syntaktisch versuchen die Studierenden eine äquivalente Reihung zu erschaffen, in diesem Sinne ist zu erwähnen, dass dies den mehreren gelungen ist. Die sprachlichen Regeln der Zielsprache apropos den orthographischen Eigenschaften wurden im großen Maße beachtet. Die meisten Studierenden achten auch auf die Sprachart des Ausgangstextes und übersetzen die Textteile stilhaft. Bei Redewendungen jedoch zeigt sich deutlich, dass die Bilingualen aufgrund von wenigem Gebrauch derselben, nicht immer fähig sind, diese in der richtigen Bedeutung und als Redewendung wiederzugeben. Zuletzt ist zu erwähnen, dass sich das Niveau der Fähigkeit, Fertigkeit und Kompetenz der Studierenden sich entsprechen, doch der Übersetzungspotenzial sich abweicht. Der Gebrauch des Code-Switching kommt auch in mehreren Übersetzungsbeispielen in Erscheinung. Dieser ist ein Zeichen, dass die Bilingualen bei einer Lücke im Wortschatz auf den Begriff im Ausgangstext angreifen, ohne das Wort zu erklären oder Informationen hinzuzufügen. Im Generellen ist auch zu erkennen, dass sich Schwierigkeiten bei der Satzsemantik zeigen. In diesem Fall wird entweder der Ausgangstextteil nicht verstanden oder der Textinhalt aus Mangel an sprachlichen Wissen nicht in der Zielsprache wiedergegeben. Die Fehler, die im Allgemeinen auftreten, sind vor allem orthographisch, semantisch, syntaktisch, stilistisch und pragmatischer Art, die sich allerdings wegen der Zweisprachigkeit zum Teil auf die Interferenzfehler beziehen, weil sie die ausgangssprachlichen Regeln in die Zielsprache übertragen, wobei die Übersetzung negativ beeinflusst wird und viele Übersetzungsfehler vorkommen.

SUMMARY

Bilingual people are able to understand content in two languages and to communicate in both languages. In a translation process, however, it is not enough to master two languages, as the translation of a source text into the target language requires additional skills in addition to language knowledge. Especially in translations of literary texts, in which the style and genre can be very important, errors often occur with bilingual people. In addition to the stylistic features that must be observed, other linguistic norms are also important. A literary text cannot and should not be roughly translated, but appear as faithfully as possible, as if reading the text in the original language is like an illusion. Here it is of course important to use the right words that are semantically equivalent. It is also important that the syntax - if possible - be set up immediately and e.g. reproduces a rhetorical sentence in the same rhetorical way. The aim of this thesis is to analyze errors based on literary translations and to identify the types of errors frequently made by bilingual people. For this purpose, students from three different universities are selected and expected to translate extracts from Stefan Zweig's various works. The students translated a total of ten sentences, which are evaluated from a stylistic, orthographic, semantic, syntactic, morphological and pragmatic perspective. On the subject of this procedure, attention is also paid to Werner Koller's correspondence types. From ten sentence translations without auxiliary material it was found that interference errors occur frequently. These are serious spelling mistakes such as the incorrect use of punctuation marks, the rules of upper and lower case or compound and hyphenation, and incorrect transcription in the target language. In the translations, arbitrary word choices have often been seen although most words have semantically equivalent terms in the target language. Most students also pay attention to the language of the source text and translate the text parts stylishly. Finally, it should be mentioned that the level of ability, skill and competence of the students correspond, but the translation potential differs. The use of code switching also appears in several translation examples.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Banaz, H. (2002). *Bilingualismus und Code-switching bei der zweiten türkischen Generation in der Bundesrepublik Deutschland. Sprachverhalten und Identitätsentwicklung*. Essen: Linguistik Server.
- Benteler, A. (2019). *Sprache im Exil. Mehrsprachigkeit und Übersetzung als literarische Verfahren bei Hilde Domin, Mascha Kaléko und Werner Lansburgh*. Berlin: J.B. Metzler.
- Best, O.F. (2004). *Handbuch Literarischer Fachbegriffe*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch.
- Greiner, N. (2004). *Übersetzung und Literaturwissenschaft*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Hacısalıhoğlu, E. (2009). >Türkisch-deutsche Sprachalternationen im Grundschulalter.<. Neumann, U. & Reich H.H. (Ed.), *Erwerb des Türkischen in einsprachigen und mehrsprachigen Situationen içinde* (91-128). Münster: Waxmann Verlag.
- Hansen, G. (1999). >Die Rolle der fremdsprachlichen Kompetenz.<. Snell-Hornby, Mary & Hönig, H. G. & Kußmaul, P. & Schmitt, P.A. (Ed.), *Handbuch Translation içinde* (341-343). Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH.
- Klein, W. (1992). *Zweitsprachenerwerb*. Frankfurt a.M.: Verlag Anton Hain.
- Koller, W.(2001). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiebelsheim: Quelle&Meyer Verlag.
- Lewandowski, T. (1979). *Linguistische Wörterbuch 1*. Heidelberg: Quelle & Meyer Verlag.
- Löffler, H. (2010). *Germanistische Soziolinguistik*. Berlin: Erich Schmitt Verlag.
- Ortega, L.(2009). *Understanding Second Language Acquisition*. New York: Routledge.
- Reinart, S. (2009). *Kulturspezifität in der Fachübersetzung*. Berlin: Frank&Timme GmbH Verlag.
- Resch, R. (1999). >Die Rolle der muttersprachlichen Kompetenz.<. Snell-Hornby, Mary & Hönig, H.G. & Kußmaul, P. & Schmitt, P.A. (Ed.), *Handbuch Translation. içinde* (343-345). Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH.
- Stolze, R. (2008). *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Stolze, R. (2013). *Fachübersetzen - Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis*. Berlin: Frank&Timme GmbH Verlag.
- Zweig, S. (t.y.). *Angst*. İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Zweig, S. (t.y.). *Die Mondscheingasse*. İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Zweig, S. (t.y.). *Die Wunder des Lebens*. İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Zweig, S. (t.y.). *Untergang eines Herzens*. İstanbul: Karbon Kitaplar.

Comparing Non-European Literatures – Dances of Mori Ōgai’s *The Dancing Princess* and Sabahattin Ali’s *Madonna in a Fur Coat* to the Music of Goethe

Dr. Devrim Çetin Güven
Dokuz Eylül University, Faculty of Letters
Department of Comparative Literature
devrim.guven@deu.edu.tr

Abstract

Comparative literature explores the influences of older “texts” on newer ones, through a cross-cultural, interdisciplinary, and multilingual perspective. Another common practice of comparative analysis is to study how Euro-American literary texts inspire non-European ones, and vice versa. Yet, there is a methodological gap concerning the comparative studies that focus on non-European texts with no “direct” intertextual connection. On this basis, arguably, one of the most intriguing and creative ways of comparing two or more non-European works is to spot their common source texts. It is certainly not the only method of comparing non-Western texts, but it is indubitably an efficient method for positivistic intertextual analysis. This article aims to present a “case study” that may serve as a model for comparing non-European literatures. To this end, we focused on two works from Turkish and Japanese literatures that share remarkable resemblances, yet that do not have *direct* intertextual bonds: Mori Ōgai’s *The Dancing Princess* and Sabahattin Ali’s *Madonna in a Fur Coat*. As the major common source text that both refer to is Goethe’s *Faust*, we traced how these two similar non-European works are affected by *Faust*, and how their intertextual dances with *Faust* contributed to their national and international literary reputations.

Keywords: Comparative literature, modern Turkish literature, modern Japanese literature, woman studies, translation.

Avrupa-Dışı Edebiyatları Karşılaştırmak – Mori Ōgai’ın *Dansçı Prenses* ve Sabahattin Ali’nin *Kürk Mantolu Madonna* Eserlerinin Goethe’nin Müziği Eşliğindeki Dansları

Öz

Karşılaştırmalı edebiyat kültür-ötesi, disiplinler-arası ve çok-dilli bir bakış açısından eski “metinler”in yeniler üzerindeki etkilerini araştırır. Bir başka yaygın karşılaştırmalı çözümleme uygulaması, Avrupa ve Amerikan edebî metinlerinin Avrupa-dışı olanları ve tersine, [Avrupa-dışı metinlerin Batılı olanları] nasıl esinlediklerini incelemektir. Ancak, “doğrudan” metinler-arası bağlantısı olmayan Avrupa-dışı metinlere yönelik karşılaştırmalı

Sending Date / Gönderim Tarihi: 15/08/2020

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 27/12/2020

araştırmalar konusunda yöntembilimsel bir boşluk vardır. Bu bağlamda, muhtemelen, iki veya daha fazla Avrupa-dışı yapıtı karşılaştırmanın en cazip ve yaratıcı yollarından biri, bunların ortak kaynak metinlerini tespit etmektir. Elbette, Batılı olmayan metinleri karşılaştırmanın tek yöntemi bu değildir; ancak bunun pozitivist metinler-arası çözümlemenin en etkili yöntemlerinden biri olduğu şüphe götürmez. Bu makale, Avrupa-dışı edebiyatların karşılaştırılmasında model olabilecek bir “vaka çalışması” sunmayı amaçlamaktadır. Bu gayeyle, dikkate şayan benzerlikleri paylaşan, ancak aralarında “doğrudan” metinler-arası bağlar bulunmayan Türk ve Japon edebiyatlarından iki esere odaklandık: Mori Ōgai’ın *Dansçı Prensesi*’i ve Sabahattin Ali’nin *Kürk Mantolu Madonna*’sına. Her ikisinin de atıfta bulunduğu başlıca ortak kaynak metin Goethe’nin *Faust*’u olduğundan, bu birbirine benzeyen iki Avrupa-dışı metnin *Faust*’tan nasıl etkilendiğinin ve *Faust*’la yaptıkları metinler-arası dansların, ulusal ve uluslararası edebî itibarlarına nasıl katkıda bulunduğunun izini sürdük.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı edebiyat, modern Türk edebiyatı, modern Japon edebiyatı, kadın çalışmaları, çeviri.

INTRODUCTION

In its most basic form, comparative literature explores the influences of older “texts” – in the broadest sense of the word, be it literary or non-literary or even visual or performative works – upon newer “texts” through a cross-cultural, interdisciplinary and multilingual perspective. Furthermore, it also studies how the global *zeitgeist* (e.g., the global economic crisis of 2007-2008 or the current coronavirus pandemic of 2020-2021) affects literary or artistic production. Yet, literary comparisons must not necessarily be done exclusively on a “temporal” level; it can also be conducted on a “spatial” level. For instance, a most common practice of intertextual analysis is to study how European literary texts inspire non-European¹ ones or on the contrary how non-European texts influence European ones.

Within this frame of reference, it would not be too much to say that the late 20th and early 21st centuries comparative literary theory has intensively handled the interaction of European and non-European literatures. From especially early 1980s onward studies of comparative literature have focused mainly on the de-centralisation of literary Eurocentrism which had been institutionalised under the guise of “universalism,” in the aftermath of the fascist apocalypse caused by World War II, by such founding texts as Auerbach's (1946) *Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature* and Warren and Wellek's (1949) *Theory of Literature*. Although there were a few exceptions like Moretti's (2000) “Conjectures on World Literature,” which reproduces Eurocentrist ideology by positing “Europe” as the literary/cultural “core” that unilaterally influences non-European “periphery” literatures, most comparative studies (or studies with a comparative perspective) published during this period explored the interaction of European and non-European literatures through a centrifugal perspective (Ahmad, 1994; Apter, 2003; Bassnet, 1998; Damrosch, 2003; Eagleton, Jameson & Said, 1990; Karatani, 2004; Said, 1994). The reference point of these studies was indubitably Said's (1978) *Orientalism*, to which they referred either positively or negatively – Ahmad (2000, pp. 159-220) lambasts Said's *Orientalism* from a Marxist and radical postcolonial point of view – or retroactively – Karatani (2004, pp. 279-281), who read Said's *Orientalism* (1978) after his theoretical book *Origins of Modern Japanese Literature* had been published (in 1980), maintains that both books have astonishingly common perspectives. One of the common approaches shared by most of these works is a tendency to oppose Eurocentric pseudo-universalism through a revaluation of “national literatures” and postcolonial cultural “nationalism” -in the broadest sense of the word- which had been a taboo until the 1990s.

On the other hand, although there exist myriads of studies on the interaction of European and non-European national literatures, there is a methodological gap concerning the comparative analyses of two or more non-European texts that are very similar and that appear to have no direct intertextual connection to each other. This article aims to present a case study that may serve as a model for comparing non-European “texts.” On this basis, arguably, one of the most intriguing and creative ways of comparing non-European literatures is to spot their common source texts. It is certainly not the only method of comparing peripheral texts, but it may be considered an efficient method for positivistic intertextual analysis. Yet, first of all, one must explain why one should engage in such a

¹ In this article the term *non-European literatures* is used in its broadest sense, signifying the national literatures of the countries that are not located in Europe or North America. An alternative term could be *non-Euro-American literatures*.

study. If you are an avid reader of world literature, reading books from various territories of the planet systematically or at random, you sporadically undergo the following experience: you are shocked as you recognise striking similarities between two texts belonging to totally different cultures. To make the matter more complex, they are deprived of the possibility of exerting a “direct” influence on one other since they are not translated into neither each other’s language nor into major European languages like English, French, German etc. Then you have two options: either you will conclude that this commonality is but a mere coincidence or you will consider the probability that they might have been influenced by the same foreign “texts” (again in the broadest sense of the word), which usually are internationally renowned ones.

The common source *texts* can be Antiquity classics such as Sophocles’ *King Oedipus* or universal masterpieces like Goethe’s closet drama *Faust*, cultural theories like Freud’s *Madonna-whore complex*, even consumable, best-selling pulp fictions like Agatha Christie’s whodunits, e.g. *Murder on the Orient Express*, and once popular medieval chapbooks like Johann Spies’ *Historia von D. Johann Fausten*. Needless to say, other genres of art –which could be defined as “non-textual texts” – such as cinema, opera, symphony, oratorio, ballet, theatre, painting, photography etc., could also constitute inspirational sources for two (or more) non-European works bearing similarities. Detecting the common sources for unconnected periphery works would render the epistemological processes of comprehension and interpretation richer and profounder.

In this framework, a convenient example may be a comparison between two texts belonging to Turkish and Japanese literatures that share remarkable resemblances. For instance, a careful reader who happens to have read Mori Ōgai’s *The Dancing Princess* (『舞姫』 = *Maihime*, 1890)² and Sabahattin Ali’s *Madonna in a Fur Coat* (*Kürk Mantolu Madonna*, 1943) consecutively, would be struck by the similarities they bear. Both texts treat similar themes and stories: a tragic cross-cultural love affair between a foreign man who stays in Germany for study or work and a local woman, ending with a tragic finale of separation and the woman’s “death,” be it physical or spiritual (*i.e.*, insanity). The reader’s surprise becomes even stronger when she/he learns that it is highly unlikely that Sabahattin Ali could have read this story which was published more than half a century earlier than the publication of his work, since it had not been translated then neither into Turkish nor into any other foreign language he has a high command of, such as German. If Sabahattin Ali had never read a translation of this book, namely if any *direct* intertextual channel between him and Mori Ōgai was out of question, how could such a resemblance have been possible?

At first glance, both being tragic love stories treating the most clichéd romantic themes of “love and death,” it is no big surprise that these works are similar. Furthermore, if one considers the fact that both are semi-autobiographical stories based on the equivalent experiences of studying/working in Germany and falling in love head over heels with a local woman, this correspondence becomes even more self-evident. However, when one considers the specific thematic common points of *The Dancing Princess* (cited as *The Dancing* henceforth) and *Madonna in a Fur Coat* (cited as *Madonna* henceforth) listed below, one is still tempted to think that they might be referring to identical literary sources: 1) The non-European protagonists (*The Dancing*: Ōta Toyotarō (太田豊太郎) and *Madonna*: Raif) go to

² This short story’s title was reductively translated as *The Dancing Girl* by Richard Bowring. In the present paper, *The Dancing Princess*, which is a direct equivalent of the original title will be used.

Berlin for their studies and works; 2) They work as skilled translators/interpreters of German; 3) The protagonists fall in love with women who have German citizenship (*The Dancing*: Elise Weigert and *Madonna*: Maria Puder aka *Madonna in a Fur Coat*); 4) The women work in the world of musical and performative entertainment (*The Dancing*: Elise Weigert is a dancer at the Viktoria Theatre and *Madonna*: Maria Puder is a singer and violinist); 5) The women are depicted as outcasts or marginal figures in their societies; 6) The women become pregnant to the babies of the protagonists; 7) They become ill with heavy consequences; 8) The protagonists lose their parents while they are in Berlin (*The Dancing*: Ōta's mother; *Madonna*: Raif's father); 9) The protagonists are forced to leave Germany; 10) The women die either physically or spiritually (*The Dancing*: Elise goes mad; *Madonna*: Maria dies of illness); 11) Their physical or mental death out of illness is explained as deaths linked to the eventually unrequited love for the non-European protagonist.

As we will assert in what follows, the major source text that both works refer to is Goethe's *Faust*. In this article, we will trace how these two non-European literary works sharing close resemblances were affected by *Faust*. We will also attempt to expose how these intertextual influences have contributed to the national and international literary reputations and popularities of these works. In this way, we aim to make a contribution to the methodology of comparative literature concerning the intertextual analyses of non-European literatures.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE NARRATIVE CONTENTS OF THE DANCING PRINCESS AND MADONNA IN A FUR COAT

Before anything else, it would be appropriate to present the narrative contents of *The Dancing* and *Madonna*, i.e. "what" these stories recount, prior to analyse "how" their intertextual dances with Goethe's *Faust* are performed. Mori Ōgai (森鷗外 1862–1922), who combines various professional identities such as Japanese Army Surgeon general officer, translator, novelist, and poet, is one of the prominent figures of modern Japanese literature. After graduating from the medical school, Mori became a deputy surgeon of the imperial Japanese army. The army sent him to Germany with the aim of surveying and studying how hygiene is administered in German Land Forces from 1884 to 1888. Accordingly, *The Dancing* is loosely based on the love affair he had with a German woman during his stay in Germany. Therefore, the short story has some autobiographical aspects. What follows is the plot summary of *The Dancing*.

Ōta Toyotarō, a young, polyglot, and promising public servant, is sent to Berlin by a certain ministry to study law and political sciences. Yet, the enticing atmosphere distracts and enables him to discover his new, true self. In the university he becomes interested in literature and history, eventually he changes his subject to arts. This Faustian process of reinvention is completed by his love for Elise Weigert, a beautiful sixteen or seventeen-year-old German dancer whom Ōta sees one day sobbing against the closed door of a church. He asks her what the matter is, and she answers that her father has just died, yet they cannot bury him as they are destitute. We learn later, along with Ōta that what caused her tears was also the indecent proposal of her vicious manager at the Viktoria Theatre, in return for the funeral fee. As Ōta covers the burial fee their friendship begins.

However, due to this friendship Ōta is accused of neglecting his studies. Consequently, his post is abolished, and his employment terminated. To make the matter

worse he receives the news of the death of his mother who –being his only parent– was so dear to him. In the meantime, Ōta’s feelings towards Elise change to one of love. He begins to work as the foreign correspondent of a Japanese newspaper and moves to Elise’s house to live with her and her mother and their relationship takes the form of common-law marriage whose bitter fruit would be Elise’s pregnancy. One day, his friend Aizawa, who came to Berlin as part of Count Amakata’s suite, introduces him to the Count. After testing him with the translation of some documents, the Count hires him as his personal translator. In return Ōta reluctantly promises Aizawa to leave Elise soon. After an official visit to Russia, the Count, who is satisfied with his performance, offers him to go back to Japan, which is an opportunity for him to restore his career as a bureaucrat. However, on the way home he has a severe panic attack triggered by his guilty conscience which leaves him unconscious for some weeks. As he regains consciousness, he learns that Aizawa has told her about his plans of returning to Japan. The sudden trauma of learning about her lover’s betrayal triggers an irrecoverable psychosis in this young pregnant woman. Much to the readers’ surprise, Ōta, who is currently scribbling these notes on board of a ship bound for Japan, blames chiefly Aizawa for Elise’s tragic end rather than himself.

Tantamount to *The Dancing, Madonna’s* main story is related retrospectively in the form of diary notes. Yet, being a novella unlike *The Dancing, Madonna* is much longer and has a more complex structure. Additionally, it is *a story within a story* that consists roughly of three sections that are asymmetrical in length: 1) The anonymous narrator’s own story and the account of his making acquaintance with Raif; 2) The diary notes in the black-coated school notebook of Raif concerning his love affair with Maria Puder, constituting the longest part of the novella; 3) The narrator’s short interpretation of the diary notes and announcement of Raif’s death.

The jobless narrator is employed by an old classmate who is by now the assistant director of a trading company where he shares the same office with Raif, a middle-aged translator, appearing to be a dull man. He is harshly exploited in the firm as he is a hardworking translator with a high command of German –just like Ōta is. He is sadistically mocked by his younger colleagues. Nevertheless, the narrator’s low esteem changes drastically when he finds a masterfully drawn caricature of his boss on Raif’s desk. Thus, he realises that Raif has in fact a very deep interiority. Although the narrator desires desperately to infiltrate Raif’s world, he cannot do so as he is a hermit-like reclusive and opaque man. Opportunity knocks when Raif falls ill because of his suicidal actions –*i.e.* “walking down deserted streets for hours in the night, through wind and snow, opening up his chest” to the frosty cold of Ankara (Ali, 2016, p. 60). Among Raif’s belongings that the narrator brings from the office is his diary. Raif asks to burn it down in the stove lest any stranger access his past, which is ironically the very reason the narrator wants to preserve it. After a tough negotiation, the narrator finally manages to convince the dying man by saying that he wants to take lessons from his life experiences.

Hence, the narrator returns to his hotel room and begins to read the notes of Raif. They are kept recently, in June 1933, but they concern approximately the period between late 1910s to early 1920s, *i.e.*, the process of the cruel dismemberment of the Ottoman Empire by British, French, Italian and Greek forces as well as the subsequent national war of liberation against this imperial occupation. Fearing that his son might join militia forces fighting for the independence, his father sends him to Germany under the pretext of learning production

techniques of scented soaps. Thus, akin to his Japanese counterpart Ōta, Raif goes to Berlin where he lives like almost a dilettante, especially delighting in frequenting painting exhibitions while working as a part-time trainee in a Swedish soap factory. One day, in a gallery he literally falls in love at first sight with a self-portrait which is renamed by a critic as "Madonna in a Fur Coat." He begins to watch this painting every afternoon for hours, till one day its painter approaches and talks to him. Yet, because he is extremely shy with women in the same way as Ōta is, not being able to look at her face he fails to notice that she is the very Madonna he has been dreaming about. One night he follows a woman whom he believes is Madonna. She turns out to be a singer and violinist. Raif enters the cabaret where she performs. After her performance she stops at Raif's table and talks to him. He realises that the woman who approached her *i.e.* Maria Puder and Madonna are one and the same person. Then their relationship starts as a non-sexual friendship mainly because of Maria's androphobia and commitment anxiety. On the New Year's Eve, they go to a large establishment called Europa where they dance to the waltz music. Maria steps out without taking her fur coat, thus exposing her body to the frost, eventually she catches a cold – which is an intra-textual contextualisation of, and proleptic remark for Raif's future suicidal actions. Worrying for her health, Raif spends the night with Maria; thus begins their love affair, yet she keeps her cynical attitude. Then Maria's cold worsens and turns into pleurisy. Only after seeing Raif's selfless efforts for her recovery, would her androphobia be healed, and she would let herself love him back.

Nonetheless, due to his father's death, Raif is forced to return to Turkey. Meanwhile he makes the necessary arrangements for Maria's coming. However, shortly after she wrote to him that she had some very good news for him, for which he would have to wait until she joined him, her letters stop, and Raif's subsequent letters are returned. Over the course of time, judging that she betrayed him, he marries another woman and have children. Following his bankruptcy, he takes his family (as well as his wife's sister and brothers, as he is forced to look also after them) to Ankara and begins to work in a trading company (where he currently works). Despite all this, being unable to forget Maria, Raif still suffers pangs of love. This continued till a day ago when he encountered his former neighbour, a Dutchwoman, Frau Döppke accompanied by a small girl, waiting for her train bound for Baghdad where she will join her new husband Herr Döppke, a German colonial tradesman. Raif who knows that Döppke is a relative of Maria, asks her reluctantly about Maria, pretending to be a fan of her paintings. Döppke tells him that Maria was pregnant to the child of a Turk who was then in Turkey, and that ignoring all the warnings of the doctors she gave birth to a girl at the expense of her life. Then she says that she adopted Maria's daughter, adding that the small child in her company is that very girl. As a matter of fact, Döppke knows everything yet she sadistically enjoys tormenting Raif since she still holds a grudge against him, because he had not responded to her promiscuous advances. Hearing all this shocking news and having to wave hands to his daughter and her vicious stepmother, leaving on a train bound for Baghdad and an obscure future, devastates Raif totally. Ever since that day he has become a "living dead." Having discovered the secret of Raif, the narrator calls at his home. Yet he is already dead. Then the narrator decides to preserve the book which he thinks is too precious to burn.

Sabahattin Ali (1907-1948) is one of the most popular writers and poets of modern Turkish literature. In 1928, he was sent to Germany by the Ministry of Education to be

trained as a high school teacher of German. First, he stayed in Potsdam then he went to Berlin and is admitted to a boarding school where mainly the children of the aristocrats and army officers are enrolled. Yet, he was deported in the spring of 1930, as a result of a quarrel with a group of racist students. His novella *Madonna* is loosely based on his experience of a platonic love with a German woman named Fräulein Puder during his stay in Germany. Additionally, some of Ali's close friends claimed that the author must be inspired by Lili, a blonde Hungarian-Jewish woman who was a violinist in a women's orchestra performed in Istanbul. They insist that this friend of Ali, who used to wear a grey fur coat, must be the model for his heroine, and indubitably the strange title of his book (Bezirci, 2007, pp. 206-207). Thus, in the same manner as Mori's *The Dancing*, *Madonna* has autobiographical aspects as well.

Madonna was serialised in a newspaper entitled *Hakikat (Truth)*, from 18 December 1940 to 8 February 1941 and finally published as a book in 1943. However, unlike *The Dancing*, critics regarded it as a mediocre book for more than half a century, attracting little interest compared to his other literary works. According to Ali himself, the most important reason of this failure was the newspaper's "sloppy presentation" (Bezirci, 2007, pp. 204-205). Despite all this, in the 2010s, approximately seventy years after *Madonna* was published, it was re-discovered by the new generation of readers and is still one of the bestselling books. The novella came anachronically to be regarded as an essential part of 21st century Turkish literature, as it corresponded perfectly to the expectations of the contemporary audience. In this regard, it is similar to Kobayashi Takiji's *Crab Cannery Ship* (1929) which was re-discovered eighty years after its publication and is re-defined as "the unexpected guest of 21st century Japanese literature" (Güven, 2018, pp. 29-30). Hence, both *Madonna* and *Crab Cannery Ship* have acquired the status of widely read national classics today, and are remarkable works of the non-European world literature canon.

In this context, one of the best methods to be applied in comparing non-European literatures is to study "how" they become popular, "how" they acquired the status of national classics, and -if it is the case- "how" they are included in international canons. On this basis, two questions can be asked: What are the factors that enabled *The Dancing* to have become a popular work among the classics of modern Japanese literature? How and why have *Madonna* been forgotten for more than half a century, then rediscovered and became part of both Turkish and world literature canons? A major determinant for these is their interaction with European modern literature and culture, especially with Goethe's *Faust*.

GOETHE'S FAUST AS THE COMMON EUROPEAN SOURCE TEXT

As we mentioned above, one of the major source texts that affected these two non-European stories is Goethe's closet drama, *Faust*. However, in comparative literature this is certainly not an end, but a beginning. For the key question in comparative analysis is not "what," but "how." Namely, what one should focus on is not spotting "what" is the source text that affects non-European texts (e.g. *The Dancing* and/or *Madonna*), but is to analyse "how" that source text exerts influence on non-European texts. Indubitably, in comparative literature, it is crucially important to detect "what" the source text is, which is indeed one of the attractions of comparative readings. However, it is much more important to determine "how" the influence is exerted rather than "what" the source text is. For instance, determining that *Faust* affected *The Dancing* does not bring us much, since Mori "is the first

and greatest translator of German literature," so much so that "his translations can almost be called a part of Japanese literature" (Takahashi, 1960, p. 194). Even more critically, he is the first translator of the full text of *Faust*. For instance, Takahashi Kenji relates how ground-breaking Mori's translation of *Faust* was:

Surpassing [his other translations], however, was his translation of Faust which, appearing in 1913, was an epoch-making achievement in the history of the introduction of foreign literature into Japan. This was not only because of the historical magnitude of the original work, but also because of the way [Mori] Ōgai's translation, through its lofty Japanese, made it possible for Japanese readers to appreciate this difficult masterpiece.
(1960, p. 196)

Additionally, Rimer and Gessel (2011, p. 8) underlines how Mori modelled after Faust, and combined it with his emotions concerning his love affair in Germany: "His attempts to describe his emotional experiences during these years abroad, most notably in *The Dancing Girl* [...] owe much to Goethe and the later continental writers he had come to admire. Indeed, this early work brought a new dimension to the literary expression of personal emotions in Japanese literature." To recapitulate, Mori, who was an effective translator of German literature, was inspired by *Faust* while writing *The Dancing*. Moreover, it is noteworthy that he translated *Faust* twenty-three years after *The Dancing's* publication. Needless to say, all this adds a different dimension to the issue of "how" Mori was influenced from *Faust*. Therefore, here a different type of intertextual influence is the case. One is even tempted to say that in *The Dancing* Mori did not merely modelled after *Faust*, but he conceived it as a preparation for its upcoming translation. Furthermore, this assumption acts in concert with the spirit of *Faust* which has always been subjected to a process of cultural transfer through translation in every sense of the word. Hence, although translation is generally seen as instrumental, Mori converted translation into an *end*, while turning creative writing into a *means* of translation.

On the other hand, although *Faust* did not affect *Madonna* as intensely as it did *The Dancing*, it is not surprising that Ali is inspired by it. For, he had also close bonds with German language and literature. He is not only an avid reader of German literature, but also the translator of such German authors as Lessing, Heinrich von Kleist, and E. T. A. Hoffmann. Thus, both Mori and Ali are translators of German literature; this commonality on the level of authors could also be observed on the level of the protagonists as both Ōta and Raif are translators of German. Furthermore, although unlike Mori, Ali did not translate his works, Goethe was his favourite German writer along with Thomas Mann (Sertel, 1977, p. 276).

So far, we attempted to demonstrate how the involvements of Mori and Ali with German language and literature might have affected their works modelling after *Faust*. Yet before deepening our analysis, it is necessary to present a detailed plot of *Faust*.

The Plots of Goethe's *Faust Part One* and *Part Two*

Faust, Part One (*Faust—Eine Tragödie*, published in 1808, revised in 1828-1829), which is the multiply revised edition of *Urfaust* (written in 1772-1775; published posthumously in 1887) and subsequently *Faust, a Fragment* (*Faust, ein Fragment*, 1790), opens in heaven. Mephistopheles enters heaven where three Archangels, Raphael, Michael, and Gabriel praise God's greatness as being beyond understanding. Defying them and God, Mephistopheles denounces God for humans' misery saying that humans are corrupted and use their reason

only for bestial and cruel purposes. God replies that he trusts Dr. Heinrich Faust, the famous scholar whom he thinks incorruptible. Then God and Mephistopheles make a bet with each other about whether Faust would be tempted by the devil, *i.e.* Mephistopheles, and lose his way or not. Meanwhile on earth, Faust is undergoing a neurotic identity crisis, as he could not attain a genuine knowledge through science. He turned to magic and pseudoscience, but they have also been useless. Out of despair, he even considers suicide, but renounces it as he hears the church bells ringing for Easter. Then Mephisto visits him several times in various disguises (a black poodle, a religious figure, and a nobleman) and makes him an offer: he will become Faust's slave, do everything he asks, in return Faust will become his slave in Hell and serve him unconditionally. Faust adds an extra condition to this offer, turning it into a "wager": Faust will become his slave only if he is fully satisfied with what Mephistopheles provides him, so much so that he would desire to remain in that very moment, only then he can die happily, and his soul may belong to the devil.

Thus, after Mephistopheles accepts this wager, Faust signs away his soul to him. Subsequently, Mephistopheles has a witch rejuvenate Faust. Then Faust encounters a beautiful girl (Margarete) in the street and makes her an indecent proposal, but she rejects it, both due to her inferiority complex and high morals. Faust demands Mephistopheles to have her fall in love with him. But the devil has no direct power over her as she is innocent. After some attempts, however, Mephistopheles manages through dirty tricks to have her fall in love with Faust. Although his initial attraction to the girl had been sexually motivated, it gradually changes to that of love. Faust, who had been tempted by Mephistopheles, now tempts her indirectly to several sinful acts. Firstly, he gives her a "sleeping potion," which was supposed to enable them to have sexual intercourse without being bothered by her mother, turns out to be a poison that would eventually kill her. Meanwhile, feeling humiliated by his sister's love affair, Valentine, Margarete's brother, challenges Faust and eventually gets fatally stabbed by him. He curses her before dying. Margarete's tragedy becomes even more intense, as she drowns her illegitimate baby. Subsequently, she is arrested and sentenced to death for infanticide. When Faust learns about what happened to her, he denounces Mephistopheles and asks him to free her. Yet he answers that his power is limited, and that he can only help him to some extent. They arrive at the prison; Faust goes to Margarete's cell to save her who is half in a state of frenzy. She is blissed out as soon as she recognises him. Yet she does not want to escape with him since she wants to pay the price of her sins. As she sees Mephistopheles her reaction gets even harsher, she denies any help of the devil. Faust is forced to leave without her, hearing her desperate cries.

Faust, Part Two or more precisely *Faust: The Second Part of the Tragedy in Five Acts* (*Faust. Der Tragödie zweiter Teil in fünf Akten*, published posthumously in 1832) is set several years later than Margarete's execution. Faust begins to serve the Emperor, who is a mediocre ruler having hard time because of the economic crisis and poverty. Faust and Mephistopheles successfully rebuild the country's economy. Subsequently, he journeys to the (under)world of Greek mythology, in the guise of a medieval lord, accompanied by Homunculus (an android or pure soul without body, invented by Wagner) and Mephistopheles. This journey is in fact a quest for Helen, the embodiment of ideal beauty. Faust is lucky enough to be able to marry Helen –more specifically her spectre— and even to have a son with her, Euphorion. Yet, this Byronic figure incarnating the artistic genius, dies young due to his passionately romantic character: he pursues ambitiously an impressive

chorus girl into the sky, climbing the cliffs and flying up only to fall back down to his Icarian death. In the wake of this tragedy Helen leaves Faust and returns to Hades to live there with his son's soul.

After returning to the real world, Faust and Mephistopheles lead the emperor to victory with their skilful tactics, and as a return for this victory they are given a vast fiefdom. Yet one day, Faust's eyes are blinded by a female spirit named Care, in the disguise of a grey woman as a punishment for violently expropriating the land of an old couple causing their death —although their death was mainly Mephistopheles' fault. The blinded Faust, presently one hundred years old, attempts to undertake a final utopian project of land reclamation. He wishes to create an Edenic, idyllic space with fertile fields where millions of people would live freely. Yet one day he mistakes the clanking of the Lemures' (ghostlike creatures in Roman mythology) shovels for the realisation of his humanitarian undertaking —the Lemures are in fact instructed by Mephistopheles to dig dying Faust's grave. Thus, Faust says, "If only [he] might see that people's teeming life, share their autonomy on unencumbered soil; then, to the moment, [he] could say: tarry a while, you are so fair the traces of my days on earth will survive into eternity!" (Goethe, 2014, p. 292). Since, according to the contract uttering these words gives Mephistopheles the right to appropriate Faust's soul, Mephistopheles becomes confident that he won the bet. Nonetheless, although he intends to hold Faust's soul by the help of a horde consisting of Fat and Thin Devils, Faust is saved by some angels who intervene. Subsequently, they conduct his soul to heaven where Margarete's soul demands Mary/Madonna to save Faust's soul. Mary/Madonna tells her to fly upward so that Faust follows her and achieves salvation.

FAUST AS A WORK WITH HIGH INTERTEXTUAL CONTAGIOUS POWER

When Goethe made his first acquaintance with this legend in a puppet show as a small boy (Wellbery, 2014, p. xix), it had already proven its high contagious power like a pandemic. Namely, *Faust* had already been the epitome of rewriting and intercultural circulation throughout European literature. As Johann Spies, a German printer published the chapbook entitled *Historia von D. Johann Fausten* (1587) written by an anonymous author, relating the legendary story of Dr. Johann Georg Faust, a 16th century German astronomer and necromancer who allegedly sold his soul to the devil, it became the subject of many re-writing and (re-)translation practices. Christopher Marlowe, who read the English translation of this chapbook, *The Historie of the Damnable Life, and Deserved Death of Doctor Iohn Faustus*, (ca. 1590s), was so much impressed by it so that he immediately re-wrote it in the form of a play: *The Tragical History of the Life and Death of Doctor Faustus* (ca. 1590s).

Decades later, Goethe, the great poet of *Weltliteratur*, decided to transfer *Faust* back from England to Germany. He continued re-writing *Faust* as a closet drama, sporadically from 1772 to 1831, *i.e.*, the age of twenty-three to the age of eighty-two, throughout almost sixty years. *Faust, Part Two* was posthumously printed in 1832. Hence, we may easily define it as a process of constant *re-writing*. Particularly, Goethe's version, which he continued to rewrite throughout his lifetime, would be the main inspiration for myriads of literary, cinematic, and musical Faust adaptations. For instance, one of the most famous examples of literary adaptations is Thomas Mann's *Doctor Faustus: The Life of the German Composer Adrian Leverkühn, Told by a Friend* (*Das Leben des deutschen Tonsetzers Adrian Leverkühn, erzählt von einem Freunde*, 1947). This novel, set mainly in 1930s, presents a bleak portrayal of the rise of

Nazism through its protagonist Adrian Leverkühn, a famous composer who deliberately contracts syphilis –which has a Mephistophelean function— with the aim of improving his skills and creativity as a musician. Furthermore, as is widely known, Goethe’s *Faust* has been an inspiration for many musical adaptations in the genres of opera, symphony, rock, and heavy metal. Hence, the contagious power or the "regenerative potency" of Faust is indeed extraordinary, so much so that according to Welberry (2014, p. xix) “only the legend of Don Juan evinces such regenerative potency.”

“DIFFERENCE” AND “DEFORMATION” AS FUNDAMENTAL ELEMENTS OF COMPARATIVE LITERATURE

What is essential in comparative literature is not to focus on the similarities between texts, but on their “differences.” In other words, comparative literature explores how the narrative discourse or content of the source text is deformed in the other texts that are influenced by it. Hence, Bachelard’s (1943, as cited in Kurczynski, 2014, pp. 129-130) thesis on the relationship between imagination and deformation is valid for intertextual analysis: “one always wants imagination to be the capacity to form images; however, it is rather the capacity to deform images, furnished by perception, [...] to liberate us from initial images, to change images.” For instance, the most important Faustian element that *The Dancing* and *Madonna* import and creatively reconstruct is its heroine Margarete. Thus, although both Elise and Maria are modelled after Margarete, they are the deformative reconstructions of her.

Elise as a Failed Attempt of Constructing Woman-Worship in Modern Japanese Literature through the Image of Margarete

In *The Dancing*, Mori intended to construct the romantic motifs of “love” and “woman worship.” These quasi-romantic overtones, which were absent in Japanese literature of the time, are among the factors that paved the way for the work’s popularity as soon as it was published in 1890. Indeed, the theme of “woman worship,” or exaltation of female beauty were erased from Japanese literature in the Edo Period (1603-1868) where Buddhism was suppressed. This issue was addressed by Kaname, the protagonist of Tanizaki Junichiro’s *Some Prefer Nettles* (1928):

[Kaname] found in foreign novels, music, movies something that satisfied it a little, probably because of the Occidental view of women. The tradition of woman-worship in the West is a long one, and the Occidental sees in the woman he loves the figure of a Greek goddess, the image of the Virgin Mother. The attitude so pervades the customs and traditions of the West that it automatically finds expression in art and literature. Kaname had an intense feeling of loneliness and deprivation when he thought of the emotional life of the Japanese, so lacking in this particular feeling of worshipfulness. Ancient Japanese court literature and the drama of the feudal ages, with Buddhism a strong and living force behind it, had in its classical dignity something of what he sought, but with the Edo shogunate and the decline of Buddhism even that disappeared. While the dramatists and novelists of the Edo period were able to create soft, lovely women, women who were likely to dissolve in tears on a man’s knee, they were quite unable to create the sort of woman a man would feel compelled to kneel before. Kaname therefore preferred a Hollywood movie to a seventeenth-century Kabuki play. (2010, p. 34)

The literary or dramatic female figure that Kaname, a Euro-centrist intellectual, thinks is absent in Japanese literature, corresponds to Margarete, since she is a character who has

metaphoric links with the Homeric Helen of Troy and Virgin Mary/Madonna. The leading authors of Modern Japanese literature like Mori, Natsume Soseki, Tayama Katai, Shiga Naoya, and Arishima Takeo strove to re-construct the romantic motifs of “woman worship” and “passionate love” which are the indispensable elements of European literature. According to Takahashi (1993, p. 1247), in his era, Mori was the most successful writer in terms of producing a vivid and colourful woman portrayal especially in *The Dancing* compared to the dull, static, and commonplace woman portrayals of Natsume Soseki. *The Dancing* was also instrumental in the formation of Japanese *I-novel* (*shi-shōsetsu*/私小説) genre that consists usually the confessions of *love sins* of the protagonist. Donald Keene addresses this issue briefly in what follows:

The Dancing Girl was, in Mori's words, an “Ich roman” [I-novel]—a story so closely based on personal experiences as to be a kind of dramatized diary. This type of autobiographical fiction was to occupy a disproportionately large place in modern Japanese literature. (2007, p. 23)

One is tempted to say in passing that Mori's “dancing girl” Elise would be creatively resurrected as a young Japanese danseuse by Kawabata Yasunari in his novella *The Dancing Girl of Izu* (『伊豆の踊子』, 1926) which is a refined example of I-novel genre. Moreover, modern critics praised this story for its elegant style (*gabun-tai*=雅文体) that skilfully fuses Japanese and traditional Chinese writing styles. These aesthetic features paved the way for *The Dancing* to become the forerunner of Japanese romanticism (Takahashi, 1993, p. 1249). However, if we read the text carefully, we can easily notice that Elise has a very meagre and gradually decreasing presence, especially when she is compared to her intertextual model Margarete. For instance, this can be observed in the finale of *The Dancing*:

I recovered from my illness completely. How often did I hold her living corpse in my arms and shed bitter tears? When I left with the count for the journey back to Japan, I discussed the matter with Aizawa and gave her mother enough to eke out a bare existence; I also left some money to pay for the birth of the child that I had left in the womb of the poor mad girl. Friends like Aizawa Kenkichi are rare indeed, and yet to this very day there remains a part of me that curses him. (Mori, 2011, p. 23)

Thus, compared to the strong presence of Margarete, who is both juxtaposed with and metaphorically related to Helen, the symbol of ideal beauty in Greek mythology and literature, and to Mary/Madonna who is the emblem of spiritual beauty and motherhood of Christianity, Elise appears like a secondary character. As is clear in the finale, the narrator depicts her as a *mindless body* through a cold, almost scientific discourse which evokes a medical doctor's *case report*, and which obliterates the romantic elements that were borrowed from *Faust, Part One*. Perhaps this is not too exceptional when one considers that its author is a professional physician practicing modern medicine. Hence, *the medical gaze* that dehumanises human beings by relegating them into mere bodies without minds and that we observe in many works of modern world literature like Ooka Shōhei's *Fires on the Plain*, Sartre's *The Wall*, Conrad's *Heart of Darkness*, and Rifat Ilgaz's *Nights of Blackout* (Güven, 2020) is also at work here.

Indeed, as seen in Ōta's phrase “her living corpse,” towards the end of the narrative, Elise becomes a body deprived of consciousness, and almost invisible. In the last sentence, Ōta avoids taking any responsibility for the spiritual death/insanity of Elise, instead he blames his friend Aizawa –one of the Mephistophelean figures of the narrative. Such a

portrayal of Elise is not only far from constructing a female character as a figure of romantic love that the author intends to do, but also prepares the ground for a patriarchal, male-centred, and misogynist ideology. Thus, Mori failed to construct a romantic atmosphere of love and “woman worship.” But what does underlie this failure? Firstly, as is evident in Ōta’s selfishly choosing his career over his love, *The Dancing* affirms and reproduces the fashionable and prevalent ideologies of modernising Japan, namely, careerism and individualism. Bureaucratic careerism was romantically criticised by Futabatei Shimei in his unfinished novel *Drifting Clouds* (*Ukigumo*=『浮雲』, 1888) which was published two years earlier than *The Dancing*. Moreover, the destructive nature of individualism was denounced by Natsume Soseki in *Kokoro* (『こゝろ』, 1914). In this sense, it can easily be said that *The Dancing* is a politically pro-modernist “national allegory” (Jameson, 1986, p. 68) of post-1868 Meiji Restoration Japanese modernisation that paved the way for the Japanese militarism and imperialism (1868-1945).

Provided that many critics style *Faust* as “the poem of modernity” (Wellbery, 2014, p. xvii), it is not hard to assume that Mori was inspired by this feature while building his own allegory. Nonetheless, unlike Mori, Goethe as the author of *Faust* criticises some features of modernity such as money, materialism, urbanisation, careerism, individualism, imperialism etc. In that sense, Goethe’s *poem of modernity* is rather an *elegy* than a *hymn* for the ongoing capitalist modernisation which causes many human crises on both individual and social levels. Hence, Mori’s inability to create a romantic atmosphere is partly caused by his professional and national identities. Namely, just like his ambitious protagonist Ōta who cannot choose Elise over his professional career, Mori is unable to dissociate himself from his national and professional identities as a general officer and medical doctor of the modernising Japan.

Sabahattin Ali’s *Madonna in a Fur Coat* as the Deconstruction of Freud’s Madonna-Whore Complex and Goethe’s Margarete

On the other hand, the failure of Elise’s characterisation has also to do with the narrative discourse of the text, *i.e.* “how” the story is written and structured modelling after *Faust*. As we asserted above, *The Dancing* is Mori’s preparatory text for the imminent *Faust* translation. Nevertheless, in this practice, the *source text* is not the entire text of *Faust*, but exclusively *Faust, Part One*. As mentioned earlier, *Part One* ends with Margarete’s becoming insane and her upcoming execution for infanticide. She is doomed to die as a sinner, *i.e.*, as someone causing the deaths of her family members. Thus, at the finale of this part, the heroine as the object of “romantic love” and “woman worship,” is deprived of her subjectivity, she is marginalised and finally excluded from the narrative space. By contrast, *Part Two*’s finale presents a Margarete –endowed with a strong subjectivity, almost exalted to the status of a goddess– who saves the soul of Faust with the assistance of Mary/Madonna. Hence, *Part Two* produces a matriarchal ideology that does not fit with neither feudalism nor modern capitalism. Furthermore, with its very heterogeneous, grotesque, and multiform narrative content, it bears a strongly carnivalesque atmosphere peculiar to pre-modern literatures. Thus, Mori ignored *Part Two* as it does not comply with the standards of modern realist literature, while he relied exclusively upon *Part One*. Although this exclusion acts in concert with his political and literary modernist stance, it induced his failure in constructing a vivid motif of “woman worship” which is a prerequisite for a romantic love story.

Ali's *Madonna*, on the other hand, unlike *The Dancing*, has a quasi-feminist sensitivity. It exalts woman as an object of worship, while belittling the presence of men—Maria Puder is depicted as a much stronger person than Raif, almost like his father. Thus, evidently, the novella refuses traditional gender roles (Freely, 2016), as it often emphasises Raif's feminine and Maria Puder's masculine aspects. In addition, *Madonna*, is a successful romantic "love story" which treats skilfully the motifs of "woman," "woman worship," and "love." One of the structural factors behind this was that Ali was not inspired exclusively by *Faust, Part One*, on the contrary, he was much more conscious of *Faust, Part Two* while writing *Madonna*. For, as mentioned above, Margarete's strong presence is both juxtaposed with and metaphorically related to Helen, the symbol of worldly beauty and to Mary/Madonna who is the emblem of otherworldly, spiritual beauty and motherhood. Although Margarete who was tempted to sin by Faust (who had been seduced by Mephistopheles) is redeemed and purified by Mary/Madonna in Heaven. So much so that she is –once again, thanks to Mary/Madonna— endowed with the power to grant salvation to Faust, who had died as a corrupted old man.

The success of *Madonna* is the ability to build Maria Puder as a dynamic female character who oscillates between contrasting images of physical and spiritual female beauties just like Margarete. Even the naming *Madonna in a Fur Coat* embodies such a polysemous and ambivalent dynamism. As stated above, this naming refers on the one hand to a Hungarian-Jewish woman who was a violinist in a women's orchestra performed in Istanbul; on the other hand, to the self-portrait that Raif falls in love with (the way Faust falls in love with Helen of Troy as soon as he spots her reflection on the mirror) which is renamed by an art critic in a review. In the framework of this article, the second renaming deserves attention. In what follows Raif paraphrases this review for the reader:

...the critic concluded by saying that (by uncanny coincidence) the woman in the painting bore, in both expression and manner, a striking resemblance to Andrea del Sarto's depiction of the Mother Mary in his *Madonna delle Arpie*. In a slightly humorous tone, he wished the '*Madonna in a Fur Coat*' every success, before moving on to discuss another work that had caught his eye. (Ali, 2016, p. 89)

Hence, here the text itself exposes where the naming *Madonna in a Fur Coat* derives from. Critics and researchers of *Madonna* must have found these intra-textual and extra-textual information sufficient, as they did not try to further investigate the potential intertextual sources of the nickname *Madonna*. However, when the naming and characterisation of *Madonna* is considered intertextually, the first reference that occurs to mind is Freud's *Madonna-whore complex theory*, which is

a sexual dysfunction in which some men believe that sex is a dirty act that is only enjoyed by "bad" women —whores. For these men all women are divided into two groups: the whores, prostitutes, harlots, women who are easily seduced and who enjoy the dirty act of sex; and the *madonnas/virgins* (...) pure women of virtue who would never enjoy sex who would not be degraded by the sex act. (Gaudette, 2011, p. 9)

On this basis, one can recall that Raif falls into serious paranoid doubts about the "real face" of Maria Puder after she makes her acquaintance. He constantly oscillates between a "Maria as a prostitute" and a "Maria as a spiritual, motherly figure" (which is based on the self-portrait he fell in love with). Which one is she? The answer is already implied through the nicknaming as *Madonna*. It is also foreshadowed when Maria decides giving birth to her

daughter at the expense of her life which is an explicit reference to Christian altruism. Maria Puder is the very saintly, motherly figure corresponding to the image of Madonna that Raif has desperately, in a very Oedipal manner, been searching for.

Furthermore, Freud describes men who suffer from this complex as “Where such men love, they have no desire and where they desire, they cannot love” (as cited in Gaudette, 2011, p. 9). In contrast with Freud’s thesis, Raif does not feel any attraction for Maria Puder even when she behaves in a flirtatious and seductive way, for example, while she sings in a “vampish” manner at the cabaret. In the opposite, he falls in love with her when he realises that she has a beauty which is sublime, maternal, and spiritual, as her nickname Madonna implies. Thus, although Raif paranoically exalts Maria Puder to a Madonna figure, this does not cause any sexual dysfunction. In this way, Ali as the author of the novella, intends to debunk Freud’s thesis. Consequently, by naming his heroine as well as his work as *Madonna in a Fur Coat* – which is a very useful phrase for concisely capturing both the otherworldly/spiritual and worldly/materialistic images – Ali does not only refer to autobiographical and Faustian elements, he also subtly parodies Freud’s Maddona-whore complex theory.

Additionally, the combination of such factors as relying upon the whole text of *Faust* (instead of relying exclusively upon *Faust, Part One* as did Mori in *The Dancing*), critically referring to Freud’s Maddona-whore complex theory and the outstanding poetic expressive power of Ali enabled *Madonna* to become one of the best love stories of world literature. A convenient example to this romantic aesthetic could be the following passage that externalises –through the figure of personification– the fragile and sensitive mood of a man waiting for the woman “he loves to worship”:

Skirting the southern side of the Tiergarten, I took my time, finally arriving at a canal. I could see Maria Puder’s house from the bridge. It had only just gone three. The sun was shimmering on the windowpanes: I couldn’t make out anyone behind them. So I leaned against the railing on the bridge and looked down at the still waters. Soon those same waters were quivering in a haze of raindrops. (Ali, 2016, p. 142).

CONCLUSION

The Dancing and *Madonna* are non-European literary works that are both popular in their country and widely read abroad through translations. Their creative and deconstructive intertextual dances with some works of European literature, principally with Goethe’s *Faust*, played a considerable part in their national and international reputation. Nonetheless, the factors that paved the way for their popularities are totally different. For instance, *The Dancing* became a bestseller, mainly because Mori attempted to produce a romantic story modelling after *Faust, Part One*. Consequently, Mori failed to write a “love story” because he paradoxically ignored *Faust, Part Two* which is far more romantic, in the broadest sense of the term, than *Part One*. Nonetheless, the Japanese readers of the late 19th century perceived its new style and content as unique and authentic. Finally, this short story became ironically the founding text of *sui generis* Japanese romanticism.

In contrast, as previously mentioned, Ali’s *Madonna* is one of the best love stories of world literature. Nevertheless, it was regarded as a failure from the time of its publication in 1943 until 2010s where it was rediscovered. Because realism was then seen as the ideal and only way of proper literary production, and a romantic “love story” like *Madonna* did not comply with the modern realist criteria, it was immediately labelled as outdated and

anachronic. For the reason of not being modern enough, of not meeting the expectations of both the critics and readers, Ali’s novella was marginalised and underestimated in the canon of modern Turkish literature. Hence, whereas *The Dancing*, which was not romantic enough, even close to realism, became popular as the critics and readers found it romantic, *Madonna* was underrated for the very reason of being romantic. Ironically, the most important factor which paved the way for its rediscovery after many decades by the readers of 21st century, who are free from the restrictions of modern literature’s intellectual censorship, is *Madonna*’s stunning expressive power to verbalise “love.”

In this article we compared two similar non-European texts which do not have direct intertextual links. We particularly focused on “how” the two texts, *i.e.* Mori Ōgai’s *The Dancing Princess* and Sabahattin Ali’s *Madonna in a Fur Coat*, involved in intertextual dances with Goethe’s *Faust*. We analysed how these two non-European texts deformed, deconstructed, and reconstructed common themes, motifs, and techniques such as “love,” “woman worship” and “translation” they borrowed from *Faust*. With this study we aim to provide a model for and contribute to the enhancement of the intertextual studies on non-European texts.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant.
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Ahmad, A. (1994). *In theory: Classes, nations, literatures*. London: Verso.
- Ali, S. (2015). *Kürk mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ali, S. (2016). *Madonna in a fur coat*. London: Penguin Books.
- Apter, E. (2003). Global translatio: The 'invention' of comparative literature, Istanbul, 1933. *Critical Inquiry*, 29(2), 253–281.
- Auerbach, E. (1946). *Mimesis: The representation of reality in Western literature*. Bern: A. Francke Verlag.
- Bassnet, S. (1998). *Comparative literature—A critical introduction*. Oxford: Blackwell.
- Bezirci, A. (2007). *Sabahattin Ali: Yaşamı, kişiliği, sanatı, hikayeleri, romanları*. İstanbul: Evrensel Yay.
- Damrosch, D. (2003). *What is world literature?*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Eagleton, T., Jameson, F. & Said, E. (1990). *Nationalism, colonialism, and literature*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Freely, M. (2016, May 21). Sabahattin Ali's Madonna in a fur coat—The surprise Turkish bestseller. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2016/may/21/sabahattin-ali-madonna-fur-coat-re-reading>.
- Gaudette, P. (2011). *Madonna/whore complex—Love without sex, sex without love*. London: Home Leisure Pub.
- Goethe, J. W. v. (2014). *Faust I & II*. (S. Atkins, Trans. & Ed.). New Jersey: Princeton University Press.
- Güven, D. Ç. (2018). 21. yüzyıl postmodern Japon edebiyatının aykırı sesleri: İkezava Natsuki, Seirai Yūichi ve Kobayaşi Takici. In A. Atay (Ed.), *Japon dili incelemeleri / Nihongo shokenkyū* (pp. 15-35). London: Transnational Press.
- Güven, D. Ç. (2020). Foucauldian “medical gaze” as an ideological apparatus of modern power structures in the works of Rifat Ilgaz, Ōoka Shōhei, Jean-Paul Sartre and Joseph Conrad. *Folklor/Edebiyat*, 26(1), 157-171. doi: 10.22559/folklor.1148.
- Jameson, F. (1986). Third-world literature in the era of multinational capitalism. *Social Text*, 15, 65-88. doi:10.2307/466493.
- Karatani, K. (2004). *Nihon kindai bungaku no kigen. Teihon.* (『日本近代文学の起源. 定本』). Tokyo: Iwanami Shoten.
- Keene, D. (2007). *Modern Japanese literature: From 1868 to the present day*. New York, NY: Grove Press.
- Kurczynski, K. (2014). *The Art and politics of Asger Jorn: The avant-garde won't give up*. Ashgate: Burlington Press.
- Moretti, F. (2000). Conjectures on world literature. *New Left Review* 1 (4), 54-68.
- Mori, Ō. (2011). The dancing girl (R. Bowring, Trans.). In J. T. Rimer & V. C. Gessel (Eds.), *The Columbia anthology of modern Japanese literature* (pp. 8-23). New York, NY: Columbia University Press.
- Rimer, J. T. & Gessel, V. C. (Eds.). (2011). Preface. In *The Columbia anthology of modern Japanese literature* (pp. 7-8). New York, NY: Columbia University Press.

- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Said, E. W. (1994). *Culture and imperialism*. New York: Knopf.
- Sertel, M. Z. (1977). *Hatırladıklarım*. İstanbul: Can Yay.
- Takahashi, K. (1960). German literature in Japan. *Japan Quarterly*, 7(1), 193-199.
- Takahashi, K. (1993). Mori Ōgai. In K. Isoda et al. (Eds.), *Shinchō Nihon Bungaku Jiten* (pp. 1246-1250). Tokyo: Shinchō-sha.
- Tanizaki, J. (2010). *Some prefer nettles* (E. G. Seidensticker, Trans.). London: Penguin Books.
- Wellbery, D. E. (2014). Introduction. In J. W. v. Goethe, *Faust I & II* (pp. xi-xxiv). New Jersey, NJ: Princeton University Press.
- Wellek, R. & Warren, A. (1949). *Theory of literature*. London: Jonathan Cape.

Yazınsal Onomastik ve Çocuk Yazını Çevirisinde Kişi Adlarının Çevrilebilirliği Üzerine

Doç. Dr. Dilek Turan
Hacettepe Üniversitesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü
dilekt@hacettepe.edu.tr

Öz

Çocuk yazını çevirisi, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli bir çalışma alanıdır. Ancak, çocuk yazını çevirisinde çevirmenler çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Ortaya çıkan sorunlardan bir tanesi de eserlerde yer alan kişi adlarının çevrilip çevrilmemesi veya nasıl çevrilmesi gerektiğidir. Çocuk yazını çevirisinde kişi adlarının anlam ve işlevleri ayrı bir önem taşır; çünkü isimler hikâyenin çocuk okur tarafından anlaşılmasında önemli rol oynar. Bu bağlamda onomastik (adbilim) ile çeviribilimin birlikte çalışması, çeviribilim için önemli bir yaklaşımdır. Onomastik, özel isimleri araştıran, isimleri köken bilgisi, tarihsel gelişme yönünden ve dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilimdir. Çeviri yazında özel isimler özellikle de kişi adları, çevirmeni bir seçim yapmak zorunda bırakır. Bu noktada çeviribilimin onomastik ve edebiyatbilim ile birlikte çalışması, çeviribilim açısından yeni bir yaklaşım sağlar. Bu disiplinlerarası çalışmanın önemini ortaya koymak için, bu çalışmada onomastik alanında yapılan çalışmalar incelendikten sonra, yazınsal onomastik alanı irdelenecek ve çocuk yazınından bir çeviri örneğindeki kişi adları incelenecektir. Bu incelemenin amacı, onomastik ile çeviribilimin disiplinlerarası çalışmalara sağlayacağı katkının ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Onomastik, özel isimler, kişi adları, çeviri stratejileri, çeviri çocuk yazını.

Literary Onomastics and the Translatability of Personal Names in Translated Children's Literature

Abstract

Children's literature is an important field of study in Turkey as around the world. However, translators encounter various problems when translating children's literature, for example, whether and how to translate personal names in children's literary works. In translated children's literature, the meaning and function of personal names are of special importance because personal names play a key role in the comprehensibility of a story by child readers. Thus, the collaboration of onomastic and translation studies is an important approach for translation studies. Onomastics is the science that studies proper nouns in terms of etymology, history, and linguistic and cultural problems. In translated literature,

proper nouns, especially personal names, force the translator to make a choice. Thus, the collaboration of translation studies with onomastics and literature provides a new approach for translation studies. To illustrate the importance of this interdisciplinary collaboration, this study first reviews existing studies in the field of onomastics and literary onomastics and then examines personal names in sample translated children's literature. The purpose of this examination is to reveal the contribution that onomastics and translation studies can provide to interdisciplinary studies.

Keywords: Onomastics, proper nouns, personal names, translation strategies, translated children's literature.

GİRİŞ

Küreselleşmenin, yoğun kültür alışverişinin, son derece hızlı iletişim ağlarının ve yabancı dil ediniminin yaşandığı günümüz dünyasında, çeviri yaklaşımları tartışmasında onomastiğin (adbilim) çeviribilime sağlayacağı katkıyı irdelemek gerekir. Özellikle çeviri çocuk yazınında kişi adlarının aktarımı konusunda ortaya çıkan sorunlar ve çeviri yaklaşımı tartışması her zaman sürmüştür. Tartışmalar kaynak ve erek odaklı çeviri yaklaşımları çerçevesinde sürerken, bu çalışmada yazımsal onomastik alanının çevirmene yol gösterici olabileceği üzerinde durulacaktır. Onomastik yaklaşım, erek veya kaynak odaklılıktan çok, eserin çevirmeni nereye götürdüğü, özel isim – eser - okur - yazar etkileşiminin önemi konusunda çocuk yazını çevirmenine önemli ipuçları verebilir. Çeviri çocuk yazınında kişi adlarının çevirisine yoğunlaşacağımız bu çalışmada, çocuk yazınında kişi adlarının anlam ve işlevi, onomastik (adbilim) çerçevesinde incelenecektir.

İsim verme geleneği, çok eskilere dayanan ve her kültürde farklı biçimlerde (dini, toplumsal) süren bir gelenektir. İsimler, içinde yaşanılan coğrafyaya, kültüre göre değişim gösterdiğinden, her ülkede farklılık göstermektedir. İsim verme geleneği, ülkelerin edebiyatlarına, dolayısıyla yazımsal metinlere de yansımaktadır. Söz konusu yazın çevirisi olduğunda ise, kişi adları farklı bir boyut kazanır. Yazın çevirisinde kişi adlarının çevirisi her zaman tartışma konusu olmuştur; çünkü yazımsal metinlerde kişi adları gündelik dilden farklı olarak daha farklı anlam ve işlevler yüklenmekte, kişi adları gerçek anlamları (denotatif) dışında yan anlamlarıyla (konnotatif) da kullanılmaktadır.

Yazımsal metinlerde, özellikle de çocuk yazınında kişi adlarının önemli işlevleri vardır ve bu durum çevirmeni zor seçimlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Çevrilebilirlik ile ilgili olarak Schleiermacher'ın şu sözleri anlamlıdır: "Bir dildeki hiçbir sözcüğün başka bir dilde tam karşılığı yoktur" (1813/1963, s. 42). Bu yaklaşım, kişi adlarının çevirisi konusuna uyarlandığında şu sorular akla gelir: Çevirmen kaynak metne sadakatini gösterip, isimleri koruyarak mı aktarmalı, yoksa erek kültüre göre isimleri çevirerek yeniden mi yaratmalıdır? Başka bir deyişle, kaynak metindeki kişi adları korunmalı mıdır, yoksa erek dile çevrilmeli midir?

Kişi adlarının çevirisi konusunda bir çeviri yaklaşımı geliştirmek, çevirmen için zor bir seçim olabilmektedir ve başvuracağı yöntem bazen ismin kendisinde saklıdır. Yazarın, karakterlerine verdiği isimleri hangi yöntemlerle seçtiğini çözümlmek, çevirmen için zorlu bir süreç olabilir. Bilindiği gibi kişi adları, dil-kültür ilişkisi bağlamında da değerlendirilmesi gereken konulardan birisidir. Her toplumun kendi değer yargılarına ve inançlarına göre bir ad verme geleneği vardır. Dolayısıyla özel isimleri inceleme konusu edinmiş ve dil çalışmalarında özel adları ele alan onomastik (adbilim), çevirmen için yol gösterici olabilir.

ONOMASTİK

"En eski dil çalışmalarından bu yana nasıl çeşitli dillerdeki sözcükler üzerinde durulmuş, bunların özellikle köken bilgisi yönünden açıklanmasına girişilmişse, insanoğlunun merakı ve gerçeğe ulaşma isteğinden ötürü, özel adların aydınlatılmasına da çalışılmıştır" (Aksan, 1998-III, s. 91). Aksan'ın bu sözlerinden, isimlerin ve isim verme geleneğinin insanlar için her zaman ilgi çekici olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü isimler, taşıyıcıları hakkında bazı bilgiler verir; isim sahibinin geçmişi, kökeni, mesleği, hizmetleri, dış görünüşü ve hatta ataları ve aile geçmişi hakkında ipucu verebilmektedir. İsimlerin anlam, köken bilgisine (etimoloji) ve yapısına duyulan ilgi, dilbilimin bir alanı olan

onomastik (adbilim) alanının gelişmesine yol açmıştır (bkz. Blonar, 1981; Rospond, 1983; Althaus, 1980).

Yunanca kökenli bir kavram olan onomastik (Alm. Namenkunde, İng. Onomastics), geniş anlamda “(a)nlambilimle yakınlığı olan, ancak yöntem bakımından ondan ayrılan ve sözcük-kavram ilişkisine önem veren bilim dalı”dır. Dar anlamda ise, “(g)enellikle her dilde özel ad sayılan öğeler üzerinde duran ve özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişme yönünden ve çeşitli dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilimdir” (Aksan, 1998-I, s. 32).

Onomastiğin inceleme alanına giren özel adlar bugüne kadar genel olarak “tek bir kişiyi, belli bir canlı ya da cansız varlığı, bir düşünce ya da belli bir yeri anlatan adlar” (Aksan, 1998-III, s. 92) olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu’nun tanımına göre isim, “bir kelimededen, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal, fehva, deme, mazmun, medlul, valör” olarak tanımlanır.

Onomastik, gerçek isimlerin olduğu kadar, yazınsal isim verme geleneğini de kapsayan ve isimlerin oluş, ortaya çıkış ve tarihsel gelişimini ele alan, dilbilimin (özellikle de sözcük biliminin) bir araştırma alanıdır (Reallexikon, 2007, s. 745; Althaus, Henne & Wiegand, 1980, s. 187). Onomastik bazı alt alanlara ayrılmaktadır: Kişi isimleri (antroponimler), yer isimleri (toponimler), nehir, ırmak ve göl isimleri (hidronimler), ülke, coğrafi bölge, sokak ve yerleşim birimi isimleri (oronimler). Kişi ve yer isimleri onomastik alanının ağırlıklı çalışma alanını oluşturmaktadır (Seibicke, 1982/2008, s. 4). Ayrıca hayvan isimleri (zoonimler), bitki isimleri (fitonimler), eşya, bina, gezegen, kurum ve kuruluş, film, olay isimleri de onomastik biliminin araştırma alanına girmektedir (Heuser & Schmuck, 2018; Lietz, 1992).

YAZINSAL ONOMASTİK VE ONOMASTİK BİRİMLER OLARAK ÖZEL İSİMLER

Kişi adları her ülkenin dünya görüşünü, gelenek göreneklerini, inanç sistemini, kısacası kültürünü yansıttığı için, her kültürde farklılık göstermektedir. Dolayısıyla farklı kültürlerle ait yazınsal metinlerde yer alan kişi adları da kültüre özgüdür. Onomastiğin önemli bir bölümünü oluşturan yazınsal onomastik bu bağlamda önem taşımaktadır. Yazınsal Onomastiğin araştırma alanı yazınsal isimler ve yazınsal metinlerde isim verme geleneği ile yazınsal isimlerin eserlerdeki işlev ve etkileridir (Reallexikon, 2007, s. 745). İsimlerin hayatımızdaki anlamları dışında, yazınsal eserlerde yer alan kişi ve yer adları yazın için önem taşıyan yaratıcı bir unsurdur. Eserlerde yer alan karakter ve yerlere sanatsal isim verme sürecine ilgi giderek artmış ve böylece yazınsal onomastik alanı gelişmiştir (Sobanski, 2000, s. 35).

Zaman zaman yazarlar, gerçekte var olmayan sadece eserlerine özgü isimler yaratırlar, dolayısıyla burada yazarın yaratıcılığı söz konusudur. Yazarın isim verme veya yaratma süreci gelişigüzel bir eylem değil, deneyerek, değiştirerek, uygun bir isim bulana kadar devam eden, özenli bir arayışın sonucudur (Debus, 2002, s. 13-40). Bu yazınsal antroponimler, eserlerde en çok kullanılan onomastik birimlerdir (ad, soyad, lakap, mahlas gibi kişi adları). Bu birimler yazarın yazınsal amaçlarını vurgulamaya hizmet eder. Yazarlar, isimlerle eserlerindeki karakterlerin iç dünyasını betimlerken, karakterlerin özelliklerini ve (ulusal) özgünlüklerini de gösterirler. Yazınsal onomastik, yazarların isim verme sürecini ve kişi, yer ve eşya isimleri verirken hangi yol ve yöntemlere başvurduklarını araştırırken, aynı zamanda bu isimlerin etkisini, okur - yazar - eser etkileşimini de irdeler (Sobanski, 2000, s.

24). Dolayısıyla yazımsal onomastik, dilbilim ve edebiyat bilim arasında bir köprü oluşturmaktadır.

Yazımsal metinlerde yer alan kişi adlarına olan ilgi çok eskilere dayansa da, bu alana önemli katkı sağlayan isimlerden biri Birus'dur (1978). Poetische Namensgebung adlı çalışmasıyla yazımsal onomastik ile dilbilim ve edebiyat bilimini birbirine yakınlaştırmıştır. Birus, eserinde yazımsal isimlerin sınıflandırmasını yapmıştır. Debus ise 2002 yılında yayımladığı *Namen in literarischen Werken* adlı çalışmasında yazımsal isimlerle ilgili araştırma yöntemlerini ele almış, ayrıca yazımsal isimlerin sınıflandırması ve işlevi ile ilgili kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Çalışmasında iki önemli nokta üzerinde durmuştur: Yazarların özel isim seçimleri ve bu isimlerin çevirisi. Yazımsal onomastik, yazımsal metinlerde yer alan tüm isimlerin yazımsal isim olduğunu varsaymakta ve bu isimlerin özel anlam ve işlevlerinin olduğunu kabul etmektedir. Yazımsal isim olgusunu etkileyen üç faktör vardır: Yazar, eser ve okur. En önemli faktör yazardır; çünkü isimlerin yaratıcısı ya da onları seçen kişidir, ancak yazarın isim seçimindeki gerekçelerini ortaya çıkarmak çoğunlukla mümkün olmamaktadır. İsim seçme ve isim yaratma konusunda her yazarın farklı yaklaşımı ve motivasyonu vardır, ancak isim seçiminde hangi unsurların rol oynadığını sadece yazar bilir (bkz. Hanno Weber, 1997; Debus, 1998; Sobanski, 2000).

İsimlerin hangi amaçla seçildiğini bulmanın bir başka yolu da eserin kendisidir. Yazımsal metinde isimle ilgili göndermelerin olması, ismin meta olarak kullanılması, isim seçimine açıklık getirebilir. Yazımsal onomastik incelemelerinde, metnin isim seçimi ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak bilgiler içerdiği gözlemlenmektedir (bkz. Krüger, 2006, s. 50).

İsim seçiminde bir diğer önemli etken de okurdur. Okur, isimlere anlam yükler ve yüklenen bu anlamlar zaman içerisinde değişkenlik gösterebilir, çünkü eserin yazıldığı zaman ve okurun eseri okuduğu zaman arasında geçen süre, isimlere yüklenen anlamları da değiştirecektir. Çeviri eserlerde ise daha büyük farklılıklar ortaya çıkar, çünkü eserin yazılmasıyla çevirisinin erek kitleyle buluşması daha da uzun bir süreçtir.

YAZINSAL İSİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

İsim verme sürecinde yazarlar farklı yollara başvurur. Yazarlar seçtikleri isimle karakterin geçmişi, kökenini, toplumsal sınıfını veya başka bir özelliğini aktarmaya çalışır. Yazımsal onomastik, yazımsal metinlerde yer alan isimlerin sınıflandırması ve işlevleriyle ilgilenir. Onomastik alanında çalışan kuramcılar kişi adlarıyla ilgili farklı sınıflandırmalar yapmıştır. Hendrik Birus'un (1987) kişi adlarının sınıflandırılması, Dieter Lamping'in (1983) ve Friedhelm Debus'un (2002) yazımsal isimlerin işlevlerine ilişkin çalışmaları alana önemli katkı sağlamıştır (bkz. Birus, 1978; 1979; 1987; Lamping, 1983; Debus, 2002; ayrıca bkz. Bödeker & Freese, 1987; Bödeker & Wetzel-Sahm, 1989; Stiegler, 1994; Seibicke, 1982/2008; Thies, 1978; Sobanski, 2000).

HENDRİK BİRUS'A GÖRE YAZINSAL İSİMLERİN SINIFLANDIRMASI

Alman onomastik çalışmalarında Birus'un (1978; 1987) sınıflandırması birçok çalışma için kuramsal altyapıyı oluşturmuştur. Birus (1987) yazımsal isimleri dört gruba ayırmıştır.

Sınıflandıran İsimler

Birus dini inanca, ülkeye, topluma veya edebiyata özgü isim verme geleneğine bağlı olarak belli bir ismin taşıyıcılarını sınıflandıran (Birus, 1987, s. 45) isimleri bu gruba

yerleştirmektedir. Mesela Maria ismi bize söz konusu karakterin cinsiyetini ifade etmekte, metindeki bağlamdan bu karakterin genç/yaşlı olabileceği, yaşadığı toplum, dini inancı vb. konusunda çıkarım yapılabilmektedir. Bu sebeple içinde yaşanan kültürün isim verme geleneği, değerler, toplumsal sınıf, güncel akımlar isim verme sürecinin bir parçasıdır. Dolayısıyla yaşanan ülke/coğrafya, uyruk, kültürel aidiyet, toplumsal unsurlar, zaman/dönem faktörü, dinî unsurlar isim verme sürecini etkileyen faktörlerdir (Birus, 1987, s. 45).

Eser Dışında Kişi ve Karakterlere Gönderme Yapan İsimler

Birus somutlaştıran isimlerin edebi eser dışında aynı ismi taşıyan bir kişiliğe gönderme yaparak anlam kazandığını ifade eder (Birus, 1987, s. 45; Lamping, 1983, s. 46).

Tanımlayıcı İsimler

Birus'a göre tanımlayıcı isimler isim sahibinin somut ve soyut özelliklerine, tutku ve alışkanlıklarına, mesleklerine, özel ilgi ve meraklarına, kökenlerine işaret ederek eserde yer alan kişileri adlandırmakla kalmaz, aynı zamanda isim sahibini daha yakından tanımlar (Gutschmidt, 1985, s. 141; Kalverkämper, 1978, s. 72). Tanımlayıcı isimler, taşıyıcılarını fiziksel veya psikolojik özelliklerine, alışkanlık ve tutkularına, mesleklerine, belli aktivite ve nesnelere karşı duydukları özel ilgilerine vb. işaret ederek (Uyuyan Güzel) sınıflandırılabilirler. Tanımlayıcı isimler, çeviribilimde üzerinde durulması gereken en önemli isim grubuna girer (Birus, 1987, s. 45). Bu isimler çocuklara en çok hitap eden isim türüdür ve yazınsal eserlerde en çok yer alan isimlerdir (Birus, 1987, s. 47).

Ses Sembolik İsimler

Birus'a göre ses sembolik isimler, sesleriyle çağrışım yapan isimlerdir. Anlamlarını ikonik özelliklerinden alan (onomapoetik, sinestetik), sesleri çağrıştıran (Peter Pan: KlingKlang) yazınsal isimlerdir (Birus, 1978, s. 45). Birus bu isimlerin tek bir dile özgü olmadığını ve isim taşıyıcının öne çıkan bir özelliğine gönderme yaptığını belirtir. Ses sembolik isimler görme-işitme gibi duylara hitap eder: Bu isimlerde renkler duyulur, harfler hissedilir, sesler görülebilir. Dolayısıyla okurda seslerle belli imgeler canlandırılır ve isim sahibinin özellikleri ile ilgili çağrışımlar yapar. Birus bu isimlerin kesin çizgilerle tanımlanamayacak bir isim türü olduğuna dikkat çeker (Birus, 1987, s. 45).

YAZINSAL İSİMLERİN İŞLEVLERİ – FRIEDHELM DEBUS'UN SINIFLANDIRMASI

Yazınsal eserlerde yer alan kişi adları, eserin temel yapı taşıdır ve önemli işlevlere sahiptir. Birus'un sınıflandırmasına benzer bir şekilde Debus (2002) da yazınsal isimlerin işlevleri üzerinde çalışmıştır. Debus'un çalışmaları, Dieter Lamping'in çalışmalarına dayanmaktadır (Lamping, 1983). Lamping yedi işlevden bahseder: Özdeşleşme, illüzyon yaratma, karakter özellikleri yükleme, vurgulama, anonimleştirme, perspektif yaratma, estetik değer yükleme, mitleştirme (Lamping, 1983, s. 7-8). Debus, Lamping'in bu işlevlerini genişletir ve eklemeler yapar.

Özdeşleşme

Debus'a göre yazınsal isimlerin en önemli işlevi, eser kahramanı veya karakterleriyle özdeşleşmesidir. İsim sahibi, yazar tarafından belli bir isimle tanımlanır ve belirlenen kişiliği taşır (Goethe-Faust: Thomas Mann-Dr. Faustus). Okur, karakteri ismiyle tanır. Bazen bir

karakterin ismi metin dışında da yer alır veya başka bir metne gönderme yapabilir (Debus, 2002, s. 74).

Kurgu / İllüzyon Yaratma

Bu işlev sadece yazımsal isimlere özgüdür. Bu işlev ile, eser dışında da bilinen kişi veya kişiliklerin isimleri kurguya dahil edilip bir illüzyon yaratılır (Dürrenmatt-Fizikçiler: Einstein, Newton). İsimlerin gerçek taşıyıcıları kurgunun içinde yer alıp yazımsal isimlerin taşıyıcısı olan kurgusal karakterlerle, kurgusal gerçeklikte karşılaşır ve o gerçekliğin yaratıcısı olurlar. Dolayısıyla metnin illüzyon yaratması konusunda katkıda bulunur veya kurgusunun bir parçası olurlar (Lamping, 1983, s. 38; Debus 2002, s. 76).

Kişilik Özellikleri Yükleme

Bu işlev isim taşıyıcısını daha yakından tanımlar. Sınıflandırmada yer alan isimler yazar tarafından seçilip, karakterlere belli kişilikler yüklenir (Heidi: Adelheid-Asalet) (Debus, 2002, s. 77).

Vurgulama - Anonimleştirme

Bu iki özellik birbirine karşıt işlevlere sahiptir. Vurgulama işlevi, sanatsal/yazımsal yöntemlerle (ses, kelime oyunu vb.) bütün dikkati ismin kendisine çeker. Bunu yaparken isimle ilgili ideolojik, dini, toplumsal, psikolojik ve etimolojik vurgular da yapar ve yazar, ismi böylece ön plana çıkarır. Anonimleştirmede ise isim daha gizemli-doğaüstü özelliklerle bağdaştırılır veya isimlerle ilgili tabular vurgulanır. (Örneğin bir isimle bağdaştırılan uğursuzluk, şanssızlık vb., Kara Kedi).

Mitleştirme

İsimlerin gizemli-sihirli güçlere sahip olduğunu vurgular ve isim taşıyıcısının bu özelliklere sahip olduğuna işaret eder. Yazımsal isimlerin en önemli işlevlerinden kabul edilir (Debus, 2002, s. 81).

Estetik Değer Kazandırma

Yazın eserini oluşturan en önemli işlevlerden biridir. Lamping bu işlevle, güçlü ifadeye sahip isimler yaratıldığından bahseder. Dolayısıyla okurda güçlü bir izlenim yaratılır. Bu isimler yazımsal esere estetik değer kazandırır ve eserle bütünleşir (Lamping, 1983, s. 103). Debus'a göre yazımsal isimler, büyük isim hazinesini (großer Namenwortschatz) oluşturan en önemli unsurlardır. Kurgusal isimlerin işlevleri ancak gerçek dünyayla olan etkileşimde anlaşılır. Bu yüzden gerçek ve kurgusal dünya iç içe geçmiş ve birbirine bağlıdır (Debus, 2002, s. 84).

Kişi Adlarının Çevrilebilirliği

Yazımsal onomastik, edebiyat bilim ve adbilim arasında bir köprü oluştururken, yazın çevirisi ise edebiyat bilim ve adbilim alanlarına çeviribilimi de dahil etmektedir. Çeviri sürecinde bu üç alanın etkileşim halinde olması, disiplinlerarası çalışmaların önemini ortaya koyar. Bu bağlamda Lamping (1983), Lietz (1992) ve Debus (1998) çeviri ile onomastik alanında önemli çalışmalar yapmışlardır. Özellikle Lietz (1992), çalışmasıyla adbilim ile çeviribilim alanlarının birlikte çalışması gerektiğini vurgulamış, kaynak metindeki kişi adlarının erek dile çevirisinde karşılaşılan sorunları ele almıştır. Çeviride karşılaşılan bu sorunları aşmak için, adbilimin geliştirdiği yaklaşımlarla birlikte çeviribilim stratejileri de dikkate alınmalıdır.

Çeviribilimde bu bağlamda iki farklı çeviri yaklaşımı görülür; bunlar yerlileştirme ve yabancılaştırma yaklaşımlarıdır. Alman felsefecisi Friedrich Schleiermacher, çevirinin orijinal metne mi, yoksa orijinal metnin çeviriye mi yaklaşması gerektiği sorusunu, “ya çevirmen yazarı olduğunca rahat bırakır ve okuru ona doğru yaklaştırır; ya da okuru rahat bırakır ve yazarı ona doğru yaklaştırır” (1813/1963, s. 47, aktaran: Kurultay, 1985, s.198) şeklinde cevaplandırır. Yazarın okura yaklaştığı durumlarda, kaynak metnin yabancı unsurları ortadan kaldırarak yerlileştirme (Einbürgerung) stratejisinin benimsenmesi söz konusudur. Okur, yazara yaklaştırıldığında ise yabancılaştırma (Verfremdung) stratejisinden bahsedilir ve metindeki yabancı unsurlar erek metinde değiştirilmeden bırakılır.

Çeviribilim araştırmacısı Lawrence Venuti yerlileştirme/yabancılaştırma (domestication/foreignization) kavramlarını Schleiermacher'ın çeviri konusundaki düşünceleri doğrultusunda yeniden ele almıştır. Venuti, yerlileştirme stratejisini kaynak metnin yabancılığının en aza indirgenmesi şeklinde tanımlar ve böylece çeviri metnin erek dil okurları tarafından kolaylıkla kabul gördüğünü ileri sürer. Bu stratejide kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılıkları azaltılır, yazar okura yaklaştırılır. Çevirmenin yerlileştirme stratejisini benimsemesinin çeşitli sebepleri olabilir. Burada erek dizgenin sosyo-kültürel veya siyasi kısıtları söz konusu olabilir (Venuti, 1998, s.240–241). Bu strateji doğrultusunda çeviri sürecinde farklı görünen kültürel unsurları çevirirken, kültürel unsurları çıkarma, atlama, değiştirme, ekleme, uyarlama (adaptasyon), kültürel eşdeğerini bulma gibi daha serbest çeviri stratejilerine başvurulabilir. Yerlileştirme stratejisi erek kültür dizgesinin amaç ve değerlerinin sürdürülmesine hizmet eder. Çevirmen yerlileştirme stratejisini benimsediğinde kişi adları erek dile çevrilerek (metonomasi) aktarılabilir, bir isim transferiyle isim yeniden yaratılabilir (creation) veya başka bir kelime ile karşılanabilir (substitution). Bu yaklaşım, özellikle tanımlayıcı kişi adları için geçerlidir (Kalverkämper, 1996, s. 1021). Özel adların çeviri sorunlarına ilişkin araştırmaları olan Kalverkämper, kaynak dilde yer alan, anlamı olan ve çağrışım yapan bir özel adın anlamının erek dile çevrilmesi taraftarıdır (1996).

Öte yandan yabancılaştırma stratejisi okurun yazara götürüldüğü, erek okurun kaynak metindeki yabancı unsurlarla karşılaştığı süreçtir. Yabancılaştırma stratejisini benimseyen bir çevirmen kültürel unsurları çevirirken sözcüğü sözcüğüne çevirme, tırnak işareti veya italik yazım ile farklılığı vurgulama, sözcüğü olduğu gibi aktarma (ödüncleme, öyküntü), dipnot, açıklama/açıklama gibi çeşitli çeviri stratejilerini benimser. Yabancılaştırma stratejisi, kaynak metnin dilsel ve kültürel özelliklerini koruyarak erek okuru yabancı kültüre götürür. Çevirmen yabancılaştırma yaklaşımında kişi adını kaynak dildeki haliyle koruyabilir ve kişi adları erek metinde yabancı kalır. Dolayısıyla bu çeviri yaklaşımıyla, kişi adının işlevlerinde kayıplar olacaktır. Tanımlayıcı isimlerin anlamı erek dile aktarılamayacak, bu isimler okura mesaj vermeyen, erek kültür dizgesine herhangi bir göndermede bulunmayan isimlere dönüşecektir. Bu isimlerin yaptığı çağrışım ve göndermeler kayba uğrarken, kaynak metnin yabancılığı, yabancı kültürün öğeleri korunmuş olur (Krüger, 2004a, s. 145). Debus kişi adlarının çevrilmemesi gerektiğini, yazarın seçtiği ismi, ister anlamı olsun ister olmasın, dilsel bir gösterge gibi düşünmek gerektiğini ve değiştirmemek gerektiğini vurgular (Debus, 1998, s. 52).

Kişi adlarının çevirisinde çevirmenin hangi yaklaşımı benimseyeceğini belirleyen birtakım unsurlar vardır:

- Kişi adlarının işlevleri,
- Kişi adının meta olarak kullanılması ve bu adla ilgili metin içinde göndermelerin yapılması,
- Metnin içerisinde yer alan kişi adlarının anlamı ile ilgili açıklamaların yapılması.

Çevirmen özel ismi yabancılaştırarak çevirdiğinde, erek dilde yabancı olan isim ile ilgili işlevleri çeviri süreci içerisinde aktarmalıdır. Yazarın metin içerisinde özel isimle ilgili verdiği işlevler, göndermeler ve çağrışımlar dolaylı olarak çevrilebilir. Dolayısıyla metin bir bütün olarak ele alınmalı, erek okur kitlesi için estetik ve iletişimsel işlevler dikkate alınmalıdır. Yazımsal metinlerde yer alan kişi adlarının yazar tarafından belirli amaçlarla seçildiği, bu adların okurlara belli bir takım çağrışımlar yapması istendiği düşünülürse, kişi adlarının hangi göndermeler ve kolektif çağrışımlar yaptığı, iletişimsel değeri çevirmen tarafından bilinmelidir. Dolayısıyla çevirmen kaynak ve erek okur kitlesinin isim verme geleneğini bilmelidir (Lietz, 1992, s. 297). Çevirmenin amacı, kişi adlarının çevrilebilirliklerini veya çevrilemezliklerini tartışmak olmamalı, daha çok kişi adlarına kaynak metinde yüklenen işlev ve anlamların, erek metinde de korunması hedeflenmelidir. Kişi adları çevrilmediği takdirde, erek metinde eşdeğer etkiye (Wirkungsäquivalenz) sahip olup olmayacağı belirsizdir. Kişi adlarının çevirisinde kullanılacak kişi adı erek metinde, kaynak metinde kullanılan kişi adına bir yandan göndermede bulunmalı, öte yandan da onun anlamını korumalıdır. Bunun için, kişi adı ilgili kaynak metinde yer alan tüm olumlu, olumsuz ve tarafsız çağrışımlar, imgeler ve duygular erek metine de aktarılmalıdır. Yazarın belli bir ismi seçmesinde bu etkenler etkilidir, çünkü okuyucu kitlesiyle ortak çağrışımlara sahiptir (kollektive namenpsychologische Eindrücke) (Krüger, 2006, s. 52). Ancak çeviri eserlerde erek okuyucu kitlesinden ortak isim verme geleneği ve ortak çağrışımlar beklenmemelidir. Kaynak metinde geçen isimlerin erek okur tarafından bilinme ihtimali azdır. Bu nedenle kaynak metindeki kişi adları öncelikle çevirmen tarafından anlaşılmalıdır. İsimlerle okurda yaratılmak istenen işlev ve etki bilinmeli, yazarın belli bir ismi seçmesinin altında yatan nedenler anlaşılmalıdır. Bu etkinin erek okur kitlesinde aynı şekilde sağlanıp sağlanamaması veya ne oranda sağlandığı çevirmene bağlıdır. (Krüger, 2006, s. 52). Bu bağlamda kişi adları çevirisi değil, kişi adlarının çeviri sürecinde nasıl aktarılması gerektiği üzerinde durulmalıdır (Debus, 1997, s. 401). Dolayısıyla isimlerin çevrilebilir veya çevrilemez olmalarından çok, eserde taşıdığı anlam, iletişimsel ve estetik işlevi, diğer bir deyişle yazarın amacı, çeviri yoluyla ne ölçüde ve hangi çeviri stratejisiyle aktarılacağı üzerinde durulmalıdır (Lietz, 1992, s. 129; Grassegger, 1985, s. 46). Özellikle yazarın isim seçiminde etkili olan yan anlamlar erek dile aktarımda önem taşımaktadır. Bu süreçte çevirmen, seçtiği çeviri stratejisiyle erek okur kitlesinde benzer çağrışım ve duygusal etkiler uyandırılıp uyandırılmayacağı sorusunu sormalıdır. Eğer kaynak metindeki isim değiştirilmeden aktarılırsa ve erek okur kitlesinde aynı çağrışımları yapmıyorsa, isim sadece bir referans olarak kalıp, anlamını kaybeder. Biris isimlerin özel statülerinden dolayı çevrilemez olduğunu öne sürer (Birus, 1987, s. 395). Her ne kadar öznel ve özgür bir seçim olsa da, yazarlar isim seçimlerini okur kitlesinin kolektif deneyimlerine dayandırır ve okur kitlesi için seçilen ismi anlamlandırmak bu deneyimlere bağlıdır (Krien, 1973). Ancak kolektif deneyimler her kültürde aynı olmadığından, çeviride erek kitleye aktarımda bu deneyim farklı olacağı için önemli çeviri zorlukları ortaya çıkacaktır.

Okuyucu kitlesinde yaratılan etki ve çağrışımın yanı sıra, metin bütünlüğü de yazarın isim seçiminde etkili olabilmektedir. Çevirmen, kişi adlarının erek dile aktarımında

böylelikle seçilen ismin metin bütünlüğüne gönderme yapıp yapmadığına, metinle bütünleşmeyi sağlayıp sağlamadığına dikkat etmelidir. Örneğin bir karakterin isminde yapacağı değişiklik başka bir ülkeyi temsil ediyorsa, ancak hikâye başka bir coğrafyada/ülkede gerçekleşiyorsa veya seçilen isim bambaşka, yazar tarafından amaçlanmayan yan anlamlara yol açıyorsa. Çeviri sürecinde çevirmenin başvurabileceği çeviri stratejileriyle ortaya çıkan isimler, erek kültürde ve dilde gerçek isim olarak algılanmalı ve erek kültürün isim geleneğine uygun olmalıdır. Çevirmenin uyarlayarak, yerine başka isim koyarak veya çevirerek yarattığı isim, erek dil ve kültür dizgesinde kabul edilebilir olmalıdır (Özbent, 2017, s.612-613).

YAZINSAL İSİMLERİN ÇEVİRİSİNDE YAKLAŞIMLAR

Çeviri sadece bir dilden diğerine yapılan bir aktarım değil, aynı zamanda bir kaynak dizgesinde yer alan kültürel öğelerin erek kültür dizgesine taşınmasıdır. Özel isimler de kültürel öğe kapsamında ele alınır ve çeviride çevirmeni birtakım seçimlerle karşı karşıya bırakır. Çevirmen, bu öğelerin çevirisinde kaynak metin odaklı veya erek metin odaklı bir yaklaşım benimseyebilir. Bu bağlamda Gideon Toury'nin Betimleyici Çeviri Kuramı çevirmenin seçimleri konusunda yol gösterici olabilir. Toury çevirmen kararlarını belirleyen birtakım kısıtlayıcı normlardan bahseder. Çeviri yaklaşımını belirleyen bu normlar, çevirmen kararlarının ve çeviri stratejilerinin temelini oluşturur. Toury'nin yaklaşımına göre, öncül normlar çevirinin kaynak metne mi, yoksa erek metne mi daha yakın duracağını belirler. Kaynak metin odaklı yaklaşımı, "yeterli", erek metin odaklı yaklaşımı ise "kabul edilebilir" çeviri olarak tanımlar (Toury, 1995, s.53).

Adbilimin kişi adlarının çevrilebilirliklerine ilişkin sunduğu yaklaşımlar, çeviribilim çerçevesinde de önemli yer almaktadır. Adbilimin kişi adları ile ilgili sınıflandırmalarının, çeviribilim yaklaşımlarıyla birlikte değerlendirilmesi, çeviri sürecinde verilen kararlara ışık tutabilir. Çeviribilim yaklaşımlarına bakıldığında kişi adlarının çevrilemeyeceği kanısını benimseyen yaklaşımların yanı sıra metni çocuk okur için daha kolay okunabilir ve daha tanıdık hâle getirmek için çeşitli stratejilere başvurarak isimlerin çevrilmesini savunan yaklaşımlar da var. Özel isimlerin çevirisinde benimsenecek yaklaşımın tek bir stratejiye dayandırılmayacağı söylenebilir. Özellikle de kişi adlarının nasıl çevrileceği veya çevrilip çevrilmemesi gerektiği hem yetişkin edebiyatı hem de çocuk edebiyatı kapsamında birçok kuramcı tarafından tartışılmıştır.

Çocuk ve gençlik edebiyatı araştırmacısı Göte Klingberg çocuk yazını çevirisinde kaynak metnin kültürel bağlamının erek kültür dizgesine uyarlanabileceğini savunur (kişi, yer isimleri). Ona göre kültürel farklılıklardan dolayı çocuk yazını çevirisinde başvurulan uyarlamalar (bağlam uyarlaması/context adaptation) kabul edilebilirdir (1986, s. 9-11, 65). Yazınsal isimlerin (tanımlayıcı isimler) erek dile çevrilmesi gerektiğini söyler, çünkü bu isimlerin yazar tarafından özellikle seçilmiş, göndermeler yapan isimler olduğunu vurgular. Diğer taraftan gerçek kişilere gönderme yapan kişi adları ve anlam taşımayan isimlerin korunarak aktarılmasından yanadır (1986, s.50-51).

Benzer bir sınıflandırmayı Theo Hermans da yapar. Hermans'ın yaklaşımına göre, özel isimler 2 grupta değerlendirilir: olağan (conventional) ve yüklü (loaded) isimler. Olağan özel isimler kendilerine ait bir anlam taşımazlar. Yüklü isimler ise çoğunlukla yazınsal metinlerde karşılaşılan ve metinde yer almasının özel bir nedeni olan isimlerdir (mesela takma isimler). Olağan isimlerin çevirisinde, uyarlama veya ödünçleme (transkripsiyon)

yaklaşımları benimsenmektedir. Yüklü isimlerin çevirisinde ismin ne anlatmak istediği önem kazanmaktadır (1988, s.13).

Katharina Reiss, çocuk yazını çevirisinin uyarlamaları ve açıklamaları zorunlu kıldığını savunur. Önemli olan, erek metnin erek okur üzerinde kaynak metnin yarattığı benzer etkiler yapmasıdır (1982, s. 7).

Zohar Shavit'e göre çevirmen metinle ilgili kendisine olabildiğince serbestlik tanıyabilir. Metnin bütününde kısaltmalar veya eklemeler ve çıkarmalar yapılabileceğini savunur. Shavit olay örgüsünün, karakterlerin ve dilin çocuğun kavrama yeteneğine uygun hale getirilmesinden bahseder (1986, s.112-128).

Christiane Nord'a göre özel isimlerin bilgilendirici olabileceğini ve kişi adlarından karakterlere dair ipuçları edinebileceğimizin altını çizmektedir. Nord'a göre kişi adları kültüre özgü öğelerdir ve çevirmenin görevi, kültürel öğelerin kaynak metinde sahip olduğu etkiyi hedef metne en uygun şekilde aktarmaktır (2003, s. 182-183).

Rita Oittinen, çocuk yazını çevirisinde öncelikle erek kitlenin çok önemli olduğunu ve çevirmenin çocukların neyi anlayabileceklerini bilmesi gerektiğinden bahseder. Çevirmen çeviriyi "çocuk okur"a göre yapmalıdır. Çocuk yazınında çevirmenin erek kitlesi olan 'çocuk'a sadık kalarak erek odaklı bir uyarlama stratejisi benimsemesi gerektiğini ifade eder (2000, s. 80-81).

Tiina Puurtinen çeviri çocuk yazınında "dilbilimsel kabuledilebilirlikten" bahseder ve erek okurun beklentilerine ve dilbilimsel uygunluğun dikkate alınması gerektiğini vurgular. Özellikle de fantastik öyküler ve makalelerde özel isimler, ünvanların, kültürel öğelerin çocuk okur için engel teşkil edebileceğini ifade eder. Bu unsurların çevirisinde erek kültür dizgesi dikkate alınması gerektiğini dile getirir (1995, s.20-23).

Turgay Kurultay, çocuk yazını çevirisinde kaynak metne sadık kalma zorunluluğunun bulunmadığından bahseder. Ona göre çocuk edebiyatından çevrilen bir metin, kaynak metne gerek duyulmaksızın iletişimsel işlevini yerine getirebilmelidir. Çevirmenin verdiği kararlar kaynak metnin değil "daha çok" erek kültür dizgesi doğrultusundadır (1994, s.119-201).

Neydim, çocuk yazını çevirisinde metne müdahalenin, uyarlama ve kısaltmaların mümkün olabileceğini söylemek tarihsel bir gerçeklik olduğu kadar bilimsel bir gereklilik olduğunu vurgular. Bu müdahaleler çevirmenin keyfine göre değil haklı gerekçeler çerçevesinde yapılması gerektiğini söyler (Neydim, 2006).

Bu yaklaşımlardan farklı olarak yabancı unsurların korunup çocuk okura kaynak kültürü tanıtmamanın, ona yakınlaştırmanın da önemli olduğunu savunan yaklaşımlar da var. Bu bağlamda Selahattin Dilidüzgün'ün yaklaşımı önemlidir. Dilidüzgün çocuklar için anlaşılması çok güç olmadıkça özel isimlerin erek dile doğrudan aktarılması veya kaynak dildeki isme yakın bir isim erek dilde de mevcutsa uyarlama yapılmasını savunur. Uyarlamalarda ana figürlerin isimlerinin mümkün olduğunca değiştirilmemesin yerinde olacağını belirtir. Ancak isimlerin metinde belirli bir işlevi varsa, bu isimlerin taşıdıkları anlamın metin içerisindeki işlevlerinin erek dile aktarımı önem taşımaktadır (1993, s. 154-160). Dilidüzgün, çocuk kitaplarının erek dil okuruna yeni bir bakış açısı kazandırması ölçütünü savunur ve bu bağlamda çocuk okurun yabancı unsurlarla karşılaşmasının önemli olduğunu vurgular (1993).

Sonuç olarak kişi adlarının çevirisiyle ilgili çeviri yaklaşımlarında farklı görüşler belirtilse de, çocuk yazını çevirisinde kuramcılar erek metinde çocuklara uygun değişikliklerin yapılması gerektiğini savunuyorlar. Çevirmenin Toury'nin normlar bağlamında kısıtlandığını ve erek dil ve kültür dizgesine yakın "kabul edilebilir" çeviri yaklaşımını benimsedikleri çıkarımı yapılabilir. Yaklaşımlardan, çevirmen erek dizgeye yönelik değişiklikleri yapma zorunluluğuyla en çok kültürel değerleri (başlıklar, özel isimler, yer adları, deyimler, vb.) çevirirken karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Yazarlar eserlerinde yer alan kişi adlarını, belli bir karakteri yansıtan ve bağlama da uygun tanımlayıcı/çağrışımsal isimlerden seçerler. Dolayısıyla yazarın seçtiği kişi adlarının erek kültür okuyucuları için de aynı anlamsal özelliklere sahip olması beklenir.

Kişi adlarının çevrilmesi konusunda çeviribilim yaklaşımlarının yanı sıra yazınsal onomastik, çevirmen için yol gösterici bir yaklaşım olabilir. Yazınsal onomastik, çeviribilim bağlamında dikkate alınması gereken bir alan olarak yazınsal metinlerde yer alan kişi adlarının çevirisi için bir ön aşama olarak değerlendirilmelidir.

KURGUSAL KARAKTER İSİMLERİNİN ÇEVİRİSİNE ÖRNEKLER

Yukarıda üzerinde durulan onomastik çalışmaları, görüldüğü gibi dilbilim, edebiyat bilim, tarih ve kültür antropolojisi, felsefe, etnoloji, tarih gibi disiplinlerle de çok yakın ilişkiindedir. Bu bağlamda çeviribilim ve onomastik bilimin disiplinlerarası çalışma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada bu iki disiplinin birbirinden faydalanabileceği ve her iki alana katkı sağlayabileceği, bir çeviri örneğinde yansıtılacaktır. Onomastik alanı ışığında, kişi adlarının taşıdığı anlam, işlev ve önemi, çeviribilim bağlamında tartışılacaktır. Bu amaçla Michael Ende'nin Wunschpunsch (1989) adlı çocuk kitabında yer alan kişi adlarının Almancadan Türkçeye çevirisi incelenecektir. Eser Leman Çalışkan'ın çevirisiyle Dilek Şurubu başlığıyla Almancadan dilimize kazandırılmıştır. Bu çalışmada eserin 2006 yılında Kabalcı Yayınevinde basılan çevirisi incelenecektir. Michael Ende'nin Wunschpunsch adlı eseri, çocuk yazını içerisinde fantastik özellikler içeren, biraz da masal niteliği taşıyan bir eser olarak değerlendirilebilir. Eserde gerçek dışı, fantastik, kurgusal karakter ve yer isimleri yer almaktadır. Kaynak metin incelenirken, çeviri yaklaşımlarının yanı sıra, özellikle de onomastik yaklaşım dikkate alınacaktır. Birus ve Debus'un sınıflandırmaları ışığında incelenecek olan çeviride, iki önemli unsur dikkate alınacaktır: Kurgusal karakter isimlerinin anlam ve işlevleri. Çevirmen, tanımlayıcı isimleri erek dile çevirirken, erek metin okurunun metni daha rahat okuması için erek kültürün repertuarına uygun isimler seçmiş, erek kültürün isim verme geleneğine bağlı kalarak yerleştirme yaklaşımını benimsemiştir. Diğer taraftan, çevirmen anlam taşımayan, sınıflandırma ve tanımlayıcı özelliği bulunmayan isimleri erek metne taşımış ve yabancılaştırma yaklaşımını tercih etmiştir. Çevirmenin çeviri yaklaşımında isimlerin türlerine göre hareket ettiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla kaynak metinde anlam taşımayan kişi adları değişikliğe uğramadan, kaynak dildeki şekliyle korunarak doğrudan aktarılmış (yabancılaştırma, ödünçleme), ancak anlam taşıyan, tanımlayıcı isimler erek dile yerleştirilerek (uyarlama, kültürel eşdeğer) çevrilmiştir. Aşağıdaki örneklerde çocuk yazını çevirisinde çevirmeni yönlendiren normlar bağlamında ve adbilimin isim verme yaklaşımları ışığında, kurgusal isimlerin çevirisinde hangi yaklaşımlara başvurulduğu incelenecektir.

Sınıflandıran İsimlerde ve Gerçek Kişilere Gönderme Yapan İsimlerde Yaklaşımlar

Michael Ende'nin fantastik eserinde yer alan kişi adlarının birçoğu, kurgusal ve gerçekle ilişkisi bulunmayan karakterlerden oluşmaktadır. Bu isimlerin çevirisinde yabancılaştırma yaklaşımına başvurulduğu görülmektedir. Kaynak metinde yer alan ve karakterlerin özelliklerine göndermede bulunmayan veya tanımlayıcı olmayan kişi adları erek dile değişikliğe uğratılmadan aktarıldığı, eserin ana karakterlerinden olan kedi Mauro örneğinde görülmektedir. Eserin önemli karakterlerinden şarkıcı kedi Mauro, kaynak metinde Maurizio Di Mauro (Ende, 1989, s. 27) ismiyle yer alırken, erek metinde Mauro Mauroğlu (Ende, 2006, s. 27) olarak aktarılmış, isim fazla değişikliğe uğratılmadan ödünçleme stratejisiyle aktarılmış. Yalnızca, Türkçede soy isimlerinde karşılaşılan -oğlu ekiyle (Mauroğlu) Türk isim verme geleneğine yakınlştırılmıştır.

Kaynak metinde yer alan ve erek metne değiştirilmeden (ödünçleme), doğrudan aktarılan birçok örnek karşımıza çıkmaktadır: Kaynak metinde Nonne Bubu (Ende, 1989, s. 142), kişinin hikâye içerisindeki işlevini de ifade eden Nonne (rahibe) kelimesi de isimle birlikte belirtilmektedir, çünkü Bubu ismi belli bir anlam taşımamaktadır: Rahibe Bubu (Ende, 2006, s. 142). Fräulein Rosa (Ende, 1989, s. 91), Matmazel Rosa (Ende, 2006, s. 91) ve Ramona (Ende, 1989, s. 120) yine Ramona (Ende, 2006, s. 120) olarak bırakılarak, bu isimlerde de aynı yöntemle başvurulmuştur. Bu örnekler, isim sahibinin cinsiyeti dışında bilgi vermediğinden, tanımlayıcı isim olarak değerlendirilememektedir; dolayısıyla da erek okur için, hikâye içerisinde bir gönderme yapmadıklarından, erek metin okuru için içeriksel bir farklılık yaratmayacağı düşünülerek yabancılaştırılarak, ödünçleme stratejisiyle çevrilmiştir.

Ende'nin eserinde gerçek kişilere veya varlıklara gönderme yapan veya gerçek hayatta bulunan isimler de yer almaktadır. Bu isimlerde de yabancılaştırmaya başvurulmuştur. Bu isimler tanımlayıcı isim grubuna girmeseler de, gerçekte var olan veya bilinen kişilere/varlıklara gönderme yaptıkları için erek dile değiştirilmeden aktarılmışlardır. Dolayısıyla eser içerisindeki işlevlerine gönderme yapılmıştır. Kaynak metinde Schwager Asmodeus (Ende, 1989, s. 78) olarak yer alan isim erek dilde Enişte Asmodeus (Ende, 2006, s. 78), Schwester Lilith (Ende, 1989, s. 78), Kardeşim Lilith (Ende, 2006, s. 78), Onkel Zerberus (Ende, 1989, s. 82), Zerberus Amca (Ende, 2006, s. 82), Frau Medusa (Ende, 1989, s. 82), Eşi Medusa (Ende, 2006, s. 82), Klein Neron (Ende, 1989, s. 82), Küçük Neron (Ende, 2006, s. 82) olarak çevrilmiştir. Bu örneklerde kaynak ve erek metinde isimler hiçbir değişiklik yapılmadan yer almaktadır (transkripsiyon). Mitolojiden bilinen tanrı ve tanrıçalar, doğüstü varlıklar ve onların isimleri, erek dilde de bu şekliyle bilindiği için (mesela Medusa) çevirmen bu isimleri çevirme gereği duymamıştır.

Tanımlayıcı ve Ses Sembolik İsimlerde Yaklaşımlar

Çevirmen, kaynak metinde yer alan tanımlayıcı isimleri ise farklı bir yaklaşımla çevirmeyi tercih etmiştir. Hikâyenin içeriğine gönderme yapan ve erek okurun hikâyeyi anlamasına yardımcı olan, dolayısıyla bir işlevi bulunan isimleri erek dile çevirmiş ve yerleştirme stratejisine başvurmuştur.

Eserin başkahramanı bir büyücüdür ve yazar, yarattığı bu karaktere kaynak metinde Geheimer Zauberrat Beelzebub Irrwitzer (Ende, 1989, s. 7) ismini vermiştir. Bu isim, büyücünün unvanını ve ismini içermektedir. Geheimer Rat, Almancada kullanılan, gizli konsey üyesi anlamına gelen bir unvandır. Ancak Büyücüler Konsey Üyesi veya Kurul

Üyesi anlamına gelen Zauberrat, yazarın yarattığı bir unvandır. Kaynak metindeki unvan, Gizli Büyücüler Kurulu Üyesi şeklinde sözcüğü sözcüğüne çevrilebilir, ancak çevirmen bu unvanı Büyücü Hazretleri İblis Şarlatan (Ende, 2006, s. 7) şeklinde çevirmeyi tercih etmiştir. Çevirmen kaynak dile değil, erek odaklı bir yaklaşımla, erek dil ve kültür dizgesine yönelik daha kabul edilebilir bir çeviri yapmıştır. Beelzebub Irrwitzer ise büyücünün gerçek adıdır ve iki isimden oluşmaktadır. Beezlebub, İbranice bir sözcük olup, Baal Zebub/Ba'al Zubab kökeninden gelmektedir. Anlamı Sineklerin Efendisi'dir ve İbrahimî dinlerde önemli bir şeytani figür olarak tasvir edilmiş bir tanrıdır. İsmi etimolojisine bakıldığında İblis'in uygun bir seçim olduğu söylenebilir. Yerleştirme stratejisine başvurarak ismin/unvanın anlamına açıklık getirirken, (sözü edilen kişinin kötülük yapan bir karakter olduğunu vurguluyor) erek kültür dizgesine göndermede bulunmuş. Erek dilde (Türkçede) Beezlebub kelimesi bir anlam taşımıyor, ancak çevirmen kelimenin etimolojisinden yola çıkarak ismin ve de karakterin şeytani özellikler taşıdığını vurgulayan bir sözcük seçmiştir: İblis. Büyücünün ikinci ismi Irrwitzer kelimesi, Irrwitz, Almancada absürd, akla mantığa aykırı, anlamsız bir durum için kullanılan bir sözcüktür. Yazar, bu iki sözcüğü kullanarak bir isim uydurmuştur. Erek metinde ise çevirmen Almanca sözcüğün anlamını vererek şarlatan karşılığını bulmuştur. İsim, büyücünün hikâye içerisindeki kişiliğini yansıtmakta, dolayısıyla da erek okur için ipuçları içermekte ve hikâyenin içeriğine gönderme yapmaktadır.

Ende'nin bu eserinin fantastik bir masal niteliği taşıması sebebiyle, yarattığı kurgusal karakterlerin isimlerinin bazılarının çevirisinde çevirmen, Türkçenin isim verme geleneğine yakın bir yaklaşım seçmiştir. Buna Maledictus Made (Ende, 1989, s. 14) ismi örnek gösterilebilir. Erek metinde Melun Kurtçuk (Ende, 2006, s. 14) ile karşılanmıştır. Latince Male sözcüğü hasta, dictus ise söylemek, lanetlenmiş anlamına gelen bir sözcüktür. Made ise kurt, solucan anlamına gelir. İsim Melun Kurtçuk şeklinde sözcüğün kelime anlamı verilerek erek dile çevrilmiştir. Arapça bir sözcük olan melun, lanetlenmiş anlamına gelen ve erek dilde kullanılan bir sözcüktür. Melun Kurtçuk kurgusal bir isim olsa da erek dilin isim verme geleneğine yaklaştırılmış, anlamsal karşılık da verildiği için, isim sahibinin karakterine gönderme yapılarak iletişimsel eşdeğerlik sağlanmıştır.

Kaynak metinde yer alan bir diğer isim Tyranna Vamperl (Ende, 1989, s. 40) de benzer bir yaklaşımla çevrilmiş, erek dile Zalime Vampirsoy (Ende, 2006, s. 40) şeklinde aktarılmıştır. Almancada Tyrann sözcüğü despot anlamına gelir, Vamperl kelimesi yerine kullanılan Vampir kelimesi de yazar tarafından değiştirilerek oluşturulan bir sözcüktür. Erek dilde Zalime Almanca Tyrann kelimesine karşılık gelir ve Vampirsoy ile de Türk isim verme geleneğine yaklaştırılarak bir ek almıştır. İsim sahibinin hikâye içerisindeki kişiliği ve dolayısıyla karakterin rolü ve ismin işlevi hakkında bilgi veren benzer bir isimle, kültürel eşdeğer bir isimle karşılama yapılmıştır. Çevirmen böylece erek okurun dil ve kültür dizgesine yakın bir yaklaşım benimsemiştir.

Ende'nin eserinde ses sembolik isimlere örnek gösterilebilecek bir isim de Mioderich der Große (Büyük Mioderich) (Ende, 1989, s. 58) ismidir. Bu kurgusal bir isimdir ve kaynak dilde böyle bir isim bulunmamaktadır. Kedi Mauro, ataları hakkında bilgi verirken, onlardan birisinin adının Mioderich der Große olduğunu söyler. Kedilerin çıkardığı seslerden (Alm. miauw) yola çıkarak yazarın verdiği bu isim, Türkçede de aynı isim verme geleneği izlenerek (Tr. miyav) Büyük Miyavderik (Ende, 2006, s. 58) şeklinde çevrilmiştir. Bu örnekte de isim, erek okura isim sahibi hakkında bilgi vermektedir.

Kaynak metinde Filmdiva Megära Mumie (Ende, 1989, s. 84) ismi, Türkçede Hollywood'daki Film yıldızı Mebure Mumya (Ende, 2006, s. 84) ile karşılanmıştır. Megära, Yunan Mitolojisindeki tanrıçalardan, Erinyelerden biridir. Türkçe metinde bu kelimenin "Mebure" ile karşılanmasının nedeni, fonetik benzerliğinden kaynaklanabileceği düşünülebilir. Mebure ismi, Mebrure ismine benzerliği ile dikkat çekmektedir. Mebrure, Arapça değerli, beğenilen anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu seçimle, anlamsal bir eşdeğerlik sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir, çünkü isim sahibi bir Hollywood film yıldızıdır.

Benzer bir yaklaşım Schwester Ghoulchen (Ende, 1989, s. 82) isminde de seçilmiştir. İsim erek metinde kız kardeş Gulyabaniak (Ende, 2006, s. 82) şeklinde, anlamsal karşılığı verilerek aktarılmıştır. Almancadaki Ghul sözcüğü cin, şeytan anlamlarına gelen Dämon sözcüğüne karşılık gelir. Hem Almanca Ghul kelimesi hem de yine aynı anlama gelen Türkçede yeralan gulyabani sözcüğü, Farsça Gul-i beyabani, gulyabani sözcüğü ile Türkçede isimleştirilerek kız kardeş Gulyabaniak şeklinde erek dile aktarılmıştır. Bu örnekte de erek dil ve kültür dizgesine yakın bir seçimle erek okura yaklaşan bir strateji uygulanmıştır.

Başka bir örnekte Opa Belial (Ende, 1989, s. 79) ismi yer almaktadır ve Belial sözcüğü ile İbranice sözcük Beli-ya'al (değersiz), Musevi ve Hıristiyan metinlerde şeytan ile bağdaştırılan bir kelimedir. Bu sözcük, kötü, değersiz şeyleri karakterize etmek için kullanılan İbranice bir kelimedir ve Türkçe metinde Şeytan ile karşılanmıştır (Bizim Büyükbaba Şeytan) (Ende, 2006, s. 79). Çevirmen tanımlayıcı isimleri Türk ad verme geleneğine yaklaştırmış, anlamsal ve biçimsel olarak eşdeğer bir çeviri sağlamıştır. Erek dile çeviride anlam açıklanarak, iletişimsel eşdeğerlik dikkate alınarak yapılmış bir çeviri söz konusudur. Bu yaklaşımda dikkat çeken nokta, bu isimlerin hikâyenin içeriğine gönderme yapmaları ve karakterlerin eserdeki işlevleri ile ilgili olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu gruptaki isimlerin hepsi kaynak metinde olumsuz çağrışım yapan isimlerdir ve erek metinde de aynı şekilde aktarılmışlar, dolayısıyla metne gönderme yapma işlevlerini anlamsal olarak da yerine getirmiş olmaktadır.

Kaynak metinde yer alan bir başka grup ismi ise çevirmen erek dilde bambaşka isimlerle karşılamıştır. Söz konusu eser fantastik yazın olduğundan, eserde fantastik unsurlar ve kişiler yer aldığı için, kaynak metinde yer alan isimler kaynak dilde gerçekte var olmayan, kurgusal isimlerden oluşmaktadır. Yazar, hayal gücü ve yazımsal yetenekleriyle yeni sözcükler üretmiştir. İsmi başka bir isim ile karşılamıştır. Buna örnek olarak Büchernörgele (Ende, 1989, s. 193) gösterilebilir. Bu isim kurgusal, kaynak dilde var olmayan bir isimdir. Bücher (kitaplar) isminden ve nörgeln (durdur, kusur bulma, eleştirme) fiilinden oluşturulmuştur. Eserde bir kitap eleştirmenine gönderme yapan bir isimdir. Bu isim erek dilde Akıldane (Ende, 2006, s. 193) şeklinde bambaşka bir isimle karşılanmıştır, anlamsal eşdeğerlik gözlemlenmiştir.

Liebes Dioxinchen (Ende, 1989, s. 17) ismi, yine yazarın uydurduğu bir isimdir. Dioxin kimyasal bir maddedir ve bu isimle metin içerisinde bir gönderme yapılmakta, çevreye zarar veren bir karakter kastedilmektedir. Türkçe metinde bu gönderme kaybolmaktadır, çünkü çevirmen ismi Sevgili dostum (Ende, 2006, s. 17) şeklinde çevirmiş ve kaynak metindeki ismi çevirmemiş, hitap şekliyle ifade etmiştir. Bu örneklerde, kaynak dildeki kişi adlarının yerleştirme stratejisiyle erek dile çevrildiğini, bu yapılırken, bazen kaynak dildeki ifadenin yerine başka bir sözcükle ifade edildiğini (substitution), bazen de fonetik benzerlik gösteren kişi adlarının tercih edildiğini görüyoruz. Yerine geçme (substitution), bir dil ögesinin, ona

denk olan, aynı anlamı veren başka bir öğeyle değiştirilmesidir. Dolayısıyla bu örneklerde yerleştirme stratejisiyle yabancı isimlerin yerine erek dilde kullanılan adlar verildiği görülmektedir.

Bu örneklerde kaynak metinde yer alan bazı isimlerin, bileşik sözcüklerin, fantastik betimlemelerin karşılıkları erek kültür repertuarında bulunmamaktadır. Bu nedenle, çevirmenler bu isimleri aktarırken erek okuyucunun daha rahat okuması ve metni erek okuyucu için daha tanıdık hâle getirmek amacıyla kendileri bu karakterlere karşılık gelebilecek uygun isimler türettikleri görülmüştür. Erek metinde her iki çeviri yaklaşımının da kullanıldığı dikkat çekmektedir; bazı isimler uyarlanarak erek dile çevrilmiş, bazı isimlerin de kaynak metinde yer aldığı şekilde korunduğu, yabancılaştırarak çevrildiği görülmektedir. Dolayısıyla çocuk yazını çevirisinde kişi adlarının anlam ve işlevleri (onomastik değerleri) çeviri yaklaşımını da belirlediği söylenebilir. Erek kültür ve dil repertuarında var olan isimler yabancılaştırma yaklaşımı ile korunduğu, erek dil ve kültürde bilinmeyen isimlerin erek dil okurunun anlam ve mesajını çözebileceği isimlerle karşılandığı, yerleştirilerek uyarlandığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, günümüz çocuk yazını çevirisinde yer alan kişi adların erek dile nasıl aktarıldığı, hangi çeviri yöntemlerinin kullanıldığı bir eser örneğinde tartışılmıştır. Erek dilde kişi adları karşılık buluyor mu, hangi çeviri yöntemiyle nasıl çevriliyor soruları araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda görülmüştür ki, metnin erek dile çevirisinde kişi adlarının işlevleri çevirmen için ölçüt olmuştur. Çocuk yazını çevirisinde kişi adları erek dilde yerleştirilirken veya içerdiği anlama göre uyarlanırken, hiç değiştirilmeyen, korunan ve böylece yabancılaştırılan isimler de bulunmaktadır. Bu şekilde yabancılaştırmanın nedeni, çocuklara kendi dünyalarından, çevresinden ve kültüründen de çıkarım yapabileceği ve her ne kadar çok daha farklı fantastik ve yabancı bir dünyanın olduğu ortamdaki isimler yer alsada, erek okurun kendi kültüründe ve dilinde aşına olabileceği isimler olduğu düşünülerek (mesela Medusa), bu isimlerin yabancı kalmasının uygun olduğunun düşünülmüş olmasıdır.

Çocuk yazını çevirisinde kişi adlarının en önemli görevi, kişileri ve yerleri tanımlamak, onlara bir kimlik kazandırmaktır. Bu nedenle özellikle karaktere yönelik ipuçları veren kişi adlarının erek dile çevrilmesi, çocukların karakteri daha kolay çözmesine ve daha kolay hatırlamasına yardımcı olur. Bunun yanı sıra, kaynak metinde kültürel vurgulama yok ise, kişi adlarının belirgin bir işlevi yoksa ve çağrışımsal yapıda değilse isimlerin yerleştirildiği gözlemlenmiştir.

Çocuk yazını çevirisinde, kaynak metinde bulunan yabancı kişi adları, yaptığı çağrışımlara, göstergesine, anlamına erek dilde eşdeğeri olup olmadığına dikkat edilerek çocuklar için en doğru karar olacak bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir (bkz. Arı, 2018, s.223). Çocuklara yönelik kurgusal karakterlerin kurgusal adların eğer kaynak metinde bir anlamı varsa, bir çağrışım yapıyorsa, bir işlev yükleniyorsa, erek kültür okuyucusu için de bu işlevinin yerine getirmesi erek metnin anlaşılabilirliği kolaylaştıracaktır. Kişi isimlerinin yabancılaştırılarak, ödünçleme yoluyla erek dile aktarılması erek metnin anlaşılabilirliğini zorlaştıracaktır. Erek okur için kişi adlarını anlamlı hale getirmeyecek, erek dil ve kültür dizgesine göndermeler kaybolacaktır.

Çeviri, kaynak kültür ile erek kültür arasında bir köprü vazifesi görmekte olup zaman zaman kaynak kültürü erek okuyucuya tanıtma görevini de üstlenmektedir. Bu işlevleri yerine getiren çevirmen, çeviri sürecinde birçok zorluk ile karşılaşır ve bu zorlukları aşmak için çeşitli çeviri stratejilerine başvurur. Bu zorluklardan biri de kültürel öge kabul edilen kişi adlarının çevirisidir. Çevirmen kimi zaman metnin yabancı bir kültüre ait olduğunu ve okunan metnin çeviri metni olduğunu hissettirerek yabancılaştırıcı çeviri stratejilerine başvurmayı, kimi zaman ise çocuk yazını çevirisinde yazımsal metni olabildiğince yerlileştirmeyi, dolayısıyla yabancı unsurları ortadan kaldırmayı tercih edebilmektedir. Amaç ise, çocuk okuyucuların metni okurken herhangi bir yabancılık veya zorluk yaşamamasıdır. Bu bakımdan kişi adlarının çevirisinde çevirmen, erek okuyucunun hikâyeyi anlaması için, isimlerin işlevlerini dikkate alarak çeviriye yaklaşmalıdır. Eserin anlaşılmasında işlevi olmayan isimleri çevirirken, gerçek hayattan alınan kişilerin isimlerini ve eserin içeriğine anlamsal açıdan katkı sağlamayan isimleri koruyarak aktarabilir. Eserin anlaşılmasında işlevi olan kişi adlarının ise erek kültürün isim verme geleneğine yakın isimler yaratılarak yerlileştirmesi anlamlıdır. Çevirmenin söz konusu kişi adlarını Toury'nin metinsel-dilsel normlar bağlamında Türkçe isimlerle değiştirerek erek dizgeye yakın durduğu söylenebilir. Böylelikle erek okur, hikâyedeki kişileri yaşadığı toplumunun ve ait olduğu kültürün bir parçası olarak görecektir, kaynak metinde verilmeye çalışılan mesajları da kolayca benimseyecektir.

Çalışmamızda incelenen çeviride, çevirmenin kişi adlarını aktarırken farklı yollara başvurmuş olduğu açık bir şekilde örneklenmektedir. Örnekler çevirinin tek bir yöntemle dayandırılmayacağını göstermiştir. İncelenen metinde çevirmenin kişi adlarının işlev ve anlamlarını dikkate alarak, onomastik incelemelerini yapmış olduğunu, çeviri yaklaşımını bu doğrultuda gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu çalışmada kişi adlarının Birus ve Debus'un sınıflandırmalarından yola çıkılarak, çeviri yaklaşımları ve çevirmen kararlarını yönlendirebileceği, dolayısıyla kişi adlarının çevirisinde başvurulabilecek bir yaklaşım olduğu tartışılmıştır.

Bu çalışmada çocuk yazınında kişi adlarının ve çevirilerinin incelenmesine yönelik araştırmalarında onomastik incelemelerin çeviribilim araştırmaları için yön verici olabileceği ve onomastik-çeviribilim alanlarının disiplinlerarası çalışmasının iki alana da katkı sağlayabileceği düşüncesinden yola çıkılmıştır.

Yazımsal metinlerde çeviri yaklaşımını belirleyecek en önemli unsur, kaynak metinde yer alan kişi adları ve onların işlevidir. Yazımsal onomastik alanının çıktıkları bu bağlamda çeviribilim için önemli ipuçlarını verebilecek niteliktedir. Bu iki alanın birlikte çalışmasının önemi bu çalışmayla gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışmada değinilmeyen, fakat çeviri sorunu yaratabilecek birçok konu vardır. Bunlardan bazıları kişi adlarında çift anlamlılık, isimlerde kafiye, isimlerle yaratılan kelime oyunlarıdır. Kişi adlarının çevirisi ile ilgili çalışılacak daha çok konu olduğu açıkça görülmüş ve üzerinde çalışılması gereken bir alan olduğu düşünülerek bu çalışmayla alana bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

SUMMARY

In today's world characterised by globalisation, intensive cultural exchange, lightning-fast communication, and foreign language acquisition, it is important to examine the contribution of onomastics (onomatology) to translation in the discussion of translation approaches. There has been an ongoing discussion especially on problems arising in the

transfer of proper nouns in translated children's literature and approaches to their translation. As discussions are centred around source-oriented and target-oriented translation approaches, this study explores how literary onomastics can guide the translator. In contrast to target-oriented or source-oriented approaches, an onomastic approach can give important clues to the translator of children's literature about where the literary work leads the translator and the importance of the interaction between the author, literary work, proper nouns, and readers. This study focuses on the translation of personal names in translated children's literature and examines the meaning and function of personal names in children's literature within the framework of onomastics.

The tradition of naming dates back to ancient times and is maintained in different forms (religious, social, etc.) in each culture. Names vary in each country as they vary according to the geography and culture in which they exist. The tradition of naming is also reflected in the literature and literary works of countries. The translation of personal names has a special place in literary translation. The translation of personal names has always been a topic of discussion in literary translation because personal names carry different meanings and functions in literary texts than in everyday language and are used to refer to their connotative (implied) meaning as well as their denotative (literal) meaning.

Personal names have critical functions in literary texts, especially in children's literature. This presents the translator with difficult choices. Concerning the issue of translatability, Schleiermacher's following comment makes sense: "No word in one language has an exact equivalent in another." (1813/1963, p. 42). If this remark is considered in relation to the translation of personal names in literary texts, the following questions arise: Should the translator be faithful to the source text and preserve personal names in the target text exactly as there are in the source text? Or should the translator recreate personal names according to the target culture? In other words, should personal names in the source text be preserved or translated into the target language?

Developing a translation approach to translating personal names may be challenging for the translator. The translator's method or strategy to translate personal names may sometimes be specific to each name. Analysing how the author chooses character names is a challenging process for the translator. Personal names should also be evaluated in the context of the relationship between language and culture. Each society has a tradition of naming according to its own value judgements and beliefs. Therefore, onomastics that studies proper names can be a guide for the translator.

Personal names reflect each country's culture including worldviews, customs, and beliefs; thus, they differ in each culture. Therefore, personal names in literary texts are also specific to the culture in which these texts are produced. Literary onomastics, which form an important part of onomastics, are of key importance here. The research area of literary onomastics covers literary names, the tradition of naming in literary texts, and the functions and effects of names in literary works (Reallexikon, 2007, p. 745). Apart from the meaning of names in our lives, personal and place names in literary works are creative components that hold an important place in literature. There has been a growing interest in the process of giving artistic names to characters and places in literary works, thereby giving rise to the emergence of literary onomastics (Sobanski, 2000, p. 35).

Authors sometimes create names that are specific only to their work and do not actually exist. This is about the author's creativity. The author's process of naming or creating is not an accidental act but the outcome of a painstaking search that continues until the author finds a suitable name by trial and error (Debus, 2002, p. 13-40). These literary anthroponyms are the most commonly used onomastic units (person names such as first names, last names, nicknames, and pseudonyms) in literary works. These units serve to emphasise the author's literary goals. Authors describe the inner world of their characters through names and explicate the characteristics and (national) originality of the characters. Literary onomastics focuses on how authors name their characters, explores the strategies and methods that authors use to name people, places, and objects, and examines the impact of these names and the interaction between the author, text, and readers (Sobanski, 2000, p. 24). Therefore, literary onomastics serves as a bridge between linguistics and literature.

It was clearly observed that the translator resorted to different ways when rendering personal names in the translation examined in this study. Examples showed that translation cannot be based on a single method. It can be said that the translator conducted an onomastic examination and accordingly chose the translation approach by taking into account the functions and meanings of personal names. Based on the classifications of personal names proposed by Birus and Debus, it seems that onomastics can guide translation approaches and translator decisions; thus, it is an approach that can be used in the translation of personal names.

In this context, onomastic studies can be a guide for translation studies research on the translation of proper names in children's literature and the interdisciplinary collaboration between translation studies and onomastics can contribute to both fields.

Personal names and their function in the source text are the key elements that determine the translation approach in literary texts. Thus, the outputs of literary onomastics can give important clues for translation. This study tries to show the importance of collaboration between translation studies and onomastics. However, many issues that were not addressed in this study may cause translation problems. Some of these are double meanings, rhymes, and wordplays created using personal names. All in all, it is hoped that this study provides valuable insights into the role of literary onomastics in the translation of personal names in literary works. It is clear that there are more topics to study in relation to the translation of personal names.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yok
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Althaus, H. P. , Henne, H. & Wiegand, H. (Ed.). (1980). *Lexikon der Germanistischen Linguistik*. Tübingen: Niemeyer Verlag, 187-198.
- Arı, S. (2018). Çeviri çocuk edebiyatı örneğinde kültürel sembollerin eşdeğerlilik ilişkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 217-223.
- Birus, H. (1978). *Poetische Namensgebung: Zur Bedeutung der Namen in Lessings Nathan der Weise*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Birus, H. (1987). Vorschlag zu einer Typologie literarischer Namen. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 67, 38-51.
- Bödeker, B. & Freese, K. (1987). Die Übersetzung von Realienbezeichnungen bei literarischen Texten: Eine Prototypologie. *TextconText* 2/3. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 137-165.
- Bödeker, B. & Wetzel-Sahm, B. (1989). Eigennamen und sprechende Namen. *FRANK*, 235-242.
- Debus, F. (1997). Eigennamen in der literarischen Übersetzung. *Grammatica Ianua Artium*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 393 – 405.
- Debus, F. (1998). Dichter über Namen und ihr Umgang mit ihnen. *Onomastica Slavogermanica* XXIII, 33-59.
- Debus, F. (2002). Namen in literarischen Werken. (Er-)Findung – Form – Funktion. *Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse*, Jg. 2002, Nr. 2, Stuttgart: Steiner.
- Dilidüzgün, S. (2005). *Çağdaş çocuk yazını: Yazın eğitime atılan ilk adım*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Eichler, E. , Hilty, G., Löffler, H., Steger, H., Zgusta, L. (Haz.). *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. 2. Teilband içinde (1018-1025)*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Ende, M. (1989/2015). *Der satanarchäolügenialkohöllische Wunschpunsch*. Stuttgart: Thienemann-Esslinger.
- Ende, M. (2006). *Dilek Şurubu*. (Leman Çalışkan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Grassegger, H. (1985). *Sprachspiel und Übersetzung - eine Studie anhand der Comic-Serie „Asterix“*. Tübingen: Stauffenberg Verlag.
- Gutschmidt, K. (1985). Namenarten und Namenklassen in der schönen Literatur. *Linguistische Studien A* 129/I, 138-145.
- Hanno Weber, S. (1997). *Namengebungsmotivationen zeitgenössischer Hamburger Autoren. Eine empirische Untersuchung zur Literarischen Onomastik*. Frankfurt a. M., Berlin, Bern, New York: Lang. (=Europäische Hochschulschriften: Reihe 1, Deutsche Sprache und Literatur Bd. 1598).
- Hermans, T. (1988). *On Translating Proper Names, with reference to De Witte and Max Havelaar*. London/Atlantic Highlands: The Athlone Press

- Heuser, R. & Schmuck, M. (2018). *Sonstige Namenarten. Stiefkinder der Onomastik*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kalverkämper, H. (1978). *Textlinguistik der Eigennamen*. Stuttgart: BNF 14.
- Kalverkämper, H. (1996). *Namen im Sprachaustausch: Namenübersetzung*.
- Klingberg, G. (1986). *Children's fiction in the hands of the translators*. Lund, Malmö: CWK Gleerup.
- Krien, R. (1973). *Namenphysiognomik. Untersuchungen zur sprachlichen Expressivität am Beispiel von Personennamen, Appellativen und Phonemen des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Krüger, D. (2004). *Eigennamen in der literarischen Übersetzung. Dargestellt am Beispiel von Übersetzungen von J. K. Rowlings 'Harry Potter'*. *Namenkundliche Informationen 85/86* içinde (141-163). Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Krüger, D. (2005a). *Literarische Onomastik in Deutschland, mit einem Beispiel aus der Übersetzungspraxis*. *Onoma – Journal of the International Council of Onomastic Sciences*. Vol. 40, 201-211.
- Krüger, D. (2005b) *Harry Potter's Namenwelt in der Übersetzung*. Brylla, E., Wahlberg, M. (Haz.). *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala, August 19-24, 2002* içinde (474-292). Uppsala: Sprakoch Folkminesinstitut 2005.
- Krüger, D. (2006). *Die literarische Onomastik als Vorstufe der literarischen Übersetzung*. *Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche*. - Bd 3; a cura di Maria Giovanna Arcamone, Pisa, 2006, *Il nome nel testo* 8, 47-63.
- Kurultay, T. (1985). *Çeviri Yöntemi Üzerine Düşünceleriyle F.Schleiermacher*. *Dün ve Bugün Çeviri*, 1 (1985), 191-217.
- Kurultay, T. (1994). *Probleme und Strategien bei der kinderliterarischen Übersetzung im Rahmen der interkulturellen Kommunikation*. Ewers, H.-H. , Lehnert, G., O'Sullivan, E. (Haz.). *Kinderliteratur im interkulturellen Prozess. Studien zur Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaft* içinde (119-201). Stuttgart / Weimar: Metzler Verlag.
- Lamping, D. (1983). *Der Name in der Erzählung: zur Poetik des Personennamens*. Bonn: Bouvier.
- Lietz, G. (1992). *Eigennamen in der norwegischen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Wiedergabe im Deutschen am Beispiel belletristischer Texte*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Neydim, N. (2003). *80 Sonrası Paradigma Değişimi Açısından Çeviri Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Bu Yayınevi, Umut Matbaacılık.
- Neydim, N. (2006). *Çeviri Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Edebiyatı Çevirisi Üzerine*. <https://ceviribilim.com/2006/06/01/ceviri-cocuk-edebiyati-ve-cocuk-edebiyati-cevirisi-uzerine/>, erişim 15.01.2021.
- Nord, C. (2003). *Kommunikativ handeln auf Spanisch und Deutsch. Ein übersetzungsorientierter funktionaler Sprach- und Stilvergleich*. Wilhelmsfeld: Gottfried Egert Verlag.
- Oitinnen, R. (2000). *Translating for children*. Londra: Garland Publishing.
- Özbent, S. (2017). *Almanca edebi eser isimlerinin çevirisinde kültürel etkenler*. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 611-617.

- Puurttinen, T. (1995). *Linguistic acceptability in translated children's literature*. Joensuu: University of Joensuu.
- Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft (2007). Z. Braungart, G., Fricke, H., Grubmüller, K., Müller, J.-D., Vollhardt, F. & Weimar, K. (Haz.). *Neubearbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte*. Bd. I: A – G. Bd. II: H – O. Bd III: P içinde (745). Oldenbourg: Walter de Gruyter.
- Reiss, K. (1982). Zur Übersetzung von Kinder-und Jugendbüchern. *Theorie und Praxis. Lebende Sprachen*, 27:1, 1-13.
- Schleiermacher, F. (1813/1963). Ueber die verschiedenen Methode des Uebersetzens. Störig, H. J. (Haz.). *Das Problem des Übersetzens (=Wege der Forschung 8) içinde* (38-69). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Seibicke, W. (2008). *Die Personennamen im Deutschen. Eine Einführung*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Shavit, Z. (1986). *Poetics of Children's Literature*. London: The University of Georgia Press.
- Sobanski, I. (2000). *Die Eigennamen in den Detektivgeschichten Gilbert Keith Chestertons. Ein Beitrag zur Theorie und Praxis literarischer Onomastik*. Frankfurt a.M.: Peter Lang Verlag.
- Stiegler, B. (1994). *Die Aufgabe des Namens. Zur Funktion der Eigennamen in der Literatur des 20. Jahrhunderts*. München: Fink.
- Thies, H. (1978). *Namen im Kontext von Dramen. Studien zur Funktion von Personennamen im englischen, amerikanischen und deutschen Drama*. Frankfurt a. M./Bern/Las Vegas: Peter Lang Verlag.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Londra: Routledge.

Yaman Koray'ın "Mola"sında Doğa Algısı

Dr. Öğr. Üyesi Hayrunisa Topçu
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
nisa@hacettepe.edu.tr

Öz

Doğa ile insan arasındaki ilişki sanatın ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir. Edebiyatta doğanın taklidi ile başlayan bu ilişki, mitolojik öykülerle devam etmiş, sonrasında da romantizm ve realizmin etkisi altında şekillenmiş, günümüze yaklaştıkça şehirleşme ve modernizm kavramlarıyla değerlendirilmeye başlamıştır. Türk edebiyatında da benzer bir seyir izleyen doğa algısı, halk şiirlerinde pastoral bir bakış açısıyla kendisini göstermiş, Tanzimat Dönemi'nde romantizm etkisindeki betimlemelerde ortaya çıkmış, Servet-i Fünûn'da ise realist bir tavır takınmıştır. Doğaya karşı geliştirilen bu gerçekçi tutum, şehirleşme ve modernleşmenin etkisini hissettirdiği 1970'li yıllara kadar devam eder. Bu çalışmanın konusu, Yaman Koray'ın 1970'te kaleme aldığı *Mola* isimli romanındaki doğa algısıdır. Erdek'in Narlıköy isimli köyünde geçen romandaki doğa algısı, hem doğa - kent çatışması üzerinden hem de insanların doğaya ait farkındalıkları üzerinden verilir. Çatışmanın çözümlenmesi ve farkındalıkların ortaya çıkarılması için edebiyat alanında 90'lardan sonra yeni bir eleştiri yöntemi olarak ortaya çıkan ekoeleştiriye faydalanılmıştır. Böylelikle roman üzerinden kırsalda yaşayan insanların şehirleşmeye bakışı, modernizm ile şehirleşme arasındaki ilişki, bu ilişkinin insan ile doğa arasındaki mesafeyi ne yönde etkilediği, insanların doğaya ve çevrenin korunmasına dair farkındalıklarının ne düzeyde olduğu sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaman Koray, *Mola*, ekoeleştiri, şehirleşme, köy romanı.

Perception of Nature in *Mola* by Yaman Koray

Abstract

The relation between nature and the man has caused the emergence of art. This relation, which started with the imitation of nature, continued with mythological stories and was formed under the influence of romanticism and realism. Then, it has started to be evaluated with the use of urbanization and modernism concepts in literature until today. The perception of nature, which has a similar course in Turkish literature, has shown itself with the pastoral point of view in folk poetry, appeared in the descriptions under the influence of romanticism in the Tanzimat Period, and maintained a realistic attitude in Servet-i Fünûn Period. This realistic attitude towards nature had continued until the 1970s when the impact of urbanization and modernization was clear enough. The subject of this study is the perception of nature in the novel named *Mola* by Yaman Koray in 1970. The

Gönderim Tarihi / Sending Date: 24/05/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 08/01/2021

perception of nature seen in the novel in the village of Narlıköy in Erdek is reflected both through the conflict between nature and the city and people's awareness of nature. In order to solve the conflict and reveal the awareness, the eco-criticism, which emerged as a new method of criticism after the 90s, was used in literature. In this way, throughout the novel, the view of people living in village on urbanization, the relation between modernism and urbanization, how this relation has affected the distance between human and nature, the level of awareness of people about nature and the protection of environment were questioned.

Keywords: Yaman Koray, *Mola*, ecocriticism, urbanisation, village novel.

GİRİŞ

İnsanın doğayla ilişkisi insanlığın varoluşuna dek götürülebilir. İnsanın, evreni anlama ve anlamlandırma çabasıyla başlayan sanatın temelinde doğanın taklidi vardır. Dolayısıyla sanatın, daha da öze indirgeyecek olursak, edebiyatın doğa ile olan ilişkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Fakat bu ilişki, insanın sanat algısına paralel bir şekilde değişim göstermiştir. Sabri Esat Siyavuşgil, edebiyatta mitolojik öykülerle başlayan insan-doğa ilişkisinin, Ortaçağ'ın karanlık zihniyetiyle kesintiye uğrasa da Rönesans ile devam ettiğini söyler. Bu ilişki, tabiat, renk, boyut, haz, ilham gibi özellikleriyle insanların yaşamına dâhil olur. Ünlü fabl yazarı La Fontaine'nin anlatılarında tabiat, hem bir dekor hem de insan ruhunu yansıtan bir ayna olarak 17. yüzyılda yerini alır. Romantiklerle birlikte kentten keşmekeşinden kaçıp sığınılacak bir mekâna ve insan ruhunun iniş çıkışlarını anlatan bir aracıya dönüşür. Sembolistlerin eserlerinde tabiat, insanı heyecanlandıran, sanatçının algısıyla şekillenip renklenen bir unsur halini alır. Realizm ve natüralizmde ise tabiat aklın hâkimiyetindedir (Siyavuşgil, 1993, s. 9-10). Bu tespitlerden yola çıkılarak doğa-insan ilişkisinin insanın sanata ve evrene bakışındaki değişimle paralel ilerlediğini söylemek mümkündür.

İnsan-doğa ilişkisinin değişimi Türk edebiyatı üzerinden de izlenebilir. Divan edebiyatı tabiatı mazmunlar üzerinden anlatırken halk edebiyatının daha panteist bir tabiat algısı vardır. Siyavuşgil, bu durumun Divan edebiyatının tabiat konusundaki realitesini yitirmesine neden olduğunu belirtir. Halk edebiyatı ise tabiatı, onun içinde yaşayan bir insanın gözüyle ve coşkusuyla anlatır. Dolayısıyla tabiatla ruhsal ve fiziksel bakımdan iç içe geçmiş insan, Divan edebiyatı ile karşılaştırıldığında tabiatı daha gerçekçi bir tutumla ele alır (1993, s. 12-20). Tanzimat edebiyatıyla birlikte Türk edebiyatı Batı'nın yörüngesine girer. Bu dönemde Tanzimat'ın 1. Kuşağından olan Namık Kemal'in eserlerine tabiat çoğunlukla içselleştirilememiş, sanatkârane cümlelerle ifade edilen bir fon halinde görülür. Aynı dönemin 2. Kuşak sanatçılarından Rezaîzâde Mahmut Ekrem'in eserlerinde tabiat melankoli ve hüznü anlatmak için betimlenen bir ortamdır. Dönemin bir diğer sanatçısı Abdülhak Hâmit Tarhan'ın gerek tiyatrolarında gerek şiirlerinde zengin bir tabiat algısı göze çarpar. Bu eserlerde tabiat, yer yer pastoral, yer yer panteist yer yer de romantik bir dünya görüşüyle ele alınır. Servet-i Fünûn ve II. Meşrutiyet dönemlerinde tabiat realist ve sembolist bir şekilde ele alınır. Cumhuriyet'in ilanına yaklaştıkça tabiat canlı, samimi bir üslûpla ve realist bir tutumla değerlendirilir. Cumhuriyet'in ilanından 1940'lara dek lirik, coşkulu bir üslûpla, gerçekçi bir bakış açısıyla, insan ruhuna ilham veren, onu besleyen bir unsur olarak anlatılır. Cumhuriyet'in kazanımlarının konu edildiği birçok eser, Anadolu coğrafyasından beslenip güç alır.

1940'lara gelindiğinde Türk edebiyatında tabiat algısını şekillendiren yeni bir süreç başlar. Bu sürecin en önemli hamlesi Köy Enstitülerinin kurulmasıdır. En genel tabiriyle, köylerin kalkınması ve kendi kendine yetmesi için öğretmen yetiştirmeyi hedefleyen bu okullarla birlikte, tabiat romantik veya pastoral bir bakış açısıyla değil, pragmatik bir tavırla, ehlileştirilmesi gereken bir unsur olarak ele alınır. Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın gibi Köy Enstitülü yazarların eserlerinde tabiat, köylünün geçimini sağlayan, çoğu zaman köylünün kuraklık, verimsizlik gibi sorunlarla mücadele etmesine neden olan bir öge olarak keskin bir realizmle anlatılır. Bunun yanı sıra Köy Enstitüsü mezunu olmayıp köyü konu edinen yazarlar da vardır. Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir ve bu çalışmanın konusu olan Yaman Koray'ın da örnek olarak gösterilebileceği grubun tabiat algısı enstitülü

yazarlardan farklıdır. Erkan Irmak, enstitülü yazarların eserlerinde köyün kapalı, içe dönük, toplumsal etkilerin uzağında tekil bir yapı olarak ele alındığını söylerken, enstitülü olmayan yazarların eserlerinin ve 70'lerden sonra kaleme alınan köy romanlarının köyü ve köylüyü ülkenin bir parçası olarak, toplumsal etkiler ışığında, canlı bir yapı olarak değerlendirdiklerini belirtir (2018, s. 302- 303). Nitekim Balıkesir'in Erdek ilçesinin bir köyünde geçen *Mola* isimli romanda köy halkı, köyü sadece balıkçılık yapılacak bir yer olarak değil; doğup büyüdüğü, kalkınmasını istedikleri bir yer olarak görürler. Bunun temelinde, kentin, toplumda modernliğin sembolü ve konforlu yeni yaşam alanı olduğu algısı vardır. Yani bu bağlamdaki kent algısı sosyolojik temellidir. Köy romanlarında 80'lere yaklaştıkça görülmeye başlanan modernleşme ve şehirleşme isteği, *Mola*'da da dikkati çeker. *Mola*'da da köyü, kentin sahip olduğu olanaklarla donatma çabası dikkati çeker. Dolayısıyla tarım alanlarıyla veya doğal güzelliklerle örülü tabiatın yerini, yapılaşmaya başlayan bir tabiat almaya başlar. 80'lere gelindiğinde ise köyden kente göçün hız kazanmasının ardından, köy romanının ortaya çıkmasına neden olan toplumsal koşullar değişir ve yeni bir çevre algısı ortaya çıkar. Artık bu çevre, kırsal kesimde geçen eserlerdeki gibi çoğunlukla tabiatı değil kenti de kapsamaktadır. Yeni dünya düzeniyle birlikte yalnızlaşan ve kendisine yabancılaşan insan kent yaşamına uyum sağlama sürecine girer. 90'lardan itibaren ise insan, doğaya verdiği zararı, iklimlerin değişmesindeki rolünü sorgulamaya başlar ve kendisinin doğa karşısında üstün olduğu algısından, doğayla eşit ve iç içe olduğu algısına doğru geçiş yapar.

1. Ekoeleştirir

Günümüzde, edebiyat eserlerindeki doğa algısına yönelik yapılan bir çalışmada ekoeleştirenden faydalanmanın, çalışmanın akademik niteliğini artıracak ve bakış açısını derinleştireceği muhakkaktır. Çünkü ekoeleştirir, bir diğer adıyla çevreci eleştirir, insan-doğa ilişkisini evrimsel bir süreç olarak değerlendirir ve bu ilişkinin ne yönde ilerlediğini tespit eder. Dolayısıyla edebiyat eserleri aracılığıyla insanın doğaya karşı takındığı tavrı belirlemek, hem insan-doğa ilişkisinin gelişim evrelerini görmek, hem de günümüzdeki çevre algısına ve sorunlarına ışık tutmak açısından önemlidir.

Ekoeleştirir her ne kadar 90'lardan sonra edebiyat araştırmaları içinde ayrı bir alan haline gelse de terim biçimde kullanılışını daha eskilere götürmek mümkündür. Oppermann (2012, s. 10), *ekoeleştirir* teriminin ilk olarak William Rueckert'in 1978 yılında kaleme aldığı *Literature and Ecology* adlı makalede kullanıldığını söyler. Rueckert (1996, p. 107) sözü edilen makalede ekolojiyi ve ekolojik kavramları edebiyat çalışmalarına uyguladığından bahseder. Çünkü ekoloji; bir bilim dalı, disiplin ve insanlığın bakış açısı olarak değerlendirildiğinde dünyanın bugünü ve yarınıyla fazlasıyla ilişkilidir. Ekoeleştirenin günümüzde de yaygınlığını koruyan tanımını Cheryl Glotfelty yapar ve bu yöntemin "edebiyat ile fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelemesi" (1996, p. xviii) anlamına geldiğini söyler. Bu ilişkinin bir edebiyat eserinde var olup olmadığının, hangi ölçütler doğrultusunda belirlenmesi gerektiğini söyleyen isim Lawrence Buell'dir. Bu ölçütlerden ilki çevrenin sadece fon olarak görülmesi değil, insanlık tarihinin doğa tarihiyle iç içe geçmesidir. İkincisi insanın menfaati, meşru olan tek menfaat değildir. Üçüncü ölçüt, insanın çevreye karşı sorumluluklarının eserin etik yöneliminin de bir parçası olduğudur. Son olarak da eserde çevrenin durağanlığı veya değişmezliğinden ziyade bir süreç olduğu algısı vardır (1995, p. 7-8). Görüldüğü gibi Buell'in ölçütleri edebiyat eserinin içinde donuk, sadece estetik özellikleri ile betimlenen bir doğayı değil, insan yaşamıyla iç içe geçmiş bir doğa anlayışını esas alır. Bu anlayış, sadece

insanın ihtiyaçlarına değil, onlarla birlikte insanın doğaya karşı olan sorumluluklarına, dolayısıyla doğanın da sürdürülebilirliğine odaklanır. Sıralanan dört ölçüt, ekolojisinin çerçevesini çizmekle birlikte yöntemin ilerleyişi konusunda ayrıntı vermez. Bu nedenle Buell, ekolojideki farklı bakış açılarını "dalga" kavramı ile açıklar. Ekolojisinin ilk dönemini birinci dalga olarak tanımlar. Bu dönemde çevre kavramıyla vurgulanan doğal çevredir. Doğaya insan merkezli bir bakış hakimdir. Ekolojiden beklenen biyotik toplumun korunmasına katkı sağlamasıdır (2005, p. 21). Özetlemek gerekirse, ekolojisi bu dönemde çevreye gerçekçi biçimde bakar ve ekolojik bilinçten veya yönlendirmelerden çok, insanın çevreyle kurduğu dolaysız ilişkiyi tartışır. Buell, ikinci dalgada ise çevre algısının daha kapsamlı bir hal almaya başladığından bahseder. Sosyal ekolojisi adı altında gelişen alan kent olgusundan yola çıkarak değerlendirmelerde bulunur ve sadece doğal çevreyi değil, insan eliyle sonradan inşa edilmiş çevreyi de dikkate alır (2005, p. 22). Ayrıca ikinci dalgada çevre-insan ilişkisini değerlendirmek için daha kapsamlı bir bakış açısı belirlenir ve bunun için bazı sosyolojik kavramlardan faydalanılır. Opperman buna dikkati çekerek ekolojisinin ikinci aşamasında ırk, sınıf, cinsiyet gibi kavramların da ekolojisi kapsamında kabul gördüklerini ve araştırmacıların toplumsal, kültürel uygulamalara yöneliklerinin altını çizer (2012, s. 22-23). İçinde bulunduğumuz dönemi de kapsayan üçüncü dalga ekolojisiyi tanımlama çabaları ise sürmektedir. MELUS (Multi-Ethnic Literature of the US) isimli dergi 2009 yılında *Ethnicity and Ecocriticism* konulu özel bir sayı çıkarmıştır. Bu sayının giriş bölümünde Joni Adamson ve Scott Slovic ekolojisinin üçüncü dalgasının keşfinden bahsederler. Bu dönemi, "etnik ve ulusal özellikleri tanır, etnik ve ulusal sınırları aşarak insan deneyiminin tüm yönlerini çevreci bir bakış açısından araştırır." (2009, p. 6-7) sözleriyle tanımlarlar. Ufuk Özdağ ve Gonca Gökalp Alpaslan da üçüncü dalga ekolojisinin ekofeminizm, evrimsel ekolojisi, posthumanizm, kültürel ekoloji, küresel iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması, çevre kirliliğinin neden olduğu sağlık sorunları, uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar gibi birçok farklı alanda faaliyet gösterdiğine dikkati çekerler (2010, s. 646). Evrene ve insana dair her ayrıntıyı, üçüncü dalga ekolojisinin kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu yönde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar insanlığın karşılaştığı sorunları çevreci bir bakış açısıyla değerlendirip tartışır.

Yaman Koray'ın kaleme aldığı *Mola* isimli romandaki doğa algısı ise ekolojisinin birinci dalga özellikleri ile örtüşmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada kuramsal olarak ekolojisinin birinci dalgası esas alınacaktır. Ufuk Özdağ birinci dalga ışığında değerlendirilebilecek eserlerin özelliklerini şu ifadelerle anlatır:

O halde, doğa yazını disiplinlerarası bir yazın geleneği olarak değerlendirilebilir. Doğa yazarı, insan faaliyetleriyle eşsiz doğanın bozulmuş olmasını, yabancı alanların şehirleşmeden ve endüstrileşmeden bunalan modern insana sığınmak olmasını, modern insanın doğadan kopukluğunu, bakir kalmış topraklara duyulan tutkuyu ve daha nice konuları sanat ve teknik bilimi birleştirerek anlatır. Ortaya çıkan eser, deneyimlere dayalı bilginin şiirsellikte yüklü imgeler aracılığıyla anlatımıdır. O halde, doğa gözlemlerinin birinci tekil şahıs tarafından yapılan anlatımıyla, doğa yazını temellerini bilimden alır ve doğa ile doğadaki canlılara ilişkin doğrulanabilir gerçekleri lirik şekilde ifade eder (2017a, s. 50).

Özdağ'ın sıraladığı birçok özelliğin *Mola* için geçerli olduğu söylenebilir. Romanın geçtiği Narlıköy, şehirleşmenin olmadığı, köy halkının doğa ile iç içe yaşadığı bir mekân olarak betimlenir. Aynı zamanda romanın ana kahramanı içinse sığınak olur. Büyük şehrin keşmekeşinden, insanların ikiyüzlülüklerinden bunalan baş karakter köyde sakinleşir,

kendini dinleme fırsatı bulur ve zorluklarla mücadele etmek için cesaret toplar. Ayrıca sıklıkla ana kahramanın iç konuşmalarına yer verilmesi doğa ile ilgili deneyimlerin gerçekçiliğini destekler. Okuyucu tarafından bunların sadece estetik unsurlar olarak değil kahramanın deneyimleri sonucunda edindiği gerçek bilgiler olduğu fark edilir. Nitekim *Mola*'da da mevsimlerin ve rüzgârların balıkçıların yaşamlarını nasıl etkilediği ayrıntılı biçimde anlatılır. Ağ ve tekne çeşitleri, balık türleri, avlanma yöntemleri, denizcilik ve balıkçılık ile ilgili ifadeler romanın hemen her bölümünde görülür. Fakat bu özelliklerin ekoeleştiri kapsamında değerlendirilmesini sağlayan, insanın doğayla ilgili farkındalığının ve onunla olan ilişkisinin, edebî bir üslupla kurguya dayanan bir eser üzerinden verilmesidir. Dolayısıyla *Mola*'daki doğa algısı, ekoeleştirisinin birinci dalgasındaki dikkatler ışığında çözümlenebilir.

2. Bir Deniz Romanı: *Mola*

1935 yılında İstanbul'da doğan Yaman Koray'ın annesi yazar ve çevirmen Mebrure Alevok'tur. Yaman Koray 12 yaşında iken annesi ve babası boşanırlar, Yaman Koray annesi ile kalır. Koray'ın Saint Joseph Fransız Lisesi'ni bitirmesinin ardından 1956 yılında Erdek'e yerleşirler. Otelcilik, balıkçılık ve zeytincilik yaparak yaşamlarını sürdürürler. 1990 yılında Marmaris Karacasöğüt'e yerleşen ve mavi yolculuk kaptanlığı yapmaya başlayan yazar, 2000 yılından sonra teknede yaşamaya başlar. 6 Mart 2006 tarihinde ise teknesinde elektrik çarpması sonucu vefat eder. Yazarın, *Hayvanlarım* (1946 / Derleme), *Deniz Ağacı* (1962 / Roman), *Gelin Taşı* (1963 / Roman), *Sığircıklar* (1967 / Roman), *Mola* (1970 / Roman), *Badanalı Yüzler* (1983 / Roman), *Büyük Orfaz* (1985 / Roman), *Ne Cennet Şey Şu Deniz* (2005 / Anı-Araştırma), *Bir Ömür Yetmez* (2006 / Anı-Deneme) isimli eserleri vardır (Aksakal, 2019; Öztop, 2005, s. 4-6).

Yaman Koray'ın denizle ilişkisi daha doğmadan başlar. 2005'te *Cumhuriyet Kitap* için yaptığı söyleşide "Annem bana hamileyken babamla beraber (Büyükada'da evimiz vardı) motorla sinağrit-iri mercan (10-12 kiloluk) balık seferlerine çıkarlarmış. Yani anne karnında başlıyor deniz tutkusu. Babam da annem de deniz tutkunu idi..." (Öztop, 2005, s. 4) sözleriyle denize olan sevgisini anlatır. Bu süreç yazarın liseden mezun olmasının ardından annesi ile beraber Erdek'e yerleşmesiyle devam eder. Yazar bu kararının nedenlerini şu sözlerle açıklar:

Koca Kent'in -daha o zamanlar- (1956) yapma, kaba, sıkışık, -doğaya ters- uygarlık adı altında, yaratılmışlığı inkâr edercesine tutarsız ve birbirlerini yiyerek yaşayan, o gıvıl gıvıl kalabalığına dayanamayarak, o "yedi tepeli" güzel mi güzel, ama yalan ve kahr dolu, rezil edilmiş koca kenti bırakarak... 20 yaşında, annemi de beraberinde sürükleyerek, en yakın "doğal yaşam parçası" diye bulduğumuz Erdek'e göçtük (Öztop, 2006, s. 10).

Yaman Koray 20 yaşında kavuştuğu denizden ölene dek ayrılmaz. Onun özel yaşamındaki bu kırılma ve denize olan tutkusu edebî yaşamını da fazlasıyla etkiler. Birçok eserinde balıkçıların yaşamlarını anlatır. Öztop ile yaptığı söyleşide *Deniz Ağacı*, *Gelin Taşı*, *Mola*, *Deniz Ağacı* romanlarının Erdek'te geçen denizci öykülerini anlattığını söyler. *Sığircıklar* isimli eseri ise zeytincilerin yaşamını konu edinir. *Büyük Orfaz* ise yazarın Marmaris'e yerleşmesinden sonra yine denizi ve denizcileri işlediği bir başka romanıdır (2005, s. 5). Yaman Koray eserlerinde deniz kenarını veya köyü sadece mekân olarak kullanmaz, bu mekânların insanların yaşamlarını ve ruhlarını nasıl şekillendirdiğini anlatır.

Doğayla ilgili gözlemlerini, insanın doğayla ilişkisini konu edinir. Koray, doğanın kendisi, dolaylı olarak da eserlerindeki kahramanlar için ne ifade ettiğini şu sözlerle açıklar:

Bence, ben, sırf denize tutkun adamları değil; insanın kendi kendini tutsak ettiği, yaratılışına ve yaratılışa ters, bir yapma, uydurma, yalan, reklam, para, hırs dolu dünyayı, boşlayıp araması, bulması gereken hemen yanındaki doğal dünyayı; doğayı (ve o arada elbette denizi de) keşfetmesi, ona dönmesi gerektiğini vurgulamaya çalışan bir budalayım. Bir Don Quichotte'um, ama elimde değil (Öztop, 2006, s. 10).

Yaman Koray için doğa ile insan arasına giren mesafe, insanı kent denilen yapmacık bir dünyanın içerisine sürükleyerek huzursuz eder. Özel yaşamında bu ilkeye sadık kalan Yaman Koray, eserlerini de aynı ilke doğrultusunda kaleme almıştır. Bu durumda kırsal yerlerde tabiatla iç içe yaşamasının etkisi olduğu kadar, doğa ile insan arasındaki ilişkinin yaşamın sahiciliğini yansıttığını düşünmesinin de etkisi büyüktür.

Mola isimli roman, 1970 yılında Remzi Kitabevi tarafından yayımlanmıştır. On üç bölümden oluşan eser, çoğunlukla Erdek'e bağlı Narlıköy'de geçer. Balıkçılık yaparak geçimini sağlayan başkahraman Ali'nin başından geçenleri konu edinir. Ali, annesi ve babası vefat ettiği için kendisini büyüten anneannesi ile yaşamaktadır. Koca Nine lâkaplı bu kadın, köylü tarafından sevip sayılan, akıllı, bilge bir insandır. Roman, Ali'nin sahilde gezinirken depreme yakalanması ile başlar. Depremle oluşan göçükte tesadüfen hazine bulan Ali, bu parayı köyünü kalkındırmak için kullanmaya karar verir. Köy meydanını ve köy yolunu onartmakla işe başlar. Fakat hazinenin kalan kısmını almak için yardımcısı Sadık ile tekrar göçüğe gittiğinde altınların orada olmadığını görür. Bu duruma üzülse de elindeki parayla köyü kalkındırmaya devam eder. Bu arada komşularının kızı Zehra ile yakınlaşır. Ne var ki Zehra'nın babası Rüstem Reis, Ali'nin Boşnak olmadığı gerekçesi ile evlenmelerine izin vermez. Ali ile Zehra kaçmaya karar verirler. Fakat kaçtıkları gece, Ali peşindekileri atlattıktan sonra Zehra ile buluşunca, Zehra artık Ali'yi sevmediğini ve onunla evlenmekten vazgeçtiğini söyler. Bunun üzerine Ali Zehra'yı ailesinin yanına geri götürerek köyden uzaklaşır. Köye döndüğünde bir süredir rahatsız olan Koca Nine'nin ağırlaştığını öğrenir. İstanbul'da geçen on günlük tedavi sürecinde Koca Nine'ye kanser teşhisi konulur ve köye döndükten sonra on beş gün içerisinde Koca Nine vefat eder. Ali, Koca Nine'nin ölümünün ardından yalnız kalmamak için arkadaşının teklifi ile bir süreliğine köyden uzaklaşır. Köye döndüğünde romanın başındaki düğümler teker teker çözülmeye başlar. Büyük teknesinin fırtınalı bir gecenin ardından kıyıya vurup kuma battığını görür. Etrafındakilere yardımcısı Sadık'ın neden tekneyi rüzgârsız bir koya çekmediğini sorduğunda onun köyü terk ederek İstanbul'a yerleştiğini ve İbrahim Reis adıyla büyük bir tekne ile motor sipariş ettiğini, üstelik Zehra'nın da Sadık ile İstanbul'a kaçtığını öğrenir. Böylelikle parçaları birleştirir, Sadık'ın gizlice gidip hazinenin büyük kısmını göçükten aldığını, Zehra'nın da para için onunla kaçtığını anlar. Bu arada Muhtar'ın kaymakamlıktan gelen ödenekle köyün yolunu yaptırmak yerine beton iskele yaptırmak üzere olduğunu ve plajın en güzel yerini Meteoroloji'ye tahsis ettiğini öğrenir. Üstelik kendisi de Turizm Derneği'nden çıkarılmıştır. Üst üste gelen bu olumsuz haberler Ali'yi derinden etkiler. Kumlara batmış ve onarmaya başladığı teknesini ateşe verir. Yıllar önce tanıştığı ve Almanya'ya işçi gönderen bir kurumda çalışan Albay ile irtibata geçerek Almanya'ya gitmek üzere köyden ayrılır. Romana adını veren molanın anlamı da son bölümle olayların çözülmesi ile açığa çıkar. Romanda mola, ara vermek, duraklamak anlamlarında değil, bir denizcilik terimi olarak

“Ağların suya atılması ve balıkların etrafının çevrilmesi komutu” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2007) anlamında kullanılmıştır. Denizcilik terimi olarak Ali'nin balıkçılıkla geçen yaşamına yönelik bir göndermedir. Uzkuç, “mola” ifadesinin roman bağlamında, mecazi olarak düşünülecek olursa, etrafındaki insanların -Muhtar, Zehra, Sadık- Ali'yi kandırarak tuzağa düşürmeleri şeklinde yorumlanabileceğini söyler. Yani, mola yöntemiyle avlanan kişi Ali olmuştur (2016, s. 141). Yazar böylelikle denizcilik terimi olan molayı balıkçıların günlük yaşamlarını anlatırken gerçek anlamıyla kullandığı gibi, baş kahramanın uğradığı ihaneti gösteren bir sembol olarak da kullanır.

*Mola'*daki doğa farkındalığını çeşitli başlıklar altında toplamak mümkündür. Ali'nin köyüne olan sevgisi, tabiatla iç içe geçmiş yaşamı, köyü kalkındırmak için uğraşırken çevrenin tahrip edilmemesi konusunda gösterdiği özen romandaki insan doğa ilişkisinin açık göstergelerindedir. Öte yandan Muhtar'ın başını çektiği, köyün doğal yapısını gözetmeden şehirleşmeyi savunan grup ve Ali'nin İstanbul'a gittiğinde kent yaşamına dair yaptığı gözlemler romandaki doğa - kent çatışmasını sembolize eder. Bu ayrıntılar, çalışmanın sonraki bölümlerinde romandan verilecek örnekler eşliğinde değerlendirilecektir.

2.1. İnsan – Doğa İlişkisi

*Mola'*da doğa sadece betimlenen bir arka plan değildir. İnsanların geçim kaynaklarını sağlayan, günlük yaşamlarını düzenleyen, alışkanlıklarını şekillendiren bir unsurdur. Dolayısıyla Erdek'in Narlıköy isimli balıkçı kasabasında geçen bu romanda insanla doğanın birbirlerine üstünlük kurmak üzerine değil birbirlerini tamamlamak yönünde gelişen bir ilişkileri vardır. *Mola'*da doğa algısı, bu yazının *Ekoleştirir* bölümünde verilen, Lawrence Buell'in (1995, p. 7-8) ekolojistik ölçütlerine uygunluk gösterir. Romanda doğa yalnızca bir fon olarak kullanılmamış, insan yaşamıyla özdeşleşen ve onu yönlendiren canlı bir unsur olarak ele alınmıştır. Ayrıca Ali'nin çevrenin temiz tutulması, köyün doğal yapısının korunması yönünde gösterdiği hassasiyet insanın çevreye karşı sorumluluklarının da olduğunu hatırlatır. Bu özellikler de *Mola'*nın çevreci bakış açısını kanıtlar niteliktedir. Romanda doğa ile insan arasındaki bu ilişki, ilişkiye dair farkındalık çoğunlukla başkahraman Ali üzerinden işlenir. Onun dışındaki köy ahalisi çoğunlukla doğa ile ne denli iç içe yaşadığının veya köyün onlar için ne ifade ettiğinin farkında değildirler. Onların yaşamları çoğunlukla geçim kaygısı üzerine kurulmuştur. Bunda köy romanlarının mesaj kaygısı taşımalarının, ezen-ezilen, cahil-egitimli gibi zıt kavramlar üzerinden benzer kurguları kullanmalarının bu nedenle de tek yönlü kahramanlara sahip olmalarının etkisi vardır. Erkan Irmak bu durumu, Fakir Baykurt'tan yola çıkarak şu sözlerle geneller: “Köy romancılarının tamamında olduğu gibi Baykurt'un kitaplarında 1970'lerde içeriği iyice zayıflatan bir sembolleşme ve didaktiklik görülmeye başlar. İyi-kötü, haklı-haksız, köy-şehir, kahraman-antikahraman ikilikleri o denli baştan tanımlanmıştır ki, romanlar içlerinde neredeyse hiçbir sürpriz barındırmaz” (Irmak, 2018, s. 168). *Mola'*da da benzer biçimde Ali dışında kalan kahramanların neredeyse tamamı ekonomik kaygılarla hareket ederler. Para kazanmak uğruna köyün doğal güzelliklerinin tahrip edilmesine ses çıkarmazlar. Bu nedenle tıpkı Irmak'ın genellemesindeki gibi tek yönlü ele alınmışlardır. Onların karşısındaki “iyi” roman kişisi Ali'dir. Ali *Mola'*da köyünü benimseyip seven ve onun kalkınması için uğraşan idealist bir kahramandır. Dolayısıyla onun aracılığıyla insanın doğayla ilişkisini farklı açılardan değerlendirmek mümkün olur.

Romanın başkahramanı Ali'nin doğa ile ilişkisi iki madde üzerinden değerlendirilebilir. Bunlardan ilki Ali'nin köyüne duyduğu derin sevgi ve bağlılığı, ikincisi ise balıkçılığıdır. İlkinde onun doğayla kurduğu dolaysız ilişkiyi, doğaya karşı hissettiği sorumluluk duygusunu ve ona yönelik farkındalığı görürüz. İkinci maddede ise bu ilişki köyün güzelliklerini ayrıntılı olarak betimlemekten çıkıp doğanın içinde fakat ona zarar vermeden sadece ihtiyacı olanı alarak sürdürülen bir yaşam mücadelesine dönüşür. Onun doğayla kurduğu dolaysız ilişki, romanın başından itibaren kendini gösterir. *Mola*'nın ilk sayfalarında, Ali'nin Narlıköy için yazdığı bir dörtlük yer alır: "Nar çiçeklerinin açım zamanı.../ Tüm ıstakozların akım zamanı.../ Güzellerden güzeli seçme zamanı.../ Gayri artık yâri sevme zamanı..." (Koray, 1970, s. 8). Halk şiirlerini andıran bu dörtlükte, zamanın doğadaki değişimler üzerinden tespit edildiğini görürüz. Istakozların av zamanının gelmesi, nar çiçeklerinin açması mayıs, haziran aylarına denk gelir. Bu durum köyde yaşayan her insan gibi Ali'nin de doğadaki değişiklikleri gözlemlediğini ve bunu yaşamının parçası olarak kabul ettiğini gösterir. Kışın ve palamut için av zamanının geldiğini ise şu dörtlükle anlatır: "Geldi geçti palamutun akım zamanı.../Kış yaklaştı, erdi çattı Kasım zamanı.../ Kayıkları hep karaya çek, yat zamanı.../ Yâri seçtin, hem kaçırdın, sar yat zamanı..." (Koray, 1970, s. 124). Ali, Zehra'yı kaçırdıktan sonra onun yanına giderken kendi kendine bu dörtlüğü mırıldanır. Bu da önceki dörtlük gibi Ali'nin yaşamla kurduğu ilişkinin aslında doğa ile kurduğu ilişki olduğunu gösterir. Ona göre kışın geldiğinin göstergelerinden biri sadece havanın soğuması değil, kayıkla yapılan avlanmanın bitmesi ve palamutun artmasıdır. Ayrıca köy halkı da Ali gibi doğadaki değişimlerin farkındadır. Mevsimleri sadece sıcaklık değişimi üzerinden değil rüzgârlar üzerinden takip ederler. "—Bu sene kış yok galiba... dedi biri. 'Kasımın onu, hâlâ sıcak! Öyle bir poyraz gösterdiydi geçenlerde, silindi gitti bir günde... Hep lodosa binik havalalar... Allah hayırlara tebdil etsin' " (Koray, 1970, s. 111). Ali'nin doğayla ilgili gözlemlerine ve tecrübesine dayanarak ifade ettiği bu farkındalık onun ruhuna da iyi gelir. Bir gece yarısı uyuyamadığında doğaya sığınır ve deniz kenarında huzur bulur. "Tam kıyıda, bir karış suda, ayın yalazasının içinde, ufak kefaller, hilaryalar atladi, pırl pırl gece mece demeyip... Martılar az açıkta denize denize oturmuşlardı ayın şerefine... Benek benek yapma küçük kayıklar, ağarmış karartılar..." (Koray, 1970, s. 48). Ali'nin dünyasında doğa ile insan arasında mesafe yoktur, her iki unsur birbirleriyle iç içe geçmiş halde bulunur.

Ali balıkçılıkla geçimini sağlamaktadır. Dolayısıyla romandaki insan – doğa ilişkisinin net bir şekilde gözlemlenebildiği yerlerden biri de onun bu konudaki deneyimleridir. Bu deneyimleri anlatan örneklere geçmeden önce bir konuya değinmekte fayda vardır. Ali'nin balıkçılıkla geçimini sağlamanın doğa tahribatının yanlışlığının vurgulandığı, doğa bilincine sahip bir eserde çelişki yarattığı düşünülebilir. Fakat derin ekoloji disiplinin kuramcısı Arne Naess'in de belirttiği gibi insan elzem ihtiyaçları için doğadan faydalanabilir. Bu durum, insanın doğaya hükmeden değil onunla uyum içerisinde ve bütünleşmiş olarak yaşaması gereken bir canlı olduğu fikrini zedelemeyiz (aktaran Dindar, 2012, s. 89). Bu nedenle Ali'nin romanda ihtiyacı kadarını alması, onun doğaya zarar verdiğini veya onu sömürdüğünü göstermez, aksine denizde geçen yaşamı doğayı daha iyi gözlemlemesini ve onunla arasındaki mesafenin ortadan kalkmasını sağlar. Denizden döndükleri bir sabah diğer balıkçılarla aralarında sardalya hakkında şöyle bir sohbet geçer:

"Sen bir görecen bunları, denizin içinde, bir canavar, köpek, camgöz, öyle bir büyük balık sataştı diyelim bunlara... Hep toplasır, üst üste, yan yana gelir bir koca yumruk olur bunlar... Sanırsın bir koca dağ! Sâfi et..."

Milyon başlı bir tek canavar... Derken, âniden hepsi birden, bir silkiniş silkinir, tüm pullarını atarlar!... Şimşek gibi... Atarlar, dökerek pullarını... Göz gözü görmez denizde... Milyonla pul, hepsi birden şimşek gibi... Altlarındaki canavar tüm sersem olur, savuşacağı yeri bile şaşırır... Deli çıkar hırsından!..." (Koray, 1970, s. 63).

Romanda balıkçılar sadece ava çıkıp para kazanan insanlar olarak kurgulanmamışlardır. Verilen örnekte de görüldüğü gibi kendileri dışındaki canlıların dünyasını tanır, onların özelliklerini bilirler. Bu sadece meslekî halden kaynaklanan bir zorunluluk değil, içinde yaşanılan doğanın farkında olmaktır. Bu farkındalık insanla doğa arasındaki mesafeyi azaltır, onları aynı gezegen üzerinde birbirlerinin dilinden anlayan iki unsur haline getirir. Eserdeki ayrıntılı betimlemeler bu farkındalığın sonucudur. Bu betimlemelerin, balıkçılığa dair ayrıntıların edebî bir eserde işlenmesi, söz konusu eserin ekoeleştiriyeye uygun malzemeye sahip olduğunu da gösterir. Yine benzer şekilde Ali'nin Kara ismini verdiği köpeğin, her seferinde sahilde onların balıktan dönüşünü beklemeleri, Ali'nin Kara'yı tuttuğu balıklarla beslemesi hayvanların da doğa ile kurulan dolaysız ilişkinin bir parçası olduğunu gösterir. "— Eee, bunun da rızkı buymuş be Sadık! Başkası kovuyor. Taş atıyor... Biz besliyoruz. Elbet bizi bekleyecek. Gelip bizi bulacak... Hadi gel, gel kara! Nah... al... kap... Hop!" (Koray, 1970, s. 64). Doğada sadece insanların "rızkı" değil diğer canlıların da rızkı bulunur. Aslında ekosistem dediğimiz döngü, canlı varlıkların ve onların çevrelerinin karşılıklı etkileşimine dayanır. Dolayısıyla bu döngü insanın tüketmesiyle değil, canlılar arasındaki alışverişle sürdürülebilir hale gelir. Narlıköy'de yaşayan insanlar bu döngünün içerisinde doğanın işlettiği sistemin içinde yaşarlar.

Mola'daki doğa bilincinin çoğunlukla Ali üzerinden işlendiğinden daha önce bahsedilmişti. Fakat yer yer Ali'nin köy hayatına dair yaptığı gözlemler aracılığıyla köyde yaşayan diğer insanların da bu dolaysız ilişkiyi sürdürdüğü görülür. Çocuklar küçük yaşlarından itibaren kumsalda, denizde oynayarak vakit geçirirler. Kendilerini kuma gömüp güneş banyosu yapmak kadınların günlük alışkanlıkları arasındadır.

Narlıköy'ün bütün çocukları, üç yaşından on üç yaşına, hepsi, kız-oğlan; küçükler belden aşağı, daha küçükler tamamen çıplak, çığlık çığığa, düşe kalka itişiyorlardı, Muta burnunun haziran sonu güneşiyle kırmızı harlayan bembeyaz kumlarının, pırıl pırıl denizle serinleyiverdiği, ıslak, sert şeridin üzerinde... (...) Kuşu görür görmez, en büyük eğlencelerini hemen tanımışlar, bağırmaya başlamışlardı. —Kepkep geldi! Kepkep geldi!... Koşun kepkep geldi!... (Koray, 1970, s. 31-32).

Romanda doğa köylüler için yalnızca estetik bir dekor veya geçinmelerini sağlayan bir unsur değildir. İnsanlar doğaya sadece bakmaz, aynı zamanda onu görüp tanır. Rüzgârların çeşidinden havanın nasıl olacağını bilirler, balıkların görülme zamanından ayları çıkarabilirler, fırtına veya pervane kuşu diye de bilinen kefken kuşu için tempo tutabilirler, doğanın sunduklarının sadece kendileri için değil diğer canlılar için de olduğunu farkındadırlar. Bu durum insanla doğa arasındaki mesafeyi azaltır ve aralarındaki bağı dolaysız bir ilişkiye indirger. Bu ilişki onların günlük yaşamlarını düzenler, kültürlerini ve algılarını şekillendirir. Örneğin balıktan dönen tekneler sahilde onları bekleyen başka hayvanları besler, yaz aylarında çocuklar sahilde, denizde beraberce vakit geçirirler, kadınların günlük kıyafetleriyle kumsalda oturup sohbet etmeleri yine yaz aylarının sosyal aktivitelerinden biridir. Yani kentli bir insanın yılın belirli günlerinde

ruhsal ve bedensel olarak dinlenmek için geçireceği bu dönem Narlıköy insanının tüm yaşamını oluşturur. Bu nedenle de bu ilişki sadece tüketime dayalı değil, doğayla karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişki haline gelir.

2.2. Doğa - Kent Çatışması

İnsanın doğa ile kendisi arasına koyduğu mesafeyi görebilmesi için doğadan uzak bir yaşamın başlaması gerekmiştir. 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyıla kadar devam eden ilk sanayi devrimin etkisiyle şehirleşme ve şehirlere olan göç artmıştır. Bunu takip eden süreçte elektrik, petrol ve doğalgaz ile çalışan araçların keşfi makineleşmeyi hızlandırmıştır. Bu durum, insanın doğadan uzaklaştıkça ortaya çıkan, kendisi ve çevre ile ilgili sorunları görünür kılmıştır. "Doğa yazını endüstri çağının bir yan ürünü olarak da değerlendirilmektedir. Kimilerine göre doğa yazını, makineleşmeyle birlikte, doğanın uğradığı zararların önlenmesi ve topraktan kopan insanın tekrar toprağa bağlanabilmesi çabalarıdır" (Özdağ, 2017b, s. 14). Yani, doğa yazınının ortaya çıkma nedenlerinden biri kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte insanların ruhsal olarak dinlenmeye ihtiyaç duymaları ve bunun çözümünü doğada bulmalarıdır. "Kimilerine göre doğa yazını, makineleşmeyle birlikte doğanın uğradığı zararların önlenmesi ve topraktan kopan insanın tekrar toprağa bağlanabilme çabalarıdır" (Özdağ, 2017a, s. 51). Böylece insan tekrar tabiata yönelmeye ve onun kendisi için önemini kavramaya başlar. Ne var ki artık kentin albenisi de doğaya yönelen insanla beraberdir. Dolayısıyla insan, kentin birçok alandaki modern koşulları ile toprağa dönüşün veya tabiatla iç içe yaşamının iç huzuru arasında sıkışır. Bu durumu aşmak içinse iki yöntem dener; ya mümkün olduğunca şehirdeki olanakları köye getirmek ister ya da kente göç eder. Bu seçenekler her hâlükârda insanla doğa arasındaki bağı zayıflatır. Köyün şehirleşmeye başlaması doğanın tahribatı ile, kente göç ise nüfus dağılımındaki dengesizlikten dolayı fiziksel, sosyal ve ekonomik imkanların yetersizliği ile sonuçlanır. Üstelik köyden kente göç bireyler için bir kültür buhranını da beraberinde getirir. *Mola'* da doğa - kent çatışması çoğunlukla köyün turistler için şehirdekilere benzer olanaklar ile kalkındırılmasının yarattığı sıkıntılar üzerinden devam eder.

Peki kentleşmek insanlara neden çekici gelmektedir? Bu sorunun yanıtı kentin tanımında gizlidir.

Gerçekten, kentsel yaşamla uygarlık arasında yakın bir ilişki olduğunu varsayan görüşler yaygındır. O kadar ki, bu görüşler, kimi dillerdeki kent ve uygarlık karşılığı sözcükler arasındaki benzer benzerliği de kanıt olarak kullanma eğilimindedirler. Latin dillerinde uygarlık (civilization) ve kent (city, civitas), Arapçadaki medeniyet, medeni ve kent (medine) gibi sözcükler arasındaki köken benzerliği uygarlıkların kentlerden kaynaklandığını düşündürmüştür. Yunanca'daki kent (polis) sözcüğünün de siyaset (politiae) ile aynı kökten kaynaklandığı bilinmektedir. Kentsel yaşamın uygarlığın beşiği olarak algılanması, kimi dillerde, kibarlık (civilité) ve görgü (urbanité) sözcüklerinin de kent kökünden türetilmelerine yol açmıştır. Bir başka deyişle, kibarlık ve görgü kent insanına özgü özellikler olarak algılanagelmiştir.

Öte yandan toplu yaşam kentte siyasallaşmakta, temsili demokrasi kurumlarının yanı sıra, kent doğrudan demokrasinin katılımcı yöntemlerinin de uygulandığı bir ortam olmaktadır. (Keleş, 2005, s. 10).

Tarihte, fiziksel, ekonomik ve toplumsal büyümenin simgesi haline gelen ve bir anlamda milletlerin gücünü temsil eden kentler insanların algısını da bu yönde şekillendirmişlerdir. Kentleşen ve onun olanaklarından faydalanan insanın kentin olumlu özelliklerine sahip olacağı, bunun da kişinin sosyal statüsünü yükselttiği inancı kabul görmüştür. Bu durum, özellikle Türkiye’de köyden kente göçün arttığı 1950’li yıllar ve sonrasındaki otuz yıllık süreçte, kırsal alanlarda yaşayanların insanların kente yerleşme, orada yaşamaya devam edenlerin ise yaşadıkları yeri kentleştirme çabalarını açıklar. Psikolojik etkenler dikkate alındığında “Kentlerin özgür havası, daha geniş bir gruba mensup olma duygusu, kentli olmanın gururunu paylaşma, bu etkenlerin başlıcalarıdır. Kimi yerlerde ise, köyden kente göç etmeye, belli bir toplumsal aşağılık duygusunu ortadan kaldıran ‘yükseliş’ gözü ile bakılır.” (Keleş, 1976, s. 40) tespitlerinde bulunulabilir. Kentte veya kentin olanaklarına sahip bir yerde yaşayan birey, kendisini ayrıcalıklı ve sınıf atlamış hisseder. Kentin sağladığı psikolojik üstünlüğü çeşitli olanaklar da destekler. İhsan Sezal, kentlerdeki eğitim, sağlık, barınma gibi imkânların köyden kente yerleşen insanları cezbedtiğini söyler. Ayrıca kentteki insanın köydekenden daha fazla gelir elde edebilmesi de bu cazibeyi artırır (1992, s. 39). Böylelikle kent çekici bir yer haline gelir. *Mola*’da köyden kente göç işlenmez. Bir grup köylünün turizmden para kazanmak kaygısı ile köyü kentleştirmeye çalıştıklarına tanık oluruz. Bu, ilk başta anlamlı görünse de yapılan çalışmaların zaman içerisinde köyün doğal yapısını bozacağı, insanla doğa arasındaki yakınlığı baltalayacağı ima edilir.

Narlıköy’de bazı düzenlemeler yapılmasına karar verilmesi Ali’nin depremden sonra oluşan göçükte para bulması ile başlar. Ali’nin bu parayı kendi ihtiyaçları için değil de köyün ihtiyaçları için kullanmak istemesi onun köyüne olan bağlılığının göstergesidir. Ali ile köyü arasındaki bu bağ, onun köyün doğal dokusunun korunması yönündeki ısrarının da kaynağı olduğu için önemlidir. O, köye çekidüzen verildiği takdirde köyün birçok yerden güzel olacağı kanısındadır.

Köyü çok bir seviyorum da ondan Zehra. Bizim köyümüz, benim köyüm bu. Hem de çok bir güzel köy! Eşsiz, emsalsiz. Görmüyor musun? Çok bir güzel... Ben görüyorum. Hem herkes görüyor... Herkes söylüyor. Ne demişti, o geçen sene buraya gelen, kamp – çadır kuran, yaz geçiren emekli albay? (...) “Dünya gezdim, böyle güzel balıkçı köyü görmedim. Allah vermesin gâvurların elinde olsa, ne bir yapmazlardı burayı, Fransa plajlarına üstün olurdu bu köy sizin...” (Koray, 1970, s. 54-55).

Ali bunun üzerine hazineyi bulduktan sonra ilk olarak köyün yolunu, limanını, meydanını onartmaya karar verir. Böylelikle köyün turistler için de bir çekim merkezi olacağını düşünür.

— Arkadaşlar, dedi Ali. “Bütün dedikleriniz, su, elektrik, iskele, hepsi lâzım. Zamanla da hepsi olur, yapılır, gelir. Sinema bile... Ama biz evvel Allahın yardımıyla bir imkân, bir fırsat geçti elimize, dedik ki... önce köyümüzün içini, eliniz yüzünü toplayalım, düzeltelim. Dışarıdan biri geldi mi, utanmayalım. Şuraları, şu kahveleri, rıhtımı, meydanı, bir insan gibi hâle koyalım. Diğer her şey, zamanla yapılır arkadan dedik” (Koray, 1970, s. 67-68).

Ali köy için yapılacak çalışmalarda öncelik sırası yapar ve köyü kentli bir görünüme kavuşturmaktan ziyade ona daha temiz ve estetik bir hal kazandırmak için çabalar. Bu çaba Narlıköy'ün kentleşmesi uğruna insanların doğadan kopması veya köyün doğal dokusunun tahrip edilmesi tavrını barındırmaz. Ali'nin bu konudaki hassasiyeti plaja çöp dökülmesinden ve oranın tuvalet olarak kullanılmasından duyduğu rahatsızlıkla da fark edilir. Muhtar'ın ve köylülerin önceliği köye sinema getirilmesi, birçok yere beton dökülmesi yönündeyken Ali'nin köyü güzelleştirme çabaları da çevrenin korunması ve temizliğini de içerir.

[...] Bundan böyle, en önemlisi, kumlara, sahile, denizboyuna çöp dökülmesin ve de büyük aptest kat'iyyen bozulmasın! Her adımda, bilmiyor, basıyor yabancılar! Hem de çok fena kokuyor... Hem de... Hem de mikrop... Hastalık... En güzel plac yeri halbuki bizim bu kumsal! En bir kıymetli yeri köyün. Bilene her bir kumunun tanesi, bir altın eder... (Koray, 1970, s. 69).

Ali'nin çabaları köylünün nezdinde "modernleşmek" olarak algılanır. "— Bu yolları, meydanı, rıhtımı, sahilboyunu hep düzleyecek, beton atacak, moderin yapacakmış diyorlar..." (Koray, 1970, s. 38). Çünkü köylünün kafasında modernleşmek fiziksel koşulların rahatlığına işaret ettiği kadar estetik olana da karşılık gelmektedir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da köylünün betonlaşmayı modernleşmenin ölçütlerinden biri olarak görmesidir. Çünkü beton kenti ve dayanıklılığı simgeler. Oysa kırsalda yaşayan insanlar binlerce yıldır doğadaki malzemeler aracılığıyla ihtiyaçlarını gidermektedirler. Taş evler ve köprüler, ahşap, kerpiç evler bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu nedenle de tamamen betondan yapılacak bir yapıyı modernlikle özdeşleştirmektedirler. Betona dayalı yapılaşmanın, geleneksel yapılaşmaya göre daha uzun ömürlü ve sağlam olduğu görülebilse de yaşam tarzında getirdiği değişikliklerden dolayı insan ile doğa arasındaki mesafeyi artırdığı söylenebilir. Özellikle kentleşme dikkate alınacak olursa bireyin barınma, temizlik, beslenme, sosyal hayat gibi ihtiyaçlarının giderilmesi konforlu fakat doğadan izole olmuş kapalı mekânlara taşınır. Böylelikle kırsal yaşamda doğayla iç içe eğlenen, yaşayan insan kent yaşamında oradan uzaklaşmış olur. Kırsalın kentleşmesi ise oranın fiziksel ve ruhsal yapısının değişmesine de neden olur. *Mola*'da Ali, köyün gelişmesini, düzenlemesini istemekle birlikte onun bire bir kente benzemesine karşıdır. Nitekim Koca Nine'nin vefatından sonra köydeki düzenlemelere devam etmek istediğinde Muhtar'ın kendisinden habersiz yaptıkları onu öfkelenendirir. Kumsaldan bir dönümlük yerin Meteoroloji Müdürlüğüne tahsis edilmesi Ali'yi çıldırtır.

—Yahu ne diyorsun... Böyle yer. Bu kadar büyük... En bir iyi yer... Kumun, kumsalın göbeği... En manzaralı. Denize iki adım... Koskoca, bir dönümlük yer... Yahu, sahi mi söylüyorsun Aziz? Şimdi temelli çıldıracağım. Yahu, kim verir? Nasıl verir? Köyün malı, en has yeri... Kim, hangi haklan verir? Kim, nasıl gelip alır da, tellen çevirir? (...)

—Canım... yarın birgün bir de evcağız kurarsak, demiştir adamlar, tatilde falan geliriz, hiç olmazsa bir yıkanırız, banyo yaparız denizde... Bilmez mi eloğlu konacağı yeri?

(...)

—Öyle bir olur ki Ali âbi... Hem de olmuş bilem... Şimdiden görüyoruz, her sabah, bir merâsim, gelip o küçük kulube gibi şeye, kilidi çözüyor, ölçüp biçiyor, kâğıda bir şeyler çiziktirerek gidiyor senin Turizm Başkanı! Koca Muhtar! Tuka maaş, ay sonunda. Akmasa damlar... Ondan üç, bundan beş kaptın mı bu memlekette, geçinip gidersin n'olcak... (Koray, 1970, s. 218-219).

Köylünün ve ziyaretçilerin kullandığı kumsaldan bir dönümlük alanın para uğruna Meteoroloji'ye verilmesi hem görüntüyü bozup plajın bir kısmını işlevsiz hale getirir hem de orayı kullanan insanları ikinci plana atar. Ayrıca bu durum çıkar uğruna doğanın tahrip edilmesinin de önünü açmış olur. Bu örnekte devletle özdeşleştirilebilecek Meteoroloji Müdürlüğü'nün, Muhtar'ın ve onların hava durumunu ölçmek için sahile kurdukları düzeneğin kenti simgelediği söylenebilir. Buna karşın Ali insanı ve köy üzerinden doğayı savunmaktadır. Muhtar ile Ali arasındaki benzer bir görüş ayrılığı köyle yaptırılacak iskele konusunda da kendisini gösterir. Muhtar, Kaymakamlıktan aldığı elli bin lirayı beton bir iskelenin yapımı için kullanmak isterken, Ali köyün hâlihazırda bir iskelesi olduğunu ve gelen parayla yolun onartılması gerektiğini söyler.

—İskele işte... Basbayağı... Beton iskele. Tahsisat verdi Devlet Baba, köy için... Biz de iskelemizi yapıyoruz. Hep böyle kalacak değil ya...

—Yol, yol? Diye bağırdı Ali. Ya yol? Ya köyün içi? Ya yol? Ellibin lirayı iskeleye mi bağlıyorsunuz? En bir lüzum bu mu idi? Hiç değildi... İskele var, iyi kötü. Ya yola bakalım biz... Biz ada mıyız, vapur, gemi bekleyecek? Yanaşmıyor mu bizim erdek motorları bu iskeleye? Ne var? Yola bak sen... Yol ki, turist gelsin arabaylan (Koray, 1970, s. 220).

Modernleşmenin şehirleşme ile eşdeğer olduğu algısının doğru olduğu varsayımından hareket edilse bile, Muhtar köyün, insanların ihtiyaçlarını gözetmeden, doğanın tahrip edilmesine yönelik endişeler taşımadan Narlıköy'deki yapılaşmaya izin verir. Oysa Ali'nin önceliği, insanların ihtiyacı giderilirken köyün güzelliklerinin de korunmasıdır. Bu durum romandaki köy kent çatışmasını açığa çıkarır. Çünkü Muhtar'ın kent algısı maddi çıkarlar eşliğinde, kentin psikolojik olarak insanlara sağladığı üstünlük hissiyle şekillenir. Ali'nin çabası ise köyü kente çevirmekten çok onu hem köylüler hem de ziyaretçiler için daha konforlu ve daha estetik hale getirmek çabasından ibarettir. Kent koşullarına erişmenin modernleşmek anlamına gelmeyeceğini ve doğaya nasıl zarar verebileceğini Aldo Leopold şu sözlerle ifade eder:

Yirmi yüzyıl boyunca ilerlemecilik sokaktaki insana bir oy, bir milli marş, bir Ford marka araba, bir banka hesabı, ve bir de üstünlük duygusu kazandırmış, ancak bu ne çevresini kirletmeden ve soyup soğana çevirmeden yaşama kapasitesi ne de böyle bir kapasitenin medeni olmanın gerçek sınavı olduğunu öğretmiştir (aktaran Özdağ, 2017b, s. 46).

Leopold'un görüşleri de dikkate alındığında Mola'da vurgulananın aslında konforlu fiziksel koşullara kavuşmanın insanları şehirli veya modern yapmayacağı, aksine bu koşulların doğayla ters düşmemesi konusunda insanın sorumluluk ve farkındalık sahibi olması gerektiği görülür.

Romadaki doğa - kent çatışmasının dolaylı olarak görüldüğü yerlerden biri, Ali'nin İstanbul'da geçirdiği günlerdir. Burada İstanbul'un fiziksel görüntüsü üzerinden bir gönderme yapılmaz. Fakat kentli insanın görgülü ve modern, köylünün ise kaba olduğu algısından hareket edilir. Ali, Koca Nine için istenilen kanı bulmuş ve telaşa onu hastaneye yetiştirmeye çalışmaktadır. Onun yoğun trafikte arabaların arasından koşar adımlarla geçmesi bir taksinin sertçe fren yapmasına neden olur.

Bir cayırtı, fren yaptı araba.

—Allahın ayısı! Andavallı... Dağdan inme yabanî! Hıyar oğlu hıyar...

Bir şey değil, adamdan sayacaklar seni...

(...)

—Yaşanmaz oldu bu şehir âbi... Dedi şoför. "Hep bu aylardan, ipini koparan burada... Ezeceksin herifi, bir de adamdan sayacaklar..."

(...)

Koşuyordu Ali.

Birine çarptı, savurdu adamı.

"Höst... Höst, dağdan inme... Oha be!"

Duymadı Ali.

İyi bilirdi İstanbul'u.

Çok gelip gitmişliği vardı, balık satıp, ağ almaya falan. Kolay ayıramazlardı onu has İstanbulludan; giyinişi, konuşuşu pek batmazdı göze... (Koray, 1970, s. 151-152).

Romandan alınan bölümde taksi şoförünün ve çarpıştığı adamın Ali'yi "dağdan inme"likle suçlamaları onu şehirdeki yaşam biçimine ait görmemeleriyle açıklanabilir. Koca Nine de Ali'nin hastanedeki görevliyle konuşmasını aynı bakış açısıyla değerlendirir. "Ne de güzel konuşmasını biliyor Alişi. Tam şehirli gibi, Bey gibi" (Koray 1970: 153). Verilen örneklerde, kentin, insanları hem sağladığı fiziksel imkânlarla hem de psikolojik etkenlerle cezbediği görülür. Ali Koca Nine'yi tedavi için İstanbul'a getirir, çünkü Narlıköy'de tedavi olma şansı yoktur. Kentin sağlık alanında insanlara sağladığı imkânlar kırsal alanlara göre daha zengindir. Öte yandan giyim, konuşma, davranış gibi özellikler kentliliğin ölçütleri olarak görülür. Kişinin toplum içerisinde nasıl davranacağını bilmesi, kıyafetinin özenli olması, insanlarla iletişim kurarken kibar konuşması onu kentliliğe yaklaştırır. Erkal, kentliliğin hem fiziksel çevredeki hem de değer yargularında ve davranışlardaki değişime işaret ettiğini belirtir (2000, s. 186). "İstanbul beyefendisi" tabirinin nezaket ile özdeşleştirilmesi, Koca Nine'nin de Ali'nin konuşmasından yola çıkarak onu "has İstanbullu"ya benzetmesi kentlilik ve modernlik kavramları arasındaki paralel ilişkinin göstergesidir. Bu gösterge aynı zamanda kentli olmayan insanın kaba ve görgüsüz kabul edilebileceğini de ima eder.

Mola'daki doğa - kent çatışması çoğunlukla köyünü güzelleştirmeye çalışan Ali ve ona köstek olan Muhtar ile köylüler üzerinden işlenir. Aslında her iki taraf da köyün güzelleştirilmesi, turistler için çekici hale getirilmesi konusunda hemfikir olsalar da Muhtar'ın bunu yaparken köyün doğal dokusunun korunmasını dikkate almaması bu konudaki çatışmanın temelini oluşturur. Ali'nin çevrenin kirletilmemesi, köyün doğallığının bozulmaması konusunda farkındalığı öne çıkar. Bu çatışma aynı zamanda kentli insanın

modern olduğu algısı üzerinden de desteklenir. Muhtar'ın körü körüne köyü kente benzetme çabasına karşılık, Ali'nin sadece köyü daha konforlu ve estetik hale getirme çabası vardır. Üstelik Ali, kentli bir insan olmamasına karşın konuşma biçimi ve tavıyla modernliğin sadece kentlilere özgü bir özellik olamayacağını vurgular.

SONUÇ

Yaman Koray tarafından kaleme alınan *Mola* isimli romanı doğayı konu alan diğer edebiyat eserlerinden ayıran özellik, doğanın ve doğa ile iç içe geçmiş bir yaşamın insanlar için ne ifade ettiğinin sorgulanmasıdır. Roman sadece deniz kenarındaki kasabada yaşayan balıkçıların yaşamlarını konu edinmekle yetinseydi, gerçekçi bir anlatım tutumuyla ve edebî bir üslupla sunulan doğa betimlemelerinin ötesine geçemeyecekti. Oysa *Mola*, balıkları tanıyan, mevsimlerin değişimini balık çeşitleri ve rüzgârlar üzerinden anlayabilen insanları, yazın kumsalda, denizde oynayarak büyüyen, hayvanları tanıyıp oyunlarına dahil eden çocukları anlatır. Bu nedenle hem belirli bir coğrafyanın doğasını hem de o coğrafyada yaşayan insanların tabiatla kurduğu ilişkiyi ortaya koyar. Romanın başkahramanı Ali'nin doğanın korunmasına, hayvanların da onun bir parçası olduğuna dair gösterdiği farkındalık bu ilişkiyi derinleştirir. Ayrıca bir çatışma unsuru olarak romanın bir diğer kahramanı Muhtar'ın köyün öncelikli ihtiyaçlarını dikkate almadan onu kentin imkânları ile donatmaya çalışması köy - kent zıtlığını ortaya çıkarır. Bu zıtlık üzerinden kentleşmenin sağladığı imkânların her ne kadar insanı daha konforlu yaşam koşullarına kavuştursa da insan ile doğa arasındaki mesafeyi artırdığı mesajı verilir. İnsan aslında doğa ile iç içe yaşayabildiği ve onu koruyabildiği ölçüde yaşamla olan bağını da korur. Bunun aksi, insan yaşamını konforlu fakat manevî anlamda yapay ve otomatik bir sürece dönüştürür.

Mola'da, toprağın, akarsuların veya denizin kirlenmesi, iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması gibi sorunlar ve bu sorunları kültürel, toplumsal bağlamda değerlendiren bir bakış açısı yoktur. Yani, çevre sorunlarına dair bir bilinçten çok bir doğa duyarlılığından bahsedilebilir. Bu duyarlılık ise, romanda, denize, hayvanlara duyulan derin bir tutku, doğanın korunmasına karşı gösterilen hassasiyet ve insanların doğayla iç içe geçmiş yaşamlarını anlatan ayrıntılı gözlemler şeklinde görülür. Bu nedenle ekoeleştiriyeye uygun çözümleme yönteminin ilk aşaması için araştırmacılara zengin bir malzeme sunar. Dolayısıyla *Mola*, Yaman Koray'ın diğer romanları gibi Türk edebiyatında doğaya dair farkındalığı yansıtan, bu farkındalığın oluşmasına katkı sağlamış romanlardan biridir.

SUMMARY

The relation between nature and the man forms the basis of art. In the first stage of this relation lies the imitation of nature. The adventure of man, who reflects what he sees in nature to oral literature, theatres and music continues with mythological stories. Feelings and characteristics that belong to man such as heroism, combativeness, power, anger, greed, jealousy, and love appear in the elements of nature. With romanticism, the perception of nature is reformed and nature becomes a shelter for human beings. In this period, nature takes over the function of being a place to find peace for the people who cannot cope with negative emotions as well as a place for the people who escape from cities and crowds of the cities. With realism, nature begins to be portrayed like reality of photography. Therefore, this reality includes both the good and bad. The breaking point in man's relation with nature begins with urbanization. People who migrate to the city due to the economic, sociological and psychological reasons are cut off from nature. The new environment to live in offers a

more mechanical life to the man besides being richer than a life in nature in terms of physical conditions and job opportunities.

The perception of nature in Turkish literature proceeds similarly to the stages listed above. Divan literature describes nature through poetic themes (mazmun) while there is a pantheistic and realistic perception of nature in folk literature. The man is spiritually and physically in nature in the works of folk literature. He does not see himself more powerful than the nature or separated from it. In the early works of Tanzimat literature, nature is mostly seen as a background that is expressed in artistic sentences and cannot be internalized. In the second period of Tanzimat literature, as well as being the symbol of melancholy and sadness, nature becomes a place where people confront themselves under the influence of romanticism. In Servet-i Fünûn and the Second Constitutional Monarchy Periods, nature is handled in a realist and symbolist way. The relation between nature and human is handled in a sincere literary style and with a realistic point of view with the effect of the National Struggle that started and continued in Anatolia as the proclamation of the Republic approached. This realistic attitude that developed against nature continues until the 1970s, when the effects of urbanization and modernization were seen. The years when the urbanization and rural-urban migration in Turkey increased cause serious change in human-nature relationship.

The aim of the work titled as *Perception of Nature in "Mola" by Yaman Koray* is to reveal the perception of nature in the novel *Mola* written by Yaman Koray in 1970. The perception of nature in the novel, which takes place in a village named Narlıköy in Erdek, is given through nature-city conflict and also through people's awareness of nature. This novel offers a variety of materials about the evolution of human-nature relationship because it was written in a period when urban migration and urbanization increased in Turkey. In order to evaluate and interpret this material, the method of ecocriticism was used, which emerged as a new criticism method in the field of literature after the 90s. In the first phase of ecocriticism, the view of people living in rural areas on urbanization, the relation between modernism and urbanization, and how this relationship affects the distance between people and nature and the extent of people's awareness of nature and the protection of the environment are questioned.

In *Mola*, the relationship between nature and human progresses over two titles. The first one is the awareness of nature, and the second one is the nature-city conflict. The main character of the novel is called 'Ali'. His deep love and devotion to his village and his livelihood through fishing are the basis of his awareness of nature. The topic, Ali's love and devotion to his village, is processed through his direct relationship with nature and his sense of responsibility towards nature. This awareness is seen in the chapters where nets and boat types, fish species, fishing methods, seasons and winds are told. While his fishing is being expressed, it is emphasized that he continues his life struggle in nature by taking only what he needs without giving any harm to the nature.

In the topic of nature-city conflict, the conflict caused by these concepts is handled through Ali and the villagers. Ali wants his village to develop and get better physical conditions; however, he is against the denaturation. Nevertheless, other villagers, especially the village representative, try to make the village look like a city, because they associate urbanization with modernization. Hence, they ignore the deterioration of nature and the pollution of the environment. Their motivation at this point is to turn the village into a small

city through financial support to the village, thus, to increase the tourism income. Ali is fictionalized as an idealized type who opposes the villagers at this conflict.

The feature that distinguishes the novel *Mola* from other literary works on nature is the questioning of what nature and a life in nature mean for the people. The novel tells about people who know about the fish; comprehend the seasonal changes through fish types and winds, and the kids growing up by playing on the beach in summer. Therefore, it reveals both the nature of a particular geography and the relationship of people with nature there. The message in the novel is that although the opportunities that the urbanization provides through the conflict between the village and the city make people live in better conditions, they also increase the distance between nature and the man. In fact, human beings preserve their bond with life as long as they can live in nature and protect it. Otherwise, it not only turns human life into a good life, but also into a spiritually artificial process.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution
Conflict of Interest:	No conflict of interest
Copyrights:	No material subject to copyright is included

KAYNAKÇA

- Adamson, J. & Slovic, S. (2009). Guest Editors' Introduction: The Shoulders We Stand On: An Introduction to Ethnicity and Ecocriticism. *MELUS:Multi-Ethnic Literature of the U.S.*, 34(2), 5-24. doi: [10.1353/mel.0.0019](https://doi.org/10.1353/mel.0.0019).
- Aksakal, A. (2019, 9 Eylül). Yaman Koray. Erişim adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/koray-yaman>.
- Buell, L. (1995). *Environmental imagination: Thoreau, nature writing, and the formation of American culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Buell, L. (2005). *The future of enviromental criticism environmental crisis and literary imagination*. USA: Blackwell Publishing.
- Dindar, G. (2012). Derin ekoloji hareketi ve ekoeleştirir: bir garip şair Orhan Veli. S. Oppermann (Ed.), *Ekoeleştirir çevre ve edebiyat içinde* (s. 59-92). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Erkal, M. E. (2000). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları
- Glotfelty, C. (1996). Introduction: Literary studies in an age of enviromental crisis. C. Glotfelty & H. Fromm (Ed.), *The ecocriticism reader landmarks in literary ecology içinde* (s. xv-xxxvii.). Athens: University of Georgia Press.
- Irmak, E. (2018). *Eski köye yeni roman köy romanının tarihi, kökeni ve sonu (1950-1980)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keleş, R. (1976). *Kentbilim ilkeleri*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Keleş, R. (2005). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29 (246), 9-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/839>
- Oppermann, S. (2012). Ekoeleştirir: çevre ve edebiyat çalışmalarının dünü ve bugünü. S. Oppermann (Ed.), *Ekoeleştirir çevre ve edebiyat içinde* (s. 9-58). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Özdağ, U. (2017a). *Çevreci eleştiriyeye giriş doğa kültür edebiyat*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Özdağ, U. (2017b). *Edebiyat ve toprak etiği, Amerikan doğa yazınında Leopold'cu düşünce*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Özdağ, U. & Gökalp Alpaslan, G. G. (2010). Türkiyat araştırmalarında yeni bir alan: çevreci eleştirir. Ü. Ç. Şavk (Ed.), *Orhon yazıtlarının bulunuşundan 120 Yıl sonra Türklük bilimi ve 21. Yüzyıl, 3. Uluslararası Türkiyat araştırmaları sempozyumu bildiriler kitabı içinde* (s. 641-651) (C. 2). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Öztop, E. (2005, Eylül). Kral çıplak diyemeyenlere yapılan 'sanat' deli ediyor beni. *Cumhuriyet Kitap*, 815, 4-6.
- Öztop, E. (2006, Mart). Yaman Koray'ın ardından uğurlar ola kaptan. *Cumhuriyet Kitap*, 841, 10.
- Rueckert, W. (1996). Literature and ecology. G. Cheryll & H. Fromm (Ed.), *The ecocriticism reader landmarks in literary ecology içinde* (s. 105-123). Athens: University of Georgia Press.
- Sezal, İ. (1992). *Şehirleşme*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Siyavuşgil, S. E. (1993). Türk halk şiirinde tabiat. Ş. Elçin (Ed.), *Türk edebiyatında tabiat içinde* (s. 7-20). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2007), *Su ürünleri terimleri sözlüğü*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
Erişim tarihi: 14.04.2020.

Uzkuç, S. (2016). *Yaman Koray'ın hayatı, sanatı üzerinde bir inceleme* (Doktora tezi). Erişim
adresini: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Fiil Tamlayıcı İlişkisi Bağlamında Yönelme +(y)A ve Belirtme +(y)I/U Durum Biçimbirimlerinin Farklı Kullanımı: *Acı-*, *Bak-* *Döv-*, *Gül-* ve *Seyret-* Fiilleri Örneği

Arş. Gör. Hüseyin Gökçe
İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
h.gokce16@hotmail.com

Öz

Türk lehçeleri ve Anadolu ağızlarında durum biçimbirimlerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı birçok örnek vardır. Özellikle +(y)A ve +(y)I/U durum biçimbirimleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılır. Söz konusu kullanım aynı grup içerisinde yer alan Oğuz grubu Türk lehçelerinde de görülür. Bu lehçelerde ortak olarak -aynı ya da yakın anlamda kullanılan *acı-*, *bak- döv-*, *gül- ve seyret-* fiilleri bazen yönelme bazen belirtme biçimbirimli tamlayıcılar ile kullanılmıştır. Bu çalışmada mezkûr fiillerin farklı biçimbirimlerle kullanılmasının sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen fiiller, daha doğru sonuçlara ulaşabilmek amacıyla her bir oğuz lehçesi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bir dil ya da lehçe içerisindeki durum biçimbirim değişikliği zaman içerisinde meydana gelir. Dolayısıyla fiilde görülen bu değişikliklerin sebeplerinin açıklanabilmesi için o fiilin eski dönemlerde hangi anlamda hangi biçimbirimlerle kullanıldığı bilinmelidir. Bu çalışmada da *acı-*, *bak- döv-*, *gül- ve seyret-* fiillerinin eski dönemlerde hangi anlamda hangi biçimbirimle kullanıldığına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstem, biçimbirim, yönelme, belirtme, Oğuz lehçeleri.

Different Use of Accusative +(y)I/U and Dative +(y)A Morphemes in the Context of Verb Completion Relationship in Oguz Group Turkish Dialects: Example of the Verbs *Acı-*, *Bak- Döv-*, *Gül-* and *Seyret-*

Abstract

In Turkish dialects and Anatolian dialects, there are many examples where situational morpheme is exchanged. In particular, the case of + (y) A and + (y) I morphemes is often used interchangeably. The said use is also seen in the Turkish dialects of the Oğuz group, which are included in the same group. The verbs *acı-*, *bak- döv-*, *gül-* and *seyret-* are used in these dialects in the same sense, sometimes used with dative and sometimes accusative morpheme complement. In this study, reasons of using the said verbs with different morpheme are tried to be explained. These verbs were evaluated separately in each dialect in order to achieve more accurate results. Morpheme change in a language or dialect occurs over time. Therefore, in order to explain the reasons of these changes in the verb, it should

be determined in what sense and with which morpheme the verb was used in the old times. In this study, it was also explained in what sense and with which morpheme the verbs *acı-*, *bak-*, *döv-*, *gül-* and *seyret-* were used in the old periods.

Keywords: Valency, morpheme, dative, accusative, Oguz dialects.

GİRİŞ

Türkçede durum eklerinin fiille kurduğu ilişki konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Araştırmacılar tarihî ve çağdaş Türk dillerinden örnekler vererek bu konu üzerine eğilmiş ve farklı bakış açıları getirmiştir. Son dönemlerde bu konu, istem (valenz) üzerine yapılan çalışmalarda ele alınmıştır.

Fiillerin istem konusu ile ilgili ilk ayrıntılı çalışma, Tahir Kahraman tarafından yapılmıştır (1996). Kahraman, Türkçe Sözlük'ten ve edebî eserlerden tarayarak tespit ettiği fiillerden hareketle bu fiillerin hangi durum ekli tamlayıcıları hangi şartlarda alabildiğini belirtmiştir. Kahraman'ın ardından Sev de (2011) sözlükler ve edebî eserlerden hareketle *et-* fiiliyle kurulan birleşik fiillerin aldığı tamlayıcıların listesini verir. Benzer bir çalışma da Ölker tarafından yapılmıştır (2018, s. 56-59). Yapılan bu çalışmalar dışında istem konusu ile ilgili birçok tez çalışması da hazırlanmıştır.¹ Doğan tarafından hazırlanan "Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri" (2011) isimli doktora tezi, istem konusunu ele alan en kapsamlı tez çalışmalarından biridir. Ayrıca Köktürkçe ve Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesi'nde istem konusu üzerine, makale düzeyinde çalışmalar da yapılmıştır (Dinar, 2010; Özkan, 1999, 2011; Bilveren 2015; Erdem, 2004, 2006).

Bahsi geçen bu çalışmalar genel olarak fiillerin tarihî ve çağdaş Türkçedeki durum biçimbirimleri ile ilişkisini ele alır. Bu çalışmalarda özellikle $+(y)A$ ve $+(y)I/U$ biçimbirimlerinin sıklıkla birbirinin yerine kullanıldığı görülmüştür. Bu sebeple bazı araştırmacılar Anadolu ağızlarındaki, çağdaş lehçelerdeki veyahut tarihî lehçelerdeki $+(y)A / +(y)I/U$ değişimi üzerine çalışmalar yapmış ve bu değişimin sebeplerini açıklamaya çalışmışlardır. Türkçede $+(y)A / +(y)I/U$ değişmesine sebep olarak bugüne kadar ileriye sürülen görüşler şu şekildedir.

Korkmaz, Eski Türkçenin (ET) n lehçesinde görülen $+ag / +eg$ belirtme durum biçimbiriminin Batı Anadolu ağızlarında $+(y)A$ olarak devam ettiğini ifade eder ve Batı Anadolu ağızlarında sıklıkla görülen $+(y)A / +(y)I/U$ değişimini buna bağlar. Ancak Korkmaz, bu değişimlerin bazılarının ünlü daralmasıyla ilgili olduğunu da belirtir (Korkmaz, 1980, s. 29-40). Buran, bu konuda büyük ölçüde Korkmaz'la aynı fikirde olduğunu ifade etse de bu değişimin kısmen fiillerin rejimi ile ilgili olduğunu belirtir. Bazı fiillerin ismi her iki hâlde de kabul etmesinin, bu değişimin bir başka sebebi olduğunu belirten Buran, bu durumu *beni çağır- / bana çağır-, seni beğen- / sana beğen-* gibi örneklerle açıklar (Buran, 1996, s. 125). Günay bu durumun aslında geçişli olan bazı fiillerin geçişsiz fiil işlemi görmesiyle ortaya çıkmış gelip geçici bir durum olduğunu belirtir (2003, s. 110)

Gülsevin, Uşak ve Yöresi Ağızları'nda tespit edilen bazı örneklerde $+(y)I/U$ durum biçimbiriminin yönelme işlevinde kullanıldığına değinir ve bu durumu ünlü daralması ile açıklar. Ancak bazı fiillerin tamlayıcılarında görülen $+(y)I/U$ biçimbiriminin yönelme işlevinde kullanılmasının fiil tamlayıcı ilişkisiyle ilgili olabileceğini de belirtir (2002, s. 86).

İlker, Manisa ağızlarında görülen $+(y)A / +(y)I/U$ değişmelerinin *fiil tamlayıcı* ilişkisine bağlanamayacağını belirterek bu değişimi dört farklı sebeple açıklar. Birincisi, aynı kavram

¹ İstem konusunda Doktora tezi olarak, Nasrullah Özsoy (1993), Aysun Demirez Güneri (2007), Işıl Aydın Özkan (2018), Yüksek Lisans tezi olarak, Arzu Özdemir (2004), Derya Acar (2005), Yasemin Kaya (2007), Dursun Ahmet Atacık (2008), Hilal Uzunboy (2008), Vildan Emre (2008), Nesrin Arı (2010) Seçkin Uysal (2010), Alper Kara (2011), Tuba Arı Özdemir (2012), Hanife Çiçekli (2013), Ferhat Baytürk (2015) çalışmıştır.

alanına sahip fiiller, zihinsel tasavvurda birbirine çok yakın şekilde kodlanır. Bu nedenle bu tür fiillerin tamlayıcıları birbirinin yerine kullanılabilir. İkincisi, fiille ilişkili olan bütün *istemler / tamlayıcılar* doludur, ancak yüzey yapıya geçerken bunlarda bir *boşalma* meydana gelir. Bu boşalma bazen zihinde yerleşmiş biçimbirimlerin taşınması ya da birleşmesinden bazen de fonetik eğilimlerden dolayıdır. Söz konusu taşınma, yönelme yerine yüklemenin görüldüğü örneklerde daha etkilidir. Derin yapıda “*ben size yaşımı mı söyleyeyim*” şeklinde kodlanan cümle Manisa ağızında yüzey yapıya “*Yaşıma mı söyleyeyim?*” şeklinde çıkar. Bu cümlede, tümleçteki yönelme biçimbiriminin nesne üzerine taşındığı ve bundan ötürü de nesnedeki yükleme biçimbirimin boşaldığı/düştüğü görülür. Üçüncüsü, insan ile nesne arasındaki ilişki arttıkça insan-nesne ilişkisini belirten fiillerin tamlayıcıları da çoğalır ve değişir. Böylelikle fiille öznenin arası açılır, yani özne ile fiil arasına nesnelere ve tümleçler girer. Fiil tamlayıcılarının -nesne ve tümleçlerin- sayısı ikiye geçmeye başlayınca da tamlayıcıların birbiri üzerine taşınması söz konusu olur. Dildeki en az çaba yasası da bu taşınmayı destekler. Nitekim *bin-* fiilinin zamanla yönelme biçimbirimi ile kullanılmasında bu durum etkili olmuştur. Dördüncüsü hem yükleme hem yönelme biçimbirimini değiştiren *al-, at-, bağla-, dök-, götür-, sor-* gibi bazı fiillerin asıl anlamları ile yüklemeyi kabul ederlerken anlam genişlemesi ve anlam değişmesi sonucunda yönelme biçimbirimini de tamlayıcı olarak almalarıdır. Sonuç olarak fiillerin kavram alanı ve bu kavram alanına sahip diğer fiillerle ilişkisi ve anlam yükü Manisa ağızlarında görülen $+(y)A / +(y)I/U$ değişiminde etkilidir. Ayrıca nesne ve tümleçlerdeki biçimbirimlerin birbiri üzerine taşınması ya da birleşmesi de bu değişimde önemli bir etmendir (2013, s. 641-646).

Demir, Güneybatı Anadolu ağızlarında Çuvaşçadaki gibi tek bir $+(y)A$ biçimbirimi olduğunu ve bunun hem yönelme hem belirtme işlevinde kullanıldığını ifade eder. Demir’e göre bu ağızlarda yönelme ve belirtme işlevinde kullanılan diğer biçimbirimler, $+(y)A'$ nın altbiçimbirimleridir ve ses bilgisel sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır (2014, s. 144).

Özkan, Gagavuz Türkçesinde yönelme ve yükleme biçimbirimlerinin birbiri yerine kullanıldığına dikkat çeker. Özkan’a göre yönelme yerine yüklemenin görülmesi ses bilgisel bir durumdur. Komşu dar ünlünün ve yarı ünlü /y/ ünsüzünün darlaştırma etkisi ile $+(y)A$ biçimbirimin $+(y)I/U$ biçimbirime dönüştüğünü ifade eder. Özkan, yükleme yerine yönelme biçimbirimin kullanılmasını da yer yer karşılaşılan bir biçimbirim görev değişikliği olarak açıklar (1996, s. 125-126).

Karahan, fiil tamlayıcı ilişkisinin varlığını, şeklini ve niteliğini belirleyenlerin o dili kullananlar olduğunu dile getirir. Ona göre fiillerin tamlayıcılarındaki durum biçimbirimlerin lehçe ve ağızlara göre farklılık göstermesi, o dili kullananların tasavvurundaki farklılıklardan kaynaklanır (1997, s. 212). Özkan da fiil tamlayıcı ilişkisinin niteliğinin belirlenmesinde o dili konuşanların etkili olduğunu belirtir. Ayrıca Özkan’a göre fiilin anlamı da bu ilişkiyi belirlemede etkilidir (2011, s. 529).

Johanson dillerin, konuşuldukları bölgelerde baskın olan ikinci bir dilden etkilenebildiğini söyler ve bu durumu bir tür *kod kopyalama* olarak açıklar (2007, s. 29). O, Türkiye Türkçesinde $+(y)A$ biçimbirimi isteyen *bin-* fiilinin bazı Türk lehçelerinde $+(y)I/U$ biçimbirimi ile kullanılmasını buna bağlar ve Rusçanın bu Türk lehçeleri üzerindeki etkisine dikkat çeker (2007, s. 33-35). Özkan da Gagavuz Türkçesinde durum biçimbirimlerde meydana gelen bazı değişimlerin baskın olan yabancı dilin etkisi ile ilgili olduğunu dile getirir (1996, s. 125-128).

Yaman, Özbek Türkçesindeki durum biçimbirimlerinde meydana gelen değişimleri üç sebeple açıklar. Her dilin geçirdiği süreçlerin farklı olması ve dilin kullanımının o dili konuşurlarca belirlenmesi bu değişimlerin ilk sebebidir. Özbekçedeki bu değişimlerin ikinci sebebi, anlatım yollarının geliştirilmesi ihtiyacıdır. Karaca da Kazak Türkçesinde meydana gelen bazı değişimleri bu sebebe bağlar (2011, s. 29-32). Yaman'a göre bu değişimlerin üçüncü sebebi, diğer dillerin etkisidir (2000, s. 1918).

Tüm bu bilgilerden hareketle Türkçede +(y)A / +(y)I/U değişiminin sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. ET.nin n lehçesinde görülen +Ag belirtme biçimbiriminin ağızlarda devam etmesinden dolayı meydana gelen değişim.
2. Ses bilgisel sebeplerden dolayı meydana gelen değişim.
3. Aynı kavram alanına sahip fiillerin birbirinden etkilenmesinden dolayı meydana gelen değişim.
4. Derin yapıdan yüzey yapıya geçiş sırasında oluşan boşalmadan dolayı meydana gelen değişim.
5. Fiillerin tamlayıcılarının birbirinden etkilenmesinden dolayı meydana gelen değişim.
6. Fiillerin anlamlarının genişlemesi / değişmesinden dolayı meydana gelen değişim.
7. Durum biçimbirimlerindeki görev değişikliğinden dolayı meydana gelen değişim.
8. Dil kullanıcılarının tasavvurundaki farklılaşmadan dolayı meydana gelen değişim.
9. Yerel ya da baskın dillerden etkilenmeden dolayı meydana gelen değişim.
10. Dillerin geçirdiği süreçlerdeki farklılıklardan dolayı meydana gelen değişim.
11. Anlatım yollarını genişletme ihtiyacından dolayı meydana gelen değişim.

Sarıca da Türkçede +(y)A / +(y)I/U değişikliğinin sebeplerini şu şekilde sıralar.

1. Fonetik sebepler.
2. Dilin ortaya çıkışında nesnelere algılanışı ile kültürel değişimler nedeniyle değişen durumlar.
3. Komşu dillerle etkileşimler.
4. Çevirilerde kaynak dilin ağırlık kazanması.
5. Fiillerin anlam değişikliklerine uğraması.
6. Şiirde kafiye ve ölçüden kaynaklanan durumlar.
7. Dil sürçmeleri, yetkin bir dilbilgisine sahip olamama, özensiz kullanımlar (2006, s. 217).

Türkçedeki +(y)A / +(y)I/U değişimi için verilen bu sebepler, ayrıntılı olarak yapılan incelemeler sonucunda daha da artırılabilir. Peki, Oğuz grubu Türk lehçelerinde² ortak olarak kullanılan *acı-, bak- döv-, gül- ve seyret-* fiillerinin tamlayıcılarında meydana gelen +(y)A / +(y)I/U değişimlerinin sebebi / sebepleri nelerdir? Yukarıda verilenler dışında başka sebepler de bu değişimlerde etkili olmuş mudur?

² Oğuz Grubu Türk lehçeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Korkmaz 2013; Buran, vd. 2015. *SEFAD*, 2021; (45): 143-158

Türkçede fiil tamlayıcılarındaki durum biçimbirim değişiklikleri zaman içerisinde gerçekleşir (Banguoğlu, 2015, s. 528; Özkan, 1999, s. 130). Özkan, fiil tamlayıcı ilişkisinde zaman içerisinde meydana gelen bu değişimleri, bir lehçe veya bir ağız ile diğer lehçe veya ağız arasında bir işlev değişikliği gibi değerlendirmek yerine o lehçe veya ağız içinde değerlendirilmesi gerektiğini dile getirir (2011, s. 523). Biz de söz konusu değişikliklerin sebeplerini açıklama konusunda daha doğru bilgilere ulaşmak amacıyla her bir lehçenin kendi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla bu çalışmada söz konusu değişimlerin sebepleri her bir lehçe için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Durum biçimbirimlerindeki değişimler, zaman içerisinde meydana geldiğine göre *acı-*, *bak- döv-*, *gül- ve seyret-* fiillerinin, öncelikle Eski Anadolu Türkçesi (EAT) döneminde ve günümüzdeki Oğuz grubu Türk lehçelerinde, hangi durum biçimbirimlerle kullanıldığını vermek yerinde olacaktır.³

Tablo I. *acı-*, *bak- döv-*, *gül- ve seyret-* Fiillerinin EAT / Osm. T. ve Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Durum Biçimbirimlerle Kullanımı

FİİL	ANLAMI	EAT / Osm. T.	TT.	Az. T.	Ggvz. T.	Trkm T.
<i>Acı-</i>	Merhamet etmek	+(y)A	+(y)A	+(y)A	+(y)I/U	-
<i>Bak-</i>	Gözetmek, korumak.	+(y)A	+(y)A	+(y)A	+(y)I/U	+(y)I/U
<i>Döv-</i>	Üst üste vurmak, dayak atmak, darp etmek	+(y)I/U	+(y)I/U	+(y)A / +(y)I/U	+(y)I/U	+(y)I/U
<i>Gül-</i>	Biriyle alay etmek	+(y)A	+(y)A	+(y)A	+(y)I/U	+(y)A
<i>Seyret-</i>	Bakmak, izlemek	+(y)I/U	+(y)I/U	+(y)I/U	+(y)I/U	+(y)A

Bu çalışmada Oğuz grubu Türk lehçelerinde ortak olarak -aynı ya da yakın anlamda kullanılan *acı-*, *bak- döv-*, *gül- ve seyret-* fiillerinin bu lehçelerde neden farklı tamlayıcılarla kullanıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenleri açıklamak amacıyla fiillerin tarihsel süreç içerisinde hangi anlamlarda ve hangi tamlayıcılarla kullanıldığına değinilmiştir. Fiiller her bir lehçe içerisinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Fiillerin anlamları ve tamlayıcılarını belirlemek amacıyla “Türkçe Sözlük” (TS), “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü” (TLS) “Divânu Lugâti’t-Türk” (DLT), Tarama Sözlüğü (TAS), Kâmûs-ı Türkî (KT), “17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı” (TSV), Derleme Sözlüğü (DS) ve çeşitli yüksek lisans / doktora tezlerinden faydalanılmıştır.

1. AZERBAYCAN TÜRKÇESİ

1.1. Döv-

Döv- fiili DLT’de *tög-* şeklinde ve “dövmek, inceltmek” anlamıyla verilir (Atalay, 2001/ IV, s. 643). EAT döneminde sözcük başındaki tonsuz /t/ fonemi tonlulara. Fiil bu dönemde *dög-* şeklinde ve “dövmek, vurmak” anlamında +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır (Ergin, 2018, s. 2008). Bu kullanım günümüz Oğuz grubu Türk lehçelerinde de devam etmektedir (TS, s. 718-719, Özdemir, 2012, s. 85, Uzunsoy, 2008, s. 55)

³ Horasan Türkçesi günümüzde yazılı bir dile sahip değildir. Dolayısıyla bu çalışmaya dahil edilmemiş ve Tablo I’de gösterilmemiştir. Ayrıca fiillerin tabloda verilen anlamları ile kullanımı EAT’de tespit edilemediği durumlarda Osmanlı Türkçesi (Osm. T.) örnekleri esas alınmıştır.

Az. T.de döv- fiili, sıklıkla +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılmasına rağmen bazen +(y)A biçimbirimli tamlayıcı ile kullanımı da görülür.

A1: (O) damiri döydü. "O demiri dövdü." (Çiçekli, 2013, s. 216-217)

A2: Bærk qorxdı, başına döyüb ağladı, bildi ki, onu dev oğurlayıb gətirmişdir. "Çok korkmuş, başını dövüp ağlamış, onu devin kaçırıp getirdiğini anlamış." (Dura, 2017, s. 37).

Görüldüğü üzere döv- (döy-) fiili, A1'de +(y)I/U biçimbirimli, A2'de +(y)A biçimbirimli tamlayıcı istemektedir. A2'de yer alan başına döy- fiili Az. T.de deyim olarak kullanılır. TT.de bu deyim dizini döv- fiili ile karşılanır.

Deyimler genellikle anlatım yollarını geliştirmek amacıyla ortaya çıkan, gerçek anlamından farklı mecazi bir anlam bildiren kalıplaşmış söz birlikleridir. Yaman, anlatım yollarının geliştirilmesi ihtiyacını, fiil tamlayıcı ilişkisinde meydana gelen farklılaşmaların bir sebebi olarak görür. O, bu tür yapıların kendiliğinden ortaya çıktığını, çünkü, böyle yapıların çoğunlukla ikincil, mecazi anlamlar bildirdiğini belirtir (2000, s. 1918). Az. T.de kullanılan başına döy- fiilindeki tamlayıcının farklı kullanılması da bu durumla ilgilidir.

2. GAGAVUZ TÜRKÇESİ

2.1. Acı-

Acı- fiili Eski Türkçede açt- şeklinde ve "acımak, ekşimek" anlamında kullanılmıştır (Gabain, 2000, s. 258). Bu anlamıyla ET.de cansız varlıklar için kullanılan eylem DLT'de ayrıca "yara, vücut acımak" anlamıyla canlı varlıklar için de kullanılır olmuştur (Atalay, 2013/IV, s. 2). EAT.de söz ortasındaki /ç/ foneminin tonlulaşması sonucu fiil, bugünkü acı- şeklini almıştır. Bu dönemde ayrıca fiilde semantik bir değişim söz konusudur. Fiil, TAS'da "eziyet görmek, canı yanmak" anlamındadır (2009, s. 5).

Osm. T. döneminde fiilin anlamında ciddi bir genişleme görülür. Tulum, acı- fiili için beş farklı anlam verir. 1. Dert çekmek. 2. İncinmek, gocunmak. 3. Merhamet etmek. 4. Ağlamak. 5. Şikâyet etmek. (2011, s. 246). Şemseddin Sami de KT'de fiilin üç farklı anlamda kullanıldığını belirtir. 1. Ağrımak. 2. Keder ve teessüf etmek, merhamete gelmek. 3. Esirgemek, kıyamamak. Şemseddin Sami, acı- fiilinin "merhamet etmek" anlamı için "şu adamın hâline acırım." örneğini verir (2018, s. 27). Görüldüğü üzere bu dönemde acı- fiili "merhamet etmek" anlamında +(y)A biçimbirimli tamlayıcı istemektedir. Fiilin bu anlamda +(y)A biçimbirimle kullanılmasında merhamet et- fiilinin etkisi büyüktür.

Merhamet et- / kıl- fiili EAT.de +(y)A biçimbirimi ile kullanılmıştır.

A3: buña uğradım merhamet kıl başa (Cin, 2012, s. 189).

KT'de de fukaraya merhamet et- örneği ile verilen bu fiilin +(y)A biçimbirimi ile kullanıldığı görülür. Acı- fiili, merhamet et- fiili ile aynı kavram alanına sahiptir. Dolayısıyla söz konusu fiil, yeni bir anlam kazandığında, aynı kavram alanındaki merhamet et- fiilinden etkilenerek +(y)A biçimbirim ile kullanılır olmuştur. Acı- fiili günümüzde bu anlamı ile TT.de de +(y)A biçimbirim ile kullanılır.

A4: Yarını ne olacak dünyamızın / Biz yaşamızı başımızı aldık / Allah çocuklarımıza acısın. (TS, s. 11)

Ggvz. T.de fiil, “merhamet etmek” anlamında +(y)I/U biçimbirim ile kullanılır. Özkan bu durumu komşu dar ünlü ya da yarı ünlü /y/ foneminin etkisi ile ortaya çıktığı düşünülen bir görev değişikliği olarak tanımlar ve şu örnekleri verir (1996, s. 125-126).

A5: *Sändün kaari kim beni acıyacak* “Senden başka kim bana acıyacak!”

A6: *Acısa onu Alla* “Allah ona acısa.”

Özkan’a göre bu durum ses bilgisel bir değişiklikten dolayıdır ancak, verilen örneklerde ses bilgisel bir değişim söz konusu değildir. A5’teki *ben* zamirinde ve A6’daki *o(n)* zamirinde ne dar bir ünlü ne de daraltıcı etkiye sahip bir /y/ fonemi vardır.

Karabulut ve Özdemir, *acı-* fiilinde görülen bu farklı kullanımın fiilin istemi ile ilgili olduğunu dile getirirler. Onlar bu durumun sebebini söz konusu fiilin geniş ünlü yerine dar ünlülü bir tamlayıcıyı tercih etmesine bağlarlar (2017, s. 105).

Özakdağ Ggvz. T.de *acı-* fiilinin tamlayıcısında meydana gelen biçimbirim değişikliğini Rusçanın etkisine bağlar ve şu örneği verir.

A7: *Sän acıma ne kendini, ne beygirini.* “Sen ne kendine ne beygirine acı.”

Özakdağ, A7’de hem öğelerin sıralanışında (Ö+Y+N) hem *ne...ne* olumsuzluk edatlarıyla kurulan cümlenin yüklemine olumsuz olmasında hem de tamlayıcıların durum biçimbirimlerinin +(y)I/U olmasında Rusçanın etkili olduğunu belirtir (2016, s. 200).

Her ne kadar bu durum, Özakdağ tarafından Rusçanın etkisi olarak, Karabulut ve Özdemir tarafından da istem ile ilgili bir durum olarak açıklansa da bu değişimin başka sebepleri de olabilir. Demirci fiillerdeki istem değişimlerinin birden fazla sebebi olabileceğini ifade eder (2007, s. 138-139). Bize göre *acı-* fiilinin +(y)I/U biçimbirim ile kullanılması, yeni bir anlam kazanması ile ilgilidir. Ggvz. T.de *acı-* fiilinin temel anlamı DLT’de olduğu gibi “Ağrı duymak”tır. (Özdemir, 2012, s. 120). Dolayısıyla fiilin bu anlamı daha eski görünmektedir. İlerleyen süreçte bu lehçede yeni bir anlam kazanan fiil, bu anlamı ile yeni bir tamlayıcıya ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacı +(y)I/U biçimbirim alan bir tamlayıcı ile gidermiştir. Mezkûr fiille ilgili benzer bir durum Anadolu ağızlarında da görülür.

TT.de *acı-* fiili 1. Tadı acı duruma gelmek, acılaşmak. 2. Acılı, ağırlı olmak. anlamları ile tamlayıcısız -sadece özne ile- kullanılır. Fiil, 1. Merhamet etmek. 2. Başkasının uğradığı veya uğrayacağı kötü bir duruma üzülme. anlamları ile +(y)A biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır (TS, s. 11). Anadolu ağızlarında TT.den farklı olarak fiilin bir de “Sevmek, okşamak” anlamı vardır. (DS, s. 50). Ağızlarda bu anlamıyla fiil, +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır.

A8: *Gel evladım seni acıyayım.* “Gel evladım seni seveyim.” (DS: 50)

Ggvz. T.de olduğu gibi Anadolu ağızlarında da *acı-* fiilinde meydana gelen anlam değişimi, fiilin tamlayıcısında da bir değişime sebep olmuştur.

2.2. Bak-

Bak- fiili DLT’de “Bakışı bir şey üzerine çevirmek” anlamında ve +(y)A biçimbirim ile kullanılmıştır (Atalay, 2013/II, s. 16). EAT.de fiilde fonetik olarak bir değişiklik olsa da semantik olarak bir değişim söz konusu değildir. Fiil bazen bu dönem eserlerinde *bağ-* şeklindedir (TAS, s. 379).

Osm. T. döneminde fiilin anlamında ciddi bir genişleme görülür. Tulum, TSV’de fiilin 1. Nazar etmek. 2. Mütalaa etmek. 3. Görmek. 4. Muayene etmek. 5. Seyretmek, temaşa etmek. 6. Göz dikmek. 7. Gözlemek, gözetmek. 8. Riayet etmek. 9. İltifat etmek. olmak üzere dokuz farklı anlamını verir (2011, s. 361). Şemseddin Sami KT’de *bak-* fiili için on iki farklı anlam verir. Tulum’dan farklı olarak KT’de fiilin 1. Hizmetini görmek. 2. İaşe ve infak etmek, beslemek, geçindirmek. 3. (hastayı) ziyaret etmek. anlamları yer alır. KT’de verilen örneklere göre söz konusu fiil, “Dikkat ve itina etmek, gözleri açmak” anlamında +Ø biçimbirimli tamlayıcı, diğer bütün anlamlarda –“Gözetmek, korumak, kollamak, beslemek, yetiştirmek” anlamı da dahil- +(y)A biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır (KT, s. 214).

Bak- fiili Osm. T.de olduğu gibi günümüzde TT.de de “Gözetmek, korumak, kollamak, beslemek, büyütme, yetiştirmek” anlamında +(y)A biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır.

A9: Üç çocuklu bir aileye *bakıyor* (TS, s. 240).

Ggvz. T.de *bak-* fiilinin temel anlamı “Bakışı bir şey üzerine çevirmek”tir. Fiil bu anlamıyla kullanıldığında +(y)A biçimbirimli tamlayıcı istemektedir. Ancak bu anlamda +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılan örnekler de mevcuttur.

A10: *Bakın burayı.* “Bakın buraya” (Özdemir, 2012, s. 74).

A10’da *bak-* fiili +(y)I/U biçimbirim ile kullanılmıştır. Ancak bu durum fonetik bir hadisedir. “burayı” sözcüğündeki daraltıcı etkiye sahip /y/ fonemi, /a/ fonemini darlaştırarak /ı/ fonemine dönüştürmüştür. Ggvz. T.de bu değişim *budalayı* < *budalaya*, *nereyi* < *nereye* vb. örneklerde de görülür (Özkan, 1996, s. 126). Dolayısıyla bu değişimin geçici olduğu ve esas kullanımın +(y)A biçimbirimli tamlayıcı ile yapıldığı söylenebilir.

“Gözetmek, korumak, kollamak, beslemek, büyütme, yetiştirmek” anlamı daha geç bir dönemde ortaya çıkan *bak-* fiili bu anlamı ile Ggvz T.de +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı istemektedir. Burada fiilin anlamıyla birlikte tamlayıcısında da bir değişim söz konusudur.

A11: *O sade kendi kızlarını bakar.* “O sadece kendi kızlarına bakar” (Özkan, 1996, s. 126).

Bu değişimde *bak-* fiili ile aynı kavram alanında yer alan *kolla-* fiili de etkili olmuştur. *Kolla-* fiili Ggvz. T.de +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır (Özdemir, 2012, s. 99).

2.3. Gül-

Gül- fiili DLT’de “Kesik kesik sesler çıkarmak suretiyle duygusunu, sevinç veya hayretini açığa vurmak” temel anlamıyla *kül-* şeklinde kullanılmıştır (Atalay, 2013 /II, s. 395). EAT.de sözcük başındaki tonsuz /k/ foneminin tonlulaşması sonucu fiil bugünkü *gül-* şekline almıştır. Bu dönemde fiil temel anlamıyla tamlayıcısız -özne + (zarf tümlecisi) + yüklem- olarak kullanılmıştır.

A12: *anı tıyduym güldüm ilkin sevinü* (Yıldız, 2008, s. 276).

A13: *Kaş kaş güldün.* (Emre, 2008, s. 121).

EAT döneminde *gül-* fiili temel anlamının yanı sıra yeni bir anlam daha kazanmıştır. “Biriyle /bir şeyle alay etmek.” Bu anlamıyla fiil, cümle içerisinde yeni bir tamlayıcıya ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacı +(y)A biçimbirimli tamlayıcı ile gidermiştir.

Gülme sakın sen *aña eyü degildir saña* (Tatçı, 1990, s. 628).

Günümüzde *gül-* fiili TT.de de “Biriyle alay etmek” anlamında kullanıldığında $+(y)A$ biçimbirimli tamlayıcı istemektedir.

A14: Gülme komşuna gelir başına.

Ggvz. T.de *gül-* fiili “Biriyle /bir şeyle alay etmek” anlamında kullanıldığında diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinden farklı olarak $+(y)I/U$ biçimbirimli tamlayıcı istemektedir (Özdemir, 2012, s. 129).

Sän da mı gülersin beni be? “Sende mi bana gülüyorsun be?” (Özdemir, 2012, s. 129).

Mezkûr fiilin söz konusu anlamda $+(y)I/U$ biçimbirimli tamlayıcı ile kullanımı Anadolu ağızlarında da görülür.

A15: Babasını kak kak gülsün (Caferoğlu, 1962, s. 113).

Ağızlarda görülen bu kullanımın, bir ağız özelliği olduğu veyahut kaynak kişi ya da kişilerin tasavvurundaki farklılaşmadan dolayı meydana geldiği söylenebilir. Böylece insan zihninde (derin yapıda) $+(y)A$ biçimbirimli tamlayıcı ile kodlanan *gül-* fiili, kaynak kişi tarafından yüzey yapıya $+(y)I/U$ biçimbirimli tamlayıcı ile çıkartılır. Nitekim Anadolu ağızlarında *gül-* fiilinin TT.de olduğu gibi $+(y)A$ biçimbirimli tamlayıcı ile kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

A16: Amı dünya bize güldü. “Herkes bize güldü” (DS, s. 239).

Ggvz. T.de de fiilin farklı bir tamlayıcı ile $+(y)I/U$ kullanılmasında o dili kullanan kişilerin tasavvurundaki farklılaşma önemli bir etmendir. Ayrıca, bu lehçede fiillerin farklı bir tamlayıcı ile kullanılmasında yabancı dil(ler)in de önemli bir etkisi (Slav dilleri) vardır.

3. TÜRKMEN TÜRKÇESİ

3.1. Bak-

Trkm. T.de *bak-* fiilinin temel anlamı “Birini ya da bir zatı seyretmek”, ikinci anlamı “gözetmek, yetiştirmek, büyütme”tir. Fiil temel anlamda $+(y)A$ biçimbirimli tamlayıcı ile diğer anlamda ise $+(y)I/U$ biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır. (Baytürk, 2015, s. 65).

A17: Şofyor-yaş yiğit-de, yolağçı kız da kabinadan giñ meydana bakyardı. “Şoför, genç delikanlı da yolcu kız da kabinden geniş ovaya bakıyordu.”

A18: Oları çekdirme bilen bakdı. “Onları et yemekleri ile büyüttü.” (Erdem, 2004, s. 943-944)

Melek Erdem bu durumu, fiilin anlam değişmesine bağlar ve anlamla birlikte tamlayıcıdaki durum biçimbirim de değiştiğini ifade eder (2004, s. 944). Bize göre bu değişimin bir diğer sebebi aynı kavram alanına sahip *besle-*, *tayyarla-*, *ekle-*, *terbiyele-*, *gora-*, *idet-* vb. fiillerin etkisidir. Trkm. T.de söz konusu fiiller “Gözetmek, korumak, kollamak, beslemek, büyütme, yetiştirmek” anlamında $+(y)I/U$ biçimbirimi ile kullanılır.

3.2. Seyret-

Arapça *seyr* “yürüme, yürüyüş” ve Türkçe *et-* fiilinin birleşimi sonucu oluşan (*seyr+ et->*) *seyret-* fiili EAT.de “Gezinmek, dolaşmak” anlamındadır (Yıldız, 2008, s. 480).

Osm. T. döneminde *seyret-* fiilinin anlamında bir genişleme söz konusudur. Tulum TSV'da fiilin dört farklı anlamını verir. 1. Bakmak. 2. Mütalaa etmek. 3. Gezmek, gezinmek. 4. Salık olmak. (2011, s. 1584) KT'de de fiil bu anlamları ile verilmiştir. Şemseddin Sami, *seyret-* fiilinin "Bakmak" anlamı için "bahçeyi, çarşığı, hayvanatı, yeni gelen eşyayı seyretmek" örneğini verir (KT, s. 591). Görüldüğü üzere *seyret-* fiili, Osm. T. döneminde "bakmak" anlamında kullanıldığında +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı istemektedir.

Fiil günümüzde TT.de de "Bakmak" anlamında +(y)I/U biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılır (TS, s. 2084).

A19: *Rabia biraz şaşkın, salapuryada arkadaş olduğu çocuklu tazenin kocasıyla buluşmasını seyrediyordu.* (TS, s. 240).

Türkm. T.de *seyret-* fiili "Bakmak" anlamında kullanıldığında +(y)A biçimbirimli tamlayıcı istemektedir.

A20: *Ol şol tekepbir garayşı bilen adamlara seretdi.* "O kibirli bakışı ile şu adamları seyretti." (Baytürk, 2015, s. 397)

Bak- fiili *seyret-* fiili ile aynı kavram alanına sahiptir. Dolayısıyla Türkm. T.de fiilin +(y)A biçimbirimli tamlayıcı ile kullanılmasında *bak-* fiili etkili olmuştur. Türkm. T.de *bak-* fiili "Seyretmek" anlamında +(y)A biçimbirim ile kullanılır (Baytürk, 2015, s. 65)..

SONUÇ

Türk lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında -özellikle güneybatı Anadolu ağızlarında- görülen yönelme ve belirtme biçimbirim değişikliği, Oğuz grubu Türk lehçelerinde de görülür. Bu lehçelerde ortak olarak -aynı ya da yakın anlamda- kullanılan *acı-*, *bak-*, *döv-*, *gül-* ve *seyret-* fiilleri farklı tamlayıcılar ile kullanılmıştır. Söz konusu fiillerin farklı tamlayıcılar ile kullanılmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Fiilin yeni bir anlam kazanması sonucu yeni bir tamlayıcıya ihtiyaç duyması ya da anlam ile birlikte tamlayıcının da değişmesi. (*acı-*, *döv-*, *bak-*)
2. Fiilin aynı kavram alanına sahip diğer fiillerinden etkilenmesi sonucu meydana gelen değişim. (*bak-*, *seyret-*)
3. Fiilin yabancı dilden / dillerden etkilenmesi sonucu meydana gelen değişim. (*acı-*, *gül-*)
4. Kaynak kişinin tasavvurundaki farklılaşmadan dolayı meydana gelen değişim. (*gül-*)
5. Anlatım yollarını genişletme / geliştirme ihtiyacından dolayı meydana gelen değişim. (*döv-*)

Şive ya da lehçeler arasındaki farklılaşma büyük oranda fonetik düzeydedir. Fonetik düzeydeki farklılaşmanın yanı sıra morfolojik düzeyde farklılaşmalar da görülür. Ancak söz dizimsel düzeyde farklılaşma oldukça azdır. Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülen +(y)A / +(y)I/U durum biçimbirim farklılaşması söz dizimsel istem ile ilgilidir. TT. ile kıyaslandığında bu farklılaşmanın en çok görüldüğü lehçe Ggvz. TT.dir.

Ggvz. T., Oğuz Türkçesinin ayrı bir kolu olarak Hazar denizinin kuzeyinde Oğuz kafilesinden ayrılan Türk boylarının ilerledikleri coğrafya boyunca Bulgar ve Kıpçak Türkçesi unsurları ile karışmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar vasıtasıyla da Anadolu

Türkçesinden etkilenmiş, birçok Arapça ve Farsça kelimeyi söz varlığına katmıştır. Bu sebeple Ggvz. T. bir tafaktan EAT.ye bir taraftan da Bulgar ve Kıpçak Türkçelerine yakınlık gösterir. Romen, Rus ve Yunan dillerinden de etkilenmiş, böylelikle Oğuz Türkçesinden ses ve söz dizimi bakımından farklılaşmıştır. Bu etkileşimler dolayısıyla TT. ile kıyaslandığında Ggvz. T.de daha fazla +(y)A / +(y)I/U değişiminin görülmesi beklenen bir durumdur.

Tespit edilen örnekler göre Ggvz. T.de daha çok yönelme yerine belirtme biçimirimli kullanılır. Bu kullanımın sıklıkla zamirler üzerinde görülmesi dikkat çekicidir. Benzer bir durum Güneybatı Anadolu ağızlarında da vardır. Bu ağızlarda özellikle *ben* kişi zamiri *bana* şeklinde değil *beni* şeklinde kullanılır. *Beni bir cay yap.*

Türk lehçelerinde yönelme ve belirtme biçimirimlerinin karışık kullanımı, araştırmacıların nesne kavramı üzerinde düşünmelerine sebep olmuştur. Herhangi bir fiilin ortak olarak -aynı ya da yakın anlamda- bir lehçede +(y)A, bir lehçede +(y)I/U biçimirimli tamlayıcı ile kullanılması "Cümlelerin nesnesi nasıl belirlenmelidir?, Cümlede nesne belirlenirken hangi ölçütler esas alınmalıdır?" gibi soruların yeniden cevaplanması gerektiğini ortaya koymuştur. Örneğin *bak-* fiili "Gözetmek, korumak, kollamak, beslemek, yetiştirmek" anlamında TT. ve Az. T.de +(y)A biçimirimli tamlayıcı ile Trkm. T. ve Ggvz. T.de +(y)I/U biçimirimli tamlayıcı ile kullanılır. Bu durumda *bak-* fiilinin tamlayıcısı için Ggvz. T. ve Trkm. T.de *belirli / belirtili nesne*, TT. ve Az. T.de *yer tamlayıcısı / dolaylı tümleç* demek doğru mudur?

Nesne, öznenin yaptığı işten etkilenen kişi ya da şeydir. Türkçede nesne kavramı biçim bilimsel bir yaklaşımla değil anlam bilimsel bir yaklaşımla ele alınmalıdır. *Bak-* fiilinin tamlayıcısı, üzerine aldığı biçimirimle bakılmaksızın eylemden etkilenendir. Dolayısıyla bu tamlayıcı hangi biçimirimle kullanıldığına bakılmaksızın cümlelerin nesnesi olarak değerlendirilmelidir.

SUMMARY

There are many studies about the relationship between the situation suffixes and verbs in Turkish. The researchers brought different perspectives on this subject by giving examples from historical and contemporary Turkish languages. Recently, this subject has been addressed in studies on the valency.

In Turkish, the morphological changes of the verb complements occur over time. These changes that occur in the verb-complement relationship over time should be evaluated in that idiom or dialect, rather than as a function change between a dialect or an idiom and another dialect.

In this study, it is attempted to explain why the verbs *acı-*, *bak-*, *göl-*, *döv-* and *seyret-* which are commonly -in the same sense- used in Turkish dialects of Oghuz group are used with different complements in these dialects. In order to explain these reasons, it has been mentioned in which meanings and with which complements verbs are used in the historical process. Verbs are discussed separately within each dialect. To determine the meanings and complements of verbs "Türkçe Sözlük" (TS), "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü" (TLS) "Dîvânu Lugâti't-Türk" (DLT), Tarama Sözlüğü (TAS), Kâmûs-ı Türkî (KT), "17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı (TSV), Derleme Sözlüğü (DS) and various master's / doctoral theses were used.

The change of accusative and dative morpheme seen in Turkish dialects and Anatolian dialects, especially in southwestern Anatolian dialects, is also seen in Oghuz Turkish dialects. In these dialects, the common verbs *acı-*, *bak-*, *döv-*, *gül-* and *seyret-*, which are used in the same sense, are used with different complements. The causes of using these verbs with different complements can be listed as follows:

1. The verb needs a new complement or the complement changes with the meaning, as a result of gaining a new meaning. (*acı-*, *döv-* *bak-*)
2. The change that occurs as a result of the verb being affected by other verbs with the same conceptual area. (*bak-*, *seyret-*)
3. The change that occurs as a result of the verb being affected by foreign languages. (*acı-*, *gül-*)
4. The change that occurs due to the differentiation in the source person's imagination. (*gül-*)
5. Emerging change due to the need to expand / improve the ways of expression. (*döv-*)

The mixed use of accusative and dative morphologies in Turkish dialects has caused researchers to consider the concept of object. Using any verb in the same sense with +(y)A in a dialect and + (y)I / U in a dialect "How should the object of the sentence be determined? What criteria should be taken as basis when determining the object in the sentence?" revealed that these questions needs to be answered again.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or Project
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Acar, D. (2005). *Die syntaktische valenz deutscher und Türkischer verben und ihr einfluss auf das deutschlernen türkischer studierender Aalmanca ve Türkçe fiillerde sözdizimsel birleşim değeri ve almanca öğrenimine yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Arı Özdemir, T. (2012). *Gagavuz Türkçesinde istem*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Arı, N. (2010). *Harezmi Türkçesinde birleşik fiiller ve durum ekli tamlayıcıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Atacık, D. A. (2008). *Türkiye Türkçesinde istem (Valenz)*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Aydın Özkan, I. (2018). *Evrensel dil bilgisi ve Türkçede istem*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Baytürk, F. (2015). *Türkmen Türkçesinde fiillerin istemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Bilveren, T. (2015). Özbekçe ve Türkiye Türkçesinde fiil – tamlayıcı ilişkisi. *Turkish Studies*, 10(8), 669-680. doi: 10.7827/TurkishStudies.8184
- Buran, A. (1996). *Anadolu ağızlarında isim çekim (hâl) ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Buran, A., Alkaya, E., Yalçın, S. K. (2015). *Çağdaş Türk yazı dilleri 1, güney batı / Oğuz grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1962). Muğla ağızı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 10(1), 107-130.
- Cin, A. (2012). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l Bedâyi) inceleme-metin-dizin*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Çiçekli, H. (2013). *Azerbaycan Türkçesinde fiillerin istemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Demir, İ. (2014). Türkçede belirtme-yönelme hâli ekleri ve güneybatı Anadolu ağızlarındaki kullanımları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 129-147. Erişim adresi: <https://sbd.aku.edu.tr/arsiv/c16s1/c16s1b7imdatdemir.pdf>.
- Demirci, K. (2007). Türkçede hâl eki nöbetleşmeleri üzerine. *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*, 126-139. Erişim adresi: https://www.academia.edu/10369174/t%3%9crk%3%87edek%4%b0_hâl_ek%4%b0_n%3%96betle%5%9emeler%4%b0_%c3%9czer%4%b0ne.
- Demirez Güneri, A. (2007). *Yeni Uygur Türkçesindeki fiillerin durum ekli tamlayıcıları*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Dinar, T. (2010). Kül Tigin abidesi ve Kutadgu Bilig'deki ortak fiillerin tamlayıcı ilişkisi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 5(3), 1044-1091. doi: 10.7827/TurkishStudies.1562
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesi fiillerinde isteme göre anlam değişiklikleri*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Dura, F. (2017). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarma Sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Emre, V. (2008). *Dede Korkut hikâyelerindeki fiillerin birleşim değerleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.

- Ercilasun, A. B. (Ed.). (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü* (C. 1-2). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, M. (2004). Türkmen Türkçesinde mental fiillerin 'istem'e göre anlam değişimleri. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (C. 1), Ankara: TDK Yayınları, 939-950.
- Erdem, M. (2006). Türkmen Türkçesinde hareket fiillerinin istem'e göre anlam değişimleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, 38-50. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/152614807-Turkmen-turkcesinde-hareket-fiillerinin-istem-e-gore-anlam-degismeleri.html>.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı* (C. 1-2). Ankara: TDK Yayınları.
- Gabain, A. (2000). *Eski Türkçenin grameri* (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağızları (dil özellikleri-metinlersözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Günay, T. (2003). *Rize ili ağızları (inceleme-metinler-sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.
- İlker, A. (2013). Ağız alanlarında yükleme ve yönelme eklerinin birbiriyle değişme sebepleri üzerine. *Leyla Karahan Armağanı, Ülkü Gürsoy* (Haz.). Ankara: Akçağ Yayınları, 633-649.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe dil ilişkilerinde yapısal etkenler* (Çev. Nurettin Demir). Ankara: TDK Yayınları.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki fiillerin durum ekli tamlayıcıları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karabulut, F., Arı Özdemir, T. (2017). İstem ve istem analizi: Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı bir çalışma. *Dil Araştırmaları Uluslararası Hakemli Dergi*. 21, 91-112. Erişim adresi: http://www.dilarastirmalari.com/arsiv/sayi21/21%20Sayi_Guz_2017_ICLER.pdf
- Karaca, O. S. (2011). *Kazak Türkçesinde fiil istemleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (1997). Fiil-tamlayıcı ilişkisi üzerine. E. Arıkoğlu-D. Ergönenç Akbaba (Haz.), *Türk Dili üzerine incelemeler içinde* (s. 249-253). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaşgarlı M. (2013). *Divanü Lûgat-it Türk* (C. 1-2). Besim Atalay (Haz.) Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Y. (2007). *Olmak fiiliyle yapılan birleşik fiiller ve tamlayıcılarla kullanılışı*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Korkmaz, Z. (1980). Batı Anadolu Ağızlarında yazı dilinden ayrılan isim çekimi ekleri ve fonologie-morphologie bağlantısı. *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, İstanbul.
- Ölker, P. (2018). Eski Oğuz Türkçesinden klâsik Osmanlı Türkçesine birleşik fiil tercihi: Kabusname çevirisi örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 47-64. doi: <https://doi.org/10.21563/sutad.447216>
- Özakdağ, N. (2016). Gagauz Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda karşılaşılan bazı sorunlar. *Hamdullah Suphi ve Gagavuzlar*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları. 195-210.
- Özdemir, A. (2004). *Eski Anadolu Türkçesindeki fiillerin durum ekli tamlayıcıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Özkan, A. (1999). Türkçede fiil tamlayıcı ilişkisi ve fiillerin istem değiştirmesi. *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 1, 125-143. Erişim adresi: https://www.academia.edu/12112389/t%3%9crk%3%87ede_f%4%b0%4%b0l_tamlay

- ıcı_%c4%b0l%c4%b0%c5%9ek%c4%b0s%c4%b0_ve_f%c4%b0%c4%b0ller%c4%b0n_%c4%b0stem_de%c4%9e%c4%b0%c5%9et%c4%b0rme%c4%b0.
- Özkan, A. (2011). Eski Anadolu Türkçesindeki bazı fiillerin hâl ekli tamlayıcıları ve bu tamlayıcılarda zaman içinde görülen değişiklikler. *Türkish Studies*, 6(1), 512-522. doi: 10.7827/TurkishStudies.1869
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özsoy, N. (1993). *Eski Anadolu Türkçesinde hâl eklerinin fiillerle münasebeti*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Sami Şemseddin (2018). *Kâmûs-ı Türkî*. R. Gündoğdu, N. Adıgüzel, E. F. Önal (Haz.), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Sarıca, B. (2006). Türkçe'de -e /- i durum eklerinin karışması sorunu. *İlmi araştırmalar Dergisi*, 22, 205-218. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73591>.
- Sev, G. (2011). *Etmek fiiliyle yapılan birleşik fiiller ve tamlayıcılarla kullanılışı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre dîvânı*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Derleme sözlüğü* (C. 1-6). Ankara: Yazar.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama sözlüğü* (C. 1-8) Ankara: Yazar.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Yazar.
- Uysal, S. (2010). *Nehcü'l-Ferâdis'te kul- fiiliyle yapılan birleşik fiiller ve tamlayıcılarla kullanılışı*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Uzunsoy, H. (2008), *Türkmen Türkçesinde istem (valenz)*. (Yüksek Lisans Tezi) Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Yaman, E. (2000). Özbek Türkçesinde fiil tamlayıcı ilişkisi ve hâl eklerinin farklı kullanılması. IV. *Uluslararası Türk dili kurultayı bildirileri* (C. 2) Ankara: TDK Yayınları, 1907-1920.
- Yıldız, O. (2008). *Yuşuf u Zelîhâ (Destân-ı Yuşuf) giriş-inceleme-metin-dizinler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

The Subaltern Speaks in Anna Weamys' *A Continuation of Sir Philip Sidney's Arcadia*: A Foucauldian Perspective

Dr. Merve Aydođdu Çelik

Tekirdağ Namık Kemal University, School of Foreign Languages
merveaydogducelik@hotmail.com

Abstract

This paper examines how the servant Mopsa in Anna Weamys' *A Continuation of Sir Philip Sidney's Arcadia* provides a negative answer to Gayatri Chakravorty Spivak's question whether the subaltern can speak. In accordance with Michel Foucault's thoughts on power and resistance, it intends to reveal that the subaltern, contrary to what Spivak proposes, is able to raise voice and demonstrate resistance. Mopsa has not been given the chance to speak among the royals in Sir Philip Sidney's *The Countess of Pembroke's Arcadia*, but Weamys deconstructs Sidney's version and provides Mopsa the opportunity to transcend subalternity as she asserts her action and voice. Within this framework, Anna Weamys' romance can be read, in the context of Foucault's theory on power, as a challenge against Spivak's assumption which contends that the subaltern is not recognizable.

Keywords: Renaissance, romance, subaltern, power, resistance.

Madun Konuşuyor: Anna Weamys'in *A Continuation of Sir Philip Sidney's Arcadia*'sına Foucault'cu Bir Bakış

Öz

Bu makale Anna Weamys'in *A Continuation of Sir Philip Sidney's Arcadia* eserinde hizmetçi Mopsa'nın Gayatri Chakravorty Spivak'ın madunun konuşup konuşamayacağı hususundaki sorusuna nasıl olumsuz bir cevap oluşturduğunu inceler. Çalışma, Michel Foucault'nun iktidar ve direniş düşüncesi doğrultusunda, Spivak'ın önerdiğinin aksine, madunun sesini yükseltebileceğini ve direniş gösterebileceğini ortaya koyar. Sir Philip Sidney'in *The Countess of Pembroke's Arcadia* eserinde kraliyet üyeleri arasında Mopsa'ya konuşma fırsatı verilmez, fakat Weamys, Sidney'in yorumunu altüst eder ve onun eylem ve sesini duyurmasına olanak vererek maduniyetini aşma fırsatı sağlar. Bu çerçevede, Anna Weamys'in romanı, Foucault'nun iktidar teorisi bağlamında, Spivak'ın madunun tanınmasının imkânsızlığı hususundaki varsayımına karşı bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Rönesans, romans, madun, güç, direniş.

INTRODUCTION

Romance was an unfavorable genre for the sixteenth and seventeenth century reviewers. The customary attitude to the genre was disapproval as it was associated with unchecked behavior. In *The Instruction of a Christian Woman* (1523), Juan Luis Vives preaches that it is better “for [the girls] to enter into life blind and deaf, as our Lord says in the gospel, rather than to be cast into the fire of hell with both eyes and both ears” (74) by being engaged in romances; in *The Anatomy of Melancholy* (1621), Robert Burton believes that romance is read only by “silly Gentlewomen” who are “incensed by reading amorous toys” and “set on fire” (qtd. in Hackett, 2000, p. 66); in *Tom of All Trades* (1631), Thomas Powell argues that “in stead of Song and Musicke, let them [daughters or wives] learne Cookery and Laundrie. And in stead of reading Sir Philip Sidneys *Arcadia*, let them read the grounds of good huswifery” (qtd. in Hackett, 2000, p. 106). The commentary on the genre by moralists and educationalists shows that romance and women’s preoccupation with it either as readers or authors meant unchastity, disobedience, and sensuality. The fear that the genre would trigger desires and action contrary to what the patriarchal culture permits rendered it inconvenient for women since it was thought that the female sex, once under its influence, would deny their culturally sanctioned roles, threaten the patriarchal rules, and ultimately disrupt the social hierarchy. In a social environment in which women could *even* read as far as men allows, a woman engaged in writing was thought *only* as “a docile user of the pen who follows men’s instructions” (Ferguson, 1996, p. 154). Women were permitted to write as long as they remain within the confines of religious or patriarchal teachings.

Anna Weamys produces her one and only work in the secular genre, and completes Sidney’s *The Countess of Pembroke’s Arcadia* (1593). Despite the negative attitude to romance at the time, Weamys’ work was not severely criticized. Still, based on the three pieces that precede *A Continuation*, it is arguable that neither her production nor her authorship was taken seriously. The publisher, whose name is unknown, praises the work only because Sidney transmigrates via Weamys’ pen:

Marvel not to find Heroick Sidney’s renowned Fansie pursued to a close by a Feminine Pen: Rather admire his propheticall spirit now as much, as his Heroical before ... In brief, no other than the lively Ghost of Sidney, by a happie transmigration, speaks through the organs of this inspired Minerva. (Weamys, 1994, p. 110)

The second piece written by James Howell also celebrates Weamys’ artistry. Just like the publisher’s note, Howell benefits from the transmigration analogy. His *so-called* commendatory poem underestimates Weamys’ agency as an author: “If a Male Soul, by Transmigration, can / Pass to a Female, and Her spirits Man, / Then sure some sparks of Sydney’s soul have flown / To flames, for ‘tis the course of Enthean fire / To warm by degrees, and brains to inspire” (Weamys, 1994, p. 115). Both interpretations suggest that Sidney’s spirit infuses into Anna Weamys. The other commendatory poem, written by an anonymous person who is identified only by the initials H. P. M., also rests on the transfer metaphor. According to its author, Weamys writes “... An end to what great Sydney did beget, / But never perfected, these Embryons she / Doth Mid-wife forth in full maturitie” (Weamys, 1994, p. 112). Weamys’ authorial skill is taken lightly again because she is thought to act only as a midwife, not a mother, to the incomplete embryo Sidney has begotten. Sidney’s legacy overshadows Weamys’ literary endeavour in all cases. It is likely that Weamys and her text did not draw much attention in her lifetime or after she dies. As

historical sources recording Anna Weamys' biography, her social context, and her motives to write a continuation are "tantalisingly absent" (Mitchell, 2005, p. ix), how her text or her literary enterprise was received by literary authorities at the time is based on scant information.

The scholarly work about *A Continuation* and *Mopsa* is also scarce. Yet, those who study on Anna Weamys and her work praise Weamys' authorship and underscore her significance in the history of women's writing. Cullen, the editor of the first scholarly edition of Weamys' work (published in 1994), celebrates her act of writing. He contends that Weamys is "no mere docilely derivative woman writer appending herself to a man's work" (1994, p. xliii). He asserts that "Weamys' having the fragment of a male precursor as the main source for her 'continuation' does not inevitably suggest an especially feminine subservience" (1994, pp. xxxi-xxxii). Kinney, likewise, argues that the work shatters Sidney's supremacy over the Arcadian material and provides "a kind of authorial power" (2009, p. 208). Cullen and Kinney point that Weamys rejects the gendered hierarchy in the literary domain. Mitchell handles Weamys' text as an important material both "for understanding the reception of Sidney by women readers and for tracing the development of prose fiction" (2005, p. ix). DeZur, in the same vein, opines that Weamys inserts female storytellers into the text to "emphasize appropriate responses to narrative texts" (2014, p. 123). Focusing on *Mopsa* and her storytelling, DeZur states that Weamys "creates a clear distance and distinction between the character and narrator" (2014, p. 123). Mitchell and DeZur focus on the technical and narratological aspects of *A Continuation*. Mitchell also evaluates the work as part of protofeminist literature. She argues that Weamys' female heroines "illustrate a real concern with how women might navigate the straits of female behaviour in a judgmental and partisan society" (2005, p. ix). Similarly, Derecho states that Weamys' work is sensitive, and thus somewhat antagonistic, to the culture she inhabits. As she puts, *A Continuation* gives Weamys "an opportunity to highlight the inequalities of women's and men's situations in their culture by creating new versions of earlier stories and producing a contrast between the old and new tales" (Derecho, 2006, p. 68). In this sense, Derecho qualifies the work "an example of early modern feminism" (2006, p. 68). Simonova also regards *A Continuation* as "a feminist rebuke" (2015, p. 202) to its source text. Just as they speak highly of Weamys' literary venture, the critics celebrate Weamys for the narrative space she allots to *Mopsa*. According to Eckerle, *Mopsa* "has the potential to rewrite her role in literary history as a symbol ... of women's narrative success" (2013, p. 175). Campbell, likewise, claims that *Mopsa* "subverts the traditional power structure as seen in the *Arcadia* in which men tell stories to women ... and women's stories are often cut short" (2006, p. 182). This study also proposes that *A Continuation* have a significant place in the history of women's literature owing to its female author writing in a genre unacceptable for women and the protofeminist concerns it manifests. Most critics evaluate the text in terms of Anna Weamys' transgressive attempt to write a literary work and of the themes that prioritize women's issues. This paper is unique within the scholarly work written about Weamys because it applies literary theory to an early modern text. It handles *Mopsa's* characterization based on the theoretical framework provided by Spivak and Foucault.

Weamys revises certain episodes of Sidney's romance in which he silences women. Sidney employs the masculine possessive adjective to address future continuators: "But the solemnities of these marriages, with the Arcadian pastorals, full of many comical adventures happening to those rural lovers ... may awake some other spirit to exercise his pen in that

wherewith mine is already dulled (Sidney, 1907, p. 630). Even though Sidney invites men to write an end to his work, Weamys does not hesitate to take up the challenge as a woman. Making use of Sidney's text as "a flexible template for her own independent fiction" (Hackett, 2000, p. 109), Weamys, with a female viewpoint, finishes the narratives he leaves incomplete. In this respect, Weamys' *A Continuation* (1651), "the second piece of original prose romance" (Hager, 2005, p. 419) produced by a woman in England, proves "an important landmark" (Travitsky, 1996, p. 253) in women's literature in terms of both its subject matter and female author, as a spokesperson for the critic of cultural practices. Weamys' revisionist work enables her to "challenge the traditional definition of femininity while re-building and consolidating new definitions that include new possibilities" (Dell'Abate-Çelebi, 2016, p. 25). Mopsa, who is being mocked at, marginalized, oppressed, and disenfranchised to speak due to both her social status and sex in Sidney's work, is taken seriously, empowered, given voice, and centralized in Weamys' romance. Within this framework, the present study aims to scrutinize how the servant Mopsa in Weamys' *A Continuation* (1651) disproves Spivak's thesis that the subaltern cannot speak. Although Mopsa initially embodies her assertion that "the subaltern as female is even more deeply in shadow" (Spivak, 1994, p. 83) regarding her disadvantaged status in the royal society and subordinate voice as a woman, her position gradually shifts from subalternity to agency in *A Continuation*. Thus, the work can be taken as a challenge against Spivak's thought while resting upon Foucault's theory with its promise on power, resistance, and recognizability for the subaltern.

On Subaltern, Power and Resistance: Spivak and Foucault

The subaltern as a collective term refers to people who are oppressed, subjugated, silenced, and pushed to the margins. The subaltern belongs to the inferior ranks of the society. Those who are subject to ruling groups and denied access to power, action, and authority constitute the subaltern. Oppression, lack of agency and power, silence, marginalization, and isolation characterize the subaltern's condition. Antony Gramsci, who introduces the term in the *Prison Notebooks*, uses it to refer to "subordinate", "instrumental", and "non-hegemonic groups or classes" (Hoare & Nowell-Smith, 1999, p. 20). Within the framework of Mussolini's fascist government, he argues that rural peasants as an unorganized group would remain susceptible to the ideas of the ruling class, state leaders, and their culture as they do not have political or social consciousness of their own. He, for this reason, concludes that "subaltern groups are always subject to the activity of ruling groups" (Gramsci, 1999, p. 207). He is pessimistic because, bereft of political and social consciousness collectively, he claims that the subaltern can never measure up to the ruling groups.

Spivak, influenced by Gramsci's understanding of the term, in her seminal essay "Can the Subaltern Speak?" defines subaltern within the framework of colonialism. She criticizes how the white western intellectuals export Eurocentric ideology to people from non-western/colonized world. She analyzes the term within a gendered framework by reflecting on the situation of Indian sati women and their representation in the Western discourse. Spivak argues that the prohibition of the Hindu rite, in which a widow immolates herself upon her husband's death, notwithstanding seeming an act of "white men saving brown women from brown men" (1994, p. 93), indeed deprives them of freedom of choice. She notes that "one never encounters the testimony of the women's voice-consciousness"

(Spivak, 1994, p. 93) in their case. They remain within the confines of the ruling group because "the benevolent impulse to represent subaltern groups effectively appropriates the voice of the subaltern and thereby silences them" (Morton, 2003, p. 56). The widows represent the subaltern: their choice to die on their husbands' funeral pyre is prohibited. Their voice is silenced; they are not allowed to act as they wish. In this respect, Spivak argues that the subaltern cannot speak for themselves, but they can only be spoken to or be spoken about because they are not given the opportunity to represent themselves in social or political milieu. They are not authorised to have access to speech and power, so they can only be represented by those in power. The presence of the subaltern in public depends on outside intervention, and subalternity means "the state of voicelessness and powerlessness" (Farr, 2019, p. 76).

Spivak states that epistemic violence is constitutive of subalternity. As she reckons, it refers "to constitute the colonial subject as Other ... the asymmetrical obliteration of the trace of that Other in its precarious Subject-ivity" (Spivak, 1994, p. 76). She argues that those in power claim that they *know* the Other in the society, and they see themselves as authorized to act on behalf of, and to speak for and about the Other. They thereby produce knowledge, which indeed essentializes, objectifies, marginalizes, and silences, to exploit the Other. Such knowledge formation would never be impartial, unbiased, or without subjugation. In the presence of epistemic violence and cultural oppression, the subaltern would only be defined in relation to their difference to the upper social strata. Designated to be submissive, silent and inferior, the subaltern would never be entitled to speech or self-representation. Spivak accordingly criticizes Deleuze and Foucault's assertion that "the oppressed, if given the chance ... on the way to solidarity through alliance politics ... *can speak and know their conditions*" (1994, p. 78) [emphasis in the original]. She indicates that the matter is not simply that the subaltern is unable to express their voice, but it is the problem of recognition. Rather than whether the subaltern is mute or not given the chance to speak, it is about being recognized as a speaking subject. What is more important turns out not to be able to speak but to be heard by those who are not the subaltern. What determines the subaltern position is not the non-existence of speech but those in authority who reject to listen to the subaltern. Such a condition naturally hinders the possibility for upward social mobility in favor of the subaltern. Spivak therefore interprets subalternity as a "structured place from which the capacity to access power is radically obstructed" (Morris, 2010, p. 8). In other words, she handles subalternity not as an identity but a predicament one needs to overcome. Subalternity, in this sense, becomes relational because it is influenced by the interaction among people based on their sex, race, and class.

In her analysis of the subaltern, Spivak seems to adopt the concept of power as a monolithic entity in which there are two binary oppositions as the oppressor and the oppressed. As such, power is possessed by a certain group, and it is handled "as the capacity of powerful agents to realize their own will over the will of powerless people, and the ability to force them do things which they do not wish to do" (Mills, 2003, pp. 34-35). The subaltern, in this sense, represents the powerless people who are compelled to obey the power holders. On the other hand, Foucault argues that power does not belong solely to a specific group of people, but it can freely circulate. He characterizes the concept of power substantially different from its traditional understanding which holds it as an entity imposed upon the powerless by the powerful. Foucault argues that power does not descend from above; it does not belong to those who have titles or to a specific institution, but anyone can become its

producer, arbiter, and distributor. He states that “power is no longer substantially identified with an individual ... it becomes a machinery that no one owns” (1980, p. 156). It is no longer a property one can possess: “power is not something that is acquired, seized, or shared ... power is exercised from innumerable points, in the interplay of non-egalitarian and mobile relations” (1978, p. 94). Power, then, is a performance rather than a possession. Foucault does not directly associate power with individuals, but he emphasizes the connection between individuals and power: although it is “a comprehensive power over everyone” and it is “collective at its centre”, power “is always individual at the point where it arrives” (2006, p. 75). He argues that individuals are both the object and subject of power, and when they interact with each other, they create multiple forms of relations of power. Foucault, therefore, states that “power is everywhere ... because it comes from everywhere” (1978, p. 93). Power permeates the society, and each individual influences and is subject to power relations in the society. Indeed, for Foucault, “a society without power relations can only be an abstraction” (1982, p. 791). In this respect, he also puts that power functions as a productive and liberating force in power relations. Contrary to the monolithic understanding of power constituted by two opposing elements, according to him, “where there is power, there is resistance, and ... this resistance is never in a position of exteriority in relation to power” (1978, p. 95). He asserts that resistance is not an external entity that diffuses in power, but it is an integral part of power. The very existence of power breeds and validates the existence of resistance while resistance also reiterates power. Power and resistance, in this sense, are inextricably linked to each other. Foucault seems to adopt an understanding of power more positive than that of Spivak by regarding it as an emancipatory force and pointing to the possibility of resistance against oppression. What is more, arguing that power is a notion which is not possessed but which circulates, he emphasizes that power relations cannot be transcended or dissolved, but they can be altered by means of the acts of individuals by which they can surmount societal constraints.

McLaren, who discusses the relationship between Foucault and feminism, puts that “in its productive, positive aspect, power creates new possibilities, produces new things, ideas, and relations; this is akin to what feminists call ‘empowerment’” (2002, p. 41). With its emphasis on resistance and agency, Foucault’s notion of power proves a useful tool to reflect on Mopsa in *A Continuation* contrary to Spivak’s conclusion that “there is no space from which the sexed subaltern subject can speak” (1994, p. 103). Women should employ art and literature to express themselves and to challenge patriarchal discourse. This is indeed what Weamys aims at with *A Continuation* because she not only gives voice to Mopsa that Sidney denies her earlier, but she also provides the circumstances in which Mopsa’s presence is recognized and voice is heard by the royals. Weamys benefits from Sidney’s text with a view of constituting a new possibility for empowerment for the subaltern by reproducing a new story with new ideas and relationships.

Mopsa in Sidney’s *The Countess of Pembroke’s Arcadia*

In Sidney’s romance, Mopsa is the daughter of Dametas “the most arrant doltish clown ... beyond the degree of ridiculous” (Sidney, 1907, p. 14) and Miso “so handsome a bedlam, that only her face and her splay-foot have made her accused for a witch” (Sidney, 1907, p. 14). Mopsa, “issued forth” (Sidney, 1907, p. 14) by them, is no more beautiful than her parents. She is so ugly that her appearance is ridiculed with an anti-blazon as soon as she is involved in the narrative. Contrary to the princesses Philoclea and Pamela - King Basilius

and Queen Gynecia's daughters - who are "over-excellent children ... in all the gifts allotted to reasonable creatures" (Sidney, 1907, p. 13), Mopsa "in whom no with can devise anything" has "virtues strange, and beauties such, as no man them may know" (Sidney, 1907, p. 14) and "foul complexion" (Sidney, 1907, p. 129). At this point, one should note that, according to early modern physiognomy, there is a reciprocal relationship between physical appearance and personality. As Baumbach explains,

According to physiognomy ... the body is perceived as a legible 'text,' which openly communicates a person's character and provides an insight into the disposition of man, provided that all signifiers that become visible on the bodily surface are given careful consideration. (2010, p. 582)

The Renaissance understanding of beauty was characterized by overlapping of one's physiology and inner beauty. The physical features were thought to signify one's character: the uglier a person was, the worse he/she was thought to be as a person while a lovely complexion stood for amicable personality, naivety, and goodness. A physically appealing person would immediately be thought to have an exemplary personality. The fact that one's disposition could be judged by how he/she looks like leads to Mopsa's marginalization as soon as she appears in Sidney's text. She is first and foremost a servant. She is ugly and half-witted, and she does not have outstanding virtues or character. What is more, the anti-blazon, recited by a male character and written by Sidney as the author, indeed "celebrates masculine creativity" in which Mopsa "is effectively silenced through being re-located within the bounds of literary descriptions of the beautiful" (Baker, 2007, p. 87). It, though vice versa, recalls the Petrarchan topos of the lady and the beloved in which the former is silenced so that the latter could express his woe and desire. Just as the Petrarchan tradition suppresses the female voice, makes women the object of male desire, and serves as a conduit for asserting male artistic competence, the anti-blazon reshapes and reproduces cultural ideals of beauty, and thereby serves merely to silence and immobilize its addressee. The anti-blazon both marginalizes and silences Mopsa as a hideous lower class woman.

Mopsa's subordinate position is also evinced by how she is treated by the princesses Pamela and Philoclea. When Philoclea stops recounting "the wonderful valour of the two princes", she desires "a breathing time" reckoning that the others would listen to her more eagerly later on and that she has "held the stage long enough" (Sidney, 1907, p. 195). She therefore invites his sister Pamela to complete the story she has left incomplete. Miso immediately intervenes to decide who will speak up next. She suggests to "draw cuts" so that "the shortest cut speak[s] first" (Sidney, 1907, p. 196). The company agrees unanimously. Mopsa gaining the "pre-eminence" (Sidney, 1907, p. 198) starts to speak. Halfway through her story, though, Philoclea breaks in and asks her to finish it on her marriage day in return for "the best gown" she has ever worn. Mopsa, hoping to reach a larger audience and happy to tell her tale in the wedding, accepts the bargain. Pamela starts to speak immediately after her. Mopsa, however, does not (or cannot because storytelling is not at stake in the wedding) tell the rest of her story all throughout the romance. Lamb puts that women "are not allowed to talk for very long" (1990, p. 94) in Sidney's romance and "despite its sympathy for women", the work "conveys a strong sense of the danger of women's speech" (Lamb, 1990, p. 90). Mopsa as a servant holds a less advantaged position because she is silenced by another woman who is more privileged than her. It is true that she seems to be recognized, taken seriously, and listened to initially, but the incident

demonstrates her subalternity because she is never allowed to speak up again and recognized as a speaking subject in the wedding.

Moreover, Mopsa is only instrumental for Musidorus, who disguises as Dorus, to express his love for Pamela in Sidney's work. Mopsa's function in his plot is "to serve for a foil of her perfections" (Sidney, 1907, p. 14) and, even though Dorus woos Mopsa, he deceives her as he actually courts Pamela. Mopsa, however, is so dull that she cannot understand what is happening around her (Sidney, 1907, pp. 130-131). In an instance in which Dorus wants to be alone with Pamela, he makes up a fool's errand for Mopsa. He asks her to climb a tree and wait there silently until a voice calls her by name three times upon which she will be granted a wish by Apollo (Sidney, 1907, pp. 469-470). It is evident that Mopsa is included in the narrative as a minor character whose presence is trivial as an individual but whose function is important as a foil to Pamela. Not taken seriously, silenced, and travestied by others, Mopsa realizes her subalternity throughout the narrative.

Mopsa in Weamys' *A Continuation of Sir Philip Sidney's Arcadia*

Mopsa does not obediently accept subalternity in Weamys' work. Struggling against being silenced due to her class and sex, she collapses Spivak's postulate that the subaltern cannot speak. She appears as a self-sufficient woman seeking every chance to struggle for agency and identity. As Eckerle states, "recognizing in Mopsa a less privileged character who had experienced narrative injustice, Weamys sets out to right it and to recognize ... Mopsa's fondest desires" (2013, p. 185) in *A Continuation*. First of all, the text introduces her as the "sole heir" (Weamys, 1994, p. 166) to her father. The episode hints that the father is alive, but he never speaks or even appears in the text. The father's textual absence, which ensures Mopsa's independence from parental influence (the mother is not included in the narrative, either) and the daughterly obedience it would lead to, secures agency, and freedom of speech and action. Foucault argues that "power is exercised only over free subjects, and only insofar as they are free ... where the determining factors saturate the whole, there is no relationship of power" (1982, p. 790). In the same vein, the absence of an authority figure, embodied by fathers, brothers, or male elders of the family in the early modern age, provides Mopsa freedom to act however she wishes. Much as she is inferior compared to the royals due to being a maid, she is completely free as a woman (or as a daughter). In Foucauldian terms, Mopsa is a free subject bestowed "with a field of possibilities in which several ways of behaving, several reactions and diverse comportments may be realized" (Foucault, 1982, p. 790). There is not any determining factors or an authority figure that influences or restricts her behavior, and she is involved in power relations as an independent individual.

The absence of any physical description or an allusion to her character traits also serve to erase the unfavorable influence of Sidney's partial presentation in *Arcadia*. While he portrays Mopsa as an ugly and dim-witted person prior to and during her acts, Weamys does not provide foreknowledge as to her personality nor does she describe her physically. From a Foucauldian perspective, the absence of physical description empowers Mopsa because she is not subject to discourse on the Renaissance's ideal of beauty. Foucault emphasizes the interrelation between discourse and power. Discourse refers to "ways of constituting knowledge, together with the social practices, forms of subjectivity and power relations which inhere in such knowledges and relations between them" (Weedon, 1987, p. 108). It can produce knowledge; it can change the meaning of social practices; it can

influence power relations; and, it can restrain or liberate individuals. That is, discourse produces power and power produces knowledge. Accordingly, in the Renaissance, the notion of ideal beauty is created through discourse of aesthetics, which defines external comeliness as indicative of inner beauty. In this sense, the fact that there is not the slightest clue of how Mopsa looks like liberates her from the derogatory effect of discourse on beauty. It shatters the nexus between discourse and power. Weamys invalidates the discourse that Sidney employs to ridicule her because there lacks the physical detail upon which Mopsa could be evaluated. In other words, Weamys does not control the way she would be judged simply by physical description. She gives Mopsa the space by which she can establish identity and exert resistance.

One might argue that lack of physical description is a form of erasing woman's body. On the other hand, in line with the critique of patriarchal practices, men have been held responsible for estranging women from their own bodies, and it has been argued that the male gaze has objectified the female body and caused women to regard their own bodies as sexual objects (Fredrickson & Roberts, 1997, p. 175). Nonetheless, from the feminist perspective, the female body has also gained importance as the manifestation of women's power in late modernity. Once the body is seen as the central object over which relations of power are played out, it has been thought that the female body is not merely a locus of patriarchal oppression, but it can also function as a site of resistance. The female body, thus pivotal in relations of power, serves as a source of knowledge, subjectivity, and struggle simultaneously. As a socially inscribed entity, it is thought to "promote symbolic rebellion ... and self-transformation" (Pitts, 2003, p. 49) in favour of women, and it is seen "as integral to the development of self identity, and ... self-actualization" (Pitts, 2003, p. 50). In other words, women's reclaiming their body from its objectification serves as an expression of agency and subjectivity against the relations of power that subjugate them. As the female body, when it is instrumental for the feminist cause, blurs the dichotomous relationship between the mind and body, the feminists assert that women can benefit from their corporeality as central to their political struggle. The French feminists Kristeva, Irigaray, and Cixous also adopt a notion of the body that rejects traditional binary oppositions. This, however, was not the case in the early modern era. Corporeality was the polar opposite of the mind. The female body, being feeble and fragile, was seen worse than the male body. The categories of mind and body functioned in favour of the patriarchal culture accordingly. There was a hierarchical relationship between the mind and body in which the former had a higher value than the latter. While men were associated with the mind and culture, women were associated with the body and nature. Thus, mind/body dichotomy further devalued women, qualified them *less* than men intellectually, and assigned them a secondary status. In this sense, lack of physical details does not necessarily erase Mopsa's agent position in *A Continuation*. It, instead, disturbs the binary opposition between the mind and body and its respective associations. The narrative does not focus on what Mopsa looks like, which short-circuits her association directly with the body, but it focuses on what she sets to state, which thereby, emphasizes her mind over her corporeal presence. Considering that the body was not seen central to agency, but it had negative connotations, lack of physical description does not hinder Mopsa's subjectivity. Rather, the reader's reaction is shaped not by her appearance but by her speech.

Mopsa, who is resolute to complete her tale, takes the initiative to become a speaking subject who produces the counter-discourse to evolve into the producer of an alternative

form of knowledge. She does not accept to be an object of mockery, humiliation, and subordination. Instead, becoming a resisting subject, she gains voice, authority, and identity when she defies the existing power relations. As soon as she is included in the plotline, Mopsa appears to be an upright and ambitious person. She straightforwardly expresses her will to continue her story to get the gown:

Fair Princess, I intend not to forget the promise you made me, when I told you a part of a curious tale, how you assured me your Wedding Gown, if I would afford to finish my Storie on that welcom day: but now the greatest part of the day is run away, and you are raised so high on your tip-toes, that you do not vouchsafe me to be in your books, but choose rather to gaze upon these strange sights, than to remember me, or your Gown.
(Weamys, 1994, p. 166)

Mopsa reproaches that the princess has not yet kept her promise. She speaks in a serious, self-confident, demanding, and resolute manner. The incident highlights Mopsa's altered position: she is no longer devoid of voice depicted in Sidney's text but becomes a speaking subject to obtain what she thinks she is entitled to. In Foucault's view, "[p]ower exists only when it is put into action" (1982, p. 788). Mopsa likewise gains the upper hand in the relationship as soon as she expresses her demand. It should be noted, though, in the remainder of the quotation, Foucault states that power requires recognition, and a power relationship can only be realized when both parties recognize each other: "that 'the other' (the one over whom power is exercised) be thoroughly recognized and maintained to the very end as a person who acts" (1982, p. 789). That is, although Mopsa's action is significant *per se*, Philoclea's response as the *authorized* power holder over Mopsa as a princess becomes more significant. Philoclea does not ignore or get angry with her. She does not break her promise, either. She recognizes Mopsa: Philoclea cannot help but "forbear blushing to hear [Mopsa] reprove so sharply" and "to make her silent for the present, she renew[s] her promise" (Weamys, 1994, p. 166). The reaction indicates that Philoclea accepts Mopsa as a speaking subject who is capable of action. It is interesting that while the servant is thought to be timid, silent, and patient, it is the princess who blushes and feels guilty. Their reaction blurs the rigid distinction between the classes they represent. The former assumedly complies with what the latter instructs, but Mopsa is the one to command in their case. Their dialogue reflects the mutability of power relations in that as soon as Mopsa rejects to perform her assigned role, Philoclea surrenders.

Mopsa also realizes that anyone can show resistance in a power relationship. As Foucault asserts, power relations "depend on a multiplicity of points of resistance: these play the role of adversary, target, support, or handle in power relations. These points of resistance are present everywhere in the power network" (Foucault, 1978, p. 95). Mopsa's insistence likewise alters Philoclea's action because each individual is subject to resistance, and nobody is excluded from its influence. Indeed, seeing that "Mopsa very impatiently stay[s] out the vanishing of their Scenes", Philoclea, devoid of choice, "smilingly [leads] Mopsa by her hand into the midst of the Royal companie, where she [leaves] her to exercise her discretion" (Weamys, 1994, p. 166). Agency of an individual becomes the determining factor in this a process of resistance and containment. As Giddens records, "to be able to 'act otherwise' means being able to intervene in the world ... Action depends upon the capacity of the individual to 'make a difference' to a pre-existing state of affairs" (1984, p. 14). Making a difference refers to agency, and agency is realized through exercise of power. Everyone in the power network is endowed with the potential to resist, transform, reinforce, reverse,

appropriate, or attain power, and everyone could conduct the course of events. In the power relationship between Philoclea and Mopsa, power is transformed from the former to the latter: Mopsa resists Philoclea's disregard, and she eventually attains power. In other words, it is owing to Mopsa's agency to "act otherwise" that she can govern the affairs to "make a difference" in the royal network.

Mopsa soon consolidates power when she gets Pyrocles' attention: "[Philoclea] discovered to her Paramour Pyrocles, Mopsa's ambition, who immediately caused all noises to be hushed, that he might with the greater attention hearken to Mopsa, and observe all her actions" (Weamys, 1994, p. 166). It is notable that he silences everyone in the hall and decides to listen to Mopsa attentively. Mopsa's attracting the attention of everyone is important as it signifies power. One should also remember that there is a closely-knitted relationship between power and subalternity. In this sense, Pyrocles' decision to listen to Mopsa serves as a catalyst for her emancipation. Mopsa exceeds subalternity because, for the first time, she is not instructed what to do. She is not spoken to/about, but she autonomously speaks out. She is recognized as an individual. As Farr relates, "any movement outside of voicelessness ... means a movement out of subalternity toward power" (2019, p. 73). Mopsa gradually transcends subalternity because the more she does not keep silent, the more she earns power. The episode demystifies the constructed nature of social roles and fluidity of power relations by showing how a simple act can disturb the social hierarchy once individuals do not settle in the place allotted to them. Weamys thereby negotiates the possibility for transgressing the territory the subaltern occupies, and Foucauldian power as a liberating force stands out.

It is known that Mopsa wants to tell a story because she aims to get the gown. Considering the discourse on clothing within the seventeenth-century framework, the gown also becomes as important as Mopsa's afore-analyzed act. Clothing meant more than simply covering the body in the early modern era. It worked as "a semiological distinction" (Guillory, 1996, p. 76) to indicate social and sexual differences. It was thought that there is a natural correspondence between one's dress and social status (and sex), and thus everyone was expected to conform to the dress code as it demarcated class identity and regulated the social distinctions in the society. Stubbes, for instance, in *Anatomie of Abuses* (1583) complained that there was class confusion due to disregarding the dress code:

[N]ow there is such a confuse mingle mangle of apparell in England, and such horrible excesse thereof, as euery one is permitted to flaunt it out, in what apparel he listeth himself, or can get by any meanes. So that it is very hard to knowe, who is noble, who is worshipfull, who is a Gentleman, who is not. (qtd. in Wald, 2014, p. 69)

Dress signified the divisions of rank, and violating the dress code was frowned upon as it was seen as a threat to social hierarchy and associated with class transgression or discontent with one's place in the society. The maidservants, who must have been thought to emulate their mistresses, were specifically the target of instruction: "In 1611 the Common Council in London ruled against those waiting-women and chambermaids who flouted the sumptuary laws by parading in large ruffs ... fancy aprons and ribbons" (Burnett, 1997, p. 127). There was social control imposed by religious and legal authorities to maintain class division, and apparel "became a primary site where a struggle over the mutability of the social order was conducted" (Howard, 1988, p. 422) in the early modern age. Foucault argues that discourses produce meaning, subjects, and societal realities, and there is strong

connection between discourse and power because power relations could modify the meanings, subjects, and realities. As he records, “discourse can be both an instrument and an effect of power ... a point of resistance and a starting point for an opposing strategy. Discourse transmits and produces power”, but it also “renders it fragile and makes it possible to thwart” (1978, p. 101). In the same vein, despite the discourse that naturalizes social division, the anxiety regarding the dress code reveals the malleability of class/gender distinctions and vulnerability of power relations. Mopsa benefits from the seventeenth-century discourse on clothing as an instrument to her own purpose. She employs it as a tool to modify the existing power structure. Her wish to get the gown becomes disruptive as it connotes her aspiration to move up to a higher status. Much as it is certain that she cannot transcend her class only by possessing a royal dress, the fact that she appropriates it indicates agency that poses a challenge to the neatly-organized class distinction. The gown becomes metonymic for power which shatters her subalternity. The fact that Philoclea eventually gives Mopsa the gown concretizes her power, which renders it a sign/point of resistance.

The story Mopsa recounts, which focuses on a romantic relationship between a maiden and a knight, is also an important act in terms of Foucauldian framework because it serves as a tool to foster power in the royal network. As Foucault argues, power “is produced from one moment to the next, at every point, or in every relation from one point to another” (1978, p. 93). Mopsa’s story, likewise, enables her to produce power in the relationship with the royals because she both makes herself heard within a coterie of people who are more powerful than her based on rank, and she is able to complete the story she is not allowed to in Sidney’s text. The mini romance includes a strong-willed woman and a kidnapped man as well as nymphs, witches, and magical incidents. The maiden who engages in a romantic relationship with a knight, who elopes with him fearlessly, and who goes on a quest to save him eventually, the water nymphs who abduct the knight, the aunts who hand the maiden magical nuts, and the old witch who tells her how to use them and who ultimately helps release the knight from bondage collectively turn the seventeenth-century patriarchal culture upside down. While men are thought to be stronger, wiser, and more courageous than women, and women are thought to be weak, fainthearted, and less intelligent, the story inverts gender roles in which there is no damsel-in-distress but an abducted knight desperately waiting for rescue. In Mopsa’s tale, the savior or the protector of virtues is not a male. The knight is not the hero to conclude the tale saving the maiden. Instead, the maiden acts, thinks, and initiates an action to save him. Their relationship shatters automatized gender roles for men and women.

Mopsa’s mini romance is significant in many aspects. It foregrounds female agency as an-initially-unobtrusive maiden is given space to achieve formidable deeds relentlessly. The maiden is not the victim of an arranged marriage, which would commodify her, but she chooses whom to marry on her own accord without paternal interference. The story gives more importance to individual experience than social rules as the maiden is neither interrogated nor punished due to an extramarital love affair. Instead of virtues traditionally ascribed to women, it rewards female desire in conclusion. It emphasizes solidarity among women as the maiden is helped by others. It deconstructs the hierarchical relationship between the supposedly superior and inferior as assigned gender roles are reversed and women gain the upper hand. It refashions the witch figure (witches were supposed to carry the features in contrast to ideal womanhood) as she proves being beneficial by helping the

release of the knight from captivity and thereby shattering the credibility of patriarchal discourse. Mopsa serves as the mouthpiece for Anna Weamys by whose storytelling she resists the patriarchal discourse and gender bias. Indeed, giving Mopsa the opportunity to complete her profeminist story that Sidney does not allow her earlier, Weamys provides an enslavement-release model for those who are stuck within the confines of the dominant. In this sense, the story establishes Mopsa's presence and empowers her both as a speaker among the royals and the female characters who challenge patriarchal discourse.

At this point, it should be noted that the English society was patriarchal when Weamys wrote her work. The patriarchal household was compromised of the man as the master of house, the woman, their children, servants, and the cattle. Being just above the livestock, the servants used to hold the lowest place in rank. Within the paterfamilias, a female servant's state must have been worse than that of a male servant as she was in a more disadvantaged position due to her sex. As well as obeying the rule of the master, his wife and children, the female servant also had to fulfill the essentials of ideal womanhood such as chastity, piety, meekness, and obedience. In other words, she was thought to be emblematic of the healthy maintenance of patriarchal social system. Mopsa, however, shows resistance against such a seemingly unbreakable power relation. Contesting subalternity, she tries to establish her existence against the backdrop of a patriarchal framework. Her determination to tell a tale of profeminist content among the royals empowers her. Challenging social class structure and internalized gender roles, Mopsa's storytelling functions to cement the discourse in accordance with the demands of the subaltern. Foucault states that "every power relationship implies ... a strategy of struggle" (1982, p. 794). Mopsa's resolution to recount the story is also a strategy of resistance against the authority of the royals and expresses her forwardness to establish autonomy because power exists so long as there is a possibility for resistance. Mopsa thereby establishes her identity as a speaking female subject against those who underestimate her. As Eckerle points out, "she not only achieves narrative closure ... but achieves her own happy ending as well, for she finds her voice long enough to insist on her rights, to put Philoclea in her place, and to get her dress" (2013, p. 183). Mopsa appears in the text just once, and she fulfils what she aims at before she leaves the scene. Hers is truly a success story.

A critical reader, though, might reckon that Mopsa's subaltern position is perpetuated by Weamys herself because she includes Mopsa in the plotline only once. It is a misjudgement since Mopsa is not a minor or instrumental character, as she is in Sidney's text, but an individual with specific motives. Moreover, given that Weamys completes *only* the stories Sidney leaves unfinished, rather than introducing new characters or a new subplots, it is inevitable that the work would be episodic. Weamys does not divide the romance into sections, but she goes on with a different set of characters as soon as she reaches a narrative closure (except for the very last scene which culminates in the marriages of the characters previously introduced: Pamela marries Musidorus, and Philoclea marries Pyrocles). In this sense, Mopsa's one-time appearance in the plotline does not indicate that her subalternity is reinforced. What is more, lack of details as to what happens to her afterwards is not peculiar to Mopsa. Weamys does not go into particulars several times. For example, she does not recount Queen Helena's joy as it would be "too great for [her] dull expression" (Weamys, 1994, p. 134) or she does not relate the fight among the knights because "it goes beyond [her] memorie to declare all the passages thereof" (Weamys, 1994, p. 158). She does not mention the happiness of the Arcadian court, either. She thinks that "it

would make two large a storie to recount all their discourses" (Weamys, 1994, p. 162). In other words, be it a queen or a servant, Weamys treats her characters alike. She abstains from giving details to reach a resolution as quickly as possible. Her closure-oriented strategy obstructs proliferation of the narrative. It seems that narrative closure matters Weamys more than the writing process. It turns out to be the reason why she "concludes many of Sidney's complex storylines in a remarkably direct manner (her entire text is a mere 89 pages compared to Sidney's hundreds)" (Eckerle, 2013, p. 182). Considering Weamys' writing strategy and her authorial motive, it is evident that she has no intention to maintain Mopsa's subalternity.

CONCLUSION

Mopsa as a servant woman, both in Sidney's and Weamys' romances, represents the subaltern due to her gender and class in the social context. She is doubly underprivileged because of her disadvantaged social status. However, that Mopsa is silenced in Sidney's work does not lead to a tragic servant figure in Weamys' romance since Weamys interrogates and rehabilitates the cultural assignments that marginalize Mopsa due to sex and rank.

In Weamys' *A Continuation*, the peripheral servant figure modifies power relations because the royals no longer regard her simply a servant but recognize her as an individual with a voice of her own. Mopsa's protest against her being silenced and her insistence on completing her story to possess the gown render her powerful and thereby recover her from subalternity. The paper relies on these two instances, and Mopsa transcends her place in both of them. The text does not contain any other moments in which she is depicted as a dominant figure who disrupts power dynamics or as a victimized one who is completely disregarded by the royals. The text also lacks any clue whether Mopsa's status remains the same as a servant or it is rehabilitated once she completes her story because Weamys finishes the narration as soon as Philoclea gives Mopsa the gown. Therefore, it is inconclusive that Mopsa has been triumphant only temporarily, or she will remain a servant as she has always been. On the other hand, owing to her struggle for power, it is certain that Mopsa does not end up as a subaltern figure.

By defying Spivak's theory on subalternity, Mopsa emerges as a resisting Foucauldian subject who ultimately gains recognition in the royal society thanks to her ambitious character. Spivak contends that to assume the subaltern to be competent enough to resist is unrealistic, and it should be circumvented because the resistance of the subaltern would never be recognized. She argues that neither the resistance nor the agency of the subaltern would be substantial within the framework of authorized discourse, and cultural, economic and political mechanisms of production. Foucault, on the other hand, who argues that power is producible in any moment, in any point, and in any relationship, is much more optimistic than Spivak, and he believes that given that power can influence and be exerted to those who are free, they can independently map solutions to be able to resist power. Now that the very presence of power generates potential for struggle, resistance, and agency, the subaltern should find out ways to get a voice, to be heard, and to be recognized as Mopsa centuries earlier does.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Baker, N. (2007). 'To make love to a deformity': praising ugliness in early modern England. *Renaissance Studies*, 22(1), 86-109. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/24417349>.
- Baumbach, S. (2010). Physiognomy. In M. Hattaway (Ed.), *A new companion to English Renaissance literature and culture* (pp. 582-97). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Burnett, M. T. (1997). *Masters and servants in English Renaissance drama and culture: Authority and obedience*. London: Macmillan.
- Campbell, J. (2006). *Literary circles and gender in early modern Europe: A cross-cultural approach*. Aldershot: Ashgate.
- Cullen, P. C. (1994). Introduction. In P. C. Cullen (Ed.), *A Continuation of Sir Philip Sidney's Arcadia* (pp. xvii-lxxiii). Oxford: Oxford University Press.
- Dell'Abate-Çelebi, B. (2016). *Penelope's daughters*. Nebraska: Zea Books.
- Derecho, A. (2006). Archontic literature: a definition, a history, and several theories of fan fiction. In K. Hellekson & K. Busse (Eds.), *Fan fiction and fan communities in the age of the internet: New Essays* (pp. 61-78). Jefferson: Macfarland & Company.
- DeZur, K. (2014). *Gender, interpretation, and political rule in Sidney's Arcadia*. Newark: University of Delaware Press.
- Eckerle, J. A. (2013). *Romancing the self in early modern Englishwomen's life writing*. Farnham: Ashgate.
- Farr, P. M. (2019). Subalternity as margin and center of anachronistic discourse. *ankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 13(1), 62-78. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/750866>.
- Ferguson, M. W. (1996). Renaissance concepts of the 'women writer.' In H. Wilcox (Ed.), *Women and literature in Britain, 1500-1700* (pp. 143-68). Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, M (1978). *The history of sexuality volume 1: An introduction* (R. Hurley, Trans). New York: Random House.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977* (C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham, K. Soper, Trans.) New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-95. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/1343197>.
- Foucault, M. (2006). *Psychiatric power: Lectures at the Collège de France 1973-74* (G. Burchell, Trans.) Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Fredrickson, B. L. & T. A. Roberts. (1997). Objectification theory: toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 173-206.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Oxford: Polity Press.
- Gramsci, A. (1999). *Selections from the Prison Notebooks*. London: The Electric Book Company.

- Guillory, J. (1996). From the superfluous to the supernumerary: reading gender into *Paradise Lost*. In E. Harvey & K. E. Maus (Eds.), *Soliciting interpretation: Literary theory and seventeenth-century English poetry* (pp. 68-88). Chicago: The University of Chicago Press.
- Hackett, H. (2000). *Women and romance fiction in the English Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hager, A. (Ed.). (2005). *Encyclopedia of British writers: 16th and 17th centuries*. New York: Facts on File.
- Hoare, Q. & G. Nowell-Smith. (1999). Preface. In Q. Hoare & G. Nowell-Smith (Eds.), *Selections from the Prison Notebooks* (pp. 13-21). London: The Electric Book Company.
- Howard, J. E. (1988). Cross-dressing, the theatre and gender struggle in early modern England. *Shakespeare Quarterly*, 39(4), 418-40. doi: 10.2307/2870706.
- Kinney, C. (2009). Undoing romance: Beaumont and Fletcher's resistant reading of *The Countess of Pembroke's Arcadia*. In M. E. Lamb & V. Wayne (Eds.), *Staging early modern romance: Prose fiction, dramatic romance, and Shakespeare* (pp. 203-218). New York: Routledge.
- Lamb, M. E. (1990). *Gender and authorship in the Sidney circle*. Madison: University of Wisconsin Press.
- McLaren, M. A. (2002). *Feminism, Foucault, and embodied subjectivity*. New York: State University of New York Press.
- Mills, S. (2003). *Michel Foucault*. London and New York: Routledge.
- Mitchell, M. (2005). *Anna Weamys*. London and New York: Routledge.
- Morris, R. (2010). Introduction. In R. Morris (Ed.), *Can the subaltern speak?: Reflections on the history of an idea* (1-18). New York: Columbia University Press.
- Morton, S. (2003). *Gayatri Chakravorty Spivak*. London: Routledge.
- Pitts, V. L. (2003). *In the flesh: The cultural politics of body modification*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Sidney, P. (1907). *The Countess of Pembroke's Arcadia*. London: Routledge. (Original work published 1593)
- Simonova, N. (2015). *Early modern authorship and gender in early modern Europe: Adaptation and ownership from Sidney to Richardson*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Spivak, G. C. (1994). Can the Subaltern Speak? In P. Williams & L. Christmas (Eds.), *Colonial discourse and post-colonial theory: A reader* (pp. 66-111). New York: Columbia University Press.
- Travitsky, B. S. (1996). The possibilities of prose. In H. Wilcox (Ed.), *Women and literature in Britain, 1500-1700* (pp. 234-66). Cambridge: Cambridge University Press.
- Vives, J. L. (2000). *The instruction of a Christian woman: A sixteenth century manual*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wald, C. (2014). *The reformation of romance: The Eucharist, disguise, and foreign fashion in early modern prose fiction*. Berlin and Boston: De Gruyter.

Weamys, A. (1994). *A Continuation of Sir Philip Sidney's Arcadia*. Oxford: Oxford University Press. (Original work published 1651)

Weedon, C. (1987). *Feminist practice and poststructuralist theory*. London: Blackwell.

On the Utopian Possibility in Ursula K. Le Guin's *The Dispossessed*: A Lacanian Reading

Res. Assist. Murat Kabak

Istanbul Kültür University, Faculty of Science and Letters

Department of English Language and Literature

m.kabak@iku.edu.tr

Abstract

Written in 1974, the American writer Ursula K. Le Guin's *The Dispossessed* revolves around the central character Shevek's self-appointed mission to improve the relationship between two planets, Anarres and Urras, by breaking down the walls that are separating these ideological enemies. The novel, in that sense, can be read as one man's search for an ideal state, rather than a description of a utopian/anti-utopian state. Literary scholars generally focus on various aspects of *The Dispossessed* in terms of its anarchist politics, ecological politics, and revolutionary politics. This article; however, aims to approach the novel from a Lacanian perspective by addressing the protagonist's psyche and his relation to the socio-symbolic orders in the novel. By focusing on the characterization of the relations between the subject and the other in an anarchist (as well as a capitalist culture) in *The Dispossessed*, this article aims to analyze how the novel provides a path towards an ideal state.

Keywords: Lacanian psychoanalysis, *The Dispossessed*, Ursula K. Le Guin, utopian tradition.

Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* Romanında Ütopya İhtimal Üstüne Bir Lacancı Okuma

Öz

Amerikalı yazar Ursula K. Le Guin'in 1974'te yazdığı *Mülksüzler* romanı, ana karakter Shevek'in Anarres ve Urras isimli iki gezegenin ilişkilerini, bu ideolojik düşmanları ayıran sembolik duvarları yıkarak geliştirmek için çıktığı görevi konu alır. Roman, bu anlamda, ütopyik/anti-ütopyik bir devlet tasvirinden çok, tek bir adamın ideal bir devlet arayışı olarak okunabilir. Eleştirmen ve akademisyenler, *Mülksüzler* romanını çoğunlukla anarşist, ekolojik ve devrimci siyaset açısından çeşitli yönleriyle ele almıştır. Ancak bu makale, kahramanın psikolojisine ve bunun romandaki sosyo-sembolik düzenlerle ilişkisine değinerek romana Lacancı bir bakış açısıyla yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bu makale, *Mülksüzler* romanında özne ile öteki arasındaki ilişkileri anarşist (ve aynı zamanda kapitalist) bir kültürde nasıl nitelendirebileceğimize odaklanarak, romanın ideal bir topluma doğru nasıl bir yol sağladığını incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: : Lacancı psikanaliz, *Mülksüzler*, Ursula K. Le Guin, ütopya geleneği.

Sending Date / Gönderim Tarihi: 26/08/2020

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 09/11/2020

INTRODUCTION

A crisis of consciousness coincides with political crisis in Ursula K. Le Guin's *The Dispossessed: An Ambiguous Utopia*. Written in 1974, the novel revolves around the central character Shevek's self-appointed mission to improve the relationship between two planets, Anarres and Urras, by breaking down the walls that are separating these ideological enemies. The novel, in that sense, can be read as one man's search for an ideal state, rather than a description of a utopian/anti-utopian state. Considering that the novel was written shortly after the protests of 1968, a period that was defined by the rise of various emancipatory ideologies such as Marxism, anarchism, and feminism, and the novel's explicit preoccupation with two political organizations (anarchism represented in Anarres, and capitalism embodied in Urras), it should not come as a surprise to us that a majority of literature written on *The Dispossessed* focuses on its political aspect.

As a key text in the history of science fiction, *The Dispossessed* has been considered from various critical perspectives. While it would be impossible to give an account of the entire critical reception of the novel, literary scholars generally analyzed the novel in terms of its anarchist politics, ecological politics, and revolutionary politics. Peter G. Stillman (2005), for instance, focuses on the environmental and ecological concerns in the novel arguing that Anarres functions as a thought experiment to "establish and maintain a society of liberty, equality, and community despite severe shortages of resources" (p. 56). In that sense, the fictional anarchist society Anarres provides a blueprint for an ecological utopia for the reader¹. In a similar manner, Bülent Somay (2005) focuses on the revolutionary politics of *The Dispossessed*, and argues that the novel provides the reader with the exemplary revolutionary figure of Shevek, who is always in the process of "self-deconstruct[ion] and self-reconstruct[ion] at the same time" (p. 244) and posits the utopia at the end of the novel in the future. While more contemporary critics have championed Le Guin's novel for its emancipatory politics, earlier critics such as Nadia Khouri (1980) holds the opposite view by arguing that the novel is "regressive", "moralistic" and "reductionist" (p. 50). Khouri argues that Le Guin fails to "dramatize the relationship between power and the utopian possibility" (1980, p. 50) and contends that the novel reduces "the dialectic to binary oppositions" (1980, p. 51), such as associating scarcity, brotherhood and equality with Anarres, while equating abundance, competition and inequality with Urras.

Reading the novel from a Lacanian perspective, this article aims to address what is largely missing in the secondary literature, that is the protagonist's psyche and his relation to the socio-symbolic orders in the novel. Because while a political or ecocritical perspective would put the protagonist's transformation through his journey from one social structure to another, a Lacanian reading would foreground the character development instead of a mere political analysis. By focusing on the characterization of the relations between the subject and the other in an anarchist (as well as a capitalist culture) in *The Dispossessed*, this article aims to approach the novel from a Lacanian perspective, and to answer two questions at the same time, while not prioritizing one over the other: First, what would a Lacanian approach to the novel contribute to our understanding of its revolutionary politics? And second, if the novel provides a path towards an ideal state, what is Le Guin's utopian vision? I argue that

---

¹ See also Sabia, D. (2005) and Tunick, M. (2005) in L. Davis, & P. G. Stillman (Eds.), *The New Utopian Politics of Ursula K. Le Guin's The Dispossessed*, and Jaeckle, D. (2009). Embodied Anarchy in Ursula K. Le Guin's *The Dispossessed*. *Utopian Studies*, 20(1), 75-95.

by assuming the discourse of the hysteric, which is a term in Lacanian psychoanalysis designating a subject position that always engages in questioning the dominant discourse, the protagonist, Shevek, undermines the stability of both the capitalist and the anarchist socio-symbolic orders. Unable to conform to the norms of his society, Shevek also fails to lead a revolution on the capitalist planet, Urras. Yet, his true revolutionary action comes at the end where he reverses the master's discourse, another term in the Lacanian discourse theory standing for the norms and ideas of the dominant group. A Lacanian analysis would inform us how Shevek develops as a character from the hysteric to the analyst and how this process informs the novel's utopian vision.

Before moving on to an analysis of the novel, a brief discussion of the theoretical framework is in order. The French psychiatrist Jacques Lacan argued that the human subject emerges through the discursive play of signifiers (1991/2007, p. 12), which are a part of what Lacan called the symbolic order. This marks the separation from the mother who is the infant's closest tie to the Real. Elaborating his discourse theory first in *Seminar XVII* (1991/2007), Lacan discerns four discourses: the master's discourse, the university discourse, the hysteric's discourse, and the analyst's discourse (pp. 92-93). In *Seminar XX* (1975/1999), Lacan contends that each discourse has the same structure, and consists of four positions: agent, other, truth, and product (see Fig. I). The upper part of the formula signifies the one-way relationship between the agent and the other, while the lower part shows the hidden side of each discourse which is (the hidden) truth and the product of the relationship between the agent and the other. The four symbols shown with algebraic symbols (S_1 , S_2 , $\$$ and a) are the concepts that change positions in all four discourses. While S_1 designates the master signifier which always signifies itself (and not other signifiers), S_2 signifies "the symbolic knowledge [which] is the Other's *jouissance*" (1991/2007, p. 15). The symbol a (the surplus *jouissance*) stands for the pleasure produced by the discourse (as in the master's discourse) and $\$$ symbolizes the divided subject.

Figure I: The four positions in the discourse theory and the terms

<u>agent</u>	<u>other</u>
truth	production
S_1 , the master signifier	S_2 , knowledge
$\$$, the subject	a , surplus <i>jouissance</i>

All figures are taken from Lacan's *Seminar XX, On Feminine Sexuality: The Limits of Love and Knowledge* (1975/1999, pp. 16-17).

The importance of Lacan's formulation of discourses lies in its positioning the subject into a socio-symbolic order. These discourses do not correspond to fixed subject positions in Lacan's psychoanalysis. As Pietro Bianchi (2012) points out, discourse is etymologically derived from dis- 'apart' + currere 'to run' (p. 116), meaning that there is a constant change in places and relations regulating the social bonds in a social order. In that sense, Lacan's

discourse theory allows the critic to follow the subject's fluid, continuously changing position in a given context by analyzing the subject's relationship to the other and the object cause of desire (or surplus jouissance, signified with *a* in Lacan's works).

Anarres: Anarchism and Its Discontents

One hundred and seventy years before the opening of the novel, the members of a revolutionary group, led by an anarchist named Odo, have migrated to the neighbor planet Anarres (Le Guin, 1975, p. 71) to build an anarchist community on the principles of solidarity and mutual aid (Le Guin, 1975, p. 95). While Anarres is a decentralized, utopian community that seems to have eliminated all socio-economic inequalities, its binary opposite Urras remains a state-capitalistic social order. Shevek, a theoretical physicist, leaves Anarres as a political exile with the hope of introducing his theory called the General Temporal Theory to the Urrasti government (Le Guin, 1975, p. 72).

In *"The Dispossessed as Ecological Political Theory"*, Stillman argues that from an ecocritical perspective, Anarres is the blueprint for an ideal state that does not have economic, interpersonal or institutionalized violence, or violence against nature (2005, pp. 60-61). Stillman argues that on Anarres, individuals "are not subjected to social practices (such as states) that generate violence, institutionalize it, and encourage its recurrence" (2005, p. 60). On Urras; however, there are state apparatuses that are used to oppress dissidents, as seen in Chapter 11. In that sense, Stillman contends that "what makes Anarres utopian is that violence, which does not occur, has been disconnected from institutionalized human structures and it limited, transitory, and specific to a single issue" (2005, p. 60). Yet, the shortcoming of an ecocritical approach is its inability to address Shevek's departure from the ecotopia, since the very fact that a member of the seemingly utopian community leaves it suggests that there is something inherently wrong in that utopia. It is not a question of whether Anarres is able to provide an eco-friendly and sustainable system or not. As also Stillman cites, the Anarresti were able to create a feasible and desirable economic structure despite the planet's harsh conditions. Acknowledging that Anarres is a sustainable socio-symbolic order, my question is how this social structure is made sustainable? I argue that what drives Shevek to a search of his own utopia is his alienation from his community which is dominated by the master's discourse.

Early in the novel, we see how Shevek's infantile narcissism is suppressed by the orthodox Odonian socio-symbolic order. The baby, unable to distinguish its own body from the outside world, perceives everything as its extension, while anarchist ideology is not compatible with this possession:

"Mine!" he said in a high, ringing voice. "Mine sun!"

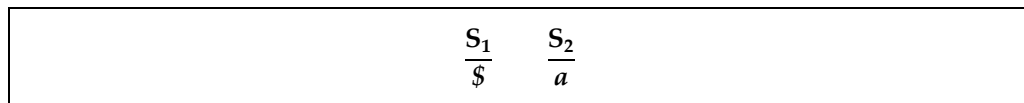
"It is not yours," the one-eyed woman said with the mildness of utter certainty. "Nothing is yours. It is to use. It is to share. If you will not share it, you cannot use it". She picked the knobby baby up ... and set him aside, out of the square of sunlight ... He sobbed ... and hid his face in the darkness of the lost sun. (Le Guin, 1975, p. 22)

The suppression of the baby Shevek's narcissism continues to show its effects in his adult life. This view of limiting the infant's perception partly stems from the fabricated language of Anarres, Pravic. Specifically created for the purposes of Odonianism, Pravic does not allow the speaker to utter a sentence such as "my hand hurts". Instead, the speaking subject uses the expression "the hand hurts me" (Le Guin, 1975, p. 46). This aspect

of the Pravic language is significant for its removal of the speaking subject from being the subject (in the grammatical sense) of his own sentence. The Slovenian philosopher Slavoj Žižek (2007) uses the metaphor of the Trojan horse to describe Lacan's view of the language's invasive role on the human psyche: "For Lacan, language is a gift as dangerous to humanity as the horse was to the Trojans: it offers itself to our use free of charge, but once we accept it, it colonizes us" (pp. 11-12). This colonization, for Lacan, marks the subject's delusion of being in control of his/her actions and thoughts. As Bruce Fink (1995) points out, "[f]rom the viewpoint of the self or ego, 'I' runs the show: that aspect of us that we call 'I' believes that it knows what it thinks and feels, and believes that it knows why it does what it does" (p. 4). However, in the fabricated language of Anarresti, Pravic, the formation of ego is shunned. Shevek, as any other subject in the Anarresti order, is dispossessed not only on a material but also on a psychic level. One example would be a scene early in the novel where Shevek discusses one of his ideas with his friends. He tries to explain, theoretically speaking, when one throws a rock at a tree, that rock cannot reach its destination (Le Guin, 1975, p. 23). This is a variation of Zeno's paradox about the impossibility of motion. Yet, instead of supporting his creative and intellectual endeavors, the principal accuses him of "egoizing" (Le Guin, 1975, p. 24), i.e. not sharing. "Egoizing", repeated quite often in the novel for Shevek, is significant for the purposes of a Lacanian analysis since the aim of the Anarresti discourse is to destroy the ego.

Figure II: The Master's Discourse

By denying the individual subject's autonomy and by dismissing their creative power as merely 'egoizing', the master discourse of the anarchic society creates its perfect workers. This is the conclusion we draw from Lacan's master's discourse (see Fig. II) where the master (S_1) who holds the dominant position (agent) puts the slave (S_2 in the position of other) to work to extract the product (a or the surplus jouissance). It is true that Shevek, like all the other members of the Anarresti community, must work like a slave under these conditions. Individuals do not have the option to refuse job postings sent by an organization called the Production and Distribution Coordination (PDC), which coordinates syndicates and individuals (Le Guin, 1975, p. 61). In that sense, the society is built upon the tenets of solidarity and freedom of choice, but the latter is sacrificed for the sake of running the production smoothly. Shevek, even though he is a theoretical physicist, is often posted and reposted to different manual jobs, which would eventually lead to the separation from his partner and his child: "His eyes filled with tears of anger. A rage of disappointment shook him, a wrath, a foreboding ... [H]e had given up his book, and his love, and his child. How much can a man be asked to give up?" (Le Guin, 1975, p. 208). What we see in Shevek's questioning is his persistence in laying claim on "his book, his love, and his child", which is strictly forbidden by the master's discourse.

Figure IV: The Hysteric's Discourse

$\frac{\$}{a} \quad \frac{S_1}{S_2}$

Shevek is rather aligned with the hysteric's discourse (see Fig. IV) which puts the master into question. He stands for the agent who questions the master signifier (S_1) to reach knowledge, which is the product of his search (*savoir* or the symbolic knowledge shown as S_2). The physical product that Shevek is trying to produce in the novel is his temporal theory. If this 'product' is in the position of S_2 in Lacan's discourse theory, then what Shevek is trying to achieve is to be acknowledged for his efforts. As Lacan argues in his 1969 seminar, "symbolic knowledge is the Other's *jouissance*" (1991/2007, p. 15), meaning the knowledge is associated with the Other's object cause of desire (signified as a). Yet, under the conditions of the master's discourse which denies the subject's creative power, the more Shevek strives, the greater he fails. His attempts at being desired by the Other always ends in failure:

Three years here, and he had accomplished what? A book, appropriated by Sabul; five or six unpublished papers.

Nothing he did was understood. To put it more honestly, nothing he did was meaningful. He was fulfilling no necessary function, personal or social ... He would achieve nothing further. He had come up against the wall for good (Le Guin, 1975, pp. 130-131)

Unable to produce, even worse, unable to find the drive to produce, Shevek is completely alienated from his society. In this context, his questioning of the master signifier leads him not to a groundbreaking theory on time and space but to the hidden bureaucracy on Anarres which creates an illusory freedom of choice:

[E]very emergency, every labor draft even, tends to leave behind it an increment of bureaucratic machinery within PDC, and a kind of rigidity ... [W]e're ashamed to say we've refused a posting. That the social conscience completely dominates the individual conscience ...

We don't cooperate — we obey. We fear being outcast, being called lazy, dysfunctional, egoizing ... We've made laws, laws of conventional behavior, built walls all around ourselves, and we can't see them, because they're part of our thinking (Le Guin, 1975, pp. 264-265).

If we refer to Stillman's reading of Anarres as the eco-friendly utopia seems to ignore the hidden bureaucracy that is embedded in the lives of Anarresti. Whereas, from a Lacanian point of view, what is evident in the passage is that what Shevek calls social conscience is, in fact, the Freudian superego which has nothing to do with an ethical agency. Žižek points out that in the works of both Freud and Lacan, the superego represents the "same agency in its vengeful, sadistic, punishing aspect" (2007, p. 80). According to the superego's anti-ethical logic, the more the subject tries to satisfy this insatiable agency, the lesser chance the subject has meeting its demands. This is precisely Shevek's predicament. There is violence on Anarres, and this institutionalized (and internalized) violence is neither limited to a single issue nor transitory, despite what Stillman argues. The harder Shevek tries to meet the demands of (the Odonian) superego's injunctions, the more he must sacrifice. These

repressive orthodox views also exclude individuals who do not fulfill their social obligations by labeling them as 'lazy, dysfunctional, or egoizing'. Only after losing all his possessions, Shevek can formulate his complaints (\$) in the discourse theory. He realizes that the master's discourse conceals these complaints (see Fig. II, \$ or the subject occupying the position of truth in the lower part of the formula). The walls concealing the consciousness of the subject are important for two reasons: it is both a symbolic and a literal wall. It should not escape our attention that the wall symbol is repeated several times in the novel, with two of them cited above. While the first instance on chapter 6, "com[ing] up against the wall" (Le Guin, 1975, pp. 130-131) shows Shevek's inability to satisfy the needs of superego, the wall Shevek is referring to in this passage is the ideological wall surrounding the subject's perception, not allowing them to see their true predicament.

Figure II: The Master's Discourse

$\frac{S_1}{\$} \quad \frac{S_2}{a}$

The most concrete wall; however, stands between Anarres and Urras. This is the wall that is mentioned in the first chapter of the book, surrounding the Anarresti spaceport: "There was a wall ... Like all walls it was ambiguous, two-faced. What was inside it and what was outside it depended on which side of it you were on ... It enclosed the universe, leaving Anarres outside, free" (Le Guin, 1975, pp. 1-2). As suggested in the passage, through enclosing their spaceport, the threats outside the wall are transubstantiated into a 'metaphysical' evil, and through this enclosure, Anarres protects its territory. The narrator observes the ambiguous position of Anarres's elevation of the threat outside into a mythical threat. At this point, I am indebted to Somay's insight on the Anarresti's paranoid enclosure. Somay argues that the Anarresti socio-symbolic order "has projected all the "otherness" that is inherent to itself onto the "old" world, Urras, walled itself away from it, and left no room for any "other" within" (2005, p. 240). This exclusion of "other" in the context of *The Dispossessed* can be explained in Žižek's terms:

The Id-Evil ... stages the most elementary 'short circuit' in the subject's relationship to the primordial missing object-cause of his desire: what 'bothers' us in the 'other' (Jew, Japanese, African, Turk...) is that he appears to entertain a privileged relationship to the object – the other either possesses the object-treasure, having snatched it away from us (which is why we don't have it), or poses a threat to our possession of the object (1994, p. 71)

Žižek's metaphor for explaining the relationship between the barred subject (\$) and the object cause of desire (*a*) works at two levels. First, short circuit implies that there is a contact between \$ and *a*, since short circuit is the result of a contact of two points in a circuit that have different electric potential difference. Yet, this connection is an illusion, since this connection is 'staged' by the Id-Evil, which disguises itself as the Odonian superego in *The Dispossessed*. And second, as a result of this short circuit, the electric current is diverted into an unintended point in the circuit, that is "the other" in Žižek's metaphor. The current that is supposed to connect the subject to his object cause of desire, then, is stolen by the other.

Combined with the master's discourse's obsession with the production of excess *jouissance*, the Id-Evil transforms the other to the ultimate threat. In that sense, what appears as a concrete wall surrounding the spaceport, the Anarresti wall is, in fact, a protection against the *jouissance*-thieves. It is in this context that Shevek flees to Urras as a political exile. Observing the conditions on Anarres, Shevek acknowledges that his search for an ideal state would require a radical transformation of his home planet. However, as we shall analyze what Shevek finds on Urras is far different from what he expected to find.

Urras: On Lack and Privation

While the objective in the previous section was to illustrate Shevek's inability to form a subject position in relation to the master's discourse of Anarres, in this section of the article I would like to demonstrate how Shevek's relationship with the Urrasti socio-symbolic order is shaped by the dynamics of infantile sexuality with reference to Lacan's early seminars.

As stated above, Shevek aims to introduce his equation of the General Temporal Theory to the Urrasti A-Io government so that a healthy relationship between two planets may flourish. Shevek's search for utopia is what we would call a belief in the utopian possibility. And this sense of utopia coincides with the Blochian sense of an ideal that "is never fully present in the here-and-now", instead it "is to be found in the Not-Yet, or the Not-Yet-Being, or In-Front-of-Us" (Freedman, 2000, p. 64). As Shevek believes in the possibility of reconciling these two ideological enemies, his longing depends on "a revolutionary reconfiguration of the world as a totality" (Freedman, 2000, p. 64). Yet, this utopian belief is problematic from a Lacanian point of view. In *Critical Theory and Science Fiction*, Carl Freedman (2000) also observes that for Lacan, the utopian positivity can be read "as primary narcissism, or in more strictly Lacanian terms, as pre-Imaginary plenitude" (p. 65). For both Lacan and Freud, "plenitude is primarily an illusion, and the Lacanian subject is irreducibly structured on a *lack* or privation that can, at best, be somewhat palliated through psychoanalytic practice but can never be radically healed" (Freedman, 2000, p. 65). If we look at the first scene where Shevek encounters the spaceship from Urras, we may see the reflections of this 'pre-Imaginary plenitude':

When first aboard the ship, in those long hours of fever and despair, he had been distracted, sometimes pleased and sometimes irritated, by a grossly simple sensation: the softness of the bed. Though only a bunk, its mattress gave under his weight with caressing suppleness. It yielded to him, yielded so insistently that he was, still, always conscious of it while falling asleep. Both the pleasure and the irritation it produced in him were decidedly erotic ... And the design of the furniture in the officers' lounge, the smooth plastic curves into which stubborn wood and steel had been forced, the smoothness and delicacy of surfaces and textures: were these not also faintly, pervasively erotic? (Le Guin, 1975, p. 15)

The reason that these everyday objects (bed, furniture, and so on) assume an erotic character (which is emphasized through "pleased ... irritated ... grossly simple sensation") cannot be explained simply as a result of Shevek's encounter with the hyper-sexualized commodities of Urrasti capitalism, where pleasure and irritation co-exist. Everything from the bed to the surfaces of the spaceship becomes a source of libidinal pleasure as if Shevek is experiencing another infantile fantasy. Since Shevek is going to his mother (planet), his voyage and the erotic experience he is going through can be read as an allegory for the infant's relationship with the mother in the Lacanian Real. The real, for Lacan, is the realm

“without zones, subdivisions, localized highs and lows ... [it] is a sort of unrent, undifferentiated fabric, woven in such a way so as to be everywhere” (Fink, 1995, p. 24). It is the developmental stage before the infant steps into the symbolic order for Lacan. And in this pre-symbolic or pre-linguistic realm, the infant is dominated by a mixture of perceptions and feelings. Therefore, pleasure and irritation co-exist in the spaceship/womb. It would not be an over reading of the text to suggest that this scene signifies a rebirth for Shevek since in many instances in the novel, the characters mention death and rebirth as a cycle (examples include: the fourth chapter where Shevek first introduces the reincarnation is a part of the Urrasti religion; the eighth chapter where the Anarresti believes that ‘the damned go to hell’ (Le Guin, 1975, p. 189), meaning Urras; and its reversal on the ninth chapter where the Urrasti revolutionaries wish one another luck: ‘May you get reborn on Anarres’). In that sense, Shevek the anarchist dies with his breaching the wall while Shevek the physicist is born as he progresses towards his mother planet, Urras. Thus, it is no coincidence that this prelapsarian unity with the mother is followed by feminine symbols in the following scene: “They crossed a river or estuary; the million lights of Nio Esseia, fog diffused, trembled on dark water, behind them. The road darkened, the fog thickened, the driver slowed the vehicle's pace. Its lights shone on the mist ahead as if on a wall that kept retreating before them” (Le Guin, 1975, p. 17). As Shevek is introduced to another socio-symbolic order through the spaceship/womb, his arrival to Urras is a symbolic birth surrounded by wet, humid and damp environment. Through his re/birth to a capitalist socio-symbolic order, Shevek perceives to be able to breach the wall that he was surrounded by (the vehicle's light shining through the wall of mist).

In this illusory pre-Imaginary plenitude, Shevek is also able to put both planets into perspective:

The tenderness and vitality of the colors, the mixture of rectilinear human design and powerful, proliferate natural contours, the variety and harmony of the elements, gave an impression of complex wholeness such as he had never seen.

Compared to this, every scene Anarres could offer, even the Plain of Abbenay and the gorges of the Ne Theras, was meager: barren, arid, and inchoate. This is what a world is supposed to look like, Shevek thought. (Le Guin, 1975, pp. 52-53)

“The tenderness and vitality” of the landscape combining the natural elements with that of cultural draw a stark black and white contrast with the barren landscape of Anarres. But, as in the first passage in the spaceship, this “impression of wholeness” is also an illusion because of the primary narcissism. Shevek, at this point, is unable to acknowledge that the hysteric's discourse he assumes conceals the truth (*a*, surplus jouissance) that all desire rests on a lack that cannot be satisfied.

On Anarres, ‘nothing he did was understood’, his works and theories passed unacknowledged or were published under the name of another physicist who exploited his labor; Shevek could not exist as an independent actor. Although Shevek achieves everything he craved on Anarres in this new environment – fame, a respected position at the university in A-Io- yet he feels discontent. Shortly after paying a visit to the grave of the revolutionary figure Odo who is ‘the mother’ of all anarchists, on chapter 3, he feels that he does not belong to Urras either:

He was alone, here, because he came from a self-exiled society. He had always been alone on his own world because he had exiled himself from his society. The Settlers [of Anarres]

had taken one step away. He had taken two. He stood by himself, because he had taken the metaphysical risk.

And he had been fool enough to think that he might serve to bring together two worlds to which he did not belong. (Le Guin, 1975, p. 72)

His disposition, although not explicitly stated in the novel, may be a reaction to the inscription he reads in Odo's tombstone: "To be whole is to be part; / true voyage is return" (Le Guin, 1975, p. 68). Shevek, an outsider who took the voyage to return (to his ancestral planet) cannot be a part of this brand new social order; nor can he be a part of the anarchist social order since he cannot take the voyage to return. His belief in the utopian possibility is shaken further when he realizes that the capitalist social order is not any different from the enclosing dystopia he ran away from.

As Shevek steps out of his safe environment at the university to meet the Urrasti revolutionaries, he is unable to identify the beautiful Urrasti city, Nio Esseia. The shining city with its "massive walls of stone and glass ... [and] electric light" (Le Guin, 1975, p. 16) which greets him in his arrival to the planet leaves its place to an unknown territory in the slums: "The lampposts were there, but the lights were not turned on, or were broken. Yellow gleams slitted from around shuttered windows here and there" (Le Guin, 1975, p. 233). Here, in the slums, Shevek sees a man lying in the gutter: "His coat bunched up over his head, lying in the rain, asleep, sick, dead. Shevek stared at him with horror, and at the others who walked past without looking" (Le Guin, 1975, p. 234). These brief episodes do much more than giving Shevek a character motivation to defend the rights of the victims of Urrasti capitalism. These also illustrate that despite its ability to meet Shevek's needs, the capitalist socio-symbolic order is no different than that of Anarresti anarchism. The only difference, in the case of Anarres, is the material lack that has caused a rigid master-slave dialectic whereas on Urras it is the economic violence that is inherent in the system itself. The master's discourse is the dominant discourse in both socio-symbolic orders.

Stuck in the hysteric's discourse that is endlessly producing new narratives (see Fig. IV, the lower part of the formula, S_2) that do not solve the fundamental lack (a , again the lower part of the formula holding the position of truth) but engenders more irritation ($\$$), Shevek is left in a position where he has to formulate a new solution to his impasse. When the divided subject's (Shevek, $\$$) interrogation of the master signifier (the Urrasti socio-symbolic order in this case) does not allow him to produce knowledge, Shevek confronts what Lacan would call "the symbolic lack of an imaginary object" (Evans, 2006, p. 23), i.e. phallus. Thinking in terms of infantile sexuality, this impasse is the unanswerable question of the infant to his mother: *Che vuoi?* or 'What do you want from me?'. The infant's answer is to try to satisfy the mother by identifying with the imaginary phallus (Evans, 2006, p. 121). Thus, it is no coincidence that after falling out with the academic institutions, he tries to embody what he thinks the mother lacks. In the eyes of the Urrasti rebels, Shevek becomes "the idea of anarchism, made flesh" (Le Guin, 1975, p. 237).

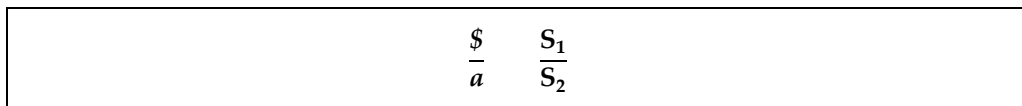
As Shevek slowly realizes that there is no return to the mother and a prelapsarian plenitude, his actions on Urras mirror the Oedipus complex in the Lacanian sense. As Evans shows, for Lacan, the Oedipus complex has three stages: in the first stage, "the child perceives that the mother desires something beyond the child himself —namely, the imaginary phallus- and then tries to be the phallus for the mother" (2006, p. 23). Thus, it is no coincidence that after his disillusionment with the Urrasti society, Shevek joins the

revolutionary group to defend the rights of the economically unprivileged on Urras (Le Guin, 1975, p. 239). Yet, his attempt at assuming the imaginary phallus is disrupted when the Urrasti government disrupts the peaceful demonstration with excessive force, killing hundreds in the streets (Le Guin, 1975, pp. 242-246). This is what Lacan calls the intervention of the imaginary father in separating the child from the mother through incest taboo in his seminar on frustration and privation.

Dwelling the Threshold: The Name-of-the-Father

Reminiscent of the unrest of the late 1960s, the last scene marks a radical difference in Shevek's character. At the end of Chapter 11, he is forced to acknowledge the shortcomings of his subject position. The very thing that he thought he desired (S_2 , knowledge, as shown in Fig IV) becomes futile when he is left alone with a dying Urrasti worker for three days. He accepts that his aim of bringing the two societies by introducing his equation was in vain: "Weigh [my equation] in the balance with the freedom of one single human spirit ... [W]hich will weigh heavier? Can you tell? I cannot" (Le Guin, 1975, p. 282).

Figure IV: The Hysteric's Discourse

In Chapter 13, Shevek returns to his home planet in a state of uncertainty and resignation. He is uncertain of his safety because, as his birth mother Rulag said in the previous chapter, once leaving the planet, Shevek would jeopardize his way back home (Le Guin, 1975, p. 287). And he feels resignation because his every attempt at forming a subject position or realizing an ideal state has met with failure. Khouri reads this resignation scene as Le Guin's failure of "dramatiz[ing] the relationships between power and the utopian possibility" (1980, p. 50). For Khouri, it is the perception of the individual's being "incapable of exercising any power over material reality" (1980, p. 53). Khouri argues that the novel "closes on an impossible transformation, on an inaccessible utopia" (1980, p. 53). However, perhaps the most optimistic passage in the novel comes at the very end with the arrival of an alien named Ketho who is a Hainishman. The Hainish are the oldest civilization in Le Guin's fictional universe, and their race has established many political regimes. Although they are an ancient civilization, Ketho states: "We have histories of hundreds of those millennia. We have tried everything. Anarchism, with the rest. But *I* have not tried it" (Le Guin, 1975, p. 310). Accepting the dangers of stepping into a foreign (and possibly hostile) land, Ketho and Shevek wait for the landing. Even though the novel does not reveal their fate, the true revolutionary potential of *The Dispossessed* lies in this scene. Shevek, after all his attempts, is able to break down the wall, not through his equation (i.e. S_2 or knowledge) but through inverting the master's discourse. Somay is right to point out that Ketho acts as the name-of-the-father, separating Shevek from the mother/child binary (2005, p. 243). In Lacanian terms, "name-of-the-father" or "no-of-the-father" (*nom-du-père/non-du-père* in French) designates that language enters into the infant's psychological constitution always in the form of a prohibition (Somay, 2005, p. 246). However, this "father" should not be confused with

Freud's father-imagó or the biological father. It can be any element in the symbolic order which plays legislative and prohibitive function (Evans, 2006, p. 122).

Figure II: The Master's Discourse

Figure V: The Analyst's Discourse

$\frac{S_1}{\$} \quad \frac{S_2}{a}$	$\frac{a}{S_2} \quad \frac{\$}{S_1}$
--------------------------------------	--------------------------------------

Only through the arrival of Ketho can Shevek be saved from his obsession with the always absent mother. My contribution to the discussion of Ketho/Shevek relationship, from a late-Lacanian perspective, is to introduce Lacan's discourse theory since Lacan himself left "name-of-the-father" concept as early as his 1957 seminars (Evans, 2006, p. 122). From the perspective of the discourse theory, not only did Ketho change Shevek but also Shevek reversed the original schema of the master's discourse in Fig. II by becoming the object cause of desire (*a*) for Ketho. In the discourse of the analyst, as seen in Fig. V, the analyst holds the position of the agent, while the analysand becomes the other. The agent always hides the knowledge (*S*₂, the lower part of the formula), while the other asks the question: "Che vuoi? What do you want?" This is precisely at what Shevek aimed initially. Anarres, as cited above, has a close political organization which is strictly regulated to protect itself from the outside threats. By introducing a peaceful alien who is in search of his personal utopia to the Anarresti order, Shevek achieves his initial aim of "shak[ing] up things ... [and] mak[ing] people ask questions" (Le Guin, 1975, p. 309). This move is revolutionary at another level as well. The analyst's discourse as seen in Fig. V is an inversion of the master's discourse.

CONCLUSION

In *The Dispossessed: An Ambiguous Utopia*, Le Guin aims to undermine the stability of both social and economic structures of capitalism and anarchism by engaging in a critique of their utopian agendas. On an individual level, the novel is about one man's almost impossible search of a place for himself in a sustainable social order. Shevek's journey from the anarchist social order to the capitalist planet, Urras, serves as an allegory for how the socio-symbolic order shapes the individual subject. At the same time, on a larger scale, *The Dispossessed* engages with the political implications of this search for the ideal. The importance of a Lacanian analysis lies in its insistence on the discursive play of signifiers in shaping the individual subject. As I illustrated, the individual search cannot be separated from the revolutionary politics of the novel because when one man's search for utopia ends, the other one's journey begins. While Anarres is ecologically sustainable as Stillman argues, it is not the optimum condition for a utopia since the problems that the individual subjects must face do not necessarily relate to ecological concerns. Likewise, *The Dispossessed* does not have a moralistic or regressive aspect to it as Khouri argues. While Anarres is unable to provide a healthy alternative to the capitalist mode of production, its ideological opposite is equally not a utopia. While their opposite qualities are only on the surface, their discourse is the same, as illustrated above. What, one might wonder, would a psychoanalytic approach to *The Dispossessed* contribute to our way of understanding the text. A Lacanian perspective provides an insight beyond the political aspect of the novel because regardless of the political/economic organization, whether it is anarchism or capitalism, the Lacanian

discourse theory shows that both socio-symbolic orders can be seen as two sides of the same coin since both assume the master's discourse. In Le Guin's ambiguous utopia, the roadmap to the ideal state is provided with a Lacanian twist which includes the subversion of the master's discourse at the end.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Bianchi, P. (2012). From representation to class struggle. *S: Journal of the Van Eyck Circle for Lacanian Ideology Critique*, 5, 114-126.
- Evans, D. (2006). *An introductory dictionary of lacanian psychoanalysis*. London and New York: Routledge.
- Fink, B. (1995). *The lacanian subject: Between language and jouissance*. New Jersey: Princeton University Press.
- Freedman, C. (2000). *Critical theory and science fiction*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Khouri, N. (1980). The dialectics of power: Utopia in the science fiction of Le Guin, Jeury, and Piercy. *Science Fiction Studies*, 7(1), 49-60. Retrieved from www.jstor.org/stable/4239310
- Lacan, J. (1999). To Jakobson. In J. Lacan, *The seminar of Jacques Lacan, book xx, on feminine sexuality: The limits of love and knowledge*. (B. Fink, Trans.) (pp. 14-25). New York: W. W. Norton. (Original work published 1975)
- Lacan, J. (2007). *The seminar of Jacques Lacan, book xvii, the other side of psychoanalysis*. (R. Grigg, Trans.) New York: W. W. Norton. (Original work published 1991)
- Le Guin, U. K. (1975). *The dispossessed: An ambiguous utopia*. New York: Avon.
- Somay, B. (2005). From ambiguity to self-reflexivity: Revolutionizing fantasy space. In L. Davis, & P. G. Stillman (Eds.), *The new utopian politics of Ursula K. Le Guin's the dispossessed* (pp. 233-247). Lanham: Lexington.
- Stillman, P. G. (2005). The dispossessed as ecological political theory. In L. Davis, & P. G. Stillman (Eds.), *The new utopian politics of Ursula K. Le Guin's the dispossessed* (pp. 55-73). Lanham: Lexington.
- Žižek, S. (1994). *The metastases of enjoyment: Six essays on woman and causality*. New York: Verso.
- Žižek, S. (2007). *How to read Lacan*. New York: W. W. Norton.

A Text in the Communicative Dimension: The Relationship between the Open and Closed Text in the Context of Umberto Eco's Ideas

Asst. Prof. Olga Gilyazova

Ural Federal University

Center for the Development of Universal Competencies

olga_gilyazova@mail.ru

Abstract

The article addresses the relationship between open and closed texts. The aim of the study is to analyze the specifics of relationship between the open and closed text in the general context of communication between the author and the reader. While supporting mainly U. Eco's concept in our article, we furnish it with the analysis of four approaches of openness/closedness, which we have singled out. Openness/closedness is conceptualized, firstly: as an ontological perspective of the opposition between the communication parameters: The text-as-process and text-as-outcome; secondly, as interpretation procedures that are common for the articulation of all texts, regardless of their form and contents; thirdly, as the ontological and technological potential of works' physical unfinishedness that invite the recipient to co-authorship (for example, 'the work-in-movement' and hypertext); fourthly, as the ability of a text to provoke multiple or unambiguous interpretations. We also demonstrate that the way of text's functioning is determined not only by the addressee's attitude to it, but text itself, in return, stimulates this attitude, predisposing to it by its specificity (as informative or artistic, kitsch or art, hypertext or linear text, digital or analog). However, as we explain in the conclusion, the dialectic of openness/closedness can affect the distinctness of these dichotomies: The text can use its openness manipulatively, which turns it into a closed text.

Keywords: Author and reader, code, communication, hypertext, interpretation.

İletişim Boyutunda Metin: Umberto Eco'nun Fikirleri Bağlamında Açık ve Kapalı Metin Arasındaki İlişki

Öz

Adı geçen makale, açık ve kapalı metinler arasındaki ilişkiye değinmektedir. Çalışmanın amacı, yazar ve okuyucu arasındaki genel iletişim bağlamında açık ve kapalı metin arasındaki ilişkinin özelliklerini incelemektir. Makalemizde esas olarak U. Eco'nun konseptini desteklerken, onu, seçtiğimiz dört açıklık/kapalılık yaklaşımının analiziyle sunuyoruz. Açıklık/kapalılık yaklaşımları şu biçimlerde kavramsal bir vücuda bürünür: bunlardan ilki iletişim parametreleri arasındaki karşıtlığın ontolojik bir perspektifi olarak: metin bir süreçtir ve metin bir sonuçtur; ikinci olarak, biçim ve içeriklerine bakılmaksızın tüm metinlerin eklenmesi için ortak olan yorumlama prosedürleri olarak; üçüncü olarak,

Sending Date / Gönderim Tarihi: 07/09/2020

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 03/11/2020

alıcıyı ortak yazarlığa davet eden eserlerin fiziksel bitmemişliğinin ontolojik ve teknolojik potansiyeli olarak (örnek olarak 'hareket hainde çalışma' ve hipermetin); dördüncüsü, bir metnin birden çok veya kesin yorumlamaya neden olma yeteneği olarak. Bunun haricinde metnin işlevsellik durumu onun sadece okuyucusu üzerindeki etkileşimi ile değerlendirilmeyip, metnin de kendi özelliğini ortaya koyarak bu etkileşimi uyardığı ve yatkınlık sergilediği de göz önüne serilmektedir (tarz olarak bilgilendirici ya da sanat ağırlıklı, kitsch veya yaratıcı sanatsal, hipermetin veya doğrusal yazım biçiminde olabilir, dijital veya analog). Sonuç itibariyle toparlayacak olursak açıklık/kapalılık yaklaşımları bu ikilemlerin netliğine zarar verebilmektedir: metin kendi açıklığını manipüle edici nitelikte kullanabilmekte ve nihai olarak da kapalı biçime dönüşebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yazar ve okuyucu, kodlar, iletişim, hiper metin, yorumlama.

INTRODUCTION

The present-day situation in text studies is characterized by refocusing from the 'narrow,' synchronous perception of the text as an autonomous static entity to its 'broader,' diachronous understanding where it is seen as a dynamic system characterized by active interaction of all the communication elements.

Yet, according to a number of renowned scholars, we deal with not just the narrow and the broad perception of the text, but with its two interrelated forms (or stages of existence): The text as process and the text as outcome. This dichotomy becomes stronger through the differentiation of the texts depending on the potential of their perception and understanding. If in the first case the extent of variability of text interpretation reaches its maximum, in the other case it stays at its minimum or is nullified. By analogy with the biological concepts of genotype and phenotype, J. Kristeva defines these two forms of text as the genotext and the phenotext; R. Barthes counterposes them as the Text and the work or writerly and readerly texts; U. Eco refers to them as open and closed texts.

The purpose of our work is to outline possible approaches that emerge when thinking about the specifics of the relationship between the open and closed text in the context of the author and reader/audience communication. To do this, we will generally follow U. Eco's concept, as it is distinguished not only by its depth, but also by its well-reasoned approach. We use U. Eco's main theoretical works as a reference source (1979, 1989, 1990, 1992, 1996, 2000, 2013). But following the path beaten by U. Eco, we had no intention of retelling his views (which he, as a non-dogmatic scientist, revised at different periods of his life), rather, they will serve as a context for our reflection.

THE AUTHOR AND THE READER

The dilemma between open and closed texts is most clearly seen in the opposition between 'the clean sheet' open for uncontrolled filling where limits are set by the author's will and the printed book claiming completeness and invariability. The 'Gutenberg era' (for Herbert Marshall McLuhan) or, more generally, the 'age of mechanical reproduction' (for Walter Bendix Schönflies Benjamin) ushered in differentiation and opposition between two stages in the life of any text:

1) *the text as writing*, i.e. the text during its maturation controlled by the author (the open text);

2) *the text as an object of mass reading (consumption)*, the production and distribution of which is beyond the author's domain (the closed text). However, the Gutenberg period creates the conditions that undermine the very principle of mass production with its inherent commitment to invariability, authority and completeness. "The custom to republish books means for the author [...] a true encouragement for rewriting" (Boie, 1999, s. 176). Quite often, it means additions and rewriting alterations as we can see in republished poems by Georg Trakl or in *Orlando Furioso* by Ludovico Ariosto, and in *The Messiah* by Friedrich Gottlieb Klopstock, and in *Essays* by Michel Eyquem de Montaigne. For the above poets, the printed book was seen as mere preservation of the intermediate stage of the open existence of the incompletable (during the author's lifetime) text. It is the process of writing, artistic freedom and the author's power over the text that make it impossible for the ontologically closed text to remain static in its completeness. However, when given a form, the author's conception acquires certain autonomy from its creator. The text in its printed form starts

developing the story of its reading, which cannot be controlled even by the author. The above problem was encountered by Lev Tolstoy, when during his spiritual transformation he wanted to revise and rewrite some of his former works. "The text has an impact on the history not through what is written in it, but through what and when was read in it and through its reader." (Etkind, 2001, s. 429). There is no text without the author; on the other hand, the text cannot exist as a text without the reader.

The literary work is not a stand-alone object that always offers the same view to every viewer. It is not a monument that monologically reveals its timeless essence. Rather, it is like a score based on the ever-renewed resonance of the reading, which liberates the text from the matter of words and brings it to a topical existence (Jauß, 1979, p. 162).

The above fact is well explained by reception aesthetics that developed and expanded the ideas of Hans-Georg Gadamer who was famous for his philosophical hermeneutics as well as the ideas of philosophers-phenomenologists: Martin Heidegger, Nicolai Hartmann, Roman Ingarden. Although American reader-response criticism and the Buffalo School overemphasized the reader's role, the leading representatives of the German School of reception aesthetics (Constance School), Hans Robert Jauss and Wolfgang Iser, were able to avoid such radicalism.

Not only the text as the closed conditional reality requires its 'opening' through the process of perception, but also the text that is being created, i.e. while it is still open, inevitably turns to already completed texts-outcomes. All of this helps to perceive the text as an intertext. Intertextuality as a term was first introduced by Julia Kristeva who based her theory on M. Bakhtin's concept of dialogism. Text in both its communicative dimensions (in the process of its creation and in the process of its perception) is forced to function as an intertext. "Every word (every sign) of the text leads beyond it. Any understanding is a correlation of this text with other texts" (Bakhtin, 1979, s. 364).

The maturation of understanding the text as the intertext goes hand in hand with the refocusing of contemporary text studies from the Author¹ to the reader who remained on the fringes of humanitaristics till the 1960s. As R. Barthes (1977) expresses it: "Classic criticism has never paid any attention to the reader; for it, the writer is the only person in literature. [...] [T]he birth of the reader must be at the cost of the death of the Author" (p. 148).

As noted by A. R. Usmanova, such marginality of the reader resulted from the dominating concept of God as the Author of creation. Throughout the centuries, this concept

Directly or indirectly inspired traditional historiography, literature studies, art and other sciences prone to the cult of creative and great personalities [...]. The position of the demiurge and the concept of the invisible center, due to which the One (the universe) acquires certain wholeness and meaningfulness, were not instantly eliminated by Nietzsche's pronouncement that 'God is dead': We learned the lessons of structuralism well enough to understand that the center and the place of God are the effect of the structure. Therefore, the cult of the Author quite logically was superseded by the cult of the Reader — the new *Dieu caché*, who provides words with the meaning, gives names to things and puts the world in order by moving his eyes (Usmanova, 2000, ss. 132-133).

---

¹ Peculiar culmination of strengthening the figure of the Author was the 'biographical' method, which was proposed by a famous literary critic Charles Sainte-Beuve in the XIX century.

This explains the prioritization of the reader's preferences defining, for Jacques Derrida and Richard Rorty, the meaning of the text. However, researchers often prefer to deal not with real readers, but with their image in the text. Concepts are introduced: The 'Model Reader' (U. Eco), 'intended reader' (E. Wolff, H. Link, G. Grimm), 'informed reader' (S. Fish), 'implied reader' (Wayne C. Booth, W. Iser), 'superreader' (M. Riffaterre) (see, for example: Slabukho, 2006, s. 80; Schmid, 2013). These terms characterize "function of the work" (Schmid, 2013) ("as a *presumed addressee*" (ibid.) and "as an image of the *ideal recipient*" (ibid.)), and not a real reader as a flesh-and-blood person.

Such attention to the ideal reader and their varieties is often construed as almost complete indifference to the sociocultural context of perception and, therefore, to the empirical reader. However, the present-day plethora of psychoanalytical, feminist and sociological theories of perception shows that the actual subject of reception is not neglected by contemporary scholars.

The author is not detached from the text completely: Although he is no longer seen as the creator, he is declared as a function essential for discourse. 'The author's name' is different from a proper name. 'The author's name' is pronounced by M. Foucault as an equivalent of the description that makes it possible to group together a number of texts and thus differentiate them from other texts belonging to another author or tradition (see: Foucault, 1996, pp. 22-25). However, the modern literary studies are characterized by the presence of the various concepts of 'resurrections' of the author that have occurred since Roland Barthes's authorial death sentence in 1968 (see: Garayalde, 2018).

OPEN AND CLOSED TEXTS

Roland Barthes makes a distinction between two kinds of text: the writerly and readerly or the Text and the work. Readerly and writerly texts - are terms R. Barthes employs to investigate ways of reading, like the passive/ active ways of interacting with a text. Readerly or closed texts, following U. Eco's terminology, are texts that make no requirement of the readers to 'produce' or 'write' their own meanings. These are texts, which are initially meant to produce the author's intended impression on the reader: Through thoroughly designed effects, they generate the expectation that is justified during the narration. Although it is justified, it may often be not proved true: Omissions and 'unmet expectation' of the reader/ viewer are frequent ploys of the code aimed to hold the attention of addressees, keeping them in suspense, making them stay interested right to the very end. This ploy is used by many pulp fiction books gaining popularity due to their entertaining and intriguing features backed up by unpredictability of the plot however being often disposed of after first reading. On the other end of the spectrum there are texts that use the intertextual competence of the reader against himself: They create innovative techniques, which are welcomed in the treasure-house of intertextuality; however, when used by imitators, they are degraded and turn into platitudes.

Yet, one and the same text can function at both ends of the spectrum, gaining interest both of the sophisticated reader and the mass reader. This feature is inherent in the best examples of postmodern literature: novels by U. Eco, V. O. Pelevin, B. Akunin, *Perfume: The Story of a Murderer* by P. Süskind, etc. We are talking about texts where 'dual coding' (Eco, 2013, ss. 29-32) stems from the presence of two levels.

The intertextual level of the text carries signs, discourses and meanings, which address the non-mainstream readers or humanities scholars who are able to understand and construe them. The narrative layer is aimed at the mainstream, unexperienced reader who is interested in the plot, relationships between the leading characters, descriptions, etc. (Fedorov, 2016, s. 550).

As a matter of fact, the tyrannical power of code, whether it rests on the addressee's intertextual competence or counteracts it, seeing it as inappropriate, is inherent, according to U. Eco, in closed texts. However, this power is not able to come to life and be efficient without taking into account the role of the recipient whose cooperation is provided for by open texts. Basically, "the reader as an active beginning of interpretation constitutes a part of the process of text generation" (Kosikov, 2000, s. 15).

To this extent, all texts are actually open texts or, in other words, devices, the generation process of which includes interpretation by the addressee. The above is true even for the texts that cannot deviate from the logic of progression of events, such as 'live on-the-spot reports.' The truth of this statement does not override the thesis asserting that the open text is rather a model, an 'ideal type' (following the terminology of M. Weber). As Eco asserts: "So-called open-texts are only the extreme and most provocative exploitation—for poetic purposes—of a principle which rules both the generation and interpretation of texts in general" (Eco, 1979, pp. 4-5).

Texts need involvement of the addressee without whose interpretation no message can be actualized as a text. However, only '*obedient*' cooperation determines the closedness of a text. As Cary Campbell (2018) demonstrates in detail, such a closed interpretation often works as kitsch: "Kitsch is made up of devices that are stolen from culture precisely because of their ability to elicit a controlled response in the interpreter" (p. 311), because project of kitsch "is not that of involving the reader in an act of discovery but that of forcing him to register a particular effect (in the belief that therein lies aesthetic pleasure)" (Eco, 1989, p. 183).

Kitsch masquerades as art. "It is this parasitical nature that allows kitsch to be so easily co-opted for ideological and manipulative ends" (Campbell, 2018, p. 311). Of course, it would be naive to think that this manipulative and ideological characteristic of kitsch distinguishes it from art. To this extent, even S. M. Eisenstein's films are closed, as the viewer's creative participation promoted by the film director is used by the latter for sophisticated and astute (which makes it more efficient) manipulation of the mind. So Campbell (2018) is right when he says: "[...] [I]t is the addressee's/learner's personal responsibility to continually address whether their interpretative possibilities are being further opened and expanded, or rather, closed and restrained" (p. 312).

Open texts imply active and, most importantly, free collaboration, encouraging the addressee to produce multiple diversified, though not arbitrary and accidental, interpretations, due to which the text becomes richer and more versatile than the author's conception.

It should be made clear that open texts differ from closed texts not by removal of the author's viewpoint. It is present even in intentionally impersonalized scientific texts. The main distinction involves elimination of *authoritarian*, categorical and uncontested

compulsoriness of code, which the author must match, as it represents *authoritativeness* of requirements of the genre (including scientific), style and content.

It is obvious that imaginative, literary texts are potentially more open than scientific and informative texts notable for their maximum 'transparency', which is achieved through established terminology and using of artificial languages, which help these texts get rid of ambiguity hindering their understanding². "Any work of art can be looked at as a message to be decoded by an addressee. But unlike most messages, instead of aiming at transmitting a univocal message, the work of art succeeds precisely insofar as it appears ambiguous and open-ended" (Eco, 1989, p. 195). Openness also disagrees with the texts that perform prescriptive and commissive (with reference to commitments and obligations) functions: regulatory acts, guidelines, promises, resolutions, orders, oaths, etc. Such texts imply not only fulfilment, but also the possibility to assess precisely the liability for deviation from the requirements specified in them. Anyway, if driven to extremity, the thought about openness of the text can lead to the idea that inkblots represent the most open texts: What a scope for interpretation! It has almost no limits except for imagination and free associations (which also tend to have limitations used by psychologists in Rorschach tests). However, the experiments of Dadaists, paintings of abstractionists, suprematic *Black Square* of Malevich, glossolalia in the Khlysty sect, 'mind-bending' language of futurists clearly show us that the problem is not as simple. In U. Eco's opinion, by announcing the Informal we do not adjudge the Form to death; on the contrary, we encourage the maturation of understanding the form *as a field of possibility*. "[...] [T]he dialectics between the work itself and the 'openness' of the 'readings' it invites" (Eco, 1989, p. 100) does not eliminate the necessity to consider the fact that "a work of art can be open only insofar as it remains a work; beyond a certain boundary, it becomes mere noise" (ibid). Some representatives of postmodernist literature and theory try to cross the boundary, having no concern that "plentitudes, pile-ups of various meanings, interpretations, and viewpoints are fraught with the author's as well as the viewer's, the reader's and the listener's slipping into insanity, and at some moment the insanity becomes the inherent value" (Tulchinsky, 2001, s. 15).

INTERPRETATION AND OVERINTERPRETATION

The problem of interpretation — one of the most important in Eco's work — is a reflection of the dialectic between the opening and the closing of a text. Although U. Eco was among the first who opened the prospect of the reader's participation in generation of textual meaning, it was he, "when this tempting idea mesmerized critics" (Usmanova, 2000, s. 145), who declared that "my readers mainly focused on the 'open' side of the whole business, underestimating the fact that the open-ended reading I was supporting was an activity elicited by (and aiming at interpreting) a work." (Eco, 1992, p. 143).

The so-called 'hyperinterpretation' was a symptom of the dangerous trend, the foundation for which was laid by him in his early work *Opera aperta* (1962) (English translation: *The Open Work* (1989)). Thus, he had to fight against that trend in his later work *The Limits of Interpretation* (1990) and the *collection of Tanner Lectures Eco presented at*

---

² In scientific texts, the accuracy of communicated information is of paramount importance; it is achieved through the minimization of technical and semantic noises as well as their consequences. On the other hand, in literary texts, even noise can contain additional information. For example, darkened with time painting by Rembrandt — The Shooting Company of Frans Banning Cocq and Willem van Ruytenburch commonly referred to as The Night Watch (though initially, the artist portrayed the action taking the place during daytime). (Gilyazova, 2020, p. 285, note).

Cambridge University in 1990 (1992). U. Eco argued against “the illusion that the reader can read the text in the way he wants, without any restrictions imposed by rules of reading and without taking into account the text intention, not to mention the ‘immanent’ meaning” (Usmanova, 2000, p. 146). How can one get around Scylla and Charybdis: the reader-oriented paradigm (David Cooper, Ronald Laing, and Felix Guattari) and the non-reader-oriented paradigm? Eco writes that he decided to consider a third option.

Thus, Eco (1990, pp. 50-51) distinguishes among three types of intentions:

1. The *intentio auctoris*: what the empirical author intends to say;
2. The *intentio operis*: what the text wants to say;
3. The *intentio lectoris*: what the readers make the text say with reference to their own system of expectations, wishes, drives, beliefs, stereotypes, etc.

Following deconstructionists, the New Critics, formalists and structuralists, Eco does not admit that interpretation can be linked to the *intentio auctoris*.

This can be seen as a response to misguided approaches to the school course of literature, when it is focused on studying biographies of famous writers and on delving into the question: ‘What did the author want to say by his writing?’ A good objection to this question can be found in L. N. Tolstoy’s letter to N. N. Strakhov, written on April 26, 1876: “If I wanted to say in words everything I intended to express through the novel [*Anna Karenina*], I would have to write a novel — that very novel I have written, but once more.” (quoted after Tolstoy, 1939).

If the *intentio auctoris* is not instrumental for a literary text, is it also not essential for other texts? In fact, the speech act theory assumes that the illocutionary force of an utterance directly depends on the speaker’s intention. It is especially important to identify the intention of the sender when the ontological status of the ongoing situation is not clear: For example, the cry ‘Fire!’ at the *Khromaya Loshad* (Perm, Russia, 2009) nightclub was initially perceived as part of the entertainment program (i.e. as the conditional reality) rather than a danger warning (the actual reality) and thus, to a large extent, exacerbated the tragic consequences.

As for the *intentio lectoris*, according to Eco, the text is not only a generative matrix, but also a system of restrictions. Although open texts, as opposed to closed ones, give the reader quite substantial freedom of action, the reader should remember that his interpretation movement “may not be comparable to a one-way street but to a network of multilane freeways along which one can travel in more than one direction; but despite this some roads will nevertheless remain dead ends. There are things that cannot be done (or said).” (Eco, 2000, p. 53).

Undoubtedly, the empirical reader may not want to follow the directions readily available in the text and may want to go his own way. The problem is to establish point in which freedom of interpretation degenerates into aberrant decoding or, in other words, this interpretation turns into the use of text. (Eco, 1990). Eco sees them as opposition notions.

For this reason, “between a quasi-irrelevant *intentio auctoris* and a potentially unbridled *intentio lectoris*, Eco postulates the presence of a channeling *intentio operis*, a

system of textual guard-rails that restrain the meanings that may be reasonably attributed to the text itself." (Pisanty, 2015).

What is the intention of the text? How can we separate righteous interpretations from those that are not righteous? This question is currently central for many critics and, as admitted by William O. Hendricks, Elena Esposito and Valentina Pisanty, Eco does not give any all-encompassing answer. Verification, in his opinion, must be based on conformity to the literal meaning of the text. This negativistic approach is helpful in handling false and invented interpretations that can be ignored, but it does not resolve the issue of defining the 'legality' degree of the 'righteous' interpretations.

In my opinion, this approach bridles the interpreter's imagination and is useful in work of translators³, literary critics, etc. Yet, is it highly important for usual readers who do not have to comply with the requirements of corporate ethics? Should the creative urge of readers (including scientists) be suppressed, even though it drifts them away from the stimulus text? Following this approach, we should accuse Freud's concept of Oedipus complex of representing an example of inadequate (excessive) interpretation of *Oedipus Rex* by Sophocles.

This problem has not only a purely theoretical aspect, but also a practical one. Eco himself encountered examples of interpretation, which he rejected as "noncompliant with the principle of efficiency" (Eco, 2013, s. 51). We are talking about the essay *The Name of the Rose* written by Yelena Kostyukovich (1982), a Russian translator of U. Eco's works. U. Eco found irrelevance in numerous allusions encountered by the translator in his novel, though, in his opinion, the translation itself was 'exemplary'⁴.

We observe a contradiction: U. Eco, as a theorist, neglected the value of an empirical author, denying the relevance of his intentions, but being an empirical author himself, he controlled the translation and adaptation of his books very scrupulously, i.e. violated, when it was convenient, his own regulations.

Thus, we can state that even the semiotician who (especially towards the end of his career) postulates that there are limits of text interpretation, even though they do not depend on interference of the author's authority, does not escape the controversy and temptation to intervene in public debates to restore some of the authority lost when the author was adjudged to death by R. Barthes.

In this case, we tend to share the view of Valentina Pisanty (2015), "the meaning, or rather meanings of a text derive from the tensive and sometimes variable interaction between the three intentions, none of which may be completely put aside to the advantage of the other two."

---

³ On the other hand, the situation with translators is also not clear-cut and conclusive: For example, as is known, in Sweden Astrid Lindgren's *Karlsson-on-the-Roof* is not as popular as in Russia. Apparently, this book owes its success with Russian readers (frequently turning to it as a source of popular quotes) to the translation done by Lilianna Lungina who imparted liveliness to the spiritless original story.

⁴ But not everyone shares his opinion. The Russian-speaking readers of *The Name of the Rose* should have been inspired by the Middle Ages' spirit. For this purpose, Russian Church Slavonic is used as a functional analogue of Latin in Kostyukovich's translation. But some Latin phrases remained, as a result a very strange mixture of Russian Church Slavonic, modern Russian and Latin languages turned out. It seemed that the Catholic monk Adson (originally – Adso) wrote both in Latin and in Russian Church Slavonic. This is an obvious flaw of translation, a clear violation of the semantic level of the text (see: Ryzhenkova, 2003).

It can be noted that from the perspective of typology of reception approaches, which was offered by J. Staiger (1992, pp. 35-47), U. Eco's concept can be seen (along with theories of R. Barthes, J. Culler, S. Fish, W. Iser, M. Riffaterre and G. Genette) as the so-called textual-activated approach. In this approach, it is the text that sets game rules for the reader who is guided by textual conventions. The text has a 'strategy' that models the 'reader response' in a certain way.

The discovery and justification of this fact allowed the critics of the semiotic and receptive-aesthetic paradigms 'to reconcile' the idea of a potential plurality of meanings of the text with the idea of having a spectrum of stable meanings in it. But it required a certain distancing from the factor of the real context of reading: the problem of the reception was almost entirely transferred to the plane of studying the reader as an ideal abstraction, modeled by the text (Turysheva, 2010, s. 308).

Thus, the text-activated approach allows researchers to avoid the extremes of the reader-activated approach that brings the reader's activity to the forefront. But this textually activated approach does not fully take into account the achievements of the context-activated approach that focuses on the role of the cultural and historical context of the reception. This context, in its turn, forms readers' 'horizon of expectations' (see: Jauss, 1982, p. 24). Moreover, "each culture in each paradigm has a 'horizon of expectations' – a set of assumptions which will contribute to the production of certain kinds of readings" (Green & LeBihan, 2003, p. 211).

FOUR MAIN APPROACHES OF OPENNESS/CLOSEDNESS

Thus, works by contemporary scholars offer several definitions of the 'openness/closedness' concept with regard to texts.

First approach

[...] [I]t is possible to apply the open-closed distinction to texts by seeing it in terms of the issue of self-sufficiency or autonomy. A closed text is one that is regarded as autonomous, in the sense that it is separable from the author, the readers, and the social and cultural context in which text production and reception take place. An open text, inversely, is one that is conceived as a component part of the communicative situation. (Hendricks, 1981, p. 362).

Here we have the opposition between the open text "as an unfinished live text taken at the moment of its direct embeddedness in the act of communication" (Kasavin, 2006, s. 13) and the closed text, "which is already alienated from the author by spatial, temporal and other indexical parameters" (ibid), though their interconnectedness is still in place.

This approach offers the differentiation between "the structurally closed *text-as-a-product* and functionally open *text-as-a-process*" (Makarov, 2003, ss. 88-89). It entails other opposition criteria: *functionality – structurality*, *process – product*, *dynamic – static* and *reality – virtuality*. This approach prioritizes communicative and ontological parameters. This approach completely disregards the content-related aspect of the texts, thus significantly limiting its heuristic capabilities.

And another limitation of this approach: it does not correspond to the new communication paradigm that is taking shape with the advent of digital ICTs, which cancel this opposition between open and closed texts. It is digitalization that expands the

possibilities of ontological openness (initially limited by the above-described dilemma between 'the clean sheet' and the printed book (or any physically immutable, preserved cultural artifact) that 'works-in-movement' artificially try to overcome), sometimes allowing it to acquire a truly artistic character rather than a technological one. As a result, the former viewer (and consumer) of author's texts is replaced by the figure of an 'active user' who constructs an object by his own actions. A number of researchers describe this process through the concept of 'prosumerism' (*producer + consumer*), as opposed to the concept of 'consumerism.' (Toffler, 1980; Tapscott, 1995).

If before digitalization this combination of the roles of content producer/consumer was rather experimental (Marcel Duchamp and the Dadaists; members of the Fluxus and conceptual artists, as well as composers – Steve Reich, John Cage, Terry Riley and Philip Glass; theater directors – Peter Brook and Antonin Artaud, etc.), then in recent years, thanks to the technological boom and the spread of the Internet (especially Web 2.0), it has become one of the fundamental algorithms of culture and has entered everyday life.

Of course, even in cyberculture⁵, the concept of authorship will not disappear (it is necessary, at least in the legal sense), but the dichotomy of the author/reader-viewer, sender/recipient, producer/consumer loses its clarity.

Second approach

The broadest (and the least concise) definition, which was the trigger the formulation of the interpretive cooperation principle, can be found in Eco's thesis: It is "the halo of openness that radiates out of every proposition [...] and that accompanies all human communication" (Eco, 1989, p. 30).

In this sense, all texts (not only texts that display an aesthetic function), to some extent, are open, as their openness stems from the fact that "insofar as all texts are structured in such a way as to give their users some leeway for interpretative maneuvering, which may vary according to the type of text" (Pisanty, 2015).

However, this approach to understanding of openness converts the problem of the difference between the texts to the problem of the measure rather than the essence. "The quantitative distinction between open and closed is ultimately unsatisfactory" (Hendricks, 1981, p. 370).

Third approach

The intentionally narrowed-down interpretation of openness can be found in U. Eco's studies of poetics of avant-garde works, which he calls works-in-movement.

They are unique in that the author relies on the readers/audience and intentionally leaves his work physically unfinished. Music by Karlheinz Stockhausen, Henri Pousseur, Luciano Berio as well as Alexander Calder's mobiles (kinetic sculptures powered by motors or air currents) and Raymond Queneau's *A Hundred Thousand Billion Poems* and Stephane Mallarme's *Un coup de dés* can serve as an example. The dynamic nature of such texts, which is manifested in *potential* incompleteness, in physical unfinishedness, i.e. openness in the expression plane, also provides for openness in the content plane, inviting to create the work together with the author.

---

⁵ As Carlos Alberto Scolari (2009) rightly writes: "The new digital communication products also challenge Walter Benjamin's classical opposition between original work and technical reproduction" (p. 958)
SEFAD, 2021; (45): 191-208

The drawback of this approach is that it focuses (though, unlike the first approach, is not limited to) on the ontological aspect of openness. Inefficiency of this understanding of openness (unless it is supported by the artistic measurement of openness as richness of the code) is well demonstrated by hypertexts.

The hypertext is not so much artistic as technological manifestation of 'work-in-movement.' The nearly non-physical mobility (on the digital medium) of the hypertext demonstrates blurring of the line between closed and open texts, the author and the reader; without removal of the author it challenges the authorship principle, disabling its singularity, integrity, authority, credibility and autonomy. The syntagmatic non-linearity of the spatial structure of the hypertext as well as paradigmatic non-hierarchy of its conceptual blocks provide the reader with 'travel' possibilities available only in closed texts, while intrusion into the text fabric can be offered only by open texts.

Structural possibilities of an easily modulated digital medium offer its user benefits of the *non-linear* text combining characteristics of ontologically open and closed texts, while being free of their limitations, the fight with which can be traced in modernist and postmodernist literature. For example, in *The French Lieutenant's Woman* by John Robert Fowles, in *Hopscotch* by Julio Cortázar, *The Infinite Deadlock* by Dmitry Galkovsky, in *Dictionary of the Khazars* and *The Glass Snail* by Milorad Pavić. Encountering the obstacle represented by its initially linear arrangement, the standard printed book does not reach the level of a computer hypertext.

The hypertext in its best artistic practices (for example, interactive projects – B. Akunin's literary games) can be considered as almost visible implementation of Borges' *Library of Babel* or even *The Garden of Forking Paths*.

In the meantime, by no means all hypertexts are aimed to activate creativity of the readers and to turn them into co-authors; on the contrary, in some cases they represent the communication (for example, the definition of each term is recorded in an encyclopedia) that can cause a decrease in the reader's contribution to the finalizing meaning of the text by luring the reader into what can be deemed, from the reader-response criticism perspective, 'closed' or passive enjoyment.

Ultimately, the creative freedom of the interactive reader of hypertexts should not be overestimated: "The computer offers the reader a finite set of template episodes, 'text chunks.' Here, the usual alphabet is very efficient. At the same time, the computer [...] inspires creative exploration. However, on its own, it is not able to satisfy the intellectual needs it inspires." (Mankovskaya, 2000, s. 319).

Not without reason, U. Eco shows that usual books have their advantage over the hypertext.

A hypertextual and interactive novel allows us to practice freedom and creativity [...]. But the written *War and Peace* does not confront us with the unlimited possibilities of Freedom, but with the severe law of Necessity. In order to be free persons we also need to learn this lesson about Life and Death, and only books can still provide us with such a wisdom (Eco, 1996).

Thus, the existence of ontologically technological openness, which is not enriched with artistic openness, does not turn a hypertext into genuine 'work-in-movement', at least,

in the meaning assigned to it by U. Eco. But one should not neglect the ontological perspective of openness as such. And although U. Eco, as the heir of the analogue era, was highly skeptical about the artistic potential of ontological openness manifested by the arrival of 'digital,' it is hardly worth getting infected with this skepticism from him. The works-in-movement that he analyzed are the intersection of ontological and artistic openness. An intersection that was done without the mediation of digital technologies. But this fact does not mean that such mediation will not allow to achieve the success, on a par with the artistic achievements of the analogue era.

Fourth approach

Thus, we have the following concept of openness, which is not limited by the ontological nature of the text, as it is in the first or third approach, and is not excessively broad, as it is in the second approach: In contrast to the third approach, fourth openness is carried out even when "a work is provided with a complete, canonical, fully-structured form" (Pisanty, 2015) and in contrast to the second approach, this openness is not satisfied with the process of interpretation as such, but requires its diversity. If according to the second approach, all texts are open, then according to the fourth approach, this privilege belongs only to exclusive texts.

However, this approach also suggests a quantitative rather than essential difference: "an open text would be one that offers more points at which inferences have to be drawn or one in which a greater number or range of inferences can be drawn" (Hendricks, 1981, p. 369).

It is justified in many respects: While supporting open texts with examples, Eco refers to the works that, due to the richness of their code, invite multiple interpretations: Kafka's novels offering no 'clue' for their interpretation; B. Brecht's plays that "makes it possible to unveil and expose the conditional nature of the existing social and political actual reality, its mythological nature (following Barthes' theory)" (Gilyazova, 2019, p. 18); Joyce's works, especially *Finnegans Wake*, where sophisticated puns and portmanteau words provoke polyvalent 'interpretations' of each sentence.

In their turn, closed texts (U. Eco uses Ian Fleming's novels about James Bond and Superman comic strips as examples) cannot support such diversity of interpretations.

Thus, "a text or sign system is understood as 'closed' if it elicits univocal meanings: expecting a predetermined response from a generic/average reader. A text is 'open' when it fosters a plurality of interpretative possibilities that actively engage the 'existential credentials' of the interpreter" (Campbell, 2018, p. 305).

Yet, open and closed texts differ not only and not so much in diversity of righteous and non-random (this is important!) interpretations encouraged by them, but also in specificity of these interpretations. Speaking of the above examples, it may seem that Eco's differentiation between the open and closed text resembles the divide traditionally established between 'high' and 'low' literature. To some extent, it is true. However, it is the specificity of interpretations that makes this extrinsically apparent differentiation so complicated.

As we have noted earlier in this article, the functions of the code authorizing dispositions of the 'Model Reader' are of primary importance. Closed works represent the

texts that are intended to be interpreted unambiguously by causing the pre-set responses through using the available effects. In this sense, they are rigid texts, which are eager to be read, “pulling the reader along a predetermined path” (Eco, 1979, p. 8) of interpretation. Then, it is clear why “Eco regards literary works produced in conformity with the medieval theory of allegory, which posited four levels of interpretation, as being closed.” (Hendricks, 1981, p. 369).

It also explains why we perceive S. M. Eisenstein’s films (and B. Brecht’s plays) as closed, though they propagate “the method of the coming-into-being of an image (as distinct from static, representational depiction)” (Eisenstein, 2010, p. 156), which can be correlated with openness in the artistic sense. S. M. Eisenstein and B. Brecht use the artistic openness of their texts to fight against the ideology and to open doors for another one by using manipulations. Their work is much finer and neater than in novels by Fleming who does not hush up his anti-Soviet and anti-communist sentiments, though the intention is the same – to cause the obedient participation of the addressee.

As a kind of summary of this paragraph, we, following Elena Esposito, can state that the main problem of openness/closedness is based on a paradox (which, as befits a paradox, cannot be completely resolved): A text is open if it is constructed by the author in view of an unpredictable multiplicity of interpretations, even those he cannot anticipate. But at the same time, in such a text (aimed at readers with different levels of competence), the very arbitrariness of the interpreter confirms the author’s original intention: By demonstrating his freedom, the reader does what the author expects from him. A closed text written with an explicit and unambiguous (ideological, educational) intent often provokes the reader’s opposite reaction: The reader does not want to obediently follow the fairway laid for him and thus he opens the text to other readings. Thus, an open text will be closed, because even the most unexpected readers’ readings correspond to its intention. And vice versa: a closed text will unwittingly turn out to be open.

As E. Esposito (2013) writes, this paradox’s reason is rooted in another paradox:

Ultimately the core of Eco’s reconstruction is still the intended meaning of the author’s: that original intent which apparently had to be abandoned. Although U. Eco does not take as a reference the sense the author meant, the definition of a text as open or closed relies on who he anticipated as its reader, that is still on his intention. (pp. 173-174).

Eco tries to eliminate this paradox by translating the *intentio auctoris* into the *intentio operis* and articulating the dynamics between the Model Author and Model Reader instead of the real author and reader, but this paradox remains relevant.

But this paradox is easily removed thanks to digital ICTs, which, due to their interactivity, stimulate the ‘aesthetics of participation.’

Of course, works of art of the analogue era are unthinkable without the interaction of the creator with the material and cannot be actualized without the reception of the reader / viewer who interprets the content. Without the author, there is no text, but without the reader, the text will not take place as a text. In this sense, analog works are also interactive.

But there is a significant difference, identified by the American researcher K. Paul (2003), between the interactivity of traditional texts as interpretative strategies that do not go beyond the mental sphere (going beyond is vandalism, destruction of a work, with the

exception of work-in-movement), and the interactivity of digital media objects, which allows for the possibility of 'material' transformation.

Thus, although U. Eco tends to neglect the ontological perspective of openness/closedness, but the emergence of new phenomena associated with the spread of digital ICTs demonstrates that the ontological status of the information carrier is important.

CONCLUSION

In conclusion it can be noted that we single out two main understandings of openness/closedness: ontological and artistic (they represent scientific novelty of our essay). It should be noted that though these concepts may intersect, they can exist without each other.

It is established that in the plane of content, openness/closedness of the text, following our terminology, corresponds to artistic openness/closedness, while openness/closedness, in the plane of expression, corresponds to ontological (physical) openness/closedness. It is obvious that openness in one plane does not entail automatic openness of the text in the other plane, though texts referred to by U. Eco as 'works-in-movement' are an exception. The identification of the addressee's creative stance (and the specifics of the text predisposing to it) makes us focus on openness/closedness of texts, first of all, which is studied in the plane of content, in contrast and in addition to its studying in the plane of expression.

Thus, based on two concepts – ontological and artistic openness/closedness, we come to the identification of four approaches of openness/closedness.

The first and third approaches orientate on the ontological side of openness. The second approach concentrates on the interpretation procedures required for all types of texts, regardless of their form and content. As a result, the distinction between open texts (more complex for the reader and disruptive for the code) and closed texts (which rely on redundancy to guide the reader's interpretations and reactions) is lost. It is the fourth approach that restores this distinction, which manifests itself in the dichotomies 'art' and 'kitsch,' 'avant-garde' and 'mass culture,' etc.

However, as we have shown in our article, Eco's idea of openness/closedness, in its extreme expression, leads to a paradox: any open text is paradoxically closed because of its openness, and vice versa, a closed text is open because of its closedness. The point is that the theory of U. Eco is trying to cope with two oppositely directed vectors: with the recipient's freedom (openness) and the limits of his interpretation (closedness), with the text as a field of possibilities and the text as a limiter. The tension of these two vectors is the driving force of Eco's creativity and is reflected in the paradoxical and contradictory nature of his works.

Although in our article we tend to follow U. Eco's ideas, we made an attempt to move away from the extremism of his paradoxical approach by demonstrating the primary importance for openness of the text belongs to artistic openness, i.e. flexibility, complexity and richness of code, which provokes active participation of the reader who looks for righteous (though not ambiguous and one-dimensional) text strategies. The difficulty lies in maintenance of the balance: between active, but not exuberant, faithful, but not obedient cooperation of the reader, as the imbalance will turn the work into a closed (even though an artistically closed) text. As we illustrated by using example of B. Brecht and S. M. Eisenstein,

the artistic significance of the text and its affiliation to the so-called 'high' art do not turn it automatically into an open text.

We also pointed out that digital ICTs pave new ways (which was neglected by W. Eco, apparently due to his commitment to the analogue era and the printed book) for thinking about the relationship between open/closed texts. They demonstrate the importance of understanding openness/closedness not only as an interpretive strategy, but also in an ontological sense.

The dialectics of open and closed texts brings out the significance of the topics addressed in the article and emphasizes the importance of further studies.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Bakhtin, M. M. (1979). K metodologii gumanitarnykh nauk [Toward a Methodology for the Human Sciences]. In M. M. Bakhtin (Author), *[The] Aesthetics of Verbal Art* (ss. 361-373, 409-412). Moscow: Iskusstvo.
- Barthes, R. (1977). The Death of the Author. In R. Barthes (Author), *Image—Music—Text* (pp. 142-148). New York: Noonday.
- Boie, B. (1999). Pisatel' i yego rukopisi. In I. I. Dmitrieva (Ed.), *Geneticheskaya kritika vo Frantsii: Antologiya* (ss. 169-191). Moscow: OGI.
- Campbell, C. (2018). Educating Openness: Umberto Eco's Poetics of Openness as a Pedagogical Value. *Signs and Society*, 6(2), 305-331. DOI: [10.1086/695567](https://doi.org/10.1086/695567). Retrieved from <https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/695567> 01 September 2020.
- Eco, U. (1979). *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U. (1989). *The Open Work*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press.
- Eco, U. (1990). *The Limits of Interpretation*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U. (1992). *Interpretation and Overinterpretation: World, History, Texts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eco, U. (1996). *From Internet to Gutenberg*. A lecture presented by Umberto Eco at Columbia University, November 12. Retrieved from <http://www.umbertoeco.com/en/from-internet-to-gutenberg-1996.html>. 01 September 2020.
- Eco, U. (2000). *Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Eco, U. (2013). Otkroveniia molodogo romanista [Confessions of a Young Novelist] (Aleksandr Klimin, Trans.). Moscow: Corpus.
- Eisenstein, S. M. (2010). Laocoön. In Michael Glenny & Richard Taylor (Eds.), *Selected Works, Vol. 2: Towards a Theory of Montage* (pp.109-202). London & New York: Tauris & Co Ltd.
- Esposito, E. (2013). Limits of Interpretation, Closure of Communication: Umberto Eco and Niklas Luhmann Observing Texts. In Anders la Cour & Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos (Eds.), *Luhmann Observed: Radical Theoretical Encounters* (pp. 171-184). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Etkind, A. (2001). *Tolkovaniye putestestviy. Rossiya i Amerika v travelogakh i intertekstakh*. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie, 2001.
- Fedorov, A. A. (2016). The conception of Umberto Eco's literary art and representation of writer's model 'Umberto Eco – M-author'. *Liberal Arts in Russia*, 5(6), 543-553. DOI: [10.15643/libartrus-2016.6.1](https://doi.org/10.15643/libartrus-2016.6.1)
- Foucault, P. M. (1996). *What is an Author? The Will to Knowledge. Beyond Knowledge, Power and Sexuality*. Moscow: Magisterium-Castle.
- Garayalde, N. (2018). The resurrection of the author in current French literary criticism (2008-2011). The case of Pierre Bayard's re-attribution criticism. *Revista Co-herencia*, 15(29), 251-281. DOI: [10.17230/co-herencia.15.29.10](https://doi.org/10.17230/co-herencia.15.29.10)
- Gilyazova, O. S. (2019). Theatre and literature: an ontological aspect of their relationship. *Antares-Letras e humanidades*, 11(24), 3-26. <https://doi.org/10.18226/19844921.v11.n24.01>

- Gilyazova, O. S. (2020). On the Notion of Text and Its Boundaries in the Context of Semiotics and Communication. *Tarih Kultur ve Sanat Arastirmalari Dergisi-Journal of History Culture and Art Research*, 9(2), 279-287. <https://doi.org/10.7596/taksad.v9i2.2627>
- Green, K. & LeBihan, J. (2003). *Critical Theory and Practice: A Coursebook*. (Repr. Ed). London & New York: Routledge.
- Hendricks, W. O. (1981). Review article Open and closed texts. *Semiotica*, 35(314), 361-379.
- Jauß, H. R. (1979). Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft. In R. Warnin (Ed.), *Rezeptionsästhetik* (pp. 126-162). München: Fink München.
- Jauss, H. R. (1982). *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kasavin, T. I. (2006). Special Theories and Philosophical Problems of Discourse. *Human Being*, 6, 1-21.
- Kosikov, G. K. (2000). 'Struktura' i/ ili 'tekst' (strategii sovremennoy semiotiki). In W. D. Mazo (Ed.), *Frantsuzskaya semiotika: ot strukturalizma k poststrukturalizmu* (ss. 3-48). Moscow: Progress, 2000.
- Kostyukovich, Ye. A. (1982). Umberto Eko: Imya rozy. *Inostrannaya literatura*, 5.
- Makarov, M. L. (2003). *Osnovy teorii diskursa*. Moscow: ITDGC 'Gnosis'.
- Mankovskaya, N. B. (2000). *Estetika postmodernizma*. St. Petersburg: Aleteya.
- Paul, C. (2003). *Digital Art*. London: Thames and Hudson.
- Pisanty, V. (2015). From the model reader to the limits of interpretation. *Semiotica*, 2015(206), 37-61. DOI: <https://doi.org/10.1515/sem-2015-0014>
- Ryzhenkova, G. (2003). *Umberto Eko v perevodakh Yeleny Kostyukovich*. Retrieved from https://www.proza.ru/2003/01/03-99_01 September 2020.
- Schmid, W. (2013). *Implied reader. The living handbook of narratology*. Interdisciplinary Center for Narratology. Hamburg: Hamburg University Press.
- Scolari, C. A. (2009). Mapping conversations about New Media: the theoretical field of digital communication. *New Media & Society*, 11(6), 943-964. <https://doi.org/10.1177/1461444809336513>
- Slabukho, S. I. (2006). Author, Text and Reader in the Post-modern Paradigm of Intertextual Interpretation. *Philosophical Sciences*, 12, 78-87.
- Staiger, J. (1992). *Interpreting Films. Studies in the Historical Reception of American Cinema*. Princeton & New Jersey: Princeton University Press.
- Tapscott, D. (1995). *The digital economy: Promise and peril in the age of networked intelligence*. New York: McGraw-Hill.
- Toffler, A. (1980). *The third wave*. New York: Bantam Books.
- Tolstoy, S. L. (1939). Ob otrazhenii zhizni v 'Anne Kareninoy.' Iz vospominaniy S. L. Tolstogo. *Literaturnoye naslediyе*. Retrieved from <http://tolstoy-lit.ru/tolstoy/kritika-otolstom/tolstoj-ob-otrazhenii-zhizni-v-anne-kareninoy.htm> 01 September 2020.
- Tulchinsky, G. L. (2001). *Svoboda i smysl. Novyy sdvig gumanitarnoy paradigmy. (Rossiyskiye issledovaniya v gumanitarnykh naukakh)*. Lewiston-Queenston-Lampeter: The Edwin Mellen Press.
- Turyshcheva, O. N. (2010). 'Real'nyy' chitatel' kak ob'yekt literaturnoy nauki. *Herald of Chelyabinsk State Pedagogical University*, 10, 306-317.
- Usmanova, A. R. (2000). *Umberto Eko: paradoksy interpretatsii*. Minsk: Propilei.

The Representation of the Neurotic Mind in Mary Julia Young's Sonnet "Anxiety"

Dr. Öznur Yemez
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
oznuryemez@gmail.com

Abstract

18th-century poet and novelist Mary Julia Young was a prolific writer supporting herself by writing. She remained a biographically obscure literary figure, yet her remarkable life with the experience of anxiety drew attention through her poetic discourse and narrative. Hence, having earned her living from literature, Young had to stick to the demands of the era's literary fashions. Therefore, this paper investigates the clues and signs of the author's real experience and analyses Young's sonnet "Anxiety" in terms of the representation of the neurotic mind and anxiety. The paper categorizes the type of anxiety and the subjective experience of the poetic persona as mood and disorder. The study suggests that the implied author experiences neurosis as character neurosis whereas the historical author suffers from situational neurosis. The authorial persona is afflicted with basic anxiety as the implied author and with simple anxiety as the historical author and anxiety of authorship as a female writer. The conflict between the historical author's external dilemma and the implied author's internal dilemma leads to a profound inhibition against the very act of creating, and thus, the persona ends the poem at its peak of anxiety. Considering Young as a female writer who struggled against hardships in a literary world getting more commercial each day, the paper, using the terminology of Karen Horney and Julia Kristeva, argues that the anxious mood of the poet is represented through the discourse of the poetic persona, who not only reveals her anxiety and neurosis but also the problems of the poet herself.

Keywords: Karen Horney, Julia Kristeva, Mary Julia Young, neurosis, anxiety.

Mary Julia Young'ın "Kaygı" Sonesinde Nevrotik Zihnin Temsili

Öz

18. yüzyıl şair ve roman yazarı Mary Julia Young yazarak geçimini sağlayan üretken yazarlarından biriydi. Yaşamı hakkında çok az şey bilinse de öznel nevroz deneyimini konu edinen şiirsel söylemi ve anlatısıyla dikkat çekmiştir. Edebiyattan geçimini kazanan Young dönemin edebi modasının taleplerine bağlı olmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle bu çalışma, yazarın gerçek deneyiminin izlerini ve işaretlerini araştırmayı ve Young'ın sonesi "Kaygı" yı nevrotik zihnin ve kaygının temsili açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, öznel bir deneyim olarak kaygıyı duygudurum bozukluğu ve ruh hali olarak sınıflandırmaktadır.

Bu çalışma, tarihsel yazarın durum nevrozundan mustaripken örtük yazarın nevrozunu daha ziyade karakter nevrozu biçiminde deneyimlediğini ileri sürmektedir. Bu sebepten şair örtük yazar olarak temel kaygıdan ve tarihsel yazar olarak, kadın bir yazar olmanın yol açtığı yazarlık kaygısı da dâhil olmak üzere, basit kaygıdan mustarıptir. Tarihsel yazarın dış ikilemi ve örtük yazarın iç ikilemi arasındaki çatışma yaratma eylemi üzerinde derin bir ketlenmeye yol açar ve böylece karakter şiirini kaygının en üst seviyesinde sona erdirir. Edebi bir dünyada her geçen gün daha ticari hale gelen zorluklara karşı mücadele eden bir kadın yazar olarak Young göz önüne alındığında bu çalışma, Karen Horney ve Julia Kristeva'nın terminolojisini kullanarak, şairin endişeli ruh halinin şiirdeki karakterin sadece kendi kaygısını ve nevrozunu değil, aynı zamanda bir kadın yazar olarak şairin de yaşadığı problemleri gözler önüne seren söylemi aracılığıyla temsil edildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Karen Horney, Julia Kristeva, Mary Julia Young, nevroz, kaygı.

INTRODUCTION

The 18th-century British literature witnessed the novel's hallmark as a genre and paved the way for literary professionalism. During this era, professional women writers strove for maintenance in an increasingly capitalist and patriarchal literary market that demanded a mass novel production. With the rise of trade publishing, women writers who wrote for a living were forced to produce works that the commercial publishers required and were wholly dependent upon their literary commodities to earn their living. Therefore, authors were struck between the fiction market's demands and the desire to self-actualize as an individual writer. This perennial dilemma at times manifested itself in the literary works of the authors. The present study analyses the sonnet of Mary Julia Young in terms of the representation of the neurotic mind of the authorial persona. It aims to indicate the symptoms of the neurosis using the terminology of Karen Horney and Julia Kristeva and to demonstrate the two representational levels governed by the experienced self and the agency of authorship. The former is referred to as the historical author, namely, the real author. Within this context, the significant difference between the real author and the implied author requires critical consideration as the "real author" refers to the historical author while the implied author refers to a "textual and fictional construct" (Rimmon-Kenan, 2002, pp. 90-91). It might be suggested that "the very history and the author as part of history were transformed into a fragmented and constructed entity" (Çıraklı, 2018, p. iv), yet the boundaries between the real and the fictional might remain opaque for women writers, especially when their neurotic characters' blurry visions are considered.

To provide a literary background of the era, it might be said that the long 18th century was the age that the middle class rose in number and in terms of power and, in line with it, the novel as a genre prevailed over the other types of fiction since "the new century threw aside the strange plots and ideas of heroic tragedy and turned to reasonable things" (Thornley & Roberts, 1986, p. 81). Therefore, the literature of the period represented the morality, perspective and the lives of the middle-class people or, in other words, the bourgeois as a whole "in an increasingly enlightened, commercial, and expansive Britain swayed by an emboldened parliament" (Schmidgen, 2014, p. 87). Referred to as the golden age of prose, this century is also regarded as the prominent phase of female literary professionalism that in fact dates back to the Restoration era in which women writers mostly produced non-fictional prosaic works, such as "almanacs and domestic manuals" (Turner, 1994, p. 26). Related to female authorship it might be stated that "most historians have linked its appearance with women's drama, largely due to the work of the Restoration playwright Aphra Behn" (Turner, 1994, p. 26). Even though female writers kept on penning plays in this era despite the fact that "as for drama, this is a particularly barren period" (Brodey & Malgaretti, 2002, p.102), they were forced to cling to the demands of the literary market of the period and produced novels since "no doubt because the novel form was in an embryonic state, and there were few if any rules for it, the range and variety in the 18th century is remarkable" (Cuddon, 1999, p. 565). For "the reading public was changing quite rapidly and the taste for reading was spreading" (Brodey & Malgaretti, 2002, p. 101), the number of female writers and the novels that depicted the concept of femininity, centring around a female protagonist, increased. The novels of the era provided a unique portrayal of the woman as a "special being" (Brunello & Borşan, 2015, p. 328), suggesting that "women were not inferior, just different" (Brunello & Borşan, 2015, p. 328). Hence, during the 18th century, unlike poetry, prose dominated the literature of the era and novel, with other

prosaic forms, such as essays and journalism, was considered as the most significant literary production for the reading public, the professional writers and the booksellers.

Apart from the emergence of novel as a new genre during this era, the industrial revolution correspondingly created a reformative impact upon the trade publishing and transformed the available system. With the arrival of the printing technology, many major advances were brought forward, which might be in general outlined as:

The passage of modern copyright law; taxation of printed material; advances in domestic papermaking; the emergence of wholesale marketing, copy owning congers, and trade sales; the establishment of the modern library system; the appearance of large-scale printing firms; dramatically increased production by provincial presses; the institution of serialized publication and advertising lists in books and periodicals; and the accelerated growth of newspapers, journals, and magazines. (Backscheider & Ingrassia, 2005, p. 356)

These and other innovations drastically changed the publishing industry in addition to the literary and publication modes and the position of authors. With the publishers dominating the whole industry, authors were simply regarded as the elements of the trade publishing so that they were seen as “merely products of market forces” (Backscheider & Ingrassia, 2005, p. 359). Thus, books were considered as solely objects of trade within this framework even though they were still extremely expensive for the lower-class people. The authors who were compelled to write for an income and for “a rising middle class hungry for knowledge and for literary representations of a changing social reality which was very much of their own making” (Brodey & Malgaretti, 2002, p. 101) had no other way but to follow the daily routine of the publishing market. Being one of many women “in a literary marketplace often hostile to female writers” (Lloyd, 2008, p. 18), Mary Julia Young was regarded as a representative of the literary professionalism that was under the yoke of a capitalist publishing system ruled by the ruthless publishers. Within this framework, the present study analyses the sonnet of Young in terms of the clash between the internal and external conflicts of the authorial persona using the related terminology of Horney and Kristeva. The study aims to reveal that Young was also one of many dependent professional female writers who were victimized and abused by the capitalist literary market of the period. She felt oppressed between her social and inner selves, between her need to live by pen and her neurotic ambition to self-actualize as a female writer, her desire to achieve superiority as a female individual and her expectation to reveal her inner potential as a woman writer, her submissive attitude towards the literary mode and conventions of the period and her withdrawal from the outward conflict, her choice of novel to earn an income and her use of sonnet form to express herself. The study suggests that all these dilemmas contribute to the neurosis of both implied and historical authors, giving a rise to a neurotic tendency in the historical author and aggravating the already neurotic character of the implied author.

1. Neurotic Character and Neurotic Tendencies

The neurotic character or tendencies are explained by Freud in relation to the subject's repressed sexual drives and the theory of instincts in terms of resting on biological foundations whereas Adler provides the theoretical background of the concept within the framework of feelings of inferiority and the desire to be superior to the other. Horney (2017a) explicates neurosis as a kind of attitude or a style of life that equals to adverse life

conditions the subject is confronted against. In this respect, "the quintessence of neurosis is the problems arising from the conflict between the subject's own self and the other, and the ensuing crises" (Horney, 2017a, p. 10). Thus, Horney considers the neurotic character or tendency as a kind of natural outcome of the interpersonal relationships and the hardships this brings about within inner world of the subject, unlike Freud, who simply regards it as a biological problem (2016, p. 81). As for the distinction between the neurotic tendency and neurotic character, Horney underlines the fact that a neurotic tendency is completely different from a neurotic character; thus, the presence of a neurotic tendency does not suggest that the subject has a neurotic character as "the quintessence of the character is the total sum of the tendencies" (Horney, 2017a, p. 77). Therefore, neurotic tendencies are not sufficient to render one entirely neurotic. Furthermore, Horney (2017a) emphasizes that the neurotic anxiety as a whole is the consequence of the conflicting tendencies within a personality (p. 53).

Horney establishes a strong correlation between neurosis and culture, emphasizing that what is of vital significance is the relation of these cultural tendencies to the individual conflicts which constitute neurosis in the subject. Neurosis in fact develops from the feelings of estrangement, fear and the loss of self-confidence, which do not in themselves create a kind of neurosis in the subject but build the firm foundations of neurotic character. The feelings of helplessness toward the other and the outside world that is perceived as a potential danger and risk are bought forth by the compound of all these emotions. The second important aspect of the neurotic character is based on the presence of a group of factors that are described as the essential structure of neurotic conflicts which are inhibitions, needs and urges. The most profound impact of the cultural factors on the development of neurosis manifests itself in the image the subject attempts to maintain for herself/himself and the other. This image is basically determined by the fear of rejection and the desire for and the feelings of superiority. There are a number of ways to attain this image, such as in the form of affectation, submissiveness, integrity, rationalization, humility and self-control or willpower. Therefore, when all these things hitherto explained are taken into consideration, it is possible to state that Horney reinterprets the theories of Adler and Freud and provides a thorough analysis of the concept of neurosis demonstrating both cultural and biological aspects even though she stresses the fact that the definition of normal changes in accordance with the culture of each nation, even within the same culture and within different classes of the society over the course of time and in terms of the sex of the subject.

Horney (2007) underlines the fundamental difference between the neurotic and normal subject as the exaggerated reaction to the circumstances although she suggests that there is no clear-cut distinction between the neurotic and healthy subject (Horney (2017b, p. 136). Unlike the healthy subject, the neurotic one repeatedly fails to react in a normal way to the things. Thus, she explicates neurosis as "deviations from the normal pattern of behaviour" (Horney, 2007, p. 19) emphasizing that not every person who manifests deviations from this normal pattern should develop a kind of neurosis. Therefore, she provides two essential characteristics that are present in all neuroses without exception: "a certain rigidity in reaction and a discrepancy between potentialities and accomplishments" (Horney, 2007, p. 22). The rigidity in reaction reveals inflexibility that causes the neurotic subject to react abnormally in different situations so that the subject does not distinguish between what it is actually said or done and what s/he senses. As for the gap between the real potential and achievements of the neurotic, it might be said that the subject does not

lack in the ability or the necessary circumstances to accomplish something, yet what he achieves is out of proportion with his/her natural gifts. One of the reasons lying behind this self-imposed unwillingness to succeed more in life is the self-delusions the neurotic subject suffers from as “in all kinds of neuroses, the neurotic has grown weaker in terms of self-confidence which is replaced by the desire for superiority in imagination” (Horney, 2017b, p. 115). This state is called as the inhibition against self-actualization and Horney (2007) interprets it as “in other words, the neurotic has the impression that he stands in his own way” (p. 23). The dynamics of all neuroses that also lead to these two common characteristics are as a matter of fact “anxieties and the defenses built up against them” (Horney, 2007, p. 23). Therefore, Horney (2007) explains neuroses in the most general sense of the word as “why not call the institutionalized defenses against fear the evidence of “cultural” neuroses” (p. 24) and provides the definition of the concept as “a neurosis is a psychic disturbance brought about by fears and defenses against these fears, and by attempts to find compromise solutions for conflicting tendencies” (Horney, 2007, pp. 28-29).

Horney (2007) classifies two basic types of neurosis as situational neurosis and character neurosis, the latter of which is “the result of an insidious chronic process, starting as a rule in childhood and involving greater and lesser parts of the personality in a greater or lesser intensity” (pp. 30-31). Situational neurosis in fact occurs as a result of an external situation that causes a kind of conflict, unlike the character neurosis which has always been present even before that conflicting situation. Referring to character neurosis, Horney (2007) explicates the common qualities of the state as “the inner insecurity, feelings of inferiority and adequacy, excessive dependence on the approval or affection of others, the incapacity to plan, definite inhibitions, either a compulsive need for sexual activities or inhibitions toward such activities” (pp. 35-39). Horney (2007) associates neurosis with the concept of anxiety, which she explains as “the dynamic center of neuroses” (p. 41). Comparing and contrasting anxiety with fear, “thereby indicating a kinship between the two” (2007, p. 41), Horney regards both as an emotional response to danger and states that both are accompanied by some common symptoms. However, there is a difference between the two as “fear is a reaction that is proportionate to the danger one has to face, whereas anxiety is a disproportionate reaction to danger, or even a reaction to imaginary danger” (Horney, 2007, p. 42). Fear is triggered by an actual threat whereas anxiety is caused by a perceived or, in other words, symbolic threat. Therefore, Horney (2007) suggests that “fear and anxiety are both proportionate reactions to danger, but in the case of fear the danger is transparent, objective one and in the case of anxiety it is hidden and subjective” (p. 44). In accordance with this, she identifies four principal ways to manage the simple anxiety as “rationalize it; deny it; narcotize it; avoid it” (Horney, 2007, p. 48). Anxiety creates a kind of inhibition in the neurotic subject who feels overwhelmed to do, feel or think of something and, through one of these ways, s/he attempts to soothe the mounting anxiety. Thus, anxiety is also closely related with the presence of inhibition which can be managed through hostility.

Horney (2007) identifies simple anxiety as situational neurosis whereas she associates character neurosis with basic anxiety which goes back to childhood or childhood experiences of the subject. Basic anxiety is determined by the presence of jealousy between siblings and parent(s) in the form of sibling rivalry and Oedipus complex. These experiences play a vital role in character formation of the child and lead to development of neurotic personality in adulthood. The hostility brought about by the recurrence of these events in childhood produces the basic anxiety which turns out to be “inseparably interwoven with a basic

hostility" (Horney, 2007, p. 89). In situation neuroses or simple anxiety, this kind of basic anxiety is absent, which refers to the fact that the subject is accepted as comparatively healthy or normal. Unlike the situation neurosis which "simply springs from the hardships worsened by the unfavourable circumstances and remains present until the conflict is perceived at the level of consciousness and is resolved" (Horney, 2017b, p. 136), basic anxiety has an adverse effect upon the neurotic subject in terms of perception of the self and the other. Horney (2007) categorizes the ways to deal with and struggle against the basic anxiety into four main groups; affection, withdrawal, power and submissiveness. The neurotic subject might make use of one or several of these ways at the same time in order to manage the present anxiety so that there might be a kind of conflict between these skills and the urges of the neurotic who, for example, simultaneously craves for affection and feels the need to withdraw into the inner world. In fact, all of us reveal the aforementioned tendencies without having an indicator of neurosis, yet what causes us to develop neurosis is the dominance of one or another of these tendencies to such an extent that we form a neurotic character even though a character neurosis might be intermingled with a situational neurosis, too, at times.

The neurotic subject might manage the anxiety and repressed hostility through clinging to a sublime form, in other words to art, and literature within this context. Therefore, the neurotic artist attempts to handle the present hypersensitivity through artistic production. Literary creation, in this respect, enables the neurotic author to "transpose affect into rhythms, signs, forms" (Kristeva, 1989, p. 22) and neurotic anxiety with the repressed hostility into a poetic form. Through this, the neurotic reader, both implied and historical one, also perceives the available neurosis via "the communicable imprints of an affective reality" (Kristeva, 1989, p. 22), thus managing the state of neurosis with the help of reading which functions as a therapeutic device. With the literary output, the neurotic artist satisfies the urge to receive affection, impress the other and obtain approval from the society from which the subject initially feels excluded. Horney explains this state of achieving self-actualization as the neurotic quest for power, prestige and possession, which supports the neurotic artists "in their struggle of self-actualization or resistance against oppressive ideology to obtain power, prestige and possession" that might mostly remain "not material but spiritual" (Altundiş, 2017, p. 27). As a matter of fact, to crave after affectation, to win respect and to have wealth are not neurotic in themselves, yet it should be kept in mind that this striving grows into a neurotic form or tendency if it springs from anxiety, feelings of superiority prompted by feelings of inferiority and weakness, instead of strength. This striving not only enables the neurotic subject to manage and fight against anxiety but also to transpose the repressed hostility into a socially acceptable form. Therefore, the subject becomes able to control both the present mood state and the perception of the other. Horney emphasizes that the neurotic quest for power is a striving against helplessness the subject feels and takes the form of the tendency to domineer the other while the struggle for prestige is in fact a striving against humiliation and the hostility it brings with takes the form of a tendency to humiliate the other. Furthermore, the tendency to deprive the other is accompanied by the neurotic quest for possession in which the intertwined hostility appears in the form of destitution for the other. Due to this vicious circle, the subject experiences a neurotic dilemma that brings about an internal conflict within so that the neurotic, for instance, is caught between the need for affection and the desire to domineer. As a whole, literature functions as a way through which the neurotic subject attempts to recreate a new

self for himself/herself and a soothing relation with the subject's own self and the other, and enables the neurotic to cope with the feelings of guilt peculiar to neurosis.

1. Analysis of the Narrative "Anxiety" by Mary Julia Young

Awakened by the radiant beams of morn,
My drowsy soul shakes off oblivious sleep;
Hope's gay delusive smiles the day adorn,
And, charmed awhile, my eyes forget to weep:
But, ah! how transient her enliv'ning power!
Soon disappointment glooms the wished for hour,
That sad and silent glides in tears away;
Then trembling, chilled with agonizing woe,
I long, yet dread the fatal cause to know, --
The cause that makes my Damon thus delay!
Flutt'ring Anxiety! terrific fears!
Far from my bosom, halcyon peace, affright,
Till he whose every word and look endears,
That ruffled bosom soothes to calm delight.

(Feldman & Robinson, 1999, pp. 68-69)

The poetic persona commences the first line of the sonnet with a reference to the crack of the dawn which appears to be the starting point that gradually triggers the chronic neurotic attack. This awakening might refer to the symptomatic attack of the available neurotic tendency or character in addition to the usual physical rousing from the sleep. Therefore, it is considered as not only a physical awakening but also a kind of psychological awakening that causes the initial phase of a routine attack of neurosis. What is of significance in this line is that the poetic persona feels almost forced into an abrupt awakening instead of a deliberate and active act of arousal as the selection of the passive verb "awakened" (line 1) reveals. In other words, the persona seemingly arises not due to the intrinsic motivators but to external motivators, which might signify that she seeks refuge in the sleep to achieve at least a temporary recuperation.

With the early morning, the persona still sustains the therapeutic effect of sleep that enables the persona to remain relieved from the neurosis simply for a while and narcotizes her ever-present anxiety. Despite being under the calming influence of the "oblivious sleep" (line 2), the authorial persona is painfully aware of the fact that this "charmed awhile" (line 3) mood is to change over the course of the day and serenity is simply a delusion she experiences as usual. The psyche of the implied author is, therefore, still in the grips of calm repose, struggling in a way against the neurotic attack even though the seeming presence of hope for or euphoria about a better day or time solely remains a delusion just before the outburst of a depressive phase. As a neurotic character, the persona obviously suffers from delusions about both her inner reality including her selfhood and the external reality involving the day and times ahead. It is possible to suggest then that the neurosis of the authorial persona transfigures the perception of the self and the other. Moreover, the expectation of a mood reversal signifies the presence of anxiety and inhibition in addition to fear and suggests that the poetic persona as the implied author might suffer from character neurosis instead of a situation neurosis which is induced by a condition or for an apparent reason, at least on the textual realm. Hence, it might be considered as a form of basic anxiety

that goes back to childhood or past events instead of simple anxiety that is generated by a present state or conflict.

The persona resides within a numb comfort, managing the available chronic symptoms temporarily with the help of external factors, such as through the sun that shines on her, which in fact symbolizes the elated mood that is soon to be replaced by a depressive one and intense fits of crying. This might accordingly be taken as a sign of the present hypersensitivity of the implied author who is aggravated or soothed by any other elements or things both from within and without her inner self. Therefore, the authorial persona is keenly aware of the fact that this elevated mood is unlikely to last longer, which is consequently followed by a depressive fit, or in her words, "disappointment" (line 6). The use of the phrase "the wished for hour" (line 6) within this framework refers to the inability of the implied author to keep herself in a merry mood, as she is entrapped within a vicious circle of neurosis. What is of major significance in this line is that the persona suffers from anxiety just before the chronic attack of anxiety, and this state causes an inhibition in the persona who is coerced into giving up even the pleasure of a mere trifle, such as the sunlight that filters through the curtains of the chamber. Furthermore, the persona becomes unable to repress the hostility invoked by the presence of anxiety through crying out in anguish and fear. These symptoms are closely related to the presence of anxiety as even if there is nothing dismaying concerning the persona now and then, at least with no textual reference, she already feels timid, helpless, and aghast before the anxiety itself.

The neurosis of the authorial persona manifests itself with psychosomatic symptoms, such as "trembling" (line 8) and "agonizing woe" (line 8) that surround the psyche and body of the persona. It results in increases in the anxiety of the persona so that she feels unduly anxious while expecting the regular attack of neurosis, which as a matter of fact produces a neurotic dilemma within as she undeniably desires to be released from the agony while simultaneously, she is also used to suffering from the state and impatiently awaits the fit to start and be over. This might be read as an indicator of the masochistic tendency of the authorial persona as she unconsciously reveals an inclination for suffering. Moreover, it displays the intrinsic weakness of the persona so that in a way she exaggerates her misery, aiming to evoke pathos on the part of the implied and historical readers, which as a matter of fact might be regarded as one of the basic ways of winning the affection of the other. Considering the aforesaid theoretical points, it might be interpreted as that the poetic persona aspires to obtain affection by an appeal to the pity of both the readers and the anxiety itself as a personified form. The neurosis in this respect exacerbates the consciousness of the poetic persona so that it manages the perception of the self and the other in addition to the neurosis itself. This line correspondingly provides an important clue about the ways the persona deals with the neurosis as the persona seems to cope with the anxiety through rationalizing it (at least the causes that delay the neurosis) which in the final analysis equals to avoiding it as an individual/authoress. It is possible then to suggest that the historical author might be afflicted with the situation neurosis and a neurotic tendency unlike the implied author who reveals the symptoms of character neurosis.

The poetic persona contemplates the causes of the belatedness of Damon (line 10), which alludes to the mythological legend about Damon and his friend, Pythias. According to the story, Pythias is sentenced to death once he is claimed to have plotted against the king, Dionysius, who, upon the request of Pythias to return to his home to settle his affairs and bid

a last farewell to the loved ones, holds Damon as a hostage instead of him and announces his decision to execute Damon unless Pythia comes back, who indeed does, in the end, to save the life of Damon and receives the pardon of the king who is amazed at the friendship. In a similar way, the poetic persona earnestly asks for a selfless friend, like Damon, who is capable of offering his life to save her from the bottomless pit of anxiety and fear and consequently, her soul is to be redeemed, experiencing a kind of salvation and relief from the pain. This friend might perhaps be compared to literature, the act of writing or reading, or any other thing that provides a therapeutic effect for the historical and implied author as well as for the historical and implied reader. In this respect, the speaker makes an analogy between the neurosis and Damon, revealing the excruciating side of the disorder in addition to disclosing the supremacy of the neurotic attack over her psyche as well as a sincere need for a redeemer and saviour. In fact, neurosis causes the persona to lose her subjectivity as an author and a female individual. Therefore, it installs a barrier to and causes an inhibition against the act of self-actualization as a woman writer and female subject. Neurosis becomes a subject in the life of the implied author and an object in the life of the historical author who are both thereupon victimized by the disorder that is compared to the tyrannical king, Dionysius.

Amid this inquisitive insight, impatient expectation, and desperate beseeching, the poetic speaker is all of a sudden attacked by the "fluttering Anxiety" (line 11) which gradually blunts her creative skills and causes an immediate inhibition, interrupting the act of writing in the middle of production or during the process of creating/creation. This severe bout of anxiety is followed by a sudden surge of "terrific fears" (line 11) which constitute the essential structure of neurosis. Hence, the poetic speaker totally loses her composure and inner peace which she associates with her heart, referring to space as "my bosom" (line 12), once more revealing the psychosomatic nature of the state. The textual persona refers to Anxiety with the pronoun "he" (line 13) in the following lines through personifying the concept as a man and ascribing to it the manly qualities, which signifies in a way the patriarchal dominance over the women, the power of the symbolic over the semiotic and the impact of the male-dominated literary world over the women writers and feminine writing. The gender of the object addressed within the narrative is therefore significant in terms of providing evidence about the mindset of the persona and the nature of the addressed object as for the gender of the addressed thing, Maclean emphasizes that "if the subject addressed is a welcome one, it is generally female in gender, Greek in origin, and at present residing in some distant cell; if the subject addressed is unwelcome, as tyranny or war, it is a monster, generally male in gender, Roman in origin and the resident of a cave rather than a cell" (Maclean, 1956, p. 165). Hence, the attitude of the authorial persona towards the personified Anxiety manifests itself best in the form or the way and the personal pronoun she prefers to use when she addresses to the object/thing that encircles her whole psyche and identity in the course of the narrative. Furthermore, she refers to Hope as 'her' (line 5) which signifies, as Maclean suggests, that the addressed thing is a welcome one on the part of the implied and historical author. At the end of the self-narrative, the authorial persona outspokenly expresses that she is solely at the mercy of Anxiety whose word or glimpse turns out to play a significant part in alleviating the heavy heart sinking in despair.

With a thorough analysis of the narrative, it is possible to discern that the diction of the author reveals that the neurosis leaves her totally numb with weariness in terms of body and psyche. The poet's purposeful choice of adjectives to depict her psyche, such as

"drowsy, oblivious and delusive" (lines 2-3), signifies that the textual persona feels emotionally exhausted, mentally disturbed and deranged due to the neurosis. The use of possessive pronouns within the narrative accordingly refers to the associations of the disease since the persona develops a consciousness about the bodily parts she particularly signifies as "my bosom" (line 12), "my eyes" (line 4) and "my soul" (line 12). The phrase "my bosom" (line 12) might indicate the psychosomatic symptoms of the neurosis while "my soul" (line 2) might be read as the psychological aspects of the disease. "My eyes" (line 4) might reveal the distortion of the perception of the self and the other, the inward and the outward, and the body and the psyche. This might correspondingly be interpreted as that neurosis as a disease exacerbates the consciousness of both implied and historical author to an extent that it creates the same impact upon the implied and historical reader. That is why the poetic persona is all of a sudden forced to end the act of writing at the peak of creation with the attack of neurosis. Yet, it is significant to emphasize that neurosis might provide the basic subject matter for the narrative of the author while it similarly bars her creative skills as a poet and prevents her from self-actualizing as a female poet and an individual being. It can also be suggested that "her disease becomes a metaphor for her individuation and an expression of her artistic personality while the self-narrative provides a symptom and a curative effect for it" (Yemez, 2018, p. 73).

In the light of all these theoretical points, it might be suggested that the narrative for itself and in itself functions as the textual representation of the neurosis that enfolds the authorial persona. The authorial identity is represented at two levels and realms: that of the historical author which also signifies the autobiographical or social self of the poetic persona and that of the implied author which accordingly symbolizes her textual or private/inner self. As the historical author, Young experiences neurosis in the form of situational neurosis that turns out to be a direct response to the social and literary conditions of the era. She cherishes a neurotic ambition to submit to the demands of the literary market and to a middle-class reading public that is known to prefer novel as a genre in order to make a living out of writing. This state constitutes a kind of dilemma within the inner world of the historical author as she simultaneously appeals to both the public and the publishers while at the same time she feels weary of the societal assumptions and the capitalist literary market even though she is fully aware of the fact that she has no any other option as a dependent woman writer. In this respect, the text might be accepted as the linguistic evidence of the neurotic tendency that might be relieved if the available conditions from without the narrative are to have changed over the course of time. Thus, the historical author becomes able to create and keep her own subjectivity as a woman and a writer on the symbolic. For the neurotic tendency of the historical author, it is possible to suggest that the narrative correspondingly functions as a way to deal with this tendency in the form of avoiding or even at times to the extent of denial. The historical author solely pretends to be content with the ongoing state and aims to suppress the urge and hostility to confront against the other and the symbolic as the literary output of Young herself reveals. She is mostly known for her novels and plays rather than poetic works as a literary figure. Even though she is considered to have written poems at times, "her verse exhibits the same acute awareness of literary fashion that can be identified in her fiction" (Lloyd, 2008, p. 64) due to the presence of a commercial anxiety. Lloyd (2008) explains this anxiety as "a representative of the need for female professional writers to produce a varied output in order to maximise commercial gain" (p. 64).

There similarly appears a conflict between the historical and implied authors. As the implied author, there is no textual evidence for the cause for the anxiety of the implied author from both within and without the narrative, which in itself reveals the presence of anxiety long before the composition of the text. Young, as the implied author, is afflicted with character neurosis and applies literature as a way of achieving a therapeutic effect for the inner conflict, which is to persist even though the outward conditions from without the narrative are to have changed. The implied author deals with her basic anxiety through obtaining the affection of the historical and implied readers and chooses the sonnet form to express herself and to reveal that she has the innate talent to write like her male contemporaries or the female ones who are able to support themselves without having to write to publish and sell. Young reveals her masochistic tendency as an implied author within the narrative and manages her sadistic tendency as a historical author through the sublimation and negation from without the narrative. She experiences her neurosis as a mood as the historical author and a disorder as the implied author. So the neurotic dilemma occurs between her social and inner selves, her struggle against the other and her own self, the desire to self-actualize and the need to earn an income. As a whole, her disorder becomes a metaphor for self-expression as “disease is the will speaking through the body, a language for dramatizing the mental: a form of self-expression” (Sontag, 1978, p. 44).

CONCLUSION

The subjective experience of neurosis and anxiety recounted by the authorial persona in the self-narrative proves to be twofold: the neurotic tendency of the historical author and the neurotic character of the implied author. The historical author experiences neurosis as a kind of situational neurosis that is aggravated by the available socioeconomic conditions and the capitalist literary market of the era which abused the professional writers. As a woman writer, the historical author correspondingly suffers from the anxiety of the authorship in a male-dominated literary world; therefore, her neurosis in itself turns out to be multi-layered. The historical writer mightily strives against the symbolic realm that signifies the male authority and achieves in existing on the semiotic through the textual representation of the anxiety and producing other prosaic forms. In this respect, what she is afflicted with is solely simple anxiety that is triggered by external factors and fuelled by the anxiety of authorship. The self-narrative functions as the textual evidence of the anxiety and neurotic tendency that are transposed, translated and transformed through the semiotic. The historical author confronts against a kind of external dilemma that is directly brought about by the hardships of the literary market and the abusive attitudes of the manipulative publishers. Thus, what the historical poet valiantly struggles against is the neurotic dilemma that occurs as a direct response to the outward circumstances. She is enforced to produce novels for the fiction market in the era of mass novel production while, as the implied author, she cherishes artistic ambitions to self-actualize as a female writer and create literary works in other genres as well and possesses the necessary potential within. Young, as the historical author, regulates her anxiety and manages her neurotic tendency through submissiveness to the demands of the publishing market from without the narrative. Hence, the textual representation of anxiety provides an antidote for the historical poet who tries to narcotize her neurotic tendency. She accordingly aims to rationalize the causes and content of her neurosis through the self-narrative and pretends to deny the fact that she feels burdened by the oppression of the literary professionalism determined by the rise of trade publishing and

desires to produce prosaic forms on her own will from without the narrative. The narrative thus enables her to avoid the anxious temperament and the external dilemma on the symbolic realm at least for a while.

As the implied author, the poetic persona suffers from basic anxiety and, thus, has character neurosis. This implied author is caught in an internal dilemma that causes her to make a withdrawal and give in to the demands of the literary era she lives in and even to the anxiety itself. She chooses the sonnet form to express her feelings in an eloquent way despite the fact that the sonnet is a relatively outmoded genre. In this respect, Young had to write novels as a dependent professional woman writer, sticking to the demands of the capitalist fiction market of the eighteenth-century Britain, and deliberately preferred to write sonnet at times to establish herself as a successful female writer and to pursue a distinctive career in addition to the desire to reveal that she already has the potential to write sonnets as well. Unlike the idealized and worshipped female image depicted in the sonnets of the male poets as an object of desire, she became able to promote herself as intellectual, cultivated and capable individual being that was no longer regarded as inferior to their male contemporaries and was able to produce works in the same genres as they did. Furthermore, as the implied author, Young aspires to actualize herself as a woman, an individual and a writer. All these internal factors wholly contribute to the neurotic character of the textual persona in addition to the anxiety of authorship.

To conclude, the internal conflict of the implied author yields the neurotic character and the external conflict of the historical author results in the neurotic tendency, rendering the poetic persona wholly neurotic in the self-narrative. The narrative, as a whole, functions as the antidote for the neurosis as well as the textual evidence of it. The textual persona holds onto the third form, art, instead of her anxiety and the neurosis turns out to be the symbol of her authentic individuality and creative talents. Thus, the self-representation serves to be both the symptom and cure for the neurotic personality and tendency of a woman writer while the narrative bears a psychobiographic characteristic for the author. Both historical and implied authors aim to relieve from the neurotic feelings of guilt through the representation and textualization of neurosis in the self-narrative and in the literary form of sonnet even though the implied author chooses the sonnet to soothe the internal dilemma within herself and the historical author prefers novel as a genre to manage the relationship with the other.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

BIBLIOGRAPHY

- Altındaş, H. (2017). Dialogic text: metaphors in *Their Eyes Were Watching God*. *Hacettepe Journal of Faculty of Letters*, 34 (1), 27-37.
- Backscheider, P. & Ingrassia, C. (2005). *A companion to the eighteenth-century English novel and culture*. London: Blackwell Publishing.
- Brodey, K. & Malgaretti, F. (2002). *Focus on English and American literature*. Milan: Modern Languages.
- Brunello, A. & Borşan, F. E. (2015). Views of women in the 18th century British literature: Richardson vs. Fielding. *International Journal of Communication Research*, 5(4), 323-328.
- Çıraklı, M. Z. (2017). A modest proposal for reading: four-aspect critical taxonomy for students. *Journal of Narrative and Language Studies*, 5(9), IV-X.
- Cuddon, J. A. (1999). *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*. New York: Penguin Books.
- Feldman, P. R. & Robinson, D. (1999). *A century of sonnets: the romantic era revival 1750-1850*. Oxford: Oxford University Press.
- Freud, S. (2016). *Cinsellik üzerine üç deneme: bekaret tabusu, kadın cinselliği, fetişizm ve diğer konular* (S. Budak, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Horney, K. (2007). *The neurotic personality of our time*. Milton Park: Routledge.
- Horney, K. (2017a). *Psikanalizde yeni yollar* (S. Budak, Çev.). İstanbul: Totem Yayınları.
- Horney, K. (2017b). *Kendi kendine psikanaliz* (S. Budak, Çev.). İstanbul: Totem Yayınları.
- Kristeva, J. (1989). *Black sun*. New York: Columbia University Press.
- Lloyd, N. (2008). *Romantic textualities: literature and print culture, 1780-1840*. Oxford: Cardiff University. Retrieved from:
http://sites.cardiff.ac.uk/romtextv2/files/2013/01/rt18_n04.pdf
- Maclean, N. (1956). Personification not poetry. *English Literary History*, 23(2), 163-170.
- Rimmon-Kenan, S. (2002). *Narrative fiction*. New York: Routledge.
- Schmidgen, W. (2014). Undividing the subject of literary history: From James Thomson's poetry to Daniel Defoe's novels. K. Parker and C. W. Smith (Eds.), in *Eighteenth century poetry and the rise of the novel reconsidered* (pp. 87-105). Lewisburg: Bucknell University Press.
- Sontag, S. (1978). *Illness as metaphor*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Thornley, G. C. & Roberts, G. (1984). *An outline of English history*. Essex: Longman.
- Turner, C. (1994). *Living by the pen: women writers in the eighteenth century*. New York: Routledge.
- Yemez, Ö. (2018). *Aesthetic transformation and functional displacement of melancholy: the analysis of melancholic persona in the selected works of eighteenth-century poets*. Unpublished Doctoral Dissertation. Karadeniz Technical University, Institute of Social Sciences, Trabzon.
- Young, M. J. (1798). Anxiety. P. R. Feldman and D. Robinson (Eds), in *A century of sonnets: the romantic era revival 1750-1850* (pp. 68-69). Oxford: Oxford University Press.

Nurullah Ataç'ın Sözcüklerinin Kaynakları

Doç. Dr. Sedat Balyemez
Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
sedatbalyemez@gmail.com

Öz

Başlangıçta öz Türkçecilik hareketine mesafeli duran Nurullah Ataç, özellikle 1940'ların ortalarından itibaren özleştirmenin en büyük savunucularından biri olmuştur. Ataç'ın yazılarında kullandığı bazı yeni kelimeler, dil araştırmacılarının da ilgisini çekmiş ve bu kelimeler üzerine çeşitli sınıflama, derleme çalışmaları yapılmıştır. Ataç'ın kelimeleri üzerine yapılan bazı çalışmalarda aslında Ataç tarafından türetilmeyen birtakım kelimeler için "Ataç tarafından türetilmiştir." bilgisinin verildiği görülmüştür. Şu durumda Ataç'ın kullandığı sözcüklerden hangilerinin Ataç tarafından türetilmiş olduğu konusunda bir karışıklık vardır ve bu sözcükler üzerinde geniş kapsamlı yeni bir araştırma yapmak gerekmektedir. Ataç'ın yazılarında kullandığı 873 sözcük, daha önce başka bir araştırmacı tarafından "Ataç'ın Sözcükleri" adlı kitapta bir araya getirilmiştir. Eldeki bu çalışmada Dil Devrimi'nin ilk yıllarında yayımlanan ve hem eski kelimeleri hem de yeni kelimeleri içeren sözlükler taranarak bu 873 sözcüğün kaynağı araştırılmıştır. Ataç'ın hangi kelimeyi hangi sözlükten almış olabileceğini, hangi kelimeleri türetmiş olabileceğini gösteren listeler oluşturulmuştur. Nurullah Ataç'ın türetme ve birleştirme yoluyla 306 yeni sözcük yaptığı, kullandığı diğer kelimeleri ise sözlüklerden almış olabileceği sonucuna varılmıştır. Ataç'ın eski kökler kullanarak türettiği kelimeler bugün unutulmuştur. Canlı köklerden türettiği 39 sözcük ise bugün yazı dilinde yaşamaktadır. Günümüzde sıkça kullanılan *örneğin*, *koşul*, *güldürü*, *yapıt*, *eleştiri*, *görece*, *günce* vb. gibi birçok kelimenin Ataç tarafından türetilmiş olabileceği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nurullah Ataç, Dil Devrimi, kelime türetme, yeni kelimeler.

Sources of Nurullah Ataç's Words

Abstract

Ataç, who didn't take place in the pure Turkish movement at first, especially after mid-1940's became one of the biggest advocates of excessive purification. Some of the new words that Ataç used in his essays drew attention of language researchers and various classification and compilation works were made on these words. On these works about Ataç's words it's been seen that the "reproduced by Ataç" information was given for some words that weren't reproduced by Ataç. In this case there are some mistakes about the words used by Ataç and doing a new in-depth research would be appropriate. 873 words Ataç used in his essays were put together in a book named "Ataç'ın Sözcükleri" by another researcher before. On this work, the source of these 873 words were searched by scanning dictionaries that were published on the first years of language revolution and contains either old and new words. Lists showing which words Ataç may have got from which dictionaries and which words he may have reproduced himself were created. It's been concluded that Nurullah Ataç created 306 new words using affixation and compounding and may have got the others from the dictionaries. The words Ataç derivated using old roots have been forgotten today. 39 words made of living roots are still living in standard Turkish today. It's been determined that frequently used words today like *örneğin*, *koşul*, *güldürü*, *yapıt*, *eleştiri*, *görece*, *günce* may have been derivated by Ataç.

Keywords: Nurullah Ataç, Turkish Language Reform, word derivation, neology.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 10/07/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 03/11/2020

GİRİŞ

Nurullah Ataç denilince akla genellikle “deneme ve eleştiri yazarlığı” gelir. 50’den fazla gazete ve dergide 4.000’den fazla yazısı çıktığı (Salihoğlu, 1968, s. 7) göz önünde bulundurulduğunda Ataç ile “yazı”nın birlikte anılması son derece normaldir. Ancak Ataç’ın “edebiyatçılığına” ek olarak bir de “dilcilik” yönü vardır. Buradaki “dilcilik”ten kasıt, dil alanında eğitim alma değildir. Nitekim Ataç da kendisinin bir dil bilgini değil dili seven, dile gönül kaptırmış bir kişi olduğunu söylemektedir (Ataç, 1947a). Ali Akar (2020), Ataç’daki “dil” merakını onun bir çevirmen olmasına bağlar ve çeviri işinin güçlüğünün Ataç’ı Türkçenin olanakları üzerine düşünmeye yönelttiğini belirtir.

Önceleri öz Türkçecilik hareketine çok fazla kendini kaptırmayan Ataç, daha sonraları özleştirmenin en büyük savunucularından biri olmuştur. Yabancı kelimeler yerine değişik kaynaklardan bulduğu veya kendi türettiği kelimeleri kullanmıştır. Kullandığı bu kelimelerin onun bazı yazılarını anlaşılabilir duruma düşürdüğü de olmuştur. Bazen “okurlar beğenmiyor” diye yazıları basılmamış, bazen de “Senin sevenlerin var, gücendirme onları, soğutma onları kendinden.” uyarıları ile karşılaşmıştır. Kullandığı kelimelere gelen tepkiler nedeniyle Ataç, öz Türkçe ağırlıklı yazmaya bir iki yıl ara vermiş (Ataç, 1951) ama genel olarak bu tutumundan asla vazgeçmemiştir; kendi deyimiyle “öz Türkçe için nice kazançları tepmiş, rahatını kaçırmış, adını deliye çıkartmış”tır (Türk Dil Kurumu [TDK], 1962, s. 16).

Cumhuriyet dönemi sadeleşme çalışmalarında dile yaklaşımlarına göre “ılımlılar” ve “aşırıcular” olmak üzere iki farklı gruptan bahsedilir. Öz Türkçe konusundaki tavizsiz tutumu nedeniyle Ataç daha çok “aşırıcular” içine dâhil edilir ancak o, kendini “ılımlılar” grubuna da “aşırıcular” grubuna da dâhil etmez. Ulus’taki *Açıklama* adlı yazısında aşırıcularla da ılımlılar da uzlaşmadığını yazmış, kendisinin tuttuğu yolun ılımlıların düşüncelerinden de aşırıcuların düşüncelerinden de büsbütün farklı olduğunu belirtmiştir. Ataç’a göre aşırıcular için öz Türkçe bir “amaç”tır ancak kendisi için bir “araç”tır; Ataç’ın asıl amacı Yunanca ve Latince’den faydalanmış bir Türkçedir (Ataç, 1949b). Ataç, Türk çocuklarına Latince ve Yunanca öğretilmesi taraftarıdır, Yunanca ve Latince’den kelime alınması gerektiğini hatta Türkçenin Latinceleştirilmesi, Yunancalaştırılması gerektiğini savunur ve bu düşüncesi nedeniyle “öz Türkçeci” olduğunu belirtir (Ataç, 1949a). Bunun yanında Batı kökenli bütün kelimeleri kabul ettiği, onlara karşılık aramadığı söylenemez. Nitekim “Ataç’ın Sözcükleri” olarak bir araya getirilen (Çolpan, 1963) 873 sözcükten 138’ini Ataç, Batı kökenli kelimelere karşılık olarak kullanmıştır ki bu karşılıklar arasında bugün de kullanılan *güldürü*, *ilginç*, *gerçeküstücü* vb. gibi kelimeler de vardır.

Önerdiği yeni kelimelerin tutunup tutunmaması Ataç için çok önemli değildir. Bu konuda hiçbir zaman ısrarcı olmamıştır. Daha önce önerdiği sözcükleri kullanmayı bırakıp başka sözcükler kullandığı da olmuştur (Özdemir, 1968). Mesela “kelime” karşılığında önceleri “keleci”, daha sonra “tilcik” sözcüğünü kullanmıştır (Ataç, 1948a). Ataç’ın türetme veya canlandırma yoluyla yeni kelimeler önermesinin amaçlarından biri de bu konuya başkalarının da ilgisini çekmek ve karşılık bulma işine herkesi dâhil etmektir (TDK, 1962, s. 223). Ataç’a göre, önerdiği elli sözcükten beşinin tutunması bile bir başarıdır (Kurgan, 1977).

Ataç’ın öz Türkçeciliğe ne zaman başladığı konusunda kesin bir tarih vermek güçtür. Çolpan’a (1963, s. V) göre Ataç, öz Türkçe kelimeler kullanmaya 1944 yılında başlamıştır. Mehmet Salihoğlu ise Ataç’ın öz Türkçeciliğe başlamasının 1942-43 yıllarına dayandığı görüşündedir (Salihoğlu, 1968, s. 113). Ancak 1939’daki “Öz Türkçe çıkırından hakkıyla

istifade edemedik, ondan çok çabuk dönüldü... Başvuracağımız yollar arasında elbette öz Türkçe de bulunacaktır." (TDK, 1962, s. 98) sözleri, Ataç'ın öz Türkçeciliğe zihnen önceden hazır olduğunu göstermektedir. Bir yazısındaki "Ben öz Türkçe yazmaya başladığımda Atatürk öleli yıllar olmuştu, öz Türkçe yazmanın bana bir çıkar sağladığı da yoktu." (Ataç, 1962, s. 244) sözünden hareket edilirse Ataç'ın yazılarında yeni kelime kullanma merakının genel olarak 1945'ten sonra gittikçe arttığını söylemek mümkündür. Bu yıldan önce de ara sıra yeni kelimeler kullandığı olmuştur. Mesela 1938'deki bir yazısında Fransızca "vocation" kelimesi için "iç çağırısı" kelimesini kullanmıştır (TDK, 1962, s. 92).

Ataç'ın Sözcükleri Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Ataç'ın kullandığı kelimeler, birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu kelimeler üzerindeki ilk sınıflandırma çalışmasını Talat Tekin (1958) yapmıştır. Tekin; *yazar, okur, öykü, taşıt, uçak, görev, uygarlık* gibi kelimeleri, Ataç'tan önce Türk Dil Kurumu tarafından cep kılavuzlarında ve çeşitli sözlüklerde önerildiği için incelemeye almamış; diğer bazı yeni kelimelerini ise "ağızlardan aldığı kelimeler, Eski Türkçeden aldığı kelimeler, Ataç'ın kendisinin kurduğu tilcikler" olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Tekin, Ataç'ın kurduğu (türettiği) kelimeleri de "Eski Türkçeden alınmış kelimelerden türetilenler, ağızlardan alınmış kelimelerle türetilenler, birleşik kelimeler, yaşayan köklerden oldukça işlek eklerle kurulanlar" gibi değişik gruplara ayırmış ve her grup için bazı örnekler sıralamıştır. Ancak sıralanan bu örnekler üzerinde bazı düzeltmeler yapmak gerekmektedir. Tekin'in "Ataç'ın türetmesi" olarak kabul ettiği *betke (makale), önüt (üstad), doğa (tabiat), gücün (cebren) söydeşi (yani), kurağ (müessese)* gibi kelimeler aslında Ataç'ın kullanımından çok önce sözlüklerde yer almıştır. İlerleyen bölümlerde bu kelimeler daha ayrıntılı olarak açıklanacak ve Ataç tarafından türetilmediği gösterilecektir.

Ataç'ın sözcükleri üzerine çalışan bir diğer araştırmacı da Yılmaz Çolpan'dır (1963). Çolpan, Ataç'ın yazılarını incelemiş ve kullandığı yeni kelimeleri "Ataç'ın Sözcükleri" adlı kitapta bir araya getirmiştir. Kitap, hangi kelimenin hangi yazıda ve hangi kelimeye karşılık olarak kullanıldığını gösteren bir çeşit sözlük formatında hazırlanmıştır ve 873 madde başını içermektedir. Kitapta Ataç'ın kullandığı 873 kelimeye yer verilmiştir ancak 873 madde başının farklı kelimeler olduğunu düşünmemek gerekir çünkü bazı kelimeler birden fazla anlam için madde başı yapılmıştır. Mesela *yalınlık* kelimesi *basitlik* karşılığında ayrı bir madde, *sadelik* karşılığında ayrı bir madde olarak sıralanmıştır. Yine *yaşam* kelimesi hem *hayat* hem de *ömür* için ayrı ayrı madde başı yapılmıştır. *Öğreti* kelimesi *doctrin, döğme, systme* karşılıklarında üç kez madde başı olmuştur. Tespit edilebildiği kadarıyla iki farklı yabancı kelime için madde başı olan kelime sayısı 38, üç farklı yabancı kelime için madde başı olan kelime sayısı 1'dir. Çolpan'ın derlediği sözcükler incelendiğinde Ataç'ın ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kelimelere karşılık önerdiği söylenebilir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Batı kökenli kelimelere de karşılık önermiştir. Ataç; 138 kelimeyi (*yanılıgı, gerçeküstücü, yapman, güldürü, ağılatı* vb.) Batı kökenli kelimelere karşılık olarak kullanmıştır. Bu 138 kelimedenden 22'si aynı zamanda Doğu kökenli bir kelimeyi de karşılamaktadır. Mesela "görüt" kelimesini Batı kökenli "idea" ve Doğu kökenli "fikir" karşılığında kullanmıştır. Bunun yanında o dönem için yeni ve Türkçe bir kelime olan "genel"i beğenmemiş, bu kelime yerine Farsça "hep"ten türettiği "hepil, hepsil" kelimesini kullanmıştır. Fransızca "Metteur en scene" için kullandığı "meydancı" ve "macera" karşılığında kullandığı "serüven" de yine yabancı kökenlidir.

Mehmet Salihoğlu (1968), Ataç'ın kullandığı sözcüklerin tutunma durumu üzerine bir tasnif çalışması yapmış ve bu sözcükleri "tutunanlar, tutunmak üzere olanlar, tutunmayanlar" şeklinde üçe ayırmış; her başlık için örnekler sıralamıştır.

Geoffrey Lewis, Dil Devrimi ile ilgili çalışmasının değişik yerlerinde Ataç'a ve Ataç'ın kelimelerine değinmiştir. Lewis (2007, s. 107) Ataç'ın dil uzmanı olmayan ama dile karşı tutkulu bir sevgisi olan bir "kelime mucidi" olduğunu söyler; Ataç'ın kelimeleri nasıl türettiğine ilişkin açıklama vermemesine dikkat çeker. Ataç'ın günümüz Türkçesine "herhangi birinden su götürmez bir şekilde daha fazla katkısı" olduğunu söyleyen Lewis (2007, s. 122), çalışmasının değişik yerlerinde *betke, çevren, söydeşi, üycük, yazın, bağlanç, koşul, soyut, somut, karşıt, gereksinme, olasılık, özgürlük* kelimelerinin Ataç tarafından türetildiğini belirtir. Ancak Lewis'in verdiği bu kelimeleri yeniden gözden geçirmek gerekmektedir çünkü *betke, özgürlük, soyut, somut, karşıt* vb. gibi kelimeler, Ataç'tan önceki sözlüklerde aynı anlamlarla madde başı olmuştur. Ataç'ın bu kelimeleri türetmediği, sözlüklerden alarak kullandığı söylenebilir. İlerleyen bölümlerde bu kelimeler ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Nurettin Satkın (2004) tarafından hazırlanan "Nurullah Ataç'ın Dili Yenileme Çalışmaları ve Kelime Dağarcığı" başlıklı yüksek lisans tezi, Ataç'ın sözcükleri üzerine hazırlanmış kapsamlı bir tasnif çalışmasıdır. Satkın, Ataç'ın kullandığı bütün sözcükler üzerine bir tasnif çalışması yapmayı amaçlamıştır. Ancak Satkın'ın çalışmasında "Tarama Sözlüğü" (TDK, 1996) ile Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'nin (Türk Dili Tetkik Cemiyeti [TDTC], 1934a; TDTC, 1934b) aynı eser olduğu düşünülmüş olmalı ki bu eserde tarama yapılmamış sadece Tarama Sözlüğü incelenmiştir. Böyle olunca da 1934'te Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'nde yayımlanan *bölün, görmük, kalt, ilinti, iyemsiz* vb. gibi birçok sözcüğün Ataç tarafından türetilmiş olabileceği gibi yanlış bir sonuca varılmıştır (Satkın, 2004: 75). Yine Satkın'ın "Ataç türetmiş olabilir." dediği "bulunç, eğinim, kurgul" gibi sözcükler, Ataç'ın yeni kelimeleri kullanmaya başlamasından önce TDK tarafından yayımlanan Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü'nde (TDK, 1942a) bulunmaktadır.

Ataç'ın kullandığı sözcüklerin günümüze gelip gelmediğine ilişkin bir araştırma da Mehmet Aydın (2004) tarafından yapılmıştır. Aydın'ın tespitine göre Ataç'ın Sözcükleri (Çolpan, 1963) adlı kitapta sıralanan 873 kelimenin 454'ü TDK'nin Türkçe Sözlük'ünde yer almıştır. Aydın'a göre Ataç'ın kelime yapmada izlediği yol, türettiği kelimelerin ölü doğmasına neden olmuştur ve bu nedenle çoğu kelime, günümüze kadar gelememiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yılmaz Çolpan (1963), Ataç'ın kullandığı kelimelerden hangilerinin Ataç tarafından türetilmiş olabileceği, hangilerinin önceki kaynaklardan alındığı konusunda bir bilgiye yer vermemiştir ancak bu sözcüklerin bir kitapta toplanması, söz konusu kitaptaki bütün sözcüklerin "Ataç tarafından türetildiği" (Dilaçar, 1977) yönünde bazı yanlış anlamalara da neden olmuştur. Ataç'ın kullanmasından önce sözlüklerde madde başı olan -yani Ataç'ın türetmiş olamayacağı- bazı sözcüklerin de değişik yayınlarda (Lewis, 2007; Satkın, 2004, s. 75; Tekin, 1958) "Ataç tarafından türetilenler" arasında sıralandığı yukarıda vurgulanmıştır. Ataç'ın türetmiş olabileceği kelimeler konusunda bu yayınlara ek olarak başka çalışmalarda da bazı yanlış bulgulara rastlanmaktadır. Doğan Aksan (2004, s. 23) "eleştirmen, nesnel, ılımlı" gibi bazı kelimelerin türetilmesini, canlandırılmasını Ataç'a atfetmektedir ancak ileride açıklanacağı üzere bu kelimeler de Ataç tarafından türetilmemiş, başka sözlüklerden alınmış olmalıdır.

Görüldüğü üzere Ataç'ın kullanmasından önce sözlüklerde yer alan birçok kelimenin -yanlış bir çıkarımla- Ataç tarafından türetildiği kabul edilmektedir. Şu durumda Ataç'ın kullandığı sözcükler üzerinde geniş kapsamlı yeni bir araştırma yapmak yerinde olacaktır. Böyle bir çalışma, hem hangi sözcüklerin hangi kaynaktan alınmış olabileceğini hem de hangi sözcüklerin Ataç tarafından türetilmiş olabileceğini ortaya koyacaktır. Yine böyle bir çalışma, Ataç'ın türetmiş olabileceği kelimelerden hangilerinin günümüz Türkçesinde kullanıldığını ortaya çıkaracaktır. Eldeki çalışma, bu amaçla hazırlanmıştır.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. "Ataç'ın Sözcükleri"nde (Çolpan, 1963) bir araya getirilen 873 madde başı için aşağıda sıralanan sözlükler taranmış; sözlüklerde bulunan ve bulunmayan kelimelerin listesi oluşturulmuştur. Böylece Ataç'ın kullandığı 873 sözcükten hangilerinin Ataç'tan önce kullanıldığı, hangilerinin Ataç tarafından yapılmış olabileceği tespit edilmiştir. Çalışma, Çolpan'ın derlediği 873 sözcük ile sınırlıdır. Çalışma için taranan sözlükler şunlardır:

1. Dîvânu Lugâti't-Türk dizini (DLT)
2. Kutadgu Bilig dizini
3. Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi I-II (TD)
4. Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu (CK)
5. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi (SDD)
6. İlk ve Orta Öğretim Fizik Terimleri
7. Türkçe Terimler Cep Kılavuzu (TTCK)
8. Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü (FGTS)
9. Gramer Terimleri: İlk ve Ortaöğretim İçin
10. Tanıklariyle Tarama Sözlüğü (TTS)
11. Türkçe Sözlük (1. Baskı)

Bu sözlüklere ek olarak gerekli durumlarda Kâmûs-ı Türkî'den (Şemsettin Sami, 2015), 1933 yılındaki dil anketinin verilerinden (Balyemez, 2019) ve Millî Kütüphane gazete arşivinden yararlanılmıştır. Ataç'ın kullandığı 873 sözcük, önce Osmanlıcadan Türkçeye Söz Tarama Dergisi I-II'de (TDTC, 1934a; 1934b) ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te (DLT) taranmış ve bu eserlerde geçen sözcükler tespit edilmiştir. DLT taraması, Ercilasun & Akkoyunlu (2014) yayınında değil Besim Atalay yayınında yapılmıştır çünkü Ataç'ın yaşadığı dönemde Atalay'ın çevirisi yayımlanmıştı ve Ataç, sözcük alırken bu yayından yararlanmış olmalıdır. Bu eserlerde yer almayan sözcükler, yayımlanma tarihi sırasına göre Dil Devrimi'nin diğer sözlüklerinde taranmıştır. Bu sözlüklerde de geçmeyen kelimeler, Kâmûs-ı Türkî'de (Şemsettin Sami, 2015), dil anketi verilerinde (Balyemez, 2019) ve gazetelerde aranmıştır. İleride vurgulanacağı üzere Osmanlıcadan Türkçeye Söz Tarama Dergisi I-II (TD) söz varlığı bakımından oldukça zengindir ve sadeleşme çalışmalarının ilk ürünlerindedir. Bu nedenle tarama işleminde bu esere öncelik verilmiştir.

Yukarıda verilen sözlük listesinden de anlaşılacağı üzere Ataç'ın yeni kelimeleri yoğun olarak kullanmaya başladığı yıllarda gerek yeni kelimeleri gerekse Türkçenin tarihî söz varlığını içeren birçok eser yayımlanmıştır. Yani Ataç'ın yeni kelime almak için kullanabileceği çok sayıda eser vardı. Ataç, yabancı kelimelere karşılık ararken bu

yayınlarından sıklıkla yararlanmış olmalıdır. Zaten kendisi de yeni kelime bulmak için *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Osmanlıcadan Türkçeye Söz Tarama Dergisi I-II, Türkçe Sözlük (1. Baskı) gibi eserlerden yararlandığını değişik yazılarında (Ataç, 1946a; Ataç, 1946b; Ataç, 1947a; Ataç, 1948b; Ataç, 1949c) söylemiştir. Şu durumda basımı veya hazırlanma süreci Ataç'ın yeni kelimeleri yoğun olarak kullanmaya başlamasından (1944-1945 sonrası) önce tamamlanan yayınlarda geçen kelimelerin Ataç tarafından yapılmadığını söylemek mümkündür. Bu kelimeler, çalışmada "Ataç'tan Önce Değişik Kaynaklarda Aynı veya Yakın Anlamda Tanımlanan Kelimeler" başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu bölümün başında listelenen sözlüklerde, eserlerde geçmeyen sözcüklerin Ataç tarafından yapılmış olması ihtimal dâhilindedir; bu sözcükler ise çalışmada "Ataç'ın Yapmış Olabileceği Kelimeler" başlığı altında incelenecektir. Çalışmaya konu olan bazı sözcüklerin dil bilgisi yönünden doğru bir türetme olup olmadığı, eklerin işlevlerine uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı gibi konular daha önce Aksan (1976), Timurtaş (1979, 1980), Bayar (2006) vb. pekçok çalışmada ele alındığı için eldeki çalışmada bu noktalara değinilmeyecektir.

1. ATAÇ'TAN ÖNCE DEĞİŞİK KAYNAKLARDA AYNI VEYA YAKIN ANLAMDA TANIKLANAN KELİMELER

Araştırmanın bu bölümünde Ataç tarafından kullanılan ancak Ataç'tan önce yapılmış olan sözcüklerin listesi verilecektir. Kelime listelerinin oluşturulmasında izlenen yol aşağıda açıklanmıştır:

Ataç, kullandığı herhangi bir sözcüğü nereden aldığını zaman zaman yazılarında belirtmiştir (Ataç, 1949c). Ancak her sözcük için elbette böyle bir kayıt yoktur. Bazı sözcükler, birden fazla sözlükte geçmektedir ve Ataç'ın kelimeyi nereden aldığını -kendisi belirtmemişse- tespit etmek güçtür. Mesela "hatıra" karşılığında kullandığı "anı" kelimesi, TD'de (TDTC, 1934b, s. 868), CK'de (TDK, 1935, s. 15), FGTS'de (TDK, 1942, s. 14) ve Türkçe Sözlük'te (TDK, 1945a, s. 27) geçmektedir. Araştırmada listeler oluşturulurken bu tür sözcükler, tarihi en eski olan eser altında sıralanmıştır ancak bu sıralama, ilgili sözcüğün sadece o sözlükte geçtiği, Ataç tarafından mutlaka o sözlükten alındığı veya başka hiçbir sözlükte bulunmadığı anlamına gelmemektedir.

Ses veya anlam değişmesinin olduğu durumlarda ilgili kelime, Ataç'ın kullanımına en yakın olan eser altında listelenmiştir. Mesela Ataç, "kelime" karşılığında "tilcik"i türetmeden önce "kelime" yerine bir süre "keleci"yi kullanmıştır. "Kelime" karşılığında DLT dizininde "keleçü" (Atalay, 1986, s. 297), TD'de ise "keleci" (TDTC, 1934b, s. 1080) verilmiştir. Bu durumda Ataç'ın kullandığı "keleci" kelimesi, TD altında listelenmiştir; sesçe farklı biçimler ise parantez içinde verilmiştir. Yine mesela Ataç'ın "iddia etmek" anlamında kullandığı "savla-" kelimesinin DLT'deki anlamı "söylemek"tir (Atalay, 1986, s. 499). Aynı kelime TD'de de "iddia etmek" anlamıyla verildiği için eldeki araştırmada da TD altında listelenmiştir. Ataç'ın "fark" karşılığında kullandığı "ayırım" kelimesi, TD'de "fasıla, mâni" için (TDTC, 1934b, s. 887); CK'de ise "fark" için kullanılmıştır (TDK, 1935a, s. 32). Bu anlam farkı dikkate alınarak "ayırım" kelimesi CK altında listelenmiştir. "Sav" kelimesi de bu konuda başka bir örnek olabilir. Ataç, "sav" kelimesini "iddia" kelimesine karşılık olarak kullanmıştır. DLT'de "söz" anlamına gelen "sav" kelimesi, TD'de "dava" kelimesine, CK'de ise "iddia" kelimesine karşılık olarak önerilmiştir. Ataç, kelimeyi "iddia" anlamında kullandığı için "sav" kelimesi burada CK altında listelenmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere bu sıralama, ilgili sözcüğün sadece o sözlükte geçtiği, mutlaka o sözlükten alındığı

veya başka hiçbir sözlükte bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan asıl nokta, söz konusu kelimelerin Ataç'tan önce başka eserlerde kullanılmış olmasıdır.

1.1. Dîvânu Lugâti't-Türk'teki (DLT) Sözcükler

DLT'de bulunan aşağıdaki kelimeler, Ataç'ın kullandığı kelimeler arasındadır. Yukarıda da açıklandığı üzere Ataç'ın bu kelimeleri DLT'den mi yoksa o dönem yayımlanan başka sözlüklerden mi aldığı konusunda kesin bir şeyler söylemek mümkün değildir. Yine yukarıda da belirtildiği üzere "Ataç'ın Sözcükleri" ile DLT arasındaki ortak sözcükler aşağıdakilerle sınırlı değildir.

<i>al</i>	<i>bilge</i>	<i>koşuk</i>	<i>tellim</i> (< <i>telim</i>)	<i>yin</i>
<i>anuklamak</i>	<i>budun</i>	<i>köğ</i>	<i>toyun</i> (< <i>toyın</i>)	<i>yitirmek</i>
<i>ayrık</i> (< <i>ayruk</i>)	<i>erdem</i>	<i>kök</i>	<i>tuşmak</i>	<i>yitmek</i>
<i>balı</i> (< <i>balık</i>)	<i>imlemek</i>	<i>nen</i> (< <i>neng</i>)	<i>tüp</i>	<i>yöre tin</i>
<i>balığ</i> (< <i>balık</i>)	<i>kaçan</i>	<i>netek</i>	<i>tüz</i>	<i>yumuşçu</i>
<i>bay</i>	<i>kalık</i>	<i>od</i>	<i>uçmak</i>	<i>yükünç</i>
<i>bekirtmek</i>	<i>kamu</i>	<i>sanduvaç</i>	<i>yağı</i>	
<i>betik</i> (< <i>bitig</i>)	<i>kargış</i>	<i>tamu</i>	<i>yır</i>	
<i>bezek</i>	<i>kısı</i> (< <i>kısıg</i>)	<i>taplamak</i>		

1.2 Kutadgu Bilig'deki Sözcükler

Kutadgu Bilig'de geçen aşağıdaki kelimeler de Ataç'ın kullandığı kelimeler arasındadır. Tespit edilebildiği kadarıyla bu kelimeler DLT'de yoktur. TD hazırlanırken Radloff'un çalışmalarından da yararlanıldığı için bu kelimeler, söz konusu eserde de karşımıza çıkmaktadır. Ataç; Kutadgu Bilig'den, TD'den veya başka herhangi bir kaynaktan bu kelimeleri almış olmalıdır.

<i>bediz</i>	<i>bedizci</i>	<i>igcil</i>	<i>töz</i>
<i>kep</i>	<i>kıyın</i>	<i>konut</i>	<i>yılkı</i>

1.3. Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'ndeki (TD) Sözcükler

Ataç'ın kullandığı aşağıdaki kelimeler, Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından 1934'te yayımlanan TD'de de (TDTC, 1934a; TDTC, 1934b) bulunmaktadır. TDTC'nin bu yayını, kelime dağarcığı ve kaynak çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Arapça ve Farsça sözcükler için kelime önerilerinin sıralandığı bu kitap, başta DLT ve Kutadgu Bilig olmak üzere birçok tarihî metinden, lehçelerden ve halk ağzından kelimeler içermektedir. Bu eser, yeni kelime bulma konusunda Ataç için oldukça önemli bir kaynak olmuştur.

<i>abay</i>	<i>ege</i> (< <i>il ekisi</i>)	<i>kirtkinmek</i>	<i>tasımlamak</i>
<i>abaylamak</i>	<i>ekilemek</i>	(< <i>kirtkünmek</i>)	<i>tın</i>
<i>acun</i>	<i>ekin</i>	<i>koçak</i>	<i>tnlı</i>
<i>açkı</i>	<i>enez</i>	<i>koyuk</i>	<i>tike</i>
<i>ağdıık</i>	<i>ep</i>	<i>kök</i>	<i>tirge</i> (< <i>tergi</i>)
<i>akça</i>	<i>erek</i>	<i>kurağ</i>	<i>tura</i>
<i>akım</i>	<i>erinç</i>	<i>kuşak</i>	<i>tutsak</i>
<i>aksoy</i>	<i>ertek</i>	<i>küşüm</i>	<i>tükeli</i>
<i>angı</i>	<i>esizlik</i>	<i>küşümlenmek</i>	<i>tükelmek</i>
<i>anı</i>	<i>evren</i>	<i>muştı</i>	<i>tükelmek</i>
<i>anık</i>	<i>ezgi</i>	<i>mutluluk</i>	<i>tüm</i>

<i>anuklanmak</i>	<i>genlik</i>	<i>nite</i>	<i>tür</i>
<i>anlak</i>	<i>gerçekçi</i>	<i>nitelik</i>	<i>tüzce (< düzce)</i>
<i>arı</i>	<i>gerelti</i>	<i>okşaş</i>	<i>ucur</i>
<i>artam</i>	<i>giysi</i>	<i>oram</i>	<i>uç</i>
<i>asalak</i>	<i>giz</i>	<i>orta</i>	<i>uğraş</i>
<i>ası</i>	<i>göbek</i>	<i>orun</i>	<i>uğru</i>
<i>aşağılamak</i>	<i>gömüş (< gömüç)</i>	<i>ozan</i>	<i>uğruluk</i>
<i>aşama</i>	<i>gönendirmek</i>	<i>öden</i>	<i>uğum</i>
<i>aşılanmak</i>	<i>gönenmek</i>	<i>ödül</i>	<i>ukuşlu</i>
<i>aydık</i>	<i>gönüç (< günüç)</i>	<i>ögelik</i>	<i>uruk</i>
<i>aygıt</i>	<i>görcek</i>	<i>öğe</i>	<i>us</i>
<i>ayrıcalık</i>	<i>görmeli</i>	<i>öğrence</i>	<i>usuk (< usik)</i>
<i>bahşı</i>	<i>görmük</i>	<i>önüt</i>	<i>utku</i>
<i>basıngı (< basımkı)</i>	<i>görüpsü</i>	<i>örüklemek</i>	<i>uyuk</i>
<i>batır</i>	<i>gücemek</i>	<i>ötük</i>	<i>uzacı</i>
<i>bayık</i>	<i>gücün</i>	<i>övünme</i>	<i>üçük</i>
<i>bayırmak</i>	<i>güneşlik</i>	<i>öy</i>	<i>ürün</i>
<i>baylık</i>	<i>güngöre</i>	<i>öykünme</i>	<i>üsbeki</i>
<i>bellek</i>	<i>günü</i>	<i>öylek</i>	<i>üskes</i>
<i>bengi</i>	<i>günüç</i>	<i>özdek</i>	<i>üşkürtmek</i>
<i>bet</i>	<i>günülemek</i>	<i>özek</i>	<i>varım (< barım)</i>
<i>beti</i>	<i>ılkı</i>	<i>pekitmek</i>	<i>yağılık</i>
<i>betlek</i>	<i>ıra</i>	<i>saldamlı</i>	<i>yalım</i>
<i>biçim</i>	<i>ırlama</i>	<i>salkı</i>	<i>yalm</i>
<i>bider</i>	<i>ıştın</i>	<i>salt</i>	<i>yancık</i>
<i>bilge</i>	<i>ilenç</i>	<i>san</i>	<i>yanıt</i>
<i>bilim</i>	<i>ilenme</i>	<i>sanbulak (< sankıbak)</i>	<i>yankı</i>
<i>bilinmek</i>	<i>ilenmek</i>	<i>sanı</i>	<i>yankılamak</i>
<i>bireyi (< bireği)</i>	<i>ilinti</i>	<i>satak</i>	<i>yansılama</i>
<i>birleşik</i>	<i>ilke</i>	<i>satıca</i>	<i>yargı</i>
<i>biter (< bider)</i>	<i>ilkgüz</i>	<i>satıç</i>	<i>yargı</i>
<i>boran</i>	<i>ilkyaz</i>	<i>savlamak</i>	<i>yargıcı</i>
<i>boyak (< boya)</i>	<i>im</i>	<i>savut</i>	<i>yarışik</i>
<i>bölün</i>	<i>irselik</i>	<i>sayınmak</i>	<i>yasa</i>
<i>börtük</i>	<i>irteleyin</i>	<i>sayrılık (< sayruluk)</i>	<i>yasavul</i>
<i>bulgu</i>	<i>istek</i>	<i>sazın</i>	<i>yatsımak</i>
<i>bulum</i>	<i>isteklendirmek</i>	<i>seçkin</i>	<i>yayık (< yıyık)</i>
<i>buvon</i>	<i>ivecenlik</i>	<i>selik</i>	<i>yeğnilemek</i>
<i>büke</i>	<i>iyemsiz</i>	<i>serüven</i>	<i>(< yeğnilmek)</i>
<i>bürtek</i>	<i>iyik</i>	<i>sevi</i>	<i>yeğnilik</i>
<i>çaba</i>	<i>karabasan</i>	<i>sezinlemek</i>	<i>yeğniseme</i>
<i>çıdam</i>	<i>karavaş</i>	<i>sın</i>	<i>yelme</i>
<i>çıkla</i>	<i>kargaşa</i>	<i>siğenmek</i>	<i>yengi (< yenği)</i>
<i>çiltak</i>	<i>karşıt</i>	<i>sonuç</i>	<i>yeni (< yen)</i>
<i>çöğür</i>	<i>kasnak</i>	<i>söydeşi (< süydeşi)</i>	<i>yımızık</i>
<i>çözümlemek</i>	<i>kat</i>	<i>söyleşi (< söyleşu)</i>	<i>yidgün</i>

<i>dayanak</i>	<i>katkı</i>	<i>söyük</i>	<i>yili (< yilü)</i>
<i>değınmek</i>	<i>kavsaklamak</i>	<i>sücü</i>	<i>yili (< yilü)</i>
<i>(<teğınmek)</i>	<i>kayra</i>	<i>sürek</i>	<i>yitit (< yitüt)</i>
<i>değme</i>	<i>kazamak</i>	<i>süyün (< süyüm)</i>	<i>yoluğ</i>
<i>devınme</i>	<i>keleci</i>	<i>süyüncü</i>	<i>yoru</i>
<i>devrim</i>	<i>kesenkes</i>	<i>şaşak</i>	<i>yozlaşmak</i>
<i>dıka</i>	<i>kesim</i>	<i>tadım</i>	<i>yönelmek</i>
<i>dıkici</i>	<i>kez</i>	<i>takışma</i>	<i>yöntem</i>
<i>dinek</i>	<i>kılı</i>	<i>tanmak</i>	<i>yüz</i>
<i>dirim</i>	<i>kısıklık</i>	<i>tanmalı</i>	
<i>döl (< döl ayı)</i>	<i>kızındırmak</i>	<i>tapa</i>	
<i>düzme</i>	<i>kip</i>	<i>tansıklamak</i>	
<i>düzsöz</i>		<i>(<tansuklamak)</i>	

Yukarıda sıralanan sözcüklerde Ataç'taki anlam ile TD'deki anlam aynıdır. Aşağıdaki sözcüklerde ise az da olsa anlam farklılıkları görülmektedir. Ataç'ın bu kelimeleri TD'den alarak anlamlarında değişiklik yapmış olması da başka kaynaklardan almış olması da muhtemeldir.

- alan*: Ataç'ta "sahne", TD'de "meydan, saha"
dibelik: Ataç'ta "zaten", TD'de "tamamen"
denetlemek: Ataç'ta "kontrol etmek", TD'de "gözetlemek"
eremlemek: Ataç'ta "razı olmak", TD'de "arzu etmek"
soluk: Ataç'ta "esprit (ruh, can)", TD'de "nefes"
soruşturma: Ataç'ta "anket", TD'de "tahkikat"
uza: Ataç'ta "tarih", TD'de "evvel"
uzağı: Ataç'ta "tarih", TD'de "kadim"
öğrence: Ataç'ta "doktrin", TD'de "ders"

1.4. Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu'ndaki (CK) Sözcükler

Türk Dil Kurumu, 1935'te iki cep kılavuzu yayımlamıştır. Bu kılavuzların birinde yeni kelimeler madde başı yapılarak hangi yabancı kelimeler için önerildiği sıralanmış, diğer kılavuzda ise yabancı kelimeler madde başı yapılarak bu kelimeler için önerilen yeni kelimeler listelenmiştir. Yani her iki kılavuzdaki kelimeler aynıdır. CK'de yer alan aşağıdaki kelimeler, Ataç tarafından kullanılan kelimeler arasındadır.

<i>açınılamak</i>	<i>dizmen</i>	<i>kurul</i>	<i>saymaca</i>	<i>yakarı</i>
<i>araç</i>	<i>duyguluk</i>	<i>olası</i>	<i>somut</i>	<i>yalmıç</i>
<i>aşağılama</i>	<i>duyguculuk</i>	<i>ödev</i>	<i>soyut</i>	<i>yalkız</i>
<i>aşırılık</i>	<i>düşün</i>	<i>öke</i>	<i>soyutlama</i>	<i>yazım</i>
<i>ayırım</i>	<i>eğilim</i>	<i>öldürüm</i>	<i>sunum</i>	<i>yeğnisemek</i>
<i>ayrıntı</i>	<i>esin</i>	<i>öneltme</i>	<i>tanım</i>	<i>yergi</i>
<i>aytaç</i>	<i>evcilleştirmek</i>	<i>öykü</i>	<i>tanımlamak</i>	<i>yetenek</i>
<i>bağnaz</i>	<i>evre</i>	<i>özet</i>	<i>tanıt</i>	<i>yetke</i>
<i>bağnazlık</i>	<i>evrim</i>	<i>özgün</i>	<i>tanıtlamak</i>	<i>yıl-çağ</i>
<i>benbenlik</i>	<i>görey</i>	<i>özgünlük</i>	<i>tasım</i>	<i>yılınç</i>
<i>bençilik</i>	<i>görü</i>	<i>özgür</i>	<i>tüze</i>	<i>yoksun</i>
<i>betke</i>	<i>ırlam</i>	<i>özgürlük</i>	<i>ulusçuluk</i>	<i>yoksunluk</i>
<i>birey</i>	<i>karşın</i>	<i>özlem</i>	<i>uyaniş</i>	<i>yüküm</i>

<i>bireycilik</i>	<i>kavram</i>	<i>özsöz</i>	<i>uyum</i>	<i>yükümlü</i>
<i>bölüm</i>	<i>kaytaklık</i>	<i>sakınca</i>	<i>uzman</i>	<i>yürekliendirmek</i>
<i>çevirmen</i>	<i>kinema</i>	<i>sav</i>	<i>yadısmak</i>	
<i>deyiş</i>		<i>sava</i>		

Yukarıda sıralanan sözcüklerde Ataç'taki anlam ile CK'deki anlam aynıdır. Aşağıdaki sözcüklerde ise az da olsa anlam farklılıkları görülmektedir. Ataç'ın bu kelimeleri CK'den alarak anlamlarında değişiklik yapmış olması da başka kaynaklardan almış olması da muhtemeldir.

- beğeni*: Ataç'ta "zevk", CK'de "rağbet"
bölem: Ataç'ta "parti", CK'de "tefrika"
buyurman: Ataç'ta "diktatör", CK'de "âmir"
konuşu: Ataç'ta "konferans", CK'de "sohbet"
sorun: Ataç'ta "mesele", CK'de "mesul"

1.5. Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü'ndeki (FGTS) Sözcükler

Dilde sadeleşme isteği sadece günlük dille sınırlı kalmamış, terimlerde de bazı sadeleştirmeler yapılması düşünülmüştür. Türkçe Terimler Cep Kılavuzu (MV, 1941) ve Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü (TDK, 1942a), terim kolları tarafından yürütülen çalışmalar sonunda belirlenen karşılıkları içermektedir. FGTS'de madde başı olan aşağıdaki sözcükleri, Ataç da yazılarında kullanmıştır.

<i>belit</i>	<i>eş anlamlı</i>	<i>izlenim</i>	<i>öğreti</i>	<i>veri</i>
<i>betimleme</i>	<i>etken</i>	<i>karmaşa</i>	<i>özne</i>	<i>yabanıllık</i>
<i>bileşim</i>	<i>etki</i>	<i>karşı-sav</i>	<i>öznel</i>	<i>yansız</i>
<i>bilinç</i>	<i>etkinlik</i>	<i>kişilik</i>	<i>saltık</i>	<i>yargılamak</i>
<i>bulunç</i>	<i>eylem</i>	<i>konut</i>	<i>süre</i>	<i>yetke</i>
<i>çelişme</i>	<i>gerçekçilik</i>	<i>kuram</i>	<i>toplum-bilim</i>	<i>yetki</i>
<i>çözümlemek</i>	<i>gizemcilik</i>	<i>kuramsal</i>	<i>toplumculuk</i>	<i>yetkin</i>
<i>devim</i>	<i>gizil</i>	<i>olanak</i>	<i>törel</i>	
<i>duyu</i>	<i>görev</i>	<i>olay</i>	<i>tutku</i>	
<i>eğitim</i>	<i>ılımlı</i>	<i>olumlu</i>	<i>uygarlık</i>	
<i>eleştirme</i>	<i>ilerleme</i>	<i>olumsuz</i>	<i>uzay</i>	

Yukarıda sıralanan sözcüklerde Ataç'taki anlam ile FGTS'deki anlam aynıdır. Aşağıdaki sözcüklerde ise az da olsa anlam farklılıkları görülmektedir. Ataç'ın bu kelimeleri FGTS'den alarak anlamlarında değişiklik yaptığı da başka kaynaklardan aldığı da düşünülebilir.

- birim*: Ataç'ta "tane", FGTS'de "vahdet"
işlem: Ataç'ta "tesir", FGST'de "ameliye"
kurgul: Ataç'ta "hayalî", FGTS'de "nazarî"
orantı: Ataç'ta "nispet", FGTS'de "tenasüp"
öğreti: Ataç'ta "systme", FGTS'de "doctrine"

1.6. TDK Türkçe Sözlük'teki Sözcükler

Türkçe Sözlük'ün ilk baskısı 1944 – 1945'te yapılmıştır. Ataç'ın kullandığı aşağıdaki sözcükler, Türkçe Sözlük'ün ilk baskısında madde başıdır.

<i>Alışkı</i>	<i>devinek</i>	<i>kalıt</i>	<i>savunmak</i>	<i>uzmanlık</i>
<i>araç</i>	<i>deyi</i>	<i>konusuk</i>	<i>sorumlu</i>	<i>varsayım</i>
<i>ayraç</i>	<i>dilmaç</i>	<i>oluşmak</i>	<i>tepki</i>	<i>yapım</i>
<i>bildiri</i>	<i>gereksinme</i>	<i>onaylamak</i>	<i>tezene</i>	<i>yararlık</i>
<i>dayanışma</i>	<i>gönmek</i>	<i>ölçem</i>	<i>toplum</i>	<i>yeğmelek</i>
<i>değgin</i>	<i>gücem</i>	<i>önermek</i>	<i>uyak</i>	<i>yenilgi</i>
<i>denet</i>	<i>içerik</i>	<i>öykünme</i>	<i>uygar</i>	<i>yetinmek</i>
<i>dengesizlik</i>	<i>içtenlik</i>	<i>özdekçilik</i>	<i>uygarlaşmak</i>	<i>yetkinleştirmek</i>
<i>devindirmek</i>	<i>istem</i>	<i>özek</i>	<i>uygulamak</i>	<i>yetkinlik</i>

Yukarıda sıralanan sözcüklerde Ataç'taki anlam ile Türkçe Sözlük'teki anlam aynıdır. Aşağıdaki sözcüklerde ise anlam farklılıkları görülmektedir. Ataç'ın bu kelimeleri Türkçe Sözlük'ten alarak anlamlarında değişiklik yaptığı da başka kaynaklardan aldığı da söylenebilir.

kakavan: Ataç'ta “papağan”, Türkçe Sözlük'te “geveze, yaşlı”

kol, ocak: Ataç bu iki kelimeyi de “fakülte” anlamında kullanmıştır. Araştırmada incelenen sözlüklerin hiçbirinde bu kelimeler için doğrudan “fakülte” karşılığı verilmemiştir. Türkçe Sözlük'te “ocak” maddesindeki “bilim ocağı” (TDK, 1945a, s. 444) ifadesi ve “kol” maddesindeki “Bir şeyin ayrıldığı kısımlardan her biri, şube” (TDK, 1945a, s. 355) ifadesi, bu kelimelere “fakülte” şeklinde yeni bir anlam yükleme imkânı tanımaktadır. Elbette Ataç'ın bu kelimelere “fakülte” anlamı verirken hangi noktadan hareket ettiği konusunda kesin bir veri yoktur ancak söz konusu kelimeleri Ataç'ın türetmediği, sadece yeni anlam yüklediği açıktır.

1.7. Diğer Sözlüklerde Bulunan Kelimeler

Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi (SDD): *ansıtmak, aranc, çizek, eseme, öğseyin, yazak, kirez ayı* (< *kiraz ayı*)

Türkçe Terimler Cep Kılavuzu (1941): *çevren, doğa, doğal*

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (1943): *ak ağın, benzenmek, bilisiz* (< *bilüsüz*), *bilisizlik* (< *bilüsüzlük*), *duyucu, gözgü, kara ağın*

İlk ve Orta Öğretim Fizik Terimleri (1937): *duruk, mercek, nesnel*

Grammer Terimleri: İlk ve Ortaöğretim İçin (1942): *söz-dizimi*

Kâmûs-ı Türkî: *gücük, güldeste, yürek karası* (Yürek Karası için Kâmûs-ı Türkî'de “masiyet (günah) anlamı verilmiştir. Ataç, bu kelimeyi “vicdan azabı” yerine kullanmaktadır.)

1.9. Ataç'tan Önce Kullanılan Ancak Sözlüklere Girmemiş Kelimeler

Ataç'ın kullandığı bazı kelimeler, araştırma için taranan sözlüklerde bulunmamaktadır ancak aşağıda açıklamasıyla verilen bu kelimelerin Ataç'tan önce değişik yerlerde Ataç'ın kullandığı anlamla kullanıldığı tespit edilmiştir.

bildirim: Ataç, bu kelimeyi “tebliğ” anlamında kullanmıştır, aynı kelime yine aynı anlamda 1934’ten itibaren gazetelerde (19.12.1934, 21.12.1934, 22.12.1934, 06.01.1935 tarihli Ulus gazetesinde; 24.12.1934 tarihli Kurun gazetesinde) kullanıldığı görülmektedir.

eleştirme: Araştırmada taranan sözlüklerde bu kelimeye rastlanmamıştır. İ. Hakkı Baltacıoğlu’nun (1945), bir yazısında bu kelimeyi kullandığı görülmektedir.

eylemsiz: Çolpan’a göre (1963, s. 46) Ataç, bu sözcüğü 1956’daki bir yazısında kullanmıştır. 24.11.1947 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan “Üniversiteler Eylemli Öğretim Üyelerinin Seçimi Hakkında Tüzük”te “eylemli doçent, eylemsiz doçent” ifadeleri kullanılmaktadır.

öykücü: Araştırmada taranan sözlüklerde “öykü” kelimesi madde başıdır ancak “öykücü” kelimesi yoktur. Bunun yanında 13.06.1935 tarihli Ulus gazetesinde “öykü” maddesi açıklanırken verilen “Reşad Nuri en iyi öykücülerimizden biridir.” cümlesinde “öykücü” kelimesi kullanılmıştır.

koçaklama: Araştırmada taranan sözlüklerde bu kelimeye rastlanmamıştır. Ataç bir yazısında (Ataç, 1949d) Türk Dil Kurumunun sözlüğünü eleştirirken “koçaklama gibi öteden beri dilimizde olan” bir kelimenin sözlükte olmamasına değinmiştir. Görüldüğü üzere kelimeyi Ataç türetmemiştir ancak böyle bir kelimenin sözlüklerde olmaması gerçekten de dikkat çekicidir.

usta işi: Ataç, bu kelimeyi “şaheser” anlamında kullanmıştır. 30 Ağustos 1935 tarihli Akşam gazetesinde yer alan bir haberde Başkomutanlık Meydan Muharebesi’nden bahsedilirken “harp tarihinde bir usta işi (şaheser)” ifadesi kullanılmıştır. Yine o yıllarında gazetelerde bu kelime sıkça kullanılmıştır. Ataç’ın öz Türkçeciliğe başlama zamanı dikkate alındığında bu sözcüğün Ataç tarafından yapılmadığı söylenebilir.

uluslararası: Ataç’ın “beynelmilel” karşılığında kullandığı sözcüktür. Bu sözcük de araştırma için taranan sözlüklerde yoktur ancak 1934’ten itibaren gazetelerde aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kullanıldığı ilk yıllar dikkate alındığında kelimenin Ataç tarafından türetilmediği söylenebilir. Dil Devrimi’nin ilk yıllarından beri kullanılmasına rağmen o dönem sözlüklerine girmemiştir.

uzgörü: Çolpan’ın aktardığına göre Ataç bu kelimeyi 1944’te “pénétration” kelimesine karşılık olarak kullanmıştır. Ataç’ın cümlesi şöyledir: “Uzgörümüz kıt da onun için pek az şeyi uzlaştırabiliyoruz.” (Çolpan, 1963, s. 102). Pénétration kelimesinin “içe girme, nüfuz, etki etme, kavrayış, anlayış” gibi anlamları vardır (<http://www.fransizcasozluk.net/>). Ataç’ın “uzgörü” kelimesini “kavrayış, anlayış” anlamında kullandığını söylemek mümkündür. Uzgörü kelimesi, 15 Haziran 1935 tarihli Ulus gazetesinde “basiret” kelimesine; 15 Ocak 1939 tarihli yine Ulus gazetesinde “deha” kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. Yine bu kelimenin Kullanıldığı ilk yıllar dikkate alındığında kelimenin Ataç tarafından türetilmediği söylenebilir ancak bu konuda elbette kesin bir yargıya varılamaz.

yanılgı: Ataç’ın 1953’teki bir yazısında “erreur” karşılığında kullandığı (Çolpan, 1963, s. 106) bir kelimedir. Erreur kelimesinin “yanlışlık, hata, dalalet” gibi anlamları vardır (<http://www.fransizcasozluk.net/>). Araştırma için taranan sözlüklerde “yanılgı” kelimesi yoktur ancak Aka Gündüz’ün “Kaplan Tırnağı” adlı metninin Ulus gazetesindeki tefrikalarında bu kelime görülmektedir. 23 Kasım 1934’teki parçada metnin sonunda “yanılgı” kelimesi için “gaflet” anlamı, 28 Kasım 1934’teki parçada ise “gaflet, hata” anlamı

verilmiştir. Ataç'ın "yanılgı" kelimesini başka bir yerden etkilenmeden mi türettiği yoksa bu kelimeyi bir yerden mi beğenip aldığı şu an kesin değildir. Ancak bu kelimenin Ataç'tan önce başkası tarafından kullanıldığı açıktır.

düşünüş: Ataç, 1951'deki "İyi Hava" başlıklı yazısında bu kelimeyi "hemfikir"e karşılık olarak kendisinin uydurduğunu söylemiştir (Ataç, 2014, s. 45). Araştırmada taranan sözlüklerde bu kelimeye rastlanmamıştır. Ancak Ulus gazetesinde *Yankılar* adlı köşede uzun yıllar "T.İ." imzasıyla yazan bir yazar, 27 Kasım 1943 tarihli yazısında Vakit gazetesinin dil köşesini hazırlayan bir kişiden bahsederken "... bu noktada benimle düşünüş görünüyor ve bunun böyle olmasına ayrıca şu sebebi de gösteriyor." yazmıştır. Görüldüğü gibi kelime, Ataç'tan önce "hemfikir" anlamında kullanılmıştır. Kelimeyi 1943'te Ataç'ın türetmesi T.İ.nin de Ataç'tan almış olması da muhtemeldir, bu kelimenin Ataç'tan önce başkası tarafından türetilmiş olması da muhtemeldir.

uygulama: Ataç'ın 1956'daki bir yazısında "tatbik" karşılığında kullandığı (Çolpan, 1963, s. 100) sözcüktür. Türkçe Sözlük'ün ilk baskısında "uygula-" fiili vardır (TDK, 1945a, s. 602) ancak "uygulama" ismi yoktur. Bu kelimenin 1945'ten itibaren gazetelerde sıkça kullanıldığı görülmektedir. Ömer Asım Aksoy'a göre (1981), "uygulama" kelimesi, Tahsin Banguoğlu tarafından türetilmiştir.

yakınmak: "Şikâyet etmek" karşılığı olarak TD'de (TDTC, 1934b, s. 1271) ve ilk baskı Türkçe Sözlük'te (TDK, 1945a, s. 624) "yanıkmak" kelimesi verilmiştir. Ataç ise "şikâyet etmek" karşılığında "yakınmak" kelimesini kullanmıştır. Ataç'ın "yanıkmak" kelimesini "yakınmak" olarak değiştirdiği veya başka bir yerden "yakınmak"ı aldığı düşünülebilir. Bunun yanında "şikâyet" kelimesi de 1933'teki dil anketinde karşılık aranan kelimelerden biridir ve ankete cevap gönderen bir okul komisyonu "şikâyet" için "yakınmak" kelimesini önermiştir (Balyemez, 2019, s. 501).

yaşam: Ataç'ın "ömür" ve "hayat" kelimelerine karşılık olarak kullandığı bir kelimedir. Araştırma için taranan sözlüklerde "yaşam" kelimesi yoktur. *Hayat* ve *ömür* kelimeleri, 1933 yılındaki dil anketinde karşılık aranan kelimelerdendir. Ankete katılarak gazetelere cevap gönderen M. Tayfur adlı kişi "hayat" kelimesi için, O. Emel adlı kişi de "ömür" kelimesi için "yaşam"ı önermiştir (Balyemez, 2019, s. 601, 752).

bilim sözü: Ataç bu kelimeyi 1949'da "ıstılah, terim" karşılığında kullanmıştır (Çolpan, 1963, s. 29). Bu sözcük de taranan sözlüklerde yoktur ancak Ataç'tan önce 1933'teki dil anketinde "ıstılah" kelimesine karşılık aranırken M. Tayfur tarafından "bilim sözü" karşılığı önerilmiştir (Balyemez, 2019, s. 606).

yanıtlamak: Bu sözcük de taranan sözlüklerde yoktur ancak Ataç'tan önce 1933'teki dil anketinde "icabet" ve "taviz" kelimelerine karşılık olarak önerildiği görülmüştür.

Dil anketi, Ataç'ın yeni kelimeleri kullanmaya başlamasından çok önce yapılmıştır ve anket verileri, Ataç zamanında toplu olarak yayımlanmamıştır. Bu durumda Ataç'ın "yaşam, bilim sözü, yakınmak" gibi kelimeleri dil anketinden aldığı kesin değildir ancak bu kelimelerin Ataç tarafından önceki kullanımlarından tamamen bağımsız olarak yeniden türetilmiş de kesin değildir. Burada açık olan nokta, söz konusu kelimelerin Ataç'tan önce başkaları tarafından önerilmiş, kullanılmış olmasıdır.

2. ATAÇ'IN YAPMIŞ OLABİLECEĞİ KELİMELER

Çalışmanın bu bölümünde Ataç'ın kullandığı ama Ataç'tan önceki başka bir kaynaktan bulunduğu, aynı anlam ilişkisiyle kullanıldığı tanıklanamayan sözcükler üzerinde durulacaktır. Bu sözcüklerin Ataç tarafından türetme veya birleştirme yoluyla yapılmış olma ihtimali yüksektir.

2.1. Ataç'ın Birleştirme Yoluyla Yapmış Olabileceği Kelimeler

Ataç, yazılarında kullandığı çok sayıda yeni birleşik sözcük kullanmıştır. Ataç, bu sözcükleri gerek kendi türettiği gerekse başka kaynaklardan aldığı sözcükleri birleştirerek yapmış olmalıdır:

<i>ad bileşimi</i> "izafet terkibi"	<i>kurma gücü</i> "imagination, hayal kuvveti"
<i>ak-töre</i> "ahlak"	<i>mutlu azlık</i> "happy few"
<i>ata kalıdı</i> "patrimoine"	<i>mutlu azınlık</i> "happy few"
<i>atalar kalıdı</i> "patrimoine"	<i>mutlu son</i> "happy and"
<i>baba kalıtı</i> "patrimoine"	<i>ön-yargı</i> "prejuge"
<i>betik-yurdu</i> "kütüphane"	<i>öz-dileyi</i> "iradei cüziye"
<i>bile-duyuş</i> "sympathie"	<i>özge-ağzı</i> "avukat"
<i>bile-öylük</i> "synchronisme"	<i>özgür-koşuk</i> "serbest nazım"
<i>bilge-sever</i> "feylesof"	<i>öz-sevi</i> "izzet-i nefis"
<i>bilgelik-sever</i> "feylesof"	<i>sağ beğeni</i> "zevk-i selim"
<i>bilim-öncesi</i> "presscientifique"	<i>sağtöre</i> "ahlak"
<i>bilim-yurdu</i> "üniversite, darülfünun"	<i>sağ-yazı</i> "imla"
<i>budun-buyrum</i> "democratie"	<i>sayı-bilik</i> "mathematique"
<i>budun-buyrumcu</i> "democrate"	<i>sayrılar evi</i> "hastane"
<i>büyük öykü</i> "roman"	<i>soy yapıt</i> "classique eser"
<i>dediğim-dedik</i> "müstebit"	<i>sözdizisi</i> "nahiv"
<i>doğa-bilik</i> "biologie"	<i>sü atasağunu</i> "askeri hekim"
<i>doğmaca oyun</i> "tuluat"	<i>şaşkı imi</i> "nida işareti"
<i>dörüt eri</i> "sanatkar"	<i>tapınak-kurdu</i> "fanatique"
<i>duruk toplum</i> "societe starique"	<i>tek-düzelik</i> "yeknesaklık"
<i>durul görmüğü</i> "devlet tiyatrosu"	<i>tin-bilimci</i> "ruhiyatçı, psychologue"
<i>düz-deyiş</i> "nesir"	<i>tin-bilimsil</i> "psychologique"
<i>düzeyit</i> "nesir"	<i>türetme gücü</i> "invention"
<i>düzeyitçi</i> "nâsir"	<i>usul erdem</i> "akli meziyet"
<i>eseme-öncesi düşünü</i> "mentalite"	<i>ut-çalar</i> "udî"
<i>prelogiuge</i>	<i>uy-gücü</i> "muhayyile"
<i>geç-göç</i> "trafik"	<i>uzabiliğ</i> "tarih"
<i>geçmiş-bilim</i> "tarih"	<i>uza-bilikçi</i> "tarihçi"
<i>gerçek-üstücü</i> "sürrealiste"	<i>uza-bilim</i> "tarih"
<i>gökçe-yazın</i> "edebiyat, belles-lettres"	<i>uzak-konuşur</i> "telephone"

<i>görütler bütününü "ideologie"</i>	<i>uzasal özdekçilik "tarihi maddecilik"</i>
<i>güceminde olmak "zorunda olmak"</i>	<i>uza-yazarlık "tarih-nüvislik"</i>
<i>güvenlik yönetmeni "emniyet müdürü"</i>	<i>ünlem noktası "nida işareti"</i>
<i>güzel-bilikçi "estetikçi"</i>	<i>yad-ulusul "gayr-i milli"</i>
<i>iççağrı "vocation"</i>	<i>yapım-evi "fabrika"</i>
<i>iğreti anlam "istiare"</i>	<i>yeni-söz "neologisme"</i>
<i>ilinti adsları "nisbi zamirler"</i>	<i>yer-çizim "coğrafya"</i>
<i>iyimser bacı "soroptimiste"</i>	<i>yırlık anlam "mazmun"</i>
<i>kıslı ile deyişi "ef'ali ve akvali"</i>	<i>yorum betiği "tabirname"</i>
<i>kısı-evi "hapishane"</i>	<i>yurt-yönetimcisi "politikacı"</i>
<i>konusu yapmak "conference vermek"</i>	<i>yurt-yönetimi "politika, siyaset"</i>
<i>kök sözlüğü "dictionnaire etymologique"</i>	<i>yüksek öğretmen "müderres, professeur"</i>
<i>kurgu gücü "imagination, hayal kuvveti"</i>	

3.2. Ataç'ın Türetme Yoluyla Yapmış Olabileceği Kelimeler

Ataç, türetme yoluyla da çok sayıda yeni sözcük yapmış ve yazılarında kullanmıştır. Kelime türetirken gerek Eski Türkçe ve halk ağzından gerekse o dönem kullanılan canlı köklerden hareket etmiştir. Ataç, dil uzmanı olsun olmasın herkesin sözcük türetmesi gerektiği görüşündedir; ona göre, bir kelimenin dilde yaşaması için doğru türetilmiş olması gerekmez, önemli olan anlamının açık olmasıdır (Ataç, 1947b). Ataç'ın türetmiş olabileceği - kendi deyişimiyle "uydurduğu" (Ataç, 1948c)- kelimeler ve hangi yabancı kelime için türetildikleri aşağıda sıralanmıştır. Gerekli durumlarda kök ve eklere ilişkin açıklamalar eklenerek sözcük türetilirken hangi kaynaktan hareket edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Burada bir noktayı bir kez daha vurgulamak gerekmektedir. Aşağıda sıralanan kelimelerin tamamını Ataç'ın türettiği konusunda bir kesinlik yoktur; Ataç, bu kelimelerin bir kısmını farklı kaynaklardan almış olabilir.

adsı, adımsı "zampir"

ağın "temayül": TD'de "meyletmek" anlamında "ağmak" (TDTC, 1934b, s. 858) kelimesi vardır.

ağlatı "tragedie"

alançı "Metteur en scene" (meydancı), "regisseur" (sahne yöneticisi)

*algımlık "aşk": TD'de "aşk" anlamında *algın* (TDTC, 1934b, s. 863) kelimesi vardır.*

anıltı "citation"

anlatı "şiiir, hikâye, recit". Bu kelime de çalışma için taranan sözlüklerde yoktur ancak 25.05.1933 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde yayımlanan anket listesinde "meşruhat" sözcüğüne karşılık olarak önerildiği görülür. 5 Mayıs 1935 tarihli Ulus gazetesindeki bir haber metninde de "açıklama" anlamında kullanıldığı görülür. Ataç, sözcüğü "açıklama" anlamından farklı olarak "şiiir, hikâye, recit" karşılığında kullanmıştır. Bu durum, söz konusu kelimenin 1933 ve 1935'teki kullanımlarından bağımsız olarak yeniden türetilmiş olduğunu gösterebilir.

ansılamak “hatırlamak”: SDD’de (TDK, 1939, s. 106) “hatırlatmak” anlamında “ansıtmak” fiili vardır.

ansılmak “hatırlamak”: SDD’de (TDK, 1939, s. 106) “hatırlatmak” anlamında “ansıtmak” fiili vardır.

ardaltma “tehir”

ayıtma “hitap”: Ayıt- “söyle-” fiilinden

ayrıklanmak “tecrit edilmek”

bağlanç “din”: Ulus’taki bir yazısında (Ataç, 1948b) bu kelimeyi Fransızca *religion* sözcüğünün kökü olan *re-ligare* “durmadan bağlamak” kelimesinden hareketle türettiğini, beğenmemesine rağmen yenisini buluncaya kadar bunu kullanacağını belirtmiştir.

bağnazlaşmak “mutaassıp olmak”: CK’de “bağnaz” (TDK, 1935, s. 37) kelimesi vardır.

basman “nâşir”

baylaştırmak “zenginleştirmek”

bellemsel “mnemotechnique” (hafıza)

bengileşmek “ebedileşmek”: Bengü “sonsuz” kelimesinden türetilmiştir.

benzenek “pastiche” (öykünme): “benze-” fiilinden türetilmiştir.

betikçe “kitabî”

betikleşmek “mektuplaşmak”

betin “sahife”: TD bet “sahife” (TDTC, 1934b, s. 907) kelimesi vardır.

biçimcilik “formalisme”

bildirce “rapport”

bilimtay “academie”

bilinçsizlik “şuursuzluk”: FGTS’de “bilinçsiz” (TDK, 1942a, s. 22) kelimesi vardır.

bilseme “tecessüs” (merak)

boşuğlamak “izin vermek”: TD’de “izin” karşılığında *boşuğ* (TDTC, 1934b, s. 920) kelimesi vardır.

bölünsüz “atom”

buğulu “vapur”: CK’deki “buhar, vapeur” anlamında *buğu* kelimesi vardır (TDK, 1935, s. 63).

bulgulamak “keşfetmek”: TD’deki *bulgu* “keşf” (TDTC, 1934b, s. 927) kelimesi vardır.

buyrukçu “dictateur”

coşu “heyecan”

çalışak “laboratorium”

çeviri “tercüme”

çevirim "tercüme"

çoğunlaştırmak "cemileştirmek"

çözümsül "analytique"

dalgalanım "rytme"

danışka "enquete" (anket)

değinme "temas": TD'deki *teğın-* fiilinden (TDTC, 1934b, s. 1217)

direşme "sebat": TD'deki *direş-* fiilinden (TDTC, 1934b, s. 978)

doğallayın "bitabii, tabii olarak"

dokunca "zarar"

dölekçe "temkinlice" TD'de *dölek* "ihtiyat" kelimesi (TDTC, 1934b, s. 983) vardır.

dörüt "sanat": Ulus'taki bir yazısında bu kelimeyi eski Türkçe *törüt-* "yarat-" fiilinden kurduğunu söylemiştir (Ataç, 1947b).

dörütmen "sanatkar": Ulus'taki bir yazısında bu kelimeyi eski Türkçe *törüt-* "yarat-" fiilinden kurduğunu söylemiştir (Ataç, 1947b).

durasız "vefasız": Türkçe Sözlük'teki *dura* "vefa" kelimesinden (TDK, 1945a: 166)

duruklaşmak "statiqueleşmek": FT'deki *duruk* "hareketsiz" kelimesinden (Kültür Bakanlığı, 1937, s. 5) türetilmiş olabilir.

durul "devlet"

durulman "devlet adamı"

düşece "tesadüf"

düşsül "hayalî"

düşünmen "penseur" (düşünür)

düşünü "fikir"

düzelten "musahhah"

düzence "disiplin"

düzeti "nesir"

eleştiri "tenkit": FGTS'deki (TDK, 1942a, s. 38) *eleştirim*, *eleştirmek* kelimelerinden hareket edilmiş olabilir.

eleştirmeci "münekkit": FGTS'deki (TDK, 1942a, s. 38) *eleştirmek* kelimesinden hareket edilmiş olabilir.

enezleşmek "zayıflamak": TD'deki *enez* "zayıf" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1000) türetilmiş olmalıdır.

enezlik "zaaf": TD'deki *enez* "zayıf" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1000) türetilmiş olmalıdır.

eplemek "sebepl olmak": TD'deki *ep* "sebepl" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1001) türetilmiş olmalıdır.

ermegülük "tembellik": TD'deki *ermegü* "tembel" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1004) türetilmiş olmalıdır.

esenek "ilham"

esrikleşmek "mest olmak"

esriklik "mesti, sarhoşluk"

etkilemek "tesir etmek" FGTS'deki (TDK, 1942a, s. 40) *etki* kelimesinden türetilmiş olmalıdır.

eylemce "fiil": FGTS'deki "eylem"den (TDK, 1942a, s. 42) türetilmiş olmalıdır.

ezgici "bestekâr": TD'deki *ezgi* kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1010) türetilmiş olmalıdır.

gerekler "icabat"

gizimcilik "mistiklik"

görece "nisbi"

görevmen "memur"

görmüksü "theatral": TD'deki *görmük* "tiyatro" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1024) türetilmiş olmalıdır.

görücü "visuel" (görsel)

görüncecilik "idealisme"

görüt "idea, fikir"

görütçülük "idealisme"

görütsül "ideal"

gözemlenme "müşahede edilme"

güceme "zorlama": TD'deki *güce-* "zorla-" fiilinden (TDTC, 1934b, s. 1028) türetilmiş olmalıdır.

güdek "dava"

güldürü "komedi": Ulus'taki bir yazısında (Ataç, 1949e) bu kelimeyi kendisinin türettiğini yazmıştır.

günce "gazete"

günce "journal, hatıra defteri"

gündemek "tarih"

hepil, hepsil "genel"

ılgımlanmak "merak etmek"

ısız "lüzumsuz"

inanılrlık "credibilete"

iyemli "latif": TD'deki *iyem* "hüsn, latif" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1057) türetilmiş olmalıdır.

iyemsizlik "çirkinlik": TD'deki *iyem* "hüsn, latif" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1057) türetilmiş olmalıdır.

iyir "ilaç"

izlenimci "impressyonniste": FGTS'deki "izlenim"den (TDK, 1942a, s. 56) türetilmiş olmalıdır.

kalanak "superstition"

kalıpcılık "formalisme"

kanı "kanaat": *Kanaat* kelimesine karşılık olarak TD'de "kanış" (TDTC, 1934b, s. 1066), FGTS'de ise "kanım" kelimesi verilmiştir (TDK, 1942a, s. 57).

katımca "adjective, sıfat"

kavsamak "fark etmek"

kesinleme "affirmation"

kınanmak "ayıplanmak"

kınılamak "cezalandırılmak"

kıptı "an": TD'deki *kıptı* "an" (TDTC, 1934b, s. 1089) kelimesinden hareket edilmiş olabilir.

kıynanma "cezalandırma": TD'deki *kıyna-* "cezalandır-" (TDTC, 1934b, s. 1093) fiilinden türetilmiş olmalıdır.

komuğ "musiki": TD'de "musikişinas" anlamında "komuğcı" kelimesi vardır (TDTC, 1934b, s. 1100).

kopuzsul "lyrique"

kopuzsulluk "lyrisme"

koşul "şart"

köğlü "manzum": DLT'deki köğ "vezin" kelimesinden

köğük "mısra": DLT'deki köğ "vezin" kelimesinden

köksül "original"

köpeksilik "cynisme": *Cynisme* (kinizm) bir felsefe terimidir. Bu terim FGTS'de "kelbiye" kelimesi ile karşılanmıştır (TDK, 1942a, s. 63). Buradaki "kelp" (köpek) kelimesinden hareketle "köpeksilik" türetilmiş olabilir.

kuramcı "nazariyecı": FGTS'deki *kuram* "nazariye" kelimesinden (TDK, 1942a, s. 63) türetilmiş olmalıdır.

kurgulamak "hayal etmek": TD'deki *kurgu* "muhayyile" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1113) türetilmiş olmalıdır.

kurunç “hayal”

küçüklenme “tevazu”

küşümcülük “reybilik”: TD’deki *küşüm* “şüphe” kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1119) türetilmiş olmalıdır.

mevdancı “metteur en scene”

nesnellik “afakîlik, objective”: FGTS’deki nesnel kelimesinden (TDK, 1942a, s. 66) türetilmiş olabilir.

ortaklaşmacı “communiste”: Türkçe Sözlük’te “ortaklaşma” kelimesi vardır (TDK, 1945a, s. 452).

oyukçu “heykeltıraş”: TD’deki *oyuk* “heykel” kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1137) türetilmiş olabilir.

ozansılık “şairanelik”

öldürmen “cellat”

önmen “pasteur”

örneğin “meselâ”: Ulus’taki yazılarında “ilkin” kelimesinden hareket ederek bu kelimeyi kendisinin türettiğini söylemektedir (Ataç, 1947b; Ataç, 1949d).

öykünücü “taklitçi”: Türkçe Sözlük’te (TDK, 1945a, s. 464) öykün- “taklit et-” fiili vardır.

özdensizlik “samimiyetsizlik”

özsül “en soi” (kendi içinde)

sağın “hekim”: DLT’de “hekim” anlamında *ata sağın* kelimesi vardır (Atalay, 1986, s. 48)

sağınlık “tıp”

saldam “ciddi”: TD’de “ciddi” kelimesine karşılık olarak “saldamlı” kelimesi verilmiştir (TDTC, 1934b, s. 1164).

saldamlık “ciddiyet”: TD’de “ciddi” kelimesine karşılık olarak “saldamlı” kelimesi verilmiştir (TDTC, 1934b, s. 1164).

salkılamak “haber vermek” TD’deki *salkı* “haber” kelimesinden türetilmiş olabilir (TDTC, 1934b, s. 1165).

saptalamak “ispat etmek”: CK’deki *sapta*- “tespit et-” fiilinden hareket edilmiş olabilir (TDK, 1935: 245).

saptalamak “tespit etmek”: CK’deki *sapta*- “tespit et-” fiilinden hareket edilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 245).

sayışlamak “hesaba katmak”

sayrılanmak “hastalanmak”: TD’deki *sayru* “hasta” kelimesinden türetilmiş olabilir (TDTC, 1934b, s. 1172).

seçiklik "vüzu": Türkçe Sözlük'teki "seçik" kelimesinden (TDK, 1945a, 510) türetilmiş olabilir.

seğincil "aristocratique": TD'deki *seçkin* "güzide" kelimesinden türetilmiş olabilir (TDTC, 1934b, s. 1173).

seğirme "dans etme": TD'de "dans etmek, raks etmek" için önerilen "siğenmek" (TDTC, 193b, s. 1184) ve "seğirmek" kelimelerinden (TDTC, 1934b, s. 1173) türetilmiş olabilir.

sevince "müjde"

sizin "şüphe": TD'deki *sizin-* "şüphe et-" fiilinden (TDTC, 1934b, s. 1186) yararlanılmış olabilir.

sizinlenme "şüphelenme": TD'deki *sizin-* "şüphe et-" fiilinden (TDTC, s. 1934b, 1186) yararlanılmış olabilir.

soğundurmak "decourager" (vazgeçirmek)

sunca "ithafiye"

sunutlamak "ithaf etmek"

şüyüncü "müjdecî": TD'deki *şüyün* "müjde" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1205) türetilmiştir.

talkalı "zararlı": TD'deki *talka-* "zarar ver-" fiilinden (TDTC, 1934b, s. 1208) yararlanılmış olabilir.

tanımlama "tarif": CK'deki *tanımla-* fiilinden (TDK, 1935, s. 275) türetilmiştir.

tanrıgan "rahip"

tanrıl "ilahî"

tansıklatmak "hayran etmek": TD'deki *tansukla-* "hayran kalmak, hayran olmak" fiilinden (TDTC, 1934b, s. 1210) türetilmiştir.

tansıklık "hayranlık": TD'deki *tansuk* "şayanıhayret" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1210) yararlanılmış olabilir.

taplanmak "kabul edilmek": TD'deki *tapla-* "kabul et-" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1211) yararlanılmış olabilir.

tartışı "münazara"

tecimen "tacir": Tacir kelimesi için CK'de *tecimer* kelimesi önerilmiştir (TDK, 1935, s. 279).

tekdüzenli "monotone": Türkçe Sözlük'teki "tekdüzen" kelimesinden (TDK, 1945a, s. 571) türetilmiştir.

tişinlik "prenslik"

tilcik "kelime"

toplumsal "ictimai": FGTS'de (TDK, 1942a, s. 89) "toplumsal" kelimesi önerilmiştir.

törüt “sanat”: Ulus’taki bir yazısında bu kelimeyi eski Türkçe *törüt-* “yarat-” fiilinden kurduğunu söylemiştir (Ataç, 1947b).

törütmen “sanatkâr”: Ulus’taki bir yazısında bu kelimeyi eski Türkçe *törüt-* “yarat-” fiilinden kurduğunu söylemiştir (Ataç, 1947b).

tutkuca “tragedie”

tümce “cümle”

tümcü “totalitaire”

tümcülük “totalitarisme”

tümlem “cümle”

türeti “icat”: Ulus’taki bir yazısında bu kelimeyi kendisinin türettiğini söylemiştir (Ataç, 1947b).

türetilme “icat edilme”

türetmen “mucit”

tüzeci “hukukçu”: CK’deki *tüze* “adalet” kelimesinden türetilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 239).

tüzemen “hukukçu” CK’deki *tüze* “adalet” kelimesinden türetilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 239).

uğraştas “meslektaş”: TD’deki *uğraş* “meşguliyet” kelimesinden (TDTC, 1934b, 1242) yararlanılmış olabilir.

uğumlamak “karar vermek”: TD’deki *uğum* “karar” kelimesinden (TDTC, 1934a, s. 429) yararlanılmış olabilir.

urukçu “ırkçı”: TD’deki *uruk* “ırk” kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1247) yararlanılmış olabilir.

usaman “mantık”

usamal “mantıkî”

uyrular “tebea”

uyumsuz “harmonique”

uzasal “tarihî”

üyük “beyit”: TD’deki *üy* “beyt, hane” kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1260) yararlanılmış olabilir.

üz “sahife”

üzünç “melal”

yağınlamak “tehdit etmek”

yalınçlık “basitlik”: CK’deki *yalmıç* “basit” kelimesinden türetilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 311).

yalınlaşma "sadeleşme": CK'deki *yalın* "basit" kelimesinden türetilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 311).

yalınlık "basitlik": CK'deki *yalın* "basit" kelimesinden türetilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 311).

yalınlık "sadelik": CK'deki *yalın* "basit" kelimesinden türetilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 311).

yanarma "iltifat": TD'deki *yanar-* "iltifat et-" fiilinden (TDTC, 1934b, s. 1270) yararlanılmış olabilir.

yanıtmak "cevap vermek"

yapça "fiil"

yapıt "eser": Ataç, 1947'deki bir yazısında bu kelimeyi kendisinin türettiğini yazmıştır (TDK, 1962, s. 154).

yapman "auteur"

yapman "müessir"

yargıl "mahkeme"

yayıç "nesir"

yazın "edebiyat"

yazıncı "edebiyatçı"

yeğînlemek "tercih etmek": CK'deki *yeğîn* "evla" kelimesinden türetilmiş olabilir (TDK, 1935, s. 322).

yerğici "heccav"

yımızıklık "çirkinlik": TD'deki *yımızık* "çirkin" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1291) yararlanılmış olabilir.

yırlam "türkü": SDD'deki *yırla-* "şarkı söylemek" fiilinden (TDK, 1947, s. 1529) yararlanılmış olabilir.

yoluğlamak "feda etmek": TD'deki *yoluğ* "feda" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1297) yararlanılmış olabilir.

yörelce "etraflıca": TD'deki *yöre* "etraf" kelimesinden (TDTC, 1934b, s. 1300) yararlanılmış olabilir.

yöresellik "mahallilik": Türkçe Sözlük'teki "yöresel" kelimesinden (TDK, 1945a, s. 647) türetilmiştir.

yüzsü "sathî"

yüzül "sathî"

Aşağıda sıralanan kelimeler, çalışma için sözlüklerde madde başı olarak yer almıştır ancak sözlüklerdeki anlamlar ile Ataç'ın kullandığı anlam birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle bu tür kelimelerin de "Ataç'ın türetme yoluyla yapmış olabileceği kelimeler" arasında listelenmesi uygun görülmüştür.

akış: Ataç bu kelimeyi “rythme” anlamında kullanmıştır. TD’de “cereyan, meyl” anlamında kullanılan “akış” kelimesi vardır (TDTC, 1934b, s. 1300).

döneç: Ataç bu kelimeyi “strophe” (bent, beyit) kelimesi için kullanmıştır. Döneç kelimesi FT’de “rotor” (motorun dönen parçası) kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır (Kültü Bakanlığı, 1937, s. 5).

ezgil: Ataç bu kelimeyi “Melodique” kelimesi için kullanmıştır. Türkçe Sözlük’te “muşmula” anlamı verilmiş bir “ezgil” kelimesi vardır (TDK, 1945a, s. 195).

günlük: Ataç’ın “gazete” karşılığında kullandığı kelimedir. CK’de “yevmî” anlamı verilen “günlük” kelimesi vardır (TDK, 1935, s. 144).

ilinç (ilginç?): Ataç’ın “ilinç” kelimesini 1955’teki bir yazısında “interessant” karşılığında kullanmıştır. Bunun yanında Ataç, 1948’deki yazısında “interessant” için “ilginç” karşılığını kullanmış ve bu kelimeyi kendisinin “uydurduğu”nu söylemiştir (Ataç, 1948c). Ataç, bazen türettiği bir kelimeyi beğenmeyip başka bir kelime türetmiştir. Acaba “interessant” için 1948’de “ilginç” kelimesini türetti daha sonra bunu beğenmeyip “ilinç” kelimesine mi çevirdi yoksa “ilginç” kelimesi bir dizgi yanlışlığı nedeniyle 1955’teki yazıya (Ataç, 1955) “ilinç” olarak mı basıldı? Bu konuda şu an için kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

kanıktırmak: Ataç, bu kelimeyi “tatmin etmek” için kullanmıştır. TD’de “tahkir etmek, tahrik etmek” anlamına gelen “kanıktırmak” kelimesi vardır (TDTC, 1934b, s. 1065).

katkı: Ataç’ın “sıfat” karşılığında bir kelimedir. Türkçe Sözlük’te “ilave” anlamıyla madde başıdır (TDK, 1945a, s. 325).

öğrenək: Ataç bu kelimeyi “dershane” için kullanmıştır. CK’de ibret anlamında madde başı olan bir öğrenək kelimesi vardır (TDK, 1935, s. 225).

özden: Ataç’ın “samimi” karşılığında kullandığı kelimedir. Bu kelime, TD’de “akraba, hediye, hür, makbul” anlamıyla (TDTC, 1934b, s. 1150) madde başı olmuştur. SDD’de ise “soyca temiz, köleliği olmayan” anlamında “özden” kelimesi vardır (TDK, 1947, s. 1125).

töreci: Ataç, bu kelimeyi “moraliste (ahlakçı)” anlamında kullanmıştır. TD’de “hâkim” anlamındadır (TDTC, 1934b, s. 1231).

özgenlik: Ataç, “originalite” karşılığında kullanmıştır. CK’de hürriyet anlamında madde başı olan bir özgenlik kelimesi vardır (TDK, 1935, s. 233).

usul: Ataç, “akla uygun” anlamında kullanmıştır. Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu’nda metod anlamında madde başı olmuştur (TDK, 1935, s. 294).

3. ÖNCEKİ ÇALIŞMALARLA KARŞILAŞTIRMA

Çalışmanın girişinde belirtildiği üzere Ataç’ın sözcükleri üzerine daha önce değişik çalışmalar yapılmıştır. Ataç’ın türetmediği bazı sözcüklerin bu çalışmalarda Ataç’a atfedildiği görülmektedir. Araştırmada ulaşılan bulgular doğrultusunda bu konuda bazı yeni açıklamalar yapmak gerekmektedir:

1. Talat Tekin’in (1957), Ataç’ın türettiği kelimelere örnek olarak sıraladığı kelimeler arasında *betke* (*makale*), *önüt* (*üstad*), *doğa* (*tabiat*), *gücün* (*cebren*) *söydeşi* (*yani*), *kurağ* (*müessese*) da vardır. Ancak *betke* Ataç’ın kullanımından çok önce CK’de (TDK, 1935, s. 51), *gücün*, *kurağ* ve *önüt* kelimeleri TD’de (TDTC, 1934b, s. 1028, 1146), *doğa* kelimesi ise TTCK’de (MV, 1941,

s. 37) *makale, üstat, cebren, müsesse, tabiat* kelimelerine karşılık olarak önerilmiştir. Yani bu kelimeler, Ataç tarafından türetilmemiştir. Cep kılavuzları vb. yayınlarda TDK tarafından önerilen kelimelerin "Ataç'ın türetmesi olamayacağı" Tekin'in de vurguladığı bir tespittir.

Tekin'in üzerinde durduğu başka bir kelime de "yöresel"dir. Tekin'e göre Ataç bu kelimeyi işlek olmayan "-sel" ekiyle "yöre" isminden türetmiştir. Ancak "yöresel", Türkçe Sözlük'ün ilk baskısında madde başı olan bir kelimedir (TDK, 1945a, s. 647). Ataç, "yöre" isminden "-sel" ve "-lik" ekiyle değil; zaten yapılmış olan "yöresel" kelimesinden "-lik" ekiyle yapmış olmalıdır.

Yine Tekin'e göre, Ataç "söylemek" fiilinden "söy"ü almış, üzerine "-daş" ekinin ince ünlülü şeklini ve daha sonra da iyelik ekini getirmiş ve "söydeşi" kelimesini türeterek "yani" karşılığında kullanmıştır. Ancak TD'de (TDTC 1934b, s. 1200) "yani" kelimesine karşılık olarak "süydeşi" kelimesi listelenmiştir. Bu durumda "söydeşi" kelimesini Ataç tarafından yeni yapılan bir kelime olarak değil de "süydeşi"den değiştirilen bir kelime olarak değerlendirmek mümkündür.

2. Hasan Eren (1958), Ataç'ın yaptığı kelimelere örnekler verirken "beğeni, esin, yapıt, yazın, sorun, ekin, koşul, söyleşi..." kelimelerini sıralamıştır. Bunlardan *ekin* TD'de (TDTC, 1934b, s. 994) ve *esin* CK'de (TDK, 1935, s. 188) Ataç'ın kullandığı anlamlarla madde başı olmuştur, yani Ataç'ın türetmediği açıktır. Ataç, "söyleşi"yi "sohbet" karşılığında kullanmıştır, TD'de "mükâleme" (karşılıklı konuşma) için önerilen "söyleşü" (TDTC, 1934b, s. 1192) kelimesini alarak basit bir ses değişikliği ile "söyleşi" yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. CK'de "rağbet" karşılığında önerilen "beğeni" ve "mesul" karşılığında önerilen "sorun" (TDK, 1935, s. 46-261) kelimelerini Ataç, "zevk" ve "mesele" karşılığında kullanmıştır. Anlam ilişkileri dikkate alındığında "beğeni" ve "sorun" kelimelerini Ataç'ın türetmediği, bu kelimeleri CK'den alarak anlamlarını değiştirdiği söylenebilir.

3. Geoffrey Lewis; "betke" kelimesini Ataç'ın "makale"ye karşılık olarak "betik" ya da "biti"nin yanlış okunmuş şekli olan "bete"den türettiğini (2007, s. 117), "özgürlük"ün Ataç tarafından "hürriyet" yerine ikame edildiğini (2007, s. 164), "olasılık"ın Ataç'ın "uydurmalarından" biri olduğunu (2007, s. 163), "soyut" ve "somut"un Ataç tarafından -it/t ekiyle türetildiğini (2007, s. 134) söylemektedir. Ancak bu kelimeler 1935'teki CK'de TDK tarafından "makale, azadelik, muhtariyet, ihtimal, mücerret, müşahhas" kelimeleri için önerilen karşılıklardır (TDK, 1935, s. 51, 233, 217, 262, 259). Bu kelimeleri "Ataç'ın türetmesi" olarak kabul etmek güçtür.

Yine Lewis (2007, s. 134), "karşıt" kelimesini Ataç'ın "karşı" edatından türettiği görüşündedir ancak DLT'deki *karşut* "zıt" (Atalay, 1986, s. 274) ve TD'deki *karşıt* "zıt" (TDTC, 1934b, s. 1073) dikkate alındığında bu kelimenin de Ataç tarafından türetilmediğini söylemek gerekir. Lewis'in (2007, s. 159) Ataç'a attığı başka bir kelime de "gereksinme"dir. Lewis, kelimenin yapısını "muamma" olarak nitelendirir ve kelimedeki "-sin" ekini anlamının kolay olmadığını söyler. *Gereksinme* kelimesi Türkçe Sözlük'ün ilk baskısında (TDK, 1945a, s. 217) "ihtiyaç" anlamında madde başı olmuş ve TD'ye gönderme yapılmıştır. Yani kelimenin TD'de geçen ve Radloff'un sözlüğünden alınan *kereksinmek* "ihtiyaç duymak" kelimesine (TDTC, 1934a, s. 355; TDTC, 1934b, s. 1083) dayandığı açıktır. 1945, Ataç'ın yeni kelimeleri kullanmaya başladığı bir dönemdir. İlk bakışta "gereksinme" kelimesinin Ataç tarafından türetilmediği ve Türkçe Sözlük'ün ilk baskısına girdiği akla gelebilir ancak bu, zayıf bir olasılıktır. Ataç 1946'daki iki yazısında (1946a, 1946b) TDK'nin

Türkçe Sözlük'ü üzerinde görüşlerini belirtirken “dışarıdan biri” edasıyla yazmıştır. Yani bu sözlükte Ataç'ın kelimelerinden herhangi biri girmiş olsaydı Ataç buna mutlaka değinirdi. Ayrıca Ataç, sözcük türetme konusunda o yılların TDK'si ile görüş ayrılığı içinde olduğunu bazı yazılarında vurgulamıştır (Ataç, 1948d; Ataç, 1949d). Bütün bunlar dikkate alındığında “gereksinme” kelimesinin Ataç tarafından türetilmediği; Ataç'ın bu kelimeyi Türkçe Sözlük'ten alarak kullandığı söylenebilir.

4. Doğan Aksan (2004, s. 23) “eleştirmen, nesnel, ılımlı” gibi kelimelerin Ataç tarafından türetilmediğini, canlandırıldığını belirtmiştir. Ancak *eleştirmen* ve *ılımlı* kelimeleri FGTS'de (TDK, 1942a, s. 38, 49), *nesnel* kelimesi ise hem FT'de (Kültür Bakanlığı, 1937, s. 9) hem de FGTS'de (TDK, 1942a, s. 66) Ataç'tan önce madde başı olmuştur. Yani bu kelimeler, Ataç tarafından önerilen veya türetilen birer kelime değildir.

5. Satkın 2004'te “Ataç'ın türetmesi” olarak çok sayıda kelime sıralanmıştır. Satkın, Ataç'ın sözcüklerini araştırırken Tarama Sözlüğü'nü (TDK, 1996) taramış ama Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'ni (TDTC, 1934a; TDTC, 1934b) taramamıştır. Böyle olunca da 1934'te TD'de yayımlanan *bölün, görmük, kalıt, ilinti, iyemsiz* vb. gibi birçok sözcüğün Ataç tarafından türetilmiş olabileceği (Satkın, 2004, s. 75) gibi yanlış bir sonuca ulaşmıştır. Yine Satkın'ın “Ataç türetmiş olabilir.” dediği “bulunç, eğinim, kurgul” gibi sözcükler de FGTS'de (TDK, 1942a) Ataç'ın kullanımından önce madde başı olmuşlardır. Bu kelimeleri Ataç'ın türettiğini söylemek güçtür.

SONUÇ

Bu çalışmada Nurullah Ataç'ın çeşitli yazılarında kullandığı 873 kelimenin kaynağı araştırılmıştır. İncelenen 873 sözcükten 552'sinin Ataç'ın yeni kelimeleri yoğun olarak kullanmaya başlamadan önceki dönemlerde yayımlanan çeşitli sözlüklerde bulunduğu tespit edilmiştir. Zaten Ataç da birçok yazısında sözlüklerden beğenip kelime aldığını belirtmektedir. Yabancı kelimelere karşılık bulma konusunda Ataç'ın en çok yararlandığı kaynak *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*'dir. *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* ile *Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü*'nden de Ataç'ın çok sayıda kelime aldığı görülmektedir.

Ataç'ın kullandığı 873 sözcükten 15'i, (*bildirim, eleştirme, eylemsiz, yanıtlamak, öykücü, koçaklama, bilim sözü, düşüncesiz, uluslararası, usta işi, uzgörü, yanlış, uygulama, yakınmak, yaşam*) araştırma için taranan sözlüklerde bulunmamaktadır ancak Ataç'tan önce bu kelimelerin bir kısmının gazetelerde, bir kısmının da 1933'teki dil anketinde geçtiği tespit edilmiştir. “Koçaklama”yı Ataç'ın türetmediği kesindir. İlk kullanım yılları ve sıklıkları dikkate alındığında “*bildirim, uluslararası, usta işi, uzgörü, uygulama*” kelimelerinin de Ataç tarafından yapılmadığı söylenebilir. Bu gruptaki diğer kelimeler konusunda elde yeterince bilgi yoktur. Bu kelimeler, ilk kaynaklarından bağımsız olarak Ataç tarafından türetilmiş de olabilir; başka yerden alınmış da olabilir. Burada açık olan nokta, söz konusu kelimelerin Ataç'tan önce başkaları tarafından önerilmiş ve kullanılmış olmasıdır.

873 sözcükten 306'sı, araştırma için taranan sözlüklerde bulunmamaktadır. Şu an için bu kelimelerin Ataç tarafından yapıldığı düşünülebilir. Bu sözcüklerden 84'ü birleştirme, 222'si ise türetme yoluyla yapılmıştır. Ataç'ın eski kökleri kullanarak türettiği sözcükler, bugün tutunamamıştır; o dönem kullanılan canlı kök veya gövdelerden türettiği sözcüklerinden 39'u ise TDK ağ sayfasındaki Güncel Türkçe Sözlük'te madde başı olarak

listelenmektedir. Günümüz Türkçesinde yaşayan ve Ataç tarafından türetildiği muhtemel olan sözcükler şunlardır:

<i>ağlatı</i>	<i>Düzence</i>	<i>inanırlık</i>	<i>tanımlama</i>	<i>yazıncı</i>
<i>anlatı</i>	<i>eleştiri</i>	<i>izlenimci</i>	<i>tek-düzelik</i>	<i>yergici</i>
<i>bağnazlaşmak</i>	<i>eleştirmeci</i>	<i>kanı</i>	<i>üzünç</i>	<i>yöresellik</i>
<i>biçimcilik</i>	<i>etkilemek</i>	<i>koşul</i>	<i>yalınlaşma</i>	<i>tümce</i>
<i>bilinçsizlik</i>	<i>gerçek-üstücü</i>	<i>kuramcı</i>	<i>yalınlık</i>	
<i>bulgulamak</i>	<i>görece</i>	<i>kurgulamak</i>	<i>yapım-evi</i>	
<i>çeviri</i>	<i>güldürü</i>	<i>nesnellik</i>	<i>yapıt</i>	
<i>değinme</i>	<i>günce</i>	<i>ön-yargı</i>	<i>yazın</i>	
<i>direşme</i>	<i>ilginç (<ilinç)</i>	<i>örneğin</i>		

Sözlüklere girmemiş ancak Ataç'tan önce değişik yerlerde Ataç'ın kullandığı anlamla kullanılmış olan “*eleştirme, eylemsiz, yanıtlamak, öykücü, bilim sözü, düşüncesiz, yanılgi, yakınmak, yaşam*” kelimeleri, bu listeye dâhil edilmemiştir. Bu kelimelerin ilk kaynaklarından bağımsız olarak Ataç tarafından türetildiği kabul edilirse Ataç'ın günümüz Türkçesine katkısı 48 kelime olacaktır.

Çalışmanın ilgili yerlerinde de açıklandığı üzere Ataç'ın özel olarak belirttikleri hariç tutulursa hangi kelimenin hangi sözlükten alındığı ya da hangi kelimenin Ataç tarafından türetildiği konusunda kesin bilgiler yoktur. Çalışma boyunca ortaya konan bütün tespitler, araştırmacının ulaşabildiği verilere dayanmaktadır. İlerleyen yıllarda yeni verilere ulaşılması durumunda gerek bu çalışmadaki gerekse önceki çalışmalardaki tasniflere ilişkin düzeltmeler, yeni değerlendirmeler yapmak mümkün olacaktır.

SUMMARY

Nurullah Ataç is mostly known for his essay and critique writer identity in Turkey because he published articles more than 4.000 in over 50 different newspapers and journals. However there is “lingualism” side of Ataç in addition to his “literary critic” side. Ataç has not received any specialist training in linguistics, but in his own words, he is a person who loves and devoted to language. Nurullah Ataç, who didn't take place in the pure Turkish movement at first, especially after mid-1940's became one of the biggest advocates of excessive purification. He used new words that he found using different sources or reproduced himself instead of foreign words in his essays. Those words made his essays incomprehensible and were criticized mostly because of this. In simplification of language studies of the Republic period it was mentioned about two different groups as “moderation” and “excessiveness”. Ataç is mostly categorized in “excessiveness” group thanks to his uncompromising attitude about pure Turkish but he never categorized himself either in the “moderation” or “excessiveness” group.

Some of the new words that Ataç used in his essays drew attention of language researchers and various classification and compilation works were done on these words. In some studies on the words of Ataç, it has been emphasized that some words that are headings in dictionaries before Ataç's use are “derived by Ataç”, however, this is a wrong determination. In this case, it would be appropriate to conduct a comprehensive new research on the words used by Ataç. A research like this would prove which words Ataç may have got from which sources and which words he may have deprived himself. Again a research like this would prove which of the words Ataç may have deprived are still used today in Turkish. This resource has been made for that purpose.

873 words Ataç used in his essays were put together in a book named “Ataç’ın Sözcükleri” by another researcher before. On this work, the source of these 873 words were searched by scanning dictionaries that were published on the first years of language revolution and contains either old and new words. Lists showing which words Ataç may have got from which dictionaries and which words he may have reproduced himself were created. It’s been established that 549 of the 837 inspected words were found in different dictionaries that were published before Ataç started to use those words. Words like *betke*, *önüt*, *doğa*, *ekin*, *esin*, *beğeni*, *sorun*, *özgürlük*, *karşıt*, *gereksinmek* which resources such as Talat Tekin, Hasan Eren, Geoffrey Lewis, Nurettin Satkın said were “Derivated by Ataç” are not derivated by Ataç. Ataç already specified that he used words from dictionaries. The resource Ataç used to find correspondence for foreign words was *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*. Also it’s seen that Ataç used so many words from *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* and *Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü*.

306 of those 873 words are not found in dictionaries scanned for research. For now, it can only be considered that they are derivated by Ataç. 84 of these words were made by combining and 222 by derivation. The words that were derived by Ataç from old roots have not been able to survive today; 39 of the words derived from living roots or stems used in that period are listed as headings in the Current Turkish Dictionary on the TDK web page. Some of these words are: *ağlatı*, *çeviri*, *eleştiri*, *etkilemek*, *gerçek-üstücü*, *görece*, *güldürü*, *günce*, *koşul*, *örneğin*, *yapıt*, *yazın*.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurulu Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmada herhangi bir insan katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempted from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants in the study.
Financial Support:	No financial support from any institution or Project
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2020). Dilde bir gelenek karşıtı olarak Nurullah Ataç. *Özne 32. Kitap: Anarşizm*, 585-598.
- Aksan, D. (1976) *Tartışılan sözcükler ve özleştirme sorunu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin Yay.
- Aksoy, Ö. A. (1981). Uydurma. *Türk Dili*, 350, s. 457-462.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu bilig III indeks* (haz. Kemal Eraslan – O. Fikri Sertkaya – Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ataç, N. (1946a, 30 Eylül). Sözdən söze. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1946b, 28 Ocak). Çizgiler. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1947a, 24 Mart). Değişmek korkusu. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1947b, 7 Nisan). Sözdən söze. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1948a, 9 Şubat). Başlıca kaygım, *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1948b, 15 Mart). Karalama. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1948c, 14 Aralık). Gene dil. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1948d, 8 Mart). Bir gönüldeş arkasından. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1949a, 23 Eylül). Yarınki dil. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1949b, 23 Aralık). Açıklama. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1949c, 15 Ocak). Bir oyun. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1949d, 2 Nisan). Önemine binaen. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1949e, 2 Aralık). Görmükte. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1951). Kavuşma. *Türk Dili*, 1, 23-25.
- Ataç, N. (1955). Dergilerde. *Türk Dili*, 44, 529-534.
- Ataç, N. (2014). *Diyelim ✎ söz arasında*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Atalay, B. (1986) *Dîvânu lugâti't-Türk- IV dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Aydın, M. (2004). Nurullah Ataç'ın Türkçenin söz varlığına katkısı. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri içinde* (s. 343-349). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1945, 17 Kasım). Dil devrimine takılanlar. *Ulus*, s. 2.
- Balyemez, S. (2019). *1933 yılı dil anketi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bayar, N. (2006). *Açıklamalı yeni kelimeler sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çolpan, Y. (1963). *Ataç'ın sözcükleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Tanıtma Yay.
- Dilaçar, A. (1977). Ataç'tan anılar. *Türk Dili*, 308, 447-448.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014) *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Eren, H. (1958). Ölümünün birinci yıldönümünde: Ataç'ın dili üzerine. *Türk Dili*, 81, 441-443.
- Kurgan, Ş. (1977). Anılar: Ataç'la ilgili anılar. *Türk Dili*, 308, 454-456.
- Kültür Bakanlığı (1937). *İlk ve orta öğretim fizik terimleri*. Devlet Basımevi.
- Lewis, G. (2007). *Trajik başarı Türk dil reformu*. (M. F. Uslu, Çev.). İstanbul: Paradigma Yay.
- Maarif Vekaleti (1941). *Türkçe terimler cep kılavuzu*. İstanbul: Yazar.

- Özdemir, E. (1968). Öz Türkçeci Ataç. *Türk Dili*, 200, 156-160.
- Salihoglu, M. (1968). *Ataç'la gelen*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Satkin, N. (2004). *Nurullah Ataç'ın dili yenileme çalışmaları ve kelime dağarcığı* (Yüksek Lisans Tezi) Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Şemsettin Sami (2015). *Kâmûs-ı Türkî* (R. Gündoğdu, N. Adıgüzel, E. F. Önal, Haz.). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Tekin, T. (1958). Ataç'ın dilciliği ve tilcikleri. *Türk Dili*, 80, 408-413.
- Timurtaş, F. K. (1979). *Uydurma olan ve olmayan yeni kelimeler sözlüğü*. İstanbul: Umur Kitapçılık.
- Timurtaş, F. K. (1980). *Türkçemiz ve yydurmacılık*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Türk Dil Kurumu (1949). *Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi* (C. 4). İstanbul: Yazar.
- Türk Dil Kurumu (1953). *Tanıklariyle tarama sözlüğü* (C. 2). İstanbul: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1935a). *Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu*. İstanbul: TDK Yay.
- Türk Dil Kurumu. (1935b). *Osmanlıcadan Türkçeye cep kılavuzu*. İstanbul: Yazar
- Türk Dil Kurumu. (1939). *Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi* (C. 1). İstanbul: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1940). *Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi* (C. 2). İstanbul: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1942a). *Felsefe ve gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1942b). *Gramer terimleri: ilk ve ortaöğretim için*. Ankara: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1943). *Tanıklariyle tarama sözlüğü* (C. 1). İstanbul: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1945a). *Türkçe sözlük*. Ankara: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1945b). *Tanıklariyle tarama sözlüğü* (C. 2). İstanbul: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1947). *Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi* (C. 3). İstanbul: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1962). *Ataç*. Ankara: Yazar.
- Türk Dil Kurumu. (1996). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Yazar.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti. (1934a). *Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi I*. Ankara: Yazar.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti. (1934b). *Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi II*, Ankara: Yazar.

Mâder-i Mevlânâ Mümine Hatun'a Yazılan Manzumeler

Dr. Öğr.Üyesi Zeynep Koyuncu
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
zeynepkoyuncu@kmu.edu.tr

Öz

Hız. Mevlânâ (ö. 1273) ve eserleri Osmanlı toplumuna derinden tesir etmiş, bu etki klasik Türk edebiyatına da yansımış, Mevlevî olsun ya da olmasın birçok divan şairi eserlerini Mevlevîlik unsurları ile süslemiştir. Bunun yanı sıra Mevlânâ için methiyeler yazılmış, bu şiirlerde Mevlânâ'nın yakın çevresi ve aile fertlerinden de bahsedilmiştir. Mevlevî şairler Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun'u tıpkı Mevlânâ'yı andıkları gibi anıp övmüş, Mâder-i Mevlânâ'ya hürmetlerini şiirle ifade etmişlerdir. Mevlevî şeyh ve edibi Ahmet Midhat Beytur (ö. 1971) Mümine Hatun için bir kıta yazmış, son dönem Mevlevî şeyh ve şairlerinden Ahmed Remzi Akyürek (ö. 1944) *Bir Günlük Karaman Seyahatnamesi* içinde geçen beş beyitlik bir tegazzülü Karaman Mevlevîhanesi'ni ziyareti esnasında Mâder-i Mevlânâ'nın manevi huzuruna sunmuştur. Zira Mevlevî adabına göre bir "berg-i sebz" ile de olsa hediye vermek gerekir. Mevlevîlikte kutsal sayılan 9 ve 18 sayıları hediyeleşirken de geçerli olmuştur. Mâder-i Mevlânâ için 18 beyitten oluşan bir kaside kim olduğunu tespit edilemeyen Gâlib (ö. ?) mahlaslı Mevlevî bir şaire aittir. Gâlib'in talik hatlı levha şeklindeki kasidesini görüp çok beğenen Hattat Giritli Şükrü (ö. ?) önce bu kasidenin sonuna nesih hatla 4 beyit eklemiş, ardından kendisi de 19 beyitlik nesih hatlı ayrı bir kaside yazmıştır. Bu levha günümüzde Karaman Mevlevîhânesi'ndedir. Eldeki çalışmada Mâder-i Mevlânâ hakkında kaynaklarda yer alan kısıtlı bilgi verildikten sonra onun için yazılmış dört manzume bir araya getirilmiştir. İncelenen şiirlerin tamamında Mevlânâ'nın annesinin çeşitli sıfatlarla övüldüğü, annelik vasfı ve dinî unsurlar ile kendisinden himmet, yardım, merhamet istendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mâder-i Mevlânâ, Mümine Sultan, manzume, methiye.

Poems Written For Mâder-i Mevlânâ Mümine Hatun

Abstract

Hız. Mevlânâ (d. 1273) and his works deeply influenced the Ottoman society. This effect was reflected in classical Turkish literature and many Dîvân poets decorated their works with Mevlevî elements whether they were Mevlevî or not. Eulogies were written for Mevlânâ and the close circle of Mevlânâ. His family members were also mentioned in those poems. Mevlevî poets commemorated and praised Mümine Hatun, the mother of Mevlânâ, just like they commemorated him and they expressed their respect to Mâder-i Mevlânâ in poetry. Ahmet Midhat Beytur (d. 1971), a Mevlevî sheikh and scholar, wrote a stanza for

Gönderim Tarihi / Sending Date: 03/03/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 11/02/2021

Mümine Hatun. Ahmed Remzi Akyürek (d. 1944), one of the last-period Mevlevî sheikhs and poets, presented a five-couplet tegazzul from A Day-Long Karaman Travel Book to the special presence of Mâder-i Mevlânâ during his visit to the Karaman Mevlevî Lodge. According to Mevlevî manners, it is necessary to give a gift, albeit with a "berg-i sebz". Numbers 9 and 18 considered sacred in Mevlevîyeh were also valid when giving a present. An 18-couplet eulogy written for Mâder-i Mevlânâ belongs to a Mevlevî poet, who has a pseudonym as Gâlib (d. ?), who couldn't be identified. Calligrapher Şükrü from Crete (d. ?), who saw and admired the eulogy of Gâlib that was understood to be a plate with talik calligraphy, first added 4 couplets with naskh calligraphy to the end of this eulogy, and then wrote himself a separate 19-couplet eulogy. This plate is now in the Karaman Mevlevî Lodge. After limited information in the sources about Mâder-i Mevlânâ was given in the current study, four poems written for Mümine Hatun, the mother of Mevlânâ, were brought together. In all of the poems reviewed, it was seen that the mother of Mevlânâ was praised with various attributes, and she was asked for help, compassion and mercy with the qualities of motherhood and religious elements.

Keywords: Mâder-i Mevlânâ, Mümine Sultan, poem, eulogy.

GİRİŞ

Mevlevîlik tarikatında yol büyüklerinin kabirleri başında anılması, şeyh ve büyüklerin dolaşarak gönüllerinin alınması, bu ziyaretler ile manen zenginlik kazanmayı amaçlama, dervişlerin kendi aralarında muhabbeti canlı tutma amacı ile görüşmeleri gibi alışkanlıklar vardır. Kabir ziyaretlerinde bulunarak tefekkür etmek ve âhirete hazırlanmak Hz. Peygamber'in tavsiyelerindedir. Mevlevîler Mevlevîliğin pîri Mevlânâ ve onun yolunu genişleten güzide evlatlarının, din ve tasavvuf büyüklerinin ruhlarına fatihalar okumak, o mübareklerin makamlarında yüce Allah'a dua ve niyazlarda bulunmak, bu vesileyle huzur bulmak, manevî feyiz ve güzelliklere erişebilmek için türbe ve kabir ziyaretlerinde bulunurlar (Top, 2007, s. 57-58). Bu sebeple Karaman Mevlevîhânesi yüzyıllardır Mevlevîlerin mukaddesatı arasında Mevlânâ dergâhından sonra en önemli mekândır ve bu özel zaviyeye gelenlerin eli boş olmamıştır. "Tekkeye boş giren boş çıkar." tabiri ile ziyarete gidenden bir yeşil yaprak kadar da olsa yardım beklenirdi (Top, 2007, s. 182). Hediye kişinin gücü miktarınca olduğundan Mevlevî şairlerin Mâder-i Mevlânâ'ya tazim ve hürmetleri şiir ile olmuştur. Bu makalede A. Midhat Beytur, A. Remzi Akyürek, Gâlib ve Hattat Giritli Şükrü tarafından Mümine Hatun için kaleme alınan manzumelerin metinleri verilip, bu metinler muhtevasına göre incelendi. Bundan önce literatürde Mümine Hatun ile ilgili yer alan sınırlı bilgi değerlendirilmiştir.

Mâder-i Mevlânâ "Mümine Sultan"

Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun'a Pehlevice olan "ana, anne" anlamındaki mâder kelimesi ile terkip yapılarak "Mâder-i Sultan" yahut "Mâder Sultan" denilirdi (Gölpınarlı, 2006, s. 307). "Mâder-i Mevlânâ" Mevlânâ'nın annesi anlamına gelir. Mevlevîler, Mümine Hatun'u Mâder-i Mevlânâ, Mâder Sultan, Valide Sultan gibi tazim ifadeleri ile de anarlar.

Mümine Hatun hakkında bilgi oldukça azdır. Bugün Afganistan topraklarında bulunan Belh şehrinde evlenerek eşi ile Horasan, ardından da Anadolu'ya geldiği tüm kaynaklarda ittifaken yer alır. Tespit edilebilen menkıbevî bilgilerden ilki Mevlânâ'nın annesinin şeceresinin Hz. Ebubekir'e dayandığı ve Mümine Hatun'un küçük bir çocukken Mevlânâ'nın elinden tutup onu babasının kütüphanesine getirdiği ve "Beni babana bu kitaplar yüzünden verdiler."¹ dediğidir (Top, 2007, s. 29). İkincisi Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde geçer. H. 623 (1226) yılında Sultan Veled'in rüyasında büyük annesi Mümine Hatun'un kendisine "Yetiş ey oğul! Hâlet-i nez'deyim (ölmek üzereyim), beni defneyle." demesi üzerine Sultan Veled uyanıp yolları aşarak Karaman'da (Lârende) olan babaannesinin son nefesine yetişir ve onu Karaman Mevlevîhânesine defnedip Konya'ya döner (Evliya Çelebi, 2012, s. 35). Mevlevîlik tarihine ait kaynaklarda Sultan Veled'in doğum tarihi H. 623 (1226) olarak verildiğinden bu rivayetdeki tarihin doğru olmadığı anlaşılabilir.

Mevlevîlik tarihi üzerine yapılan çalışmalardan yalnızca *Mecmuatü't-Tevarihî'l-Mevlevîye*'de önemli bilgi ve tarihlere ulaşılmıştır. Sahih Ahmed Dede'nin (ö. 1813) Mevlevîlerin tarihini anlatan *Mecmuatü't-Tevarihî'l-Mevlevîye* adlı eserinde Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun'un yaşı, evliliği, doğum yaptığı tarihler, çocuklarının isimleri ve kendi vefat tarihi gibi şu önemli bilgiler verilmektedir:

¹Aynı ifadenin farklı bir rivayeti şöyledir: Horasan ülkesi padişahu Alaaddin Muhammed Hârizmşah'ın kızı, (Mevlânâ'nın babaannesi) on iki yaşında babasını kaybeden oğlu Bahâeddin-i Veled'i ellerinden tutarak eşi Hüseyin el-Hatibî'nin kütüphanesine götürmüştü: "Beni babana bu eserler yüzünden verdiler. O bu eserleri okumakla dünya ve mana ilimlerini öğrenmiş, İslâm âlemindeki müstesna yerini almıştır." diyerek oğlunu ilme teşvik etmiş ve "Sultanü'l-ulemâ" olarak anılmasına vesile olmuştur (Çelebi, 2001, s. 30).

Bahaeddin Veled 42, Sultan Rukneddin Muhammed Ferhunde Şah'ın kızı Mümine Sultan 15 yaşında iken H. 585 (1189) yılında Belh'te evlenirler. Kızları Mevlânâ'nın ablası - hemşire-i Mevlânâ- Fatma Hatun H. 590 (1193) senesinde Belh'te doğar, (ailesinin göçe karar verip hazırlıklara başladığı H. 608 (1211) tarihinde 18 yaşındadır. Belh müftüsü ile evli olan Fatıma Hatun 19 yaşında vefat eder.) Mevlânâ'nın ağabeyi Muhammed Alaaddin Efendi H. 602 (1205) senesinde babası 59 annesi 32 yaşında iken dünyaya gelir. Mevlânâ Celaleddin H. 604 (1207) senesinin mâh-ı Rebiü'l-evvelin 6. Leyletü'l-isneyn nısfında annesi 34 yaşında iken Belh'te doğar. H. 617 (1220) senesinde Erzincan'dan ayrılıp Karaman (Larende) kasabası'na yerleştiklerinde Valide Sultan Mümine Hatun 47, evlatları Bahaeddin 16, Celaleddin 13 yaşındadır. Mümine Hatun'un vefat tarihi eserde "İntikâl-i Vâlide Sultan" başlığı ile verilir. Bu bilgiye göre Mevlânâ'nın annesi H. 621 (1224) tarihinde 51 yaşında iken Saferu'l-hayrda Larende kasabasında vefat eder, orada derslane içine defnolunur (Sahih Ahmed Dede, 2003, s. 127-145). Mevlânâ'nın annesinin vefat tarihini farklı nakleden kaynaklar da bulunmaktadır. Şefik Can bir delil göstermeksizin Mevlânâ'nın 1225 senesinde Gevher Hatun ile evliliğinden kısa bir süre sonra annesini kaybettiğini belirtir (Can, 1995, s. 37).

Gülcan, Mümine Hatun'un, Belh Emiri Sultan Rukneddin'in kızı olup Oğuzların Beğdili boyuna mensup olduğunu, soyunun Hz. Ebubekir'e dayandığı ileri sürer ve bu kişinin Bekir veya Ebubekir adlı başka bir İslam büyüğü olma ihtimalinden bahseder (1975, s. 2-4).

Annelerin yeri Türk-İslam örfünde her zaman üstün olduğundan Mevlânâ'nın annesi de Mevlevîler için çok muhterem ve değerlidir. Kıymetli bir din âlimi ve mutasavvıfını dünyaya getirip yetiştiren Mümine Hatun'a Osmanlı padişahlarının özel bir önem verdiği ve bu sebeple kabrin bulunduğu Karaman Mevlevîhânesi'ni koruyup kolladıkları bilinir. Veled Çelebi'nin (İzbudak) müracaatı üzerine Sultan Mehmed Reşad tarafından 1915-1916'da Mâder-i Mevlânâ'nın sandukası için musanna pûşide ile yeşil kadife perdeler gönderilmiştir, sanduka rengârenk kumaşlarla örtülüdür (Tanrıkorur, 2001, s. 448; Gülcan, 1975, s. 2-4). İ. Hakki Konyalı, Sultan Reşad'ın Mâder Sultan ve Mehmet Alaeddin Çelebi'nin sandukaları üzerine Kâbe örtüsü gönderdiğini belirtir (1967, s. 241). Günümüzde kilitli olarak muhafaza edilen bu şebekede yeşil örtünün altında işlemez bir sanduka bulunur. Mahfazanın son durumu² anlatılanlardan farklıdır.

²Kaynaklarda bahsedilen yeşil kadife perdeler, Kâbe örtüsü, rengârenk örtü ve V. Mehmed'in hediye ettiği puşide kayıptır. Karaman Müzesi, Konya Vakıflar Müdürlüğü ve Müzeler Müdürlüğü, Konya Mevlânâ Müzesi arşivlerinde bu eşyaların ya da matbah eşyalarının kayıtlarının olmadığı bilgisine ulaşıldı. Mevlânâ Celaleddin'in 22. kuşak torunu Esin Çelebi Bayru Karaman'ı ziyareti esnasında söz konusu kıymetli puşide ve örtülerin çalınmış olabileceği bilgisine ilaveten, şu anki döşemeyi bizzat yaptığını ve aşağıda vasıfları sayılan örtünün de kendisi tarafından serildiğini anlattı. Bayru, babasının hattat Hamid Aytaç'a "Cennet annelerin ayağı altındadır." anlamına gelen "el cennetu tahte akdâmu'l-ummuhat" hadisinin levhasını yazdırdığını, bu eserin 1996 ya da 1997'de Karaman Mevlevîhanesi'nden alındığını, 15 yıl sonra Hamid'in bir talebesi hocasının yazdığı kalıbı bulunca bu kez kendisinin levhayı yazdırıp tekkeye hediye ettiğini, ikinci levhanın daha aynı akibete uğradığını ifade etmiştir. (E. Bayru, kişisel iletişim, 27 Nisan 2019).

Kabr-i şerifin sanduka dışındaki zemini camiin halıfleks döşeme halısı ile kaplıdır. Halıfleksin üstünde sandukayı ve yerleri de kaplayan yeşil kadife kumaş bulunur, kadife kumaşın üstünde fotoğraflanan örtü serilidir. Örtü, V. Mehmed tarafından hediye edilecek klasik Osmanlı tarzı bir puşide değildir (A. Özkan, kişisel iletişim, 1 Mayıs 2019). Çift yönlü olmakla birlikte daha sonra iç dikiş yardımı ile birleştirilen 198x256 cm, dikdörtgen görünümülü örtünün içindeki 43x124 cm'lik yazı bölümü düz işlemez bırakılmıştır (M. Konuk, kişisel iletişim, 22 Şubat 2019). Uzun kenarlarında paralel olarak talik yazı ile "Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Radyallahu Teâlâ Anhu/ Mukaddime min: El Hankah El-kadiriyye Er-rezakiyye Sidre-i şerîf/Medine: Dire İsmail Han El-Bakistan" ifadesi

Foto 1: Valide Sultan'ın Mahfazalı Kabri, Örtüsü ve Diğer Sandukalar. (Z. K. 2019 Nisan)

Hediyeinin Nazım Hali: Methiye

Mevlânâ Celaleddin Rûmî eserleri ile divan şiirine kaynaklık etmiş, şiiri ile irşat etmeyi benimsemiştir. Onun izini takip eden Mevlevî şairler de kendileri bende, köle olarak nitelemiş ve Mevlânâ'ya hizmeti yine şiirle yapmışlardır. Kendine özgü söz varlığı ve düşünce dünyası olan Mevlânâ methiyeleri divan şiirinde başlı başına bir kol teşkil edecek kadar çok sayıdadır (Aça vd., 2011, s.362). Mevlânâ'ya methiyeler yazılırken, yakın çevresi ve aile fertleri de bu ilgiye mazhar olmuşlardır. Şems-i Tebrîzî, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled, Âteşbâz-ı Velî gibi yol büyüklerinin isimleri de şiirlerde anılmıştır. Son dönem Mevlevî şairlerinden Arif Nihat Asya'nın "Aile"³ adını vermiş olduğu rubaisinde Mevlânâ'nın aile fertlerinden ilk eşi Gevher, ikinci eşi Kerrâ ve annesi Mümine Hatun'un isimleri geçer. Bu rubainin devamı niteliği taşıyan "Sesler" adlı rubaisinde ise aile fertleri konuşturulur. Asya "Karaman" adlı rubaisinde Mevlânâ'nın yeşil kubbesi ile annesi Mümine Hatun'un defnedildiği Karaman Mevlevîhanesi'nin benzerliğinden ve ziyarete gelenlerin Mâder-i Mevlânâ'ya sessizce Fâtiha göndermesinden bahsetmiştir.

Benzer rengiyle Kubbe-i Hadrâ'ya:

Derler "Karaman" bu yemyeşil dünyâya...

Her yolcu sükût...Her nefes, sessizce,

Bir Fâtiha'dır Mâder-i Mevlânâ'ya. (Asya, 1967, s. 148)

Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları' nda (Mermer, vd., 2009) yer alan "yâ Hazret-i Mevlânâ" redifli gazel ve kasideler⁴ ile makalede işlenen iki kaside arasında iç ve dış yapı açısından benzerlikler dikkat çekicidir. Vezinler, musammat yapı, hitap üslubu ve övgü kelimeleri bakımından anne Mümine Hatun'a yazılan methiyeler Mevlânâ methiyelerinden mülhem gibidir. Mevlânâ methiyeleri yazan şairler kendilerini gedâ ve tekkenin kapısında köpek, memduhlarını sultan ve her türlü ikram sahibi olarak nitelemişlerdir. Bu benzetmeler Mümine Hatun'a yazılan methiyelerde de kullanılmıştır.

Âşıklara sultânsın âriflere bürhânsın

Dil derdine dermânsın yâ Hazret-i Mevlânâ (Mermer vd., 2008, s.126)

yazılmıştır. Yazı Türkçe olarak, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî -Yüce Allah ondan razı olsun- Sidre-i Şerif el-kadiriyye er-rezakiyye Hankah'ından takdim edilmiştir. Şehir Dera İsmail Han, Pakistan" anlamına gelir.

³Aile ve Sesler rubaileri için bk. (Aktaş, 2008, s. 52-53).

⁴bk. (Mermer vd., 2008, s.114-128).

Âşıklara rehber, gönül mülküne sultan, velilik kutbu, gönül sırrına mahrem gibi benzer kelimeleri Gâlib de Mümine Hatun için kullanmıştır.

Âşıklara rehbersin sâdıklara yâversin

Dil mülkine sultânsm ey Mâder-i Mevlânâ

Makalede derlenen dört manzumede Mümine Hatun da tıpkı Mevlânâ gibi övülmüş, kendisinden yardım ve himmet istenmiştir. Mâder-i Mevlânâ, Mevlevîliğe intisap eden dervişlerin manen anneleri sayılmış, bu duygularla kendisinin şefkat, merhamet gibi annelik vasfını öne çıkaran özellikleri vurgulanmıştır. Methiyelerde ortak tema Mümine Hatun'a övgü ve onu vesile ederek müşkillerin giderilmesi, iki cihan saadetine erme konulu dualardır. Mümine Hatun için kaleme alınan şiirlerin ilki Midhat Bahârî'ye ait bir kıta, ikincisi Ahmed Remzi Akyürek'in *Bir Günlük Karaman Seyahatnamesi* ismi ile bilinen kasidesinin beş beyitlik tegazzül bölümü, üçüncüsü Gâlib mahlaslı fakat kim olduğunu tespit edemediğimiz bir şaire ait kaside, dördüncüsü hattat Giritli Şükrü'ye ait bir kasidedir. Mâder-i Mevlânâ'ya şiir yazan dört şairden A. Midhat Bahârî⁵ ve Ahmed Remzi Dede⁶ Mevlevî şeyhleri, Gâlib⁷ ve Giritli Şükrü⁸ ise en azından Mevlevî muhibleridir. A. Midhat, Hz. Mevlânâ hakkında kaynak eser mahiyeti taşıyan *Sipehsâlâr Risalesi*'ni tercüme etmiş, Ahmed Remzi Mevlânâ'dan başlayarak postnişin olan çelebilerin doğum ve ölüm tarihlerini bildiren *Tarihçe-i Aktâb* adlı eserleriyle Hz. Mevlânâ ve Mevlevîlik tarihine yönelik eserler vermişlerdir.

Dört Manzume

1- Midhat Bahârî'ye ait kıta: Aruzun mef'ülü/mefâ'ülü/mefâ'ülü/fe'ülün vezni ile yazılan kıtada Mümine Hatun, Hakk'ın ışığı ve can güneşinin doğduğu yer ve tecelli güneşine benzetilmiştir. Mübalağalı bir ifade ile "Allah değilsin fakat oğlun gibi ilâhî bir nuru dünyaya getirdin." ifadesi ile hem Mevlânâ hem de annesi övülmüştür. Mâder-i Mevlânâ'nun ismi "Mümine Sultan" olarak açıkça yazılmıştır. Kıta tarihsizdir. Hattat

⁵Ahmed Midhat Beytur (1875-1971), 20. yüzyıl Mevlevî şeyhi, şair ve edip. Bahariye Mevlevîhanesi'ne mensup olduğu ve şiirlerinde "Bahârî" mahlasını kullandığı için Midhat Bahârî olarak tanınır. Midhat Bahârî'nin tercüme ettiği eserler *Sümbülîstân (Sümbülîstân Şerhi, İstanbul 1325)*, *Ferîdün-i Sipehsâlâr'ın Risâle'si (Tercüme-i Risâle-i Sipehsâlâr, İstanbul 1331)*, İbn Kemal'in *Risâle fi beyânî'l-vücûd'u (Leâlî-i Meânî, İstanbul 1328)*, *Evrâd-ı Mevlevîyye (Münâcât-ı Mevlânâ, İstanbul 1963)*, İbrâhim Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhîd'i (İstanbul 1967)* ve Rızâ Kulu Han'ın Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr'*inden derlediği *Dîvân-ı Şemsü'l-hakâyık (Dîvân-ı Kebîr'den Seçme Şiirler, I-III, İstanbul 1942)* Eserleri. 1. *Ravza (İstanbul 1314)* 2. *Güşvâr (İstanbul 1328)* 3. *Mihrâb-ı Aşk* 4. *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ (Işık, 2005, s. 6-7)*.

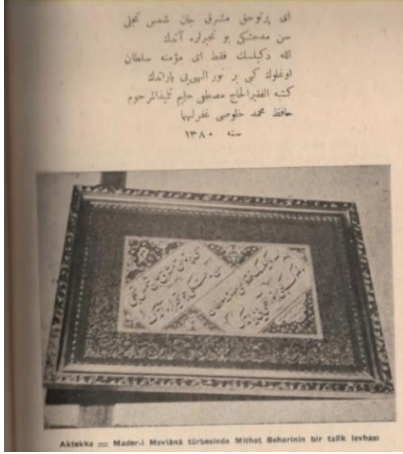
⁶Ahmed Remzi Akyürek (1872-1944), 20. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden olup Üsküdar Mevlevîhanesi'nin son şeyhi. 1-*Manzum Kavâid-i Fârisi*, 2-*Tuhfetü's-sâimîn*, 3-*Âyine-i Seyyid-i Sırdân*, 4-*Mir'ât-ı Zeyne'l-Âbidîn*, 5-*Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 6-*Bir Günlük Karaman Seyahatnamesi*, 7-*Bergüzâr*, 8-*Tarihçe-i Aktâb*, 9-*Gülzâr-ı Aşk*, 10-*Reh-nümâyı Ma'rîfet*, 11-*Tuhfe-i Remzi*, 12-*Fihrist-i hüb*, 13-*Üslûb-ı Mergûb*, 14-*Miftâhü'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, 15-*Zâviye-i Fukarâ*, 16-*En-nüshatü's-şâfiye fi-Tercemeti's-Sohbeti's-Sâfiye* 17-*Mahbûbü'l-Ehibbe (Mazıoğlu, 1987, s. 5-11)*, 18-*Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddîn (Haksever, 1999, s. 130)*.

⁷Gâlib mahlaslı ve Gâlib isimli 12 şair tespit edildi. 17. yüzyılda Gâlib (ö. ?), 18. yüzyılda Şeyh Gâlib (1757-1799), 19. yüzyılda Ali Gâlib Efendi (ö. 1844), Abdülhalim Gâlib (ö. 1876), Gâlib Efendi (ö. ?), İzzet Bey-zâde İsmâil Gâlib (1829- ö. ?), Leskofçalı Gâlib (1829/1830-1867), Gâlib Mehmed Said Paşa (1763-1829), Fetvâemînzâde Gâlib Zühdi (ö. 1843), Mehmed Şâkir Gâlib Efendi (1829-1911), 20. yüzyılda Çivici-zâde Gâlib (ö. 1906), Gâlib/Fikrî Niğdeli Mehmed Gâlib Bey (1853-1915) olarak yüzyıllara göre sıralanan bu şairlerin kitap ya da tez olarak çalışılan eserleri arasında Mümine Sultan için yazılan kaside yer almamaktadır. Makalede işlenen kasidenin şairi Gâlib'in kim olduğu bulunamadı.

⁸Giritli Şükrü hakkında 19. yüzyılda yaşayan Mevlevî bir hattat olduğu dışında biyografik bilgi bulunamıştır. Sakıp Sabancı Müzesinde yer alan bir eserinde Cemaziyelevvel 1278/ Kasım- Aralık 1861 tarihi, bu çalışmaya konu olan levhasında ise 1280/ 1863-4) tarihi bulunur (*Sakıp Sabancı Müzesi*, 2012, s. 301).

Mustafa Halim'in, Midhat Bahârî'ye ait kıtayı talik hatla yazdığı levha kaybolmuştur (Konyalı, 1967, s. 244-245). Kıtanın son iki dizesinin Hattat Mahmut Şahin tarafından yazılmış hali ise Akteke Camii'nde, Mâder-i Mevlânâ'nın mahfazasındadır.

Mef'û lü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'û lün
Ey pertev-i Hâk maşriq-ı cân şems-i tecellâ
Sen Midhât'ini °cevv-i tahayyürlere attın
Allâh değılsin faķat ey Müömine Sultân
Ođluñ gibi bir nür-ı ilâhîyi yaratdın¹⁰

Foto 2: Kayıp Talik Kıtanın İbrahim Hakkı Konyalı'nın Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi, s. 245'ten Çekilmiş Fotoğrafi

Foto 3: Kıtanın Son Beytinden Talik Levha (Z. K. 2020 Nisan)

2. Ahmed Remzi Dede'nin *Bir Günlük Karaman Seyahatnamesi* adlı kasidesindeki 15-19. beyitlerde yer alan tegazzül bölümü: 87 beyitten oluşan kaside aruzun fe 'ilâtün /fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün vezni ile yazılmıştır. 06 Mil. Yz., A 7997 nolu eser yedi varaktır. Kapakları kahverengi pandizot bezle kaplı cilt içerisinde, 155x100-125x85 mm, çizgili defter kağıdına rika hat ile yazılmıştır. İkinci ve son sayfası hariç 14 satırlı olan nüsha Hasibe Mazioğlu bağışdır, tegazzül kısmı 2b'dedir. Kasidede Ahmed Remzi Dede ve yol arkadaşı Nazif'in Konya'dan Karaman'a yaptığı bir günlük ziyaret ve bu ziyaret esnasında

⁹Konyalı cevvi kelimesinden önce sehven "bu" kelimesini eklemiştir.

¹⁰Ey Hakk'ın ışığı, can güneşinin doğduğu yer, tecelli güneş! Sen Midhât'ini bu hayret boşluklarına attın. Ey Mümine Sultan! Allah değılsin fakat oğlun gibi ilahi bir nuru yarattın.

yaşadıkları renkli tasvirlerle anlatılmıştır¹¹. Kasidenin 7 ve 8. beyitlerinden Karaman'a gitme nedenlerinin Vâlide Sultan'ı ziyaret etmek olduğu anlaşılır.

ÖArz-ı hâl etmek için Vâlide Sultânımıza

ÖAzim-i süy-ı süveydâ-yı Karaman oldu

Çara vapuru ile eyledik tayy-i mekân

Dâhil-i hançâh-ı Vâlide Sultân oldu

Tasvirlerle Karaman Mevlevîhânesi'nin anlatıldığı bölümden sonra lirik ve coşkun bir üslup ile tegazzül kısmına geçilir. Mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün vezni ile yazılan tegazzül bölümü beş beyittir. "Aman yâ Hazret-i Mâder" redifli beyitlerde hazineye benzetilen Mümine Hatun'un annelik vasfı ön plana çıkarılmış, rahmet ve şefkati ile iki cihanda kendisinden himmet istenmiştir. Mithat Bahârî'ye ait kıta olduğu gibi Mümine Sultan ve oğlu birlikte övülmüş, tegazzülün ilk beytinde Mevlânâ hikmete, annesi hakikat hazinesine benzetilmiştir. *Bir Günlük Karaman Seyahatnâmesi*'nde dil muhtevaya göre değişkenlik gösterir. Tegazzül kısmında kasidenin diğer beyitlerine nisbeten daha ağıdalı bir dil kullanıldığı, Arapça-Farsça kelimelere yer verildiği görülmektedir. Bu durum ilgili bölümde ele alınan zâta uygun, ona lâyük bir dil kullanma isteğinden kaynaklanıyor olmalıdır. Tegazzülün ardından tahkiyeli bir anlatımla gün içinde yaşananlar anlatılır ve muhteva Konya'ya dönüş yolculuğu olarak değişir. Yazma nüsha tarihsizdir. Hasibe Mazıoğlu tarafından hazırlanan *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri* adlı eserde söz konusu şiirin sonunda hicri 1324 miladi 1906/1907 tarihi bulunmaktadır.¹² Aşağıda ilgili bölüm verilmiştir:

¹¹Kasidenin özeti: "Ahmed Remzi Dede yol arkadaşı Nazif ile birlikte Mâder-i Mevlânâ'yı ziyaret için Karaman'a doğru yola çıkar. Konya'dan cuma günü seher vaktinde trenle başlayan seyahat cumartesi gece yarısı Konya'ya tren ile dönmek sureti ile son bulacaktır. Mevlevîhane'ye ulaşan Ahmed Remzi Dede Karaman şeyhine Konya Mevlevîhanesi meşihatinden verilen emri uzatır. Şeyh Efendi memnuniyetini ifade ettikten sonra misafirlerini en güzel şekilde ağırlamaya gayret eder. Yıl 1324/1906-7 günlerden cumadır; sobanın kurulu olması, Yunus Emre Dergâhı'ndan Mevlevîhane'ye düşe kalka gelmeleri ve şiirin ilerleyen bölümlerinde bahsedilen soğuk sebebiyle mevsimin yaz olmadığı anlaşılmaktadır. Az bir istirahat, Valide Sultan'a tazimin arzı, Yunus Emre Dergâhı'nı ziyaretin ardından oldukça acıkan misafirler cuma saatinden önce, Mevlevîhane'de çeşit çeşit yemeklerle ziyafete dönüşen sofrada doyurulurlar. Cuma namazının ardından dervişler toplanır, sema icra edilir, mutriban meşk eder. Karaman nağmesi ile Yunus ilahileri söylenir. Ahmed Remzi Dede Mesnevi-i Şerif'ten okur. Şeyhin müsaadesini alan Dede, eski bir araba ile Karaman'ı gezer ancak gördüğü harap manzaralardan müteessir olur. Dönüş için Karaman şeyhi pek rıza göstermese de geri dönmekte ısrar eden misafirleri için akşam saat 11.00 (24 saatlik sisteme göre yaklaşık olarak 17. 00) trenine bilet alır. Fakat tekerlerin yanması sebebiyle iki saat beklemeleri gerektiği söylenir. Şeyh Efendi misafirlerine yiyecek ve su ikram eder. Ahmed Remzi Dede, şeyhin daha fazla yorulmasını istemez, elini öper; şeyh istasyondan ayrılır. Bekleyiş 03.00'e (yaklaşık 21.00) kadar devam edince yorulan Remzi Dede, şeyhin sözünü dinlemeyip bir gece kalmamaktan duyduğu pişmanlığı dile getirir. 03.14'te (yaklaşık 21.15) tren hareket eder. Karahöyük'ten alınan üç taze yumurta için yazılan üç Farsça beyitin ardından İttihad ve Terakki, Kanun-i Esasi ve gazetelerin üslubu hakkında da yazan Ahmed Remzi Dede, Çumra'dan trene binen Cemal isminde aslen İstanbullu zarif bir memur ile edebiyata dair samimi bir sohbete dalar. Konya'ya ulaştıklarında yorucu geçen yolculuğa eklenen soğuktan oldukça etkilenen ve neredeyse hastalanacaklarını dile getiren Mevlevîler saat yedi (yaklaşık 01.00) sularında, bir otelde istirahate çekilirler. Hemen yatan Nazif, başlarından geçenleri yazmasını arkadaşı Ahmed Remzi'den rica eder ve uykuya dalar. Sekiz (yaklaşık 02.00) sularında şiiri bitiren Ahmed Remzi Dede, ikiye (yaklaşık 08.00) kadar uyur. Uyandıktan sonra, bir arabaya binerek Mevlânâ'nın dergâhına giden Remzi Dede, şiirin eksiklerini tamamlayarak Hazret-i Pîr'e sunmaya niyet eder ve şiir böylece biter." (Koyuncu, 2019, s. 122). Metinde kullanılan ezanî/alaturka saat 1925'te çıkan 697 sayılı kanun ile 24 saatlik sisteme dönüştürülmüştür. Ahmed Remzi Dede'nin Karaman ziyareti hakkında kışı işaret eden beyitleri göz önüne alınarak, takribî bir zaman verildi.

¹²Geniş bilgi için bk. Koyuncu, Z. (2019). "Karaman mevlevîhanesi ve Ahmed Remzi Dede'nin bir günlük Karaman seyahatnâmesi" H. Muşmal, E. Yüksel & M.A. Kapar (Ed.), Karaman araştırmaları II içinde (s.117-128). Konya: Palet Yayınları.

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
 Sen ol kenz-i haқиқatsiñ amân yâ Hâzret-i Mâder
 Hâқиқat ümm-i hikmetsiñ amân yâ Hâzret-i Mâder¹³
 Saña nefh oldı rûh-ı pāk-i melâ feyz-i Mevlâdan
 Mücessem rahm u şefқatsiñ amân yâ Hâzret-i Mâder¹⁴
 Merâm-ı her dü kevine neyli senden isteriz elbet
 Kerem-bahşâ-yı ümmetsiñ amân yâ Hâzret-i Mâder¹⁵
 Cihâna feyz-bahş-ı Őaşq-ı Hâқ necl-i Őažimiñdir
 ŐAceb yenbûŐ-ı rahmetsiñ amân yâ Hâzret-i Mâder¹⁶
 Nažif u Remzi rümâl oldı hâk-i pâkiñe şimdi
 Melâz-ı ehl-i kürbetsiñ amân yâ Hâzret-i Mâder¹⁷

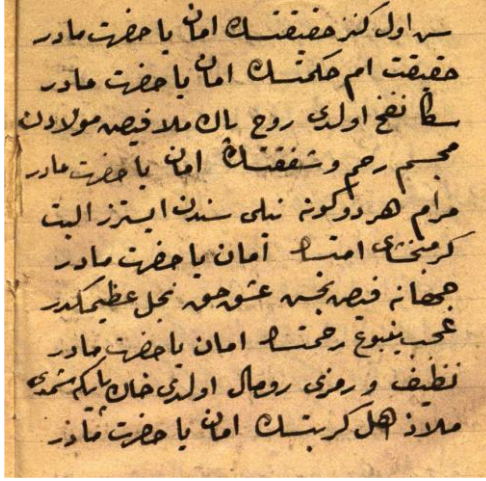

Foto 4: Bir Günlük Karaman Seyahatnâmesi (Ahmed Remzi, 06 Mil. Yz., A 7997, 2b)

3- Gâlib mahlaslı kim olduğu tespit edilemeyen bir Mevlevî şaire ait olan üçüncü manzume¹⁸ methiye türünde bir kaside olup, 18 beyittir ki bu sayı Mevlevîler için kutsaldır. Başlığı bulunmayan ve aruzun mef'ûlü/mefâ'ilün/mef'ûlü/mefâ'ilün vezni ile yazılan kasidenin redifi "ey Mâder-i Mevlânâ"¹⁹dır. Kullanılan rediften memduhun Mümine Hatun olduğu anlaşılır. Kaside baştan sona övgü ifadeleri içerir. Kasidede Mevlevîliğe ait unsur ve terimlerden "mutrib, neyzen, tennure, cân, ihvân, vâlîde-i Pîr", Mümine Hatun'un yol göstericiliğini vurgulayan "rehber, yâver, mürşid", maneviyatına dikkat çeken "gavs, velî"

¹³Sen (öyle bir) hakikat hazinesinin aman ey muhterem anne, gerçekte hikmetin annesinin aman ey muhterem anne!

¹⁴Mevlânâ'nın feyzinin tertemiz ruhu sana üflendi, rahmet ve şefkatin surete bürünmüş (halisin) aman ey muhterem anne!

¹⁵Her iki âlemde saadete erme muradını elbet senden isteriz, ümmete ihsan bağışlayansın aman ey muhterem anne!

¹⁶Dünyaya Hak aşkının feyzini bağışlayan yüce evladındır, nasıl (bir) rahmet pınarsın aman ey muhterem anne!

¹⁷Şimdi Nazif ve Remzi ayağının toprağına yüz sürdü, dert ehlinin sığınağısın aman ey muhterem anne! (Koyuncu, 2019, s. 123). Çeviriler ilgili eserden aynen alındı.

¹⁸Aynı eserin bir farklı nüshası 16 beyitlik nakıs halî ile İdris Nebî Uysal'a ulaştırılmış ve eserin Karamanlı Mevlevî bir hattat olan Himmet Mercan'a ait olduğu bilgisi alınmış ise de Himmet Mercan'ın yakınlarından edinilen bilgiye göre doğum tarihi H. 1317 (1899-1900) yıllarıdır (Uysal, 2011, s. 102). Manzumeye dört beyit ekleyen Giritli Şükrü ise 19. yy.'da yaşamıştır. Dolayısı ile kronojik olarak şiiri Himmet Mercan yazmış olamaz, fakat istinsah etmiş olması mümkündür.

ve anneliği ve merhametine dikkat çeken "Vâlîde -i Pîr, imdât, şefkat" gibi kelimeler bulunur. Beyitlerde iç kafiye mevcuttur.

Bu talik levhanın 18. beytinin sonuna levhayı görüp çok beğendiğini ifade eden Giritli Şükrü nesih hatla 4 beyit eklemiştir. Kasidenin 18 beyit olması Mevlevî adabı açısından dikkat çekicidir. Çünkü, Mevlevîlikte hediyeye nezr ya da niyaz denilir; adak, adanan para, verilen armağan olan nezr sayısı dokuz veya on sekiz olurdu (Top, 2007, s. 181; Gölpınarlı, 2006, s. 46). On sekiz sayısı, Allah'ın 99 isminden biri olan Hayy'ın ebced hesabı ile on sekiz etmesi, Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eserinin ilk on sekiz beytini bizzat yazması, kâinatın akl-ı küll, nefs-i küll, dokuz gök, dört unsur (ateş, su, hava, toprak), cemâdât, nebâtât ve hayvânâtтан müteşekkil on sekiz varlıktan oluşması, besmeledeki on sekiz sessiz harf, on sekiz bin âlem inancı sebebiyle Mevlevîler için mukaddestir (Aktaran, Koyuncu, 2009, s. 404-405). On sekiz sayısının kudsîyeti etrafında tarikat adabı ve erkânı¹⁹ oluşturulmuştur. Mevlânâ için yazılan methiyelerde de nezr-i Mevlevî'ye özel bir önem verildiği görülmüştür. *Eski Türk Edebiyatında Mevlânâ ve Mevlânâ Methiyeleri'*nde (Gökalp, 2009) incelenen 41 methiyenin 6'sı 18 beyit, biri 18 bend, 7'si nezr-i Mevlevî'nin yarısı olan 9, katları olan 36 ve 54 beyitlik şiirlerdir. *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları'* nda (Mermer, vd., 2009) yer alan 783 şiirden sekseninde beyit ve bend olarak nezr-i Mevlevî ve katları kullanılmıştır. Bu seksen manzumenin 26'sı 18 beyit, 10'u 18 bend, 33'ü 9 beyit, 4'ü 9 bend, 7'si 36 ve 54 beyit olarak yazılmıştır.

Mef'û lü mef'ûlün mef'û lü mef'ûlün

1. *Fâli'Öde Süreyyâsîn ey Mâder-i Mevlânâ*
*Mâzharda çü Zehrâsîn ey Mâder-i Mevlânâ*²⁰
2. *Türbeñde Ğazanfersîn iqlim-i mutalsamsîn*
*Ħüsn-i dile ğülşensiñ ey Mâder-i Mevlânâ*²¹
3. *Tübâ-yı velâyetsîn erbâb-ı tariķatsîn*
*Hem melce-i bâlâsîn ey Mâder-i Mevlânâ*²²
4. *Rahmiñde žuhür itdi çün Ħâzret-i Mevlânâ*
*Ħûri-yi cinân sensiñ ey Mâder-i Mevlânâ*²³
5. *ÔĀşıklara rehbersîn sâdıķlara yâversîn*
*Dil mülkine sultânsîn ey Mâder-i Mevlânâ*²⁴
6. *Sen ğavs-ı velâyetsîn hurşide müşâbihsiñ*
*Üns-i dile mahremsîn ey Mâder-i Mevlânâ*²⁵
7. *Senden olur imdâd her Ôücize bi-mihnet*
*Şefkatle mücellâsîn ey Mâder-i Mevlânâ*²⁶
8. *Erbâb-ı žarafetsîn Ôirfâna maħal sensiñ*

¹⁹ Mevlevî tarikatında matbaha giren derviş on sekiz ayrı vazifeyi yerine getirirdi. Semâ'ya katılan semazen sayısı dokuz veya katları olurdu. Tarikate yeni intisap eden bir derviş, ilk on sekiz gün üstündeki elbiseleri ile çeşitli işlerde çalışır, cübbesinin yakasına on sekiz sıra makine dikişi çekilir, tekbîr edilen sikkesi Mevlânâ'nın sandukası altında on sekiz gün bekletilirdi. Dervişin arkasına değnekle hafifçe vurularak yapılan cezalandırmada dokuz ve on sekiz sayısına riayet edilirdi (Ankaravî, 2008, s. 49).

²⁰ Felekte Süreyyasın, ey Mevlânâ'nın annesi! Görünüşte bir Zehra'sın, ey Mevlânâ'nın annesi!

²¹ Türbende muhteşemsin, tılsımlı maneviyatın ile gönül güzelliğinin gül bahçesinin, ey Mevlânâ'nın annesi!

²² Ermişlik tubası, tarikat büyüğüsün; hem de yüce bir sığınaksın, ey Mevlânâ'nın annesi!

²³ Hz. Mevlânâ senin rahminden ortaya çıktığından cennet hurisisin, ey Mevlânâ'nın annesi!

²⁴ Âşıklara rehber, sadıklara yardımcısun; gönül mülküne sultansın, ey Mevlânâ'nın annesi!

²⁵ Sen velilik kutbusun, güneşe benzeyensin; gönlün ünsüne vakıfsın, ey Mevlânâ'nın annesi!

²⁶ Aciz kalana senden imdat zahmetsizce olur, şefkat ile parlamışsın, ey Mevlânâ'nın annesi!

- İhvâna hidâyetsiñ ey Mâder-i Mevlânâ²⁷*
9. *ÖAllâme-i Öîrfânîñ keşşâfe-i burhânîñ
Derdlilere Loğman'siñ ey Mâder-i Mevlânâ²⁸*
10. *Ħânende-i mutribîñ neyzenlere demzensiñ
Tennûre pûşânsiñ ey Mâder-i Mevlânâ²⁹*
11. *Mirôat-ı mücellâsiñ mişbâh-ı münevversiñ
Ħâl üzre müzeyyensiñ ey Mâder-i Mevlânâ³⁰*
12. *Pervâz-ı muÖallâsiñ seyyâre-i devrânsiñ
Ûudsîlere yârânsiñ ey Mâder-i Mevlânâ³¹*
13. *Sen nüsha-i berâsiñ mecmuÖa-i Öâlemsiñ
Cânlarda mükerremsiñ ey Mâder-i Mevlânâ³²*
14. *Ħaқиқatle dönen sensiñ derd ile yanan sensiñ
Aşhâb ile hemdemiñ ey Mâder-i Mevlânâ³³*
15. *Ğafletten uyanıksıñ Ħâlâta boyanıksıñ
Şehbâz-ı Ħalâyıksıñ ey Mâder-i Mevlânâ³⁴*
16. *Sermâye-i pirânsiñ seyyâle-i erkânsiñ
Mağbûl-i Hudâ'dansıñ ey Mâder-i Mevlânâ³⁵*
17. *İhsân u kerem sensiñ îsâr-ı niÖâm sensiñ
Sen Vâlîde-i Pîrsiñ ey Mâder-i Mevlânâ³⁶*
18. *Mürşidim olan sensiñ Ğâlib'e velî sensiñ
Sen bezm-i elesttensiñ ey Mâder-i Mevlânâ³⁷*
*Şükri Giridi geldi bu levhâya çok bağıdı
Ğâyette pesend itdi ey Mâder-i Mevlânâ³⁸*
*İhsânda aña kılsañ çok kez anı güldürseñ
İkrâmına Ğarğ etseñ ey Mâder-i Mevlânâ³⁹*
*Öpdi eşigiñ gitdi bâbında ümîd tutdı
Žannı saña çok tutdı ey Mâder-i Mevlânâ⁴⁰*
*Sen boş anı tönderme tağşîrine sen bağıma
Bundan girü ağılatma ey Mâder-i Mevlânâ⁴¹*

²⁷Zarafet sahibisin, irfan kaynağı sensin; (Mevlevî) kardeşleri doğruya yöneltensin ey Mevlânâ'nun annesi!

²⁸İrfanı en iyi bilensin, delilleri keşfedensin; dertlilere Hz. Lokman'sın, ey Mevlânâ'nun annesi!

²⁹Mutribin söyleyen, neyzenlerin dem vurunu, tennure kuşanansın, ey Mevlânâ'nun annesi!

³⁰Cılananmış aynasın, nurlu kandilsin; hal üzere süslenmişsin, ey Mevlânâ'nun annesi!

³¹Yüce bir yükselişsin, gezegenlerin devransın; mukaddeslerin dostusun, ey Mevlânâ'nun annesi!

³²Sen (tertemiz bir) nüshasın, âlemin derlenmesisin, canlarda kerem sahibisin, ey Mevlânâ'nun annesi!

³³Hakikatle dönen sensin, dert ile yanan sensin, sahabiler ile yakınsın, ey Mevlânâ'nun annesi!

³⁴Gafletten uyanıksın, hallere boyanıksın, halayıkların yiğidisin, ey Mevlânâ'nun annesi!

³⁵Ermişlerin serveti, yolun seyyalesi, Allah'ın makbul gördüklerindensin, ey Mevlânâ'nun annesi!

³⁶İyilik ve cömertlik sensin, nimetleri ikram edensin, sen Hazret-i Pîr'in annesisin, ey Mevlânâ'nun annesi!

³⁷Mürşidim olan sensin, Ğâlib'e velî sensin, sen elest bezmindensin, ey Mevlânâ'nun annesi!

³⁸Giritli Şükrü geldi, bu levhaya çok baktı, levhayı çok beğendi, ey Mevlânâ'nun annesi!

³⁹Ona da ihsan etsen, onu çok kez güldürsen, ikramına Ğarğ etsen, ey Mevlânâ'nun annesi!

⁴⁰Eşigiñi öptü gitti, kapında ümit besledi, senden çok medet umdu, ey Mevlânâ'nun annesi!

⁴¹Son onu boş gönderme, kusurlarına bakma. Bundan sonra ağılatma, ey Mevlânâ'nun annesi!

Foto 5: Konya Sahip Ata Müzesinde Bulunan Levha

4. 19 beyitlik dördüncü şiir Hattat Giritli Şükrü⁴²'ye aittir. Mef'ûlü/mefâ'ilün /mef'ûlü/mefâ'ilün vezni ile yazılan bu kasidenin redifi "ey Mâder-i Mevlânâ"'dır. Mısraları ortasında iç kafiye bulunan bu musammat kaside başlıksızdır. Kullanılan rediften memduhun Mümine Hatun olduğu anlaşılır. Kasideye özgü bölümlerden methiye ve dua kısımlarını içerir. Kaside Mümine Hatun'a methiye ile başlamış, Giritli Şükrü'nün memduhun annelik dolayısı ile merhamet duygularına sığınarak hasb-i hâl üslûbu ile hâlini arz etmesi ile devam ettirilmiş misafir olduğundan bahsetmesi ve dua ile bitirilmiştir. Manzume vezin ve redif açısından Gâlib'in yazdığı kasideye nazire özelliği taşımaktadır. Gâlib'in yazdığı kasidede edebî olarak daha güçlü benzetmeler, tamlamalar mevcutken Giritli Şükrü'de ifadelerin daha duygulu şiirin genelinin Arapça-Farsça kelimeler açısından daha sade olduğu görülmüştür. Övgülerde Mâder-i Mevlânâ'nın sırları bilmesi, ihsan ve ikram sahibi olması, kusurları bağışlaması vurgulanmıştır. Nesih hatlı levhanın sol kısmına yatay olarak yazılan üç beyitin bitimine "Denizin ve karanın yaratıcısı onu kutsasın ve ondan razı olsun. 1863/64" tarihi kaydedilmiştir. Levha çalınma teşebbüsleri sebebi ile şu an Akteke Camii'nde Mümine Hatun'un kilitli mahfaza bölümünde tutulmaktadır.

⁴² Giritli Şükrü'nün "Koruyup gözeten Allah'ın bağışlayıcılığına tevekkül ettim" ve "O bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir" anlamına gelen Arapça ibareleri iç içe yazdığı Sabancı Müzesindeki levhası için bk. (*Sakıp Sabancı Müzesi*, 2012, s.301).

Mef'û lü mef'ûilün mef'û lü mef'ûilün

1. [Sen] sırr-ı hâkîkatsiñ ey Mâder-i Mevlânâ
Esrâra ki mahremsiñ ey Mâder-i Mevlânâ⁴³
2. Taqđırde olan esrâr ma'Ölümüñ olan her-bâr
Mektûm mı saña âşâr ey Mâder-i Mevlânâ⁴⁴
3. Çün çün u çerâ berâyeş anı ki bilür derviş
Taqđim idemez derpiş ey Mâder-i Mevlânâ⁴⁵
4. Anı yaradan Hâlık anı ki görür lâyıķ
Elbette olur lâhîķ ey Mâder-i Mevlânâ⁴⁶
5. Hâkîķiñ hûkmi vardır usda mütehayyirdir
Hep saña mu'Öayyendir ey Mâder-i Mevlânâ⁴⁷
6. Bu kara yüzim birle geldim saña derdimle
Feryâd ile âhumla ey Mâder-i Mevlânâ⁴⁸
7. Kâlîm saña güyâdır hâlîm saña rü'yâdır
Şânıñ ki Süreyyâdır ey Mâder-i Mevlânâ⁴⁹
8. Sen eyle kerem imdâd kesden ki ider bünyâd
Sen şâh-ı kerem mu'Ötâd ey Mâder-i Mevlânâ⁵⁰
9. Kurtar bizi her dâ'îm ihsânıña kıl kâ'îm
Biz bendeñe ey şâhım ey Mâder-i Mevlânâ⁵¹
10. Sırrımdaki mahremsiñ remzimdeki a'Ölemsiñ
İhsân idecek sensin ey Mâder-i Mevlânâ⁵²
11. Mâder hâli şefkatdir bir dâhi ki rıfkatdir
Setr aña ki hâletdir ey Mâder-i Mevlânâ⁵³
12. Taķşirimi Öafv eyle hem rahm eyle setr eyle
İhsânına garķ eyle ey Mâder-i Mevlânâ⁵⁴
13. Şükri köpeğini Öav Öav bâbında ider gav gav
Amân diyerek hav hav ey Mâder-i Mevlânâ⁵⁵
14. İhsânıña nâzırdır in'Öâmıña hâzırdır
Gitmekde mü'sâfirdir ey Mâder-i Mevlânâ⁵⁶

⁴³ Sen hakikat sırrısın, ey Mevlânâ'nın annesi, gizemlerin sırdaşısın, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁴⁴ Allah'ın yazgısı olan sırlar her defasında sence bilindir, eserler senden gizli mi, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁴⁵ Derviş neyin ne olduğunu bildiği halde huzurunda (bunu) takdim edemez, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁴⁶ Onu yaratan Allah lâyıķ gördüğünden elbette (sırlara) erişen o olur, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁴⁷ Allah'ın hükmü ile aklın hayret içinde kaldığı ne varsa hepsi senin malumundur, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁴⁸ Bu kara yüzümle beraber sana derdimle, feryadıyla, âhumla geldim. Ey Mevlânâ'nın annesi!

⁴⁹ Sözüme sana söylenen, halim sana (gösterilen) rüyadır, senin şanın Süreyya yıldızıdır. Ey Mevlânâ'nın annesi!

⁵⁰ Sen cömertlik, imdat eyle ki (kerem) kişiden temel alır, sen cömertliğine alışılmış olan padişahsın, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁵¹ Ey padişahım! Her zaman biz köleni kurtar, ihsanın ile ayakta tut, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁵² Sırrımdaki sırdaş, remzimdeki bilgisin, cömertlik edecek sensin, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁵³ Anne hali şefkat bir de yumuşaklıktır, örtü ona keyfiyettir, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁵⁴ Kusurumu affet, hem merhamet et hem ört, ihsanına garķ et, ey Mevlânâ'nın annesi!

⁵⁵ Ey Mevlânâ'nın annesi! Şükri köpeğinin kapında (ağlaya ağlaya) inler, aman dileyerek havlar.

15. *Kalıpca eger gitse kalbice ebed kalır*

Bābıñda müdām umsa ey Māder-i Mevlānā⁵⁷

16. *Bu gūne Őināyet kıl hem aña hīmāyet kıl*

Yardım aña çok itgil ey Māder-i Mevlānā⁵⁸

17. *Maħrūm komağıl bir ān emānım olan her ān*

İhsānıña kıl seyrān ey Māder-i Mevlānā⁵⁹

18. *Žāhirde vü bātında dūnyā vü āhiretde*

İhsānıña şermende kıl Māder-i Mevlānā⁶⁰

19. *Ey Māder-i Mevlānā ey Māder-i Mevlānā*

Çoma bizi nā-bınā ey Māder-i Mevlānā⁶¹

ŐAleyhā tağdīşu Hāliķu'l-baħr ve'l- berr ve raziye anhā rabbunā sene 1280

Foto 6: Aktekte Camii Māder-i Mevlānâ Mahfazasındaki Levha (Z.K. 2020 Nisan).

⁵⁶ Bağışını beklemekte, yardımın (için) huzurundadır, gitmek üzere misafirdir, ey Mevlānâ'nın annesi!

⁵⁷ Kalıp olarak gitse bile kalp olarak ebedi kalır, kapından daima umar, ey Mevlānâ'nın annesi!

⁵⁸ Bunun gibi lutfet, hem onu koru, yardımını çok çok et, ey Mevlānâ'nın annesi!

⁵⁹ Ey sığınağım olan! Bir an olsun mahrum bırakma, ihsanına göz gezdirme yeri kıl, ey Mevlānâ'nın annesi!

⁶⁰ Görünüşte ve gizlide dünyada ve ahirette (onu) iyiliğinle utandır, ey Mevlānâ'nın annesi!

⁶¹ Ey Mevlānâ'nın annesi, ey Mevlānâ'nın annesi! Bizi görensiz bırakma, ey Mevlānâ'nın annesi!

SONUÇ

Mevlânâ şair ve mutasavvıf kimliği, Mevlevî kültürü de edebî malzeme olarak divan şiirinde yer edinmiştir. Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilgili pek çok unsur altı yüz yıl boyunca başta Mevlevî şairler tarafından olmak üzere kullanılmış, Mevlânâ methiyeleri müstakil çalışmaların konusu olmuştur. Kabri Karaman'da Aktekke Camii'nde bulunan Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun da benzer bir ilgi görmüş, Mevlevîlerin manevî annesi sayılmış ve kendisi için de şiirler kaleme alınmıştır. Mevlevîler veya Mevlevî derviş ve şeyhleri ziyaretleri esnasında ya da sonrasında Mümine Hatun'a olan hürmetlerini şiirle ifade etmişlerdir. Bu şairlerden Ahmed Mithat Beytur, Ahmed Remzi Akyürek 20. yüzyıl Mevlevî şeyh ve edipleri, kim olduğu tespit edilmeyen Gâlib mahlaslı şair ise en azından Mevlânâ muhibbidir. Makalede işlenen dört manzumenin üçü hüsn-i hat levhası şeklindedir. 19. yüzyılda yaşamış Mevlevî bir hattat olan Giritli Şükrü, Gâlib'in levha olarak gördüğü kasidesini çok beğenmiş, kendisi de aynı vezin ve redifle bir kaside yazıp levhalaştırmıştır. Mevlevîlik tarikatında sanatın iki kolu şiir ve hüsn-i hattın birbirini besleyerek ilerlediği bilinir. Mevlevîliğin hayatın her alanında uygulanan kendine has adab ve erkanı vardır. Mevlevîliğin büyükleri, şeyhleri kabirleri başında anılır, bir dergâha eli boş girilmezdi. Bu adab gereği Mevlânâ'nın annesinin manevi huzuruna gelen Mevlevî şairler de şiirlerini hediye edip niyazda bulunmuşlardır. 18 sayısı Mevlevî şiarında mukaddestir. Bu sebeple Gâlib, nezr-i Mevlevî olan 18 beyitle hürmetini ifade etmiş, Giritli Şükrü bir fazlası olan 19 beyit ile bu geleneğe yaklaşmak istemiştir.

Manzumeler biçimsel açıdan bir kıta, kaside içindeki bir gazel (tegazzül) ve iki kasidedir. Muhteva açısından incelendiğinde şiirlerin tamamında Mevlânâ'nın annesinin çeşitli sıfatlar ve benzetmeler ile övüldüğü, kendisinden himmet ve feyiz istendiği görülmüştür. Muhtevada dikkati çeken bir diğer unsur yapılan benzetmelerin, övgülerde kullanılan kelime kadrosunun Mevlânâ methiyeleri ile benzerliğidir. Makalede Mümine Hatun'a yazılan methiye tarzındaki manzumeler derli toplu hale getirilerek ilim dünyasının dikkatine sunulmuştur. Araştırma esnasında çıkarılan bir diğer sonuç Karaman Mevlevîhanesi ve içindeki teberrukat eşyasının iyi korunamadığı; kayıplar, çalıntılar sebebiyle günümüze çok az hatıra kaldığı, elde kalan bu eşyaların bazılarının Konya Sahip Ata Müzesi'nde bulunduğudur.

SUMMARY

Founder of Mevlevîyeh, one of the most important and widespread sects of the Islamic world, Hz. Mevlânâ (d.1273) spent his first youth in Karaman. Due to the fact that the graves of the mother of Mevlânâ and important family members are in Aktekke Mosque in Karaman, the city has a special value for the Mevlevî. Karaman (Lârende) Mevlevî Lodge still maintains its importance for the Mevlevî. The commemoration ceremonies of Mevlânâ, which are held every year, started in the presence of his mother. Biographical information about Mümine Sultan, who gave birth and raised a distinguished scholar like Mevlânâ, is limited with the marriage, the birth of her children and date of her death. The compensation of "Mâder-i Mevlânâ" means "the mother of Mevlânâ". Mevlevî people also remember Mümine Hatun with expression of honor such as Mâder-i Mevlânâ, Mâder Sultan, Valide Sultan.

Mevlevîyeh had its own rules and conventions and these rituals were practiced in all areas of life, from table manners to dressing, from visiting graves to giving gifts. The elders

and sheikhs of Mevlevîyeh were commemorated by their graves, and did not enter a Dervish Lodge empty-handed. Karaman Mevlevî Lodge was among the most important places to visit. Since it was necessary to give a gift even with a “green leaf” according to the Mevlevî manners, the compassion and reverence to Mevlânâ, who influenced classical Turkish poetry for 600 years, was shown by poets from his school through poetry. These poems, the subject of which is Mevlânâ’s praises, constitute a whole in itself. In these praises, the close circle and family of Mevlânâ were also remembered with respect. The similar internal and external structures of the praises written to the mother of Mevlânâ and the praises with the repeated word “yâ Hazret-i Mevlânâ” are remarkable. In the poems in question, Mümine Hatun was loved with respect, just like her son, and was praised with the words used for her son.

These poems, which are the subject of the article, are composed of a stanza belonging to the Mevlevî sheikh and preacher Ahmet Midhat Beytur (d. 1971), a 5-couplet tegazzul as part of the One-Day Travel Book of Karaman belonging to one of the late Mevlevî sheikhs and poets Ahmed Remzi Akyürek (d. 1944), an 18-couplet ode belonging to a Mevlevî poet with the pseudonym Gâlib (d. ?) and a 19-couplet ode belonging to the Calligrapher Cretan Şükrü (d. ?). The common content of these poems, which have been compiled and brought to the attention of the world of science, are the praises of Mümine Hatun and the prayers made on her occasion. The number of couplets, which is 18 in the ode of Gâlib, has a remarkable aspect in terms of Mevlevî manners. This number was considered sacred in Mevlevîyeh because Hz. Mevlânâ wrote the first 18 couplets by himself and was referred as “nezz-i Mevlevî”. This number was observed in the manners of the sect, from the division of labor to gift giving, from punishment to the number of whirling dervishes.

In Mevlevîyeh, great importance was attached to the fine arts, and the Mevlevî dervishes were also engaged in music, painting and calligraphy besides Sufism. While the naskh calligraphy ode belonging to the Cretan Şükrü and the last two lines of Ahmed Midhat’s stanza written by Calligrapher Mahmut Şahin are in the locked case of Mader-i Mevlânâ today, the talik calligraphy plate which belongs to Gâlib, is in the Konya Sahip Ata Museum. At the end of our research, it was concluded that the Karaman Mevlevî Lodge, which turned into a mosque after the closure of the lodges, was damaged for such reasons as neglect and wrong municipal activities. Also it was found that the tabarrukat items inside it have not survived due to various reasons such as losses, stealing and carelessness.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or Project
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Aça, M., Gökalp H. & Kocakaplan, İ. (2011). *Başlangıçtan günümüze Türk edebiyatında tür ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ahmed Remzi. *Bir günlük Karaman seyahatnamesi*. Milli Kütüphane Yazmalar. 06 Mil. Yz. A 7997, 1b-7b.
- Aktaş, H. (2008). Çağdaş bir mevlvî havarisi Arif Nihat Asya'da Mevlânâ imajı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(1) 43-54, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1402/16582>.
- Asya, A. N. (1967). *Rubâiyyat-ı Ârif IV kova burcu*. Ankara: Defne Yayınları.
- Can, Ş. (1995). *Mevlâna hayatı şahsiyeti fikirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çelebi, C. (2001). *Hazret-i Mevlânâ*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Evliya Çelebi (2012). *Seyahatnâme*. S. A. Kahraman & Y. Dağlı, (Haz.) 3. Kitap C. 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökalp, H. (2009). *Eski Türk edebiyatında Mevlânâ ve Mevlânâ methiyeleri*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlânâ'dan sonra melevîlik*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Gülcan, D. A. (1975). *Karaman melevîhânesi melevîlik ve Karamanlı melevî velileri*. Karaman: Doğu Matbaası.
- Haksever, A. C. (1999). *Ahmed Remzi Akyürek hayatı, eserleri ve tasavvuf* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Işık, E. (2005). Midhat Bahârî. *İslâm ansiklopedisi* (C.30, s. 6-7). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsmail Rüsûhî Ankaravî (2008). *Mesnevî'nin sırrı dibâce ve ilk 18 beyit şerhi*. S. Ceyhan & M. Topatan (Haz.), İstanbul: Hayy Kitap.
- Konyalı, İ. H. (1967). *Âbideleri ve kitâbeleri ile Karaman tarihi*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Koyuncu, Z. (2009). Hüsn ü Aşk'ta on sekiz sayısı üzerine. *Turkish Studies*, (4/7), 401-423, doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.913>
- Koyuncu, Z. (2019). Karaman melevîhânesi ve Ahmed Remzi Dede'nin bir günlük Karaman seyahatnâmesi. H. Muşmal, E. Yüksel & M.A. Kapar (Ed.), *Karaman araştırmaları II* içinde (s.117-128). Konya: Palet Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1987). *Ahmed Remzi Akyürek ve şiirleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Mermer, A., Hidayetoğlu, A. S., Erdoğan & M., Koç Keskin, N. (2009). *Osmanlı şiirinde Mevlânâ ve melevîlik unsurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sahih Ahmed Dede (2003). *Mecmuatü't- tevarihî'l- melevîye melevîlerin tarihi*. C. Zorlu (Haz.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sakıp Sabancı müzesi kitap sanatları ve hat koleksiyonu* (2012). Erişim adresi: https://sakipsabancimuzesi.org/sites/default/files/publication/pdf/Kitap_Sanatları_Hat.pdf Erişim tarihi: 02.02.2020
- Tanrıkorur, B. (2001). Karaman Melevîhânesi. *İslâm ansiklopedisi* (C.24, s. 447-448). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Top, H. H. (2007). *Melevî usûl ve âdâbı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2011, Kış). Mâder-i Mevlânâ'ya kaside. *İmarat*, 100-102.

Türk Tezyinatında Perde

Doç. Dr. Ela Taş

Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Bölümü

elatas@sakarya.edu.tr

Öz

Türk tarihinin erken devirlerinden itibaren ortaya konmuş her türlü eserin bitkisel motifler, geometrik şekiller, çeşitli hatlar, figürlerle tezyin edildiği günümüze ulaşan örneklerden anlaşılmaktadır. Bu süslemeler arasında yer alan ve nesnel motifler grubunda değerlendirilen unsurlardan biri perdedir. Perde ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması, unsurun Batı etkisiyle Türk sanatında yer aldığına dair yanlış bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Bu çalışma, Batı sanatı vesilesiyle Türk tezyini sanatlarında kendine yer bulduğu söylenen perdenin; duvar resimleri, seramik, minyatür, resim ve mimari gibi unsurlar üzerinde bulunan örnekler eşliğinde, Hunlar döneminden itibaren Türk sanatında kullanım alanı bulunduğunu ve kökeninin Orta Asya Türklerine dayandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Dekorasyon, Tezyinat, Perde.

Curtains In Turkish Decorative Art

Abstract

It is obvious by the extant examples that every kind of artwork has been decorated by various motifs since the early periods of Turkish history. One of these decoration items which is evaluated among objective motifs is curtain. The fact that a detailed study has not been held on the mentioned motif accompanied a misconception that the motif ranks among Turkish art by the effect of the West. This study reveals that the curtain motif which is said to take place in Turkish decorative arts by the effect of Western art has indeed been used in Turkish art since the Huns era and originated by Middle Asia Turks to the accompaniment of examples on the elements such as frescos, ceramics, miniatures, drawings and architecture.

Keywords: Turkish, Decorative arts, Ornamentation, Curtain.

GİRİŞ

Türkler, ortaya koydukları her türlü eseri nebati, hendesi, figürlü, hat, mimari şekiller, eşya ve manzaralı bezemeler başlıkları altında toplanan çeşitli unsurlar (Doğanay, 2012, s. 81-83) ile tezyin etmişlerdir. Bu gruplar dâhilinde yer alan rumi, hatayi, bulut, yazı gibi motifler ya da insan ve hayvan figürleri üzerine yazılmış detaylı pek çok çalışma mevcut olmakla birlikte, erken devirlerden itibaren Türk süslemeleri arasında yer alan bazı motiflere ise neredeyse değinilmemiş ya da Batı kaynaklı olduğu vurgusuyla yüzeysel olarak ele alınmıştır. Söz konusu durumdan payını alan unsurlardan biri perdedir. Perdenin batı kaynaklı bir motif olduğuna dair bilgilerin yer aldığı ilk çalışma “Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı 1700-1850” isimli kitaptır. Burada Silsile adlı yazma eserde bulunan ve I. Selim’in tasvir edildiği minyatürde görülen perdenin, Avrupalı ressamın tablolarından esinlenilerek işlendiği belirtilmiştir (Renda, 1977, s. 35). Yine aynı yazar tarafından kaleme alınan “Osmanlı Minyatürü” isimli makalede, aynı minyatürden yola çıkılarak padişahların arkalarında gölgeli bir şekilde betimlenen perde motifinin, Avrupa resminden geldiği (Renda, 1997, s. 1270) vurgulanmıştır. Batı etkisiyle Türk tezyinatında yer bulduğuna dair bilgi içeren bir başka eserde “Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı” adlı kitaptır. Çalışmada çiçekli vazolar ve girlandların yanı sıra perdenin de batılı nitelikte motifler (Arık, 1988, s. 86) arasında olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinde perdenin ikonografisine değinilmiş, ancak önceki çalışmalar dayanak gösterilerek motifin Batı kaynaklı olduğu ve duvar resimlerinden önce minyatürlerde işlendiği (Okcuoğlu, 2000, s. 49) bilgisine yer verilmiştir. Söz konusu eserler, ilerleyen süreçte geç dönem Osmanlı süslemelerinin ele alındığı pek çok araştırmaya¹ temel teşkil etmiş ve her birinde perdenin batı kaynaklı olduğu vurgusundan öteye geçilememiştir.

Perde ile ilgili detaylı bir çalışma yapılmaması, erken tarihlerde ortaya konmuş yazınlardaki bilgilerin devamlılığını sağlamış ve bunun sonucunda da motifin Batı etkisiyle Türk sanatında kullanım alanı bulduğu fikri kabul görmüştür.

Bu çalışma ile dış tesirlerle süsleme sanatlarımızda görülmeye başlandığı söylenen perdenin, erken devirlerden itibaren Türk tezyinatında yer aldığı ve kökeninin Orta Asya’ya dayandığı, çeşitli kaynaklarda tespit edilen görseller eşliğinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

¹ İsmail Aytaç-Elif Çeri Temel, “Kayseri (Germir) İbrahim Akdağ Evinde Duvar Resimleri”, *Sanat ve İnsan Dergisi*, S. 1(2), 2009, s. 4-12; Şerife Tali, “Giresun Yağlıdere Tekke Köyü Cami Kalem İşi Bezemeleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7/31, 2014, s. 490-497; Gazanfer İltar, “Tekke Köyü Hacı Abdullah Halife Camisi Duvar Resimleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 42, Ankara 2014, s. 69-80, Ela Taş, Klasik Devir Galerili Türbe Süslemeleri İçinde Sultan III. Mehmed Türbesinin Yeri, *Ressjournal*, S. 2, 2015, s. 739-754; Celil Arslan-Mehmet Pınar, “Nevşehir Cami ve Mescit Mihraplarında Bezeme Anlayışı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 38, Kayseri 2015; Elif Gürsoy, “Uşak’ta Perde Motifli Mihraplar” *ASOS JOURNAL Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 10, 2015, s. 146-157; Osman Ülkü, “Osmanlı Mimarisinde Manzara Resimleri Süslemeciliği Bağlamında Koçarlı-Cincin Köyü Cihanoglu Hacı Abdülaziz Efendi Duvar Süslemelerinin Değerlendirilmesi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Ege Üniversitesi Yayınları S. XXV/2, İzmir 2016, S. 277-293; Gökben Ayhan, “Birgi Karaoğlu Cami’nin Vaaz Kürsüsü”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 39, Isparta 2016, s. 215-239; Eylem Yurdakul Tuğutlu, *Kayseri Mihrapları*, II. Baskı, Kayseri Belediyesi Yayınları, Kayseri 2019; Funda Naldan, “Geç Dönem Anadolu Kalemî Süslemelerine Yeni Bir Örnek: Kemaliye Orta Cami”, Erdem, S. 76, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 185-204 başlıklı makaleler perde motifinin batı kaynaklı olduğunu ve barok, rokoko, ampir tarzındaki yapılar da işlenen motifler arasında yer aldığına dair bilgiler içeren çalışmalardan bazılarıdır.

2. TÜRK TEZYİNATINDA PERDE

Türkler, yerleşik yaşama geçişle birlikte iklim ve coğrafyaya göre şekillendirdikleri bark adı verilen kalıcı konutlar inşa etmişlerdir. Pencereyi ya da penceresiz olarak tasarlanan bu yapılarda ortak bir cephe anlayışının olmaması Türklerin evin dışı yansıyan görüntüsüne çok önem vermediklerini göstermektedir (Ögel, 1978b, s. 65-69). Dış taraftaki bu aldırma tutuma karşın yaşamlarını sürdürdükleri iç mekâna özen gösterdikleri günümüze ulaşan buluntulardan, belgelerden ve tasvirlerden anlaşılmaktadır. Ele geçen bulgular iç mekân tasarımında mefruşatın büyük önem taşıdığını göstermektedir. Bilindiği gibi mefruşat; yaşanan mekânları döşemek amacıyla kullanılan halı, kilim, örtü, perde vb. şeyleri ifade etmektedir (Devellioğlu, 2010, s. 601). Bunlar soğuktan korunmak, mahremiyeti sağlamak ve iç mekâna estetik bir görüntü kazandırmak gibi amaçlarla kullanılmış döşeme unsurlarıdır.

Tarihsel süreçte evde sürdürülen hayatın gizliliği açısından kullanılan gereçler arasında ahşap pencere kapakları, mumlanmış bez ya da kâğıtları (Binan, 1997, s. 1443) ve perdeleri saymak mümkündür. İlk etapta türlü etkilerden korunmak amacıyla kullanılmaya başlanan bu unsurlardan perde, bir süre sonra dekorasyonun ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Aslı Farsça olan perde; kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü demektir. Estâr, icâh, sitr, sûtür gibi Arapça terimlerle özdeştir (Devellioğlu, 2010, ss. 1028, 269,467,1117, 1135). Orta Asya'da Türklere komşu olan Soğdakların yapılarında, çeşitli yerleri kapatmak için bu tür örtülerden istifade ettikleri ve bunları parde olarak isimlendirdikleri, Türklerin bu terimi onlardan aldıkları bunun yanı sıra "küşik, köşik" kelimelerini de perde yerine kullandıkları bilinmektedir (Ögel, 1978a, s. 240, 244).

Perde yalnızca pencereleri örtmek için kullanılmamış aynı zamanda gölgelik (çetr) olarak, iç mekânda bölmeler oluşturmak, yatakta yatan kişinin görünmesini önlemek ve bina cephelerine hareketlilik kazandırmak gibi amaçlara da hizmet etmiştir (Ögel, 1978a, s. 241, 244).

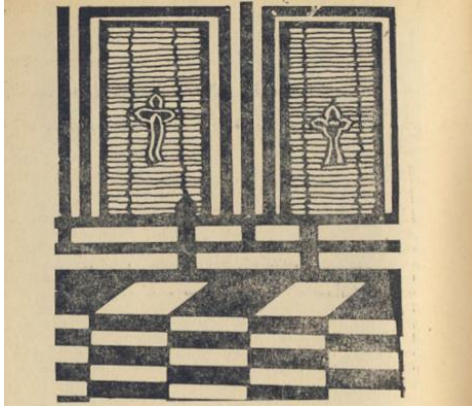
Orhun-Selenga bölgesinde MÖ. IV-II. yüzyıllar arasında varlık gösteren Hunların, ahşap direkler ve kamyş kullanarak, kafes örgü tekniğinde duvarlara sahip köşkler yaptıkları ve bunlara kumaştan yapılan perdeler astıkları araştırmalarla ortaya konmuştur (Esin, 2006, s. 130). MÖ. II. yüzyılda Asya Hunlarına bağlı Kırgızların (Taşağıl, 2012, s. 471) curt, boziy isimleriyle de bilinen daire biçimli, koni formunda kubbeye örtülü, keçe kaplamalı (Özünü, 2014, s.172) yurt tipi çadırların yanı sıra ordugâh olarak kurulan yerleşimlerde köşkler de inşa edilerek ikamet amaçlı kullanılmıştır. Bunlardan biri olan Abakan şehri köşkerinin; içte dar, dışta geniş pencerelere sahip olduğu ve bunların tahtaların örülmesiyle oluşturulan kafeslerle ya da kumaşlarla örtüldüğü bilinmektedir (Esin, 2006, s. 50).

Göktürk döneminde, Çin kültürünün etkisiyle inşa edilen köşkerde perde kullanıldığı günümüze ulaşan mezar taşlarında yer alan bazı ifadelerden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bir Çinli şairin de Türk çadırlarının her yanının yumuşak örtülerle döşeli olduğunu ve içlerinde salep renginde perdeler bulunduğunu bildirmesi, bunun yanı sıra Çin edebiyatında gök rengindeki otağın içinde keçe örtülere ve perdelere yer verildiğinin belirtilmesi de (Esin, 2006, s. 62, 128) Türkler için mefruşatın en önemlisi de perdenin seçkin bir yerinin olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yaşam alanında çeşitli amaçlarla değerlendirilen perdenin, yazılı belgeler ve görseller çerçevesinde Türkler tarafından erken devirlerden beri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu

tasarrufun sadece maddi boyutta kalmadığı, başlı başına bir motif olarak duvar resimlerinde, taş işçiliği, seramik, minyatür, resim gibi çeşitli alanlarda da süsleme amacıyla değerlendirildiği görülmektedir.

Türklerde perdenin tezyianatta kullanıldığını gösteren ilk tasvirler, 745 yılında Ötüken merkezli olarak kurulan Uygur dönemine (Çoruhlu, 2013, s. 247) ait yazmalarda ve duvar resimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yazmalarda; Budizm'i benimsemiş Uygur Türklerinin Doğu Türkistan'da göl ve nehir kenarlarında, korular içerisinde çeşitli yalı külliyele oluşturdukları, yapıların cephelerini aşı boyası ve yıldızla renklendirdikleri, çeperlerini pencerelerle donattıkları ve bunların tıpkı Kırgızlar dönemindeki gibi hasır örtüler (Görsel 1, 2) ya da perdelerle süsledikleri yer almaktadır. Arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan bulgular, bu bilgileri doğrulamaktadır (Esin, 1975, s. 3,4; Esin, 2006, s. 71).

Görsel 1. Uygur Çağı Penceresi
(B. Ögel)

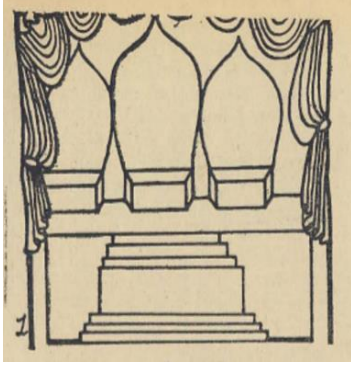

Görsel 2. Uygur Devri Köşkü
(E. Esin)

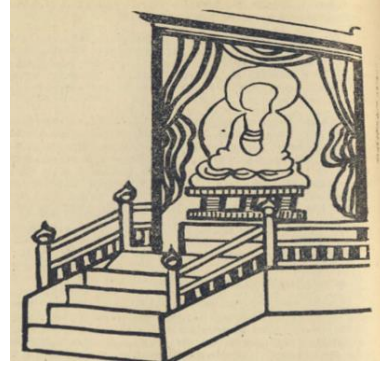
Yine bu süreçte perdenin, mimariyi tamamlamak ve ona estetik bir görüntü kazandırmak amacıyla yapıların cephelerine (Görsel 3) ve iç mekânlarına asılarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle taht köşklerinin, salonlarının ve tahtın arkasındaki duvarın gösterişli kılınmak istenmesi buraların perdelerle taçlandırılarak dekore edilmelerini beraberinde getirmiştir. Bu uygulama ile ortamın ihtişamının arttırıldığı, döneme ait duvar resimlerinden anlaşılmaktadır (Görsel 4-5).

Görsel 3. Perdeyle süslenmiş Uygur Köşkü (E. Esin)

Görsel 4. Perdeyle taçlandırılmış taht salonu (B. Ögel)

Görsel 5. Perde ile çevrelenmiş taht köşkü (B. Ögel)

Uygurlar; Kuça, Beşbalık, Turfan, Kızıl, Kumtura, Yarhoço, Murtuk, Bezeklik gibi şehirler kurmuş, bunları Maniheizm ve Budist etkiler doğrultusunda birer sanat merkezi haline getirmişlerdir. Türk resim sanatının en zengin grubunun ortaya konduğu bu süreçte, düzleştirilmiş duvar üzerine bazen de yaş sıva üstüne belirli bir plana göre dizilerek işlenmiş resimler yapılmıştır. Başta Buda öğretisi ve hayatı olmak üzere dinsel konular, Buda'ya çiçek adağı yapan prens ve prenses tasvirleri bu betimlemelerin konuları arasındadır. Bunlardan Bezeklik 19 numaralı tapınakta (Çoruhlu, 2013, s. 255-280) yer alan duvar resimlerinde ellerinde lotus çiçeği tutan prens ve prenseslerin, ortalarından düğümlenerek iki yana asılmış perdelerin arasında yer alması, perdenin Uygur dekorasyonunda ve süslemelerinde yer aldığını kanıtlamaktadır (Görsel 6, 7).

Görsel 6. Perdelerin arasına konumlandırılmış Uygur Prensi (Y. Çoruhlu)

Görsel 7. Perdeler arasında betimlenmiş Uygur Prens ve Prensisi (Y. Çoruhlu)

Soğdiana'da, başkent Balasagun olmak üzere kurulan Karahanlılar (840-1212) ve Gazne merkezli olarak varlık gösteren Gazneliler (913-1186) dönemlerinde, yerleşik yaşama geçişin artmasıyla birlikte, imar faaliyetlerinin hız kazandığı, çok sayıda dini ve sivil yapının ortaya konduğu bilinmektedir. Ancak bu süreçlerde kullanılan malzemenin büyük çoğunluğunu pasha ve kerpiç gibi dayanıksız malzemenin oluşturması birçoğunun

günümüze ulaşmasını engellemiştir (Cezar, 1977, s. 98; Merçil, 1996, s. 480-483). Günümüze herhangi bir bulgu ulaşmamış olmakla birlikte, Karahanlıların, arklarda donattıkları korularında kafesli pencereleri ve renkli camları olan köşklerinde (Esin, 1975, s. 4; Cezar, 1977, s. 379), Gaznelilerin de dikdörtgen formlu ya da yuvarlak kemerlerle taçlandırılmış açıklıklarla iç mekânlarını aydınlattıkları Leşker-i Bazar gibi saraylarında (Aslanapa, 2011, s. 47) Uygur geleneğini sürdürerek, ihtişamı arttırmak ve mahremiyet sağlamak gibi amaçlarla perdeden istifade ettikleri ve bunu süs unsuru olarak kullandıkları tahmin edilebilir.

Cend merkezli bir beylik olarak Selçuk Bey tarafından kurulan İran Selçukluları, ilerleyen yıllarda Horasan ve Nişabur'u ele geçirerek siyasi merkez yapmış ve büyük bir devlet olarak varlık göstermişlerdir (Sümer, 2009b, s. 365-367). Merv, Rey, Isfahan, Belh, Herat, Kazvin, Kum gibi İran şehirlerini sosyo-ekonomik açıdan kalkındıran ve kültürel açıdan geliştiren Selçuklular (Cezar, 1977, s. 283; Özgüdenli, 2009, s. 375; Aslanapa, 2011, s. 89), bu şehirlerin bazılarında Orta Asya geleneğini sürdüren dört eyvanlı, avlulu köşkler ve saraylar inşa ettirmişlerdir (Esin, 1975, s. 4; Cezar, 1977, s. 290; Arık, 2017, s. 73). Bu sarayların özellikle taht odasına önem verdikleri ve duvarlarını bitkisel süslemeler, geometrik şekiller ve figürlerle donattıkları bilinmektedir (Arık, 201, s.96).

Selçuklu Sultanlarının taht odalarını gösteren tasvirler, 1306-10 yılları arasında Reşidüddin Fazlullah Hamedâni tarafından kaleme alınan Câmîu-t-Tevârih isimli yazma eserde görülür (İndirkaş, 2002, s. 137, 141). Neredeyse aynı kompozisyon şemasına sahip olan tasvirlerde, Sultan Alp Aslan, Sultan Melikşah, Sultan Sancar, Berk Yaruk gibi Selçuklu Sultanları tahtta otururken gösterilmiştir. Minyatürlerin çalışmamız açısından önem taşıyan noktası bünyelerinde bulundukları perde motifleridir. Minyatürlerde, tahtında bağdaş kurmuş şekilde oturma pozisyonunda tasvir edilen sultanların üst kısımlarının perde ile dekore edildiği görülür. Bu düzenlemeden yola çıkarak, taht odasının dekorasyonunda Türk geleneğinin sürdürüldüğü ve perdenin değerli bir unsur olarak süsleme amaçlı olarak kullanıldığı söylenebilir (Görsel 8). Söz konusu tasvirlerde perdenin hemen sultanın üstünde olacak şekilde nakşedilmesi, bunun hükümdarlık alametlerinden biri olduğunu düşündürülebilir. Bu uygulama, Uygur dönemine tarihlendirilen Bezeklik duvar resimlerinde yer alan prens tasvirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Uygur fresklerinde hükümdarların, genellikle iki yanına ya da üstüne perde asılması, düşüncemizi doğrular niteliktedir.

Görsel 8. Sultan Berk-Yaruk İbn Malik Şah (Z. İndirkaş)

Yine Büyük Selçuklular zamanında İran Keşan'da yapılmış 1187 tarihli sırlı kâsede perde örgesine yer verildiği görülmektedir. Bünyesinde barındırdığı ağaç ve hayvan tasvirleri nedeniyle bahçe ortamı hissini uyandıran bu eserde (Görsel 9) bazı figürlerin, başlarındaki taçları sebebiyle saray erkânından oldukları izlenimi edinilmektedir. Söz konusu kişilerin üstlerinde, hükümdarlık alametlerinden biri olan ve çetr (gölgelik) olarak kullanılan perdeye yer verildiği görülür (Ögel, 1978a, s. 241).

Görsel 9. Kâse

<https://tr.pinterest.com/pin/490610953128581164> [Erişim:01.06.2019]

1961 yılında Diyarbakır İç Kalesinde yapılan kazılar sonucunda (Aslanapa, 2011, s. 101), Artuklular'a (1098-1234) ait bir saray kalıntısı ortaya çıkarılmıştır (Esin, 1975, s. 4; Aslanapa, 2011, s. 101). Günümüze ulaşmayan bu yapı topluluğunun birçok oda ve salondan oluştuğu ve cephelerinde pencerelere yer verildiği kaynaklarda yer alır (Arık, 2017, s. 123). Tasvir içeren yazma eserlerin, seramiklerin ya da ahşap parçaların sınırlı olması, bu süreçte dekorasyon ya da süs unsuru olarak perdenin kullanıldığına dair fikir üretmemizi zorlaştırmaktadır.

Kutalmışoğlu Süleyman Şah önderliğinde, İznik merkezli olarak kurulan (Türkiye) Selçuklu Devleti (1075-1308) zamanında (Sevim-Merçil, 1995, s. 422), siyasal ve sosyal anlamda gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra kültürel faaliyetlere girişilmiştir (Sümer, 2009, s. 381). Kültürel çalışmaların konumuza ışık tutan önemli bir grubunu yazma eserlerde bulunan minyatürler oluşturur. Söz konusu yazma eserler, yalnızca içerdikleri bilgilerle değil, bünyelerinde barındırdıkları tasvirlerle de dönem yaşantısına ışık tutmaları açısından önem taşımaktadır.

Anadolu Selçukluları devrinde resimlenen yazmalardan birisi Varka ve Gülşah'tır. Bu yazmanın resimli tek nüshası, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alır (İnal, 1995, s. 49-50). Bünyesinde yer alan minyatürlerden birinde, Gülşah, çadırda otururken gösterilmiştir. Çadırın sağ tarafında başı haleyle çevrelenmiş bir kadına ve solda ise birbirlerinin kuyruğunu ısırarak iki kediye yer verilmiştir (Görsel 10). Tasvirin çalışmamız açısından dikkat çeken kısmı, çadırın pembe renkli bir perdeyle taçlandırılmış olmasıdır. Söz konusu düzenleme, Anadolu Selçukluları döneminde perdenin günlük hayatta kullanılan

bir unsur olduğunu ve dekorasyonda yer tuttuğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye Selçukluları döneminde câme-bâf, nessâc, bâfende olarak tanımlanan dokumacı gruplarının var olduğu ve bunlardan câme-bafların kumaşın yanı sıra perde dokudukları da kaynaklarda geçmektedir (Merçil, 2000, s. 18-19).

Görsel 10. Gülşah'ın Çadırda Üzülmesi (Y. Çoruhlu)

Bu süreçte Násirüddin Muhammed tarafından yazılan bir diğer yazma eser ise Dakáiku'l Hakáik (Gerçeklerin Ayrıntıları)'tir (Görsel 11). Farsça olarak yazılan eser; gök cisimleri, hayali yaratıklar ve büyü gibi konuları içermektedir. Bu yazmada; deniz, yeryüzü ve cennetin bir arada tasvir edildiği "Dünya'nın Sınırı" isimli minyatürde en üstte yer alan ve mavi renkle betimlenen cennete, yuvarlak kemerle taçlandırılmış önünde kanatları olan bir kapıdan girildiği görülmektedir (Pancaroğlu, 2015, s. 584). Bu uygulama, Anadolu Selçuklu dönemi sivil mimarisinde belirli açıklıkların ahşap kapaklarla kapatıldığına işaret etmekle birlikte bunların perde yerine de kullanıldığını varsaymak mümkündür. Cennete kanatları olan bir kapıdan geçerek girileceği düşüncesi, ilerleyen süreçte mihraplara işlenecek olan perde motifinin sembolizmini de bünyesinde barındırmaktadır.

Görsel 11. Dünyanın Sınırı (O. Pancaroğlu)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol saldırıları sonucunda dağılması ile Karamanoğulları, Candaroğulları, Dulkadiroğulları, Osmanoğulları gibi beylikler teşekkül etmiştir. Bu süreçte, Anadolu'da, taş temeller üzerine, ahşap çatıklı, kerpiç dolgulu profan yapılar inşa edildiği bilinmekle birlikte sürece ait sivil mimari örnekleri günümüze

ulaşmamıştır (Kuban, 2018, s. 7). Yapıların pencere düzenlemeleri ve bunları kapatmak için kullanılan unsurların geleneğin devamı olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Bu beylikler arasında yer alan ve ilerleyen süreçte Dünya İmparatorluğu olan Osmanlılar mimari, süsleme, kitap sanatları gibi birbirinden farklı alanlarda ortak üslup anlayışına sahip göz alıcı eserler ortaya koymuştur. Dönemi ele alan yayınlarda, Osmanlı evlerinin İslami gelenekler doğrultusunda şekillendirildiği, bunların mahremiyet duygusu sebebiyle duvarlarla kuşatıldığı ve pencerelerinin kafeslendiği (Kuban, 2018, s. 14), yanı sıra tahta kepenklerden istifade edildiği belirtilmektedir (Esin, 1975, s. 6; Kuban, 2018, s. 119). Henüz büyük boyutlu camların üretilmemesi, pencerelerin küçük camlar ya da önceden olduğu gibi yağlanmış kâğıtlarla kapatılması geleniğinin devamını sağlamıştır (Kuban, 2018, s. 121,122). Mimarideki bu kurguyla birlikte iç mekânda göçer gelenekler doğrultusunda halı, kilim gibi dokumalardan istifade edilmiştir (Kuban, 2018, s. 193) Bu bilgileri, yazma eserlerde gerçekçi bir yaklaşımla ele alınmış ve pek çok ayrıntı içeren minyatürler doğrulamaktadır. Erken ve Klasik dönemlere tarihlendirilen pek çok tasvirde, mekân kurgusu oluşturma isteği sütun, kemer, kubbe gibi mimari unsurların yanı sıra halı, perde gibi mefruşat ürünlerinden yararlanma gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Pencereleri kapatmak için de perde gibi unsurlardan istifa edildiği minyatürlerden anlaşılmaktadır.

II. Bayezid dönemi yazmalarından biri XIV. yüzyılda İranlı şair Emir Hüsrev Dehlevi tarafından yazılan Hamse'nin, Heşt Bihışt adlı mesnevisidir. Yazma, ava düşkünlüğüyle bilinen Behram Gur'u ve onu bu zafiyetinden vazgeçirme amacını konu edinmiştir. Buna göre yedi farklı renkte yedi köşk inşa edilmiş olup her birine de birer prenses yerleştirilerek Behram'ın onlarla vakit geçirecek avı unutmaması amaçlanmıştır (And, 2017, s. 40). Siyah Köşk ismini taşıyan tasvir (Görsel 13), belirtmiş olduğumuz sivil mimari kurguyu yansıtmakla birlikte perde unsurunun kullanıldığı en erken örneklerden biridir. Minyatürün merkezinde yer alan prenses ve Behram Gur'un arkasında yer alan mavi çatılı ve kubbeli iki katlı köşkün, birinci katı kalın bir duvar gibi diğer birimleri çevreleyecek şekilde tasarlanmış ve ortada geniş iki yanda dar pencerelerle hareketlendirilmiştir. Dar olanlarda işlemeli kapaklar kullanılırken, kare biçimli, sarı söveli geniş pencerede, pililerle hareketlendirilmiş ortasından düğümlenerek sol tarafa asılmış yeşil perdeye yer verilmiştir.

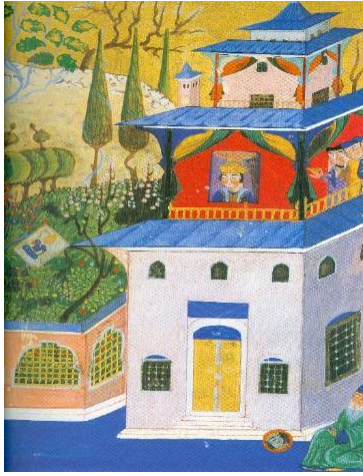

Görsel 13. Siyah Köşk (M. And)

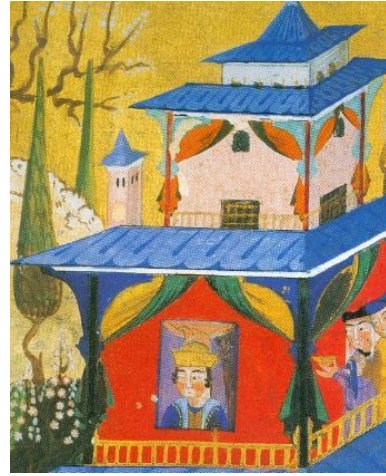

Görsel 13'ten kapak ve perde detayları

Yine bu dönemde istinsah edilmiş yazma eserlerden bir diğeri Hâtîffî'nin Şirin û Hüsrev adlı mesnevisidir. New York Metropolitan Müzesi İslami Eserler seksiyonunda yer alan ve XV. yüzyılın sonuna tarihlendirilen nüshasında bulunan minyatürlerde Osmanlı Dönemi evleri betimlenmiştir. Yazmada Şapur'un, Şirin'i gizli bir şekilde izlerken tasvir edildiği bir minyatürde (Bağcı vd, 2006, s. 44, 45) (Görsel 12) yer alan mimari kurgu, bize Uygur devri köşklerini hatırlatır. Kademeli yükselişe sahip tasarımı olan köşkün, üç katlı olduğu ve her katında da aydınlık mekân yaratmak amacıyla pencerelere yer verildiği görülür. Buradaki önemli husus köşkün ikinci ve üçüncü kat cephe köşelerinin dekorasyonunda tıpkı Uygur köşklerinde olduğu gibi perdelerden istifade edilmesidir (Görsel 3). Kare forma sahip birimler dört köşede, ortalarından bağlanmış farklı renklere sahip perdelerle desteklenmiştir. Bu düzenleme, Osmanlı'nın erken döneminde perdenin dekorasyon unsuru olarak değerlendirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

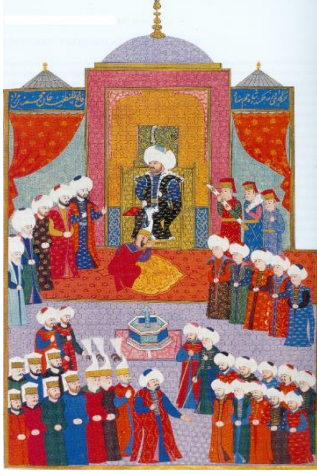

Görsel 12. Şapur, Şirin'in köşkü önünde
(S. Bağcı vd.)

Görsel 12'den perde detayları

Perde motifinin Osmanlılar zamanında kullandığına dair betimlemelerden bir diğeri Hünernâme'de karşımıza çıkmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığında 1523 numara kaydıyla karşımıza çıkan bu yazma eser bilindiği gibi III. Murad'ın emriyle 1579-1580 yıllarında Seyyid Lokman tarafından kaleme alınmış ve minyatürleri de Üstad (Nakkaş) Osman ve ekibi tarafından nakşedilmiştir (Ertuğ, 1998, 484). Kuruluş devri ve onu müteakiben Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar olan süreci ele alan Şehname niteliğindeki bu eserde Nakkaş Osman tarafından betimlenen II. Mehmed'in Edirne'de cülusunu (Görsel 14) itina ile konu edinen minyatürde; Padişah merkeze alınmış ve saray erkânı da hiyerarşik düzende, simetrik şekilde onun iki tarafına yerleştirilmiştir. Burada konumuz açısından dikkat çeken nokta, perde unsurunun Fatih Sultan Mehmed'in her iki yanına asılmış olarak ele alınmasıdır. Bu vesileyle bir iç mekân görüntüsü de elde edilmiştir. Kırmızı renkte verilen perdelerin penç desenleriyle tezyin edilmesi dikkat çeken diğer bir noktadır ki bu yaklaşım, nakkaşın ayrıntıya verdiği önemin göstergesi olmakla birlikte, saraydaki mekân düzenlemesini gerçekçi bir şekilde ortaya koyması açısından da önemlidir. Ayrıca Sultan'ın iki yanına perde asma uygulamasının da Uygur geleneğinin uzantısı olduğu aşikârdır (Görsel 6, 7).

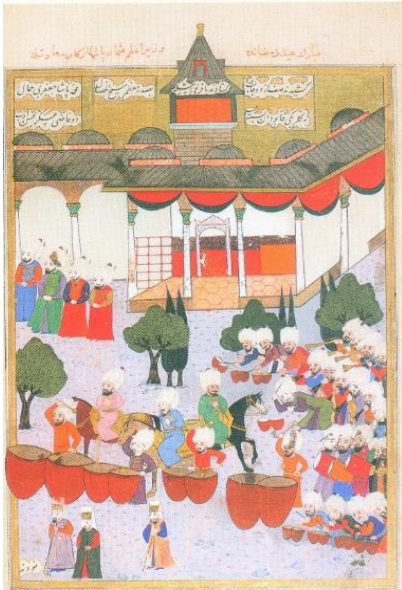
Görsel 14. II. Mehmed'in Cülusu

(M. And)

Görsel 14'ten detay

Bu süreçte, Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman ekibi tarafından ele alınan bir diğer eser, Sultan III. Murad Şehinşahnamesi (Şehname-i Sultan Murad)'dir. XVI. yüzyıla tarihlendirilen ve toplam 95 minyatürü içeren iki ciltlik bu eser; Sultanların hayatlarını, seferleri, fetihleri, eğlenceleri, vezir kabullerini, ilmi çalışmaları konu edinmiştir (Aksu, 1981, s. 7-8). Söz konusu eserin ikinci cildindeki 1597'ye tarihlendirilen Bayramlaşma sahnesi (Görsel 15), konumuz açısından değerlidir. Çift sayfada tasvir edilen ve Osman Paşa'nın Sultan'ın divanına kabulünü gösteren minyatürün sağ tarafında Adalet Kulesi betimlemesi yer almaktadır (Bağcı vd., 2006, s. 153). Kulenin etrafını çevreleyen ve revak kısmını oluşturan sütunların, üst taraftan kırmızı zeminli, siyah konturlu, bombeli perdelerle süslediği görülmektedir. Bu yaklaşım tarzı da aklımıza, Uygur evlerinin dış cephelerine estetik görünüm vermek amacıyla astıkları perdeleri getirmektedir.

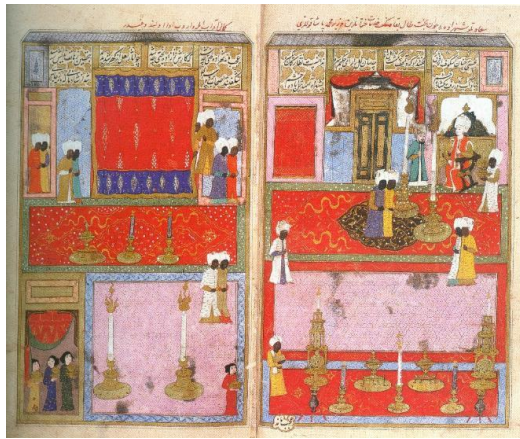
Görsel 15. Bayramlaşma (S. Bağcı

vd.)

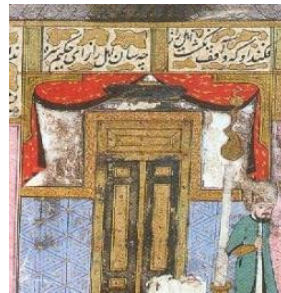
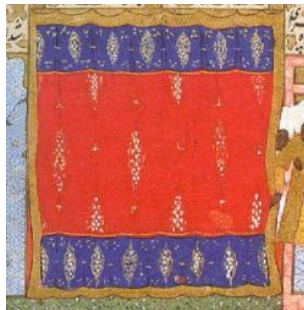

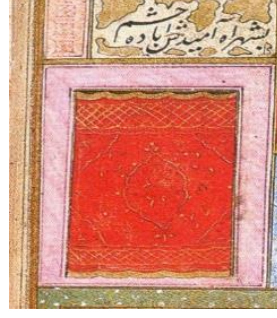
Görsel 15'ten detay

Şehinşahname II'de yer alan ve Vezir Mehmed Paşa'nın Şehzade Mehmed'in huzuruna çıkışını gösteren minyatürde harem ortamı tasvir edilmiştir (Görsel 16.) (Bağcı vd., 2006, s. 154). Burada dikkat çeken husus, duvara ve kapıların üstlerine asılan perdelerdir. Bunlardan biri; sol üstte yer alan, ana zemini kırmızı, üst ve alt kenarlarda şemse motifleriyle bezenen, lacivert renkli bordürlere sınırlandırılmış olanıdır. Bir diğeri hemen bunun sol alt köşesinde her iki yüzü kırmızı ve yeşil gibi farklı renklerle tasarlanmış ve büzülerek, kapının sol kenarına asılmış şekilde işlenmiştir. Seyirciye dönük kırmızı yüzde sarı renkte işlemelere yer verilmiştir. Üçüncü perde ise sağ sayfanın hemen merkezinde, kapının üst kısmında görülmektedir. Simetrik bir şekilde büzülerek, iki tarafa sarkacak biçimde tasvir edilen bu perdede de ana renk, kırmızı olup yüzeyi nakışlıdır. Dördüncü örnek ise hemen bu kapının solunda yer alan ve kapı görevi gören, üzerinde sarı desenler bulunan kırmızı zeminli olanıdır. Bu düzenleme saraya ait birimlerde dekorasyona önem verilmesini göstermesinin yanı sıra perdenin Osmanlı saray yaşamındaki yerini de ispatlamaktadır. İç mekân duvarlarına, kapılarına dokuma asma geleneğinin erken devir Türklerinden süregelen bir gelenek olduğunu söylemek mümkündür. Bilindiği gibi İç Asya'da hüküm sürmüş Türkler, yurt tipi çadırlarının kerege denilen ana iskeletini keçelerle kapladıktan (Çoruhlu, 2013, s. 120) sonra estetik görünüm elde etmek istemişler ve bunu gerçekleştirmek için de rengârenk yaygıları, hem çeperlere asmışlar hem de çadırın giriş kapısını bu dokumalarla perdelemişlerdir.

Görsel 16. Şehzade Mehmed'in Huzurundaki Vezir Mehmed Paşa (S. Bağcı vd.)

Görsel 16'dan detaylar

Ele geçen bulgular, söz konusu motifin kullanımının, minyatürlerle sınırlı kalmadığını göstermektedir. İznik'te yapılan kazılarda elde edilen ve Milet İşi olarak adlandırılan bir grup seramikte, bitkisel desenler ve figürlü süslemelerin yanında, mimari şekillerin de süsleme amacıyla değerlendirildiği görülmektedir. Buluntular arasındaki bir kâsede (Görsel 17), süsleme olarak bir köşk betimlenmiştir. İki katlı izlenimi veren ve ortasında gül pencere barındıran dikdörtgen formlu olarak tasarlanmış ve üstü soğan kubbe ile örtülmüş bu yapının, hemen önünde bir çıkmaya yer verilmiştir. Balkon şeklinde tasarlanan bu birimin görünen yüzeyi, Uygur köşklerinde olduğu gibi, perdeyi andıran bir kumaşla hareketlendirilmiştir.

Görsel 17. Milet İşi kâse

Görsel 17'den detay

<http://www.antikalar.com/iznik-seramikleri> [Erişim: 05.07.2019]

Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-66), Kırkçeşme sularının İstanbul'a dağıtımı amacıyla Eğrikapı'da sur dışında bir maksem inşa edilmiştir. Savaklar Çeşmesi olarak bilinen bu yapının, Mimar Acem Ali tarafından yapıldığı bilinmektedir. Söz konusu yapı; I. Abdülhamid, III. Selim, II. Mahmud zamanlarında onarım geçirmiştir (Ertuğrul, 1994, s. 496). Kare tabanlı olarak tasarlanan çeşmenin ön cephesinde, geniş bir yuvarlak kemerle oluşturulmuş niş içinde; mermerden dikdörtgen formlu bir ayna taşı mevcuttur (Görsel 18). Taş, bünyesinde barındırdığı süsleme unsurları ile klasik dönem özelliklerini taşımaktadır. Dört köşesinde stilize edilmiş bitkisel motiflere yer verilmiş ve iki tarafında palmet desenleriyle taçlandırılmış altıgen formlu kartuşun ortasındaki musluğun hemen üst kısmında da klasik dönem minyatürlerinde görülen perde motiflerini andıran bir tasarım, aşağı doğru sarkmış şekilde ve alçak kabartma tekniği kullanılarak işlenmiştir. Bu

uygulama, taş eserlerde de süsleme amacıyla perdeden yararlanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Görsel 18. Savaklar Çeşmesi

(Eğrikapı Maksemi)

Görsel 18'den ayna taşı detayı

Osmanlılar zamanında çini, ahşap, taş gibi malzemelerin yanı sıra boya ve fırça ile yapılan kalem işi bezemelerde süslemede kullanılmıştır. Uygulanan kompozisyonlarda bitkisel motiflerin yanında, mimari görünüm ve nesnel bezemelere de yer verilmiştir. Çalışmamız açısından dikkat çeken bir örnek, Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde bulunmaktadır (Görsel 19). 1600'lü yıllara ait olan bu bezemde, deniz kenarında bulunan ve çevresi duvarlarla çevrilmiş bir yalı tasvir edilmiştir. İki yanda simetrik şekilde konumlandırılmış merdivenlere sahip, iki katlı yapının, ön kısmına revaklı bir düzenlemenin hâkim olduğu görülmektedir. Arka fona ise geniş bir arazi, evler ve gökyüzü yerleştirilmiştir. Tüm manzara, üst kısma asılmış, iki boğumlu ve önceliklerden farklı olarak sağ taraftan sarkan bir perdeyle taçlandırılmıştır. Bu uygulama ile manzaranın, karşı taraftaki başka bir evin penceresinden izleniliyormuş hissi uyandırılmış ve resme derinlik kazandırılmıştır. İlerleyen süreçte oldukça sık bir uygulama alanı bulacak olan bu tarz görünüm, iç mekânın kapalı dünyasının dışarıya açılması şeklinde yorumlanmaktadır (Okçuoğlu, 2000, s. 50).

Yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen 1683 tarihli II. Viyana kuşatması, Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası olmuş ardından on altı yıl sürecek savaşlar başlamıştır. Bu süreçte savaşlar için büyük harcamalar yapılması, Padişahların kısa süre görevde kalmaları gibi nedenler, Rumeli ve Anadolu'da gerçekleştirilecek inşaa faaliyetlerini sınırlandırmış, ancak Saraçhanebaşı Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi ve Fatih Feyzullah Efendi Medresesi gibi küçük ölçekli yapılar inşa edilebilmiştir (Aslanapa, 1986, s. 425). Osmanlı İmparatorluğu'na geniş topraklar kaybettiren ve 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile son bulan savaşlar sonunda Osmanlılar, eksikliklerini fark etme fırsatı yakalamış, siyasi ve askeri alanda yenilikler yapılması gerekliliğini hissetmiş, atılacak adımlarla eski refaha kavuşulacağına inanmıştır (Özcan, 2004, s. 246-49). Rahata ulaşma yolunun, Avrupa'nın örnek alınmasıyla yapılacak reformlardan geçeceğine dair inanç neticesinde, Batı'yı tanıyan ve buradaki gelişmeleri yakından takip eden Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda yapılacak girişimler için gözlem yapması amacıyla Sultan III. Ahmed ve Sadrazam tarafından Yirmi Sekiz Çelebi

Mehmed Efendi, Fransa'ya gönderilmiştir. Onun, beş aylık görevi süresince edindiği izlenimlerin, saray tarafından dikkate alınması sonucunda özellikle mimari ve askeri alanda yenilikler yapma yoluna gidildiği görülmektedir (Kuban, 2016, s. 506-507). Fransa etkisiyle meydanlar çeşmelerle zenginleştirilmiş, Sadabad; kanallar, bentler, havuzlar ve kasırlarla donatılmıştır. Söz konusu yapılar Safevi kültürünün uzantısı olan bitkisel bezemelerle tezyin edilmiştir. Lale Devri olarak adlandırılan bu süreçte, siyasi ve sanatsal açılımlar gerçekleşmiş ve ilerleyen süreçte, Osmanlı mimarisini de etkileyen batılı üsluplara geçiş dönemi oluşturulmuştur. Bu devrin belirgin süslemelerini; panolara hakkedilerek işlenen vazoda çiçekler, sepet içerisinde meyveler, çelenkler oluşturmuştur (Kuban, 2016, s. 509).

Görsel 19. Yalı Tasviri (E. Esin)

Lale Devri'nin sona ermesiyle 1735 yılından itibaren, Avrupa'da etkili olan Rokoko tarzı, mimariye yansımaya başlamış ve hemen ardından da Barok üslubun etkileri görülmüştür. İlerleyen süreçte, her iki stilin paralel bir şekilde mimariye uygulanması izlenir (Kuban, 2016, s. 505). Eğrisel hatlar, kırık kemerler, akantus yaprakları, S-C kıvrımları, istiridye motifleri, geniş saçaklar, derin yivlerle hareketlendirilmiş sütunlar, vitraylar bu süreçte yaygın kullanım alanı bulmuştur (Atasoy, 1992, s. 82-83). Burada dikkat edilmesi gereken husus Batı etkisiyle uygulanan motifler arasında perdenin olmamasıdır.

1804 yılında Fransa'da Antik Yunan, Roma ve Mısır temelli olarak gelişen, kask, balta, silah, bayrak, davul, mask, zafer imgeleri gibi savaşı çağrıştıran bezemeleriyle İmparator Napoleon'un, Mısır ve İtalya'da kazandığı zaferleri sembolize etmek isteyen Ampir üslup ortaya çıkmıştır (Germaner, 1997, s. 88). Görüldüğü gibi Ampir üslubun temel bezemeleri savaş ve zafer odaklıdır. Bir mefruşat olarak perdenin, herhangi bir malzeme üzerine çeşitli tekniklerde bir motif olarak işlendiği görülmemekle birlikte, mekânı görsel açıdan daha alımlı hale getirmek amacıyla dekorasyonda kendine yer bulduğu söylenebilir.

1808 yılından itibaren Osmanlı mimarisinde etkisini göstermeye başlayan ampir üslup etkisini; Tophane Nusretiye ve Ortaköy Büyük Mecidiye camileri, Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayları, çeşitli köşk, konak, yalı gibi yapılarda göstermiştir (Kuran, 1997, s. 1397). Söz konusu yapılarda antik başlıklarla taçlandırılmış pâyelerle bölünen duvar yüzeyleri; Batı tarzında manzara resimleri, matematiksel aletler, çalgı takımları, askeri

armalar, stilize edilmiş bitkisel süslemeler arasına gizlenmiş hayvan figürleri, çelenkler ve Türk kültürünün uzantısı olan perdelerle tezyin edilmiştir.

Türk kültürüyle sentezlenerek uygulanan Ampir üsluplu yapılardan biri olan 1826 tarihli Nusretiye Camii'nin son cemaat yeri mermer korkulukları (Görsel 20) ve minaresinde, kabartma tekniğiyle işlenmiş perde motifleri mevcuttur. Bunlar düzenleme açısından farklı Türk devletleri tarafından ortaya konan örneklerle benzerlikler taşımaktadır. Bir diğer örnek ise Ortaköy'de yer alan ve 1856 yılında inşa edilen Büyük Mecidiye Camii'dir. Yapının kubbesindeki kalem işi tekniğiyle yapılan pencere formundaki süslemelerin, yine aynı teknikle uygulanan kıvrımlı perdelerle desteklenmiş oldukları ve bu sayede üç boyutlu görünüm elde edildiği dikkat çekmektedir. Keza Sultan Abdülmecid zamanında yaptırılan Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nun kubbesinde de aynı uygulamaya yer verilmiştir (Görsel 21). Kocamustafapaşa Küçük Efendi Camii'nin dış duvarındaki II. Mahmud Çeşmesi'nin alınlık kısmında, iki yana sarkmış şekilde tasarlanan perde örgesi dikkat çekicidir. Bunların yanı sıra Fatih'te yer alan Nakşidil Sultan Türbesi'nin cephesinde görülen oval pencerelerin üst kısmında, İstanbul Deniz Müzesi bahçesinde yer alan Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi ayna taşında (Görsel 22) kabartma teknikli perde motiflerine yer verilmiştir.

Görsel 20. Nusretiye Camii son cemaat yeri korkulukları

Görsel 20'den perde detayları

Görsel 21. Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu kubbesi

Görsel 21'den perde detayları

Görsel 22'den detay

Görsel 22. Kaptan-ı Derya Cezayirli
Gazi Hasan Paşa Çeşmesi ayna taşı

Sultan I. Ahmed Han'ın ayakta, bir masaya yaslanmış şekilde tasvir edilmiş olduğu renklendirilmiş gravür örneğinde (Duran, 1999, s. 148), hemen Sultan'ın sol arkasında oldukça kalın bir kumaştan imal edilmiş olduğu izlenimi uyandıran bir perde yer almaktadır. Ortamın ihtişamını arttıran ve resme derinlik katan perde motifi, kurgusu itibarıyla Uygur dönemi süsleme anlayışını hatırlatmaktadır.

Reformist padişahlardan biri olan Sultan Abdülmecid'in (1839-1861), Eyüp Sultan'dan Saraya dönüşünü betimleyen Mevlut Alayı (Duran, 1999, s. 272) isimli tablonun ayrıntılarında perde motifleri dikkat çekmektedir. Tablonun merkezine alınan Padişahın iki yanına diagonal eksende asker grupları yerleştirilmiş ve bu şekilde derinlik etkisi yaratılmıştır. Kompozisyonun solunda Eyüp Külliyesi görülürken sağ tarafta mimari ile aynı düzlem üzerine yerleştirilmiş sıra evler mevcuttur. Sıra evlerin pencerelerinde, daha önce bahsettiğimiz ve mahremiyet duygusuyla kullanılan kafes örgülerin arkasında perde motifleri işlenmiştir.

Perde motifinin kullanımının İstanbul ile sınırlı kalmadığı, Anadolu'da pek çok camide kendine yer bulduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Cincin Cihanoğlu, Acıpayam Yazır, Akköy Yukarı, Baklan Boğaziçi, Civril Savranşah, İzmir Orhan, Kula Emre Köy camileri (Yurtsal, 2009:136), Bursa Ulu, Yıldırım Bayezid, Hüdavendigâr camileri, Osman Gazi, Orhan Gazi, Gülruh Hatun türbeleri, Sakarya Geyve'de Elvan Bey İmaret, Bozören Eski ve Bağcaz köyleri camileri, Akyazı Çengeller ve Boztepe Çatalkaya camileri (Çoruhlu-Alkan, 2017, s. 898-908), Uşak Merkez Ulu, Karaali, Kurşunlu, Boduroğlu, Cinibiz (Gürsoy, 2015, s. 150) gibi çok sayıda eserde perde örgesine yer verilmiştir. Söz konusu örneklerin büyük bir kısmı mihrap nişine işlenmiş olarak karşımıza çıkar. Bu uygulama perdenin, simgesel olarak bu dünya ve öteki dünyayı birbirinden ayırması, bu âlemden öteki âleme geçiş şeklinde yorumlanmaktadır (Okçuoğlu, 2000, s. 51).

Motifin, Çağdaş Türk resminde de ele alındığı görülür. Feyhaman Duran, Şevket Dağ, Mihri Müşfik Hanım, Hoca Ali Rıza Efendi gibi sanatkarlar, resimlerinde süs unsuru olarak perdeye yer vermiş ressamlarımızdan bazılarıdır.

Türk resminin önde gelen temsilcilerinden biri Şevket Dağ'dır (1876-1944). İstanbul'u işlediği çalışmalarında; dinsel mekânları, sokakları, evleri, mesire yerlerini büyük bir ustalıkla ele almıştır. Onun, konularının önemli bir grubunu da Boğaziçi görüntüleri

oluşturmaktadır. Bunlardan birinde, Boğaz'a nazır bir evin içinden karşı kıyının tasvir edildiği görülür. İç mekân (enteriyör) ressamı olarak da tanınan Dağ'ın (Giray, 2009, s. 88), burada bir dekorasyon unsuru olarak perdeye yer vermesi dikkat çekicidir. Üzerinde rengârenk minderlerin bulunduğu sedir, kanatları iki yana açılmış pencerenin önüne konumlandırılmıştır. Sol taraftaki kanadın arkası boş bırakılırken, sağdakinin gerisinde, üstünde mavi desenler bulunan hafif pilili bir perde mevcuttur. Osmanlı Saray hayatının yanı sıra sivil yaşamda da mefruşat olarak, perde kullanıldığını sunması açısından önemli bir örnektir (Görsel 23).

Devrin ileri gelenlerini ele aldığı portre ve figür çalışmalarıyla tanınan ve ilk Türk kadın ressamlarımızdan biri olan Mihri Müşfik'in (1886-1950?) (Arslan, 1997, s. 1244) Naile Hanım isimli yağlı boya tablosu da konumuz açısından dikkat çeken örneklerden biridir (Görsel 24). Resmin merkezine konumlandırılmış figür, oldukça gösterişli bir odada, sedir üzerinde otururken betimlenmiştir. Onun, hemen solunda ucunda püskülleri olan fon bağı ile sağ tarafa doğru ve üzerinde sarı renkli desenler bulunan mavi zeminli bir perdeye yer verilmiştir. Bilindiği gibi Naile Hanım, bir ayan reisi olan Ahmet Rıza Bey'in annesidir ve bu tablo, bir ayan evinin dekorasyonunu da bizlere sunması açısından önem taşımaktadır (Seyran, 2005, s. 66).

Görüldüğü üzere perde motifi, Türk sanatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kullanımı geç dönemde artmış olmakla birlikte, Türklerin erken devirlerden beri her türlü eser üzerine incelikle işlediği bir bezeme unsuru olmuştur.

Görsel 23. Manzara

(K. Giray)

Görsel 24. Naile Hanım Portesi

(T. Toros)

SONUÇ

Türklerin; konar-göçer, yarı yerleşik ve yerleşik yaşam biçimlerini benimsedikleri ve bu süreçlerde, yurt adı verilen çadırları ya da kale tipi yerleşmeleri mesken olarak kullandıkları bilinmektedir. Uygurlar döneminde özellikle din değiştirmenin etkisiyle yerleşik kültürün kalıcı hale gelmesi iklim ve coğrafyaya göre şekillenen, çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan ve bark olarak adlandırılan konutların inşa edilmesinin önünü açmıştır. Bu evlerin düşey yüzeylerine, havalandırma ve gün ışığından yararlanma ihtiyaçları doğrultusunda, farklı formlara sahip pencereler açılmıştır. Bunlar; soğuktan korunma isteği ve mahremiyet duygusu gibi sebeplerle camın keşfine kadar ahşap kapak, dokuma veya yağlı kâğıtla kapatılmışlardır. Yaşanılan bu meskenlere, estetik görüntü kazandırma isteği

göçer kültür uzantısı olan dokuma geleneğinin sürdürülmesini sağlamış ve barklar çeşitli mefruşat unsurlarıyla dekore edilmiştir. Kullanılan mefruşat unsurlarından biri de perde olmuştur. Bu unsur, yalnızca ilgili alanda kullanılmamış; binaların dış cephelerine, yataklara, hükümdar tahtlarının üstlerine ya da tahtların arkalarına da asılmış ve ortama, zengin bir görünüm ve kutsiyet kazandırmıştır. Zamanla kullanım eşyası olmanın ötesine geçen perde; duvar resimlerinde, seramikte, minyatürde, resimde, gravürde ve mimaride bir tezyin unsuru olarak değerlendirilmiş ve Türk tezyinatında, Orta Asya Türklerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine kadar uzanan süreçte sıklıkla kullanılan motiflerden biri olmuştur.

En erken tasvirlerini Uygur döneminde gördüğümüz motif, genellikle duvar resimlerinde ele alınmış, özellikle tahtın bulunduğu ortama ya da prens ve prenses figürlerinin iki yanına süsleme unsuru olarak yerleştirilmiştir. Aynı uygulama, İran ve Anadolu Selçukluları süresince ortaya konan eserlerde de uygulanmış keza çadırlarda da üst örtü olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı devri süsleme sanatında da, Uygur geleneği devam ettirilmiş, bilhassa yapı cephelerinin dekorasyonunda perde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra hükümdar tasvirleri ve saray birimleri de perde nakışı ile desteklenmiştir. Mimari etkiyi arttıran ve kalem işi tekniğiyle yapılan manzara tasvirlerinde ise sahneye derinlik kazandırmak amacıyla perde örgesinden istifade edilmiştir.

Geç dönem yapılarında ise yoğun bir şekilde, belki de sembolik bir anlam taşıması sebebiyle özellikle mihrap nişlerinde uygulanmıştır. Bunda, Avrupa'da gerçekleşen Rokoko ve Ampir gibi akımların etkisi olabilir, çünkü bu üsluplarda perde mekân dekorasyonunda, ortamın etkisini arttırmak amacıyla bir mefruşat olarak yoğun bir şekilde kullanılmış ve bu, doğal olarak Batı'dan etkilenen Osmanlı mimarisine yansımıştır. Ancak motifin tamamen Batı kaynaklı olduğu vurgusu yanlıştır.

Kompozisyonları oluşturan bezeme unsurlarından da anlaşılacağı üzere, Osmanlı İmparatorluğu, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan Türk kültüründe yer alan motifleri kendi beğenileriyle sentezleyerek kullanmıştır. Örneğin bitkisel süslemeler arasında stilize edilerek uygulanan hayvan figürleri Hun ve Göktürk dönemlerine tarihlendirilen buluntularda, Anadolu Selçuklu devrinde İlhanlı etkisiyle ortaya konan yapılarda, Akkoyunluların "Vak Vak Üslubunda", Osmanlı'nın "Saz Yolu" olarak adlandırılan klasik dönem tezhibinde, perde ise Uygur dönemi ile başlayıp Osmanlı klasik devrinin sonuna kadar ortaya konmuş eserlerde kullanılmıştır.

Kısacası, Türklerin tarih sahnesine çıkışlarını takiben ortaya konan her türlü eser üzerine işlenen perde motifi, Türkler tarafından, dekorasyon ve tezyinat unsuru olarak erken devirlerden itibaren değerlendirilmiştir. Bu durum, Türk sanatında kullanılan rumi, hatayi gibi motiflerin yanı sıra perdenin de kaynağının kendi köklerinde olduğunu ve bu membadan beslenerek, gelişimini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

SUMMARY

This study aims to reveal that the curtain which is said to take place in Turkish decorative arts by the effect of Western art has indeed been used in Turkish art since the Huns era and originated by Middle Asian Turks to the accompaniment of examples on the elements such as frescos, ceramics, miniatures, drawings and architecture.

It is possible to observe by the extant examples that every kind of artwork has been decorated by elements under the headlines of floral, geometrical, figured, calligraphy, architectural images, objects or scenic decorations since the early periods of Turkish history. As well as the existing several studies on rumi, hatai and figured decorations, some motifs which find place among Turkish decorative arts since the early periods have hardly ever been mentioned or been approached superficially within the emphasis of a Western origin. One of these motifs which got its share from the mentioned point is curtain.

The first study mentioning that the curtain motif is of Western origin is a book titled "Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı 1700-1850". It is mentioned in the book that the curtain motif observed on the miniature in the manuscript titled *Silsilename* which depicts Selim I, is illustrated with the inspiration of European artists' paintings. In another study titled "Osmanlı Minyatürü", it is emphasized on the basis of the same miniature that the curtain motif depicted shady behind the sultans was stem from the European painting. Another work suggesting that the motif takes place in Turkish decorative arts by the Western effect is a book titled "Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı". It is mentioned in the study that along with the flowers in vases and garlands, curtains are also among the motifs of Western nature. Besides, on an unpublished doctoral dissertation titled "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı" the iconography of curtain motif is entreated while it is noted, based upon the previous studies, that the motif is of Western origin and have been used on miniatures earlier than mural paintings. Above mentioned sources have been the basis of several studies on Ottoman decorative arts but fails to go beyond the emphasis that curtain motif is of Western origin.

Turks have settled in tents named as yurt or domiciles named as bark and have attached great importance to their decoration. As well as climatic protection, the tendency of adding an aesthetical sight to the residential area have accommodated the utilization of furnishing elements such as carpets, rugs, coverings, mattresses and curtains. Among the mentioned elements, it is obvious that the curtains have a significant role; their use is not limited with covering the windows and they have been used by hanging on the exterior walls of the buildings, above beds, above or behind the emperor thrones and providing a wealthy sight and divinity to the place. By the passing time, curtain has gone beyond being an object of daily life and has been used as a decorative element for mural paintings, ceramics, miniatures, oil paintings, gravures and architecture.

Curtain motif, of which earliest depictions are observed in Uygur era, has generally been used on mural paintings; specifically, at the throne hall or on both sides of the prince or princess figures. The same tradition has been sustained in Iran and Anatolian Seljuks, walls of some palace buildings have been enlivened with curtain motifs in fresco technique and have been treated on miniatures in manuscript works. In decorative arts of Ottoman era, the Uygur tradition have been synthesized and utilized with Ottoman taste and relief technique curtain motifs have taken place particularly on the decoration of structural facades. Besides, on miniatures on which the Ottoman sovereign life, peculiarly sultan depictions and palace units were treated, and on the scenic depiction engravings, the curtain motif has been used in order to bring in a depth to the scene.

Probably because of its symbolic value, curtain motif is utilized particularly on prayer niches on late period works of art. It is possible to think that Rococo style of Europe has an effect for the fact that curtain has been used in this style as a furnishing element in the living

space in order to enhance the ambiance; therefore, it has naturally been also used in Ottoman works which is affected by the West. However, the emphasis that the motif is of Western origin is misleading. The main motifs of baroque and imperial style which has taken effect on 18th and 19th century Ottoman decorative arts consist of flowers in the vases, fruits in the baskets, garlands, acanthus leaves, S-C curves, oyster shell forms, helmets, axes, weapons, flags, drums and masks. While the curtain has not been engraved as a motif on any kind of materials, it is possible to suggest that it is used in the decoration in order to enhance the living space.

As can be understood by the elements generating decorative compositions, the motifs of Turkish culture from Middle Asia to Asia Minor have been used by synthesizing their own taste in the Ottoman Empire. To exemplify, stylized animal figures among floral decorations have been used on finds dated to Hun and Gokturk periods, on works of Anatolian Seljuk period by the Ilkhanid effect, on the "Waqwaq Style" of Aq Qoyunlu State, on classical period illumination art named as "Saz Style" and curtain motifs have been used on works of arts starting from the Uygur period until the end of Ottoman classical period.

To conclude, subsequent to the appearance of the Turks on the scene of history, curtain motif engraved on any kind of work of art has been used by Turks as a decorative element from the early periods. In that case, it is revealed that origins of many motifs such as rumi, palmet, hatai, curtain, used in Turkish art lie at its own roots and have been sustaining their developments by feeding from that spring.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Aksu, H. (1981). III. Murad Şehinşahnamesi. *Sanat Tarihi Yıllığı (S. IX-X, s. 1-22)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- And, M. (2017). *Osmanlı tasvir sanatları: minyatür 1*, (2. bm.) İstanbul: YKY.
- Arık, R. (1988). *Batılılaşma dönemi Anadolu tasvir sanatı*. (2. bs.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arık, R. (2017). *Selçuklu saray ve köşkleri*. (1. bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi
- Arslan, N. (1997). Mihri Müşfik. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (Cilt 2, s. 1244). İstanbul: Yem Yayınları.
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı devri mimarisi*, (2. bs.). İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Aslanapa, O. (2011). *Türk sanatı*, 10. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Atasoy, N. (1992). Barok, *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 5, s. 81-83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bağcı, S. Çağman, F. Renda, G., Tanındı, Z. (2012). *Osmanlı resim sanatı*. (2. bs.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Binan, C. (1997). Pencere. *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi*, (Cilt 3, s. 1443). İstanbul: Yem Yayınları.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi Türklerde şehir ve mimarlık*. (1. bs.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çoruhlu, T. ve Alkan, M. (2017). Sakarya ili geleneksel Türk mimarisinde duvar resimleri ve boyalı nakışlar. *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (02-05 Kasım 2016)*, (Cilt 2, s. 898, 908) Ed. Ela Taş, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2013). *Erken devir türk sanatı*. (1. bs.). İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğanay, A. (2012). Tezyinat. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 41 s. 79, 83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Duran, T. (1999). *Padişah Portreleri*. (1. bs.). İstanbul: Tarihi Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Erişim adresi: <http://www.antikalar.com/iznik-seramikleri>
- Erişim adresi: <https://tr.pinterest.com/pin/490610953128581164>.
- Ertuğ, Z. T. (1998). Hünernâme. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 18, s. 484-485). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Esin, E. (1975). Sadullah Paşa yalısının bağlı olduğu gelenek. *Türkiyemiz* (Sayı 16, s. 2, 7) İstanbul: Akbank Yayınları.
- Esin, E. (2006). *Türklerde maddi kültürün oluşumu*. (1. bs.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Germaner, S. (1997). Ampir. *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi*, (Cilt 1, s. 88). İstanbul: Yem Yayınları.
- Giray, K. (2009). *Ziraat Bankası Koleksiyonu*. Ankara: Ziraat Bankası Sanat Koleksiyonu Yayınları.
- Gürsoy, E. (2015). Uşak'ta perde motifli mihraplar, *ASOS JOURNAL Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (Sayı 10, s. 146-157). Erişim adresi:

- http://isamveri.org/pdfrg/G00028/2015_10/2015_10_GURSOYE.pdf (Erişim tarihi: 06.04.2019).
- İnal, G. (1995). *Türk minyatür sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*. (1. bs.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- İndirkaş, Z. (2002). *Türklerde hükümdar tacı geleneği*. (1. bs.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kuban, D. (2016). *Osmanlı mimarisi*. 2. Baskı, İstanbul: Yem Yayınları
- Kuban, D. (2018). *Türk ahşap konut mimarisi (17. – 19. Yüzyıllar)*. (3. bs.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuran, A. (1997). Osmanlı mimarlığı ve sanatı. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (Cilt 3, s. 1393-1399). İstanbul: Yem Yayınları.
- Küçük, C. (1988). Abdülmeçid. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 1, s. 259-263). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (1996). Gazneliler. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 13, s. 480, 483). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*. (1. bs.) Ankara: TTK Yayınları
- Okçuoğlu, T. (2000). *18. – 19. yüzyıllarda Osmanlı duvar resimlerinde betimleme anlayışı*, Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Ögel, B. (1978a). *Türk kültür tarihine giriş I (Türklerde köy ve şehir hayatı)*. (1. bs.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1978b). *Türk kültür tarihine giriş III (Türklerde ev kültürü)*. (1. bs.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, A. (2004). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 29, s. 246, 249). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2009). Büyük Selçuklularda sosyo-ekonomik ve kültürel hayat. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 36, s. 371, 375). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özünlü, E. E. (2014). Osmanlı ve Kırgız konargöçerlerinde yurt, *bilig, Türk dünyası sosyal bilimler dergisi*, (Sayı 71, s. 169-178). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233594> (Erişim tarihi:05.07.2019)
- Pancaroglu, O. (2015). Resimli ve tasvirli el yazmaları. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi uygarlığı 2*, 1. Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 575-586.
- Renda, G. (1977). *Batılılaşma dönemi Türk resim sanatı 1700-1850* (1. bs.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Renda, G. (1997). Osmanlı Minyatürü. *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi*, (Cilt 2, s. 1270). İstanbul: Yem Yayınları.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi* (6. bs.), Ankara: TTK Yayınları.
- Seyran, E. (2005). *Mihri Müşfik (Yaşamı ve sanatı)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı.
- Sümer, F. (2009a). Anadolu Selçukluları. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 36, s. 380-384). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Sümer, F. (2009b). Büyük Selçuklular. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 36, s. 365-371). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşgıl, A. (2012). Türk. *İslam ansiklopedisi*, (Cilt 41, s. 467-474). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Toros, T. (1988). *İlk kadın ressamlarımız*. (1. bs). İstanbul: Ak Yayınları.
- Yurtsal, T. (2009). *Aydın ve Denizli camilerinde duvar yapıları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

Sümela Manastırı Kültürel Mirası için Tanımlanması Gereken Miras Alanı ve Tampon Bölgesine Yönelik Öneriler

Veysel Özbey

Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi

veyselozbey@gmail.com

Öz

UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'ye taraf devletler, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne tanımlamak istedikleri miraslarını kendi UNESCO geçici listelerine yazdırmakla yükümlüdür. Liste için UNESCO Dünya Miras Komitesi'ne sunulacak bir mirasla ilgili dosyanın vazgeçilmez bileşenlerinden birisi de miras alanının ve tampon bölgenin sınırlarını gösterir haritalardır. Bir taraf devlet, ulusal ölçekte yasalar ve diğer yaptırım araçlarını kullanarak sınırlarını belirlediği miras alanlarının korunmasından sorumludur. Çalışmada, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan benzer nitelikteki mimarî mirasların, tanımlanan alanları ve tampon bölgeleri incelenerek Türkiye UNESCO Geçici Listesi'ne 2000 yılında tanımlanan Sümela Manastırı kültürel mirasının alan tanımlamalarına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Liste'de yer alan miraslarda, büyük ölçekli ve ilişki kurdukları doğal çevrelerini içeren alan tanımlaması uygulandığı tespit edilmiştir. Sümela Manastırı'nın bulunduğu Maçka İlçesi'nin de Liste'deki miraslara benzer nitelikte, Altındere Vadisi Millî Parkı, Sümela-Altındere Vadisi Doğal Sit Alanı gibi doğal mirasları ve tarih içerisinde Sümela Manastırı ile etkileşim içerisinde olan Vazelon, Panagia Keramesta ve Kuşul Manastırları gibi benzer nitelikteki kültürel mirasları barındırdığı gözlemlenmiştir. Adaylık dosyası için tanımlanacak miras alanı ve tampon bölgesinin, bahsi geçen miraslarla birlikte ele alınmasının, Liste'nin mevcut durumuna daha uygun düşeceği ve yerel getirilerinin daha fazla olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortodoks kaya manastırları, kültürel varlık koruma, miras alanı ve tampon bölge, Bizans mimarîsi, Ayazma.

Recommendations on the Delimitation of the Property Area and the Buffer Zone of Sumela Monastery Cultural Heritage

Abstract

States parties to the UNESCO Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage are obliged to include in their UNESCO tentative list the heritage they wish to inscribe on the UNESCO World Heritage List. Maps showing the boundaries of the property area and the buffer zone are one of the indispensable components of a candidate heritage file to be submitted to the UNESCO World Heritage Committee. A state party is nationally responsible for the protection of the determined heritage sites by law and other

Gönderim Tarihi / Sending Date: 14/06/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14/04/2021

sanctions. In this study, recommendations are made for defining the property area and the buffer zone of Sumela Monastery which was registered in the UNESCO Tentative List of Turkey in 2000, by examining property areas and buffer zones of similar heritages in the UNESCO World Heritage List. It is observed that a large-scale field definition was applied for the similar heritages, including the natural environment they related to. Similar to the heritages in the list, Maçka district where the Sumela Monastery is located, hosts natural heritages such as the Sümela-Altındere Valley Natural Protected Area, the Altındere Valley National Park and similar cultural heritages such as Vazelon, Panagia Keramesta and Kuştul Monasteries that were in interaction with Sumela Monastery in history. It is concluded that defining the property area and buffer zone by covering the mentioned heritages would be more suitable for the current situation of the list and more beneficial for the district.

Keywords: Orthodox rock monasteries, cultural property protection, property area and buffer zone, Byzantine architecture, holy spring.

GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu'nun Hristiyanlık inancını resmîleştirmesinin ardından eğitim faaliyetleri için imparatorluğun çeşitli bölgelerinde manastırlar yapılmıştır. Bu dönemde üretilen üç manastır türünden söz edilebilir. Bunlardan ilki sadece din adamlarına yönelik manastırlardır. İkincisi, günümüzde kızlar manastırı olarak da bilinen ve sadece din kadınlarına açık olan manastırlardır. Üçüncüsü ise kadın ve erkeklerin karışık eğitim gördüğü manastırlardır. Erişilmesi zor, engebeli arazilerde özellikle sarp kayalıklardaki mağaraların önlerine kurulan manastırlar, genellikle din adamları için yapılan manastır türü olmuştur. Anadolu'daki Ortodoks inancı temsilcilerinin önemli bir bölümü, Lozan Barış Anlaşmasına ek olarak 1923 yılında yapılan Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesi sonucunda Türkiye'den ayrılmış ve bu tür yapılar atıl durumda kalmıştır. Bu durum, manastırlarda çeşitli mimarî koruma sorunlarına yol açmış ve birçoğu yok olmaya yüz tutmuştur. Maçka'da bulunan ve sanat tarihi bakımından türünün önemli örneklerini oluşturan kutsal mağara ve ayazma manastırlarının korunması yönünde UNESCO Dünya Miras Listesi (DML; Kalıcı Liste) önemli bir fırsattır. Ancak bir miras Kalıcı Liste'ye alınmadan önce bir önkoşul olarak UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne bildirilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'ye taraf devletlerin UNESCO geçici listelerine kayıt ettirilmelidir (UNESCO Dünya Miras Merkezi, 2019, s. 23). Taraf devlet geçici listesine alınan bir mirasın adaylık dosyası için UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin belirlemiş olduğu bazı şartların yerine getirilmesi gerekir. Bu koşullardan birisi, tanımlanmış miras alanı ve tampon bölgesi sınırlarını belirten haritalardır (UNESCO Dünya Miras Merkezi, 2019, s. 30 ve 35). Haritalar, taraf devletin korumayı garanti ettiği alanların sınırlarını belirgin bir şekilde yansıtır ve böylece, alandaki koruma faaliyetleri, UNESCO'nun ilgili birimleri tarafından denetlenebilir. Tanımlı miras alanı, taraf devletin tanımlanmış olduğu mirasın fiziksel sınırları ile kısıtlı kalmak zorunda değildir. İçerisinde katı koruma kuralları uygulanan bir alanı tanımlar. Tampon bölge ise miras alanını çevreleyen imarsal bir takım yasal korumaları içerir. İmarsal faaliyetler, mirasa saygı duyacak şekilde kısıtlansa da belirli bir düzeye kadar izin verilir. Bu iki alanda denetimi ve uygulamaları gerçekleştirmek adına alan yönetimi oluşturulur. Alan yönetiminin alanı ne şekilde yöneteceğini belirlemek ve değişikliklerden etkilenmesinin önüne geçmek için yönetim planı hazırlanır. Yönetim planı, UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından denetime tabidir. UNESCO Dünya Miras Merkezi'nin ilgili danişsal organları tarafından periyodik olarak denetlenir ve durumları hakkında Komite'ye rapor sunulur. Komite bu raporlar doğrultusunda, mirasın koruma durumunu yeterli bulmazsa yönetim planı üzerinde değişiklik talep edebilir. Komitenin ilgili uyarıları, tavsiyeleri ve gerekirse yaptırımları doğrultusunda taraf devlet, mirası koruma konusunda yeterliliği yakalayabilmek adına tedbirlerini almakla yükümlüdür. Yapılaşmış alan arttıkça, alanlardaki kontrol ve denetim de zorlaşır. Bu sebeplerle Sözleşme'ye taraf bir devlet, dünya miras alanlarını ve tampon bölgelerini tanımlarken kontrol edebileceği alan büyüklüklerini tercih eder. Miras koruma kontrol mekanizmaları güçlü olan taraf devletler daha geniş miras alanlarını daha kolay tanımlayabilmektedir.

Çalışmada, Türkiye UNESCO Geçici Listesi'ne 25 Şubat 2000 tarihinde tanımlanan Sümela Manastırı kültürel mirasına yönelik adaylık dosyasında yer alması gereken yönetim alanı ile ilgili Kalıcı Liste'deki benzer örnekler incelenerek bir tartışma yürütülmüştür. DML'deki benzer erken dönem Bizans kaya manastırları örneklerinin doğal çevreleri ile birlikte, geniş bir alan içerisinde birbirleri ile ilişkili manastır grupları olarak tanımlandıkları,

inzivaya çekilmek için dönemin yerleşim birimlerinden belirli bir uzaklıkta fakat erişilebilir bir mesafede konumlanan manastırların bugün şehirleşmeden korundukları ancak kültürel turistler için erişilebilir oldukları görülmüştür. Bu bağlamda Sümela Manastırı yönetim alanı için mevcut potansiyel miraslar incelenmiştir. Sümela Manastırı ile yakın dönemlerde kurulan manastırlar, mevcut halde koruma altına alınan doğal miraslar ve Sümela Manastırı ile ilişkili, yakın çevredeki manevî taşınmaz miraslar incelenerek yönetim alanı için kapsaması gerekli görülen varlıklar önerilmiştir. Tüm bu ilişkili varlıkların yönetsel olarak tek bir ilçede toplanması, Osmanlı Devleti döneminde Maçka'nın inançsal gerekçelerle yönetsel olarak tanımlanmasına bağlanabilir. Yönetim alanı için bir avantaj sağlayan bu tek siyasî yönetim bölgesinde bulunma durumu önerilen alanın genişliğinin getirmiş olduğu kontrol zorluklarını bir nebze de olsa kolaylaştırmaktadır. Ancak Liste'de yer alan benzer örneklerde de aynı zorlukları görmek mümkündür. Ayrıca Sümela Manastırı ile ilişkili Ortodoks dinî mirasının korunmuşluk durumunda da eksikler tespit edilmiştir. Bu durum Sümela Manastırı kültürel mirasının adaylık sürecini uzatacaktır fakat getirisi çok daha fazla olacaktır. Üstelik yerel yönetimin konu ile ilgili duyarlılığının yüksek olması ve hâlihazırda söz konusu miraslar için onarım ve yenileme çalışmalarının başlatılmış olması, öneriler doğrultusunda bir avantaj sağlamaktadır.

SÜMELA (MERYEM ANA) MANASTIRI KÜLTÜREL MİRASI

Maçka İlçesi Altındere Köyü'nde, Altındere Vadisi Millî Parkı içerisinde, Karadağ'ın vadiye bakan doğu eteklerinde, dik bir kayalıkta bulunmaktadır. Sümela Manastırı'nın Atina'dan gelen Barnabas ve Sophronios isimli iki rahip tarafından (Miller, 1926, s. 61) Bizans İmparatoru I. Theodosius zamanında (379-395) kurulduğu düşünülmektedir (Kılıçaslan, 1996, s. 185). Ancak Alikılıç (2001, s. 306), İmparator I. Konstantinos'un (324-337) Sümela Manastırı'na pek çok hediyeler gönderdiğinden bahseder. Bu da manastırın düşünüldüğünden çok daha eski olduğunu göstermektedir. Iustinianus (527-565), manastırın genişletilmesini istemiş ve değerli yazmalar ve eşyalar hediye etmiştir (Alikılıç, 2001, s. 306; Tüfek, 1978, s. 80). Yağmalanarak yakıldığı 7. yüzyıldan sonra Komnenos Hanedanlığı döneminde, 13. yüzyılda manastıra verilen önem artmıştır. Sadece manastırın asıl kurucusu olarak da görülen III. Aleksios (1349-1390) döneminde değil, onun babası, dedesi ve büyük dedesi döneminde de Sümela Manastırı'na özen gösterilmiş, manastırda çeşitli onarım ve yenileme çalışmaları yürütülmüştür (Trabzon Turizm Müdürlüğü, 1993, s. 17-8; Eyice, 1996, s. 83). Hatta III Aleksios'un büyük dedesi II. Ioannes (1280-1285) döneminde manastırın bir inanç merkezi durumunda bulunduğu da bilinmektedir (Alikılıç, 2001, s. 306). Manastırın dış kapısı üzerinde kalmayı 1650 yılına kadar başaran 1360 yılına tarihli beş mısralık bir manzum kitabede III Aleksios, bu manastırın kurucusu, doğunun ve batının hâkimi olan imparator olarak gösterilmiştir (Eyice, 1966, s. 249). İmparator, manastırda Evgenios Kilisesi'ni yeniden yaptırmış, Panaghia Theoskepastos kadınlar manastırında süsleme ve yapı genişletme çalışmaları yürütmüş ve Sümela Manastırı'nı inşa ettirmiştir (Eyice, 1966, s. 249; dipnot 14). Ölümünden sonra Komnenos Hanedanlığı'nın başına geçen III. Manuel (1390-1417) de Sümela Manastırı'na önem vermiş, saray hazinesinde bulunan bir stauroteği manastıra hediye etmiştir (Eyice, 1966, s. 250). Manastır, III. Aleksios, III Manuel ve Andronikos tarafından onarılmıştır (Fallmerayer, 2002, s. 129). III. Aleksios döneminde fresklerle süslenen kilise ve şapel, III. Manuel döneminde yeniden fresklerle süslenmiştir (Durmuş, 2016, s. 105; Şen, 1998, ss. 165-70). Böylece 14. yüzyıldan kalma iki katmanlı bir duvar süslemesi oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girdiğinde ise manastıra

çeşitli ayrıcalıklar tanınmış ve padişahlar tarafından çeşitli hediyeler yollanmıştır. Manastırın haklarının tanındığına dair Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazid, II. Selim, III. Selim, IV. Murad, İbrahim, IV. Mehmed, Kanunî Sultan Süleyman, II. Mustafa ve III. Ahmed'e ait fermanların, bir dönem manastırda arşivlendiği bilinmektedir (Eyice, 1996, s. 83). Eflâk voyvodaları, 18. yüzyılda manastırla yakından ilgilenmiştir. Başpiskopos Ignatios tarafından manastırda, 1749 yılında onarım çalışmaları yürütülmüş ve yeni freskler yaptırılmıştır (Eyice, 1966, s. 251). Voyvodalardan Gikas, Stefan ve İpsilantis, manastıra yardımda bulunmuşlardır (Eyice, 1996, s. 83). Sümela Manastırı, en parlak dönemini 19. yüzyılda yaşamış, önemli ölçüde imar edilmiş ve süslemelerle dekore edilmiştir. Manastır, 1923 yılında Mübadele imzalandıktan sonra boşaltılınca el yazması eserler ve kutsal emanetler farklı bölgelere dağılmıştır. Bir bölümünün Ankara'da, bir bölümünün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, bir bölümünün Atina Bizans Müzesi'nde, bir bölümünün Atina Benaki Müzesi'nde, tam olarak nerede olduğu bilinmese de bir bölümünün Yunanistan'da olduğu, bir bölümünün piyasada satıldığı ve bir bölümünün de kayıp olduğu bilinmektedir (Eyice, 1966, s. 258). Veria'da 1952 yılında "Sümela Manastırı" adlı yeni bir manastır yaptırılması üzerine, Benaki Müzesi'nde bulunan kutsal emanetler buraya taşınmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020a).

Manastırda, ana kilise, şapeller, mutfak, depolama alanları, misafirhane, öğrenci odaları, rahip odaları, kütüphane ve kutsal ayazma yer almaktadır. Kompleksin giriş tarafından yapı grubuna su taşıyan ve Karadağ'a yaslı şekilde oluşturulan bir sukemeri bulunur. Manastırın giriş bölümüne, bu sukemeri yaslı halde bulunan taş malzemeden dar, uzun ve dik bir merdivenle ulaşılmaktadır. Birçok defa yağmalanan manastırın güvenliğini sağlamak amacı ile manastırın girişi, kesme taşlarla örülerek daraltılmış ve muhafız hücreleri eklenmiştir. Giriş, yükseltilerek ahşap bir merdivenden tırmanmayı gerektirecek şekilde yeniledikten sonra ahşap merdiven, 1850'li yıllara kadar geceleri kaldırılarak güvenlik sağlanmıştır (Köse, 2012, s. 12). Kapıdan geçildikten sonra, üzeri beşik tonoz ile örtülü yaklaşık üç metrelik giriş koridoruna erişilmektedir. Koridor, giriş avlusuna erişimi sağlamaktadır. Üst koddaki giriş avlusundan uzun ve dik bir merdivenle ana avluya inilir. Merdivenden inilirken sol tarafta, ilki giriş avlusu olmak üzere beş dik terastan oluşan bir teraslama bulunur. Merdivenin sağında ise muhafız odaları ile başlayan ve merdiven boyunca aşağıya kadar devam eden, diğer tarafında vadinin uçurumuna bakan çeşitli mahaller yer almaktadır. Karadağ'ın iç tarafına doğru, kayanın oyulması ile elde edilen bir alan içerisinde (merdivenlerden inildiğinde sol tarafta kalmaktadır) ve serbest düzende manastırlar yer almaktadır. Bu bölge, manastırın en eski bölgesidir. Burada eski bir kilise ve kilisenin güney cephesine bitişik halde bir şapel bulunmaktadır. Kilise, kutsal mağara olarak bilinen ve muhtemelen manastırın ilk bölümü olan kısmın içinin oyularak düzeltilmesi ve girişinin duvar örülerek kapatılması ile oluşturulmuştur. Kilisenin (şapel dâhil) iç ve dış duvarları fresklerle süslenmiştir. Doğu cephesine bitişik halde bir çile odası yer almaktadır. Kilise ve çile odasının güneydoğusunda avluyu sınırlayan yemekhane bulunmaktadır. Yemekhane ile şapel arasında bir de çan kulesi vardır. Yemekhanenin arka tarafında, Karadağ'ın içlerine doğru (yemekhanenin kuzeydoğusunda) inziva odaları yapılmıştır. Avlunun güney bölümünü ise manastırın bulunduğu mağaranın ağzını kapatırcasına üç-dört kat yükselen bir dizi yapı grubu oluşturur. Giriş kapısı ile avlu bağlantısının güney tarafında muhafız odaları ve kütüphane bulunmaktadır. Kütüphanenin doğusunda ona bitişik halde ve vadiye doğru taşma yapan yatakhaneler bloğu yer almaktadır. Avlunun Altındere Vadisi'ne bakan tarafında 1860'lı yıllarda yapımı tamamlanan misafir odaları ve

kütüphane yer almaktadır. Avluya yayılı halde daha birçok şapel bulunmaktadır. Eski tarihlerde avluya doğru çıkma yapan, ahşap malzemeden üretilmiş balkonların da olduğu bilinmektedir (Rice, 1930, fotoğraf 26). Ancak atıl durumda kalan manastırda 1930 yılında çıkan bir yangın sonucunda, manastırın tüm ahşap yapı elemanları yok olmuştur (Eyice, 1996, s. 86). Avludan geçilen dar bir koridor ile heybetli, asıl manastır yapısına ulaşılmaktadır. Vadiden algılanan geniş cephenin son bölümü, bu yapıya aittir. Üç ana katın dışında alt katlarda mahzenler ve üstte bir çekme kat bulunmaktadır. Çekme katta çatı, alt kat hizasına kadar öne taşırılmış saçaklar ve bu saçakları taşıyan kemerlerden oluşturularak seyir terasları elde edilmiştir. Bu bölümün 1860 yılında yapıldığı sanılmaktadır (Eyice, 1966, s. 260). Yapılan güncel restorasyon çalışması kapsamında, 2018 yılında varlığı unutulmuş gizli çilehaneler de açığa çıkarılmıştır (Başar & Bayram, 2018).

Sümela Manastırı, T.C. Kültür Bakanlığı tarafından 1972 yılında sit alanı, 1981 yılında doğal sit alanı ilân edilmiştir. Altındere Vadisi'ne, 1987 yılında millî park statüsü verilerek koruma altına alınmıştır. Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1997 yılında I. derece doğal ve arkeolojik sit alanı ilân edilmiştir (Doğanay, 2003, s. 53; Zaman, 2005, s. 13). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 25 Şubat 2000 tarihinde Türkiye UNESCO Geçici Listesi'ne, dünya miras alanı kriterlerinden kriter 1 ve kriter 3 gerekçe gösterilerek 1397 referans numarası ile yazdırılmıştır (UNESCO, 2020). Terk edildikten sonra ilk defa manastırda ayin yapılması için 15 Ağustos 2010 tarihinde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen özel izin ile Fener Rum Patriği Dimitri Bartholomeos yönetiminde *Meryem Ana'nın Göğe Yükseliş Günü* için ayin düzenlenmiştir (BBC News, 2010). Bu tarihten sonra taş düşme riskine ve restorasyon çalışmalarına yönelik 22 Eylül 2015 tarihinde ziyarete kapatıldığı tarihe kadar altı yıl boyunca her yıl aynı tarihte ayin düzenlenmiştir (İHA, 2018).

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde Benzer Miraslar ve Yönetim Alanları

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan, sırtını sarp bir kayalığa yaslamış, bir bölümünün kayalık arka planın oyularak oluşturulduğu, erken dönem Hıristiyanlığı için önemli yerleşim birimlerinden oluşan, normal yerleşim birimlerinden uzakta, doğa ile iç içe ve genellikle bir vadiye bakan manastırların tanımladığı miraslar incelendiğinde üç örnek göze çarpmaktadır (Tablo 1). Bu örneklerden ikisi Yunanistan Cumhuriyeti Devleti, diğeri Lübnan Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 1). Sümela Manastırı kültürel mirası ise bu mirasların dağıldığı coğrafyada, iki ülke arasındaki dağılımda bir geçiş sağılar nitelikte konumlanmıştır. Sümela Manastırı da dâhil olmak üzere tüm örnekler, ormanlık alanlar içerisinde ve doğal çevre ile güçlü ilişkiler kuracak şekilde kurgulanmıştır.

Şekil 1. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde Sümela Manastırı ile benzer nitelikteki miraslar (Coğrafi bilgi sistemi (2021) ve UNESCO (2020) kaynaklarından veriler işlenerek dijital ortamda hazırlanmıştır): 1. Meteora, 2. Athos Dağı, 3. Kadişa Vadisi ve Tanrı'nın Sedirleri Ormanı.

Meteora: Yunanistan'ın coğrafi olarak merkezinde yer almaktadır. Tırhala (Trikala)'nın 21 km kuzey batısında bulunan Kalambaka (Kalabaka)'nın kuzey ucundaki kayalık bölge içerisinde yayılı bir halde yer alan manastır komplekslerini içermektedir. Miras alanı olarak 271,88 ha koruma alanı ve 1.884,14 ha tampon bölge alanı tanımlanmıştır. Sözleşmeye taraf devlet olarak Yunanistan Cumhuriyeti Devleti tarafından 1988 yılında, kriter 1, 2, 4, 5 ve 7'yi karşıladığı gerekçelendirilerek 455 referans numarası ile DML'ye yazdırılmıştır (UNESCO, 2020). Keşişleri barındıran bölgede ilk yerleşimin 11. yüzyılda gerçekleştiği düşünülmektedir. Bölgenin canlı olduğu 14.-15. yüzyıllarda 24 adet manastır kompleksi inşa edilmiştir. Günümüzde manastırlardan ayakta kalmayı başaran 7 adedi koruma altına alınmıştır. Bu manastırlardan 4 adedi, hala aktif olarak dinî faaliyetlerin gerçekleştirildiği, rahip ya da rahibeler tarafından yaşatılan yapılardır. Önemli fresklerin yer aldığı manastırlar, Bizans Dönemi sonrası bölgedeki resim sanatının gelişimini göstermesi bakımından sanat tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Athos Dağı: Yunanistan Cumhuriyeti'ndeki Halkidiki Yarımadası'nın üç kolundan doğudaki kolunun tamamını kapsamaktadır. Keşişsel özerk statüdeki bölgeye bin yıldır kadın ve çocukların girmesi yasaktır. Günlük 100 Ortodoks ve 10 Ortodoks olmayan yetişkin erkek ziyaretçi bölgeye kabul edilmektedir. Manevî olarak İstanbul Ortodoks Rum Patrikhanesi'ne bağlıdır¹. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde keşişlerin inzivaya çekilmek için yerleştiği bölge, zamanla gelişerek bir inanç merkezine dönüşmüştür. Yüksek kayalıkların tepelerine yapıldıkları için ilk yıllarında manastırlara ulaşım iplerden örülen fileler aracılığı ile sağlanırken sonraları merdivenlerle ulaşılmaya başlanmıştır. Bölge, 1054 yılında Ortodoks manevî merkezi haline gelmiştir. Kutsal kabul edilen 33.042,3 ha alana yayılan yarımada kolunun (Aynoroz, Aynaroz) tamamı dünya miras alanı olarak tanımlanmıştır. Alanın geneline yayılan 20 adet önemli manastır bulunmaktadır. Aynoroz toprakları bu manastırlar arasında paylaşılmış durumdadır ve her manastır kendi alanının yönetiminden sorumludur. Keşişsel özerk devletin karar mekanizmasını ise her manastırın birer temsilcisinin yer aldığı Mukaddes Meclis üstlenmiştir (Eyice, 1991, C. 4, s. 268). Yunanistan

¹ Fener Rum Patrikhanesi olarak da bilinir. Dördüncü Haçlı Seferi sonucunda dağılan Bizans İmparatorluğu'nu toparlayan II. Andronikos, 1312 yılında Aynoroz manastırlarını Konstantinopolis Patrikhanesi'ne bağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Eyice, 1991, C. 4, ss. 267-9.

Cumhuriyeti Devleti tarafından 1988 yılında, kriter 1, 2, 4, 5, 6 ve 7'yi karşıladığı gerekçelendirilerek 454 referans numarası ile DML'ye yazdırılmıştır (UNESCO, 2020). Hem mimarî olarak hem de DML süreçleri olarak Meteora ile büyük benzerlikler gösterir. Bu iki miras, 2021 yılı itibarıyla Yunanistan Cumhuriyeti Devleti'nin DML'ye kayıt ettirdiği karma mirasların tamamını oluşturmaktadır.

Kadişa Vadisi (Kutsal Vadi) ve Tanrı'nın Sedirleri Ormanı: Lübnan Cumhuriyeti Devleti'nin Şimal İli sınırlarında, Becharre ve Zgharta İlçeleri arasında, el-Makmal Dağı eteklerinde bulunan bir boğaz şeklindedir. Lübnan Cumhuriyeti Devleti tarafından 1998 yılında, kriter 3 ve kriter 4 gerekçe gösterilerek 850 referans numarası ile DML'ye kayıt ettirilmiştir. Miras alanı olarak birbirine yakın iki lokasyonda toplam 1.720,2 ha'lık alan tanımlanmıştır. Erken Hristiyanlık döneminde önemli manastır yerleşimlerinden birisi olmuştur. Kadişa Vadisi'nde yayılı halde dördü ana manastır (Qannubin Manastırı, Quzhayya St. Anthony Manastırı, Haqqa Meryem Ana Manastırı, Mar Lichaa Manastırı) olmak üzere toplam dokuz manastır bulunmaktadır (UNESCO, 2020). Manastır çevrelerinde tarımsal teraslamalar yapılmıştır. Bölgedeki Tanrı'nın Sedir Ormanları, Antik ormanların son kalan parçasını temsil etmektedir ve Antik Dönem'in en önemli inşaat malzemelerinden olan Lübnan Sediri (*Cedrus Libani*) ağacının hala görüldüğü ender yerlerden birisidir. Miras, diğer iki kaya manastır dünya mirası gibi karma miras olarak DML'ye sunulmuş ancak tanımlanan doğal miras alanının yetersiz bulunması sebebi ile ilgili danişsal organın da tavsiyesi üzerine UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından doğal miras özellikleri kabul edilmemiştir (UNESCO, 2020). Bölgede devam eden yasadışı inşaat faaliyetleri yüzünden miras, Tehlike Altındaki Dünya Mirasları Listesi'ne alınma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Tablo 1. DML'de Sümela Manastırı ile mimarî benzerlik gösteren miraslar

Miras	Kayıt Yılı	DMA Kriterleri	Miras Alanı (ha)	Tampon Alanı (ha)	Bölge
Meteora	1988	1, 2, 4, 5, 7	271,9	1 884,1	
Athos Dağı	1988	1, 2, 4, 5, 6, 7	33 042,3	-	
Kadişa Vadisi ve Tanrı'nın Sedirleri Ormanı	1998	3, 4	1 720,2	-	

Kaynak: UNESCO (2020)'den veriler derlenerek.

Maçka İlçesi'nde Diğer Benzer ya da İlişkili Manastır Mirası

Tarihi, Antik Döneme kadar dayanan Maçka, tarihî İpek Yolu üzerinde yer almıştır. Bu sebeple ticarî, ekonomik, sanatsal, sosyal ve imarsal olarak gelişmiştir. Ancak en çok gelişimi inanç konusunda göstermiştir. Bizans döneminden itibaren önemli inanç merkezlerinden birisine dönüşmüştür. Erken dönemlerde bölgede kurulan üç büyük manastırın varlığından söz etmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin inançlara saygı duyan iç politikası gereği bölgeye hâkim olmasından sonra da manastırlar faaliyetlerini sürdürmüş

ve gelişerek büyümüşlerdir. Bir müddet sonra bölge, Ortodoks inancı için oldukça önemli bir kutsal alana dönüşmüştür.

Bu konuda bölgenin Ortodoks inancındaki önemini anlatan Günday'ın hatıralarına² bakmakta yarar vardır. Günday, Meşrutiyetin ilânından sonra Maçka'da yaşanan Müslümanlıktan dönme olaylarına yönelik yapılan tahkikatların anlatıldığı bölümde tespitlerini şöyle aktarmaktadır;

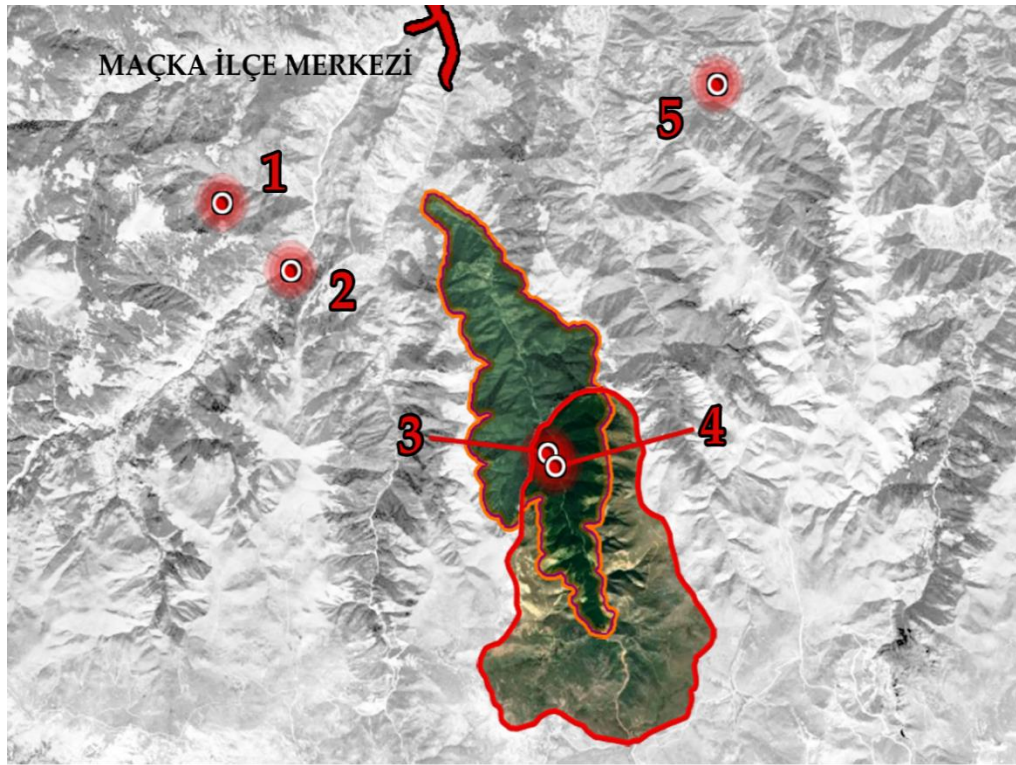
"...Buna mukabil Ortodoksların her tarafta, her köyde, her yerde papazları, kiliseleri ve manastırları bulunduğu tespit edildi. Maçka nahiyesi Ortodoksluk âleminde Kudüs ve Aynoroz'dan³ sonra üçüncü mukaddes bir yerdi. Bunun kutsiyeti havarilerden birinin oraya gitmiş olmasıdır. Maçka müstakil bir metropolitlik idi... Maçka Ortodoks kiliseleri çok zengindi. Yüzlerce papaz ve târik-i dünyalar o manastırlarda yaşıyorlardı..." (Günday, 1960, s. 23).

Günday (1960) ayrıca, Islahat Fermanı (1856) ile Maçka'da yeniden yapımı ya da onarımı gerçekleştirilen kiliseleri aktarmış ve Maçka'nın o dönem, Ortodoksluk için ne kadar önemli bir inanç merkezi olduğunu göstermiştir. Buna göre Kapıköy (başvurusu Islahat Fermanından önce), Larhan, Kutala (Yemişli), Konaka, Zanha (iki adet kilise), Bondila (Pondila) ve Hortokob-ı Zir Köylerindeki kiliselerde bakım ve onarıma yönelik Osmanlı Devleti'ne başvurulmuştur (Ayar, 2017, ss. 5-12).

Tarih içerisinde Sümela Manastırı ile sürekli ilişkide olan iki köklü manastır daha bulunmaktadır; Vazelon Manastırı ve Kuştu Manastırı (Şekil 2). Manastırlarda bulunan kitaplıklar, Trabzon'un bilinen ilk kütüphaneleri olarak kente kültürel katkıda bulunmuştur (Alikılıç, 2001, ss. 306-8). Manastırlarda bulunan freskler sanat tarihi açısından önemlidir. Kendilerine tanınan ayrıcalıklarla 14. yüzyıldan itibaren sürekli olarak manastırların sahip oldukları toprak miktarı artmıştır. Öyle ki, 1890 yılına gelindiğinde Kuştu Manastırı 11, Sümela Manastırı 15, Vazelon Manastırı 20 adet köyün sahibi olmuştur (Bryer & Winfield, 1985, C. 1, s. 252). Ancak her üç manastır da, 1923 yılında Lozan Barış Anlaşması'na ek olarak yapılan Türkiye Yunanistan Nüfus Mübadelesi sonucunda terk edilerek atıl duruma düşmüştür. Alanda daha küçük boyutlarda ayazması bulunan manastırlar olması muhtemeldir. Panagia Keramesta Manastırı bunların bilinenlerindedir. Manastırların yakın çevrelerine tamamlayıcı nitelikte bazı yapılar da üretilmiştir. Bu bağlamda, çalışmada Sümela Manastırı'nın yakınlarındaki St. Barbara Şapeli ve Vazelon Manastırı'na yakın konumdaki Panagia Keramesta Manastırı da bölgedeki kültürel bütünlük kapsamında incelenmiştir.

² Ahmet Faik Hürşit Günday, Sivas Valiliği ve TBMM 2. Dönem Ordu Milletvekilliği görevlerinde bulunmuştur. Görev gereği Trabzon'a 1908 yılında gitmiş ve yaşadıklarını Hayat ve Hatıralarım adlı eserinde aktarmıştır. Eserde, Cilt: 1 ibaresi olsa da eserin başka cildi çıkarılmamıştır.

³ DML'de Athos Dağı olarak kayıtlı olan uzun yarımada kolu. Resmî adı Aynoroz Özerk Keşişsel Devleti'dir.

1. Vazelon Manastırı	— Altındere Vadisi
2. Panagia Keramesta Manastırı	— Milli Parkı
3. Sümela Manastırı	— Sümela-Altındere Vadisi
4. St. Barbara Şapeli	— Doğal Sit Alanı
5. Kuştul Manastırı	

Şekil 2. Maçka İlçesi'nin Sümela Manastırı kültürel mirası ile benzer nitelikteki kültürel mirasların ve ilişkili doğal mirasların coğrafi dağılımı (Coğrafi bilgi sistemi (2021) kaynağından coğrafi veriler işlenerek dijital ortamda hazırlanmıştır)

Vazelon (Yahya) Manastırı: Köprüyanı ve Kiremitli Mahallelerinin yaklaşık 2 km batısında, Zabulon Dağı'nın doğu yönünde, vadiye bakan bir kayalığa yaslı halde bulunmaktadır. Sümela Manastırı'nın Vazelon Manastırı'na mum vergisi ödediği, dolayısıyla Sümela Manastırı'ndan daha eski olduğu bilinmektedir. Yapılış tarihine dair tam bir tarihlendirme yapılamasa da MS 270-317 yılları arasında bir tarihte yapıldığı düşünülmektedir⁴. Iustinianus tarafından 565 yılında onarılan manastıra 644 ve 702 yıllarında eklemeler yapılmış ve onarım çalışmaları yürütülmüştür (Kılıçaslan, 1996, s. 185). Yapının temellerine inildikçe 4. yüzyıl izlerine rastlamak mümkündür. Ayakta kalan yapı bölümü 14. ve 19. yüzyıla aittir. Manastır yapı topluluğu içerisinde üç Bizans bazilikası ve bir tonozlu sarnıç bulunmaktadır. Ayazmanın bulunduğu mağaranın önüne yapılan kilise, üç nefli bazilikal planlıdır. Sümela Manastırı'nda olduğu gibi 19. yüzyılın sonlarına kadar girişte, geceleri kaldırılan ahşap bir merdivenle erişim sağlanmış, bu tarihten sonra taştan merdivenler yapılmıştır (Köse & Demciuc, 2014, s. 262). Manastır dört katlıdır ve ön tarafta dördüncü kat cephesi Sümela Manastırı'nın kuzey cephesi ile önemli ölçüde benzerlikler göstermektedir. Ayrıca cephe tarzı ve ön taraftaki balkonlar da Sümela Manastırı ile

⁴ Yabancı kaynaklarda (Bryer, Winfield, Ballance & Isaac, 2002, s. 298) manastırın kuruluş tarihi olarak MS 270 yılı işaret edilirken yerli kaynaklarda (Horuluoğlu, 1978, ss. 60-1; Canalıoğlu, 1991, s. 22) MS 317 yılı işaret edilmektedir.

benzerlikler göstermektedir. Her iki cephe de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmıştır (Köse & Demciuc, 2014, s. 262). Kilise batı duvarının tamamında Mahşer ve Hetoimasia sahnelerinin yer aldığı freskler görülmektedir (Yılmaz, 2015, s. 144). Kilisenin kuzeyinde yer alan dış duvarlarda ise Cennet, Cehennem ve Mahşer Günü tasvirli freskler bulunmaktadır. Vergilerden dolayı ekonomik durumu bozulan manastırın yönetimi, 1859 yılında Sümela Manastırı başrahibi Anthimios'a devredilmiştir (Yılmaz, 2015, s. 141). Manastırdaki son yıkımın yaşandığı 1922 yılında, manastırın son papazı olan Dionysios Amarantidis, Hz. Yahya ikonasını Yunanistan'ın Serez şehrinde bulunan Agia Triada Manastırı'na götürmüştür. İkona, daha sonra günümüzde korunduğu Rusya'nın Saint Petersburg şehrindeki Leningrad Müzesi'ne taşınmıştır (T.C. Maçka Belediyesi, 2020). Günümüzde çevresi ile birlikte manastır, Koruma Kurulu tarafından sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Manastırın mülkiyeti T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, çevresinin mülkiyeti T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'na ait durumdadır. Avrupa Birliği fonlarından da yararlanılarak hazırlatılan proje doğrultusunda yakın dönemde restorasyon çalışmaları planlanmaktadır (DHA, 2018).

Kuştul (Hızır İlyas) (St. George Peristereota) Manastırı: Esiroğlu Beldesi, Şimşir-Kuştul Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Manastır, Galyan Vadisi'ne hâkim sarp bir kayalık üzerinde konumlanmıştır. Manastıra ulaşım üç adet patika yol ile sağlanabilmektedir. Bir mağara manastırıdır ve kutsal kabul edilen ayazma çevresinde yapılmıştır. Yapım tarihinin 752 yılı olduğu düşünülmektedir (Kılıçaslan, 1996, ss. 185-6; Yücel, 1988, s. 31). Manastır, 1203 yılında yağmalanmış, 1393 yılında onarılarak yeniden açılmıştır (Yücel, 1988, s. 31). Manastır, yağmalandığı 1462 yılında haydut saldırıları sonucu harap edilerek kısmen yıkılmıştır. Kısa bir süre sonra, 1483 yılında, büyük bir yangın geçiren manastırın birçok eşyası yanarak yok olmuştur. Yangından sonra, 1501 yılında İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi (Ecumenical Patriarchate of Constantinople) yönetimine girmiştir (cagrisad, 2012). Manastır, 1904 yılında çıkan başka bir yangın sonucu önemli derecede hasar görmüş (Bryer & Winfield, 1985, C. 1, s. 272), Sultan Abdülhamit döneminde onarılmıştır (Nişanyan & Nişanyan, 2002, s. 148; Yücel, 1988, s. 31). Manastırın iç avlusunun sağında ve solunda iki-üç katlı manastır odaları bulunmaktadır. Bu odalardan kuzeyde bulunanların misafir odaları, güneyde yer alanların keşiş odaları olduğu sanılmaktadır (Yücel, 1988, s. 31). Batı cephesinden bulunan bir merdivenle manastırın geniş hollerine erişilmektedir (Yücel, 1988, s. 31). Tarihi fotoğraflarda görülen haç planlı kilise, günümüze ulaşmamıştır. Mübadele sonucu terk edildikten sonra, Selanik'te (Yunanistan) 23 Nisan 1965 tarihinde Saint George Peristereota adlı bir dernek kurulmuştur (Orthodoxian News Agency, 2019). Derneğin çabalarıyla Yunanistan'ın kuzeyinde, Selanik'in 76 km kadar batısında bulunan Rodochi yakınlarındaki Vermio Dağı eteklerinde, yaklaşık 200 dönümlük bir alan üzerine St. George Peristereota Manastırı yeniden inşa edilmiş ve açılışı 16 Haziran 1978 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Yeni manastırda, Maçka'da bulunan özgün manastırdan taşınan iki mermer sütun, beş azizin kalıntıları ve hieromonk⁵ kutsal kemikleri saklanmaktadır (İEllada, 2019). Özgün manastır kalıntıları, T.C. Maçka Belediye Başkanlığı'nın müracaatı sonucunda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından anıt eser olarak tescillenmiştir.

St. Barbara Şapeli: Sümela Manastırı'na çıkmadan önce vadi tabanında halk arasında Aya Varvara olarak bilinen St. Barbara Şapeli bulunmaktadır. Şapel, ayakta kalan koruma

⁵ Ortodoksluk ve Doğu Katolikliği inançlarında, rahip-keşiş unvanı taşıyan din adamı.

duvarları, hücre oda kalıntıları ve kiliseden oluşmaktadır. Şapele ulaşılan güney koruma duvarındaki giriş kapısı kemersizdir ve lentosu ahşap malzemedendir. Giriş, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan taş döşeli dar bir sokağa açılır. Sokağın kuzeybatısını, sarp bir kayalık sınırlamaktadır. Güneydoğu yönünde ise günümüzde sadece temelleri görülen sıralı yedi adet hücre bulunmaktadır. Orta bölümde yer alan hücrelerin ocak kısımları günümüzde algılanabilmektedir. Hücreler, sokağın güneydoğusunda bulunan ve vadiye bakan uçurumla sınırlıdır. Günümüzde hücreler olmadığı için hücrelerin manzarası sokaktan algılanmaktadır. Sokağa giriş kapısı ile hücreler arasında, hücrelerden daha büyük ve hücrelerden yedi basamak daha yüksek bir konumda, koruma duvarına ve hücrelere bitişik halde bir mahal daha bulunmaktadır. Muhtemelen kullanıldığı yıllarda girişin güvenliğini sağlamak için kullanılmıştır. Sokağın kuzeydoğu ucunda, sol tarafta kilise bulunur. Sokaktan on altı basamaklı bir merdiven ile kiliseye çıkılır. Merdivenin onuncu basamağından toprak bir platforma çıkılır. Bu platform sokağın kuzeydoğu ucunu tanımlayan, sonu uçurumla sınırlı bir seyir terasıdır. Kilise, yığma yapım tekniği ile taştan yapılmıştır. Kapı ve pencere söveleri kesme taştan ve kemerli olarak yapılmıştır. Giriş kapısı, yaklaşık batı-doğu yönünde uzanan dikdörtgen bazilikal planlı şapelin güney cephesinde bulunur. Kapının sağında ve solunda, yüksekte iki adet oldukça dar pencere açıklığı yer alır. Düz duvarlı batı cephesinde ve apsisin bulunduğu doğu cephesinde, yüksekte ve oldukça dar birer pencere açıklığı daha bulunmaktadır. Kuzey cephesinde de iki adet benzer pencere açıklığı mevcuttur. Kilisenin üst örtüsü beşik tonozdan oluşturulmuştur. Tonoz, içeriden üç adet taştan kemer ile desteklenmiştir. Tonozun üstü kırma çatı ile kapatılmıştır. Kilise içerisindeki yığma taş duvarlar sıvanarak beyaz boya ile boyanmıştır. Manastır terk edildiğinde kutsal emanetler, rahipler tarafından bu şapele gömülmüş ve 1931 yılında özel bir izinle emanetler, şapelden alınarak yurt dışına götürülmüştür (Fallmerayer, 2002, s. 118).

Panagia Keramesta (Kızlar) Manastırı: Vazelon Manastırı'nın yaklaşık olarak 3 km güneydoğusunda, Kiremitli Köyü'nün yakınlarında, Hamsiköy Deresi'ne bakan tarafta yer almaktadır. Diğer örnekler gibi kutsal kabul edilen bir mağaranın önünde yapılmıştır. Manastırın isminin nereden geldiğine ya da ilk olarak kaç yılında kurulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır ancak birkaç duvarı ayakta kalan ve daha yeni olduğu anlaşılan yapı, 1858 yılında yapılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020b). Manastırın ise günümüzde sadece batı ve kuzey duvarı ayakta kalabilmiştir.

Maçka İlçesi'nin Doğal Mirası, Altındere Vadisi Millî Parkı ve Sümela-Altındere Vadisi Doğal Sit Alanı

Manastırın içerisinde yer aldığı Altındere Vadisi Millî Parkı, 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında, 9 Eylül 1987 tarihinde (Doğanay, 2003, s. 47), 87/12097 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile (Gümüş & Eryılmaz, 2015, s. 4), 4468 hektara yayılan bir alan tanımlanarak millî park ilan edilmiştir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020a). Millî parkın bulunduğu bölge bu tarihe kadar Meryemana Araştırma Ormanı olarak tanımlanmıştır (Aksu, 2015, s. 271; Sakıcı, 2005, s. 436). Günümüzde park içerisinde 909,5 hektar ormanlık alan, 3812 hektar mera ve 78,5 hektar iskân alanı tanımlanmıştır. Millî parkta yer alan ve tapusu T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan Sümela Manastırı için ise 2788,37 metrekarelik bir alan tanımlaması yapılmıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020b). Millî parkın güneyinde, vadinin tabanındaki Meryemana Deresi'nin kaynağını oluşturan Çakır Krater Gölü bulunmaktadır. Bölgenin hâkim litolojik yapısı Üst Kretase yaşlı andezit, bazalt ve traki-andezit gibi volkanik formasyonlardan oluşmaktadır (Kılıçaslan, 1994, s. 5).

Millî parkın bulunduğu Doğu Karadeniz Bölgesi'nin %34'ünü kaplayan ormanlar, Türkiye'nin toplam orman varlığının %7'sini oluşturur (Toksoy, Ayaz, Şen & Özden, 2005, ss. 80-1). Trabzon İli, Türkiye genelinde 247 adet olan tabiat parklarından dokuzunu barındırmaktadır. Maçka İlçesi'nde bulunan Altındere Vadisi Millî Parkı ise Türkiye genelinde toplam sayısı 44 olan millî parklardan birisidir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020c). Altındere Vadisi Millî Parkı, flora açısından oldukça zengindir ve Türkiye'nin üç büyük flora bölgesinden birisi olan Avrupa-Sibirya Fitocoğrafya Bölgesi'nin Kolşik Flora Bölümü'nde yer almaktadır (Altun, 1995, s. 26'dan aktarımla Anşin, 1978, ss. 38-40; Atalay, 1994, s. 112). Yörenin hâkim bitki örtüsünü Doğu Ladini oluşturmaktadır (Sakıcı, 2005, s. 437). Sahada bulunan diğer başlıca ağaç türleri arasında Doğu Karadeniz Göknarı, Kayın Gövdeli Akçaağaç, Doğu Karadeniz Akçaağacı, Çınar Yapraklı Akçaağaç, Ova Akçaağacı, Sakallı Kızılağaç, Tüylü Huş, Siğilli Huş, Adi Gürgen, Anadolu Kestanesi, Adi Fındık, Doğu Kayını, Adi Ceviz, Karayemiş, Hanmeli, Titrek Kavak, Mor Çiçekli Orman Gülü, Sarı Çiçekli Orman Gülü, Kafkas Ihlamuru ve Dağ Karaağacı bulunmaktadır (Menteş, 1992, s. 52). Bölgede, yükseltisi 2000 metrenin üzerindeki alanlarda görülen Alpin Çayırlar Kuşağı'ndaki mera bitki türleri arasında bulunan Narin Tavusotu, Çayır Timsahotu, Koyun Yumağı, Çayır Yulafı, Hasır Otu, Çayır Salkımotu, Altın Yulaf, Melez Üçgül, Çayır Üçgülü ve Ak Üçgül gibi türler de görülmektedir (Menteş, 1992, s. 54).

İçerisinde yaklaşık olarak 3 hektarlık bir alanın yaban hayatı koruma alanı için ayrıldığı (Sakıcı, 2005, s. 437) millî parkın, faunası da oldukça zengindir. Bölgede yaşayan birçok memeli hayvanın başlıcaları olarak tilki, kurt, karaca, kirpi, tavşan, porsuk, gelincik, yaban domuzu, boz ayı ve vaşak sayılabilir (Doğanay, 2003, s. 51). Türkiye'nin önemli kuş alanından birisi olarak da tanımlanan bölgede (Düzgüneş & Demirel, 2013, ss. 4-5) atmaca, ağaçkakan, şahin, karga, kuzgun, bildırcın, doğan, çulluk ve karatavuk gibi kuşlar da bulunmaktadır (Doğanay, 2003, s. 51).

Altındere Vadisi Millî Parkı'nın bir bölümünü de içeren ve Maçka İlçe merkezine doğru daha fazla alanı kapsayan, Sümela Manastırı kültürel mirası için nitelikli bir turizm strateji planı geliştirebilmek adına, nitelikli koruma ve sürdürülebilir koruma bölgelerinin ve kontrollü kullanım alanlarının tanımlandığı Sümela Manastırı Önerilen Doğal Sit Alanı, 31 Ocak 2018 tarihinde, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Trabzon Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. Alan, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nun 3 Ekim 2018 tarihli ve 173480 sayılı Olur'u ile Sümela-Altındere Vadisi Doğal Sit Alanı adı ile tescil edilmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018).

BULGULAR VE TARTIŞMA

DML'de yer alan benzer örneklerin, dönemin inançsal faaliyetlerinin yayıldığı daha kompleks yapılar grubu durumunda, bir vadiye ya da bir yarımada yayılmış halde ele alındığı tespit edilmiştir. Benzer örneklerin, Sümela Manastırı'nda olduğu gibi yerleşim bölgelerinden uzak, ormanlık alanlar içerisinde, bir vadinin sarp kayalık yamaçlarına kuruldukları, doğal çevre ile bir bütün olarak karma miras kategorisinde ele alındıkları gözlemlenmiştir. Meteora ve Athos Dağı mirasları karma miras olarak, Kadişa Vadisi ve Tanrı'nın Sedirleri Ormanı mirası ise içerdiği doğal öğelerin yetersiz bulunması sonucu kültürel miras olarak DML'ye kabul edilmiştir. Sümela Manastırı zengin bir ekolojik sistemde yer alan ve eski dönemlerden itibaren Vazelon ve Kuştul Manastırları ile çeşitli bağlar kurmuş olan bir miras olarak ön plana çıkmaktadır. Vazelon ve Kuştul Manastırlarının bulunduğu doğal ve tarihî çevre, Sümela Manastırı ile ortaktır. Üç

manastırın her biri farklı vadilere bakan yerlerde konumlanmış olsalar da her üç manastır da kesintiye uğramayan ormanlık bir alan içerisinde yer almaktadır.

Bu bağlamda gerek 1981 yılında doğal sit alanı, 1997 yılında doğal ve arkeolojik sit olarak tanımlanması ve gerek 1987 yılında millî park ilân edilen Altındere Vadisi ve 2018 yılında doğal sit alanı olarak tescil edilen Sümela-Altındere Vadisi Doğal Sit Alanı içerisinde yer alması sebebi ile Sümela Manastırı kültürel mirasının da, kurulduğu dönemde aktif halde ilişki içerisinde bulunduğu diğer manastırlar ve içerisinde yer aldığı doğal miras alanları ile birlikte karma miras şeklinde ele alınmasının, DML'deki benzer nitelikli mevcut miraslara bakılarak daha uygun olacağı anlaşılmaktadır. Ancak Vazelon, Kuştul ve Panagia Keramesta Manastırlarının bütünlük durumunda eksiklikler bulunmaktadır. Sümela Manastırını adaylık dosyasının daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınabilmesi için ilgili restorasyon çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir.

SONUÇ

Hristiyanlığın yayıldığı önemli coğrafyalar arasında bulunan Anadolu'da da diğer yakın coğrafyalarda olduğu gibi güvenlik ön planda tutulmuştur. Erişilmesi güç, fark edilmesi zor, ormanlık alanlarda suyun bulunduğu sarp kayalıklarda yer alan mağaralar içerisinde inançları doğrultusunda yaşamaya çalışan bir grup insanın kurduğu bu gibi manastırlar, yüzyıllar içerisinde yapılaşarak dünya mirasları olacak kadar gelişen kültürel varlıklar haline dönüşmüştür. UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı benzer örnekler incelendiğinde, birbirleri ile yakın ilişkilerde bulunan manastırların, doğal çevreleri ile birlikte ele alındığı daha bütüncül bir yaklaşımla Kalıcı Liste'ye tanımlandığı görülmektedir.

Türkiye UNESCO Geçici Listesi'nde yer alan Sümela Manastırı'nın Sümela-Altındere Vadisi Doğal Sit Alanı ve Altındere Vadisi Millî Parkı içerisinde bulunduğu, günümüzde Maçka İlçesi sınırları içerisinde kalan Vazelon ve Kuştul Manastırı ile birlikte ortak bir geçmişi paylaştığı görülmüştür. Sümela Manastırı kültürel mirasının gerek doğal miraslar içerisinde yer alması gerek tarihsel birlikteliği olan benzer özellikteki büyük manastırların yakın çevresindeki varlığı, yapılmış olan miras tanımının yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Miras alanının diğer iki büyük manastırı da kapsayacak şekilde genişletilerek doğal çevresi ile birlikte, karma miras statüsünde tanımlanması, UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki mevcut duruma daha uygun düşmektedir. Her üç büyük manastırın ve millî park ile doğal sit alanının tek yerel yönetim sınırları içerisinde kalması, alan yönetimi ve yönetim planı için ayrıca bir avantajdır. Bu gibi bütünleşik mirasların ülke ve yöre turizmine katkısının da daha fazla olacağı açıktır. Ancak Vazelon, Palegia Keramesta ve Kuştul Manastırları, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne yönelik muhtemel bir adaylık durumunda yenileme ve onarım çalışmalarına ihtiyaç duyacaktır. Manastırlara yönelik bu tür çalışmaların hâlihazırda planlandığı bilinmektedir. Bu tür çalışmaların tamamlanmasını bekleyen bir yaklaşım bir miktar zaman istese de varlıkların birlikte ele alındığı bir mirasın getireceği faydalar düşünüldüğünde bu beklenmesi gereken sürenin göze alınması daha uygun olacaktır. Aksi takdirde Vazelon, Palegia Keramesta ve Kuştul Manastırlarının bir dünya mirası olduklarını görmek için beklenmesi gereken süre, Türkiye UNESCO Geçici Listesi'nde kayıtlı miras sayısı da dikkate alındığında, çok daha fazla olacaktır.

SUMMARY

States parties to the UNESCO Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage are obliged to include in their UNESCO tentative list heritages they wish to

inscribe on the UNESCO World Heritage List. Maps showing the boundaries of the property area and the buffer zone are one of the indispensable components of a candidate heritage file to be submitted to the UNESCO World Heritage Committee. A state party is nationally responsible for the protection of the determined heritage sites by law and other sanctions. In this study, recommendations are made for defining the property area and buffer zone of Sumela Monastery Cultural Heritage which was registered in the UNESCO Tentative List of Turkey in 2000, by examining property areas and buffer zones of heritages that have similar characteristics with Sumela Monastery in the UNESCO World Heritage List. *Meteora* (Hellenic Republic), *Mount Athos* (Hellenic Republic) and *Ouadi Qadisha (the Holy Valley) and the Forest of the Cedars of God (Horsh Arz el-Rab)* (Republic of Lebanon) are found as the similar examples. While *Meteora* and *Mount Athos* are in the mixed category, *Ouadi Qadisha* and the *Forest of the Cedars of God* are inscribed in the cultural category despite being presented in the mixed category. It is observed that a large-scale field definition was applied for the similar heritages in the List, including the natural environment they related to. When local potential is examined to define similar areas for Sumela Monastery, it is noticed that Maçka District, where the Sumela Monastery is located, also has similar natural heritages that are currently legally protected such as the Sümela-Altındere Valley Natural Protected Area and the Altındere Valley National Park and similar cultural heritages with similar or complementary architectural features such as Vazelon, Panagia Keramesta and Kuştu Monasteries and St. Barbara Chapel that were in interaction with Sumela Monastery in history. It is detected that defining the property area and buffer zone by covering the mentioned heritages would be more suitable for the current situation of the list. However, it is determined that the monasteries, which became idle after the Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations in 1923, are in need of restoration and renovation to be included in the nomination dossier. Fortunately, it is announced that such works are already planned by the local authority. Although it may delay the inscription process, completion of restoration and renovation works will be more beneficial for the protection of Sumela Monastery and other neighbouring heritages in Maçka District at local, national and international levels.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Aksu, Ö. V. (2015). Korunan doğal rekreasyon alanlarında donatı elemanlarının tasarımları: Altındere Vadisi Milli Parkı örneği. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 15(2), 267-278.
- Alikılıç, D. (2001). Tarih boyunca Trabzon havalisinde kütüphaneler. *Atatürk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (17), 305-313.
- Altun, L. (1995). *Maçka (Trabzon) Orman İşletmesi ormanüstü serisinde orman yetiştirme ortamı birimlerinin ayrılması ve haritalanması üzerine araştırmalar* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Anşın, R. (1978). Doğu Ladini traşlama alanlarında flora sorunu. *Orman Mühendisliği Dergisi*, (6), 38-40.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye vejetasyon coğrafyası*. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.
- Ayar, T. (2017). Osmanlı'nın son dönemi Maçka'da kiliselerin tamiri ve yeniden inşâsı. *History Studies*, 9(1), 1-19.
- Başar, S. & Bayram, A. (2018, 26 Mart). Sümela Manastırı'nda bugüne kadar görülmemiştii... 'Çile odaları' bulundu. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sumela-manastirinda-bugune-kadar-gorulmemisti-cile-odalari-gun-yuzune-cikariliyor-40784165>.
- BBC News (2010, 15 Ağustos). Sümela Manastırı'nda 88 yıl sonra ayin. Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/08/100815_sumela.
- Bryer, A. & Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos: Plates* (C. 1). Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Bryer, A., Winfield, D., Ballance, S. & Isaac, J. (2002). *The Post-Byzantine Monuments of the Pontos: a source book*. Aldershot, Hampshire: Ashgate Variorum.
- Cagrisad (2012, 18 Ağustos). Kuştul Manastırı. Erişim adresi: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=106075>.
- Coğrafi bilgi sistemi (2021). Erişim adresi: <https://www.google.com/maps>.
- DHA (2018, 6 Mart). Vazelon Manastırı turizme kazandırılacak. *TRTHaber*. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/vazelon-manastiri-turizme-kazandirilacak-353979.html>.
- Doğanay, S. (2003). Coğrafi özellikleri açısından Altındere Vadisi Milli Parkı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 8(10), 43-64.
- Durmuş, A. (2016). Meryem Ana Manastırı. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), 93-117.
- Düzgüneş, E. & Demirel, Ö. (2013). Maçka Bölgesi'nin alternatif turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(7), 1-11.
- Eyice, S. (1966). Trabzon yakınında Meryem Ana Manastırı. *Belleten*, 30(118), 243-264.
- Eyice, S. (1991). Aynaroz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 267-269) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, S. (1996). One of the Most Visited Places in Trabzon: The Monastery of the Virgin Mary (or Sumela Monastery). H. Saltık (Ed.), *Trabzon* (G. Özer, Çev.) içinde (81-90).

- İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı - Renk Ajans Basım Yayın Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.
- Fallmerayer, J. P. (2002). *Doğu'dan fragmanlar* (1. bs., H. Salihoğlu, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gümüş, C. & Eryılmaz, A. Y. (2015). Altındere Vadisi Milli Parkı'nda yaşanan tahriplerin yasal ve yönetsel boyutları. D. Toksoy & M. M. Bayramoğlu (Ed.), *IV. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi Bildirileri* içinde (s. 4-15). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Ekonomisi Anabilim Dalı.
- Günday, A. F. H. (1960). *Hayat ve hatıralarım*. İstanbul: Çelikkilt Matbaası.
- İellada (2019, 29 Nisan). *I istoria tou Agiou Georgiou Peristereóta stin Trapezoúnta*. Erişim adresi: <https://iellada.gr/istoria/i-istoria-toy-agiou-georgiou-peristereota-stin-trapezoynata>.
- İHA (2018, 14 Ekim). Fener Rum Patriği Bartholomeos Sümela için Trabzon'a Geldi. *Kanal 23*. Erişim adresi: <https://www.kanal23.com/haber/gundem/fener-rum-patrigi-bartholomeos-sumela-icin-trabzona-geldi-VQ9FCBhF>.
- Kılıçaslan, A. (1996). Trabzon Değirmendere havzasının turizm potansiyeli ve planlaması. *Türk Coğrafya Dergisi*, (31), 183-197.
- Köse, İ. (2012). The Monastery of Soumela and ancient trade routes connected to it. *Codrul Cosminului*, 18(1), 7-28.
- Köse, İ. & Demciuc, V. M., (2014). Vazelon (St. John) Monastery of Maçka Trebizond. *Codrul Cosminului*, 20(1), 259-272.
- Menteş, İ. (1992). *Altındere Vadisi Ulusal Parkı uzun devreli gelişme plânlamasına yönelik araştırmalar* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Miller, W. (1926). *Trebizond: The last Greek Empire of the Byzantine Era: 1204-1461*. Chicago: Argonaut.
- Nişanyan, S. & Nişanyan, M. (2002). *Herkesin bilmediği olağanüstü yerler*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Orthodoxian News Agency (2019, 17 Ocak). *Ótan erimose o Ai Giórgis ston Pónto*. Erişim adresi: <https://www.orthodoxianewsagency.gr/ieres-mones/ótan-erimose-o-ai-giorgis-ston-ponto/>.
- Rice, T. D. (1930). Notice on some religious buildings in the city and vilayet of Trebizond. *Byzantion*, 5(1), 47-81.
- Sakıcı, Ç. (2005). Maçka Altındere Vadisi Milli Parkı'nın kaynak değerlerinin ve kullanımının rekreasyonel açıdan irdelenmesi. *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu 2005 Bildirileri* içinde (s. 435-442). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Şen, Ö. (1998). *Trabzon tarihi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Toksoy, D., Ayaz, H., Şen, G. & Özden, S. (2005). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde orman-köylü ilişkileri. *Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 6(1-2), 79-85.
- Trabzon Turizm Müdürlüğü (1993). *Tarihi ve turistik değerleri ile Trabzon*. Trabzon Turizm Müdürlüğü Yayınları/4.
- Tüfek, Ö. (1978). *The Monastery of Sumela (Meryemana)* (I. Önalp, Çev.). Trabzon.

- Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018, 09 Ekim). *Trabzon İli, Maçka İlçesi, Sümela-Altındere Vadisi Doğal Sit Alanı Tescil İlanı*. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://tvk.csb.gov.tr/trabzon-ili-macka-ilcesi-sumela-altindere-vadisi-dogal-sit-alani-tescil-ilani-duyuru-363021>.
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020a). *Sümela Manastırı*. Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müze ve ören yerlerinin giriş kontrol sistemleri ve genel olarak gişe hizmetlerinin modernizasyonu projesi. Erişim adresi: <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=SML01&DistId=MRK>.
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020b). *Kızlar Manastırı (Panagia Keramesta)*. Trabzon İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://trabzon.ktb.gov.tr/TR-57655/kizlar-manastiripanagia-keramesta.html>.
- Türkiye Cumhuriyeti Maçka Belediyesi (2020). *Vazelon Manastırı*. Erişim adresi: <https://www.macka.bel.tr/turistik-bilgiler/vazelon-manastiri>.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı (2020a). *Altındere Vadisi Milli Parkı /Sümela Manastırı*. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <http://altindere.tabiat.gov.tr/>.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı (2020b). *Altındere Vadisi Milli Parkı*. Erişim adresi: <http://bolge12.ormansu.gov.tr/12bolge/altinderevadisimilliparki.aspx?sflang=tr>.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı (2020c). *Milli Parklar*. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP>.
- UNESCO Dünya Miras Merkezi (2019). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: World Heritage Centre.
- UNESCO (2020). UNESCO Dünya Miras Merkezi resmî sitesi. Erişim adresi: <https://whc.unesco.org/>.
- Yılmaz, D. O. (2015). Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. yüzyıl Rum Ortodoks kiliseleri figürlü freskoları üzerine bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 127-167.
- Yücel, E. (1988). *Trabzon and Sumela*. İstanbul: Net Turistik Yayınlar Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Zaman, M. (2005). Türkiye'nin önemli inanç turizmi merkezlerinden biri: Sumela (Meryamana) Manastırı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 1-24.

Van'da Madde Kullanımı ve Bağımlılığı Etkileyen Ailesel Faktörler*

Doç.Dr. Mehmet Zeki Duman
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
zekiduman@yahoo.com

Öz

Madde kullanımı ve bağımlılığı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de her geçen gün daha çok insanın hayatını etkilemekte, hayallerin solmasına, ailelerin parçalanmasına ve gençlerin hayatını kaybetmesine neden olmaktadır. Bireysel olduğu kadar toplumsal boyutuyla da öne çıkan bu sorunun ortadan kaldırılması için her ne kadar uluslararası ve ulusal düzeyde bazı yasal önlemler ve ağır cezai müeyyideler konulmuş olsa da madde ticaretinin küresel çapta bir endüstriyel pazara dönüşmüş olması ve bazı büyük şirketlerin ve kartellerin kara para aklama ve yasadışı insan kaçakçılığı faaliyetlerinde finansal kaynak olarak kullanması nedeniyle bu ticaretin hacmi sürekli artmaktadır. Kimi zaman medyaya da yansıyan, ancak genellikle toplumun büyük bir kesimi tarafından görmezlikten gelinen bu sorunun başta gençler olmak üzere insan ve toplum sağlığı üzerindeki etkisi tahmin edilenden çok daha fazladır. Elinizdeki makale, bu gerçekten hareketle Türkiye'de genelde madde kullanımı ve yaygınlığı, özelde de bir sınır kenti olması nedeniyle uyuşturucu maddeye ulaşılabilirliğin kolay olduğu Van'da kullanıcıların aile yapıları, özellikleri ve madde kullanım nedenleri üzerinde durmuştur. Çalışmanın Van'da yapılmış olmasının temel nedeni, Türkiye'de yıllar itibarıyla madde kötüye kullanımının, bağımlılığının ve kaçakçılığının en fazla yapıldığı illerin başında geliyor olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Madde kullanımı, bağımlılık, Van'da uyuşturucu kaçakçılığı, madde bağımlılığı ve aile.

Substance Use and Family Factors Affecting Substance Addiction in Van

Abstract

As well as all over the world, substance use and addiction affects more people in Turkey every day and causes dreams to fade, families break up and young people lose their lives. Even though some legal measures and severe penal sanctions at the international and national level have been imposed to eliminate this problem which stands out both with its individual and social extent, the trade constantly increases as drug trade has become a global industrial market and it is used as a financial resource for money laundering and illegal human trafficking of some large companies and cartels. This problem, which is sometimes reflected in the media but often ignored by a large part of the society, has a much more

* Saha araştırması verilerinin elde edilmesinde ve görüşmecilerle iletişime geçilmesinde emeği geçen Sayın Osman Turgut'a teşekkür ederim.

impact on human and public health, especially young people. From this fact, the present article generally addresses the substance use and prevalence in Turkey and the family structures, characteristics and reasons for substance use in Van where it is easy to access narcotics as it is a border city. The main reason for conducting the study in Van is its being one of the primary cities where substance abuse, addiction and trafficking are mostly performed in Turkey.

Keywords: Substance use, addiction, drug smuggling in Van, substance addiction and family.

GİRİŞ

Günümüzde madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı sorunu, tüm dünya ülkelerini ve toplumlarını özellikle de 15-30 yaş aralığındaki gençlerin yaşamını ve geleceğini tehdit eden küresel bir soruna dönüşmüş bulunmaktadır. Coğrafi konumu ve genç nüfusu nedeniyle yasadışı madde ticaretinin en yoğun yapıldığı “Balkan Rotası” üzerinde bulunan Türkiye’de de ciddi bir boyuta ulaşan bu sorun, başta terörizm ve insan kaçakçılığı olmak üzere uluslararası toplumun da en önemli meselesi haline gelmiştir. Zira madde kullanımı, başta aile içi ilişkilerin çözülmesi olmak üzere suç ve intihar oranlarının yükselmesi, evliliklerde aidiyet ve güven duygusunun zedelenmesi, ergenlerde duygusal travmaların yaşanması, risk alma eğilimlerinin artması ve akademik başarılarının düşmesi gibi bir dizi soruna da kaynaklık etmektedir.

Madde kullanmaktan kaynaklı ölümlerin sürekli artış gösterdiği günümüz dünyasında bu sorunun boyutlarını anlamak için sadece uluslararası kurumların yayınladığı raporlara göz atmak yeterli olacaktır. Çünkü karşımızda bir trilyon dolara yaklaşan ciro su ve milyonlarca kullanıcısıyla tüm dünya ülkelerini tehdit eden ve finansal dayanağını yine yasadışı madde ticaretinin oluşturduğu devasa bir sorun durmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler’in yayınladığı rapora göre (UNODC, 2019, s. 1), 2017 yılında 15-64 yaş arası 271 milyon insan ki, (bu küresel nüfusun yüzde 5,5’idir), bir önceki yılda uyuşturucu madde kullanmış ve bu uyuşturucu madde kullanımından dolayı 585.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Diğer ilaç kullanım bozukluklarından kaynaklı ölümleri de hesaba kattığımızda dünyada bu sayının 42 milyona ulaştığını görürüz.

Uluslararası kaynaklar, dünyada halihazırda uyuşturucu kullananların sayısının 210 milyonu aştığını, sadece Amerika’da 2018’de 12 yaş ve üstü olan 164,8 milyon kişinin ki, (nüfusun %60,2’sidir) madde kullandığını göstermiştir (SAMHSA, 2019, s. 5-7). 2016 Avrupa Uyuşturucu Raporu’na (EMCDD) göre de her dört Avrupalıdan biri yasa dışı uyuşturucu denemiştir. Avrupa Birliği’nde 88 milyonun üzerinde yetişkinin veya 15-64 yaş aralığındaki kişilerin dörtte birinden fazlasının yaşamlarının bir noktasında yasa dışı uyuşturucuları denediği tahmin edilmektedir. Son yayınlanan “2018 Avrupa Uyuşturucu Raporu”na göre de dünyada uyuşturucu madde trafiğinin en yoğun yaşandığı kıtaların başında Avrupa gelmektedir ve Avrupa ülkelerinin tümünde yasadışı perakende uyuşturucu pazarında en büyük payı, yaklaşık tahmini değeri (8,4 milyar EUR ile 12,9 milyar EUR) olan esrar oluşturmaktadır.

Hem Birleşmiş Milletlerin hem de Avrupa Uyuşturucu Merkezinin verilerine baktığımızda tüm dünya ülkelerinde yıllar itibariyle sigara, alkol ve yasadışı madde kullanımında ve bağımlılığında hızlı bir artışın yaşandığını ve bu hızlı artıştan en çok gelişmekte olan veya Türkiye gibi yasadışı madde ticareti açısından stratejik bir konumda bulunan ülkelerin etkilendiğini söyleyebiliriz. Hiç şüphesiz, küresel ölçekte yaşanan bu sorunun temel hedef kitlesi toplumların en dinamik ve tüketici kesimini oluşturan ve aynı zamanda ergenlik döneminin ruhsal gerginliğini ve baskısını yaşayan gençler oluşturmaktadır. Nitekim birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yapılan araştırmalar, özellikle 25-30 yaş aralığındaki gençler arasında eroin, esrar ve ekstazi başta olmak üzere bonzai ve bali gibi uyuşturucu ve uçucu maddelerin kullanımının ve bağımlılığının arttığını göstermektedir.

1. Türkiye’de Madde Kullanım Yaygınlığı

Türkiye, Afganistan ve İran’da üretilen yasadışı maddelerin Avrupa’ya; Avrupa’da üretilen sentetik opioidlerin ve uçucu maddelerin Ortadoğu’ya transferinde önemli bir kavşak noktasında bulunmakta, kıtalararasında bir geçiş bölgesi özelliği taşıdığı için de Avrupa’da en fazla uyuşturucu madde yakalanan ülkelerin başında gelmektedir (EMCDDA, 2017, s. 25-32; BAA, 2019, s. 5). Türkiye’de her ne kadar madde kullanımı birçok ülkeye göre düşük oranlarda seyretse de aslında genç nüfus dikkate alındığında karşımıza oldukça büyük bir kesim çıkmaktadır. Nitekim TUIK’in 2019 verilerine göre Türkiye’de 0-17 yaş aralığındaki çocuk nüfus oranı %27,5 (22.876.798) iken, 15-24 yaş grubundaki genç nüfus oranı %15,6 (12.955.672) ve toplamda da %43,1 (35.842.470) kişiden oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında hayli yüksek bir nüfusa sahip olan Türkiye, yasadışı madde üretim pazarlarına yakınlığı nedeniyle riskli bir bölgede bulunduğundan dolayı aynı zamanda uyuşturucu ticaretinden de en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur.

Nitekim Emniyet Genel Müdürlüğü’nün (EGM, 2019) verilerine göre, 2014-2016 yılları arasında Avrupa Birliğine üye 28 ülkede ele geçirilen yasadışı maddelerin özellikle de eroinin miktarı 4,3 ton olarak kaydedilirken, Türkiye’de bu dönemde tüm Avrupa ülkelerinden daha fazla miktarda eroin ele geçirilmiştir. Söz konusu rapora göre 1990 yılında dünya genelinde 46,5 milyon kişi madde bağımlısı iken, 2016 yılında bu sayı 63,7 milyona yükselmiş, Türkiye’de ise 1990 yılında yaklaşık 381.200 kişi madde kullanırken, 2016 yılında bu sayı 664.906 kişiye yükselmiştir (Kurt, 2018). Dolayısıyla göstergeler, Türkiye’de yasadışı madde kullanımının ve bağımlılığının her geçen yıl daha çok arttığını ve bu artıştan en çok etkilenen kesimin ise gençler olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de gençler arasında uyuşturucu kullanımı bölgelere göre de değişiklik göstermektedir. Buna göre uyuşturucu kullanımının en yüksek olduğu bölgelerin başında; Batı Anadolu (%3,3), Akdeniz (%1,5), Orta Anadolu (%1,1) ve Güneydoğu (%1) gelmektedir (Vatandaş vd., 2015, s. 56-57). Nitekim yapılan bir araştırmada (Demirbaş, 2015, s.29) öğrencilerin %56,11’inin alkol %1,91’inin de esrar kullandığı görülmüştür. 1998-2005 yıllarında tüm Türkiye’yi kapsayan bir diğer araştırmada ise (Toprak vd., 2010, s. 22-24) uyuşturucu satmak nedeniyle yargılanan sanıkların illere göre dağılımına bakıldığında; Edirne, İstanbul, İzmir, Adana, Malatya, Diyarbakır, Kilise ve Van; uyuşturucu kullanma nedeniyle yargılanan sanıkların illere göre dağılımında ise İzmir, Muğla ve Antalya’nın ilk sıralarda yer aldığı saptanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de uyuşturucu ve uyuşturucu madde suçlarının genellikle sınır bölgelerinde, ticaretin yoğun yapıldığı liman kentlerinde, büyükşehirlerde ve turizmin yaygın olduğu güney ve batı illerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

Bölgelerin gelişmişlik düzeyleri, nüfus yapıları, turizm potansiyelleri ve uyuşturucu madde üretiminin ve ticaretinin yapıldığı ülkelerin sınırında bulunmaları gibi biz dizi değişken Türkiye’de yasadışı madde kullanımının bölgeler arasında farklılık göstermesinin temel nedenlerini oluşturmakta, ancak madde kullanımı ve bağımlılığını etkileyen faktörlerin zaman içinde nasıl bir seyir izlediği hakkında daha kapsayıcı çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Zira alan yazındaki çalışmalara ve literatüre bakıldığında madde kullanımı, bağımlılığı ve yaygınlığıyla ilgili bugüne kadar yapılan çalışmaların genellikle belirli konularda (madde kullanımının sosyal, ekonomik ve demografik nedenleri) ve belirli bir kesim üzerinde (ortaöğrenim ve yükseköğretim öğrencileri) yoğunlaştığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaları üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

a) *Sigara ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında;* 1999 yılında Erzurum'da yapılmış olan bir çalışmada öğrencilerin; %18.82'sinin (Erci, 1999, s. 87); 2004'te İstanbul'da %34.4'ünün (Erdem vd., 2006, s. 111); 2006'da Hatay'da %73.2'sinin (Turhan vd., 2011, s. 37); 2007'de Sivas'ta %18.5'inin (Gökyüz ve Koçoğlu, 2007, s. 214); 2012'de Türkiye Gençlik Profili Araştırmasında %35.7'sinin (Gür vd., 2012, s. 24); 2019'da Konya'da %50.0'sinin (Vatansev vd., 2019, s. 344) ve 2016'da Diyarbakır'da da %32.4'ünün (Haspolat vd., 2016, s. 62) sigara kullandığı veya yaşam boyu en az bir kez sigarayı denemiş olduğu saptanmıştır. Burada farklı illerde yapılmış olan çalışmalara yer vermemizin temel nedeni, sigara kullanımının Türkiye'nin genelinde yıllar itibariyle nasıl bir seyir izlediğini görmek içindir. Buna göre Türkiye'de yıllar itibariyle öğrenciler ve gençler arasında sigara kullanma alışkanlığı sürekli artmıştır.

b) *Alkol ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında;* 1983'te İstanbul Üniversitesinde öğrencilerin %58.0'ünün, Ankara'da %90.0'ünün, 1987'de yine Ankara'da yetişkin nüfusun %1.6'sının, 1999'da İstanbul'da %8.5'inin, 1994'te İzmir'de %0.08'inin (Türkcan, 1999, s. 310), 2014'te İstanbul'da öğrencilerinin %61.0'ünün (Alikashişoğlu vd., 2004, s. 44); 2016'da Düzce'de %18.0'ünün (Akkuş vd., 2017, s. 36); 2008'de İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin ve Muğla üniversitelerindeki öğrencilerin %63.3'ünün (İlhan vd., 2008, s. 575); 2010'da yine İstanbul'da öğrencilerin %47.6'sının (Ünal ve Evcin, 2014, s. 131); 2011'de Hatay'da %56.6'sının (Turhan vd., 2011, s. 37); 2017'de KKTC'de %70.7'sinin (Çakıcı vd., 2017, s. 434) ve 2018'de Türkiye toplumunun %22.1'inin (EGM, 2018, s. 6) alkol kullandığı ya da yaşam boyu en az bir kez alkol aldığı saptanmıştır. Veriler Türkiye'de yıllar itibariyle sigara alışkanlığına paralel biçimde alkol kullanımında da ciddi bir artışın yaşandığını ve bu artışın en çok gençler ve öğrenciler arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

c) *Madde kullanımıyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında;* 2004'te Türkiye'nin farklı illerini kapsayan bir çalışmada ilköğretim öğrencilerinin %1.7'sinin uyuşturucu, ortaöğretim öğrencilerinin %4.0'ünün esrar, %5.1'inin uçucu madde, %2.5'inin eroin ve ekstazi (Ögel vd., 2004, s. 112), 2000'de Sivas'ta sanayide çalışanların %9.1'inin (Kuğu vd., 2000, s. 19-25); 2001'de 15 ayrı ili kapsayan bir araştırmada öğrencilerin %3.6'sının esrar, %8.6'sının uçucu madde, %3.3'ünün de uyuşturucu (Ögel vd., 2001, s. 47); 2003-2005 yılları arasında Ege Üniversitesine başvuran olguların %75.2'sinin esrar, %43.6'sının ekstazi ve %2.6'sının kokain (Yüncü, vd., 2006, s. 31); 2009'da Dicle Üniversitesi öğrencilerinin %6.03'ünün (Yalçın vd., 2009, s. 125); 2011'de Hatay'da %9.6'sının (Turhan vd., 2011, s. 37); 2017'de İzmir'de %12.5'inin (Helvacıoğlu ve Yüncü, 2017, s. 61) madde kullandığı veya yaşam boyu en az bir kez madde aldığı ve 2011'de de yapılan araştırmayla da Türkiye'de yasadışı bağımlılık yapıcı madde kullanım oranının %2.7 olduğu saptanmıştır (TUBİM, 2012, s. 19). Burada belirtilmesi gereken diğer bir husus da bu araştırmalarda da ortaya konulduğu üzere Türkiye'de madde kullanımının, oldukça erken bir yaşta başladığıdır. Örneğim Türkiye'de madde kullanımında ortalama yaş 20, sık terkarlanan başlama yaşında ise 18'dir (EGM, 2019, s. 95).

Epidemiyolojik yanı ağır basan bu çalışmaların ortaya koyduğu en önemli hususlardan biri de madde kullanımının kadınlardan ziyade erkeklerde yaygın olduğudur (Çakıcı vd., 2017, s. 435; Beşirli, 2007, s. 95; Ögel vd., 2000; 2001, s. 22; Karakaya, 2013, s. 566; Alikashişoğlu, 2005, s. 78; İlhan vd., 2008). Nitekim yapılan bir araştırmada uyuşturucu kullanma suçu işleyenlerin %96,2'sinin, uyuşturucu madde satma suçunu işleyenlerin de %93,9'unun erkek olduğu saptanmıştır (Toprak vd., 2010, s. 22-24). Yasadışı madde

kullanımının erkekler arasında yaygın olmasının temel nedeni ise değişen toplumumuzun geleneksel ve muhafazakâr sosyal yapısının devam ediyor olmasıdır. Toplum, bundan dolayı olsa gerektir kadınların madde kullanımına karşı iken, erkeklerin kullanmasına tolerans göstermektedir (Turhan, 2011, s. 41). Özellikle alkol kullanımının erkeklerde daha yüksek oranda olmasının bir diğer nedeni de toplumsal kültürümüzde var olan “erkeklik imajı”dır (Ögel vd. 2000, s. 244). Zira “Erkek adam içmez” veya “Ağzına aslan sütü değmeyecek adam denilmez” şeklindeki ifadeler (Beşirli, 2007, s. 94), toplumun erkeğe ve erkeklığe nasıl bir imaj yüklediğini açıkça göstermektedir. Ancak erkeğe ilişkin bu toplumsal imajın, kadınların zaman içinde gerek eğitim gerekse iş hayatına atılmasıyla beraber değişmeye başladığını da belirtmekte yarar var.

2. Van’da Sosyoekonomik Yapı ve Uyuşturucu Madde Kullanımı

Bilindiği gibi Türkiye’ye giren uyuşturucu maddelerin büyük bir kısmı İran üzerinden Van’a ve Van’dan da Avrupa ülkelerine sevkiyatı yapılmak üzere İstanbul’a transfer edilmektedir. Uyuşturucu ticaretinin yoğun bir biçimde yapıldığı bu ilimizde neredeyse her gün narkotik suçlarla mücadele ekipleri tarafından operasyonlar düzenlenmekte ve çoğu zaman yasadışı yollarla ülkeye sokulan tonlarca madde ele geçirilmektedir. Özellikle Van’ın Başkale ve Gürpınar ile Hakkâri’nin Yüksekova ilçesi, İran’a sınır olmaları nedeniyle uyuşturucu madde geçişinin en yoğun yapıldığı yerlerdir. Türkiye, nasıl ki yasadışı uyuşturucu ticaretinde bir geçiş bölgesi ise, Van da İran’dan gelen uyuşturucunun İstanbul üzerinden Balkanlara ve oradan da diğer Avrupa ülkelerine sevkinin yapıldığı bir merkez konumundadır.

Kentin İran’a sadece 90 km uzaklıkta bulunması, uyuşturucu madde kullanımını kolaylaştıran en önemli etkidir. Bunun yanında ilin bir milyonu aşan nüfusunun olması, işsizliğin yüksek, üretimin ve istihdamın düşük olması ve çevre illerden yoğun bir göç alması da yasadışı madde ticaretini ve kullanıcı sayısının artırmıştır. Nitekim TUIK 2019 verilerine göre Türkiye’de ortalama hane halkı oranı %3.4 iken, Van’da %5.1 olduğu, ülke genelinde en çok göç alan ve göç veren iller arasında ilk sırada bulunduğu (2017-2018 yılları arasında 34.7 bin göç almış, 45 bin kişi göç vermiştir), Türkiye’de net okullaşma oranı %83.6 iken, Van’da 61.5; 2018’de ortalama işsizlik oranı %9.5 iken, Van’ın da içinde olduğu TR2 bölgesinde %21.5 ve 2017 yılında kişi başına gayri safi milli hasıla oranı %10.6 iken, Van’da da %3.9 dolar olduğu görülmüştür.

Türkiye’de illerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik sıralamasında da sondan beşinci sırada bulunan Van’ın (Sege, 2017, s. 35), sosyal, ekonomik ve demografik yapısını ortaya koyan bu veriler, kentin en önemli sorununun göçle beraber işsizlik olduğunu göstermektedir. Van, genç nüfusta işsizlik oranının en yüksek olduğu illerden biri olarak kayıt dışı ekonominin de en fazla olduğu illerin başında gelmekte ve sadece kent merkezinde 15 binden fazla kayıt dışı esnafın olduğu tahmin edilmektedir. Van’ın dikkat çeken diğer bir özelliği de Ağrı ilinden sonra Türkiye’de en çok yeşil kartlının olduğu il olmasıdır (İnan, 2010). Sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin gelişmediği ilde üretim ve istihdam olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle gençler ya çalışmak için büyükşehirlere gitmekte ya da kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun yanında kaçakçılık (özellikle de sigara ve akaryakıt) ve uyuşturucu madde ticareti de kentin kayıt dışı ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Nitekim Van Emniyet Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Biriminin 2019 yılında gerçekleştirdiği 397 operasyonda 5 ton 231 kilo eroin yakalanmış, kaçakçılıkta 346 kilo esrar,

sigara kaçakçılığında ise 1 milyon 283 bin paket sigara ele geçirilmiştir. Böylece Van ili, Türkiye'de uyuşturucu madde yakalamada ilk sırada yer almıştır (Aykaç, 2019). Kentte yasadışı madde ticaretinin bu denli fazla olması, gençler arasında madde kullanımı ve bağımlılığı da artırmıştır. Örneğin TBMM Araştırma Komisyonu'nun Raporu'na göre (2008, s. 142-155), Türkiye genelinde 2004-2007 yılları arasında Ankara AMATEM'de yatarak tedavi olan madde kullanıcılarının yaşadıkları illerin dağılımında Van, ilk beş il arasında ve yine İstanbul Bakırköy AMATEM'de yatarak tedavi olan madde kullanıcılarının yaşadıkları illerin dağılımında da Van 3. sırada yer almıştır. Aynı yıllarda Türkiye'de uyuşturucu suçundan Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarında hükümlü ve tutuklu bulunanların en fazla olduğu ilin de %56,26 ile yine Van olduğu saptanmıştır.

Uyuşturucu kullanımının ve bağımlılığının yüksek olduğu kentte bugüne kadar Van Emniyet İl Müdürlüğü'nün ve 2014 yılında da Van Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi bünyesinde açılan AMATEM (Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi) ve ÇOMATEM (Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi) gibi yerlerin kayıtları dışında kullanıcıların ve ailelerinin yaşadıkları sorunlarla ilgili herhangi bir veri tabanı oluşturulmamıştır. Aynı şekilde kentte, hali hazırda kaç kişinin madde bağımlısı olduğu, bağımlıların ne tür sorunlar yaşadıkları, uyuşturucu temin etmede ve kullanmada hangi koşulların belirleyici ve tetikleyici olduğu ama daha da önemlisi madde kullanımında ailesel faktörlerin ne kadar etkili olduğuyla ilgili derli toplu bir çalışmaya da rastlanmamıştır.

Van'da madde bağımlılarının sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşamamanın temel nedeni ise, kullanıcıların genellikle durumlarını gizliyor olmalarıdır. Zira her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da uyuşturucu kullananlar genellikle sosyal çevrelerinden dışlanmaktadır. Ayrıca kullanıcılar, kullandıklarını söyledikleri veya tedavi olmak için bile olsa hastaneye başvurdukları takdirde polisin bilgisi olacağı, dolayısıyla hakkında bir tutuklama olmasa bile ailelerinin haberi olacağı korkusuyla genellikle kendilerini açığa vurmamak istemiyorlar (Yılmaz, 2019). Ancak bu çalışma kapsamında ilgili uzmanlardan bilgi edinilmeye çalışılmış ve bu bilgilere göre de halihazırda kentte 20 bine yakın bağımlı bulunduğu anlaşılmıştır.

Nitekim AMATEM yetkililerine göre Afganistan'da üretilen uyuşturucunun sevkiyatında, özellikle de eroin maddesinin dünyaya dağıtımında önemli bir güzergahta bulunan Van'ın uyuşturucu sicili oldukça kabarıktır. Uyuşturucu başlama yaşının 14'te düştüğü kentte AMATEM'e başvuran bağımlıların %95'i eroin kullanmakta, %70'i de 23 yaşın altında bulunmaktadır (Sevinç, 2014). Aslında bölgede uyuşturucu kullanımının ve satışının bu kadar yaygın olmasının bir çok farklı nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlere göre Van'ın da içinde olduğu TR2 bölgesinde madde kullanımı ve bağımlılığının birinci derecede bölgenin coğrafi yapısından (İran'la sınır olunması, kaçakçılık,), ikincisi, bölgenin sosyo-ekonomik yapısından (Göç, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik vb.), (Ögel, 2001) ve üçüncüsü de bölgenin demografik yapısından (çok çocuklu ailelerin olması ve bu ailelerin çocuklarıyla yeterince ilgilenmemesi vb.) kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Bölgede madde bağımlısı bireylerin ortak özelliklerine bakıldığında karşımıza sırasıyla; genç olanların, ailesinin sosyo-ekonomik durumunun kötü, aile ilişkileri sorunlu, okul başarısı düşük ve aileleri eğitimsiz olanların, antisosyal kişiliklerin, dışlanmış bireylerin, tükenmişlik sendromu yaşayanların, aileleri zorunlu göçe maruz kalmış olanların, çekingen ve hiperaktif olanların çıktığı görülmektedir (TRB2, 2014, s. 4). Nitekim 2015 yılında Avrupa Birliği ile Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) tarafından hazırlanan ve

Van Büyükşehir Belediyesi'nin de pilot belediye olarak yer aldığı bir çalışmada, Van'da uyuşturucu maddeye başlama yaşının en küçük 10, en büyük 62 ve maddeye başlama yaş ortalamasının da 20,65 olduğu saptanmıştır. Söz konusu raporda uyuşturucu madde kullanıcılarının maddeye başlama yaşlarının genellikle 15-24 yaş grubunda yoğunlaştığı ve kullanıcıların %70,1'inin de bu yaş grubu aralığında bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca raporda uyuşturucu madde kullanıcılarının maddeye başlama nedenleri arasında "arkadaş etkisi"nin %49 ve "merak duygusu"nun %23,7 olduğu vurgulanmış ve kullanıcıların %80'ninin maddeyi ya sokak satıcılarından ya da yabancı kişilerden temin ettiklerini belirtmişlerdir (IHA, 2015).

Van'da madde kullanımıyla ilgili yapılmış olan bir diğer çalışmada (Ögel, 2001, s. 81) kentte ve çevresinde en sık kullanılan maddenin, yer ismiyle "toz" bazen "mal" bazen de "beyaz" olarak tarif edilen eroin olduğu, esrarın eroine göre daha az kullanıldığı, uyuşturucu hap kullanımının ve kokainin ise neredeyse yok denecek kadar az olduğu saptanmıştır. Araştırmada Van ve çevresinde eroin kullanımının bu kadar yaygın olmasının temel nedeni olarak, bölgenin eroinin doğudan batıya aktarımında önemli bir kavşak noktasında bulunması gösterilmiştir. Bu durum doğal olarak kullanıcıların eroine ulaşımını da sağlayan en önemli faktördür. Araştırmada kullanıcıların daha çok Van kent merkezinin belirli lokasyonlarında (Hacıbekir Mahallesi, Yüksekova Garajı, Tekel civarı, bazı kahvehanelerde) buldukları ve genellikle göç sonucu oluşan ve güvenlik denetiminin çok fazla yapılmadığı mahallelerin varoşlarında yaşadıkları vurgulanmıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bireyleri uyuşturucu madde kullanımına ve sonrasında da bağımlılığa iten ailevi nedenlerin ele alındığı bu makalede nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat ve katılımlı gözlem tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Van il merkezi olup, örnekleme ise, 1980 sonrasında çevre il ve ilçelerden Van'a göç etmiş olan ve genellikle alt gelir grubunda bulunan ailelerin yoğunluklu olarak yaşadığı İpekyolu ilçesine bağlı Hacıbekir, Karşıyaka ve Seyit Fehim Arvasi mahalleleri oluşturmaktadır. Bağımlı 6 kadın ve 17 erkekte oluşan görüşmeciler, söz konusu mahallelerde yaşayıp aynı zamanda Van'da uzun yıllardır madde bağımlılığıyla mücadele eden "Hayatın Renkleri Solmasın" adlı derneğe müracaat edenler arasından rastgele seçilmiştir. Dernek merkezinde 40 dakika süren görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmış ve görüşmeler sonradan deşifre edilerek betimsel analize tabi tutmak için ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Araştırmanın uygulamalı kısmı iki ayı (Temmuz-Ağustos 2020) kapsayan bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Bu zaman dilimi, Covid-19 salgınına denk geldiği için görüşmecilerle bir araya gelme ve iletişim kurma noktalarında güçlükler yaşanmıştır. Çalışmada görüşülen kişilerin gerçek isimleri yerine müstear isimler kullanılmış ve metin içerisinde (Mehmet, madde bağımlısı, 21) şeklinde gösterilmiştir.

5. Bulgular ve Veri Analizi

Saha araştırmasından elde edilen verilerden hareketle, Van'da madde kullanımı ve bağımlılığı etkileyen ailesel faktörleri şu başlıklar altına toplamamız mümkündür:

- 5.1. Madde Kullanımında Ebeveynlerin Olumsuz Tutum ve Davranışlarının Etkisi.
- 5.2. Madde Kullanımında Aile Ortamının ve Aile İçi İlişkilerin Etkisi.
- 5.3. Madde Kullanımında Ailenin Ekonomik Durumunun Kötü Olmasının Etkisi.

5.4. Madde Kullanımında Ailenin Sosyal Çevresi ve Kültürel Yatkinlığın Etkisi.

5.1. Madde Kullanımında Ebeveynlerin Olumsuz Tutum ve Davranışlarının Etkisi

Madde kullanımında daha çok ailevi nedenlerin irdelendiği bu araştırmada temel amaç, bağımlı bireylerin geçmişte özellikle de çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşamış oldukları deneyimlerden de hareketle, ebeveynlerin aile içinde göstermiş oldukları tutum ve davranışların bağımlılık sürecine olan etkisini ortaya koymaktır. 21 görüşmeci ile yapılan derinlemesine mülakatlarda ortaya çıkan bulguların önemli bir kısmı bu gerçeği çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Örneğin araştırmada bağımlıya giden yolda anne ve babaların agresif ve depresif ruh halleri yanında, bireyin kişilik gelişiminde de önemli bir rol oynayan aile yapısının ve özellikle de ebeveynlerin olumsuz tutum ve davranışların önemli bir etken olduğu görülmüştür.

Genellikle eğitim düzeyi, sosyal ve ekonomik sermayesi düşük olan çok çocuklu ve yoksul ebeveynlerde görülen bu tutum ve davranışlar, çocukları ve gençleri maddeye sürükleyen en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. *"Hocam küçükken eve gitmek istemezdim, babam içip içip bizi döverdi, kardeşimle kaç kez sokakta kaldığımı bilirim. 12 yaşındaydım, bir gün babamın cüzdanından para aldım, habersiz yani... Babam, 'vay sen misin bunu yapan' diyip, gece yarısı beni sokağa attı, nereye gidersen git dedi. Uyuşturucuyla tanışmam da o gece oldu. Bir arkadaşına gittim, eroini sigara içine sarıp bana uzattı, 'iç bundan bir şey olmaz' dedi, ben de içtim sonra arkası geldi tabi."* (Remzi, madde bağımlısı, 24). Anne-babanın zor kullanarak çocuklarını kendi isteklerine boyun eğdirmeye çalışmaları belki kısa vadede bir çözümmüş gibi görünebilir, ancak uzun vadede çocuklarda istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir.

Araştırmada, yüksek düzey ana baba denetiminin, çocuğun bağımsızlığına değer verilmeyen sosyokültürel bağlamlarda görüldüğü (Kağıtçıbaşı, 2012, s. 191) ve ana babanın yeterli ilgi, gözlem ve kontrol eksikliğinin özellikle de ergenlik dönemindeki gençlerde madde kullanımını tetiklediği görülmüştür. İster özgürlük adına yapılsın isterse umursamazlıktan kaynaklansın, anne-babaların çocuklarıyla ilgilenmemeleri, onları dinlememeleri, duygu ve düşüncelerini önemsememeleri, ihtiyaç ve beklentilerini gidermemeleri, gündelik yaşam pratiklerini kontrol etmemeleri, ev dışında kimlerle zaman geçirdikleri, nerelere gittiklerini bilmemeleri, hem ailede otorite kaybına yol açabilmekte hem de gençlerin kimi zaman boşluğa düşüp suça yönelmelerine, özellikle de sigara, alkol ve uyuşturucu gibi maddeleri kullanmalarına neden olabilmektedir.

"Eğer annen-baban ilgilenmiyorsa senle, sen de keyfi davranıyorsun. Bizinkiler nereye gittin, ne yedin, ne içtin, kimle takıldın demediler bana. Öyle olunca ben de boş kaldım, ortama geldim..." (Berfin, madde bağımlısı, 23). *"Evin tek çocuğu olduğum için rahat büyüdüm. Dışarıya çıkarken arkadaşım ile çıkıyorum demem yeterliydi. E, tabi gençsin, kanın kaynıyor, ortama giriyorsun. Daha 17'sindeydim eroin kullandım."* (Gizem, madde bağımlısı, 19). *"Aile, eğer ki, çocuğu bağımlı olsa bile ona kol kanat gerip sahiplenmezse emin olun ki o kişi bir ölü gibi hissetmeye başlar."* (Fatma, madde bağımlısı, 25). Kullanıcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere nasıl ki aşırı koruyucu ve kollayıcı aile olmak gençlerin bedensel ve ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkiliyorsa aynı şekilde onları kendi haline bırakmak, aşırı gevşek veya yumuşak davranmak da bir o kadar olumsuz sonuçlar doğurabiliyor.

"Lisedeyken çoğu gece eve gitmezdim, arkadaşlarda kalırdım. Gençliğini yaşasın derdi rahmetli babam. Okulda arkadaş çevrem biraz sıkıntılı olunca bir baktım uyuşturucunun dibindeyim." (Arif, madde bağımlısı, 33). Katılımcıların da belirttiği üzere aslında madde bağımlısı bireylerin en

fazla yakındıkları husus, bilinçli bir aileye sahip olamamaları ve ailede rol model olması gereken anne ve babalarının bu sorumluluğu gerektiği gibi yerine getirmemeleridir. “*Valla düzgün bir ailem olsaydı, bunlar olmazdı. Bağımlı olunca da aileden dışlandım, hakir gördüler. Aslında madde bağımlılarının hepsinin sorunu budur, yani aileler ilgilenmiyor çocuklarıyla, onlara sahip çıkmıyor, baskı uyguluyorlar, ne oluyor o zaman, çocuk da evi terk ediyor uyuşturucuya alışıyor.*” (Cemal, madde bağımlısı, 39). İfadeler, madde bağımlısı bireylerin ortak yanının, aile içinde ihmal edilmiş, sevgi, şefkat ve ilgiden yoksun olarak büyümüş olduklarını göstermektedir.

Madde kullanımının ve bağımlılığın en önemli nedenlerden biri de aile içinde ya ebeveynlerden ya da yakın akrabalarından birinin kullanıcı veya satıcı olmasıdır. Nitekim yapılan araştırmalarda da madde kullanan kişilerin aynı zamanda ailelerinde de madde kullanımının yaygın olduğu görülmüştür (Ögel, 2018, s. 45). “*Uyuşturucuya başlamamın nedeni amcamın bu işi yapmasıydı. Köyümüz sınırdıydı, orada köylülerin çoğu kaçakçılık yapıyordu. Köyde iş yok, güç yok ne yapacaksın, akrabaları bile yapıyor mesela, sen de mecbur kalıyon.*” (Kerim, madde bağımlısı, 36). “*Dayım ve iki amcam bu işi yapıyordu. Ben de onların yanında büyüdüm. Önce tarlada kenevir ektik, sonra yakalandık, ceza yedik. Ne yalan söylüyüm, eğer onlar bu lanetli şeyi yapmasaydı ben de yapmazdım.*” (Süleyman, madde bağımlısı, 44). “*Gözümü açar açmaz uyuşturucuyla tanıştım. Akrabalarım çok zengin oldular, İstanbul’da, Antalya’da arazi aldılar, otel aldılar. Biz de onlara baktık. Aslında nasıl bir çevrede büyüyörsen öyle oluyorsun...*” (Ekrem, madde bağımlısı, 50).

Yukarıda da belirtildiği gibi genellikle madde bağımlısı bireylerin aileleri, çocuklarını ihmal eden, onlara değer vermeyen, aşağılayan, cezalandıran, hor gören, duygu ve düşüncelerini önemsemeyen ve onlarla sağlıklı bir iletişim kuramayan anne babalardan oluşmaktadır. Oysa ailede anne-baba ve çocuklar arasında açık, doğrudan ve diyalojik (karşılıklı) bir iletişimin olması, hem bireylerin birbirleriyle uzlaşmacı, eşitlikçi ve paylaşımcı ilişkiler içinde olmalarına ve bu ilişkileri çocuklarına aktarmalarına hem de aile içi uyumun sağlanarak oluşan veya oluşabilecek sorunların daha kolay çözülmesine imkân tanıyacaktır (Görgün Baran, 2004, s. 40). Aksi durumda, yani aile içi iletişimin zayıf olması en başta bireyin bedensel ve ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Örneğin bu tür ailelerde bireyler, özgüven duygusundan yoksun olarak büyü (tül)dükleri için hem bencil, çekingen, korkak, silik ve asosyal tipler olabilmekte hem de kötü alışkanlıklar ve arkadaşlıklar edinebilmektedirler.

Nitekim araştırmada da kullanıcılar en çok bu hususu, yani aile ortamında özellikle de baba otoritesinden kaynaklı bir korku yaşadıklarını ve bu korku nedeniyle ebeveynleriyle çoğu zaman iletişim kuramadıklarını, sorunlarını anlatamadıklarını dolayısıyla da özgür olamadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle de hiyerarşiye dayalı otoriter bir yapının söz konusu olduğu ailelerde çocuklar, diyalog kurmak için farklı sosyal çevreler edinebilmektedir. “*28 yaşındayım, bugüne kadar babamın bir sorunumla ilgilendiğini hatırlamıyorum... bi kere babam evdeyken biz konuşamıyoruz, çekiniyoruz. Çünkü büyüklerin yanında konuşulmaz, daha doğrusu bize öyle öğrettiler. Neymiş efendim ayıpmış...Keşke bir gün olsun ‘oğlum sorunun nedir, derdin nedir?’ deseydiler... Ama hiç oralı olmadılar, sadece git para kazan, eve ekme getir dediler. Eğer ilgili bir ailem olsaydı bu duruma düşer miydim?*” (Emrullah, madde bağımlısı, 28).

Katılımcıların beyanları, bağımlılık davranışının gelişiminde ve sürdürülmesinde aile yapısının ve aile içi ilişkilerin ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Özellikle de ailede çocuğun kişisel gelişimini engelleyen bir ortamın olması veya ebeveynlerin katı, baskıcı ve otoriter bir tutuma sahip olması hem gençleri ailelerinden koparabilmekte hem de suça itilmelerine veya kötü alışkanlıklar edinmelerine neden olabilmektedir. *“İlkokulu bitirir bitirmez, babam beni okuldan alıp amcamın dükkanına verdi. Okuyacağım dedim, yok dediler, çalışman lazım. Ben de dükkândan kaçtım, tekrar okula gittim. Babam okuldan aldı eve götürdü, demir şişe kafama vurdu, 3 gün hapsetti, gitmeyeceksin dedi. Zaten o gün film koptu bende, evden kaçtım, esrar kullanmaya başladım, bugüne geldik işte...”* (Hüseyin, madde bağımlısı 46).

Cezalandırma tehdidinin hâkim olduğu ya da babanın anneye veya çocuğa şiddet uyguladığı aile ortamlarında büyüyen çocuklar, genellikle ceza ve şiddeti normal bir davranış biçimi olarak düşünmekte ve ileriki yaşamlarında da karşılaştıkları sorunları çözmek için de bu yöntemleri kullanabilmektedirler (Yenibaş ve Şirin, 2007, s. 44). Çünkü şiddet, sosyalleşme sürecinde öğrenilen bir davranış biçimidir ve özellikle de erkek egemen kültürün söz konusu olduğu toplumlarda karşımıza çıkmaktadır (Ayan, 2010, s. 93-100). Dolayısıyla aile içi şiddetin eksik olmadığı ailelerde büyüyen çocuklar ve gençler, başta madde kullanımı olmak üzere intihar ve evden kaçmalar açısından büyük risk altındadırlar (Polat, 2001; Kalyoncu, 2009, s. 85-88; Engström, 2013, s. 102-120; Yavuzer, 2009). Nitekim suça sürüklenen çocukların büyük bir kısmının özellikle de çocukluk döneminde aile içinde fiziksel, duygusal veya cinsel istismara uğradıkları tahmin edilmektedir.

5.2. Madde Kullanımında Aile Ortamının ve Aile İçi İlişkilerin Etkisi

Araştırmalar genellikle aile işlevi bozuk olan veya ailesinde sürekli sorun yaşayan kişilerde madde kullanımının da yaygın olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde aile ortamının ve aile için ilişkilerin kötü olmasının en başta çocukların ruh ve beden sağlığını olumsuz yönde etkilediği, ergenlerin ve gençlerin aile ortamından uzaklaşıp farklı arayışlara girmelerine neden olduğu görülmüştür. Çünkü bireyin kendisini güvende hissedebilmesi için öncelikle sevgi, saygı ve hoşgörünün söz konusu olduğu demokratik bir ailede büyümesi gerekmektedir. Aksine kavganın, çatışmanın ve tartışmanın ortasında büyüyen bireyin sağlıklı ve mutlu olması da düşünülemez. Özellikle de ev ortamında anne-baba arasında sürekli sorunlar yaşanması ve bu sorunların kimi zaman şiddete varması, diğer aile üyeleri üzerinde de olumsuz etkiler bırakabilmektedir.

“Ortaokulda sigaraya başladım, sonra alkol ve esrar geldi. Annemle babam çok kavga ederlerdir. Bizimkiler berdel evliliği yapmış. Babam annemi aldatıyordu. Eve geldiği zaman da bağırdı, annemi döverdi. Babam vardı, ama yoktu aslında. Başında baban olmayınca sen de çocuksun, iyi doğruyu bilmiyorsun ki. Okul arkadaşlarıma takıldım, meraktan madde aldım, sonra bağımlı oldum, tedavi gördüm uzun süre.” (Halil, madde bağımlısı, 29). Anne babanın duygusal sorunları bulunan kişiler olmaları, evlilik ilişkilerinde başarılı olamamaları, ergenin aile içinde sürekli kavga ve çatışmaya tanık olması şeklindeki kötü ev koşulları, genci bir karmaşaya, başıboşluğa, iç çatışmaya hatta suçlu davranışa itebilir (Yavuzer, 2006, s. 292). Ayrıca bu tür ailelerde büyüyen gençlerin hem içe kapanıp, sosyalleşemedikleri hem de özgüvenden yoksun olarak büyüdükleri için hayata tutunmada ve sorunlarla mücadele etmede zorlandıkları görülmüştür.

Sorunlu bir aileye sahip olmak yanında aile içinde belli bir düzen ve otoritenin yokluğu da gencin evden/okuldan kaçarak suça bulaşmasına veya madde kullanmasına neden olabiliyor. Özellikle de evde babanın olmayışı, ya da ayrılık, boşanma ve ölüm gibi nedenler, gelişim çağındaki çocuklar üzerinde travmatik etkiler bırakabilmekte ve kimi

zaman bu çocukların suça buluşmalarına da neden olabilmektedir (Yörükoğlu, 2007, s. 214) “...İnsanların anneleri, babaları var. Bunlar olmayınca insan kendini bir boşlukta hissediyor. 2 yaşında babamı kaybettim, O zaman kimi bulsam ona yapışıyordum. Bu yüzden de okulu bıraktım, çoğu zaman eve gitmedim. Benimkisi biraz bundan oldu. Madde kullanmak ve arkadaşımı bıçaklamak suçundan 4 yıl yattım. Yani anlayacağınız kötü arkadaşların kurbanı oldum.” (Kasım, madde bağımlısı, 32). “Babasızlık çok zor bir şey...annem vardı gerçi ama o da bir yere kadar. Küçükken hep neden babam yok derdim. Yalan yok, isyankâr oldum, ateist oldum, baktım farklı yöne gitmişim, kafa gidiyo, çünkü... iddia ediyorum babam olsaydı eğer, maddenin yanından bile geçmezdim.” (Faruk, madde bağımlısı, 30).

Aile üyeleri ve akrabalar arasında aidiyet duygusunun, paylaşımın, dayanışmanın olmaması ve ebeveynlerin önyargılı bir tutum içinde birbirine karşı suçlayıcı bir dil kullanması da bireyleri madde kullanımına itebilmektedir. “Annemin psikolojik sorunları var, ilaç alıyor. Babamla aynı sofrada yemek yemeyiz, çünkü geç gelir hep...bir bahanesi de vardır mutlaka. Annem de babamı suçlar, çoğu zaman kavga ederler. İnanın sadece kavga yüzünden okulu bıraktım, gerçi açık öğretimden liseyi bitirdim ama böyle bir ailede büyümeseydim uyuşturucuya düşmezdim.” (Hatice, madde bağımlısı, 27). “Hocam 25 yıl önce abim eroin sattığı için 9 yıl ceza aldı, babam evi terk etti, utancından yani...9 kardeşimle ortada kaldık. Akrabalarımız da yardım etmedi. Şimdi düşünüyorum da eğer babam gitmeseydi veya o zaman amcalarım çok zenginidi, destek verselerdi bize, belki bugün bir bağımlı olmazdım.” (Şükrü, madde bağımlısı, 41).

Aile içi soruların yanı sıra aile yapısının çok geniş ve kalabalık olması da çocuk suçluluğu ve madde kullanımı açısından bir risk faktörü oluşturmaktadır. Araştırmalar gerek madde kullanımının gerekse çocuk suçluluğunun kökeninde, hiçbir toplumsal koşulun bozuk, kötü ve çok çocuklu aile düzeni kadar etkili olmadığını saptamıştır (Yavuzer, 2009, s. 144). Nitekim katılımcılar da birçok suça bulaşmalarının ve bağımlı olmalarının en önemli nedeni olarak baba şiddeti yanında çok çocuklu, kalabalık ve kötü bir ev ortamında büyümüş olmalarını göstermişlerdir. “İki odası olan 14 kişilik bir ailede büyüdüm. 8 yaşındayken sokaklarda simit, su, mendil sattım. Evin büyüğü olduğum için para kazanmak zorundaydım. Akşam eve para getirmediğim zaman babam banyoya götürüp saatlerce başıma soğuk su dökerdi. Sırf babam dövmesin diye hırsızlık yaptığım oldu, köprü altında kaldığım oldu, bankamatikler de yattığım ...zaten uyuşturucuya da böyle başladım...” (Vedat, madde bağımlısı, 24).

Çocuk denebilecek yaştaki gençlerin ya ailelerinin maddi yetersizliğinden ya da babalarının baskısı ve şiddetinden dolayı hayat mücadelesine girmeleri, onları dış dünyanın kötü koşullarına karşı savunmasız bıraktığı gibi kötü alışkanlıklar edinmelerine, hatta istismar edilmelerine de neden olabilmektedir. “1990’larda terörden dolayı köyümüz boşaltıldığı için Yüksekova’dan Van’a göç ettik. Bir odada 16 kişi kaldık. Babam hastaydı çalışmıyordu. Bi kız tek başıma sokaklarda mendil sattım. Erkekler kötü laflar ediyordu, bu sefer ev temizliğine gittim. Sabahtan akşama kadar o ev senin bu ev benim temizlik yaptım. Bir evde sigara verdiler, kafam uçmaya başladı, bir tane daha istedim, meğerse eroin varmış içinde, öyle başladı yani...” (Zehra, madde bağımlısı, 49).

5.3. Madde Kullanımında Ailenin Ekonomik Durumunun Kötü Olmasının Etkisi

Hiç şüphesiz madde kullanımının en önemli nedenlerinden biri de bireyin içinde yaşadığı ailenin sosyal ve ekonomik koşullarının kötü olması, ailede çalışanın olmaması ve temel ihtiyaçların karşılanamamasıdır. Daha çok yakın dönemde kente göç etmiş olan, varoşlarda derme çatma evlerde yaşayan, eğitimsiz, sosyal güvencesi bulunmayan yoksul

ailelerde gördüğümüz bu durum, özellikle çocukların ve gençlerin sokaklarda büyümelerine ve çoğu zaman da kötü alışkanlıklar edinmelerine neden olabilmektedir. Ailenin ekonomik durumu ve sınıfsal konumu yanında aile üyelerinin yoksulluk içinde büyümeleri de madde kullanımını ve sıklığını etkilemektedir.

“Hocam, köyden göç etmiş yoksul bir aileyiz. 14 yıl şehirlerarası otobüs firmasında muavinlik yaptım. Otobüste giderken bir arkadaş sigara içine sarıp bana bu maddeyi verdi... önce bir kafam hoş oldu, bulutlara çıkarsın ya öyle bir şey yani... sonra tabi alıştım. 17 yıldır kullanıcıyım, damardan alıyorum. Sigara ve uyuşturucu yüzünden 7 yıl 3 ay ceza aldım. Son infaz yasasından yararlandım, şartlı tahliye oldum. Ticaretini yapmıyorum artık, kullanmayı da bırakabilsem... İnanın hocam bu işler hep sahipsizlikten, yoksulluktan oluyor. Para olmayınca istemezsen de bulaşıyorsun, satıyorsun hatta kullanıyorsun...” (Yavuz, madde bağımlısı, 73). Ailenin sosyoekonomik koşulları aile hayatını ve bireyin kişiliğini etkilediği gibi kimi zaman para kazanmak için yasadışı faaliyetlerde bulunmanın gerekçesi, nedeni de olabiliyor.

Kullanıcıların çoğu madde kullanımının en önemli nedeni olarak ailede çalışanın olmamasına ve işsizliğe dikkat çekmişlerdir. Onlar açısından bu sorunun en temel nedeni, ailelerin temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar maddi yetersizlikler içinde yaşamalarıdır. *“Bence yoksulluk çok önemli bir nedendir. Mesela işsizsin paran yok, evlisin, çocuk çoğun bir şey istiyor, ama paran yok, ne yapacaksın, psikolojin bozuluyor tabi... o zaman da kendini avutmak için gidip kafayı buluyon...”* (Cemal, madde bağımlısı, 39). *“Gençlerin uyuşturucuya düşmesinin yüzde doksanın nedeni işsizliktir. Adamın düzenli bir işi olsa bulaşmaz hocam. Mesela bir kurumda çalıştım özelleştirilmeden önce. Alkol içene dahi selam vermiyordum. Öyle bir ortamım vardı yani. Sonra çıkarıldık, ne oldu bu kez, boştasın, düşün düşün nereye kadar, bunalıyor, maddeye sarılıyorsun.”* (Hamdullah, madde bağımlısı, 56). *“Valla işsizlikten oluyor bu işler. Memlekette fabrika mabrika yok ki çalışasın. Aile de baskı yapıyor git para kazan diye. O zaman çare olarak ya torbacı oluyorsun ya da tümünden uyuşturucuya veriyorsun kendini.”* (Şükrü, madde bağımlısı, 41).

Kullanıcıların bu açıklamalarıyla birlikte karşımıza çıkan diğer ilginç bir nokta da Van'da madde kullanımının yaygın olmasının bir nedeni de ailelerin maddi durumlarının kötü olmasıyla beraber çalışmak ve üretmek yerine daha kolay yoldan para kazanma ve köşeyi dönme düşüncesinin bölgede hâkim olmasıdır. Nitekim yapılan görüşmelerde kullanıcıların bazıları bu düşüncenin özellikle de kırsal yerleşim yerlerinde veya göçe maruz kalmış ailelerde çok yaygın olduğunu ve yoksulluğun tembellikten kaynaklandığını belirtmişlerdir. *“Hocam aileler Van'da, ilçelerde, hatta köylerde bile gidin bakın çalışmıyor. Kolay para kazanayım ona bakıyorlar. Uyuşturucu satayım hemen zengin olayım İstanbul'a Ankara'ya kaçayım, böyle bir düşünce var. Mesela adam diyo ki Yaşar Bey zengin oldu, ben de neden olmayayım, bu sefer o da gidip yapıyor.”* (Faruk, madde bağımlısı, 30).

Dolayısıyla bölgede uyuşturucu ticareti sayesinde zengin olmanın mümkün olduğunun görülmesi hem madde kullanımını hem de kaçakçılığı etkilemiştir. Özellikle de iş bulamayan veya çalışmak istemeyenler için uyuşturucu, kısa yoldan para kazanmanın bir yolu olarak görülmektedir. *“Bana göre tabi, uyuşturucunun bu kadar çok olması, paradandır, yani maddiyattan. Evet işsizlik var, yoksulluk da inkâr etmiyorum, ama insanımız da çok tembel. Bakıyo mesela uyuşturucudan köşeyi dönenler var. O zaman neden ben de yapmayayım diyor. Ha, bi de şu var hocam, adam, devletten tarla parasını alıyor, ne yapıyor, gidip tarlasını ekeceğine kahvede okeyde harcıyor. Düşünün çocuk parasını almak için çocuk yapıyorlar.”* (Yavuz, madde bağımlısı, 73).

5.4. Madde Kullanımında Ailenin Sosyal Çevresi ve Kültürel Yatkılığın Etkisi

Madde kullanımını etkileyen faktörlerden biri de maddeye erişimin kolay olması, maddenin ucuza temin edilmesi ve bazı ailelerin maddeyi bir geçim kaynağı/aracı olarak görmesidir. Bunun yanı sıra kültürel yatıklılık da yani akrabaların veya komşuların madde ticaretini veya kaçakçılığını yapması da bu sürecin bir diğer yanını oluşturmaktadır. Bilindiği gibi araştırmanın örneklemini de oluşturan Van ili, Afganistan'la beraber dünyanın en büyük uyuşturucu üreticisi konumundaki İran'la sınırı bulunmakta, hatta İran'dan Avrupa'ya gönderilen uyuşturucunun büyük bir bölümünün Van üzerinden temin edildiği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Van'da madde kaçakçılığı ve kullanımının yaygın olmasının bir nedeni de Van'ın bu özel coğrafi özelliğinden kaynaklanmaktadır.

"Van demek, aslında İran demek. Çünkü uyuşturucu İran'dan geliyor. Oradan at sırtından Başkale ve Yüksekova'nın köylerine geliyor. Burada insanların yüzde 70-80'i bu işle uğraşıyorlar. Gelen mallar (halk dilince uyuşturucu demek) önce paketleniyor, sonra Van'a ve İstanbul'a gidiyor." (Ekrem, madde bağımlısı, 50). İran'la sınırının bulunması nedeniyle Van'da ailelerin özellikle de sınır köylerinde oturanların maddeye erişimleri kolay olmaktadır. "Küçüklüğümde görmeseydim hocam bilmezdim. Çünkü okula gidiyordum, tek amacım da okumaktı, çok istiyordum. Mesela eniştem vardı, amcalarım gelirlerdi bize, onlar da beni alıştırıyorlar. Bir de şu var bizim Başkale'de köylerde bazı düğünlerde veya bayramlarda bir yerde toplanır uyuşturucu kullananlardı." (Kasım, madde bağımlısı, 32).

Aile üyeleri veya akrabalar arasında kullanıcı, satıcı olması yanında maddeye ulaşılabilirliğin kolay olması da madde kullanımını tetikleyen bir diğer etkidir. *"Van'da neredeyse her cadde başında, sokak köşesinde, internet kafede, mahallede eroini bulabilirsiniz. Ben onun için genelde çarşıya gitmiyorum. Çünkü torbacılar her yerdeler. Sayıları o kadar çok ki, kimin kullanıcı olduğunu hemen anlıyorlar." (Berfin, madde bağımlısı, 23). "Hocam, mesela uyuşturucu siparişini verebilirsiniz, bir telefonla ayağınıza gelir. Nasıl ki pizza siparişi veriyorsunuz ya, madde de aynen öyle." (Ahmet, madde bağımlısı, 29).*

Katılımcılara göre Van'da maddenin her türlüünü bulmak mümkün. *"Van'da her taraf barondur, torbacıdır ve içicidir. Belki şu anda merkezde 30 bin kişi evinde metamfetamin ve esrar içiyor." (Cemal, madde bağımlısı, 39). "Mesela Van'daki rezidanslarda, otellerde, sokaklarda, her yerde esrar, eroin, cam, bonzai fark etmez hatta kokain bile bulabilirsiniz." (Nesrin, madde bağımlısı, 21). Uyuşturucu kullanımının yaygın olmasında maddeye erişilebilirlik önemli olmakla birlikte aynı zamanda maddenin ucuz olması da önemli bir faktördür. "Adam 10 liraya, 20 liraya bulabiliyor her yerde, başta parası sana zor gelmiyor, ama bağımlı olunca günde 100 lira da yetmemeye başlıyor." (Halil, madde bağımlısı, 29). "Burada diyelim eroinin destesi 10 liraysa, İstanbul'da 100 liradır, çünkü çok olduğu için ucuzdur." (Şükrü, madde bağımlısı, 41). "Örneğin eroini 50 liraya alıyorsun, 4 gün götürüyor seni sigara gibi bir şey yani" (Berfin, madde bağımlısı, 23).*

Araştırmaya dahil olanların büyük bir bölümü madde kullanım yaşının gittikçe düşmeye başladığını ve her yaş grubundan kullanıcı ve bağımlıların olduğunu belirtmişlerdir. *"12-13 yaşından başlayın 70-75 yaşına kadar bunlara bayanlar da genç kızlar da dahildir, kullanıcı var." (Ahmet, madde bağımlısı, 29). "Hocam şimdi 9 yaşında bile kullanan var, 15, 20, 30, 50 hatta 70 yaşındakiler bile kullanıyor." (Gizem, madde bağımlısı, 19). Araştırmada ortaya çıkan ilginç bir nokta da cezai müeyyidesi yüksek olmasına karşın sigara ve madde kaçakçılığı yapanların bu işi bir ticari faaliyet olarak algılamaları ve bunları bir geçim aracı ve kaynağı haline getirmeleridir.*

Bu durum hem işsizliğin yüksek olduğu bölgede yasadışı faaliyetlerin yapılmasını hem de madde kullanımını ve bağımlılığını da artırmaktadır. "Evlene kadar uyuşturucunun nasıl bir şey olduğunu bilmiyordum. Kayınpederim bu işi yapıyordu. Biz de gençtik tabii... Gerçi köyde çoğu kişi bu işi yapıyordu. Bir ara yakalandım, 4 yıl cezaevine girdim, o zaman baktım bu iş değil, vazgeçtim." (Hamdullah, madde bağımlısı, 56). "Komşularımızdan gördük, yoksa nerden bilelim." (Vedat, madde bağımlısı, 24). İfadelerden de anlaşılacağı üzere bölgede madde kaçakçılığının yaygın olmasında kültürel yatkınlığın yani yakın akraba ve komşuların da bu işleri yapmasının önemli bir rolü bulunmaktadır.

SONUÇ

Madde kullanımı ve bağımlılığı sorunu dünyanın bir ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de hızla artmakta, özellikle de gençler arasında yaygınlık kazanan bu sorunun başta ekonomik, psikolojik ve sosyolojik nedenleri olmak üzere adalet, sağlık ve güvenlik gibi birbirinden oldukça farklı boyutları da bulunmaktadır. Çoğu zaman iç içe geçen bu neden ve boyutları birbirinden ayırmak pek mümkün olamayabilmektedir. Ancak gün geçtikçe daha çok tehlikeli olmaya başlayan ve özellikle de çocukların ve ergenlerin yaşamını tehdit eden bu sorunun en önemli nedeninin aile olduğu ve aynı şekilde madde bağımlısı bireylerin ortak özelliklerinin sosyoekonomik açıdan düşük bir aile profiline sahip oldukları ve çocukluk döneminde aile içinde daha çok baba şiddetine maruz kaldıkları birçok araştırmayla ortaya konulmuştur. Dolayısıyla ailenin madde kullanımı ve bağımlılığında çok önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Zira aile bireyin içinde doğup büyüdüğü ve aynı zamanda sosyalleştiği en önemli kurumdur. Bu kurumun temel işlevi, özellikle de madde kullanımı açısından risk grubunda bulunan çocukları ve gençleri dış dünyanın saldırı ve tehlikelerinden korumak, aile içinde rol model konumunda bulunan ebeveynlerin; ailenin geçimini sağlamak, üyeleri arasında dayanışma, paylaşma, sevgi, saygı ve merhamet duygusunu aşılama, çocukların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak, ailenin her ferdiyle yakından ilgilenmek, sorunları dinlemek, çözüm odaklı bir yaklaşımı benimsemek, kötü alışkanlıklar ve arkadaşlıklar edinmemek, eğitim ve sağlık gibi çocukların geleceğini ilgilendiren konularda fedakarlık yapmak ama bütün bunların da ötesinde anne babanın sorumluluk sahibi olması ve ailede dengeyi, düzeni ve otoriteyi koruması gerekmektedir.

Aile, kendi içinde farklı parçalardan oluşan bir sistemdir ve bu sistemin sağlıklı işleyebilmesi için bütün parçaların eş güdümlü olarak birbiriyle uyumlu çalışması gerekmektedir. Aile üstlendiği rolleri, ilişkileri ve sorumlulukları yerine getirmediğinde hem birey hem de toplum sağlığı açısından sonradan telafisi mümkün olmayan sorunlara ve sonuçlara yol açabilmektedir. Burada ailenin yapısı ve demografik özellikleri kadar çocukların bireysel ve sosyal gelişiminden de sorumlu olan ebeveynlerin tutum ve davranışları da önemlidir. Zira bireyin yaşamış ve yaşamakta olduğu sorunların önemli bir kısmı, aile yapısından ve ebeveynlerin olumsuz tutum ve davranışlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu araştırmada da ortaya konulduğu üzere kişiyi madde kullanımına iten en önemli nedenin aile içinde özellikle de çocukluk döneminde yaşanan baskı, şiddet ve istismarın olduğu görülmüştür.

Oysa Türkiye'de bugüne kadar yapılan akademik çalışmaların çoğu, madde kullanımının ve bağımlılığının oluşmasında ailenin ve aile içi ilişkilerin etkisini ve önemini pek dikkate almamışlardır. Genellikle orta ve yükseköğretim öğrencilerinin madde

kullanma alışkanlığı ve sıklığını ele alan bu araştırmalar, madde kullanımında daha çok bireyin merak duygusu ve yakın çevresinin etkisi üzerinde durmuşlardır. Bu araştırmada ise madde kullanımının esas nedeni olarak bireyin de içinde doğup büyüdüğü ve aynı zamanda da toplumsallaştığı aile yapısının ve aile içi ilişkilerin etkili olduğunu öne sürmektedir. Araştırmanın verileri değerlendirildiğinde 21 görüşmeci ile yapılan derinlemesine mülakatların ortaya koyduğu ve bu çalışma açısından önemli olduğunu düşündüğümüz temel bulguları şu şekilde özetlememiz mümkündür.

Araştırmaya dahil olan katılımcıların hepsi, maddeyi kullanmaya başlamalarının temel nedeni olarak aile ortamlarının ve anne babalarının özellikle de çocukluk ve ergenlik döneminde kendilerine karşı takındıkları olumsuz tutum ve davranışların etkili olduğunu belirtmişlerdir. Kullanıcıların ortak yanı, küçük yaşlarda aile ortamında baskı ve şiddete maruz kalmış olmaları, kalabalık aile ortamında büyümeleri, ebeveynleri tarafından ihmal edilmeleri, değer görmemeleri, ilgi, sevgi ve merhametten yoksun büyümeleri, yoksul ve işsiz olmaları, ev geçindirmek ve para kazanmak gibi ancak yetişkinlerin yapabildiği pek çok ağır işi daha çocuk denebilecek yaşta yapmaya zorlanmaları, okula gidememeleri veya okulu bırakmak zorunda kalmaları, eğitim düzeyi düşük, baskıcı, otoriter, şiddet yanlısı, çocuklarını önemsemeyen, onların sorunlarıyla ilgilenmeyen, arkadaşlık ilişkilerini ve sosyal çevresini denetlemeyen bir anne baba profiline sahip olmalarıdır.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan en dikkat çekici bulgulardan biri de ebeveynlerden birinin yokluğu veya baba otoritesinin olmayışının gençlerin maddeye alışmalarında önemli bir etken olduğudur. Kullanıcıların bir kısmı okulda veya çevrede yaşadıkları sorunlar karşısında öksüz olmanın ya da baba desteğinden mahrum olmanın ezikliğini ve yoksunluğu yaşadıklarını ve bu durumun bir neticesi olarak da çevrelerinden soyutlandıkları, dışlandıkları ve hor görüldükleri için uyuşturucuya başladıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcıların maddeye bulaşmalarının bir nedeni de kötü koşullarda büyümüş olmaları ve ebeveynlerin olumsuz tutum ve davranışları yanında, birincil dereceden akrabaların ve komşuların da uyuşturucu kaçakçılığını veya ticaretini yapmalarıdır. Çünkü uyuşturucu ticareti bölgede özellikle de İran'a sınır köylerde bir geçim aracı/kaynağı ve kısa yoldan zengin olmanın bir yolu olarak da görülmektedir.

Van'ın İran'a yakın olması hem maddeye ulaşılabilirliğin kolay olmasını hem de ailelerde madde kullanımının yaygın olmasını sağlamıştır. Zira uyuşturucunun tümü yasadışı yollarla İran'dan Van'a ve buradan da İstanbul'a nakledilmektedir. Maddenin ucuz olması yanında aşırı göç, işsizlik, yoksulluk ve yoksunlukla beraber torbacı diye tabir edilen satıcıların kent merkezinin adeta her yerinde -okul önlerinde, bakkallarda, okul kantinlerinde, parklarda, internet kafelerde- bulunmaları da madde kullanım yaygınlığını artırmıştır. Nitekim araştırmada kullanıcıların çoğu, sosyo-ekonomik düzeyi düşük, sosyal güvencesi bulunmayan genellikle zorla göç ettirilmiş, varoşlarda yaşayan ve gelecekte umudunu kesmiş olan aile bireyleri olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılanların tümü başta sigara ve alkol olmak üzere uçucu ve uyuşturucu maddelerin birçoğunu kullandıklarını ve özellikle uyuşturucuya başlamalarında sigaranın çok önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Bir kullanıcının (İbrahim, madde bağımlısı, 22), "her şey, bir arkadaşımın bana masum olduğunu düşündüğüm bir sigarayı vermesiyle başladı" demesi, genelde madde kullanımı ve bağımlılığında bir ön basamak işlevini gören sigaranın ve sigaranın içine konulmuş olan maddelerin ne kadar önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Kullanıcıların bir kısmı uyuşturucu (özellikle de eroin) kullanmaktan veya

ticaretini yapmaktan dolayı haklarında adli işlem yapılmış, bir kısmı da bu nedenlerden dolayı birkaç kez cezaevine girmiştir.

Cezaevinden sonra kendi halinde bir hayat yaşamaya başladıklarını belirten kullanıcılar, artık çalışmadıkları veya madde işini yapmadıkları için olsa gerektir maddi açıdan çok zorlandıklarını ve geçinmek için Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Sosyal ve Ekonomik Destek Biriminden aylık 1040 TL yoksulluk/geçim ücreti aldıklarını belirtmişlerdir. Kısacası Van örnekleminde hareketle Türkiye'de madde kullanımının ve bağımlılığın nedenlerinin irdelendiği bu çalışmada, aile yapısı ve aile içi ilişkilerin uyuşturucu kullanımında ve bağımlılığında çok önemli bir etken olduğu, bunun yanında aile içinde ebeveynlerin olumsuz tutum ve davranışlarının özellikle de risk grubunda bulunan çocuk, ergen ve gençler üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı görülmüştür.

SUMMARY

As is known, substance use and addiction are spreading rapidly in our country, especially among the youth, as it is in the whole world. This problem, which threatens the health of individuals and society and is the cause of domestic violence and disputes, sometimes divorces and conflicts, not only disrupts family unity and peace but also has a negative impact on the mental and physical development, education and socialization processes of young individuals and adults. This problem, which has reached a global extent in today's world, negatively affects the lives of more and more people day by day and leads to irreparable results in material and spiritual terms.

Unfortunately, Turkey is one of the countries experiencing this global problem the most. Turkey's geopolitical position pushed Turkey to an extremely delicate position, especially Van with a borderline with Iran has been an effective factor in the spread of substance use and smuggling. Based on this fact, the study aims to analyze substance use and addiction in Van and in Turkey. Therefore, the purpose of the study is to reveal the general profiles of users, family structures, family relationships and the reasons for substance use in Van where it is easy to access illegal substances, especially drugs such as heroin and cannabis, as it is a border city.

The problem of the study is to reveal the reasons why Van in years is on the first row in substance abuse and addiction in Turkey and the family, social and economic reasons pushing it to the first row of the province (s) in which it takes place. Indeed, the statistical data revealed by both security units and both the security forces and non-governmental organizations has shown that Van occupies a very significant place in illegal substance trafficking- including cigarette and fuel- of Turkey. Another reason that necessitates this study is that this problem, which has turned into a social wound, has not been adequately addressed in scientific and academic terms until today.

The main reason(s) of the high number of substance use and trade in Van are: 1.the city is only 90 kilometers away from Iran, 2. the province has a population of over one million, the social and economic indicators of this population such as education, health, employment and investment are poor/low, 3. unemployment and poverty are high, 4. production, investment and jobs are inadequate, 5. access to illegal substances is easy, substance prices are cheap, but more importantly, 6. there has been unqualified immigration from neighboring provinces to the city center for the last two decades and 7. the

consequences of this migration have caused very traumatic consequences in the lives of children, adolescents and young people, especially family structures.

The method of the study consists of an in-depth interview and participatory observation technique from qualitative research methods. The universe of the study consists of those who reside in Hacibekir, Karşıyaka and Seyit Fehim Arvasi Neighborhoods of İpekyolu District of Van, which are generally families who migrated to Van from the surrounding provinces and districts after the 1980s and with low socio-economic level. The interviewees, consisting of 6 women and 17 men, were randomly selected among those who applied to the non-governmental organization "Don't Let the Colors of Life Fade", who have been living in the said neighborhoods and also struggling with substance addiction in Van for a long time. Semi-structured interview forms were used in the interviews, which lasted about 40 minutes, and the interviews were recorded with a tape recorder for later deciphering. The study was completed in about two months.

It is possible to summarize the findings of the study and the results regarding these findings as follows. In the study, it was seen that the most important reason pushing the users to drugs in Van, where drug use, addiction and trafficking is common, is the family structure. We can group family reasons under four topics; it was observed that the negative attitudes and behaviors of the parents took place in the first place, the family environment and intra-family relations took place in the second place, the poor economic situation of the family took place in the third place, and the effect of the social environment and cultural predisposition of the family took place in the fourth place.

In the study, it was observed that the negative attitudes and behaviors of poor parents with low education level, low social and economic capital and many children, as well as family structure, were very influential on the path to substance use. Because most of the users stated that their parents did not take care of themselves, could not communicate with their parents, experienced fear stemming from the father's authority, did not receive enough love, care and affection, witnessed quarrels and conflicts at home, were employed from an early age, did not receive education and were exposed to physical and emotional violence in the family. Thus, it is understood here that substance addicts have a strict, repressive and authoritarian family and parents who should be role models in the family do not fulfill this responsibility adequately.

In the study, it was seen that the fact that one of the parents or close relatives in the family is a user or a seller has a very important effect on the development of substance use and addiction. Because most of the users have put forward this special situation as a reason. Therefore, in addition to the financial inadequacy of the families, the use or trade of drugs by relatives and the entourage paved the way for what we define as "cultural predisposition" in the literature. Some of the users cited unemployment and getting rich in a short time as grounds for drug addiction, while others cited the easy access to drugs and the cheap procurement of drugs.

In the study, it was observed that substance addicts have a low social and economic family profile, they have been exposed to negative attitudes and behaviors of their parents since their childhood, they cannot receive an education due to poverty and unemployment, they cannot communicate adequately with other family members because they grow up in crowded family environments, they are deprived of emotional support, they are forced to do

many jobs that adults can do, such as making a living and earning money, at a young age, and they often have parents who are not curious about their friendships and social environment and do not care about them. Briefly, in this study, it was concluded that the most important reason for drug use and trafficking in Van is "family structure" and "intra-family relations".

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi 06/11/2019 tarih ve 86399 sayılı Etik Kurulu onayına sahiptir.
Katılımcı Rızası:	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	The study has Ethics Committee Approval from Van Yüzüncü Yıl University (06.11.2019/ 86399)
Informed Consent:	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akkuş, D. & Karaca, A. & Konuk Şener, D. & Ankaralı, H. (2017). Lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığı ve etkileyen faktörler. *Anadolu Kliniği*, 22(1), 36-45. doi: [10.21673/aniadoluklin.245632](https://doi.org/10.21673/aniadoluklin.245632).
- Alikaşifoğlu, M. (2005). Madde kullanımı risk faktörleri ve koruyucu faktörler, O. Ercan vd., (Haz.) *Adolesan Sağlığı Sempozyumu Bildirileri* içinde (s.73-83). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Alikaşifoğlu, M. & Erginöz, E. & Ercan, O. & Uysal, Ö. & Albayrak-Kaymak, D. & İlter, Ö. (2004). Alcohol drinking behaviors among turkish high school students. *The Turkish Journal Of Pediatrics*, 46(1) 44-53. Erişim adresi: http://www.turkishjournalpediatrics.org/uploads/pdf_TJP_166.pdf.
- Ayan, S. (2010). *Aile ve şiddet*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Aykaç, Ö. (2020, 13 Mart). Van'da bir yılda rekor uyuşturucu yakalandı. Erişim adresi: <http://www.sehrivangazetesi.com/asayis/vanda-bir-yilda-rekor-uyusturucu-yakalandi-h63617>.
- Beşirli, H. (2007). Gençlerin alkol tüketim davranışları ve bu davranışlarını etkileyen faktörlerin sosyolojik analizi, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 35, 85-118. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100953>.
- Çakıcı, M. & Ergün, D. & Çakıcı, E. & Onur, Ç. (2017). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde lise öğrencileri arasında psikoaktif madde kullanım yaygınlığı ve risk etkenleri, 1996-2015, *Anadolu Psikiyatri Derneği*, 18(5), 428-437. doi: [10.5455/apd.257281](https://doi.org/10.5455/apd.257281).
- Demirbaş, H. (2015). Substance and Alcohol use in Young in Turkey as Indicated by the CAGE Questionnaire and Drinking Frequency, *Arch Neuropsychiatr*, 52, 29-35. doi: [10.5152/npa.2015.6916](https://doi.org/10.5152/npa.2015.6916).
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. (2014). TRB2 bölgesi madde bağımlılığı araştırması. (Yayınlanmamış araştırma raporu), Van.
- Engström, G. (2013). *Aile içi şiddet*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Erci, B. (1999). Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen ailesel faktörler, *Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokul Dergisi*,1, 83-94. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29109>.
- Erdem, G. & Y. Eke, C. & Ögel, K. & Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı, *Bağımlılık Dergisi*, 7(3), 111-116. Erişim adresi: <http://psikiyatridizini.net/articles.aspx?journalid=5&year=2006&volume=7&number=3>.
- European drug report 2016: trends and developments. http://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2016_en. Erişim tarihi: 06 Nisan 2020.
- European drug report 2017: trends and developments. <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001TRN.pdf>. Erişim tarihi:24 Mart 2020.
- European drug report 2019: trends and developments. http://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2016_en. Erişim tarihi: 03 Eylül 2019.

- Gökyüz Ş. & Koçoğlu, G. (2007). Adelosan çağda sigara ve alkol içme davranışı, *Fırat Tıp Dergisi*, 12(3), 214-218. Erişim adresi: http://www.firattipdergisi.com/pdf_FTD_410.pdf.
- Görgün-Baran, Aylin (2004). Türkiye’de aile içi iletişim ve ilişkiler üzerine bir model denemesi, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, 31-40. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/326611>.
- Gür, B. S.& Dalmış, İ. & Kırmızıdağ, N. & Çelik, Z. & Boz, N. (2012). *Türkiye’nin gençlik profili*. Ankara: Seta Yayınları.
- Haspolat, Y. K. & Karabel, M. & Karabel, D. & Kelekçi, S. & Tuncel, T. & Şen, C. & Uluca, Ü. & Tan, İ. (2016). Ergen polikliniğe başvuran olguların sosyodemografik özelliklerinin değerlendirilmesi, *Dicle Tıp Dergisi*, 43(1), 62-66. doi: [10.5798/diclemedj.0921.2016.01.0639](https://doi.org/10.5798/diclemedj.0921.2016.01.0639).
- Helvacıoğlu, D. & Yüncü, Z. (2017). Üniversite öğrencilerinde sigara, alkol, madde kullanım bozukluğu ve ailesel madde kullanımı arasındaki ilişki, *Klinik Psikiyatri*, 20, (161-170). doi: [10.5505/kpd.2017.88598](https://doi.org/10.5505/kpd.2017.88598).
- Iskep Van raporu açıklandı (t.y). <http://www.hurriyet.com.tr/iskep-van-raporu-aciklandi-37140169>. Erişim tarihi: [22.12.2020](https://www.hurriyet.com.tr/iskep-van-raporu-aciklandi-37140169).
- İlhan, İ. Ö. & Yıldırım, F. & Demirbaş Ha. & B. Doğan, Y. (2008). Alcohol use prevalence and sociodemographic correlates of alcohol use in a university student sample in turkey, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(7), 575-578. doi: [10.1007/s00127-008-0335-z](https://doi.org/10.1007/s00127-008-0335-z).
- İnan, E. (2020, 21 Eylül). Türkiye’nin tam 33 ilinde yeşil kartlı sayısı, çalışan sayısından fazla çıktı. Erişim tarihi: <http://www.gazetevatan.com/ercan-inan-315726-yazar-yazisi-turkiye-nin-tam-33-ilinde-yesil-kartli-sayisi--calisan-sayisindan-fazla-cikti/>.
- Kalyoncu, H. (2009). *Aile içi şiddet ve şiddet ortamında çocuklar*. İstanbul: Popüler Yayınları.
- Karakaya, M (2013). Erzurum’daki uyuşturucu ticaretinin analizi: suç şüphelileri, suç yapıları ve suç olayları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 557-569. Erişim adresi: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi33_pdf/6psikoloji_sosyoloji_felsefe/karakaya_musa.pdf.
- Kuşu, N. & Akyüz, G. & Erşan, E. & Doğan, O. (2000). Sanayi bölgesinde çalışan çıraqlarda madde kullanımı ve etkileyen etkenlerin araştırılması, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(1), 19-25. Erişim adresi: <http://psikiyatridizini.net/articles.aspx?Journalid=4&year=2000&volume=1&number=1>.
- Kurt, S.T (2020, 11 Aralık). Dünyada ve Türkiye’de uyuşturucu kullanımı. Erişim tarihi: <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/dunyada-ve-turkiye-de-uyusturucu-kullanimi>.
- Ögel, K. & Çorapçıoğlu, A. & Sır, A. & Tamar, M. & Tot, Ş. & Doğan, O. & Uğuz, Ş. & Yenilmez, Ç. & Bilici, M. & Defne T. & Liman, O. (2004). Dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerimde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(2), 112-118. Erişim adresi: <http://www.turkpsikiyatri.com/default.aspx?Modül=turkceOzet&gFPrkMakale=465>.

- Ögel, K. & Tamar, D. & Evren, C. & Çakmak, D. (2000). İstanbul'da lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı, *Klinik Psikiyatri*, 3, 242-245. Erişim adresi: <http://www.klinikpsikiyatri.org/jvi.aspx?pdır=kpd&plng=tur&un=KPD-95769&look4=>
- Ögel, K. (2001). *Türkiye'de madde bağımlılığı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve suç*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sevinç, F. (2020 13 Ocak). Van'da en az 25 bin madde bağımlısı var. Erişim tarihi: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/vanda-en-az-15-bin-madde-bagimlisi-var>.
- Substance abuse and mental health services administration. (2018). Key substance use and mental health indicators in the united states: results from the 2018 national survey on drug use and health (HHS publication no. PEP19-5068, NSDUH Series H-54). Rockville, 1-70. Erişim tarihi: <https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/cbhsq-reports/NSDUH-National-FindingsReport-2018/NSDUH-NationalFindingsReport2018.pdf>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü. (2019). Türkiye uyuşturucu raporu. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü. (2010). EMCDDA 2012 ulusal raporu. Ankara: Tubim yay.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2017). Küresel gençlik tütün araştırması. Ankara: Artı6medya tanıtım yay.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). İllerin ve bölgelerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. Ankara: Yazar.
- Toprak, S. & Özgür Doğru A. & Gümüş, B. (2010). Türkiye'de uyuşturucu madde suçları ve sosyodemografik özellikleri, *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 32, 19-25. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/47653>.
- Turhan, E. & İnandı, T. & Özer, C. & Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve psikolojik özellikler, *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 9(1), 33-42. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152916>.
- Türkcan, A. (1999). Türkiye'de alkol kullanımı ve bağımlılığının yaygınlığı üzerine bir gözden geçirme, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 310-318. Erişim adresi: <http://www.turkpsikiyatri.com/default.aspx?modul=turkceOzet&gFPrkMakale=114>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2008, 1 Kasım). Uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçakçılığı sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu raporu. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/130/ss323.df?sequence=1&isAllowed=y>.
- Türkiye İstatistik Kurumu Van Bölge Müdürlüğü. (2019). Sayılarla Türkiye TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkâri. Ankara: TUIK Yay.

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi. Erişim tarihi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- Türkiye’de uyuşturucu sorunu. (t.y). <http://bilimveaydinlanma.org/turkiyede-uyusturucu-sorunu-neden-buyuyor-nasil-onlenecek>. Erişim tarihi: 22.01.2020.
- Ünal, A. & Evcin, U. (2014). 2008 ve 2010 yılları arasında İstanbul Bağcılar ilçesinde gençler arasında madde kullanım yaygınlığı, risk ve koruma faktörlerinin değerlendirilmesi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 127-140. Erişim adresi: <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRZeE5qazBOQT09>.
- Vatandaş, C. & Can, B. & Yaman, V. & Kırbaşoğlu, Z. (2015). *Türkiye’de gençlik ve uyuşturucu madde sorunu*. İstanbul: Sekam Yayınları.
- Vatansev, H. & Kutlu, R. & Gülerarslan Özdengül, A. & Demirbaş, N. & Taşer, S. & Yılmaz, F. (2019). Tıp ve iletişim fakültesi öğrencilerinin tütün ve tütün ürünleri kullanım farklılığı, *Ankara Medical Journal*, 19(2), 344-356. doi: 10.17098/amj.571584.
- World drug report-2019 (t.y). <https://wdr.unodc.org/wdr2019/>. Erişim tarihi: 11.02.2020.
- Yalçın, M. & Eşsizoglu, A. & Akkoç, H. & Yaşan, A. & Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını birleyen risk faktörleri, *Klinik Psikiyatri*, 12, 125-133. Erişim adresi: https://www.Journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_12_3_125_133.pdf.
- Yavuzer, H. (2006). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Yavuzer, H. (2009). *Çocuk ve suç*. İstanbul: Remzi Yayınları.
- Yenibaş, R. & Şirin, A. (2007). *Ailede çocuğun istismarı ve umutsuzluk*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, H. (2020, 26 Haziran). Van’da 10 bin eroin bağımlısı var! Erişim adresi: <https://hursedanet/roportaj-gorus/112104-vanda-10-bin-eroin-bagimlisi-var.html>.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Aile ve çocuk*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yüncü, Z. & Aydın, C. & Coşkunol, H. & Altınparmak, E. & Türkan Bayram, A. (2006). Çocuk ve ergenlere yönelik bir bağımlılık merkezine iki yıl süresince başvuran olguların sosyodemografik değerlendirilmesi, *Bağımlılık Dergisi*, 7(1), 31-37. Erişim adresi: <http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=4894&tammetinvar=yes>.

Aristoteles Felsefesinde Birey ve Devlet Açısından Eğitim Meselesi

Doç. Dr. Sebile Başok Diş

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Felsefe Bölümü

sebile_basok2000@yahoo.com

Öz

Aristoteles, eğitim konusunu insana özgü olduğunu düşündüğü niteliklerden yola çıkarak hem birey hem de devlet açısından ele alır. Ona göre "toplumsal bir hayvan" olan insan ancak toplum ve devlet içinde iyi bir yaşama kavuşabilir. Diğer yandan bireyin amacı da iyi yaşama ulaşmaktır. Bu bakımdan insanın iyi bir topluma ve iyi bir devlete ihtiyacı vardır. Kişilerin eğitimi onların iyi bir yaşama ulaşmaları için gereklidir ve bu eğitimi sağlaması gereken de devlettir. Halkın eğitimini devletin sorumluluğu altında gören Aristoteles, bir insanın nasıl yetiştirilmesi gerektiği sorusunu farklı açılardan ele alarak yanıtlar. Bu çalışmada Aristoteles'in eğitim konusunu, birey ve devlet açısından nasıl ele aldığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, eğitim, insan, devlet, erdem.

The Issue of Education within the Context of Individual and State in Aristotle's Philosophy

Abstract

Aristotle deals with the concept of education from the viewpoint of both individual and state by looking at the qualities that he considers human-specific. According to him, human being who is by nature a "social animal" can attain a better life only in society and state. On the other hand, the aim of the individual is to achieve the better life. In this regard, human beings need a good society and a good state. Training of persons is a key to achieve their good life and the state should supply this training. Aristotle, who argues that the state is responsible for the public education, answers the question of how a person should be trained by considering different perspectives. This study attempts to indicate how Aristotle deals with the concept of education within the context of individual and state.

Keywords: Aristotle, education, human, state, virtue.

GİRİŞ

Aristoteles'in eğitim konusunu *Politika* adlı eserinde ele almış olması, onun eğitime bakışına işaret etmesi bakımından oldukça anlamlıdır. O, bu eserinde kent devletinin doğasını ve farklı yönetim şekillerini ele alırken, iyi devlete ve iyi yurttaşla ilişkin görüşlerini de ortaya koyar. Eğitim meselesi ona göre hem en iyi yurttaş hem de en iyi devlet biçimi ile doğrudan ilişkilidir. Eğitim, iyi bir insan ve iyi bir yurttaş olmak için gereklidir ve bu nedenle iyi bir devlet, yurttaşlarının eğitimine ilgisiz kalmaz. Sparta'yı eğitime verdiği önem nedeniyle öven ve yalnızca Spartalıların ve birkaç devletin yasa yapıcılarının eğitim konusuyla ilgilendiğini belirten Aristoteles, bir devletin en önemli meselelerinden birinin eğitim olduğu ve bu nedenle eğitimin nasıl yapılacağına yasalar tarafından belirlenmesi gerektiği iddiasındadır (Aristoteles, 2017, s. 232).

Aristoteles eğitim ile ilgili görüşlerinin önemli bir kısmını *Politika* adlı eserinde ortaya koyar. Esere göre iyi bir yurttaşın yetiştirilmesi için devletin vereceği eğitim gereklidir ancak bu eğitim kendi başına yeterli değildir. Aristoteles, iyi bir yurttaşın yetiştirilmesi meselesini o kişi daha dünyaya gelmeden önceki koşullarla ilişkilendirir ve bu hususta anne baba adayına da sorumluluk yükler. İnsanların nasıl yetiştirileceği meselesini onları dünyaya getirecek anne-baba adayının hangi yaşta çocuk sahibi olacağı gibi konularla ilişkilendirerek oldukça geniş bir çerçevede ele alır. Doğan çocukların nasıl beslenmesi gerektiği, ağlamalarına izin verilip verilmeyeceği, küçük çocukların kimlerle zaman geçireceği gibi konular doğrudan okul hayatıyla ilgisi olmasalar da Aristoteles bunları eğitim konusuna dahil eder. Okul öncesi eğitim konusundaki görüşlerini eğitim bağlamında ayrıntılı bir şekilde dile getiren Aristoteles, okullarda ne tür bir eğitim verilmesi gerektiğini, okul müfredatında hangi konulara yer verileceğini ve bunların niçin, ne şekilde müfredata konması gerektiğini etraflıca anlatır. Okullarda beden eğitimi, müzik, okuma-yazma gibi konulara yer verilmesi gerektiğini söyleyen Aristoteles, bunların niçin eğitim açısından gerekli olduğunu açıklar ve bu konuların eğitiminde aşırılıklardan uzak kalınması gerektiğini ileri sürer. Ahlaki kaygıları ön planda olan Aristoteles, eğitim meselesini de ahlak ve erdem kavramlarını merkeze alarak ele alır. Bu çerçevede ona göre ister müzik eğitimi olsun isterse beden eğitimi, verilecek her tür eğitim öğrencinin ahlakı üzerinde ne tür bir etki bırakacağına göre değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada eğitim felsefesi alanında önemli etkisi olmuş filozoflardan biri olan Aristoteles'in eğitim anlayışının ortaya konması amaçlanmıştır. Onun eğitim anlayışının ele alındığı bu çalışmada konuyla bağlantılı olduğu için onun insan, kadın erkek, çocuk, köle, efendi, devlet, erdem ve mutluluk gibi konularla ilgili görüşleri de ele alınmış ve tartışılmıştır. İlk bölümde Aristoteles için eğitimin niçin önemli olduğu ortaya konmaya çalışılırken genel olarak eğitimin insan gelişimi açısından oynadığı role de dikkat çekilmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde iyi bir yaşam için eğitimin şart olduğunu düşünen Aristoteles'in iyi yaşamdan ne anladığı, bu yaşamı mutlulukla ve erdemle nasıl ilişkilendirdiği açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde eğitim işini bireylerin kişisel tercihlerine bırakmayacak kadar önemli bulan Aristoteles'e göre devletin ne tür bir eğitim vermesi gerektiği açıklanmıştır.

1. EĞİTİMİN AMACI VE ÖNEMİ

Aristoteles felsefesinde etik ve politika, insan felsefesinin kurucu alanlarını oluşturdukları için birbirleriyle yakından ilişkilidirler ve bu nedenle birbirinden ayrı şekilde soruşturulamazlar (Erkızan, 2016, s. 40). Aristoteles bu nedenle karakter inceleme bilimi anlamında etiğin politikadan başka bir şeyin dalı olamayacağını, karakter ile ilgili uğraşın politikanın dalı ve başlangıç noktası olduğunu söyler (Aristoteles, 2016, s. 23). Aristoteles için etik ile politika arasındaki ilişki derin ve vazgeçilmez olmakla beraber Aristoteles'in bunları birbirine indirgemediği de hatırdan tutulmalıdır (Erkızan, 2012a, s. 124). Aristoteles için etik ve politika birbiriyle bağlantılıdır ve etik anlayışının merkezinde yer alan iyi yaşam, onun siyaset anlayışının odağında bulunan iyi toplumda yaşama ile mümkün hale gelir. Aristoteles'in erdem etiği de kişinin kendisini gerçekleştirmesinin toplum hayatı içinde bazı erdemleri karakter özelliği haline getirmesiyle mümkün olduğunu varsaydığı için bu etik iyi toplumu, iyi insanın varlık koşulu sayar (Küçükalp, 2019, s. 122).

Aristoteles, etik ve politika alanında yaptığı araştırmalar neticesinde siyasetin amacının insanları iyi kılmak olduğu, insanların iyi ve mutlu olabilmesi için siyasetin gerekli olduğu ancak siyasal mutluluğun da ahlaktan geçtiği sonucuna varmıştır (Akdemir, 2010, s. 82). Aristoteles'e göre doğası gereği toplumsal bir varlık olan insanın yetkinlik kazanması yalnızca devlet içinde mümkündür. Bu nedenle devlet bir gerekliliktir. Toplumsallık Aristoteles için insanın asli yönlerinden biridir. Bu nedenle herhangi bir nedenle toplumsal yönünü açığa çıkaramamış, toplumsallık kazanamamış bir kimse gerçek anlamda bir insan olmayacaktır. Devlet, insan doğasının toplumsallığı nedeniyle, bu doğanın tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmış doğal bir kurumdur ve temel işlevi de yine insan doğası ile ilgilidir: İnsan doğasındaki potansiyellerin aktif hale gelmesini sağlamak.

Aristoteles, bir şehrin iyi ve erdemli olmasını, o anayasayı paylaşan insanların iyi ve erdemli olmasına bağlar. Bu nedenle insanların iyi ve erdemli olması iyi bir devletin var olabilmesi ile ilişkilidir. İnsanların nasıl iyi ve erdemli olacağı meselesi bu açıdan çok önemlidir. İnsanda doğasının, alışkanlıklarının ve aklının uyum içinde olması, onun iyi ve erdemli bir insan olması için gereklidir. Ancak bunlar her zaman birbiriyle uyuşmamaktadır. Eğitimin rolü tam bu noktada başlar (Arslan, 2018, s. 320-321).

Bu noktada yalnızca Aristoteles için eğitimin öneminden değil, genel olarak eğitimin öneminden bahsetmek yerinde bir davranış olacaktır. Kabul edileceği üzere eğitim bilgi edinmenin en temel yoludur. Bu nedenle eğitim hakkı her vatandaş için aslidir. Eğitim olmadığı takdirde insan, büyük ölçüde anlayamadığı dünyada kaybolup gidecektir. Tam olarak kendini gerçekleştirmediği gibi deneyimlerini de anlamlandıramayacaktır. Vatandaşlarına eğitim hakkı tanımayan bir devlet, onların kendilerini gerçekleştirmelerine de olanak sağlamıyor demektir (Laski, 2019, s. 39). Ancak devletin, vatandaşlarının eğitim hakkını tanıması her vatandaşa aynı eğitimi vereceği anlamına gelmemektedir. Geçmişte de günümüz dünyasında da eğitim verilirken göz önünde bulundurulmuş temel unsurlar, toplumsal ihtiyaçlar ile beraber eğitim alacak kişilerin kabiliyet ve potansiyelleri olmuştur. Verilen eğitimin amacına ulaşması, eğitim alan kişinin kapasitesiyle ve istidatlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Aristoteles, yüzyıllar önce okul eğitiminin kişinin potansiyellerinin orta çıkması noktasındaki rolünü vurgularken eğitimin önemini de ortaya koymuştur. Eğitimin insan potansiyellerini açığa çıkarmadaki rolü günümüzde yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Örneğin, yirminci yüzyılın ünlü düşünürlerinden olan ve Analitik Psikolojinin kurucusu *SEFAD*, 2021; (45): 337-354

olarak kabul edilen Carl Gustav Jung, okulun, kişinin kendini gerçekleştirmesinde oynadığı rolü şu şekilde açıklar:

Eğer okullar hiç olmasaydı ve çocuklar tamamen kendi kendilerine kalsalardı ne olurdu sorusunu sorarsak, cevabımız; büyük oranda bilinçdışı kalacakları yönünde olurdu. Bu nasıl bir durum olurdu? Bu ilkel bir durum olurdu ve bu gibi çocuklar reşit olduklarında, doğal zekalarına rağmen hâlâ ilkel, barbar olarak kalırlardı; aslında zeki zenciler ya da Buşmanlar kabilesi gibi. İlla aptal olmazlardı ama yalnızca içgüdüsel olarak zeki olurlardı. Cahil ve bu yüzden de kendilerinin ve dünyanın bilincinde olmazlardı. Yaşama oldukça düşük bir kültürel seviyeden başlayarak, kendilerini ilkel ırklardan sadece birazcık ayırırlardı. (Jung, 2019, s. 64-65)

Anlaşıldığı üzere eğitim, insanın bilinçdışı bir varlık olarak kalmayıp gerçek anlamda insan olabilmesi için gereklidir. Eğitim olmaksızın insanın aklını ve zekâsını hayatta kalma güdüsünün dışında kullanarak beşeri kurumlar geliştirmesi veya bu kurumlara hizmet etmesi mümkün değildir. Birey eğitim ile hem kendisini hem de içinde yaşadığı dünyayı anlar ve anlamlandırır. Ancak eğitim bireyin kendi başına gerçekleştirebileceği bir faaliyet olmadığı için bu noktada topluma ihtiyacı vardır. Eğitimin toplum tarafından rastgele, düzensiz, gelişigüzel, sistemsiz ve dağınık bir şekilde verilmemesi için de yurttaşlarının iyiliğini düşünen bir devlet gereklidir. Devletin düzenlemesi altında eğitim, sistemsizlikten kurtulacak ve bir program dahilinde yürütülerek belli bir bütünlüğe kavuşacaktır. Ancak eğitimin kişinin potansiyellerini ortaya çıkarıp onu gerçek anlamda insan kılabilmesi, devletin onu hangi amaçla verdiğine bağlıdır. Her eğitim, insanların ahlaken ve zihnen olgunlaşmasını, onları yetkinleştirmeyi hedeflememektedir. Aristoteles de bu durumun farkındadır ve bu nedenle devletin görevinin iyi yaşama kavuşacak iyi insanlar yetiştirmek olduğunu özellikle vurgular. Frederick Copleston'ın da belirttiği gibi "*Devlet iyi olmadıkça ve eğitim dizgesi ussal, ahlaksal ve sağlıklı olmadıkça, yurttaşlar iyi olmayacaklardır.*" (Copleston, 2013, s. 97)

Aristoteles, insanın yaşamını belli bir hedefe göre düzenlememesini büyük bir düşüncesizlik emaresi sayar ve yaşamını kendi tercihine göre yönlendirebilen herkesin güzel yaşamak için kendisine bir hedef koyduğunu ileri sürer. Eğitim de ün, mevki ve zenginlik gibi güzel yaşamak için konulan hedeflerden birisidir (Aristoteles, 1999, s. 13). Ancak görüldüğü gibi eğitim, diğer hedefler gibi yalnızca yaşamını kendi tercihine göre yönlendirebilen kimseler, yani özgür kişiler için bir hedef olabilmektedir. Bu nedenle Bertrand Russell'in da belirttiği üzere Aristoteles'e göre eğitim, yalnızca yurttaş olacak çocuklar içindir, köle çocukları için değildir. Kölelere yemek pişirmek gibi yararlı sanatlar öğretilen fakat bu tarz becerilerin kazandırılması eğitimin bir parçası olmayacaktır (Russell, 2002, s. 335). Burada akıllara Aristoteles için bir ayrıcalık olarak görülen eğitimden kadınların ve kölelerin niçin mahrum bırakıldığı sorusu gelmektedir. Bu sorunun yanıtını Aristoteles'in doğa anlayışında bulmak mümkündür.

Aristoteles, öncelikle şeylerin doğal yapılarına uygun olmayan bir alışkanlığı kazanamayacaklarını belirtir (Aristoteles, 2017, s. 41). Ona göre insanlar arasında doğalarının yetkinlikleri bakımından farklılıklar vardır. Özgür erkekler, kadınlar ve köleler sahip oldukları potansiyeller bakımından birbiriyle aynı seviyede değildirler. Embriyo yeterince güçlü olduğunda erkek, yeterince güçlü olmadığında ise kadın meydana gelir (Ross, 2011, s. 197). Bunun bir neticesi olarak kadının sahip olduğu akıl duygular tarafından etkilenmeye yatkın hale gelmektedir. Aristoteles bu akılsallığı *akuran*, yani yetkin olamama

olarak nitelendirir. Ona göre bu akıl, doğru düşünceler üretmez (Erkızan, 2013, s. 116). Diğer yandan özgür erkekler ile köleler arasındaki fark, özgür erkeklerle kadınlar arasındaki farktan daha büyüktür. Aristoteles'in ifadesine göre bu fark, insan ile hayvan arasındaki farkı andıracak kadar büyüktür. Aristoteles, evcil hayvanlara benzettiği doğal köleleri, bedenlerini kullanarak çeşitli işler yapmaları dışında kendilerinden bir şey beklenmeyen insanlar olarak tanımlar. Bu insanlar, diğerlerine bağlı, akli kullanma yetisi az gelişmiş ve bu aklın iradesine sahip olmayan, bedensel ihtiyaçları karşılamaya yarayan kimselerdir (Aristoteles, 2013, s. 31). Aristoteles'e göre kendi kendini belirleyemeyen ve kendinde tam olmayan insan doğal köledir. İnsanın kendi kendini belirleyebilmesi ise onun akıllı bir varlık olmasıyla mümkündür (Erkızan, 2012a, s. 125).

Aristoteles, doğal köleyi usamlama yeteneğinden yoksun bulur. Doğal kölenin karşısında ise efendi yer alır. Efendi, köleden farklı olarak kendi varlığını akıl ile tanımlayabilmektedir (Erkızan, 2013, s. 114-115). Aristoteles, insanların doğaları itibariyle özgür ya da köle olduğunu söyler ve doğası itibariyle köle olanların kölelik yapmasını uygun bulur. O, ayrıca doğal kölelik ile yasal kölelik (örneğin savaşta ele geçirilen insanların köle olarak kullanılması) arasında bir ayrıma gider ve ikinci tür köleliği doğal kölelik gibi savunmaksızın yasal köleliğin meşruiyeti ile ilgili tartışmalara değinmekle yetinir (Aristoteles, 2013, s. 32-33).

İnsanların akıl yetilerine bakarak onlar arasında efendi, köle, kadın ve çocuk olmak bakımından ayrıma giden Aristoteles, bunlara farklı haklar tanır. Yurttaşlar tam olarak haklara sahipken, kadınların hakları daha düşük seviyededir. Çocukların ve kölelerin hakları ise kadınlardan da daha aşağı düzeydedir (Ross, 2011, s. 334). Aristoteles, insanlar ve onlara verdiği haklar arasındaki ayrımı onların sahip olduğu düşünme yetisinin yetkinliği ile temellendirir. Biraz önce söylediğimiz gibi kölenin düşünüp taşınma yetisi yoktur. Kadında böyle bir yeti vardır fakat ondaki yetinin gücü yoktur. Çocukta var olan bu yeti ise henüz olgunlaşmamıştır (Aristoteles, 2013, s. 378).

Aristoteles bir insanın iyi ve erdemli olması için şu nedenleri etkili görür: doğa, akıl, alışkanlık ve eğitim. Doğa açısından gerekli koşul, erkek olarak doğmaktır. Kişide erkek bedeni ve erkek akli olmalıdır. Doğanın iyi ve erdemli olmak için tek başına yeterli olmayabileceğini düşünen Aristoteles, onun alışkanlık ve eğitim ile tamamlanması gerekebileceğini söyler (Aristoteles, 2013, s. 243). Bu açıdan bakıldığında Aristoteles'e göre iyi ve erdemli kimselerin, taşıdıkları doğa nedeniyle yalnızca özgür erkekler olabileceği, bu nedenle de yalnızca onların eğitime layık olduğu, köle ve kadınların eğitim hayatının dışında bırakılması gerektiği söylenebilir. Günümüzün akademik dünyasında ise insanlar arasında kapasite ve yetenekler bakımından doğuştan bazı farkların olabileceği kabul edilmekle beraber bu farkların cinsiyet kaynaklı olduğu düşünülmemektedir. Ayrıca kapasite ve yetenek bakımından sınırlı olan bireylerin, başkalarının ihtiyaçlarını karşılayan ve yalnızca bedensel işlerde kullanılan bir araçtan ibaret olduğu görüşü hiçbir şekilde savunulmamaktadır.

2. İYİ YAŞAMIN ANLAMI VE ERDEMLERLE İLİŞKİSİ

Aristoteles'e göre insan yaşamının bir amacı vardır ve bu amaç kişinin akla uygun, erdemli bir hayat sürmek için sahip olduğu yetenekleri ortaya çıkarmaktır. Kişinin bunu gerçekleştirebildiği yaşam iyi bir yaşamdır. İyi yaşamla kişi, hem aklını yetkinleştirecek hem de bazı karakter erdemleri kazanacaktır. İnsanın sahip olduğu tüm kapasiteleri kullanabildiği böyle bir yaşam, hem akli bakımdan etkin olmayı hem de akli yönlendirmeyi içerir (Erkızan, 2012b, s. 20).

Kişinin iyi yaşama kavuşması bakımından erdemden ve dolayısıyla etikten bahseden Aristoteles, bu konuda modern dönemden oldukça farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Bize göre etiğin konusu, başkalarının çıkarını gözeterek eylemde bulunmaktır. Oysa Aristoteles için etik, kişinin genel olarak insanların durumuna, insanların kendine, yakınlarına ve kişinin kendi benliğine duyduğu ilginin sonucu olarak daha büyük bir üçlünün parçasıdır (Rescher, 2019, s. 82). Bu durumu Aristoteles'in *arete* kavramını nasıl kullandığına bakarak görebiliriz. Aristoteles etiğinin merkezinde bulunan *arete* kavramı, iyilik ya da mükemmellik gibi bir anlama gelir. Bu bakımdan bir baltanın veya bir argümanın olduğu gibi insanın *arete*'sinden de bahsedilebilir ki insanın *arete*'si onun mükemmelliğidir (Barnes, 2002, s. 116). Aristoteles insanın mükemmelliğini onun yaptığı işte, yerine getirdiği işlevde arar. Bu iş, hayvanların da yaptığı bir şey olduğu için sadece yaşamak, beslenmek ya da büyümek değildir. Bu iş, insana özgüdür ve "akıl sahibi olanın -bunun da akla boyun eğen olarak, bir de akla sahip olan ve düşünen olarak- bir tür eylem" yaşamıdır (Aristoteles, 2009, s. 18). Aristoteles'e göre insanın özsel doğasını ve gerçek benliğini akıl oluşturduğu için insanın gerçek ereği de akılsal bir yaşamın yaratılması olmalıdır (Erkızan, 2013, s. 89).

Aristoteles ayrıca iyi yaşamı akıl ve erdemle ilişkilendirerek iyi yaşamı yalnızca haz ve maddiyat ile tanımlayan modern dünyadan ayırır. Ancak bu, Aristoteles'in hazzı veya maddiyatı reddettiği anlamına gelmemekte, yalnızca onun için bunların öncelikli olmadığı anlamına gelmektedir. Konu iyi yaşam olduğunda bir şekilde mutluluktan da bahsetmek gerekir. Mutluluğu içermeyen bir yaşamın iyi bir yaşam olduğu hiçbir zaman düşünülmemiştir, genellikle iyi yaşam ile mutluluk bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Modern dünyada iyi yaşam ve mutluluk haz ve maddiyata indirgenmişken, Aristoteles için iyi yaşam erdemlere uygun yaşamıdır (Aristoteles, 2016, s. 41-43). Dilimize mutluluk olarak çevrilen *eudaimonia*, "tüm gücümüzün ve iyiliğimizin kullanılmasından doğan etkinliktir." (Aristoteles, 2013, s. 242) Bu itibarla insanın iyi bir yaşam sürebilmesi ve mutlu olabilmesi için belli dış koşulları sağlaması gerekir ki sonuçta bu bir talih meselesidir. Mutlu insanlar iyi yaşarlar ve iyi durumdadırlar. Kuşkusuz iyi yaşayabilmek ve iyi durumda olabilmek için, yani mutlu olabilmek için kişinin dışsal koşullarının da iyi olması gerekir. Çünkü dışsal iyiler olmadan iyi yaşamak ya da iyi eylemlerde bulunmak hayli güçtür. Bu açıdan dostlar, zenginlik, siyasi güç insana araç gereçler kadar faydalıdır. Diğer taraftan soylu olmamak, çocuk sahibi olmamak ya da güzel olmamak ise insanın iyi yaşama ulaşmasında birer engeldir. Aristoteles, asil olmayan ya da güzel olmayan bir çocuğun mutlu olma şansını fazla bulmaz (Aristoteles, 2017, s. 32-33). Aristoteles'e göre en iyi şey mutluluktur ve bunun için tüm iyiliklerin mümkün olduğu kadar yapılabilmesi gerekir. Bunları yapıp yapamamalarına göre insanlar, yaşamlarında mutluluktan bazen çok, bazen az pay alırlar, bazen de hiç pay alamazlar (Aristoteles, 2013, s. 233). Görüldüğü üzere mutluluk için yalnızca içsel koşullar yeterli değildir, dışsal koşullar da gereklidir. Mutluluğun gereklerinden olan dışsal koşulların gerçekleşmesi çoğu zaman kişinin kendi elinde değildir

ve bu nedenle mutluluk, iradi bir mesele olduğu kadar aynı zamanda bir talih meselesidir. Aristoteles bu gerçeği kabul eder ve dış koşulların, iyi talihin sonucu olduğunu belirterek mutluluk ile talihli olmayı birbiriyle ilişkilendirir (Aristoteles, 2016, s. 189). Aristoteles, dışsal koşulların insan mutluluğu üzerindeki etkisini kabul etmekle beraber bu etkinin sınırlarını vurgulamaktan da geri durmaz. Ona göre dış iyiler olmaksızın mutlu olunamasa da mutlu bir insan olmak için pek çok büyük şeylere gerek olduğu sanılmamalıdır (Aristoteles, 2009, s. 210).

Aristoteles her ne kadar iyi yaşam için zenginliğin bir şart olduğunu söylese de onun için maddi servet sadece bir araçtır. Bu araç doğaya uygun kullanılabilmesi gibi doğaya aykırı şekilde de kullanılabilir. Sırf para kazanmak ve gelir arttırmak için kullanılan zenginlik, doğaya aykırıdır. Zenginliğin bu şekilde doğaya aykırı kullanımı insanı mutlu kılmadığı veya mutluluğu arttırmadığı için iyi yaşamın temeli değildir (Kanat, 2013, s. 212-213). Ayrıca insani değerlerin rehber alınması gerekirken, zenginliğin amaçlanması politik düzeni bozacaktır (Nussbaum, 2018, s. 144). Aristoteles'in maddiyata bakışını onun kendi sözleriyle özetlemek mümkündür: "İyi bir toplumda insanlar ne işçi ne de iş adamı gibi yaşamalıdır. Çünkü her ikisi de insanın kendisini bir bütün olarak gerçekleştirmesine izin vermez." (Akt. Erkızan, 2013, s. 41) Çalışmanın gerekliliğini inkâr etmeyen Aristoteles, çalışmanın amacının, insanın özgürce yaşayabileceği zamanı elde etmesi olduğunu söyler (Aristoteles, 2013, s. 257).

Bir görev ve zorunluluk tarafından işgal edilmeyen zaman anlamına gelen *schole* kavramı Aristoteles için oldukça önemlidir. Ona göre *schole, eudaimonia'*nın koşullarından biridir. Bu nedenle insanlar özgürce yaşayacakları zamana sahip olmak için çalışmalıdırlar (Erkızan, 2013, s. 41). *Schole*, kendi *telos'*ünü kendi içinde taşıyan eylemlerin gerçekleştirilebileceği özgür zamandır. İnsan *schole* ile ihtiyaçların dayatmasından kurtularak ereği kendisinde olan eylemlere yönelebilir ki bu eylemler düşünsel eylemlerdir. Düşünsel yaşam ancak *schole* üzerinde yükselbilmektedir (Erkızan, 2012a, s. 90). Aristoteles, tam mutluluğun bir teori etkinliği olduğu iddiasındadır. Ona göre en mutlu olanlar tanrılarıdır ve onların etkinliği olsa olsa bir teori etkinliğidir. İnsanlar da bu tür etkinliğe benzer etkinlikte buldukları ölçüde mutlu olurlar (Aristoteles, 2009, s. 209). Bu nedenle Aristoteles, insan için en yüksek ve gerçek mutluluğun kuramsal bilim ve felsefede aklın hiçbir kayıt ve sınırlamaya tabi tutulmadan yaşama geçirilmesinde yattığı iddiasındadır (Büyükdüvenci, 1993, s. 43).

Görüldüğü üzere ölçülü bir şekilde çalışmaya izin veren Aristoteles, para kazanmanın dışında başka aktiviteler olduğunu farkındadır. O, insani faaliyetleri ekonomik etkinliklere indirgemez. Ona göre iyi yaşam, aktif bir yaşamdır, faaliyetlerle dolu bir yaşamdır. İyi yaşam, ayrıca kendi uğruna sevilen bir etkinlik olarak *teoria* etkinliğini de içerir. Ancak Aristoteles'e göre felsefi etkinliğin gerçekleştirildiği teorik yaşamı sürececek insan sayısı son derece azdır. O, haz yaşamı, siyaset yaşamı ve *teoria* yaşamı olmak üzere belli başlı üç yaşam biçimi olduğunu ileri sürer. Aristoteles'e göre bu yaşam biçimleri arasındaki tercihlerinden ötürü "Çoğunluk, evcil hayvanların yaşamını seçmekle büsbütün köle gibi görünürler." (Aristoteles, 2009, s. 12) Buna karşın *teoria* yaşamını tercih eden ussal bakımdan seçkin bir azınlığın yaşamı "en iyi yaşam" olarak düşünülmekte ve bunların yaşamı en fazla mutluluk veren yaşam sayılmaktadır (Kanat, 2013, s. 213). Bunun anlamı, bir toplumda aslında çok az insanın mutlu bir yaşam sürebileceğidir.

Günümüzde bir faaliyet olarak düşünülmeyen derin düşünme, Aristoteles için en insani ve en önemli faaliyettir ve ayrıca bu yön, insandaki tanrısal niteliklerdir. Ancak Aristoteles'e göre insan, bir tanrı olmayıp tanrı ile hayvan arasında ara bir konumdadır. Bu açıdan ahlaklılık da iki uç arasında denge kurmayı gerektirir. İnsan hayatının amacı, ne sadece hayvansal unsurun gelişmesinde ne de kendisi için imkânsız bir şey olan Tanrı haline gelmek olmayıp hayvani ve tanrısal özün tam ve ahenkli bir şekilde açılıp genişlemesidir. Bu çerçevede insan için en iyi şey de zihinle hayvani unsur arasındaki dengeden doğan mutluluktur (Weber, 1998, s. 86). İnsan, doğasını tam olarak gerçekleştirebilmek için hayvani doğasını yok saymak ya da reddetmek yerine, onu akıl yoluyla kontrol etmeli, rasyonel olmayan arzu, itki ve eğilimlerini bastırmadan eğitip düzene sokmalıdır. Şayet kişi bunları düzene sokamazsa bunlar insana hâkim olur ve onun rasyonel fonksiyonlarını faaliyete geçirmesini engelleyerek onu insanlıktan uzaklaştırır. Kişi, hayvani doğasını bastırıp yok saydığında da rasyonel ve sorumlu bir varlık olarak kendini gerçekleştirme imkânından mahrum kalır (Cevizci, 2018, s. 176).

Aristoteles, iyi yaşamı mutluluk olarak adlandırırken, iyi yaşamın erdemlere uygun yaşam olduğunu söyler. Ona göre bu durumda mutluluk, erdemlere uygun olan etkinliktir. İnsan erdemlere uygun olarak yaşayabilir ve en iyiye sahip olabilir (Aristoteles, 2016, s. 41-43). İyi bir yaşamın ancak erdemlerle mümkün olduğunu ileri süren Aristoteles, erdemleri düşünce erdemleri ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırır. Düşünce erdemleri eğitim sayesinde gelişirken, karakter erdemleri alışkanlıkla elde edilirler (Aristoteles, 2017, s. 41). Aristoteles, düşünce erdemleri olarak akli başındalığı, kıvrak zekâyı, bilgeliği, öğrenmeye açıklığı ve hafızayı zikreder. Karakter erdemleri olarak da öncelikle ölçülülük, adalet ve yiğitlikten bahseder (Aristoteles, 2016, s. 47). Ancak karakter erdemleri bunlardan ibaret değildir. Aristoteles, *Eudemos'a Etik*'te sakinlik, utanmayı bilme, adalet, cömertlik, ciddiyet, dostluk, samimiyet gibi başka karakter erdemlerini de sıralar (Aristoteles, 1999, s. 57). Bütün bu karakter erdemleri orta yol olma durumlarıdır. Karakter erdemlerinde birer kötü durum olan eksiklik ve fazlalığın ortası bulunmaya çalışılır (Aristoteles, 2017, s. 53). Yiyecek ve içecekler çok ya da az tüketildikleri takdirde sağlığı bozdukları için bunların dengeli alınmaları gerekir. Erdemlerde de durum buna benzemektedir (Aristoteles, 2016, s. 47-49). Aristoteles, orta olanı uygun zamanda, uygun oranda, uygun insanlara karşı hareket etmek olarak tanımlar. Ancak tüm eylem ve etkilenimlerin ortasının iyi olduğu şeklinde bir kural olmadığını da belirtir. Hırsızlık ve cinayet gibi bazı eylemlerin bizzat kendileri kötüdür (Aristoteles, 2017, s. 49).

Aristoteles, karakter kelimesinin alışkanlık sözcüğünden geldiğini, ona alışkanlık kazanarak sahip olduğumuz için karakter dendiğini söyler; bundan ruhun akıl bulunmayan yanına ait erdemlerin hiçbirinin doğal olarak ortaya çıkmadığı sonucuna varır. Erdemler alışkanlığın eseridirler ve alışkanlıkları oluşturan da eylemlerdir. Eylemlerin ilkeleri ise tercih, istek ve akla karşılık gelen şeylerdir. Bu nedenle insan eylemlerini değiştirme imkânına sahiptir. Kişi eylemlerini değiştirerek alışkanlıklarını, alışkanlıklarını değiştirerek de karakterini değiştirebilir. Bu yüzden Aristoteles, iyi ya da kötü biri olmanın bize bağlı olduğunu ileri sürer (Aristoteles, 2016, s. 61).

Karakteri değiştirmek mümkün olsa da bir orta yol olma durumu olan erdemi kazanmak kolay değildir. Karakter erdemi uzun tecrübeler sonunda insanda yerleşen erdemli olma halidir. Erdemler açısından çocukluk dönemi oldukça önemlidir. Eğer kişi, henüz çocukken ölçsüz olma alışkanlığı kazanırsa ölçsüzlük onun için doğal yolla

kazandığı bir alışkanlık olacaktır. Bu nedenle Aristoteles, iyi alışkanlığın çocuklukta yerleştiğini düşünür. Örneğin çocuğa büyükleri tarafından yalan söylememesi tembih edilir. Çocuk doğruyu söylemenin taşıdığı iyiliği anlamaksızın tembihe uyar ve doğruyu söyleme davranışı aşamalı olarak alışkanlık haline gelir. Eğitim süreci ilerledikçe de doğru sözlü olmanın kendinde doğru olduğunu anlamaya ve onu yapılacak doğru şey olarak görüp doğru sözlü olmayı seçmeye başlar (Copleston, 2013, s. 74-75). Tekrarlayan eylemler alışkanlık haline dönüşürler. Benzer eylemler huyları doğururlar. Farklı eylemler de farklı huylar oluştururlar. Bu nedenle insanın gençliğinden itibaren erdemlere alışması ile alışmaması arasında çok büyük fark olmaktadır (Aristoteles, 2009, s. 31).

Aristoteles'e göre karakter erdemlerini tecrübe yoluyla kazanırız. Erdemler diğer sanatlar gibi etkinlikte bulunularak elde edilirler. Nasıl ki ev yapa yapa mimar, gitar çala çala gitarci olunur; adil şeyler yapa yapa adil insan, ölçülü davrana davrana ölçülü, yiğitçe davrana davrana yiğit insan olunur (Aristoteles, 2009, s. 30). Karakter erdemleri alışkanlık neticesinde failden neredeyse akan bir şey haline gelir. Kişi erdemlere öyle alışır ki artık erdemli davranışta bulunmak için eylem öncesinde düşünerek zaman kaybetmez. Cesur insan kendiliğinden cesur davranır. Cömert insan, birisinin bir ihtiyacı söz konusu olduğunda kendiliğinden bir şeyler verir. Bir kimsenin durup eylemleri üzerinde düşünmesi, kendisine cesur veya cömert olup olmaması gerektiğini söylemesi onun bu erdemleri taşımadığını gösterir. Ayrıca erdemli insan erdemli olmaktan haz duyar. Yapması gereken şeyle yapmak istediği şey arasında bir çatışma olmadığı için erdem ile bireysel çıkar arasında da bir gerginlik olmaz (Cevizci, 2018, s. 177-180). Aristoteles ahlakında insani arzu ve tutkular ahlaksallığa *a priori* karşıt gibi görülmemektedirler (Kanat, 2013, s. 197). Bu nedenle erdemli insanın içsel bütünlüğe sahip olduğu söylenebilir. Böyle bir insan için erdemli davranış, akıl ile arzular arasında yaşanan çatışmanın aklın zaferiyle sonuçlanması değildir. Arzular, duygular ve akıl arasındaki uyumun sonucudur.

Erdemlerin alışkanlıklar yoluyla elde edildiği düşüncesi, onun doğaya aykırı olduğu anlamına gelmemektedir. Aristoteles'e göre insanda bulunan erdemler ne doğadan gelirler ne de doğaya karşıt olarak oluşurlar. İnsanların doğal yapısı bunları edinmeye uygundur ve insanlar alışkanlık yolu ile onları tam olarak geliştirebilme imkânına sahiptir (Aristoteles, 2009, s. 30). Bu nedenle çocukluktan başlayacak bir eğitimle insanlar, tekrar tekrar erdemli davranışlar sergileyerek oluşacak alışkanlık neticesinde erdemli olabilecektir.

3. DEVLETİN NE TÜR BİR EĞİTİM VERECEĞİ MESELESİ

Aristoteles, devleti siyasal bir topluluk olarak tanımlar (Aristoteles, 2013, s. 23). Ona göre bir topluluk olarak devletin ereği, insanın en yüksek iyisi, onun ahlaksal ve düşünsel yaşamıdır (Copleston, 2013, s. 90). Devlet düzleminde iyinin gerçekleşmesi, devlet yönetimi altındaki insanların her birinin kendi potansiyellerini edimselleştirmelerinin koşullarının yaratılmasıyla sağlanır (Yılmaz, 2010, s. 34). Bu nedenle yasa koyucunun özellikle gençlerle ilgilenmesine hiç kimse karşı çıkmayacaktır. Bütün kentin tek bir amacı olduğu için herkes için tek ve aynı eğitimin olması gerekir; bunun yönetimi de özel değil, kamusal olmalıdır (Barnes, 2002, s. 121).

Aristoteles'e göre yasa yapıcının ilk görevi gençlerin eğitimi ile ilgilenmektir. Çünkü bu yapılmadığı takdirde anayasa zarar görecektir. Anayasada eğitim konusuna mutlaka yer verilmelidir ve bu iş anayasaya göre yapılmalıdır (Aristoteles, 2013, s. 255). Yasa koyucunun amacı, yurttaşlarda iyi alışkanlıklar oluşturarak onları iyi hale getirmektir. Bunu iyi

yapmayanlar amaçlarına ulaşamazlar. İyi yönetim tarzı ile kötüsü arasındaki farkı da bunu iyi yapıp yapmamak belirler (Burnet, 2008, s. 69).

Aristoteles, eğitimin, taşıdığı önem nedeniyle bireylerin kişisel tercihlerine bırakılmaması, devlet sorumluluğu altında yürütülmesi gerektiğini söyler. Eğitim, devletin sorumluluğu altında olmalıdır ve eğitimle ilgili her türlü düzenlemede insanın biyolojik ve psikolojik gelişimi göz önüne alınmalıdır. Bu açıdan eğitim kamusal olduğu kadar bireysel bir konudur. Bir yandan devlet meselesi olan eğitim, bir yandan da bireyin gelişimini amaçladığı için bireysel bir meseledir. Gerçek anlamda eğitim, yedi yaşında başlamalı ve yirmi bir yaşına kadar devam etmelidir. Eğitimin içeriği okuma-yazma, jimnastik, müzik ve resimden oluşmalı ve eğitim özel bir amacın gerçekleştirilmesine yönelik olmamalıdır. Eğitimde yalnızca özgürce düşünme, duyma ve yaratma amaçlanmalıdır. Diğer bir deyişle, gerçek bir eğitim, çocuğun yaşama ilişkin duygusal ve düşünsel bakımdan doğru şekilde gelişmesini amaçlamalıdır. Çünkü duygusal ve düşünsel bakımdan doğru şekilde yetiştirilmeyen çocuklar, yetişkinliğe eriştiklerinde yaşamın ereğini bulmakta ve oluşturmakta güçlük çekerler (Erkızan & Çüçen, 2013, s. 156).

Aristoteles'in resim ve müzik gibi sanatlara eğitim müfredatında yer vermiş olması dikkate değerdir. Çünkü sanatlar insanların duygusal ve zihinsel gelişimleri açısından gerekli oldukları kadar yaratıcılıkları üzerinde de etkilidirler. Sanatların insanlar üzerindeki etkisi konusunda İnci San şu tespitlerde bulunur: Resim yapma, müzik besteleme, şiir yazma gibi yeteneğe bağlı, öğrenilebilen ve alıştırma yaparak geliştirilebilen etkinlikler yaratıcı faaliyetlerdir. Yaratıcılık insanlara özgü bir yetenektir ve her insanda az ya da çok bulunmaktadır. Sanat eğitiminin amaçlarından biri de görmeyi, işitmeyi, dokunmayı ve tatmayı öğretmektir ki böyle bir eğitim kişinin çevresini hakkıyla algılayıp onu biçimlendirmeye yönelmesi açısından gereklidir (San, 2019, s. 15-25).

Eğitim vermeyi devletin en önemli görevlerinden biri sayan Aristoteles, eğitimin ne şekilde verilmesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Ona göre eğitim meselesi, çocuk yedi yaşına basmadan, henüz okul çağına girmeden çok daha önce başlar. Çocuk doğmadan önce, hamilelik öncesi anne-baba adayının beden yapısının belli ölçülerde olması gerekir. Atletik bir bedene sahip olmak çocuk sahibi olmak için en uygun durumda olmak anlamına gelmediği gibi hastalıklı veya çalışmayacak durumda olmak da ebeveynlik için istenilir haller değildir. Bu açıdan orta durumda olmak, çok çalışmaktan ziyade iyi çalışmaya alışık olmak demektir. Bu hem kadınlar hem de erkekler için böyledir. Ancak kadınların ayrıca hamilelikleri sırasında da bedenlerine dikkat etmeleri beklenir. Hem iyi beslenmelidirler hem de egzersiz yapmalıdır. Bu nedenle yasa yapıcının, kadınların tapınağa gitmelerini zorunlu tutarak onları yürüyüş yapmaya zorlaması yerinde bir uygulamadır. Bitkilerin topraktan güç aldığını söyleyen Aristoteles, anneyi toprağa benzeterek doğmamış bebeklerin de iyiliklerini annelerinden aldıklarını iddia eder (Aristoteles, 2013, s. 251). Aristoteles'in anne adayının sağlığını koruması ile ilgili önerileri ile onun toprak ve bitki ile anne ve bebek arasında yaptığı analogi göz önünde bulundurulduğunda burada kastedilen iyiliğin bebeğin bedensel sağlığı olduğu sonucuna varılabilir. Aristoteles iyileri dış iyiler, ruhla ilgili iyiler ve bedenle ilgili iyiler olarak üçe ayırmıştır (Aristoteles, 2009, s. 19). Ona göre bu iyilerden ruhsal iyiler sınıfına dahil olan akli yetkinlik kadınlarda bulunmaz. Bu nedenle anne adayı, hamilelik süreci içinde sağlığına dikkat ederek doğacak bebeğin bedensel iyiliğine katkıda bulunacaktır.

Aristoteles, çocuğun doğum sonrası bakımı ile ilgili de birtakım tespit ve tavsiyelerde bulunur. Ona göre doğduktan sonra bebeğe gerekli besinin verilmesi onun gelişimi açısından çok önemlidir. Bu dönemde bol miktarda süt içirilmesi gereken çocukların yapabilecekleri kadar bedensel hareket yapmaları da gerekir. Diğer yandan çocukların erken yaşlardan itibaren yavaş yavaş soğuğa alıştırmaları, hem sağlıklı olmalarını hem de savaşçılık özelliği kazanmalarını sağlayacaktır. Bebeklik dönemi için bunları söyleyen Aristoteles, çocukların beş yaşına kadarki süreçleri konusunda bu dönemde onlara bir şeyler öğretmenin ya da onların gelişimini engelleyecek şeyler yapmanın doğru olmadığı uyarısında bulunur. Bu dönemde çocuklar hareketsiz bırakılmamalıdır ve çok yorucu olmayan, bir mantığı olan oyunlar oynamalıdır (Aristoteles, 2013, s. 252-253).

Okul öncesi çocukların eğitimlerinin ne şekilde olması gerektiğini açıklayan Aristoteles konuya ilişkin ayrıca şunları söyler: Dadılar bu çocuklara ne tür masallar anlatacaklarını önceden belirlemelidirler. Çünkü bu dönemde dinledikleri şeyler onlar için okul dönemine hazırlık niteliğindedir. Bu yüzden oynadıkları oyunlar da onları daha sonraki dönemlerde yapacakları şeylere hazırlamak amacını taşımaları ve onları heveslendirecek türden olmalıdır. Çocukların ağlamalarının ve ciğerlerinin genişletilmesinin engellenmesini yanlış bulan Aristoteles, ağlamayı beden gelişimi açısından önemli bir hareket olarak kabul eder. Aristoteles'e göre insanlar, küçük yaşta çocukların eğitiminde oyun, hareket ve dinlenmenin yanı sıra çocukların, kölelerin yanında fazla kalmaması konusunda da dikkatli olmalıdır. Çünkü yedi yaşına kadar olan çocuklar mecburen evde kalırlar ve bu nedenle kölelerden asil olmayan şeyler öğrenmeleri kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca çocuklar patavatsızlık olarak kabul edilen şeylerden uzak tutulmalı, bunları görmeleri ve duymaları engellenmelidir (Aristoteles, 2013, s. 254).

Aristoteles, çocukların kötü etkilerden korunması konusunda son derece hassastır. Onun bu endişesi, müzik eğitiminde kullanılacak müzik aletleri konusundaki tercihi de etkiler. Ona göre aşırı derecede heyecan uyandıran flüt iyi bir müzik aleti değildir. Bu nedenle flüt, eğitimden ziyade duyguların arındırılması amacıyla kullanılmalıdır (Burnet, 2008, s. 167). Aristoteles, aynı kaygıyla eğitimde her melodi ve usule yer verilmemesi gerektiğini de söyler. Ona göre eğitimle ilgili amaçlar bakımından ahlaki melodiler ve usuller kullanılmalıdır (Burnet, 2008, s. 173). Öğrencinin köleler, çocuklar ve çeşitli hayvanların hoşuna giden müzikten ziyade güzel melodi ve ritimleri tercih edebileceği bir noktaya kadar eğitilmesi gerektiğini söyleyen Aristoteles'e göre üflemeli çalgıların, kithara ya da benzer müzik aletlerinin eğitimde yeri yoktur. Bu tür müzik aletleri, insanların duygularını harekete geçirmek, onları canlandırmak içindir. İnsan aklına olumlu etkisi olmayan bu müzik aletleri ahlaki değildirlere (Aristoteles, 2013, s. 265-266). Çocukların ve gençlerin çevrelerindeki uyaranlardan kolayca etkilenebileceğini, onların kendilerini bu etkilerden koruyacak seviyede olmadığını düşünen Aristoteles, eğitimde müzik dersinin ne şekilde verileceği konusunu da bu düşünceye göre belirler. Bu çerçevede aşırı heyecan uyandıran müzik aletlerinin eğitimde kullanılmasını doğru bulmayan Aristoteles, melodi ve usullerin de ahlaki nitelikte olması gerektiğini belirtir.

Aristoteles, beş yaşından sonra çocukların gözlem yoluyla öğrenmeye başladıklarını ileri sürer ve sonrasında verilen eğitimi iki döneme ayırır. İlki, yedi yaş ile ergenlik arasındaki, ikincisi ise ergenlik ile yirmi bir yaş arasındaki dönemi kapsar. Aristoteles, kendi döneminde çocuklara verilen eğitimin hangi konuları içerdiğine ilişkin gözlemlerini aktarır.

Onun döneminde Atina'da çocuklara öğretilen şeyler temelde şunlardır: Okuma-yazma, beden eğitimi, müzik ve kısmen resim (Aristoteles, 2013, s. 254-257).

Aristoteles, okuma-yazma, beden eğitimi, müzik ve resim becerilerinin kazandırılmasının uygunluğunu değerlendirir. Okuma-yazma ve resim becerilerinin günlük hayatta büyük fayda sağladığından kuşkusu olmayan Aristoteles, beden eğitiminin de cesaret esinlediğini ve bu nedenle eğitim müfredatında yer alması gerektiğini düşünür. Fakat müziğin durumu biraz şüphelidir. Çoğu insan müziğin amacının zevk olduğunu düşünerek onunla ilgilenir. Oysaki eskiler, sadece doğru şekilde meşgul olmayı değil, aynı zamanda serbest zamanı doğru kullanmayı da amaçladıkları için müziğe yer vermekteydiler (Burnet, 2008, s. 152). Okuma yazma öğrenmek bir iş yapmaya, resim bilgisine sahip olmak sanat eserlerini doğru değerlendirmeye, beden eğitimi daha sağlıklı ve zinde bir beden elde etmeye yarar. Bunların hiçbirini sağlamayan müzikle tek bir şey amaçlanır: Boş zamanların doğru şekilde değerlendirilmesi (Aristoteles, 2013, s. 257-258).

Eğitim müfredatında müziğe yer verilmesi gerektiğini söyleyen Aristoteles, bu eğitimin eğlence amaçlı olmadığı konusunda uyarıda bulunur (Aristoteles, 2013, s. 260). Ayrıca müzik öğretimi, çocukların daha sonraki etkinliklerini engelleyecek veya bedenlerini mekanikleştirip onları askerlik ve yurttaşlık faaliyetleri bakımından elverişsiz hale getirecek türde olmamalıdır. Öğretimde amaç, ne sadece mesleki gösteriler için gerekli olan şeyleri ne de göz boyayıcı icra harikalarını kazandırmaktır (Burnet, 2008, s. 166-167). Müzik ve beden eğitiminin eğitim müfredatında yer alması taraftarı olan Aristoteles, bu eğitimin ne şekilde verilmesi gerektiği sorusuna etik anlayışını andıran bir yaklaşımla yanıt verir. Müziğin ve beden eğitiminin kuşkusuz eğitim hayatında bir yeri olacaktır ancak bu derslere ılımlı bir şekilde yer verilmelidir. Her müzik aleti ve her melodi eğitimde kullanılmayacağı gibi çocuklar spor için de çok fazla zaman harcamayacaklardır.

Eğitim ile erdemi amaçlayan Aristoteles, Platon'un çocukluktan itibaren güzel şeylerden haz almayı ve kötü şeylerden acı çekmeyi öğretecek bir eğitim öngördüğünü belirterek bu konuda Platon'u onaylar (Aristoteles, 2017, s. 44). Erdeme öncelik tanıyan Aristoteles'e göre ruhun akıllı bölümü, akıllı olmayan bölümden, akıllı bölümüne ilişkin erdemler de diğer bölümüne ilişkin erdemlerden daha üstün olduğu için eğitimde en çok önem verilmesi gereken şey, teorik erdemleri geliştirmektir. Ancak bundan sonra sırasıyla karakter erdemlerinin ve bedensel iyilerin gelişimi göz önüne alınmalıdır. Öncelik bakımından böyle bir sıralama ortaya koyan Aristoteles, zamansal bakımdan tam tersi bir sıralama yapar. Bu ikinci sıralamaya göre beden eğitimi ruhun eğitiminden önce gelir ve ahlaki eğitim beden eğitimi takip eder. Aklın eğitimi olan teorik eğitim ise son sırada yer alır (Arslan, 2018, s. 321). Eğitimin beden ile başlamasının nedeni, beden ve itkilerin ruhtan ve ruhun yetilerinden daha erken gelişmesidir. Beden ve itkileri eğitilirken gözetilen amaç yine ruhun ve yetilerinin eğitilmesidir (Copleston, 2013, s. 96).

Aristoteles'e göre devletin amacı soylular sınıfı düşüncesini, öğrenme ve sanat sevgisiyle birleştiren kültürlü beyefendiler yetiştirmektir. Bu nedenle çocukların kendileri için yararlı olanı ve bozucu olmayana öğrenmeleri gerekir. Aristoteles, öğrenciler için yararlı olmadığını veya bozucu olduğunu düşündüğü vücut şeklini bozan ya da onlara para kazanma yeteneği kazandıran bir ustalığın onlara öğretilmeyeceğini, onların profesyonel bir ustalığa varmayacak şekilde ılımlı olarak atletizmle uğraşacaklarını söyler (Russell, 2002, s. 335). Eğitimle, para kazanma becerilerini elde etmeyi ya da profesyonel düzeyde beden eğitimi amaçlamayan Aristoteles'e göre eğitimin amacı yurttaşların erdem kazanmasıdır,

yurttaşın yurttaş olarak eğitimidir. Yurttaş sırayla ve zamanla yönetilen ve yöneten olacağı için onda hem yönetilme hem de yönetme ile ilgili erdemlerin geliştirilmesi gerekir. Yurttaş, hem yasalara karşı itaatkâr hem de yasa yapmaya, yürütme gücünü ifa etmeye yetenekli olacak şekilde yetiştirilmelidir (Arslan, 2018, s. 321).

Aristoteles çocuklara vazgeçilmez türden yararlı şeyleri öğretmek gerektiğinden kuşku duymaz. Ancak ona göre her türlü yararlı bilgi de eğitim için uygun değildir. O, özgür bir kimseye yakışan ve yakışmayan konular arasında bir ayrım yapar ve ancak özgür kişilere yakışan, onları mekanik hale getirmeyecek türden bilginin, eğitimin bir parçası olacağını belirtir. Mekanik konular ile özgür kimselerin bedenini, ruhunu ve aklını erdemin icrası veya tatbiki açısından işe yaramaz hale getiren bütün sanatları ve çalışmalarını kast eder, bedenini biçimini bozabilecek sanatlara ve para karşılığı yapılan işlere mekanik der. Bunlar düşüncenin serbest kalmasını engelleyeceği, onu sürekli aşağı düzeye çekeceği için eğitim müfredatında yer almamalıdır. Bunların dışında belli bir noktaya kadar özgür kimselerin edinmesinin değersiz olduğu söylenemeyecek bazı sanatlar da vardır fakat bunlarda mükemmelliğe ulaşmak için çok fazla uğraşılacak olursa aynı kötü sonuçlar ortaya çıkacaktır (Burnet, 2008, s. 149-151).

Aristoteles, eğitim müfredatını belirlerken özgür kişilerin ve kölelerin yaptığı işlerin mahiyetini esas alır. Bu ölçüte göre özgür yurttaşlara verilecek eğitimin müfredatında kölelere yakışan, köleler tarafından icra edilen beceriler bulunmamalıdır. Bu tarz bedensel sanatlar yararlı olmakla beraber insanın zihinsel yetilerini zayıflatacağı ve insana özgü erdemlerin ortaya çıkmasını engelleyeceği için özgür yurttaşların çocuklarına öğretilmemeleri daha doğrudur.

Aristoteles'in eğitim anlayışını belirleyen en önemli unsurlardan biri köleler ile özgür yurttaşlar arasında kurduğu karşıtlıktır. Ona göre çoğunlukla bedensel işlerde çalıştırılan kölelerin yaşamı özgür erkeklerin yaşamından çok daha az değerlidir. Çünkü köle ona sahip olanın malıdır, değerini fiziki yeteneklerinden alır (Brun, 2008, s. 118). Bu düşüncenin anlaşılması için Aristoteles'in yaşadığı dönemde kölelerin insan olarak kabul edilmediği akıldaki tutulmalıdır (Pieper, 1999, s. 138). O dönemde köle doğası insansal olandan daha az değerli bir şey olarak görülmekteydi (Copleston, 2013, s. 92). Aristoteles için de bazı insanlar o derece bayağı ve hayvanidirler ki bunların bir efendinin iradesi altına girmeleri kendi başlarına bırakılmalarından daha iyidir (Kenny, 2011, s. 110). Kölelerin bedensel işlerde kullanımını onaylayan Aristoteles, bunlara açıcılık ve ev işleri gibi konularda eğitim verilebileceğini söyler (Aristoteles, 2013, s. 31-34). Okullarda verilen eğitimle bir ilgisi bulunmayan bu eğitimle kölelere birtakım beceriler kazandırmak amaçlanır ki Aristoteles bunu gerçek bir eğitim olarak görmez.

Aristoteles'in köleler ve özgür yurttaşlar için uygun gördüğü bilgi ve beceriler büyük ölçüde farklıdır. O, kölelere basit gündelik işleri yapmak için gerekli becerilerin kazandırılmasını, özgür yurttaşlar için ise pratik ve teknik konuların ötesinde, özellikle aklı yetkinleştirecek bir eğitimi gerekli görür. Aristoteles'e göre bu farkın temel nedeni, kölelerin doğaca aklı kullanma bakımından yetersiz oluşlarıdır. Dolayısıyla Aristoteles için eğitimin içeriğini belirleyen asıl faktör, kişilerin statülerinden ziyade bu statülerin ortaya çıkmasına neden olan doğal farklılıklardır. Bu açıdan bakıldığında her türlü eğitimde eşitsizliğin mevcut olduğu görülmektedir. Durkheim'ın da belirttiği üzere eğitimde heterojenlik haksız eşitsizliklere dayanmadığı sürece bir eksiklik değildir. Tamamen homojen ve eşitlikçi bir eğitim, hiçbir farklılaşmanın olmadığı tarih öncesi dönemlerde görülmüştür ve bu tarz

toplumlar insanlık tarihinde belirli bir evre dışında hiç görülmemiştir (Durkheim, 2016, s. 51). Aristoteles'in içinde yaşadığı dönemde de kölelik-efendilik ayırımına bağlı olarak ortaya çıkmış heterojen bir eğitim yapısı vardı. Aristoteles, kölelik ve efendiliği o insanların doğal yapılarına bağlayarak, bu ve diğer konulardaki eşitsizliği meşrulaştırmaya çalışmıştır. Burada eleştirilebilecek üç nokta vardır: İlki, onun bu sınıflar için yaptığı ayırımın haklı çıkarılıp çıkarılamayacağı, yani kölelerin akli kullanma yetilerinin Aristoteles'in söylediği gibi yetersiz olup olmadığıdır. İkincisi ise bazı insanların akli kullanma yetilerinin yetersiz olmasının, onların birer araç olarak kullanılabilmesi anlamına gelip gelemeyeceğidir. Üçüncüsü de kadınlar hakkında ileri sürdüğü olumsuz görüşlerdir.

SONUÇ

Aristoteles, eğitim ile erdemli yurttaşların yetiştirilmesini ve insani potansiyellerin dengeli bir şekilde açığa çıkarılmasını amaçlar. Eğitimin bu amaçları Aristoteles için oldukça önemlidir ve bu nedenle bir devletin en önemli görevlerinden biri, belki de en önemlisi, eğitimle ilgili düzenlemeler yapmaktır. İyi yurttaşların yetiştirilmesini hedefleyen hiçbir devlet, kamusal bir mesele olan eğitim konusuna kayıtsız kalamaz ya da eğitim işini kişilerin kendi tercihlerine bırakamaz. Eğitim hem yurttaşların iyi bir şekilde yetiştirilmesini hem de onların birtakım bilgi ve beceriler kazanmasını sağlayacaktır. Bu sayede devlet istikrar ve düzen kazanacağı gibi yurttaşlar da iyi yaşam imkânına kavuşacaktır. Eğitimin gerekliliği geçmişten çok daha fazla olmak üzere günümüz dünyasında geçerlidir. Ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu, insanların çok basit aletler kullanarak yaşadığı, hayatın her alanını kuşatan prosedürlerin olmadığı antik dönemde bile eğitim bir ihtiyaçken, her bakımdan ondan çok daha karmaşık olan bugünün dünyasında eğitim tüm toplumların en temel meselelerinden biridir. Şu farkla ki günümüzde eğitim, insan merkezli değil, ekonomi merkezli olarak yürütülmektedir. Günümüz dünyasında eğitime fazlasıyla kâr odaklı bir şekilde bakılmaktadır ve teknik konulardaki eğitim merkeze alınmaktadır. İnsanlara para kazanmayı sağlayacak beceriler kazandırmayı amaçlayan eğitim sistemleri, onların ahlaki ve zihinsel gelişimlerini dikkate almamaktadır. Oysa iyi bir yaşam kişinin ahlaki, bedensel, duygusal ve düşünsel açıdan bütünlüklü bir şekilde gelişmesi ile mümkündür. İnsanların mutluluğunu hedefleyen her türlü eğitim faaliyeti bu gerçek dikkate alınarak düzenlenmelidir. Yalnızca teknik konulara ve bedensel becerilere ağırlık veren bir eğitim sistemi öğrencilerin düşünsel, duygusal ve ahlaki yönlerden cılız kalmasına neden olacaktır.

Aristoteles, devletin eğitim hizmeti vermesi ve eğitimin içeriğini belirlemesi gerektiğini söylerken, adeta günümüz dünyasından bahsetmektedir. Bilindiği üzere modern dünyada eğitim kamusal bir mesele olarak görülmektedir. Modern devletlerin hepsi vatandaşlarına eğitim hizmeti sağlamaktadır. Ancak konu eğitimin kimlere verileceği sorusuna geldiğinde, Aristoteles'in meseleye bir Antik Yunan toplumu üyesi olarak yaklaştığı görülür. Onun bu konudaki görüşleri, hocası Platon'unkilerden oldukça farklıdır. Bilindiği üzere Platon, hem cinsiyete bakılmaksızın kız ve erkek tüm çocuklara eğitim verilmesi gerektiğini hem de asıl olanın soy sop olmayıp kişinin taşıdığı nitelikler olduğunu ve bu nedenle toplumun her kesimine eğitim fırsatı sunulması gerektiğini savunmuştu. Oysa Aristoteles, köle çocuklarını ve kız çocuklarını bir kenara bırakarak yalnızca özgür yurttaşların erkek çocuklarına eğitim verilmesi gerektiğini söyler. Bu açıdan Aristoteles'in içinde yaşadığı Antik Yunan toplumunun ön kabullerini aşamadığı ve Platon'un gerisinde kaldığı söylenebilir. Aristoteles, yalnızca özgür erkek çocuklarına eğitim verilmesi gerektiğini savunurken, kölelerin ve kadınların özgür erkeklere nazaran daha yetersiz bir

akla sahip olduklarını iddia etmiş ancak bunun için geçerli bir kanıt göstermemiştir. Kanıtlanmamış bir iddia üzerinden insanları sınıflandırmanın haklı bir tarafı yoktur. Öte yandan bazı insanlar gerçekten de akıl bakımından diğer insanlara göre daha yetersiz olabilirler. Ancak bu durum onların köle olarak kullanılmaları için geçerli bir neden olamaz. Aslında insanların köle olarak kullanılmasını meşrulaştıracak hiçbir gerekçe yoktur. Tüm insanlar insan oldukları için çeşitli haklara ve insanca muamele görmeye layıktırlar. Bütün bunlara rağmen Aristoteles'in yaptığı bu ayrımcılık değerlendirilirken, toplumsal farklılaşmanın olduğu hiçbir toplumda homojen bir eğitimin yapılamayacağı gerçeği unutulmamalıdır. Bu nedenle Aristoteles'in, farklı eğitim biçimlerini savunması değil, toplumun farklı kesimleri için uygun gördüğü eğitim biçimlerinin haklı bir zemine mi dayandığı yoksa haksız bir eşitsizlikten mi kaynaklandığı tartışılmalıdır. Diğer yandan Aristoteles, devletin eğitim verirken amacının iyi insanlar yetiştirmek olduğunu, böylece yetişen insanların iyi bir yaşama ve mutluluğa kavuşacağını söylerken, modern devletlerin iyi insan ve iyi yaşam gibi kavramları gereği gibi önemsemedikleri görülmektedir. Modern devletler, yurttaşlarını teknik bilgilerle donatırken, ahlaki anlamda iyi insan olmayı ve mutluluğa ulaşmayı onların şahsi meselesi olarak kabul etmektedirler.

Genel olarak bakıldığında Aristoteles'in eğitime ilişkin çok önemli tespitlerde ve uyarılarda bulunduğu görülmektedir. İyi bir insanın veya yurttaşın yetiştirilmesi meselesini okul çağı ile sınırlandırmayarak, doğum öncesi, bebeklik ve ilk çocukluk dönemi ile beraber ele almış ve bütüncül bir yaklaşım sergilemiştir. Şu an pedagoji, psikoloji gibi bazı bilim dallarının ortaya koyduğu sonuçlar, bu konuda Aristoteles'i haklı çıkarmaktadır. Bu bilim dalları, bebeğin anne karnında geçirdiği sağlıklı sürecin onun ileriki yaşamında oynadığı rolü ortaya koymaktadırlar. Ayrıca yine günümüz bilimleri, çocuğun tehlikelerden korunması koşuluyla çok fazla engellenmeden serbestçe hareket etmesi gerektiğini söylerken Aristoteles'le hemfikirdirler. Diğer yandan günümüz bilimleri, Aristoteles'in çocuğun zarar görecektense uzak tutulması gerektiği uyarısını da onaylamaktadırlar. Kişinin eğitimi yalnızca bilinçli faaliyetlerden oluşmamaktadır, bilinçdışı etkileyen faktörler de eğitime sürekli etki etmektedir. Bilindiği üzere bazı uyarıcılar çocuklar üzerinde travmatik etkiler yaratarak onlarda kalıcı etkiler yaratabilmekte ve onun zihinsel, psikolojik ya da ahlaki gelişimini sekteye uğratabilmektedirler. Bu nedenle çocuğun eğitiminde bilinçli eğitim faaliyetleri kadar onun bilinçdışı etkileyen unsurlar da dikkate alınmalıdır.

Aristoteles'in eğitime dair öne sürdüğü görüşlerden dikkat çekici olan diğer bazı düşünceler eğitim müfredatına ilişkin olanlardır. Bu düşünceler, hem eğitim müfredatını neyin oluşturacağı hem de bu müfredatın nasıl bir sıralama ile sunulacağı ile ilgilidirler. Okuma-yazma, resim, müzik ve beden eğitiminin müfredatta olması gerektiğini söyleyen Aristoteles, eğitim müfredatının yalnızca faydalı becerilerden oluşmayacağını, sadece para kazandıracak becerilere odaklanılmayacağını söyler ve sadece bunlara ağırlık verildiği takdirde mekanik insanların yetişeceği uyarısında bulunur. Eğitim, belli ölçülerde bedensel beceriler kazandıracak olsa bile ahlaki ve akli yetileri geliştirmek her zaman için daha öncelikli olmalıdır. Ahlaki kaygılar ve iyi insan olma düşüncesi Aristoteles'in eğitim anlayışının merkezinde bulunur ve diğer konular bunlar ekseninde ele alınır. Onun ahlaka ve erdeme ilişkin görüşleri, eğitim anlayışını da şekillendirir. Bu nedenle erdemi sağlayan şeyin orta yol olduğu şeklindeki etik öğretisinin izleri eğitim anlayışına da yansır. Orta yolun erdem olduğunu söyleyen Aristoteles, eğitimde de aşırılıklara karşıdır. Eğitim yalnızca akla yönelik olamayacağı gibi sadece bedensel becerilere yönelik de olamaz. Onun eğitim anlayışına göre beden, ahlak ve akıl herhangi biri ihmal edilmeden dengeli ve

bütünlüklü bir şekilde eğitilecek ve bunun sonucunda iyi alışkanlıklara sahip erdemli yurttaş ortaya çıkacaktır. Onun eğitimde resim, müzik gibi sanatlara yer vermesi de oldukça mühimdir. Bu tür sanatlar, kişinin dünyayı ve kendisini daha farklı bir şekilde algılamasını sağlayabileceği gibi yaşamını da zenginleştirecektir. Güzel sanatlar, özellikle müzik, serbest zamanın değerlendirilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Eğitim meselesini geniş bir perspektif içinde ele alan Aristoteles, belli bir insan anlayışından hareket etmiştir. Bu insan, doğası gereği bilmek isteyen, aklını kullanma yeteneğine sahip olan insandır ki Aristoteles için bu insan, Atina Devleti'nin özgür yurttaşında somutluk kazanmıştır. İçinde yaşadığı toplumun kabullerinden yola çıkan Aristoteles'in köleler ve kadınların eğitimine ilişkin söylediği şeyler bir kenara bırakılacak olursa, onun eğitimle ilgili söylediği şeylerin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu görülecektir. İnsana ve onun potansiyellerine bakarak bu potansiyellerin nasıl açığa çıkarılacağı sorusundan hareketle eğitim anlayışını oluşturan Aristoteles, eğitim yoluyla insanlaşmanın nasıl gerçekleşeceğine ilişkin bütüncül ve kapsamlı bir kuram oluşturmuştur.

SUMMARY

Aristotle dealt with the subject of education in the context of a well-raised person and put forth his basic principles regarding education in his work titled *Politics*. Aristotle claims that a person cannot be a good person alone, but that this is possible only in a good state. He believes that if nature, habits and mind are in harmony in a human being, s/he will be good and virtuous and attain a good life, and this will be achieved through education. Providing this education is one of the basic duties of the state. For Aristotle, the good life is only possible through virtues, and without the good life one cannot achieve happiness. Of course, happiness is not possible without some external conditions, but internal conditions are at least as necessary for happiness as external conditions. The inner good referred to as inner conditions are virtues, which Aristotle divides into virtues of thought and virtues of character. According to Aristotle, the human being resembles gods with his theoretical activity and this activity provides him/her with full and true happiness. In order for a person to have a good life, s/he must have the virtues of character as well as the virtues of thought. The essence of these virtues is that they are based on the doctrine of mean. Character virtues lie in the midst of lack and excess, so they are neither incomplete nor too many.

Aristotle considers a good life is same as happiness, and for a good life, the virtues of thought and character are required. However, according to him, not everyone will be able to acquire these virtues; therefore, they will not be able to attain good life and happiness. One of the main reasons for this is that not everyone's nature is suitable for these virtues. Aristotle makes a distinction between free men, women, and slaves, and argues that segments other than free men do not have a competent mind because of their nature. Therefore, women and slaves cannot have the same rights and responsibilities as free men. This also applies to education. For this reason, Aristotle excludes women and slaves from education.

According to Aristotle, the education that free citizens will receive should be a type of education that befits free people. For this reason, mechanical subjects should not be included in education. Aristotle, who refers to the works that render the body, spirit and mind useless in terms of performing their virtues as a result of mechanical skills, does not see the acquisition of such skills as education and strongly opposes to including them in education.

To him, since they will contribute to the physical and mental development of the person, the education curriculum should include literacy, painting, music and physical education lessons.

Aristotle discusses the issue of education in a comprehensive way by emphasizing the concern for good life, starting from the period before the birth of the child, with questions such as who will receive education, how the education will be given, and what kind of education should be given at what times. In this study, in which descriptions and analysis methods were used predominantly, it was aimed to evaluate Aristotle's views on education from the perspectives of the state and the individual. While doing this, the importance of education was pointed out, and the purpose of education for Aristotle and the relationship of education with good life, happiness and virtue were attempted to be revealed. Subsequently, the type of the education curriculum Aristotle suggested was explained with its justifications.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yok
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	Exempt from the Ethics Committee Decision.
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akdemir, E. (2010). *İnsan felsefesi: Epiktetos ve Marcus Aurelius örneği*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Aristoteles, (1999). *Eudemos'a etik*. (S. Babür, çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Aristoteles, (2009). *Nikomakhos'a etik*. (S. Babür, çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aristoteles, (2013). *Politika*. (F. Akderin, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles, (2016). *Magna moralia*, (Y. Gurur, çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Aristoteles, (2017). *Nikomakhos'a etik*. (F. Akderin, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Arslan, A. (2018). *İlkçağ felsefe tarihi 3*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barnes, J. (2002). *Aristoteles*. (B. Ö. Düzgören, çev.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Brun, J. (2008). *Aristoteles ve lise*. (İ. Yerguz, çev.). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Burnet, J. (2008). *Aristoteles eğitim üzerine*. (A. Aydoğan, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Büyükdüvenci, S. (1993). Aristoteles'te Mutluluk Kavramı, *Felsefe dünyası* 9, 41-45.
- Cevizci, A. (2018). *Etik/ahlak felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (2013). *Aristoteles*. (A. Yardımlı, çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Durkheim, E. (2016). *Eğitim ve sosyoloji*. (P. Ergenokon, çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Erkızan, H. N. B. (2013). *Aristoteles yazıları/varlık, bilgi ve yaşam üzerine*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Erkızan, H. N. & Çüçen K. (2013). *Antik çağ ve orta çağ felsefesi tarihi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Erkızan, H. N. (2016). Aristoteles: Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi. *Özne Aristoteles özel sayısı*, 7-52.
- Erkızan, H. N. B. (2012a). *Aristoteles yazıları/etik ve politika üzerine*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Erkızan, H. N. B. (2012b). *Aristoteles'ten Nussbaum'a insan*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2019). *Kişiliğin gelişimi*. (D. Olgaç, çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kanat, C. A. (2013). *Platon ve Aristoteles'te devlet ve toplum felsefesi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Kenny, A. (2011). *Batı felsefesinin yeni tarihi 1. cilt antik felsefe*. (S. Uslu, çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Küçükalp, D. (2019). Siyaset Etiği. *Etik ve etik sorunlar*. (C. Türer, ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Laski, H. J. (2019). *Politikaya giriş*. (M. Koçakgöl, çev.). Ankara: Fol Kitap.
- Nussbaum, M. C. (2018). *Yapabilirlikler yaratmak: insani gelişmişlik yaklaşımı*. (S. Somuncuoğlu, çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş*. (V. Atayman & G. Sezer, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rescher, N. (2019). *101 Anekdotta felsefe tarihinde yolculuk*. (A. Yılmaz, çev.). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Ross, D. (2011). *Aristoteles*. (A. Arslan, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Russell, B. (2002). *Batı felsefesi tarihi 1*. (M. Sencer, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- San, İ. (2019). *Sanat ve eğitim*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Weber, A. (1998). *Felsefe tarihi*. (H. V. Eralp, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Yılmaz, M. (2010). Aristoteles'te Eğitim Kavramının Politik İşlevi. *Kaygı* 15, 29-40.

Akis Dergisi “Kadınlar Arasında” Bölümünde Kadın Algısı

Öğr. Gör. Seyran Efiltili Atay
Akdeniz Üniversitesi, Manavgat MYO
Çocuk Gelişimi Pr.
efilti@akdeniz.edu.tr

Öğr. Gör. Dr. Hilal Karavar
Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Pr.
hilalkaravar@hotmail.com

Öz

Kadın dergilerinde ya da dergilerin kadına yönelik bölümlerinde üretici konumundan çıkartılan kadınlar, toplumsal önyargılarla inşa edilmiş bir yaşam biçimi içinde tasvir edilmiştir. Kadına yönelik dergilerde kadın, toplumsal sorunlar, adalet, eşitlik, yoksulluk gibi kavramlar karşısındaki konumu ile değil; aşk, para, güzellik gibi kavramlarla sembolize edilen bir konuma indirgenmiştir. 1954-1967 arasında yayımlanan *Akis* dergisi bir kadın dergisi olmamakla birlikte “Kadınlar Arasında” bölümüyle dönemin kadın kimliğine yönelik eleştirel bir bakış açısına sahip olması onu diğer dergilerden ayırmaktadır. Bu çalışmada *Akis* dergisinin kadının toplumsal hayattaki yeri üzerine olan düşünsel perspektifi analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 15 Mayıs-25 Aralık 1954 yılları arasındaki 33 sayı niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Derginin “Kadınlar Arasında” bölümü köşe yazıları ve haber metinleri olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda köşe yazılarında Türk kadının toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamda etkin bir kimliğe sahip olması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Özellikle ekonomik ve siyasal anlamda Amerikan kadınının rol model olarak sunulduğu görülmektedir. Haber metinlerindeyse kadının geleneksel rolleri, günlük yaşam pratikleri içerisinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak *Akis* dergisinde kadın algısı geleneksel, popüler yaşam ve Cumhuriyetin kadına verdiği haklar ekseninde şekillendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Akis*, kadın, siyaset, niteliksel içerik analizi.

The Perception of Women in the “Among Women” Section of *Akis* Magazine

Abstract

In women's magazines or in the women's sections of magazines, women are depicted in a lifestyle built by social prejudices. In women-oriented magazines, women do not stand against concepts such as social problems, justice, equality, and poverty; woman is reduced to a position symbolized by concepts such as love, money, beauty. Although *Akis* magazine, published between 1957 and 1967, is not a women's magazine, it has a critical perspective on the female identity of the period with its section Among Women, which distinguishes it from other magazines. For this purpose, 33 issues between 15 May and 25 December 1954 were analyzed by qualitative content analysis method. The "Among Women" section of the magazine has been evaluated in two categories: columns and news articles. As a result of the

Gönderim Tarihi / Sending Date: 01/07/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14/01/2021

research, the necessity of Turkish women to have an active identity in social, economic and political life was emphasized in the columns. It is seen that American women are presented as role models, especially in economic and political terms. In the news texts, the traditional roles of women are evaluated within their daily life practices. As a result, it is seen in Akis magazine that the perception of women is shaped around the traditional, popular life and the rights granted to women by the Republic.

Keywords: Akis, women, politics, qualitative content analysis.

GİRİŞ

Bir toplumda kadınların farkındalık yaratmak ve bu süreçte örgütlü mücadeleye girebilmesi için üç aşamanın varlığı gereklidir. Birinci aşamada her alanda değişim geçiren toplumda önce değişim sonrasında yaşanan kaosu bitmeli ve özgür bir ortam oluşmalıdır. İkinci aşamada kadının yasalarla oluşturulmuş eşitlik ve özgürlük kavramının kendisini kapsamadığını farketmesi gerekir. Üçüncü aşamada artık kadınlar, kadınlık bilincine ulaştıktan sonra kendi sorunlarını kendi çözebilecekleri sonucuna vararak özgürlük, hak ve eşitlik için örgütlü mücadeleye girerler (Çakır, 1996, s. 315). Bunun gerçekleşebilmesi için kitle iletişim araçlarının etkin olarak kullanılması zorunludur. Doğal olarak bu durum kitle iletişim araçlarını önemli kılmaktadır.

Dergilerde inşa edilen kadınlık algısı ülkenin tarihsel süreç içerisindeki ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısında yaşanan dönüşümden etkilenmiştir. Türk gelenek yapısı içerisinde kadının konumunu incelediğimizde özellikle İslamiyet öncesi göçebe toplumlarda kadın tıpkı erkekler gibi toplumsal, dini, siyasi ve hukuk bakımından güçlü bir konumda bulunmaktadır. Eski Türk toplumunda ailenin servetinde ortaklık mevcuttur. Kadın eşi öldüğünde serveti yönetir, miras ve boşanma hukuku konusunda eşitlik söz konusudur. Siyasal alanda yer edinen kadın devlet yönetiminde görev alabilmektedir (Tekelioğlu, 2016, s. 214). Bu konum sayesinde kadının kamusal ve özel alanda görünürlüğü artmıştır. Ataerkil toplumlarda olduğu gibi sadece iyi bir eş, iyi bir anne ve iyi bir ev hanımı rolü ile pasif bir konuma itilen kadın; Türk toplumunda ata binen, ok atan gerektiğinde eşi ile birlikte savaşa katılabilecek güçlü bir kadına dönüşmüştür.

Osmanlı döneminde kadın genel olarak kent yaşamında görünür bir kimliğe sahip olmadığı gibi devletin teokratik yapısı da kadını eve ve erkeğe bağımlı hale getirmiş; toplumsal yaşamda ikincil bir konuma yerleştirmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in (1908) ilanından sonra Osmanlı'da özellikle eğitim ve hukuk alanında yaşanan değişim kadın ve kadın algısının sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Türk kadınları II. Meşrutiyet sonrası dönemde örgütlü mücadelelerini kurdukları dernek ve yayımladıkları dergi ve gazetelerle desteklemişlerdir. Bu dönemde hazırlanan dergi ve gazetelerde geleneksel ve dini kalıplar içerisine sıkışmış kadınların batıdaki gibi toplumsal alanda yaşanan mücadelelerden yola çıkarak kadının her alanda eğitilmesi ve bilinçlenmesi esas alınmıştır. Bu dönemde yayımlanan dergilerin en başında *Kadın*, *Mehasin*, *Kadın Bahçesi*, *Kadınlar Dünyası*, *Kadın Hayatı*, *Kadınlar Duygusu*, *Kadın Kalbi* gibi yayınlar gelmektedir (Aydın, 2015, s. 87). Ancak bu dönemde yayımlanan dergilerdeki iki temel sorun göze çarpmaktadır. Birincisi dergilerin kapsamının kır hayatında yaşayan kadınlardan öte büyük kentte yaşayan kadınlara hatta sınırlı sayıdaki kadınlara yönelik olmasıdır. İkincisi dergiler aracılığıyla kadınların anayasal beklentilerinin artmasına paralel olarak dönemin koşulları çerçevesinde devletin kadınlara ancak sınırlı hak ve özgürlükleri verebilmesidir.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında, 1923-1930 yıllarındaki inkılap hareketleriyle Türkiye'deki kadının statüsünde değişimler yaşanmıştır. 1924 yılında yürürlüğe konan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim devletin kontrolünde merkezileşmiş, bilimsel yönetim esaslarına dayanarak kadınların da eğitimdeki ayrıcalıklardan yararlanması sağlanmıştır. Hukuki bakımdan 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'la kadın-erkek eşitliği kabul edilmiş; kadına istediği mesleği seçebilmesi hakkı tanınmıştır. Siyasal alanda kadınlara, 1930'da belediye seçimlerine katılma hakkı, 1933'te muhtar seçme hakkı ve 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakları tanınmıştır (Gökçimen, 2008, s.22). Ancak tüm bunlara

rağmen kadının toplumsal konumunun istenilen ve cumhuriyetin ilk yıllarında hedeflenen yere ulaştığını söylemek zordur. Örneğin Şirin Tekeli (2017), “10 madde de kadın hareketi” yazısında özellikle 1935-1975 yılları arasındaki dönemi kadının kimliğine yönelik mücadelelerin ortadan kalktığı bir dönem olarak nitelendirmiştir. Üniversite ve meslek edinme olanaklarından seçkin bir azınlığın yararlandığı, bu ayrıcalıklara sahip olmayan ve toplumun büyük bir çoğunluğunu temsil eden kadınların ise ataerkil gelenekleri kıramaması sonucu tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırıldığı, mülkiyet, eğitim, gelir, sosyal güvenlik haklarından yoksun kaldıklarına çalışmasında yer vermiştir. Çünkü Cumhuriyet dönemi ile birlikte çeşitli kazanımlara sahip olan kadın, Osmanlı dönemindeki kadın gibi hak arayış, kadın-erkek fırsat eşitliği mücadelelerinden uzaklaşarak fiziksel görünümü ile bir kimlik yaratma sürecine girmiştir. Bu süreç kadın dergilerinde de yansımalarını göstermiş, dergi yayın politikalarında, dergi içeriklerinde ve tasarımlarında dönemin yaşam şeklinin etkisi olduğu görülmüştür (Malkoç ve Yılmaz, 2019, s. 2141).

Türkiye’de yapılan akademik çalışmalarda, Osmanlı’dan itibaren yayımlanan kadın dergileriyle ilgili çeşitli incelemeler yapılmıştır. Örneğin Neslihan Kılıç’ın (2015, s. 744-769), Tanzimat sonrasında yayım hayatına başlayan ilk kadın dergisi *Mürüvvet*’i incelediği “Osmanlı Kadın Dergilerine Bir Örnek: Mürüvvet” adlı çalışmasında sosyal hayatta sesini duyuramayan Osmanlı kadını basın aracılığıyla bu imkânı bulduğunu ifade etmiştir. Muhafazakâr çizgide yayın politikasına sahip olan dergi, toplumsal ahlaki konulardan ve günlük hayatta kullanılacak pratik bilgilerden bahsetmiştir. Osmanlı kadınının sergilemesi gereken davranışlar üzerine kurulu olan dergi, giyim kuşam konusunda Avrupalı kadınları eleştirmiştir. Tülay Kesgin’in (2005, s. 289-312), II. Meşrutiyet Dönemi sonrasında 1908 yılında yayınlanan *Demet* dergisinde “Kadın ve İlerleme Anlayışı” çalışmasında; dergide yer alan yazılarda kadının geri kalmışlığı ile toplumun geri kalmışlığı özdeş tutulmuş, bu nedenle ulusun ilerlemesi için kadınların eğitim alması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak söz konusu dergide eğitim kadının kişisel gelişimine katkıdan öte ‘gelecek yetiştiricisi ve ulusun annesi’ rolü nedeniyle önemli atfedilmiştir. *Demet* dergisinde kadın eğitimi konusunun yanında çocuk bakımı, kadın terbiyesi, güzellik, yüz bakımı ve moda gibi gündelik yaşam pratiklerine de yer verilmiştir. Hakan Aydın’ın (2009, s. 147-156), “Kadın (1908–1909): Selanik’te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmasında incelediği dergide kadınların eğitimi, toplumsal yaşama katılması, örgütlenmesi önem verilen konular arasındadır. Derginin ilk sayısında tüm kadınlara yönelik hazırlandığı ifade edilse de içerikte kullanılan dilin ağır ve ağdalı yapısı eğitim dışında kalan kadınlara hitap edilemediğini göstermiştir. Kadınların eğitilmesi toplumsal yaşama katılmaları, bu yönde deneyimler elde edecekleri örgütlü birliktelikler oluşturmaları önemlidir. Ancak kadının eğitilmesi ev idaresi ve çocuk bakımı gibi konular çerçevesinde ele alınmıştır. Dergide ideal olarak tasvir edilen kadın, sağlam bir nesil, cesur asker yetiştiren bilgili bir anne ve ev işlerini bilinçli şekilde yapan ev kadınıdır. Besim Yıldırım ve Salih Seyhan’ın (2015, 39-65), “1914 Yılında Yayınlanan Kadın Gazetelerinden ‘Kadınlık’a Göre Kadın” çalışmasında incelenen gazete yazılarında toplumsal değişimde kadının modernleşmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ancak bu modernleşme süreci ataerkil yapı çerçevesinde sınırlandırılmış, kadının kimliği ve algısı ev ve aile kapsamında ele alınmıştır. Kılıç ve Yılmaz’ın (2019, s. 2139-2156), “Cumhuriyet Dönemi Kadın Dergileri (1923-1992)” başlıklı araştırmasında belirli dönemlerde yayınlanan 12 kadın dergisinde kadınların toplumsal ve özel alanda kendi algılayış biçimlerine hangi perspektiften baktıkları incelenmiştir. İnceleme sonucunda Cumhuriyet dönemindeki kadın dergileri içinde kadın,

Osmanlı dönemindeki kimlik mücadelelerinde ayrışan, sadece belirli haklar elde etmek isteyen, fiziksel görünümü ile kendini ispatlama çabası içinde olan kadına dönüşmüştür. Dergilerde siyasal, toplumsal gerçekler dışında moda, güzellik, kadın cinselliği, sağlık, eğlence, astroloji, magazin, yemek, kadın erkek eşitliği gibi konulara vurgu yapılmıştır. Dilara Koçer (2009, s. 131-143), "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı" çalışmasında Demokrat Parti döneminde yayımlanan 17 dergiyi incelemiştir. Araştırma sonucuna göre dergilerde kadının geleneksel rolleri ataerkil yapı içinde yeniden tanımlanmıştır. Kadın için en iyi iş olarak ev kadınlığı tavsiye edilmiş, kadın eş olarak, erkeğin hizmetinde, erkeğe tabi, muhtaç, pasif ve itaatkâr olarak resmedilmiştir. Dergilerdeki ideolojik alandaki boşluk, aşk hikâyeleri, magazin dedikoduları ve erkek tavlama yöntemleriyle doldurulmaya çalışılmıştır. Yine adı geçen çalışmada mutluluğun kaynağı olarak evlilik ve paranın baz alındığı, kadınlara dergiler yoluyla çalışmak yerine zengin biriyle evlenmesinin tavsiye edildiği görülmüştür

Kadınların siyasal ve toplumsal alanda yaşanan değişimler konusunda ilgisiz ve tepkisiz kalması dönemin kadın dergilerinde ele alınan konuların işleyiş biçimini de etkilemiştir. Cumhuriyet dönemi kadın dergilerinde temel hedef *Cumhuriyet Kadını* nitelmesine uygun bir kimlik yaratmaktır ve maalesef ki bu dış görünüş olarak kalmıştır (Mutlu, 2009, s. 61). Verilen çalışma örneklerinden de anlaşılacağı gibi akademik alanyazında dönemler itibariye kadına yönelik dergilerde yapılan çalışmalarda benzer söylemlerle kadınlık algısının inşa edildiği görülmektedir.

Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan yanı *Akis* dergisinin bir kadın dergisi olmamasıdır. Dönemin siyasal dergicilik anlayışında önemli bir yer tutan *Akis*'in, kadına yönelik hazırlanan bölümünde kadının kamusal alan içerisinde yer alması konusu köşe yazılarında ve haber metinlerinde yer vermiştir. Bazı sayılarında Türkiye'de ve dünyada örnek gösterilen, kendi alanlarında üretken kadınların fotoğrafları dergi kapağında kullanılmıştır.

Bu araştırma monografi özelliği taşımakla birlikte çalışmada niteliksel içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. 1954-1967 yılları arasında yayımlanan *Akis* dergisinin 33 nüshası araştırma kapsamı içine alınmıştır. Dergideki "Kadınlar Arasında" bölümü iki kategori halinde incelenmiştir. Birinci kategoride kadına yönelik hazırlanan köşe yazılarının; kadın-siyaset, kadın-toplumsal konum, kadın-eğitim, kadın-hak arayışları içerisinde konumlandırılış biçimi dikkate alınmıştır. İkinci kategoride ise kadına yönelik haber metinlerinde kadının geleneksel rolü gündelik yaşam pratikleri açısından incelenmiştir. Araştırma kapsamında bulunan dergi nüshalarında kadına yönelik köşe yazıları ve haber metinleri birbirlerinin tekrarı niteliğinde olduğu için çalışma farklı konulara değinen dergi sayıları ile sınırlanmıştır. Bu doğrultuda kadına yönelik hazırlanan 15 Mayıs-11 Eylül 1954 arasındaki nüshalarda yeralan 10 köşe yazısı ve 15 Mayıs-25 Aralık 1954 arasındaki nüshalarda yeralan 15 güncel yazı/haberler ele alınmıştır. Çalışmanın amacı siyasi kimliğe sahip olan haftalık bir derginin kadına bakış açısını ve konumlandırılışını belirlemektir.

Akis Dergisinin Kimlik Bilgileri ve Yayın İlkeleri

Türkiye'de yayınlanan ilk haftalık dergi olarak nitelendirilen *Akis*, 15 Mayıs 1954 yılında Ankara'da yayın hayatına başlamıştır. İmtiyaz sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden Metin Toker'dir. Derginin kapağında "Haftalık Aktüalite Mecmuası" ibaresi vardır. 15 Mayıs 1954 tarihinde fiyatı 60 kuruştur. Derginin abonelik sistemi de bulunup 12 nüshası (3 aylık) 6 lira; 25 nüshası (6 aylık) 12 lira ve 52 nüshası (1 yıllık) 24 liradır. İncelenen dönem

içerisinde derginin ücreti değişmemiştir. Dergi kapaklarında dönemin ünlü politik isimlerine yer verilmiştir. 15 Mayıs 1954'te "Milli Değer" olarak nitelendirdiği Leyla Gencer; 21 Ağustos 1954'te Belgin Doruk; 18 Eylül 1954'te "En Güzel Türk" nitelemesiyle Sibel Göksel; 16 Temmuz 1954'te Nur Sabuncuoğlu; 13 Kasım 1954'te Florence Nightingale kapak resmi olarak kullanılmıştır. Yayın politikası gereği dergi genel itibariyle hedef kitlesini belirli konularda bilgilendirmek, eğitmek ve okuyucuların zihninde yeni fikirlerin oluşmasında yol gösterici olmayı amaçlamıştır. Derginin hedef kitlesi "Siz biz İşte" olarak nitelendirdiği orta sınıf olarak tanımlanan olarak kitleler ve aydın kesimlerdir. Bu sebeple yayımlandığı dönemin iktisadi- politik gelişimlerine ışık tutan dergi, aynı zamanda askeri, tıp, kültür, sanat ve spor alanlarında Türkiye ve dünyada yer alan gelişmeleri okuyucunun anlayabileceği bir dilde ifade etmiştir.

Akis dergisi ilk sayısında yayımlanma amaçlarını şu şekilde açıklamaktadır: "Gayemiz nedir? Bir aktüalite mecmuası meydana getirmek. Bir aktüalite mecmuası ki onu okuyan münevver, kendisini alâkadar eden her mevzuu bulabilsin. Bir hafta içinde yurttan olup bitenleri toplu halde gözden geçirebilsin. Bizim "münevver" den anladığımız, kuyusunun dibinde yaşayan âlim değildir. Çeşitli mevzularda derinliğinden ziyade genişliğine bir fikir sahibi bulunan, politikaya da meraklı, maça da giden, iktisadî meseleleri de takip eden, sinemayı da seven, kitap okuyan, hâdiseleri bilen bir insan... Siz, biz İşte! Öğretmen, doktor, avukat, subay, üniversiteli, memur, asistan, profesör, ev kadını... Sayfaları açımız, iç politika da bulacaksınız, dış politika da iktisadî ve mali kısımlar da, tıp da, askerlik de, kadın sayfası da, spor da, sanat da, sinema da, kitaplar da... Ki bu, mevzularda en ciddi meseleleri en cazip tarzda kaleme alacak, hadiseleleri gazetelerde okuduğunuz kuru şekillerinden kurtarmaya çalışacak, iç yüzleriyle ortaya koyacak, onları kendine has bir tarzda işleyecektir. Her bir sayfamız, o mevzuda en ziyade selahiyet sahibi bir arkadaş tarafından hazırlanmaktadır" (*Akis*, 1954a, s. 3).

18 Eylül 1954 yılındaki sayısında; "Birçok dostumuz, hem de meslekten anlayan dostumuz, bizi ikaz etmeyi faydalı buldular. Dediler ki: « — Böyle bir mecmuanın tutmasını gönül çok ister. Ama, bu memlekette tutmaz. Okuyucu çıplak kadın resmi, hafif magazin yazıları arzu ediyor. Baksanıza, piyasadaki mecmualara... Bizim münevver, maalesef okumuyor.» İtiraf etmek gerektir ki, bu neviden ikazlara kulak vermemezlik etmedik, Gene itiraf etmek gerekir ki, hakları var gibi görünüyordu. Ama bizim, okuyucumuz diye seçtiğimiz zümreye itimadımız vardı. Biz kabahati o zümrede değil, o zümreyi tatmin edemeyen bizlerde görüyorduk. Cevabımız, daima şu oldu: « — Bunu neye dayanarak söylüyorsunuz? Sizin beğeneceğiniz bir mecmua çıktı da, siz onu okumamazlık mı ettiniz? Ve AKİS çıktı" ifadesiyle 'ciddi ama sıkmayan bir dergi' anlayışına sahip olduğunu dile getirmiştir (*Akis*, 1954b, s. 3).

Yayına başladığı ilk günden itibaren "tarafsız bir yayın politikası" uygulayacakları sözünü veren dergi, daha ilk sayısında çeşitli kesimler tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Bunlardan ilki, dergide Metin Toker'in Demokratik Parti döneminde uygulanan anti-demokratik uygulamaları eleştirmesi ve bu yüzden derginin yapıcı olmaktan çok yıkıcı olduğuna dair iktidar ve iktidar yanlılarının söylemleridir. İkincisi ise Metin Toker'in İsmet İnönü'nün kızı ile evlenmesi sonrası *Milli Damat* olarak ilan edilmesidir. Ek olarak bir diğer eleştiri Devlet Bakanı Mükerrrem Soral'ın istifasına yönelik kampanyaları yürütmesi; derginin Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir yayın organı olduğu yönünde bir algı yaratmasıdır (Çelebi, 2017, s. 99).

Metin Toker, *Akis*'in ikinci sayısında yer alan "Kendi Aramızda" köşesinde derginin tarafsızlığı konusunda yapılan eleştirilere açıklık getirmiştir. Bu açıklamada;

"Okuyucularımız ekseriyet itibariyle dergimiz konusunda memnurluklarını beyan ettiler. Aynı yolda devam edeceğiz. Aldığımız mektuplar arasında siyasî bakımdan tarafsızlığımızdan dolayı bizi alkışlayanlar, miktarı en yüksek olanlar; Buna mukabil, bazıları Demokrat Partiyi, bazıları Halk Partisini "tuttuğumuzu" ileri sürerek tenkidlerde bulunuyorlar Bunu da, tarafsızlığın icabı sayarak hoş karşıladık. Fakat inanılsın ki, ilk sayımızda ifade ettiğimiz' gibi, fikirleri, rengi ne olursa olsun - memlekette bir kıymet ifade eden şahsiyetlerin en aktüel meseleler hakkındaki düşüncelerini sütunlarımızda bulmakta devam edeceksiniz. Fikirler onlarındır, biz aksettiriyoruz. Haftanın her sahadaki icmali de, aynı bitaraf gözle yapılmaktadır, yapılacaktır" ifadesine yer verilmiştir (Akis, 1954c, s. 3).

Akis'in 26 Haziran 1954 sayısında "Kendi Aramızda" köşesinde dergide yer alan içerikler ile birlikte bu içerikleri oluşturan yazarların da 'tarafsızlık ilkesi' gereği seçildiğini ifade edilmiştir. Söz konusu sayıda açıklama şöyledir: "AKİS'in bir hususiyeti vardır: Kendilerinden yazı istenilen muharrirler, mevzuları tayin edilse de, bu mevzuları işleyiş bakımından tamamiyle serbest bırakılırlar. Şimdiye kadar tek kimsenin makalesini "fikrinize iştirak etmiyoruz" diye reddetmedik. Yalnız, makale rica ederken, hep, kanaatleri — hangi taraftan olursa olsun — bir değer taşıyanları tercih ettik, basında isimleri pek fazla duyulmuş, her yere yazan, her "mevkute" de yazısı bulunanları istemedik. Makalelerin kenarındaki tefsirlerde ise — ki bunlar bir bakıma tefsirdir, bir bakıma haftanın hikâyesi — daima ortada kalmak, taraf tutmaksızın meseleleri gözden geçirmek prensibine sadık kaldık"(Akis, 1954d, s. 3).

1954 yılında yayın hayatına başlayan *Times ve Newsweek* gibi batılı dergileri örnek alan ve 1965 yılından itibaren politik imajından uzaklaşan *Akis*, yeni basım teknolojilerine ayak uyduramaması nedeniyle 31 Aralık 1967 'de yayın hayatından çekilmiştir (Özcan 1996, 158).

Akis Dergisinde Kadın Sayfasında Yer Alan Köşe Yazılarının Analizi

Derginin 1954 yılında yayımlanan ilk sayısında dönemin siyasal alanda yaşanan gelişmelere paralel söylemlerin olduğu görülmektedir. Bu dönemde öne çıkan gelişme 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçim ve bu seçim sonrası Türk siyasal alanda yaşanan değişimdir. Bilindiği üzere 1946'da Türkiye çok partili siyasi sisteme geçmiştir. Gerek 1946 gerek 1950 seçimlerinde CHP iktidar partisi; DP ise muhalefet partisi olarak seçimlere girmiştir. Bu anlamda 1954 seçimini özel kılan, önceki seçimdeki durumun tersinin yaşanmasıdır. Yani DP'nin iktidar partisi olarak CHP'nin ise muhalefet partisi olarak seçimlere katılmış olmasıdır. Böylece Türk seçmenler icraatlarını deneyimlediği iki parti arasında ilk kez seçim yapmıştır. 1954 seçimlerinin bir diğer önemli özelliği ise iktidar ve muhalefetin kurumsallaşmasını sağlarken seçim boyunca iktidar ve muhalefetin uyguladığı propaganda süreçlerinin sonraki dönemleri de etkilemiş olmasıdır (Yılmaz, 2010, s. 542).

Akis dergisi güncel siyasi olaylara duyarsız kalmamış, 1954 yılında yapılan seçim ve seçim sonrasındaki sürece "Kadınlar Arasında" bölümünde yer vermiştir. Ancak seçimlerin özelliklerinden çok siyasi hayatta Türk kadınının konumu ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Şöyle ki Tülya Nemluk'un 15 Mayıs 1954'te çıkan "Türk Kadını ve Siyaset" başlıklı köşe yazısı, 14 Mayıs'ta yapılan yemin töreni ile başlamaktadır. Türk halkının %90'a yakını seçimlere katılmıştır. Sadece erkekler değil kadınlar da seçimlere katılım göstermişlerdir. "...Gazetelerde hep okuduk, resimlerini gördük, şartları ne olursa olsun, yaşları ve sıhhatleri müsaait olsun olmasın, hiçbir Zahmet Türk kadınına haklarını kullanmaktan menedemedi; 90'lık bir nine, emzikli bir kadın, ayakta duramayacak kadar hasta bir kadın sandık başında saatlerce beklemekten çekinmemişlerdir..." cümleleriyle seçime olan ilgi ve katılımı ortaya koymuştur. Yazının devamında TBMM'de kadın milletvekili oranının %1'den

aşağıda olması eleştirilmiştir. Aslında kadının siyasetle iç içe olduğunu belirten yazar örnek olarak “..Çocuklarının tahsilini, sıhhatlerini düşünen bir anne, Türk maarifinin, sıhhat teşkilâtımızın meselelerine karşı alâkasız olamaz. Evinin geçimini düşünen ev kadını, piyasa ve hayat pahalılığı, dolayısıyla iktisadi işlerimize karşı alâkasız olamaz; iş sahibi olup vergi ödeyen kadının bu paranın ne olduğunu merak etmesinden daha doğal ne olabilir?” ifadesiyle gündelik hayat ile siyaset arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur. Türk kadınının siyasi yaşamdan uzak durmasını irdeleyen yazarın ulaştığı sonuç şudur: Siyasetin çetin bir mücadele ortamı olduğunu gören Türk kadınının, evinin huzurlu ortamını bırakmak istememesidir (Nemluk, 1954a, s. 22).

Melek Erbilin’in 22 Mayıs 1954’te çıkan “Bir Medeniyet Gerçeği” başlıklı köşe yazısında, kadına bakış açısının Doğu ve Batı medeniyetlerini ayıran temel fark olduğu tespiti yapılmıştır. Avrupa’da Hıristiyanlık dininin Meryem’in şahsında kadını merhamet ve şefkatin timsali olarak konumlandığını bu yüzden de Avrupa toplumlarında kadına değer verildiğini belirtmiştir. İslamiyetin kabulünden önce Türk kadının, erkeğin saygı gören, eşit hayat arkadaşı olduğunu hatta Tomris Han’ın emrindeki binlerce askerin ondan emir aldığı vurgusunu yapmıştır. Üç kadın tipinden bahseden yazıda ilk olarak sosyal hayattaki etkisini kaybeden kadının zamanla eğlence ve hizmet mahkumu olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Bir diğeri özlü Türk anaları olarak tarif edilen bir kadın tipi vardır ki “...Oyalı yemenili, temiz başörtülü, üç peşli entarisi el örgüsü bir kuşakla belden sıkılmış, üstübaşı lavanta çiçeği kokan bizim çocukluğumuzun yaşlı kadınları... Fakat bütün o yumuşak havalı kadınlar, Türk ilinde kan dökülmeden temin edilen Meşrutiyeti, İstiklâl harbinin inkılâplarını, hattâ son yılların siyasi istihalelerini hiç sarsıntısız geçmeyi hazırlamış vatan çocuklarını yetiren özlü Türk analarıdır.” olarak tanımlamıştır. Son olarak yapılan inkılaplarla birlikte Türk kadınının mangal başından iş masasına geçtiği belirtilmiştir. İnkılaplarla oluşan yeni nesil Türk kadınlarının mücadelecisi, genç, dinamik ve meslek sahibi oldukları gerektiği ifade edilmiştir. (Erbilen 1954, s. 22).

Tülya Nemluk’ün 29 Mayıs 1954’te çıkan “Kadın Kudreti” başlıklı köşe yazısı, Türk kadınının siyasete karşı ilgisizliği üzerinedir ki Nemluk’un 15 Mayıs’ta çıkan yazısıyla benzer özellik taşımaktadır. Bir önceki yazısında olduğu gibi siyasetin gündelik hayatın içinde olduğunu vurgulamıştır. “...Köyümüze suyu, elektriği getiren veya getirmeyen, delikanlılarımızı Kore’ye gönderen veya oradan geri çağıran, çocuklarımıza iyi veya kötü mektepler veren, elhasıl her gün, her birimizin günlük hayatını tâyin eden şey siyaset değil midir?” ABD kadınlarının siyasetle daha fazla ilgilendiğini, Eisenhower’in Başkan seçilmesinde kadınların rolü olduğunu yazmıştır. Çocuklarla ilgili hak ihlallerinde, dilencilik, gayri meşru çocuklar ve annelerin haklarını en iyi koruyacak olanın kadınlar olduğunu düşünmektedir (Nemluk 1954b, 22). Dergi vadettiği tarafsızlık politikasına uygun olarak 5 Haziran 1954’teki nüshasında, Demokrat Parti milletvekili Nazlı Tlabar’ın, seçim arefesinde İstanbul Radyosunda yapmış olduğu konuşmaya yer vermiştir (Tlabar, 1954b, s. 21-22).

12 Haziran 1954’te Yazar Perihan Parla “Amerika’da Kadın Kulüpleri” adlı yazısında, Amerikan kadınının sosyal yaşamdaki yerine değinirken Türk sosyetesini de söz arasında yermiştir. Amerikalı kadınların ev gezmesinden hoşlanmadıklarını, saatlerini dedikodu yapmaya ayırmadıklarını belirterek Türk kadınına yönelik üstü kapalı bir eleştiride bulunmuştur. Amerikan kadınlarının her mahallede ve semtte bulunan dayanışma kulüplerine üye olduklarını, böylece kendi muhitlerindeki yoksul çocuklara ve dul kadınlara yardımcı olduklarını yazmıştır (Parla, 1954a, s. 24).

19 Haziran 1954 tarihli "Kadın İnkılabı Ne Vaziyette" başlıklı makale Prof. Dr. Nermin Abadan tarafından yazılmıştır. Abadan'ın yazısının konusu başlığından anlaşılacağı üzere Atatürk devrinde yapılan kadına yönelik inkılapların toplumsalda ne derece benimsendiği ile ilgilidir. Şehir merkezlerinde ve şehirden uzak yerlerde iki farklı uyulamadan söz eden Abadan, Atatürk'ün Türk kadınına verdiği hakların özellikle kırsalda erkek egemenler tarafından kadına tanınmadığını belirtmektedir. Kırsalda köy okullarına devam eden kız öğrenci sayısında yaşanan azalmayı 'elinin hamuruyla erkek işine karışmamayı' kabul eden zihniyetin ürünü olarak tanımlamıştır. Türkiye'nin en az üç bin hemşireye ihtiyacı olmasına rağmen yalnızca dört yüz diplomalı hemşirenin bulunmasını bu zihniyete bağlamıştır. Haremlik-selamlık zihniyetinin kaldırılması için çok çaba gösterilmesini istemiştir. Kadın-erkek eşitliğinin sadece kanunen kâğıt üzerinde kalmayıp toplumsal yaşam içinde de gözle görülür hale gelmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Abadan, 1954a, s. 24-25). 26 Haziran'da ise Nermin Abadan'ın yazısını destekler nitelikte *Aile* kısmında "Kızlarımızı Okutalım" başlığıyla bir yazı kaleme alınmıştır. İlkokullara devam eden kız öğrenci sayısının, erkek öğrenci sayısından %50 daha az olduğu belirtilmiştir. Nitekim dönemin öğrenci rakamlarına baktığımızda 1950-1951 döneminde 50.262 erkek öğrenci; 17.925 kız öğrenci vardır. 1951-1952 döneminde 55.728 erkek öğrenci; 19.033 kız öğrenci eğitim görmektedir. 1952-1953'te 61.802 erkek öğrenci; 21.163 kız öğrenci bulunmaktadır. 1953-1954 eğitim yılındaysa 68.053 erkek öğrenciye karşın 24.289 kız öğrenci okullarda eğitim görmektedir (Karakök 2011, 96) Yazının devamında kadınların eğitim almadıkları toplumlarda inkılapların kısa ömürlü olacağı ve gelişmelerin sonuçsuz kalacağı vurgusu yapılmıştır. O dönem Türk ailelerinin büyük bir kısmının kızların okula gitmesini gereksiz gördüğünü belirten yazıda nesilleri yetiştiren kadınların mutlaka eğitim almaları gerektiği vurgulanmıştır (Abadan, 1954a, s. 20).

Dergide yer alan konulardan biri kadına ve çocuğa yönelik şiddet olaylarıyla ilgilidir. 26 Haziran 1954'te Perihan Parla imzasıyla "İmdat" başlıklı köşe yazının konusu kadına dönük şiddet ve verilen cezaların azlığına dikkat çekilmiştir. Atatürk inkılaplarıyla kadına verilen hakların Türk kadını tarafından kullanılmasını kısıtlayan zihniyetin varlığından bahsetmiştir. Kanunen erkekle eşit haklara sahip olan kadının *cehalet ve taassubun* kurbanı olduğunu yazmıştır. Küçük çocuklardan, dört çocuk annesine kadar uzanan şiddete/cinayetlere verilen cezaların az olduğunu, önleyici tedbirlerin bir an önce alınması gerektiğini vurgulamıştır (Parla 1954b, 20). Nitekim bu dönemde kadına ve çocuğa yönelik şiddetin varlığını görüyoruz. Örneğin Büyükdere'de altı yaşındaki Meryem adlı kız çocuğuna, Hayri Uyumaz adlı berber çırağı tecavüz ederek öldürmüştür (Milliyet, 1954a, s.1). Bir başka olayda ise bir adam kayınvalidesi, karısı ve baldızını öldürmüştür. Halk ve basın olaya ilgi göstermiştir. Mahkemede suçlunun resimlerini çeken bir foto muhabirine bir kadın saldırmıştır. Gerekçe olaraksa muhabir fotoğrafı çektiği zaman tam suçlunun arkasında olduğunu, gazetede resminin çıkması halinde kıskanç olan kocasının kendisine yapmadığını bırakmayacağını söylemiştir (Milliyet, 1954b, s.3).

3 Temmuz 1954'te Nermin Abadan imzasıyla çıkan "Sosyal Hayat ve Amerikan Kadını" başlıklı köşe yazısında ABD'deki günlük hayatla ilgili örnekler verilmiştir. NewYork'un sembolü olan heykelin/Özgürlük Anıtından hareketle Amerikan toplumunun kadına bakışını anlatmıştır. "...Bu heykel başında defne dalı bulunan muzaffer bir kadını temsil etmektedir. Amerikalıları bu sembol kadar hoşnut edecek daha münasip bir heykel bulunamazdı, çünkü Amerikan idealine göre makbul olan bütün vasıf ve kıymetler kadında, annede, yani cemiyete tahakküm etmeksizin şefkat yolu ile gönülleri teshir eden varlıkta toplanmaktadır." Yazının

devamında Amerikan kadınının, Amerikan eğitim sisteminin gelişmesinde ve memleketlerinin kültürel kalkınmasında oynadıkları rolden bahsedilmiştir (Abadan, 1954b, s. 22).

10 Temmuz 1954 yılındaki köşe yazısını Türkiye Soroptimist Kulüpleri Sekreteri ve Veznedarı Bedia Çobanoğlu kaleme almıştır. "Soroptimist Kulüpleri Nedir?" başlıklı yazıda ilk olarak soroptimist kelimesinin tanımına yer verilmiştir yani "kadınlar için en iyisi". Soroptimist kulüplerin çalışan kadınlara yönelik davetle üyelik alan kulüpler olduğu belirtilmiştir. Yazının devamında ise soroptimist kulüplerin kuruluş tarihçesi anlatılmıştır: "...İlk soroptimist kulübü 1921 de Kalifornia'nın Okland şehrinde tesis edildi. 1923 de Londra Kulübü, 1924 de Paris Kulübü açıldı... 1928 de Kanada ve Birleşik Devletlerdeki soroptimist kulüpleri bir araya gelerek "Amerika Federasyonu" nu meydana getirmişler, yine aynı tarihte Avrupa kulüpleri de "Avrupa Federasyonu" nu teşkil etmişlerdir...1952'de Kopenhag'da SIA (Soroptimist International Association) adı altında bir dünya sekreterliği kuruldu. (Çobanoğlu, 1954, s. 24)"

Türkiye Kadınlar Birliği, 1925'te Nezihe Muhittin tarafından kurulan, kadınlara yönelik faaliyetleri olan bir dernektir. İlk kuruluş yıllarında mitingler, konferanslar veren birlik, Türk kadınının erkeklerle eşit olması yönünde faaliyetler yürütmüştür. Kadınlara verilen haklarla birlikte 1935'te dernek dağılmıştır. İkinci kuruluş tarihi ise 1949'dur ve amacı köy kadınlarının sosyal hayatının seviyesini yükseltebilmektir (Milliyet, 1954e, s. 2). Nitekim Türkiye Kadınlar Birliği Genel Başkanı sıfatıyla Nazlı Tıbar, 24 Temmuz 1954'te "Davamız" başlığıyla kaleme aldığı yazısında da cemiyetin ikinci kuruluş amacının izlerini görmek mümkündür. Türk Kadınlar Birliği, verimli ve sistemli çalışmak için bir anket düzenlemiştir. Birliğe gelen mektuplardan yola çıkılarak Türk Kadınlar Birliğinin çalışma esaslarının şu noktalar üzerinde olması gerektiği sonucu çıkmıştır: İlk olarak inkılapların tam olarak ülkeye yerleşmediği ve bununla ilgili çalışma yapılması istenilmiştir. İkinci olarak Danimarka'daki Kadınlar Birliğinin suni hayat pahalılığına karşı açtığı boykot gibi Türk Kadınlar Birliği de karaborsacılığa, hayat pahalılığına karşı boykot düzenleyerek hükümete destek sağlayabilir. Üçüncü olarak Türk kadının yurt dışında temsil edilmesi için resmi makamlarla işbirliği yapma gerekliliğidir. Sonuç olarak yapılan kamuoyu yoklamaları ile Türk Kadınlar Birliği'nin daha aktif faaliyetlerde bulunması kararı alınmıştır. Bu derneğin faaliyetleri arasında yaz aylarında kadınlara yönelik voleybol, deniz sporları ve beden eğitimi faaliyetlerinde bulunan kamp açmak vardır (Milliyet 1954c, 2). Birlik, 13 Temmuz 1954'te yeni seçilen idare heyeti eşliğinde İstanbul Valiliğine ziyaretin ardından İstanbul Belediyesine pahalılıkla mücadele, kiracılık gibi konularda işbirliği yapma teklifinde bulunmuştur (Milliyet, 1954d, s. 2).

7 Ağustos 1954'te Perihan Parla imzalı "Yetişkin Eğitimi ve Kadınlarımız" başlıklı makalede yetişkin eğitiminin önemi üzerinde durulmuştur. Bir bireyin şekillenmesinde, topluma faydalı veya zararlı olup olmayacağına, iyi veya kötü terbiye edilmesinde etken rolün kadın olduğu vurgusu yapılmıştır. Kişiliğin oluşma sürecinde ilk terbiyenin, ilk görgünün önemli olduğu noktasına değinen yazar, cahil zümrenin yetişkin eğitimi yoluyla azaltılması gerektiğinin altını çizmiştir. Her şehir, köy ve kasabada kadınlar için çocuk eğitimi, ev ekonomisi, günlük hayata dair pratik bilgileri içeren kültür merkezlerinin açılmasını önermiştir (Parla, 1954c, s. 20).

11 Eylül 1954'te Perihan Parla "Kadına Saygı" başlığıyla bir köşe yazı kaleme almıştır. Gazetelerin tirajlarını arttırmak kadınının bedeninin kullanılması veya karikatürlerde mizah konusu yapılması eleştirilmiştir. Bu tarz resimlerle kadınların rencide edildiği gibi ruh

hastası ve sapıklara da fırsat verildiği uyarısı yapmıştır. Örnek olarak Sarıyer cinayetini vermiştir. Beş yaşındaki bir kız çocuğunu öldüren katil, berberde karıştırdığı bir dergideki çıplak resimlerden tahrik olduğunu söylemiştir. Bu tarz fotoğraflara ve karikatürlere yer verilmesinin ayrıca genç çocukları da etkilediğini eklemiştir. Çıplak kadın fotoğraflarının kullanılmasının Türk terbiyesine de uymadığını ve basındaki diğer kalem arkadaşlarını da bu konuda kendilerini desteklemesini istemiştir (Parla, 1954d, s. 26).

Akis Dergisinde Kadın Sayfasında Yer Alan Kadına Yönelik Haber Metinlerinin Analizi

Derginin bu bölümlerinde köşe yazılarından farklı olarak kadının kamusal alan dışındaki gündelik yaşam pratikleri ile donatılmış, kadını sıradan öznelerle dönüştüren haberlere yer verilmiştir. Gerek dergide kullanılan fotoğraflar gerekse kadına yönelik işlenen konularda ideal kadın vurgusu yapılmıştır. İdeal kadın toplumsal alanda başarılı olmasının yanında modayı takip eden, iyi yemek yapan, güzel bir vücuda sahip, iyi bir eş olarak betimlenmiştir. Kadının bireysel ve toplumsal varlık alanı olan özgürlük anlayışı erkek pratiklere göre şekillenmiştir. Bununla birlikte tüm bu pratikler oluşturulan "Avrupalı Kadınlar" örneğinde tasvir edilmiştir.

15 Mayıs 1954 tarihli nüshasında kadınların vakitlerini ziyan etmelerinden yola çıkarak "Çabuk ve İyi Yaşayalım" yazısı kaleme alınmıştır. Yazıda Türk kadınlarına Avrupa kadını örneğinden hareketle vakitlerini nasıl daha iyi planlamaları gerektiği açıklanmıştır. Bu plana göre "çabuk olup ama acele edilmemeli", "aleyhine tecelli etmediği sürece bol bol süratlen yararlanmalı"dır. İki kaidenin uygulanması erkeklerin beklemekten sıkılıp sinirlenmelerini engellemek için önemlidir (Akis, 1954e, s. 21-22).

22 Mayıs 1954 tarihli nüshasında "Fantezi" başlıklı yazıda kullanılan günlük çanta ve çantanın yerleşim düzeninden kadının karakterinin analiz edilebileceğinden bahsedilmiştir. Kadın çantası "Kadınların ruhundaki o ezeli endişenin, lüzumlu şeylerden mahrum kalmak korkusunun, her şeyi muhafaza etmek arzusunun sembolü" olarak tanımlanmıştır. Örneğin çantanın içinde eğer yontulmamış bir kalem, bayram ve yıldönümü tebriklerini yazmak için bir not defteri, atılmamış ilan, not kağıtları varsa ve çantada küçük cisimler gelişi güzel dağılmış şekilde bulunuyorsa bu çantanın sahibi iyi bir kız, emin bir arkadaş, biraz derbeder ancak doğal bir kişidir, denilerek örneklem yapılmıştır (Akis, 1954f, s. 21).

17 Temmuz 1954 tarihli nüshada çalışan kadın, aile, güzellik, koca peşinde konuları ele alınmıştır. "Koca Peşinde" yazısına göre, Lübnan'dan Türk erkekleri ile evlenebilmek için gelen yaşı biraz geçmiş kadınlar anlatılmıştır. Yaşları 28 ile 39 arasında olan bu kadınların İstanbul'a koca bulmak amacıyla geldikleri burada bulamamaları halinde Ankara'ya gittikleri yazılmıştır. Türk erkeklerinin bu durum karşısında tepkisi "Lübnan'dan evlenmek üzere kızların geldiğini duyanlar bunların otellerine akın etmeğe başlamışlardır. Kimisi tombul, kimisi zayıf, kimi sarışın, kimi esmer bir zevce arıyor... Bazıları da teklif mektubu ve resim göndermeğe başlamışlardır. Hanımların dokuzu da bu alâkadan faydalanıp evlenmiş, muratlarına nail olmuşlardır..." olmuştur. "Kadın" bölümünde aile hayatı üzerinde mutfağın önemi üzerine bir bilgilendirme yazısı yazılmıştır. Bu yazıda yeni bir ev inşası sırasında bir evde mutlaka bulunması gereken özellikler üzerinde durulmuştur. Kadınların fonksiyonel bir evde bulunması gereken özellikleri bildiğinden bahisle çizecekleri ev planlarını belediye imar müdürlüklerine sunmasını önerilmiştir (Akis, 1954g, s. 23-24).

18 Eylül 1954 nüshasında “Kadınlar Arası” sayfasında köşe yazısı bulunmamaktadır. 25 Eylül 1954 nüshasında *Kadın* sayfasında kadın hayatı, yaşam ve moda hakkında yazılar bulunmaktadır. Çalışan kadınlar “... İş zamanında, dairesinde frapan renkleri ve çok fantazi elbiseler giyen, çok mübalâğalı bir şekilde boyanan bir kadın, —hakikatte çok dürüst bir insan da olsa— etrafına hiç iyi tesir bırakmaz. Bu tip kadınlar, böyle giyinip süslenmekle, kendilerine iş arkadaşları tarafından haddinden ve lüzumundan fazla, hattâ sululuk derecesinde iltifat edilip kur yapılmasına da tahammüle mecburdur.” kılık kıyafet konusunda uyarılmıştır (Akis, 1954h, s. 22)

2 Ekim 1954 nüshasında *Kadın* sayfasında genç kızlar, portre, güzellik ve moda konuları işlenmiştir. “Genç kızlar” başlıklı yazıda kızların üniversite eğitimi üzerinde durulmuştur. Kızlar arasında üniversiteye gitme oranının artması beraberinde bazı tartışmaları getirmiştir. Bazı aileler kızlarının erkeklerle birlikte okumalarını istememiştir. Yazıda kanunlarımıza göre kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları vurgulanarak kimsenin kadınların yükseköğretime devam edemeyeceğini söyleme hakkına sahip olmadığı vurgulanmıştır. Kızların üniversiteye devam etmelerine karşı olan bir grup kızların koca bulmak, yeni erkeklerle tanışmak için üniversiteye gittikleri söylemini gündeme getirmiştir. Yazıda bu söyleme karşı çıkmış, koskoca bir yükseköğretim eğitiminin tek sebebinin bu olamayacağı belirtilmiştir. Kültürlü bir kadının kocasını her yerde güzel temsil edeceği söylenerek “Devrimizde, sadece güzel yüzü, taş bebek gibi kadınların modası geçmiştir. İki insan karşı karşıya geldiği, zaman açılan her mevzuda konuşmak ister. Melek kadar güzel de olsa iki kelimeyi bir araya getiremeyen bir kadın artık çekilmez olmuştur. Kadının da okumağa hakkı vardır. O da istediğini yapmak hakkına sahip bir insandır. Artık kimse bütün hürriyetini elde etmiş olan kadının tahsiline mâni olamaz.” kadın eğitiminin önemi bir kez daha vurgulanmıştır (Akis, 1954i, s. 23).

9 Ekim 1954 nüshasında “Kadın” sayfasında Amerika, aile hayatı ve cemiyet hayatı konu başlıklarına yer verilmiştir. Amerika başlıklı yazıda Amerikan kadınlarının iş yaşamı hakkında örnekler vardır. Amerikan ordusunda önemli mevkilerde 50 bin kadın asker bulunmuş; ek olarak 250 binden fazla kadın asker ise Avrupa, Afrika, Uzak Doğu ve Amerika’nın çeşitli yerlerinde vazifeli oldukları bilgisi verilmiştir. Amerikan kadınlarının ev bütçesine katkıda bulunmak, evde oturmaktan hoşlanmamak gibi sebeplerden ötürü çalışma hayatını tercih ettikleri belirtilmiştir (Akis, 1954j, s. 24).

23 Ekim 1954 nüshasında “Kadın” sayfasında güzellik, kütüphanecilik ve kış modası üzerinde durulmuştur. Türkiye’de kütüphaneciliğin gelişimi ve Milli Kütüphanenin kurulması hakkında tarihsel bilgi verilmiştir. “Bilhassa, kadınlarımız için hayli istifade temin edeceği muhakkak. Zira kütüphanecilik, kadına daha fazla yakışan bir meslektir. Kadın elinden çıkmış, bir kütüphane muhakkak ki daha temiz ve muntazam olacaktır.” cümlesiyle bu konu üzerinde neden durulduğunu göstermektedir. Kadınlara yeni bir meslek olarak kütüphanecilik önerilmiştir (Akis, 1954j, s. 23).

30 Ekim 1954 nüshasında “Kadın” sayfasında aile, moda, diyet ve portre konularına yer verilmiştir. Portrede Cecilia Pinel Remon incelenmiştir. Panama Cumhurbaşkanı Remon’un eşi olan Cecilia, kadınların haklarını koruyacak bir cemiyet kurmuştur. Kurulan “Yardım Sevenler Derneği” vasıtasıyla halka gıda maddeleri verme, hijyen alışkanlığı kazandırma, okuma ve yazma bilmeyenlere eğitimler verilmiştir. Ayrıca “Sihhiye Kervanları” adı verilen bir dernek daha kuran Cecilia bu derneğin tüm giderlerini kendisi karşılamıştır. Sihhiye Kervanları doktorlar, dişçiler, sihhiye memurlarından oluşmuştur ve ülkenin en ücra köşelerine giderek sağlık hizmeti vermişlerdir (Akis, 1954k, s. 22).

6 Kasım 1954 nüshasında "Kadın" sayfasında incelenen konular arasında moda, aile ve demokrat çocuk konuları bulunmaktadır. Demokrat çocuk başlığında Amerikan okul sistemi incelenmiştir. Amerikan eğitim sistemindeki demokrasi kavramının anneye, babaya, öğretmene hoş görünmenin çocuklar için gaye olmadığı belirtilmiştir. Çocuğun gayesinin faydalı ve sevilen birey olma gayreti olduğu söylenmiştir (Akis, 1954l, s. 21).

13 Kasım 1954 nüshasında "Kadın" sayfasında moda, aile ve sosyal hayat konuları üzerinde durulmuştur. Ailenin ilk şartı olarak 'saadet' görülmüştür. Yazının devamında bir annenin çocuğuna davranışlarına yer verilmiştir. Bir annenin çocuğuna şiddet uygulamasının sonucunda çocuğun iştahsız olarak tepki verebileceğine dikkat çekilmiştir. "Kocanızla sık sık münakaşa ediyordunuz. Kaynananızla aranızda daimi bir gerginlik ve soğukluk vardı. Herhangi bir sebepten neşeli değildiniz. İşte bütün bu bekleliğinde çocuğun hassas ruhuna bombardıman tesiri yapan huzursuzluklar büyüklerden öç almak arzusunun yaratır, en fenası, bilhassa hilkaten asabi çocuklarda yaşamaya karşı bir isteksizlik ve dolayısıyla «intiharla müdafaa» denilen hali ortaya çıkarır" diyerek aile mutluluğunun çocuk üzerindeki etkisini gözler önüne sermiştir (Akis, 1954m, s. 20-21).

20 Kasım 1954 nüshasında "Kadın" sayfasında köşe yazısı bulunmamakla birlikte cemiyet haberlerinde Amerikan Kız Kolejinin yemeğine yer verilmiştir. Bir başka üzerinde durulan konu ise rejimdir. Fazla kilosunu vermek isteyen kişiler için örnek bir menü paylaşılmıştır: "Mütehassıslar şehirde yaşayan bir insan için normal olarak aşağı yukarı günde 2.700 kalori hakkı tanıyor. Bunun 1.775 kalorisini ekmek, yağ ve kahvaltılık gıdalarını ihtiva ediyor. Meselâ: 250 gr. süt — 235 kalori. 45 gr. yağ (herhangi çeşit) — 400 kalori. 250 gr. ekmek — 600 kalori. 40 gr. şeker — 440 kalori 10 gr. çukulata — 50 kalori. Yekûn: 1.775 kalori. Demek ki 2.700 kaloriden geri kalan 925 kalorilik gıdayı öğle ve akşam yemeklerine bölmek icap edecek. Meselâ bir öğle yemeği: Havuç rendesi 70 gr. — 30 kalori Biftek 100 gr. — 165» Kızarmış patates 200 gr. — 180 Yoğurt 100 gr. — 65» 2 Mandaline 100 gr. — 45» Yekûn: 485 kalori Bir akşam yemeği: Tavuklu, sebzeli çorba 250 gr. — 190 kalori Tavuk parçası 45 gr. — 72» Salata, pancar veya yeşillik 60 gr. — 20» 1 pasta 50 gr. — 125» Portakal 100 gr. — 50» Yekûn: 457 kalori" Bu örnek menüyle rejim yapanlara dikkat etmeleri gereken noktalar hatırlatılmıştır (Akis, 1954n, s. 22).

27 Kasım 1954 nüshasında "Kadın" sayfasında moda, sosyal hayat konuları üzerinde durulmuştur. Sosyal hayat kısmında okul çıkışında kız öğrencilerin peşine takılan genç erkek öğrenciler üzerinedir. "Aman, orta mektep ve lise çağında olan genç kızlar ve delikanlılar en kritik yaşlardadır, bir arada bulunmaları akılların fena yollara çeler, onları bir sırada dirsek dirseğe oturtmuyalım, tecrid edelim, ayrı ayrı daha iyi okurlar zihniyeti ile kız ve erkek mektepleri birbirinden ayrılmıştır; halbuki, mektep dışında, her yasak şeyin yaptığı tepki gibi bir araya gelmeğe çalışırlar, daha da fazla zaman kaybederler, dikkatleri de dağılır." diyerek kız ve erkeklerin bir arada eğitim görmelerinin bu tarz davranışları ortadan kaldıracağı düşüncesi belirtilmiştir (Akis, 1954o, s. 25-26).

4 Aralık 1954 nüshasında "Kadın" sayfasında köşe yazısı bulunmamaktadır. Bu nüshada cemiyet, moda ve çocuk terbiyesi konuları üzerinde durulmuştur. Cemiyet haberleri kısmında Türk Kadınlar Birliği'nin faaliyet göstereceği alanlardan bahsedilmiştir. Bu alanlar içinde Türk filmlerinin seviyesinin yükseltilmesi, muzır neşriyata izin verilmemesi, yerli malını kullanmaya teşvik etmek, köy ve şehir kadını arasındaki yaşam farkı uçurumunu kapatmak vardır. Moda kısmında şıklık konusu üzerinde durulmuştur. Çocuk terbiyesi konusunda ise annelere çok sinirli olmamaları tavsiye edilmiştir (Akis, 1954ö, s. 22-24). İncelenen konular arasında aile, moda, sosyal hayat ve çarşı vardır. Çarşı

kısmında et seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilmiştir. Et alırken rengine, dokusuna dikkat edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Sosyal hayat kısmında fazla kilonun verilmesi için mutlaka spor yapılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Moda kısmındaysa kısa saç modası üzerinde durulmuştur. Yalnız "1920'nin "rüzgârla dağılmış" modasının yalan akrabası sayılabilecek bu günün kırptık modası kadınların yeniden haşarılığı ellerine alacaklarının vahim bir işareti" cümlesiyle bu modanın yazıyı yazan tarafından pek de hoş gitmediği anlaşılmaktadır (Akis, 1954p, s. 18-21).

18 Aralık 1954 nüshasında ise yine moda üzerinde durulmuştur. Bu sayfada ek olarak çorap reklamına yer verilmiştir." Hayatı Bir Tele Bağlı, Tel Koparsa Felaket" başlığı altındaki reklamda ip üzerinde yürüyen bir balerin kadın kullanılmıştır (Akis, 1954r, s. 24). Bu nüshada köşe yazısı bulunmamaktadır.

25 Aralık 1954 nüshasının inceleme konusu mayo modasıdır. Ayrıca bir kadının gardropunda bulunması gereken parçalara yer verilmiştir. En az üç ayakkabının dolapta bulunmasını, ayakkabıların ömrünü uzatması bakımından elzem olarak görülmüştür. Dansa gitmek için iki ipekli döpiyes, bir yünlü döpiyes, iki eteklik, üç bluz, korse, gecelik olmazsa olmaz olarak kabul edilmiştir. Dikkat çekici bir öneri ise dolapta altı kilot olması ve bunlardan iki tanesinin mutlaka siyah olmasıdır (Akis, 1954s, s. 20).

SONUÇ

Araştırmada incelenen derginin kadın köşesinin, 15 Mayıs -17 Temmuz 1954'te "Kadınlar Arasında"; 24 Temmuz-21 Ağustos 1954'te "Kadınlar Aleminde" ve 28 Ağustos 1954 itibarıyla "Kadın" adıyla yayımlandığı tespit edilmiştir.

Dergi ve gazeteler toplumda yaşanan ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlerden etkilenen ve o dönemin dinamizmini yansıtan bir yapı ile şekillenirler. Akis dergisi kadın dergisi olmamakla birlikte "Kadınlar Arasında" bölümü ile yayımlandığı dönemde kadının toplumsal konumu hakkında bilgiler vermiş, yayınlanan köşe yazıları ve haber metinleri ile *ideal Türk kadını* imajını yansıtmıştır. Özellikle kadınların eğitimi, toplumsal ve siyasal alana yönelik katılımları, kadın haklarının kabulü ve yaygınlaştırılması noktasında örgütlü faaliyetlerde bulunmaları ve kadın-erkek eşitliğinin tüm alanlarda varolması gerekliliği derginin ilgi duyduğu konuların başında gelmektedir. Dergide Atatürk inkılapları ile kadına verilen değere vurgu yapılmıştır. Ancak inkılapların kırsal-kentsel alanda yaşayan kadınlar arasında uygulanması ve yaygınlaşması konusunda farklılıkların olduğu belirtilmiştir. Kırsal alanda var olan geleneksel toplumsal yapının kadınların kendilerine verilen hakları kullanması konusunda kısıtlamalar meydana getirmesi eleştirilmiştir. Özellikle köşe yazılarında Atatürk inkılaplarının ülkeye tam olarak yerleşmesi ve uygulanabilmesi noktasında kadınların örgütsel bir yapı içerisinde birleşip mücade sürecine katılmaları desteklenmiştir.

Dergide kadın-erkek eşitliği konusuna değinilmesi, kadına yönelik şiddet/cinayet haberlerinin ele alınması ve buna yönelik verilen cezaların tartışılması Akis'in kadın sorunlarının kamuoyunda görünür olmasını destekleyici bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Dergide hem köşe yazılarında hem de haber metinlerinde dikkat çeken başka bir nokta ise; oluşturulmak istenen *İdeal Türk Kadını* algısında Amerikan kadınlarının rol model olarak alınmasıdır. Ancak burada bahsedilen konu, Amerikan kadınlarının sadece siyasete yönelik ilgisi, aile ekonomisine katkıları ve sosyal yardımlaşma sürecindeki konumları rol model olarak sunulmasıdır.

Dergide kadın algısı geleneksel, popüler yaşam ve Cumhuriyetin kadına verdiği haklar ekseninde şekillendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra derginin kadın bölümünde özellikle yükseköğretim ile ilgili kısımda geleneksel yapıdan kopmadığı gözlenmiştir. Şöyle ki: bir kadının eğitilmiş ve meslek sahibi olmasının evleneceği erkeği yükselteceği vurgusuyla toplumsal cinsiyet meşrulaştırmasının yapıldığı da gözden kaçmamaktadır.

Sonuç olarak *Akis* dergisi, yayımlandığı dönemde "Kadınlar Arasında" bölümüyle kadınların siyasal, toplumsal ve kültürel alandaki mücadelesine önem vermiştir. Mücadeleyi destekleyici yazılarla okuyucu kitlesini bilgilendirme ve aydınlatma konusunu ilke edinmiş, modernleşme sürecinde *İdeal Türk Kadını* algısının yaratılması konusunda rol oynamıştır.

SUMMARY

Magazines and newspapers are shaped by a structure that is affected by the economic, political and cultural changes in the society and reflects the dynamism of that period. However, women, who were removed from the position of producers in most women's magazines, are depicted in a lifestyle built by social prejudices. Magazines for women do not focus on women against concepts such as social problems, justice, equality, and poverty; It has been reduced to a position symbolized by concepts such as love, money and beauty.

Although *Akis* magazine is not a women's magazine, it provided information about the social position of women in the period it was published with the section "Among Women", and reflected the image of the ideal Turkish woman with its published columns and news articles.

Akis, which has an important place in the political magazine understanding of the period, included the issue of women being in the public sphere in the section prepared for women, in columns and news texts. Some numbers cited in Turkey and in the world, photographs of women in their productive areas used in the magazine cover.

The aim of the study is to determine the perspective and positioning of a weekly magazine with a political identity towards women. In the study, qualitative content analysis method was used in accordance with the purpose of the research. 33 copies of *Akis* journal published between 1954-1967 were included in the scope of the research. The "Among Women" section in the magazine has been analyzed in two categories. In the first category, columns prepared for women; women-politics, woman-social position, woman-education, positioning in the search for women's-rights are taken into account. In the second category, the traditional role of women in news texts for women was examined in terms of daily life practices. Since the column articles and news texts for women in the journal copies included in the study are repetitions of each other, the study was limited to the number of journals that touch on different topics. In this direction, 10 columns in the copies prepared for women between 15 May and 11 September 1954 and 15 current articles / news in copies between 15 May and 25 December 1954 were discussed.

As a result, *Akis* magazine focuses on issues such as women's education, social and political activities, women's rights, organizational struggles and gender equality. The magazine emphasized the value given to women with Atatürk's reforms. However, it has been stated that there are differences in the implementation and spread of reforms among women living in rural-urban areas. It has been criticized that the traditional social structure in rural areas creates restrictions on women in exercising their rights. Especially in the

columns, women were encouraged to unite in an organizational structure and participate in the struggle for the full settlement and implementation of Atatürk reforms in the country.

Mentioning the issue of equality between women and men in the magazine, discussing the news of violence / murder against women and discussing the penalties imposed on it show that *Akis* has a function that supports the visibility of women's problems in the public. Another point that draws attention both in columns and news articles in the magazine; It is to take American women as role models in the perception of the Ideal Turkish Woman. However, the issue mentioned here is that American women are only presented as a role model for their interest in politics, their contribution to the family economy and their position in the social assistance process.

In the magazine, it is seen that the perception of women is shaped on the axis of traditional, popular life and the rights given to women by the Republic. In addition, it was observed that the magazine did not break with the traditional structure in the women's section, especially in the section related to higher education. That is to say: It is not overlooked that gender legitimization is made with the emphasis that a woman's education and profession will raise the man she will marry.

As a result, *Akis* magazine emphasized the struggle of women in the political, social and cultural spheres with its "Among Women" section at the time of its publication. It adopted the principle of informing and enlightening the readership with articles supporting the struggle, and played a role in creating the perception of the Ideal Turkish Woman in the modernization process.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1954). Kadın inkılabı ne vaziyette. *Akis*, 19 Haziran 1954.
- Abadan, N. (1954). Sosyal hayat ve Amerikan kadını. *Akis*, 3 Temmuz 1954.
- Akis* (1954a, 15 Mayıs). Kendi aramızda. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_01.pdf.
- Akis* (1954b, 18 Eylül). Kendi aramızda. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_19.pdf.
- Akis* (1954c, 22 Mayıs). Kendi aramızda. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_02.pdf.
- Akis* (1954d, 26 Haziran). Kendi aramızda. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_07.pdf.
- Akis* (1954e, 15 Mayıs). Çabuk ve iyi yaşayalım. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_01.pdf.
- Akis* (1954f, 22 Mayıs). Fantezi. *Akis*, Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_02.pdf.
- Akis* (1954g, 17 Temmuz). Koca peşinde. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_10.pdf.
- Akis* (1954h, 25 Eylül). Kadın hayatı, kadın mı erkek Mi?. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_20.pdf.
- Akis* (1954ı, 2 Ekim). Genç kızların üniversiteye rağbeti artıyor. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_21.pdf.
- Akis* (1954i, 9 Ekim). Amerikan erkeği ve kadınları 1' e 3 mü? Erişim adresi:
- Akis* (1954j, 23 Ekim). Kütüphanecilik yeni bir enstitü. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_24.pdf.
- Akis* (1954k, 30 Ekim). Portre, Panama'nın 1 numaralı kadını. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_25.pdf.
- Akis* (1954l, 6 Kasım). Demokrat çocuk. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_26.pdf.
- Akis* (1954m, 13 Kasım). Aile saadeti. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_27.pdf.
- Akis* (1954n, 20 Kasım). Rejim. Erişim adresi: http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_28.pdf.
- Akis* (1954o, 27 Kasım). Sosyal hayat. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_30.pdf.
- Akis* (1954ö, 4 Aralık). Cemiyet hayatı. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_31.pdf.
- Akis* (1954p, 11 Aralık). Kısa saç moda. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_32.pdf.

- Akis (1954r, 18 Aralık). Süper bale. Erişim adresi:
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_33.pdf.
- Akis (1954s, 25 Aralık). Moda. Erişim adresi: http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_34.pdf.
- Aydın, H. (2009). Kadın (1908–1909): Selanik'te yayınlanan ilk kadın dergisi üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 147-156.
- Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de kadın. *Current Research in Social Sciences*, 3 (1), 84-96.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2009). Nermin Abadan-Unat: Türkiye'de politik iklim, siyaset bilimi alanında angaje olmayan çalışmaları neredeyse imkansız kılıyor. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40, 31-41.
- Çobanoğlu, B. (1945). Soroptimist kulüpleri nedir?. *Akis*, 10 Temmuz 1954.
- Erbilen, M. (1954). Bir medeniyet gerçeği. *Akis*, 22 Mayıs 1954.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*, 10, 5-59.
http://www.inonuvakfi.com/akis/1954_22.pdf.
<https://m.bianet.org/bianet/kadin/43145-on-maddede-turkiyede-kadin-hareketi>.
- Karabulut, S. (2011). 1950'lerde kadının sosyalleşmesinde basının önemi: kadın gazetesi örneği. *Belgi Dergisi*, 1(1), 87-97.
- Karakök, S. (2011). Menderes Dönemi'nde (1950–1960) Türkiye'de eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), 89-98.
- Kılıç, N. (2015). Osmanlı kadın dergilerine bir örnek: Mürüvvet. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 4(3), 744-769.
- Koçer, D. (2009). Demokrat Parti dönemi (1950-1960) kadın dergilerinde kadın imajı. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*. 1(2), 131-143.
- Malkoç, S. ve Yılmaz-Vefikuluçay, D. (2019). Cumhuriyet dönemi kadın dergileri (1923-1992). *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 2139-2156.
- Milliyet (1954a, 15 Mart). İğrenç bir cinayet. Erişim adresi:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/03/15>.
- Milliyet (1954c, 10 Temmuz). Kadınlar Birliği Kampı. Erişim adresi:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/07/10>.
- Milliyet (1954d, 13 Temmuz). Kadınlar birliği belediyeden vazife istedi. Erişim adresi:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/07/13>.
- Milliyet (1954e, 3 Ağustos). İstanbul kadınlar birliğinin verimli ve tesirli çalışmaları. Erişim adresi:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/08/3>.
- Milliyet, (1954b, 12 Haziran). Kadıköy cinayetinin faili dün mahkemede bayıldı. Erişim adresi:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/06/12>

- Mutlu, N. (2009). Popüler kadın dergilerinde kadın (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Nemluk, T. (1954). Kadın kudreti. *Akis*, 29 Mayıs 1954.
- Nemluk, T. (1954). Türk kadını ve siyaset. *Akis*, 15 Mayıs 1954.
- Parla, P. (1954). Amerika'da Kadın Kulüpleri. 12 Haziran 1954.
- Parla, P. (1954). İmdat. *Akis*, 26 Haziran 1954.
- Parla, P. (1954). Kadına Saygı. *Akis*, 11 Eylül 1954.
- Parla, P. (1954). Yetişkin eğitimi ve kadınlarımız. *Akis*, 7 Ağustos 1954.
- Tekeli, Ş. (2017). On maddede türkiye'de kadın hareketi. Erişim tarihi:
- Tekelioğlu, İ. (2016). İslam öncesi Türk toplumunda kadının konumu üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55, 209-224.
- Tlabar, N. (1955). Davamız. *Akis*, 24 Temmuz 1954.
- Yıldırım, B. ve Seyhan, S. (2015). 1914 yılında yayınlanan kadın gazetelerinden 'kadınlık'a göre kadın. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 23, 39-65.
- Yılmaz, E. (2010). 1954 Seçimlerinin önemi, öne çıkan özellikleri ve siyasi sonuçları. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities*, 5(4), 541-551.

Çocuklarda Benlik Düzenleme ve Benlik Tükenmesi: Benlik Düzenlemenin Gelişimi, Sonuçları ve Sınırlı Kaynak Modeli

Tuğçe Göğer

Selçuk Üniversitesi

Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı

tugcegoger@outlook.com

Gökhan Arslantürk

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Psikoloji Bölümü

gokhan_arslanturk@hotmail.com

Öz

Etkili benlik düzenleme; okul başarısı, kaliteli sosyal ilişkiler, psikolojik ve fiziksel sağlık gibi yaşamın birçok alanındaki olumlu sonuçlar açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte benlik düzenleme kapasitesi sınırsız değildir. Art arda gelen öz denetim etkinlikleri benlik düzenleme başarısızlıklarına yol açabilir. Sınırlı güç modeline göre benlik düzenleme etkinlikleri sınırlı bir kaynaktan beslenir ve bu kaynak geçici olarak tükenir. Kurama göre ego tükenmesi olarak adlandırılan bu durum öz denetim başarısızlıklarının nedenidir. Bu derleme çalışmasında benlik düzenleme ve sınırlı kaynak modeli gelişimsel açıdan ele alınmıştır. Benlik düzenlemenin gelişimi, çocuklardaki benlik düzenleme başarısızlıkları ve öz denetim becerisinin geliştirilmesi üzerine yazın gözden geçirilmiştir. Ayrıca sınırlı güç modeline ilişkin tartışmalara değinilmiş ve gelecekteki çalışmalar için bir bakış açısı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Benlik düzenleme, öz denetim, benlik tükenmesi, sınırlı güç modeli.

Self-Regulation and Ego Depletion in Children: Development, Consequences of Self-Regulation and Limited Resource Model

Abstract

Effective self-regulation is crucial for positive outcomes in many areas of life including school success, quality social relationships, psychological and physical health. However, capacity of self-regulation is not unlimited. Sequential self-control activities can lead to self-regulation failures. According to the limited strength model, self-regulation activities are based on a limited source and this resource may be temporarily depleted. This situation, which is called ego depletion according to the theory, is the cause of self-control failures. In this review study, self-regulation and limited strength model were addressed from a developmental perspective. The literature on the development of self-regulation, self-regulation failures in children, and the improvement of self-regulation skills has been reviewed. In addition, debates on the limited strength model were mentioned and a perspective for future studies is presented.

Keywords: Self-regulation, self-control, ego depletion, limited strength model.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 17/09/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 29/01/2021

GİRİŞ

Gündelik hayat hemen her gün farklı düzeylerde öneme sahip kararlar almayı, seçimler yapmayı ya da irade sergilemeyi gerektiren durumlar barındırmaktadır. Gerek bir toplumun ya da topluluğun parçası olmanın beraberinde getirdiği birtakım kurallara, normlara ya da rollere uygun davranma zorunluluğu gerekse kendi yararımız açısından bazı istek ve dürtülerin önceliğinin düzenlenmesi, duygu ve davranışlarımız üzerinde denetim sahibi olmayı gerekli kılmaktadır. Koşullarımızı iyileştirmek, bir bütünün uyumlu parçası olabilmek ya da bazı zararlı durumlarla karşılaşmamak için insanlar hayvanlara göre içgüdüleri dışında kendi tepkileri üzerinde denetim gösterebilme, içsel durumunu düzenleme ve davranışlarının seyrini değiştirebilme kapasitesine sahiptir (Baumeister, 2003, Bronson, 2019). Bununla birlikte insana davranışlarında esneklik ve karmaşıklık kazandıran ve yaşamın birçok alanındaki olumlu sonuçlarla yakından ilişkili olan bu benlik düzenleme kapasitesi sınırsız ve sonsuz değildir (Baumeister, 2003).

Benlik düzenleme başarısızlıklarının nedenini anlamak amacıyla yola çıkan araştırmacıların olağan şüpheli olarak bu sözü edilen kapasitenin sınırlılığı üzerine odaklanması benlik düzenleme yazınına ve sonraki araştırmalara yön vermiştir. Sınırlı kaynak modeline göre (Muraven ve Baumeister, 2000; Muraven, Tice ve Baumeister, 1998) bireyler yukarıda değinilen amaçlar doğrultusunda öz denetim sergiledikçe benlik düzenleme kaynaklarında bir tükenme yaşanır. *Benlik tükenmesi* (ego depletion) olarak adlandırılan bu durum sonraki öz denetim etkinliklerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açar.

Benlik düzenleme kapasitesinin sınırlı bir kaynağa dayandığına ve birbirini izleyen öz denetim çabalarının bu kaynakta tükenmeye yol açtığına ilişkin kuramsal yaklaşım benlik düzenleme yazınında oldukça rağbet görmesine ve alanda yürütülen görgül çalışmalara kuramsal dayanak oluşturmasına karşın gelişimsel bakış açısı ile konuyu ele alan çalışmalar yeterli değildir. Özellikle benlik tükenmesi ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmada benlik düzenleme ve benlik tükenmesi alanındaki çalışmalar ışığında çocuklarda benlik tükenmesi ve benlik düzenleme kapasitesine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bunun da ötesine Türkiye’de benlik tükenmesi ve benlik düzenleme arasındaki ilişkinin ortaya konması konusunda yürütülecek çalışmalar için bir çıkış noktası oluşturmak ve gelecekteki çalışmalara kaynak sunmak amacıyla ilgili yazındaki kuram ve araştırma bulguları derlenmiştir. Bu doğrultuda çocuklarda benlik düzenleme ve benlik tükenmesini anlamak için öncelikle benlik düzenleme kavramına odaklanmak gereklidir.

Benlik Düzenleme Nedir?

Değişen zamanın ve koşulların beraberinde bireye hedeflerine ulaşmakta yol gösterici olan; belirli mekanizmalar ve destekleyici becerilerin otomatik veya planlı kullanımı ile duygu, düşünce, davranış ve dikkatin düzenlenmesini gerektiren bir dizi işlemsel süreç benlik düzenlemesi olarak tanımlanabilir (Karoly, 1993). Alandaki birçok çalışmanın ortak noktası olarak benlik düzenlemenin, hedefler belirlemek ve belirlenen hedefe ulaşmak için davranışların yönlendirilmesi süreci olduğu söylenebilir (Boekaerts, Pintrich ve Zeidner, 2000). Bir diğer ifadeyle benlik düzenlemesi, bireyin karşılaştığı belirli durumların sosyal ya da bilişsel gereksinimlerine uyum sağlayabilmek ya da amaçlanan bir işi başarmak gibi hedefleri için duygu, düşünce ve davranışlarını oluşturabilmesi, izleyebilmesi,

değiştirebilmesini kapsayacak şekilde düzenlemesini, yani duygu ve davranışlarını planlı bir şekilde yönetebilmesini ifade etmektedir (Berger, Kofman, Livneh ve Henik, 2007; Zimmerman, 2000). Watson ve Tharp (2014) da benzer şekilde benlik düzenlemesini duygu, düşünce, davranış ve dürtülerin birtakım ilkeler doğrultusunda kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi olarak tanımlamıştır. İlgili çalışmalara bakıldığında genellikle duygular, düşünceler, dürtüler ve görev performansı olmak üzere dört alandaki denetimin benlik düzenlemesi olarak incelendiği görülmektedir (Baumeister, 2003).

Alan yazınına incelediğimizde benlik düzenleme ve öz denetim kavramının bir arada kullanılmakla birlikte bazen birbirlerinin yerine de kullanıldığını görebiliriz. Bununla birlikte bazı araştırmacılar benlik düzenleme ve öz denetimin anlamlarının yakın olsa da aslında aralarında farklılıklar olduğu görüşündedir. Örneğin, Baumeister ve Alquist'e göre (2009) benlik düzenleme, öz denetime nazaran çok daha geniş bir anlamı ifade eder; hatta benlik düzenleme öz denetimi de içine almaktadır. Öz denetim benlik düzenlemenin bilinçli ve çaba gerektiren biçimlerini ifade ederken, daha geniş anlama sahip benlik düzenlemenin öz denetim dışında bilinçsiz süreçleri de kapsadığı düşünülmektedir. Örneğin vücut sıcaklığını ayarlama gibi kişinin bilinçli kontrol etmediği eylemler de kendini düzenleme olarak değerlendirilir (Baumeister, Vohs ve Tice, 2007). Bu makalede ise söz konusu iki kavram aynı anlamda ele alınmıştır. *Öz denetim*, *öz düzenleme* ya da *kendini düzenleme* olarak da karşımıza çıkan benlik düzenlemesi, hedeflerimizin ve sonuçlarının uyumsuzluklarına verdiğimiz kararlı ve hızlı tepkiler olarak ele alınır. Ayrıca istenmeyen dürtüleri durdurabilmeyi, yok sayabilmeyi ve değiştirebilmeyi içeren benlik düzenlemesi, insan yaşamındaki olumlu sonuçlarla ilişkilidir (Tangney, Baumeister ve Boone, 2004). Sağlıklı psikolojik işleyişin özü olan bu kavram; duygu, düşünce ve davranışları kontrol edebilmeyi içerir (Hoyle, 2010).

Tüm bu tanımlar bir arada düşünüldüğünde benlik düzenlemesi özetle; koşullar değişse de bireyin belirlediği amaca ulaşmasında yol boyu bireye yardımcı olan, düşünce, duygu, davranış, dikkat ve dürtü gibi farklı bileşenlerin süreç boyunca planlanmasını, düzenlenmesini, değiştirilmesini ve yönlendirilmesini barındıran karmaşık bir bütündür.

Benlik Düzenlemenin Gelişimi

Çocuklarda benlik düzenleme becerisini gözlemlemek için kullanılan tipik deneylerden biri marşmelov testidir (Mischel, Shoda ve Peake, 1988). Bu deney düzeni özellikle hazzı erteleme özgül bir göstergesidir. Beş yaşındaki bir çocuğa önünde duran bir marşmelovu (bir tür yumuşak şekerleme) yemek ya da bir süre bekledikten sonra iki adet marşmelova sahip olmak arasında bir seçim şansı sunulur. Deneyci odadan çıktıktan sonra dönene kadar marşmelovu yemeden bekleyen çocuk ikinci bir marşmelova sahip olacaktır. Diğer bir ifadeyle çocuk şimdiki bir ödülün vazgeçer, hazzı geciktirebilirse potansiyel daha büyük bir hazzı erişebilecektir ve bu öz denetim gerektirir. Peki bu öz denetim becerisinin ortaya çıkışı nasıl bir süreç izler?

Benlik düzenleme gelişimi genetik etkileri düşündüğümüzde tahminimizden çok daha erken başlayan bir süreci ifade etmektedir. Benlik düzenleme kapasitesindeki farklılıklar ya da öz denetim düzeyi ve buna bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülen bir takım davranış sorunları üzerinde bazı genetik etkilerin olduğu düşünülmektedir (Barnes, Boutwell, Beaver ve Gibson, 2013).

Genetik etkilerin ötesinde en ilkel biçimleri ile benlik düzenleyici davranışlar yaşamın ilk yıllarından başlayarak ilerleyen yaşlara değin gözlenebilen bir gelişimsel seyir izlemektedir. Kendini yatıştırıcı bir takım temel davranışlarla bebeklikten başlayan kendini düzenlemenin gelişim sürecini ergenliğe değin gözlemek ve erken dönemde benlik düzenleme becerilerindeki bireysel farklılıklara tanık olmak mümkündür (Berger ve ark., 2007; Bronson, 2019; Kopp, 1982; 1989). Kopp (1982) benlik düzenlemenin gelişimini doğumla beraber başlatmış ve 5 aşamalı olarak sınıflandırmıştır:

Doğumdan sonraki ilk 2-3 ayı kapsayan dönem olan *nörofizyolojik evrede*, benlik düzenlemeden çok önce bebeğin, davranışlarını refleksif hareketler ve uyarılmalar ile düzenlediği (parmak emmek için kullandığı el-ağız hareketi gibi) görülür. Bu evredeki bu tip davranışlar bebekteki düzenleme mekanizmalarına işaretir (Kopp, 1982). Bronson (2019) da bunu destekler nitelikte bebeğin bu dönemde nesnelere ve yüzleri tanımaya başladığını, alıştığı rutinlerin başlayacağına dair belirtiler gördüğünde sakinleştiğini ifade ederek bu dönemi bilişsel düzenlemenin başlangıcı olarak belirtmiştir.

İkinci dönem olan *duyumotor evre* 3. aydan başlayarak 9-12. aylara kadar sürer. Daha sonraki dönemlere temel teşkil eden bu dönemde bebek bir nesneye ulaşma, onu tutma veya onunla oynama gibi davranışlarda bulunur ancak bu dönem tam bir farkındalık dönemi sayılamaz (Kopp, 1982). Ayrıca 3-8 aylık dönemde olumlu ve olumsuz duygular ile baş etme süreci olarak tanımlanan duygu düzenlemesinin gelişimi için bakım verenin rolü önemlidir (Kopp, 1989).

Bakım veren ile sosyal etkileşimin yoğun olduğu *kontrol evresi* 9-12. aylarda başlar ve 18. ayda biter. Bebeğin davranışlarında ve kurduğu iletişimde farkındalığının olması göze çarpar ama ebeveynlerin koyduğu kurallar dönem boyunca içselleştirilmemiştir; onların basit emirlerine ve isteklerine uyma anlamında bir farkındalık söz konusudur. Bakım veren ile etkileşimin yoğun olduğu bu dönem benlik düzenlemesinin gelişimde önemli bir geçiştir (Kopp, 1982) çünkü çevresel uyaranları çocuğun anlamlandırabilmesi noktasında ailesi etkilidir. Etkinlikler, oyunlar, çocuğa sunulan deneyimler ve kurulan ilişki süreçte bebeğin benlik düzenleme gelişiminde olumlu etki yapar (Emre, Tarkoçin, Temiz ve Ulutaş, 2019).

24. ayla birlikte ortaya çıkan *öz denetim evresinde* dışardan izleyici, denetleyici yoksa da çocuk sosyal beklentilere göre davranışta bulunmaya başladığı gözlenebilir. Çocuğun nerede oynaması gerektiği ve hangi nesnelere oynayabileceği; bir arkadaşında, akrabasında ya da bir mağazada ne yapılacağı ile ilgili bilgisi vardır (Kopp, 1982).

İlk 4 evrenin ardından 3 yaşında çocuk, *benlik düzenleme evresine* geçer (Kopp, 1982). Erken yaşlarda gelişmeye başlayan benlik düzenleme ilk evreden son evreye kadar dıştan denetimli ve ebeveyn uyumlu davranıştan içten denetimli davranışa doğru kademeli bir geçiş sergilemektedir. Feng, Hooper ve Jia (2017) da Kopp'un 1982'de ortaya koyduğu gelişim aşamalarını inceledikleri araştırmalarında bunu doğrulayan sonuçlara ulaşmışlardır. Araştırmada yürümeye başlayan çocukların sürekli izleme altında dış taleplere uyduğu, okul öncesindeki çocukların sınırlı denetim ile isteyerek ve kuralları kabul ederek uygun davranışlar sergilediği, anaokulu çocuklarının ise kendi davranışlarını kendisinin düzenleyebildiği görülmüştür. Zamanla çocuk, içselleştirdiği davranışları otorite olmadan farklı ortamlarda ve durumlarda da gösterir duruma gelmektedir. Bu evrede çocuk sahip olduğu benlik düzenleme becerisini değişen koşullara da uyarlayabilir (Zimmerman, 2000). Diğer bir deyişle bu gelişimsel seyir, yukarıda değinilen bilinçli öz denetim ve bilinçsiz

kendini düzenlemeyi de kapsayan benlik düzenleme arasındaki ayrımı teyit etmektedir. Basitçe refleksif bir kendini düzenleme ile başlayan gelişim, tedricen bilinçli öz denetim becerisinin kazanılmasına ve daha sonra değişen durumlara göre esnek bir şekilde kendini uyarlayarak benlik düzenleme becerisinin edinimine uzanan bir süreç izler.

Çeşitli Kuramlar Açısından Benlik Düzenlemenin Gelişimi

Gelişimsel bakış açısıyla benlik düzenlemeye karşılık gelen bir takım kapasite ve beceriler geçtiğimiz yüzyılın başlarından itibaren çeşitli psikoloji kuramlarında kendine yer bulmuştur. Örneğin, Freud ile başlayan *psikanalitik* bakış açısına göre çocukların en temel gelişim görevi güçlü bir ego geliştirmektir. Ego geliştikçe benlik düzenleme de artar. Nitekim Freud benlik düzenlemeyi id ve süperegö arasında savaşıyan egonun mücadelesi olarak ele alır (Bronson, 2019). Çünkü birey çocuklukta hazı ertelemeyi düşünebildiğinde, zihinsel temsiller olarak canlandırabildiğinde dürtüsel eylemlerinin dolayısı ile idin isteklerinin önüne geçebilir. Bunu da id ve süperegö arasında arabulucu olan ego ile sağlayabilir (Mischel, Shoda ve Rodriguez, 1989).

Davranış kontrolünde çevreye ve pekiştirmeye vurgu yapan *davranışçı* bakış açısına göre ise benlik düzenleme, kişinin hoşuna giden durumu pekiştirici olarak değerlendirmesi, bunu artırmak için davranışta bulunması ya da hoşuna gitmeyen durumu cezalandırıcı olarak değerlendirmesi, bunu azaltmak için davranışta bulunması olarak açıklanır. Bu sürecin alt süreçleri kendini izleme, kendini değerlendirme ve kendini pekiştirmeyi içerir ve alt süreçler sayesinde benlik düzenleme farklı şekillerde teşvik edilir (Mace, Belfiore ve Shea, 1989). Çocuğun ödülü göreceli olarak değerlendirilmesi, hedefi seçmesi, etkili yönergeleri kullanarak davranışını düzenlemesi davranışçılara göre benlik düzenlemedir. Gerçek ödüllerle edinilen deneyimler; planlı ve plansız eğitimler, öğretimler benlik düzenlemeyi etkiler. Zamanla çocuk kendi kendine pekiştirme yapmayı öğrenerek benlik düzenleme becerisi kazanır, yani benlik düzenlemesi öğrenilmiştir (Bronson, 2019).

Piaget ise öz denetimi *zekâ* ve *duygulanım* olarak 2 alanda açıklamıştır. Zekâ, niyet ve düşüncelerin kasıtlı yönü ve problem çözme eylemiyken; duygulanım, kişinin istek ve duygularının iradesi ve kontrolüdür. Bu iki alan, çocuk düşünce ve eylemlerini kontrol ettikçe birlikte gelişir. Gelişim sürecinde ise yetişkinlerin ve akranların farklı rolleri vardır ancak akranla kurulan etkileşim iş birliğine dayalı olduğundan çok daha ön plandadır. Piaget, öz denetimin gelişiminde akran etkileşiminin üzerinde durur (Piaget 1959, 1964, 1968' den akt; Fox ve Riconscente, 2008).

Sosyal Bilişsel Kuram'ın benlik düzenlemesini sıkça ele aldığını ve kuramın öncüsü Bandura' nın birçok araştırmasının ana konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bandura (1991); insan duygu, düşünce, davranış ve motivasyonunun sadece dış kaynaklarla şekillenmediğini; kişinin sosyal etkenlerle şekillenen benlik düzenleme sürecinin de etkili olduğunu vurgulamıştır. Bandura, benlik düzenlemeyi kişinin kendi davranışının nedenlerini ve sonuçlarını izlemesi, kişisel standartları ve çevresel koşullara ilişkin davranışını yargulaması ve duygusal açıdan kendini değerlendirmesi gibi bazı bilişsel işlevleri içeren çok yönlü bir durum olarak açıklamıştır. Bir diğer sosyal bilişsel kuramcı Zimmerman (2000), sosyal bilişsel açıdan benlik düzenlemeyi kişisel hedeflere ulaşmak için planlı, döngüsel ve kendiliğinden olan eylemler olarak tanımlamıştır. Döngüsel olmasını önceki performans geri bildirimlerinin sonraki performansta kullanılması olarak açıklamıştır. Öz denetim döngüsünü öngörü, performans ve öz yansıtma olarak 3 aşamaya ayıran Zimmerman (2000) davranış, çevre ve kişi etkileşimi doğrultusunda davranışsal

benlik düzenleme, çevresel benlik düzenleme ve örtülü benlik düzenleme olmak üzere üçlü bir benlik düzenleme yapısı tanımlamıştır (Zimmerman, 1989). Ayrıca sosyal bilişsel kuramcılara göre bu denetim mekanizmasında öz-yeterlilik oldukça önemlidir (Bandura, 1991; Bandura, Caprara, Barbaranelli, Gerbino ve Pastorelli 2003; Zimmerman, 1989; Zimmerman, 2000). Öz-yeterlilik, kişinin hedeflenen bir davranışı yapabilmek ya da bir işi başarmak noktasındaki kendi kapasitesine ilişkin inançlarıdır (Bandura, 1994, 1997; Zimmerman, 2000). Kişisel yeterlilik beklentilerinin oluşmasında etkili olan öz-yeterlilik (Bandura, 1978; Bandura, 1983) sayesinde insanlar sahip oldukları bilgi kaynaklarını işler, düzenler, bir araya getirir ve bu doğrultuda hangi davranışa ne kadar çaba harcayacağını belirler (Bandura, 1977). Bandura'ya (1995) göre öz-yeterlilik, kişinin karşılaşılabileceği durumlarda gereken davranışı düzenleyip gerçekleştirebileceğine olan inanç ile nitelenir. Sahip olduğu mekanizmalar ile davranış kontrolü sağlayan birey için bu inanç; düşünme, hissetme, kendini motive etme ve davranış biçimini belirlemede kritik öneme sahiptir.

Zihinsel süreci bilgisayar metaforu ile açıklayan bilgi işleme bakış açısına göre insanlar bilgi işlemcileridir (Mayer, 1996). Küçük yaşlarda bilgileri kodlar, düzenler ve işlemlerinde geri bildirimleri kullanır; etkileşimlerle git gide daha organize bir bilişsel sürece sahip olur. Bu yaklaşım, benlik düzenleme süreçlerini insanların kendi kendine düzenlediklerini kabul eder (Bronson, 2019). Bilgi işleme, benlik düzenlemeye önemli katkılar sağlasa da bireysel farklılıkları açıklamak yönünden sınırlıdır (Hoyle, 2010).

Vygotsky'e göre ise benlik düzenleme kavramı dikkat, düşünce ve eylemlerin istemli kontrol biçimini almasıdır. Öz denetim gelişiminde yetişkinler ve okul etkilidir. Temelde sosyal etkileşim dil aracılığı ile sağlanır ve dil temelli sosyal etkileşimin içselleştirilmesi ile öz denetim de gelişim gösterir. Yani *dil* öz denetimin gelişmesinde çok önemlidir. Bununla birlikte oyun da bu gelişimde etkindir (Fox ve Riconscente, 2008).

Benlik Düzenlemenin Gelişimi için Önemli Etkenler

Benlik düzenlemenin gelişiminde ilk olarak kalıtsal özelliklerin etkili olduğu yapılan ikiz çalışmaları ile gösterilmiştir. 12 ve 14 yaşındaki ikizlerle yürütülen boylamsal bir çalışmada genetik etmenlerin her iki yaşta da benlik düzenlemeyi etkilediği görülmüştür (Anokhin, Golosheykin, Grant ve Heath, 2011). İkizlerle yürütülen başka bir araştırmada da genetik etmenlerin düşük benlik düzenleme becerisindeki varyansı yüzde 52 ile 64 arasında açıkladığı bulunmuştur (Beaver, Wright, DeLisi ve Vaughn, 2008). Bununla birlikte benlik düzenlemenin biyolojik yönü çevresel etmenler kadar araştırılmamıştır.

Çocuk, benlik düzenleme kapasitesine biyolojik olarak sahip olsa bile benlik düzenleme becerisinin gelişiminin hızla devam ettiği unutulmamalıdır. Çocuğun toplumsal yaşamındaki sosyal ilişkilerini düzenlemesinde ve gelişimi boyunca devam eden öğrenme süreçlerinde kilit rol alan bu beceri, erken çocuklukta desteklenmelidir. Bu minvalde, benlik düzenlemenin gelişiminde sosyal etkileşim önemlidir (Orange, 1999). Çocuk ilk eğitimini aileden alır ve ilk sosyal ağı da ailesidir. Bu bakımdan da ebeveynler çocuğa doğru rol model olarak benlik düzenlemesinin gelişimine olumlu katkı sağlamalıdır (Astarlar, 2019). Rol model olmada ebeveynlerin çocukları ile kurduğu iletişimin kalitesi ve ebeveyn tutumu gibi etkenler de etkili görünmektedir. Moilanen, Padilla-Walker ve Blaacker'ın (2018) ergenler ve ebeveynleri ile yaptıkları araştırmada olumlu duygular ve olumlu iletişim gibi unsurlarla ilişkili olan düzenleyici destekleyici ebeveynliğin benlik düzenleme ile ilişkili olabileceğini bulmuştur. Başka bir araştırmada ise otoriter ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumları ile benlik düzenleme arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Temiz, 2019). Uykan

ve Akkaynak (2019) da otoriter ebeveynliğin arttıkça benlik düzenleme becerisinin azaldığına ilişkin sonuçlar bildirmektedir. Bununla uyumlu olarak demokratik ebeveynlik arttıkça benlik düzenlemenin artıyor olması çalışmanın bir diğer sonucudur. Hatta daha kapsamlı düşünüldüğünde ebeveyn-çocuk ilişki kalitesi, benlik düzenleme ve obeziteyi önleme ile ilgili olan bir derlemede, olumlu ebeveyn-çocuk ilişkilerinin çocukluk obezitesinde önleyici olabileceği belirtilmiş ve benlik düzenleme becerisi düşük çocukların aşırı obez ve kilolu olabileceğine işaret edilmiştir (Anderson ve Keim, 2016).

Benlik düzenlemenin alt boyutları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmalar, güvenli bağlanmaya sahip çocukların güvensiz bağlanmaya sahip olanlara göre daha etkili benlik düzenleme becerilerini kullandığına işaret etmektedir (Bayındır ve Ural, 2019; Baysal ve Özgenel, 2019). Anne baba tutumları ve bağlanma stili ile ilgili önerilen bir modelde (Zeinali, Sharifi, Enayati, Asgari ve Pasha, 2011) otoriter ve ihmalkâr ebeveynlik tutumu güvensiz bağlanma ve düşük benlik düzenleme ile eşleştirilirken demokratik ve izin verici ebeveyn tutumu güvenli bağlanma ve yüksek benlik düzenleme ile eşleştirilmiştir. Ayrıca düşük benlik düzenlemenin daha fazla bağımlılık yapıcı madde kullanımına neden olacağı varsayılmış ve araştırma neticesinde model doğrulanmıştır.

Mizaç ve benlik düzenleme becerisi karşılıklı olarak birbirini etkiler. Ebeveynlerin de çocuklarına karşı kullandığı tutum zor mizaçla ilişkili olan düşük benlik düzenleme becerisine karşı koruyucu bir etkidir (Wills, DuHamel ve Vaccaro, 1995). Duygusal gibi mizaç örüntülerinin gelişimi benlik düzenleme becerisinden etkilenir (Denissen, van Aken, Penke ve Wood, 2013; Chen ve Schmidt, 2015). Düşük düzeyde duygusal tepkisellik, canlılık, daha fazla dayanıklılık gibi olumlu mizaç özelliklerine sahip kişiler benlik düzenleme becerilerini etkili kullanır (Nečka, Korona-Golec, Hlawacz, Nowak ve Gruszka-Gosiewska, 2019). Duygusal dengesizlik ise düşük benlik düzenleme ile ilişkilidir (Bukhtawer, Muhammad ve Iqbal, 2014). Daha yüksek benlik düzenleme becerisi duygusal mizacın bir yönü olarak duygu deneyimine ve duygu ifade edebilmeye katkı sağlar (Kim ve Kochanska, 2012).

Benlik düzenlemenin gelişiminde etkili olan başka bir etken ise dil becerileridir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada da okul öncesi çocukların benlik düzenleme becerilerinin alıcı ve ifade edici dil beceri puanlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir (Karakurt, 2019). Frick, Forslund ve Brocki’nin (2019) 4 yaşına kadar olan çocuklarla yürüttükleri boylamsal çalışmada da benlik düzenlemenin gelişiminde anne duyarlılığının ve alıcı dilin önemli olabileceğine dair sonuçlara ulaşmışlardır. Bu bulgular Vygotsky bakış açısına da destek olarak yorumlanabilir.

Benlik düzenleme gelişiminde çocuğa fırsatlar sunan diğer bir etken ise oyundur. Oyun oynamak, çocukluk hayatının ayrılmaz bir bütünüdür ve farklı gelişim alanlarında olumlu etkiler yarattığı kabul görmektedir. Çocuk, oyun oynarken farklı yaşam rollerini ve becerilerini deneme imkânı yakalar. Ayrıca odaklanma, seçim yapma, planlama, etkinliği başlatma ve durdurma gibi değişik düzenleme mekanizmalarını barındırması yönüyle oyun düzenleyici bir işleve sahiptir ve benlik düzenleme gibi temel kapasitelerin gelişiminde etkilidir (Foley, 2017). Bu açıklamaya paralel olarak Whitebread, Coltman, Jameson ve Lander (2009) da süreci çocuğun kontrol ettiği ve seçimleri çocuğun yaptığı oyun oynamanın planlı öğrenme, problem çözebilme ve yaratıcılık içeren akademik becerilerin gelişiminde önemli olan üst bilişsel gelişim ve benlik düzenleme gelişiminde etkili olduğunu belirtmişlerdir. 25 Yeni Zelandalı okul öncesi eğitim alan zor çocuk (ebeveynleri tarafından

yönetme bakımından zor olarak nitelendirilen yani benlik düzenlemesi düşük çocuklar) ve ailelerinin katılımı ile yürütülen bir çalışmada dikkat, davranış, dürtü ve duygu kontrolü için oyunlar içeren bir müdahale programı 5 haftalık süre boyunca uygulanmış ve aileler günlük olarak belirli oyunları çocukları ile oynamışlardır. Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler, çocukların benlik düzenlemesinde gelişme olduğunu göstermiştir (Healey ve Halperin, 2015). Türkiye’de 149 çocuk ile yapılan başka bir araştırmada ise akran ile oynanan oyunun benlik düzenleme ve matematik becerisini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır (İvrendi, 2016).

Savina’ya göre (2014) oyun oynamak, çocukların benlik düzenleme becerisine şu şekillerde katkı sağlar:

- Çocuk, oyunda uyması gereken kurallar ile yaşamdaki kurallara da uymayı öğrenir ve bu sayede dürtüsel davranışlarını engeller.
- Çocuk, oyun oynarken aynı zamanda özgürdür; oyunu dilediği gibi düzenler, bu sayede kendi davranışlarını yönlendirmeyi öğrenir.
- Oyun oynamak, içten denetimli davranış oluşumunda etkilidir.
- Oyun esnasında çocuk sürekli konuşma halindedir, bu sözel etkinlik benlik düzenlemeye katkı sağlar.

Başlı başına akranlarla kurulan ilişkilerin çocuk benlik düzenleme becerisini desteklediği söylenebilir. Anaokuluna devam eden çocuklarla yürütülen ve benlik düzenleme becerileri ile akran ilişkileri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma sonuçları davranış düzenleme puanı arttıkça sosyallik puanının da arttığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle benlik düzenleme becerileri ile akran ilişkileri arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur (Pazarbaşı ve Cantez, 2019). Bu minvalde dikkate alınacak bir diğer bulgu da benlik düzenleme becerisi arttıkça akran zorbalığına maruz kalmanın azalmasıdır (İleri, 2019).

Benlik düzenlemenin gelişiminde cinsiyetin rolü de araştırmalara konu olmuştur ancak alan yazında bu konudaki bulgular tartışmalıdır. Bazı çalışmalar kızların benlik düzenleme becerisini erkeklere göre yüksek olarak bildirirken (Atmaca, 2019; Dağgül, 2016; Kochanska, Coy ve Murray, 2001; Tuzcuoğlu, Efe-Azkeskin, İlçi-Küsmüş ve Cengiz, 2019) erkeklerin benlik düzenleme becerisinin daha yüksek bulunduğu çalışmalar da mevcuttur (Kara, 2014). Bazı araştırmalar ise anlamlı bir fark olmadığını bildirmektedir (Mercan, 2019; Temiz, 2019; Uykan ve Akkaynak, 2019).

Çocuklarda Benlik Düzenlemenin Sonuçları

Benlik düzenleme becerisi insan hayatının birçok alanını doğrudan etkiler. Öyle ki Zimmerman (2000) bu beceriyi insanın sahip olduğu en önemli nitelik olarak görmektedir. Bu becerinin gelişiminde çocukluk dönemi kritik olduğundan okul öncesi çocuklarla yapılmış olan çalışmalar oldukça fazladır ve birçok araştırma tarafından bu becerisi yüksek olan çocuklar olumlu özelliklerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin yukarıda değinilen marşmelov testinde başarılı olan yani hazzı erteleyebilen çocuklar boylamsal çalışmalardan elde edilen bulgulara göre birçok alanda daha olumlu sonuçlar elde etmektedirler (Mischel ve ark., 1988; Mischel ve Ark., 1989; Rawn ve Vohs, 2006).

Benlik düzenleme becerisi yüksek olan çocuklar davranışlarının sorumluluğunu alabilirler. Düşük benlik düzenleme becerisine sahip çocuklar ise okulda ve sosyal

yaşantısında yetersizlik duygusu ile birlikte bazı sorunlarla karşılaşabilirler (Atmaca, 2019). Ayrıca bu çocuklar, davranış problemleri göstermeye yatkındır çünkü çocuklukta benlik düzenleme becerisi ile bir takım davranış sorunları arasında ilişki vardır (Tozduman-Yaralı ve Güngör-Aytar, 2017). Yine ergenlik dönemindeki problemlerli davranışlar da çocuklukta benlik düzenleme ile ilişkilidir (Sohn, Buchanan, Heo ve Lee, 2019).

Sosyal yaşantı kadar akademik yaşantıda da benlik düzenleme becerisi oldukça kritiktir. Çocuklukta sağlıklı bir benlik düzenleme edinmenin erken yaşlardan itibaren sosyal ve akademik birçok olumlu özelliği öngördüğü ve bu anlamda sağlıklı bir gelişim sürecinin habercisi olduğu bilinmektedir (McClelland ve Cameron, 2011). Benlik düzenleme, erken dönemdeki okula hazır bulunuşluk (Adagideli, 2018; Bayındır ve Biber, 2019; Schmitt, McClelland, Tominey ve Acock, 2015; Tekin, 2018; Ursache, Blair ve Raver, 2012; Willis ve Dinehart, 2014) ve uzun vadede çocuğun akademik başarısında etkili olmaktadır (Gestsdottir ve ark., 2014; McClelland ve Wanless, 2012; Sop, 2016). Yüksek benlik düzenleme becerisi olan çocukların akademik benlik saygısı (Mercan, 2019), okula uyum becerileri (Şepitci-Sarıbaş ve Gültekin-Akduman, 2019) ve akademik öz-yeterlilikleri (Aldan-Karademir, Deveci ve Çaylı, 2018) de yüksektir. Örneğin Türkiye’de 4. sınıf öğrencileri ile yürütülen bir araştırmada benlik düzenleme ve matematik başarısı arasında ilişki bulunmuştur (Demir ve Budak, 2016). Akademik başarıda etkili olan okul olgunluğunun da benlik düzenleme ile ilişkili olduğu bildirilmektedir (Şamlı, 2019). 16-18 yaş arası ergenlerle yapılan bir çalışmada (Napolitano, Hoff, Ming, Tu ve Rounds, 2020) yüksek benlik düzenleme becerisi olan ergenlerin gelecekteki kariyerlerini veya öncelikli seçecekleri meslekleri bildirme oranı daha yüksek bulunmuştur. Araştırmacılara göre kariyer gelişimi uzun dönemli hedef belirleme ve motivasyon gerektiren bir süreçle ilgili olduğundan bunu benlik düzenleme becerisi yüksek olan ergenler başarabilir ve ergenlik kariyer planlama basamağında kritik bir dönemdir. Okul hayatında olduğu gibi iş hayatında da benlik düzenleme becerisi etkindir. Benlik düzenleme meslekteki mevkiyi ve maaşı yordar (Converse, Pathak, DePaul-Haddock, Gotlib ve Merbedone, 2012). Hatta iş arama davranışının altında yatan motivasyonel süreç de benlik düzenleme ile ilişkilidir (Liu, Wang, Liao ve Shi, 2014; Kanfer, Wanberg ve Kantrowitz, 2001).

Benlik düzenleme becerisi yüksek olan çocukların kendilerine ilişkin daha olumlu düşüncelere yani olumlu benlik algısına sahip oldukları görülmektedir (Tuzcuoğlu ve ark., 2019). Düşük benlik düzenlemesinin problemlerli internet kullanımı (Alçay, 2019), akıllı telefon bağımlılığı (Mazılı, 2019) yüksek sınav kaygısı (Özen, 2016), düşük öz-yeterlilik (Hossein-Ziyae-Sabonchi, 2019), sosyal medya bağımlılığı (Selçuk, 2019) gibi bir dizi olumsuz sonuçla ilişkili olduğu da araştırmalarla desteklenmiştir. Genç yetişkinlikte ve gençlerde ölüm ve yaralanmalara yol açan birçok riskli davranış da benlik düzenleme ile ilişkilidir (Zimmerman, 2000). Benlik düzenleme becerisi gelişmiş insanların, sigara içme, yeme problemleri, aile içi şiddet, suça karışma gibi istenmeyen davranışları gösterme olasılıkları düşüktür (Baumeister, 2018). Ayrıca, benlik düzenleme romantik ilişkilerde gerekli olan fedakârlık gösterebilme becerisinde de etkilidir (Bunt ve Hazelwood, 2017). Yüksek benlik düzenleme becerisine sahip kişiler romantik ilişkilerinde kişisel çıkarlarına göre hareket etme eğiliminde olmadıklarından benlik düzenleme becerisi sağlıklı ve uzun vadeli ilişkilere sahip olmada önemli bir rol oynar (Hofmann, Finkel ve Fitzsimons, 2015).

Benlik Tükenmesi

Benlik düzenleme bir güce ya da kaynağa dayanan bir etkinlik midir, bir bilişsel süreç midir yoksa bir yetenek mi? Bu sorular aslında bu alandaki temel üç farklı yaklaşımı yansıtmaktadır. Hangisinin doğru olduğu üzerine eğilen araştırmalar ise ardıl benlik düzenleme etkinliklerindeki performans değişimi üzerinden sonuca varmaya çalışmaktadırlar. Eğer bu bir bilişsel süreç ise arka arkaya yapılan iki öz denetim girişiminde artan bir performans olmalıdır zira zihin önceki görevde hazırlanmıştır ve bir takım bilişsel modüller erişilebilir hale gelmiştir. Eğer bir beceri ise bir görevden diğerine hızlı bir değişim olmayacağından performans aynı kalmalıdır. Zira becerilerin gelişimi daha uzun soluklu etkinliklere dayalıdır. Eğer bir güç ya da kaynak söz konusu ise bu tükenebilir bir şeydir ve bir performanstan diğerine bir azalma gözlenmelidir. Konu hakkında yapılan çalışmalar da tam olarak bu üçüncü yaklaşımı desteklemekte görünmektedir (Baumeister, 2003).

Benlik düzenlemenin neredeyse hayatımızın her alanında etkin olması araştırmacıları bu özellik ile ilgili farklı konuların açığa kavuşması için çalışmaya itmiştir. Benlik düzenlemeye ilişkin en temel ilgi odaklarından biri de benlik düzenleme başarısızlıkları ve benlik düzenleme kapasitesinin geliştirilip geliştirilemeyeceği üzerinedir. Bu noktada en bilinen yaklaşım ise tüm benlik düzenleme etkinliklerinin ortak sınırlı bir kaynağa dayandığı ve bu kaynağın geçici olarak tükenebileceği yani bir ego tükenmesi durumu yaşanabileceği varsayımına dayanan benlik düzenleme gücü (a strength model of self-regulation) ya da sınırlı kaynak modelidir (Baumeister, Bratslavsky, Muraven ve Tice, 1998; Baumeister ve Heatherton, 1996; Baumeister ve ark., 2007).

Görünüşte birbiri ile alakasız olan benlik düzenleme eylemlerinin ortak bir kaynağa bağlı olduğu ve bu kaynağın da sınırlı olduğu ve benlik düzenlemenin farklı eylemlerde kullanılması ile kaynakta tükenme olacağı tezi 1990'lı yıllarda Baumeister ve arkadaşları tarafından gündeme gelmiştir (Baumeister ve ark., 1998; Baumeister ve Heatherton, 1996; Baumeister ve ark., 2007). Baumeister ve arkadaşlarının yaptığı deneyde (1998) çikolata yerine turp yiyen katılımcılar sonrasında sinir bozucu bir bulmaca görevinde çabuk pes etmiştir. Çikolataya direnme ve onu izleyen benlik düzenleme gerektiren bulmaca görevinin birbirini etkiliyor gibi görünmesi, durumun ortak bir kaynak ile ilgili olabileceğini düşündürmüştür. Onlara göre benlik, bir güç ya da enerjiye bağlı olarak işlev görür ve ilk benlik düzenleme gerektiren eylemde bu güç ya da enerjinin kullanılması sınırlı olan kaynağın bir kısmını tüketir ve bireyin sonraki benlik düzenleme performansında düşüş gözlenir (Muraven, Tice, Baumeister, 1998; Baumeister, 2002, 2003). Sınırlı olan benlik kaynağının tükenmesi ilgili yazında *benlik kaynaklarında tükenme* olarak yerini almıştır. Bahsedilen bu tükenme korkunç boyutta bir tükenme değildir, benlik bir taraftan kaynaklarını korur; yani çok önemli bir durum olmadıkça gerçek bir tükenme olmaz ama çok önemli bir durum varsa kaynaklarını daha fazla tüketir (Baumeister, 2002) ve yaşanan tükenme de geçici bir süreçtir (Baumeister, Gailliot, DeWall ve Oaten, 2006). Ayrıca sınırlı olan benlik düzenleme kapasitesi artırılabilir veya azaltılabilir (Baumeister ve Heatherton, 1996). Bu anlamda zaman içinde geliştirilebilir bir beceri olarak dile getirmek de tümüyle yanlış görünmemektedir.

Baumeister ve arkadaşları sınırlı benlik kaynağının artırılması veya azaltılabilmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için kas metaforunu kullanmışlardır (Baumeister, 2003; Baumeister ve ark., 2006; Baumeister ve ark., 2007). Egzersiz yapmak kasın gelişmişliğine göre belirli bir zaman sonra kası yorar ve performansta bir bozulma meydana gelir. Benlik kaynakları bir

kasa benzetildiğinde de benlik tükenmesi olarak karşımıza çıkan durum budur. Benlik düzenleme gerektiren bir alanda güç tüketildiğinde sonraki eylem de buna bağlı olarak değişir. Yorgunluk, aşırı çaba gösterme ve stres gibi etkenler de kaynağın tükenmesinde etkilidir (Baumeister ve Heatherton, 1996). Kasın gelişmişliği ise düzenli egzersize bağlıdır, düzenli egzersizle kaslar güçlenir. Tıpkı bunun gibi benlik kaynakları da zamanla geliştirilebilir (Baumeister, 2003).

Baumeister ve arkadaşları başta glikozun benlik kaynağının önemli bir bileşeni olduğunu iddia etmişlerdir. Birçok davranışın benlik düzenleme ile şekillendiğini ve benlik düzenlemenin de kandaki glikozu kullandığını varsaymışlardır (Gailliot ve ark., 2007; Gailliot ve Baumeister, 2007). Baumeister'in öğrencisi Gailliot ve arkadaşlarının (2007) yaptığı deneysel çalışmada katılımcıların benlik düzenleme sonrasında kandaki glikoz seviyelerinin düştüğü ve beraberinde benlik düzenleme becerilerinde de düşüş olduğu gözlenmiştir. Sonrasında ise katılımcılara glikozlu içecek verilmiş ve verilen görevde benlik düzenleme becerisinde artış olmuştur. Ancak bu konu tartışmalıdır ve sorgulanmıştır. Nitekim bazı araştırmalara göre kandaki glikoz seviyesi ve benlik düzenleme arasında ilişki yoktur (Dang, 2016; Lange ve Eggert, 2014; Lange, Seer, Rapior, Rose ve Eggert, 2014; Lange, 2015; Molden ve ark., 2012; Zahn, Tug, Wenzel, Simon ve Kubiak, 2016). Baumeister da kitabının önsözünde çalışmalarda olan tutarsızlıklar nedeniyle artık glikozun benlik düzenleme üzerindeki etkisine inanmadıklarını belirtmiştir (Baumeister, 2018).

Diğer yandan benlik tükenmesi yaklaşımını gözden geçirmeye teşvik eden araştırmalara da rastlanmaktadır (bkz. Inzlicht ve Schmeichel, 2012). Baumeister ve Vohs (2007), kişinin bir hedefe yönelik olan benlik düzenleme becerisini kullanmada sahip olduğu enerjiyi belirlediği hedefe yönlendirebilmesinin motivasyon gerektirdiğini; ayrıca motivasyonun, benlik kaynaklarındaki tükenmeyi geçici olarak telafi edebileceğini belirtmişlerdir. Yeterince motive olan bireylerin benlik tükenmesinin etkisini telafi edebilmesini (Muraven ve Slessareva, 2003) Inzlicht ve Schmeichel (2012) sözü edilen tükenmenin bir kaynak eksikliğinin değil, motivasyon eksikliğinin sonucu olarak yorumlamaktadırlar. Ayrıca, yorgunluk gibi benlik düzenleme becerisini olumsuz etkileyen durumlarda kişinin yüksek motivasyonu, tükenmede benlik kaynaklarını korur. Benlik kaynakları tükendiğinde motivasyon yeterli durumda değildir bu yüzden tükenme durumundaki kişilerde içsel eğilimler ve güdüler daha net gözlenir ve daha büyük davranışsal farklılıklar oluşur. Benlik tükenmesi durumunda sıkı kontrol altındaki dürtülerin önündeki engeller güçsüzleşir ve bunun sonucunda istenmeyen davranışlar ortaya çıkabilir (Baumeister ve ark., 2006). Yani öz denetim sıklıkla toplumun onayladığı ortak kabule göre davranmayı sağladığından herkes görece benzer davranışlar sergilerken ego tükenmesi öz denetimi azaltarak toplumun onaylamadığı dürtü ve arzuların üzerindeki baskıyı kaldırır ve bireysel farklılıklar görülebilir olmaya başlar.

Tice, Baumeister, Shmueli ve Muraven (2007), benlik tükenmesine karşı koruyucu olabilecek başka bir etken olarak duygu durumuna dikkat çekmektedirler. Yapmış oldukları çalışmada, benlik düzenleme gerektiren dört ayrı tükenme durumunun ardından katılımcıların bir kısmında olumlu duygulanım oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun için komik bir video veya sürpriz hediye sunma gibi farklı durumlardan faydalanmışlardır. Sonrasında birinci benlik düzenleme durumundan ilgisiz olan benlik düzenleme isteyen başka bir görev tüm katılımcılara verilmiştir. Dört farklı tükenme durumunda da iki görev arasında olumlu duygulanım oluşturulan katılımcıların oluşturulmayanlara göre ikinci

görevde daha başarılı oldukları görülmüştür. Araştırmacılar, duygu durumunun benlik kaynaklarını yenilemekten ziyade benlik tükenmesine karşı bir güçlendirici olabileceğini belirtmişlerdir. Başka bir çalışmada ise duygu kontrolünde öze yansıtılmış motivasyona sahip bireyler, benlik tükenmesine karşı daha dirençli bulunmuştur (Helvacı, 2010).

Bahsedilen tüm bu benlik tükenmesinin etkisini azaltan motivasyon ya da duygu durum gibi bir takım düzenleyici ya da aracı değişkenlerin varlığı ile aradaki çatışmayı gidermek için Inzlicht ve Schmeichel (2012) süreç modelini önermişlerdir. Modele göre birinci zamandaki öz denetim çabasının ikinci zamandaki çabayı azaltmasının nedeni birinci zamanda motivasyonda meydana gelen değişikliğe bağlı olarak ikinci zamanda dikkatte meydana gelen değişikliklerdir. Buna göre toplumsal doğrular ya da yapılması gereken doğrultusunda dürtülerini bastıran biri için motivasyonda bir değişiklik olur ve dürtülerin tatminine doğru bir kayma oluşur. Buna bağlı olarak ikinci zamanda dürtülerin bastırılması ipuçlarından çok içsel tatmin ve ödül ipuçlarına doğru dikkatte bir kayma meydana gelir. Inzlicht, Schmeichel ve Macrae (2014) bu doğrultuda benlik tükenmesinin motivasyon, dikkat ve duygudaki değişimlerle yönetilebileceğini vurgulamışlardır. Ona göre benlik düzenlemede kişinin başarısız olmasının nedeni göreve verilen öncelikle ilgili bir durumdur. İstenmeyen ve olumsuz olarak nitelendirilen hedefteki motivasyon “yapılması gereken” değil de “istenilen” olarak yenilendiğinde dikkat ve duyguda da değişim beraberinde gelecektir. Bu sayede bireyin göreve yönelik çabası da artacak ve tükenme de ortadan kalkacaktır.

Çocuklarda Benlik Kaynaklarında Tükenmenin Sonuçları

Benlik düzenleme becerisinin düşük olması, birey ve toplum için birçok olumsuzluk doğurur. Benlik kaynaklarında tükenme olması ise benlik düzenleme becerisi kullanmayı gerektiren başka alanları da olumsuz etkileyeceğinden farklı sorunların nedeni olabilir. Benlik kaynaklarında tükenme, bilişsel performansta azalma, daha fazla kaygı, daha az keyif alma, bilişsel görevlerde erken pes etme (Gissubel, Beiramar ve Freire, 2018) yalancılığı algılamada bozulma (Reinhard, Scharmach ve Stahlberg, 2013), hedefe bağlılığın azalması (Wang, Tao, Fan, Gao ve Wei, 2015), düşük öz-yeterlilik (Chow, Hui ve Lau, 2015) gibi birçok bilişsel, duygusal, davranışsal ya da motivasyonel sorunla ilişkilidir.

Bu alandaki çalışmalar sıklıkla ergen ya da genç yetişkin yaş aralığındaki üniversite öğrencileri ile yürütülmektedir. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular benlik düzenleme ile riskli davranışlarda bulunma arasında ilişki olduğu yönündedir (Örn. Magar, Phillips ve Hosie, 2008). Fischer, Kastenmüller ve Asal (2012) benlik düzenleme kaynaklarının risk alma üzerine olan etkisini incelemek için yaptıkları çalışmada benlik tükenmesi durumundaki katılımcıların daha yüksek düzeyde heyecan arayışına sahip olduklarını ve yapılan sürüş testinde daha fazla riskli araba kullanımına eğilim gösterdiklerini, bilişsel olarak yorgun hissettiklerini ve bundan dolayı da riskli davranışta bulunma olasılıklarının yüksek olduğunu bulmuşlardır. Risk alma davranışında kullanılan bilgisayar simülasyonu olan Balon Analog Risk Testinin kullanıldığı bir başka çalışmada ise önceki benlik düzenleme, sonraki benlik düzenleme gerektiren eylemde geçici olarak performansı azaltmış ve risk alma davranışı artmıştır (Freeman ve Muraven, 2010). Bunun yanında risk alma ile ilişkilendirilen bir faktör de dopamin seviyesidir. (Kohno ve ark., 2015). Dopamin ve benlik tükenme arasındaki ilişkiyi konu alan bir araştırma orta seviyede dopaminin benlik tükenme etkisi karşısında koruyucu olabileceğini bildirmiştir (Dang, Xiao, Liu, Jiang ve Mao, 2016).

Bir başkasının bakışından bir durumu anlayabilme yetisi olan bakış açısı alma gibi toplum açısından faydalı davranışlar benlik düzenleme kaynağında tükenme varsa daha az gözlenir. Fennis (2011) yaptığı çalışmada bakış açısı alabilenlerin yardım etmeye daha istekli olduğunu ve yardım etmeye daha fazla zaman ayırdığını göstermiştir. Ancak bu durum benlik kaynakları yeterli olduğunda ortaya çıkmıştır. Toplum yanlısı davranışlar da benlik tükenmesi durumunda azalmaktadır. Bir araştırmada katılımcılar kendilerinin yararına ve başkalarının yararına olan durumlarla ilgili bir ikilemde bırakılmıştır. Benlik tükenmesi durumu toplum yanlısı davranışlara karşı tutumda bir azaltma oluşturmamış ancak başkalarına yardım etme sırasında kişisel isteklerini bastırma yeteneğini bozmuş ve toplum yanlısı davranış da azalmıştır (Osgood ve Muraven, 2015).

Benlik düzenleme ile ilişkili konulardan birisi de saldırganlıktır (Denson, DeWall ve Finkel, 2012). Bu beceri depresyon, anksiyete, sosyal kaygı, somatik şikayetler ve travma sonrası stres gibi içselleştirilmiş ve dikkat sorunları hiperaktivite, öfke kontrol sorunları, saldırganlık, karşıt olma bozukluğu, antisosyal davranışlar gibi dışsallaştırılmış davranış problemleri (Doan, Fuller-Rowell ve Evans, 2012; Flores, Caqueo-Urizar, Ramírez, Arancio ve Cofré, 2020) saldırgan gençlerde uyum sorunları üzerinde (White, Jarrett ve Ollendick, 2013) etkilidir. Bir çalışma sonucunda katılımcılar hakarete uğradıklarında ve benlik kaynaklarında tükenme durumunda saldırgan davranışlarda artış görülmüştür. Araştırmacılara göre çalışmadaki tükenme saldırganlıkla ilgili yeni bir dürtü oluşturmaz ancak kişide hâlihazırda bulunan ve sosyal normlar tarafından idare edilen saldırganlıkla ilgili dürtülerinin önündeki setleri kaldırır ve saldırganca davranış ortaya çıkar. Çalışmanın başka bir sonucuna göre ise benlik düzenleme becerisi düşük olanların yüksek olanlara göre saldırgan tepki verme niyetini daha çok belirtmiş olmalarıdır (DeWall, Baumeister, Stillman ve Gailliot, 2007). Üç deney tasarımı ile benlik tükenmesinin saldırganlığa etkisinin incelendiği bir başka çalışmada da tüm deneylerin sonucunda benlik tükenmesi durumundaki katılımcılar, kontrol koşulundakilere göre eleştirel ve aşağılayıcı konuşmaya karşı daha saldırgan davranmışlardır (Stucke ve Baumeister, 2006).

Diğer yandan alan yazınında benlik tükenmesinin çocuklardaki etkileri ile ilgili yürütülen araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Bununla birlikte bu az sayıdaki çalışmalardan elde edilen bulgular da gelişimsel süreci doğrular nitelikte yetişkin örneklemelerden elde edilenlerle benzer sonuçlar bildirmektedir. Örneğin, Gunzerhouser ve von Suchodoletz (2014) okul öncesi çocuklar ile yürüttüğü çalışmalarında duygusal tepkileri bastırmanın benlik düzenleme kaynakları (tükenme) ve sözel bilgi (müdahale) üzerindeki bilişsel sonuçlarına odaklanmışlardır. Katılımcı çocuklara üzücü ve komik sahneleri olan bir film izletilmiş, ardından deney grubuna duygu düzenleme talimatları verilerek duygularını bastırmaları istenmiştir. Araştırmanın sonucunda duygularını bastıran deney grubundaki çocukların kontrol grubundaki çocuklara göre sonraki benlik düzenleme görevinde daha düşük performans gösterdiği ortaya çıkmış yani benlik kaynaklarında tükenme görülmüştür. Ancak sözel bellekte herhangi bir bozulma oluşmamıştır.

Oeri ve Roeberts'in (2020) deneysel araştırmalarında yaklaşık 5 yaşındaki anaokulu çocuklarında hayal kırıklığının ego tükenmesi üzerindeki etkileri bilişsel performans ve davranışsal tepkilere göre incelenmiştir. Çocukların bir kısmına 4 oyuncak gösterilmiş, çocuklar bunları sıralamış, en çok beğendiklerini ve en az beğendiklerini göstermişlerdir. Ardından bir labirent bulmacası verilmiştir. Çözdükten sonra 4 karttan biri seçtirilmiş ve kartta çıkan oyuncak çocuğa verilmiştir. Hileli bir şekilde çocuğun en az istediği oyuncak

verilerek hayal kırıklığı oluşturulmuştur. İstemediği oyuncacı alan çocuğun sözel veya davranışsal tepkilerine bakılmıştır. Kontrol grubundaki çocuklar ise 4 tane zarı büyükten küçüğe dizmiş ardından aynı labirent bulmacasını çözmüştür. İstemediği oyuncacı alan çocuklardan olumlu duygu ifade edenlerin (yani hayal kırıklıklarını bastırmanın) bilişsel beceri gerektiren görevdeki performansında bozulma olurken, olumsuz duygu ifade eden veya tepki göstermeyen çocukların görev performansında herhangi bir bozulma görülmemiştir. Araştırmacılara göre hayal kırıklığını olumlu duygular ile bastırmaya çalışmak Gunzerhouser ve von Suchodoletz'in çalışmasındaki (2014) gibi duyguları bastırmanın bir sonucu olarak performansta düşüşle sonuçlanmıştır.

Bulunulan toplumda farklı ırktan olma nedeniyle olumsuz davranışlara maruz kalma birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de artan sorunlardan birisidir. Özellikle Türkiye'de Suriyeli çocuklar Türk öğrenciler tarafından dışlanma, dalga geçme, lakap takma gibi farklı davranışlarla karşılaşmakta ve bu okul iklimine olumsuz yansımaktadır (Altıntaş, 2018; Yüce, 2018). Ayrıca dışlanma sadece dışlanan bireyi değil dışlayan kişiyi de etkiler. Ciarocco, Sommer ve Baumeister (2001) yaptıkları çalışmada başkalarını dışlamanın kişilerin benlik kaynaklarında tükenme oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bireylerin ırka dayalı karşılaştığı damgalanma ile baş edebilmesi ise bir güç yani benlik düzenleme ile sağlanır. Inzlicht, McKay ve Aronson'ın çalışmalarında (2006), damgalanmanın benliği tükettiği ve benlik düzenleme ile ilgili başka alanlarda da sorunlara sebebiyet verdiği bulunmuştur. Irkı ile ilgili damgalanma yaşayan öğrenciler, kendi öğrenmelerini düzenlemede de sorunlar bildirmişlerdir. Bunun yanında, farklı alanlardaki tükenme nedeniyle bilgi edinmenin ve ders çalışmanın bozulması gibi durumlar da akademik başarıyı olumsuz etkileyebilir (Englert ve Bertrams, 2017). Benlik tükenmesi yaşayan öğrenciler konsantrasyon kaybı, akademik performansın kötüleşmesi, ödev teslim tarihlerine uyamama ya da okul görevlerinden kopma gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilirler (Englert, Zavery ve Bertrams, 2017).

3-4 yaşlarında (Peeverill, Garon, Brown ve Moore, 2017) ve 4-5 yaşlarında (Powell ve Carey, 2017) çocuklarla yapılan çalışmalarda da benlik kaynaklarında tükenmeye ilişkin kanıtlar bulunmuştur. Yapılan araştırmalara göre çocuklarda duyguları bastırmanın benlik kaynaklarına etkisi olabilir. Bununla birlikte bu alanda çocuklarda benlik tükenmesinin neden ve sonuçlarını inceleyen araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bazı çalışmalarda benlik düzenleme isteyen sonraki görevde bir performans düşüşü görülmemiştir (örn., Çiffiliz-Kınay, 2015; Lurquin ve ark., 2016; Montuoro, 2017). Benlik kaynaklarında tükenme bulmayan araştırmacıların bir kısmı sonucun kültürel koşullar gibi durumlardan kaynaklı olabileceğini belirtirken (örn., Çiffiliz-Kınay, 2015) bazıları da benlik tükenmesinin benlik düzenleme gerektiren yeni duruma uyum şoku ile ilgili bir durum olabileceğini (örn., Montuoro, 2017) ifade etmiştir. Ayrıca Lurquin ve arkadaşlarının (2016) ön kayıtlı çalışmalarının ego tükenmesi denencesini desteklememesi yönetsel bazı sorunların olabileceğini düşündürmektedir. Bu doğrultuda yazarlar şeffaf araştırma sürecini sağlamak adına ön kayıtlı çalışmalarla konunun daha fazla araştırılmasına gereksinim duyulduğunu düşünmektedirler. Benlik tükenmesi ile ilgili tartışmalar günümüzde devam etmekte ve model sorgulanmaktadır.

SONUÇ

Gündelik dilde irade olarak sıklıkla andığımız ve kendi üzerimizdeki bilinçli denetimimizi de kapsayan benlik düzenleme olgusu insan yaşamının her döneminde etkili ve önemli bir özelliktir. Bu özellik ile insan bir anlamda kendini insan kılan niteliklere sahip olur. Ahlaklı bir yaşam sürmekten iyi ilişkiler kurmaya, okula uyum sağlamaktan akademik başarıya ve iş hayatında iyi bir kariyere kadar hayatımızın çeşitli dönemlerindeki birçok olumlu sonuç başarılı benlik düzenleme gerektirmektedir. Benlik düzenleme ise yaşamın ilk yıllarından itibaren gelişmeye başlayan bir özellik olduğundan sürecin iyi anlaşılması ve benlik düzenleme kapasitesi yüksek bireyleri ayırt eden gelişimsel etkenlerin tespit edilmesi oldukça önemlidir.

Bu çalışmada benlik düzenleme kavramının tasviri ile başlanarak benlik düzenleme gelişimine özet bir bakış sunulmuş ve benlik düzenleme başarısızlıklarına odaklanan temel bir kuramın gelişimsel seyir üzerinde aydınlatılması amaçlanmıştır. Benlik düzenleme becerisi ile ilgili Türkiye’de okullarda yapılan çalışmalar mevcutken çiftler arası ilişkiler anlamında ve kariyer gelişimi konusunda çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır ve sınırlı kaynak kuramı yetişkinlerle ilgili yurt dışı çalışmalarda oldukça popüler olmasına karşın çocuklarda yeterince çalışmaya rastlanmamaktadır. Ayrıca benlik tükenmesi ile ilgili çalışmalar daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’de yok denecek kadar azdır. Diğer yandan yukarıda değinilen tartışmalı sonuçlar modelle ilgili bir takım değişiklik önerilerini ya da modelin daha titiz olarak ele alındığı çalışmaları gerekli kılmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de bu alanda yürütülmüş çalışmalara yer vererek benlik düzenleme gelişimi ve sınırlı kaynak modeli hakkında konuyu gelişimsel bağlamda ele almayı hedefleyen bu derleme çalışması ile alan yazınına çocuklardaki benlik düzenleme başarısızlıklarının nedenlerini araştırmaya teşvik etmek amaçlanmıştır. Böylelikle söz konusu kapasitenin gelişimi ve benlik düzenleme başarısızlıklarının önlenmesi noktasında hazırlanacak müdahale programları daha aydınlatıcı rehberlere sahip olabilir.

Bu doğrultuda yürütülecek gelecek çalışmalarda benlik düzenleme ile olumlu ya da olumsuz birtakım sonuçlar arasındaki bağlantıyı etkileyen olası değişkenlerin araştırılması önemlidir. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi ön kayıtlı çalışmaların eksikliği, mevcut bulguların üzerindeki tartışmayı gidermek ve yazını sağlam bir zemine oturtmak açısından dikkate alınması gereken bir ihtiyacı işaret etmektedir.

SUMMARY

People are motivated to enhance the quality of their lives, regardless of the situation that they are in. Accordingly, they set new goals, make choices and act in line with these goals or choices. Individuals with high self-regulation can manage their impulses, delay their gratification, control their emotions and thoughts to reach their goals from early childhood. Self-regulation increases awareness about the results of the behavior, so it is associated with many positive outcomes such as academic success, less externalizing behaviors, fulfilling responsibilities, having healthy close relationships, and avoiding risky behaviors. In the development of self-regulation, familial effects have a crucial role. The family influences self-regulation by supporting self-regulative capacities from the first year of life as well as via genetics. Especially, early childhood is important for the role of child rearing. The supportive parental attitudes such as recognizing the child’s choices, accepting her/his feelings, and encouraging her/his autonomy positively affects the development of

self-regulation (Moilanen, Padilla-Walker and Blaacker, 2018). Additionally, the child's relationships and time spent playing with his/her peers affect the development of self-regulation. Games, which provide the opportunity to try out the roles in life, are instructive to control impulse as they contain rules. The child also learns to choose behaviors because he/she is free in the game (Savina, 2014). On the other hand, when it comes to self-regulation failure, the developmental process should not be the only thing that comes to mind. Can the level of self-regulation also change from one situation to another? To be more precise, do sequential self-regulative tasks exhaust the individual's resources? According to the strength model of self-regulation (the limited resource model; Baumeister, Bratslavsky, Muraven, and Tice, 1998; Baumeister and Heatherton, 1996; Baumeister, Vohs, and Tice, 2007), even if the self-regulation skill is high, the first task will exhaust the limited resource temporarily and a performance decrease called "ego depletion" will be observed in the next task. Performance decline may also bring along problems such as more anxiety, giving up early in the task, less pleasure, impaired goal commitment, risky behaviors, and aggression. In short, according to the theory, self-regulation is governed by a limited resource, and recovering of self-regulation capacity needs time like muscles that run out of strength as they get tired. The limited resource concept also brought with it the question of what this resource is. Initially, although glucose was thought to be one of the forces feeding the resource, this thesis was rejected in time due to inconsistent research results (Baumeister, 2018). Current research points to the role of motivation and mood. However, while some studies (e.g. Baumeister and Vohs, 2007; Muraven and Slessareva, 2003) emphasize that the factors in question can compensate for the depletion of ego resources, some (e.g. Inzlicht and Schmeichel, 2012; Schmeichel and Macrae, 2014) claim that giving priority to one of the tasks, lack of motivation or attention are the direct cause of performance decline. This study aims to review self-regulation, an important capacity that helps to organize human life, and its development from childhood. Beyond that, we hope to increase the number of developmental studies on the strength model. There is an important gap in the literature regarding the model in terms of early childhood.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Adagideli, F. H. (2018). *Okul öncesi çocuklarının ilkökula hazır bulunmuşluklarının yordayıcısı olarak öz-düzenleme becerilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Alçay, E. S. (2019). *Ergenlerde problemlerle internet kullanımı ile bilinçli farkındalık ve öz düzenleme arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Aldan-Karademir, Ç., Deveci, Ö. ve Çaylı, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinin öz-düzenlemeleri ve akademik öz-yeterliklerinin incelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 14-29. doi:10.30900/kafkasegt.446793
- Altıntaş, M. E. (2018). DKAB Öğretmenlerine Göre Suriyeli Çocukların Devlet Okullarında Karşılaştıkları Sorunlar (Nitel Bir Araştırma). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 18(2), 469-499.
- Anderson, S. E. ve Keim, S. A. (2016). Parent-child interaction, self-regulation, and obesity prevention in early childhood. *Current Obesity Reports*, 5(2), 192-200. doi:10.1007/s13679-016-0208-9
- Anokhin, A. P., Golosheykin, S., Grant, J. D. ve Heath, A. C. (2011). Heritability of delay discounting in adolescence: a longitudinal twin study. *Behavior genetics*, 41(2), 175-183. Doi:10.1007/s10519-010-9384-7
- Astarlar, F. (2019). *Okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş çocuklarının öz-düzenleme becerilerinin izlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Atmaca, R. N. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme ve sosyal beceri düzeyleri ile annelerin empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215. doi:10.1037/0033-295X.84.2.191
- Bandura, A. (1978). Reflections on self-efficacy. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, 1(4), 237-269. doi:10.1016/0146-6402(78)90012-7
- Bandura, A. (1983). Self-efficacy determinants of anticipated fears and calamities. *Journal Of Personality and Social Psychology*, 45(2), 464-469. doi:10.1037/0022-3514.45.2.464
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 248-287. doi:10.1016/0749-5978(91)90022-L
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* içinde (Cilt 4, s. 71-81). New York: Academic Press.
- Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. New York: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: Freeman.
- Bandura, A., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Gerbino, M. ve Pastorelli, C. (2003). Role of affective self-regulatory efficacy in diverse spheres of psychosocial functioning. *Child Development*, 74(3), 769-782. doi:10.1111/1467-8624.00567

- Barnes, J. C., Boutwell, B. B., Beaver, K. M. ve Gibson, C. L. (2013). Analyzing the origins of childhood externalizing behavioral problems. *Developmental Psychology*, 49(12), 2272-2284. Doi: 10.1037/a0032061
- Baumeister, R. F. (2002). Ego depletion and self-control failure: An energy model of the self's executive function. *Self and Identity*, 1(2), 129-136. doi:10.1080/152988602317319302
- Baumeister, R. F. (2003). Ego depletion and self-regulation failure: A resource model of self-control. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 27(2), 281-284. doi:10.1097/01.ALC.0000060879.61384.A4
- Baumeister, R. F. (2018). *Self-regulation and self-control: Selected works of Roy F. Baumeister*, New York: Routledge.
- Baumeister, R. F. ve Alquist, J. L. (2009). Is there a downside to good self-control?. *Self and Identity*, 8(2-3), 115-130. doi:10.1080/15298860802501474
- Baumeister, R. F. ve Heatherton, T. F. (1996). Self-regulation failure: An overview. *Psychological Inquiry*, 7(1), 1-15. doi:10.1207/s15327965pli0701_1
- Baumeister, R. F. ve Vohs, K. D. (2007). Self-Regulation, ego depletion, and motivation. *Social and Personality Psychology Compass*, 1(1), 115-128. doi:10.1111/j.1751-9004.2007.00001.x
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M. ve Tice, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality And Social Psychology*, 74(5), 1252-1265. doi:10.1037/0022-3514.74.5.1252
- Baumeister, R. F., Gailliot, M., DeWall, C. N. ve Oaten, M. (2006). Self-regulation and personality: How interventions increase regulatory success, and how depletion moderates the effects of traits on behavior. *Journal of Personality*, 74(6), 1773-1802. doi:10.1111/j.1467-6494.2006.00428.x
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D. ve Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 351-355. doi:10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x
- Bayındır, D. ve Biber, K. (2019). 60-72 aylık çocukların okula hazır bulunuşluk düzeyleri ile öz düzenleme beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 135-154.
- Bayındır, D. ve Ural, O. (2019). Okul öncesi dönem çocukların öz düzenleme becerilerinin annelerine bağlanma biçimlerine ve annelerin ebeveynlik davranışlarına göre incelenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 27(4), 2597-2608. doi:10.24106/kefdergi.3456
- Baysal, A. ve Özgenel, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin bağlanma stilleri ile öz düzenleme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(2), 142-152. doi:10.17244/eku.507650
- Beaver, K. M., Wright, J. P., DeLisi, M. ve Vaughn, M. G. (2008). Genetic influences on the stability of low self-control: Results from a longitudinal sample of twins. *Journal of Criminal Justice*, 36(6), 478-485. doi:10.1016/j.jcrimjus.2008.09.006

- Berger, A., Kofman, O., Livneh, U. ve Henik, A. (2007). Multidisciplinary perspectives on attention and the development of self-regulation. *Progress in Neurobiology*, 82(5), 256–286. Doi: 10.1016/j.pneurobio.2007.06.004
- Boekaerts, M., Pintrich, P.R. ve Zeidner, M. (2000), *Handbook of self-regulation*. San Diego, CA: Academic Press.
- Bronson, M. (2019). *Erken çocuklukta öz-düzenleme* (E. Sezgin ve M. Kır-Yiğit, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Bukhtawer, N., Muhammad, S. ve Iqbal, A. (2014). Personality traits and self regulation: A comparative study among current, relapse and remitted drug abuse patients. *Health*, 6(12), 1368-1375. doi:10.4236/health.2014.612168
- Bunt, S., ve Hazelwood, Z. J. (2017). Walking the walk, talking the talk: Love languages, self-regulation, and relationship satisfaction. *Personal Relationships*, 24(2), 280-290. doi: 10.1111/per.12182
- Chen, X. ve Schmidt, L. A. (2015). Temperament and personality. *Handbook of Child Psychology and Developmental Science*, 3, 1–49. doi:10.1002/9781118963418.childpsy305
- Chow, J. T., Hui, C. M. ve Lau, S. (2015). A depleted mind feels inefficacious: Ego-depletion reduces self-efficacy to exert further self-control. *European Journal of Social Psychology*, 45(6), 754-768. doi:10.1002/ejsp.2120
- Ciarocco, N. J., Sommer, K. L. ve Baumeister, R. F. (2001). Ostracism and ego depletion: The strains of silence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(9), 1156-1163. doi: 10.1177/0146167201279008
- Converse, P. D., Pathak, J., DePaul-Haddock, A. M., Gotlib, T., & Merbedone, M. (2012). Controlling your environment and yourself: Implications for career success. *Journal of Vocational Behavior*, 80(1), 148–159. doi:10.1016/j.jvb.2011.07.003
- Çiffiliz-Kınay G. (2015). *Bilişsel, duygusal, dürtüsel ve sosyal alanlardaki benlik kontrolünün benlik kaynaklarının tüketilmesi üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dağgül H. C. (2016). *Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, KKTC.
- Dang, J. (2016). Testing the role of glucose in self-control: a meta-analysis. *Appetite*, 107, 222–230. doi:10.1016/j.appet.2016.07.021
- Dang, J., Xiao, S., Liu, Y., Jiang, Y. ve Mao, L. (2016). Individual differences in dopamine level modulate the ego depletion effect. *International Journal of Psychophysiology*, 99, 121-124. doi:10.1016/j.ijpsycho.2015.11.013
- Demir, M. K. ve Budak, H. (2016). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin öz düzenleme, motivasyon, biliş üstü becerileri ile matematik dersi başarılarının arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 30-41.

- Denissen, J. J., van Aken, M. A., Penke, L. ve Wood, D. (2013). Self-regulation underlies temperament and personality: An integrative developmental framework. *Child Development Perspectives*, 7(4), 255-260. doi: 10.1111/cdep.12050
- Denson, T. F., DeWall, C. N. ve Finkel, E. J. (2012). Self-control and aggression. *Current Directions in Psychological Science*, 21(1), 20-25. doi:10.1177/0963721411429451
- DeWall, C. N., Baumeister, R. F., Stillman, T. F. ve Gailliot, M. T. (2007). Violence restrained: Effects of self-regulation and its depletion on aggression. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43(1), 62-76. doi:10.1016/j.jesp.2005.12.005
- Doan, S. N., Fuller-Rowell, T. E. ve Evans, G. W. (2012). Cumulative risk and adolescent's internalizing and externalizing problems: The mediating roles of maternal responsiveness and self-regulation. *Developmental Psychology*, 48(6), 1529-1539. doi:10.1037/a0027815
- Emre, O., Tarkoçin, S., Temiz, A. ve Ulutaş, A. (2019). 48-62 aylık çocukların öz-düzenleme becerileri ve ebeveynlerin iletişim kurma düzeyleri arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (İNİJOSS)*, 8(2), 519-528.
- Englert, C. ve Bertrams, A. (2017). Ego depletion negatively affects knowledge retrieval in secondary school students. *Educational Psychology*, 37(9), 1057-1066. doi:10.1080/01443410.2017.1313963
- Englert, C., Zavery, A. ve Bertrams, A. (2017). Too exhausted to perform at the highest level? On the importance of self-control strength in educational settings. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-16.
- Feng, X., Hooper, E. G. ve Jia, R. (2017). From compliance to self-regulation: Development during early childhood. *Social Development*, 26(4), 981-995. doi:10.1111/sode.12245
- Fennis, B. M. (2011). Can't get over me: Ego depletion attenuates prosocial effects of perspective taking. *European Journal of Social Psychology*, 41(5), 580-585. doi:10.1002/ejsp.828
- Fischer, P., Kastenmüller, A. ve Asal, K. (2012). Ego depletion increases risk-taking. *The Journal of Social Psychology*, 152(5), 623-638. doi:10.1080/00224545.2012.683894
- Flores, J., Caqueo-Urizar, A., Ramírez, C., Arancio, G. ve Cofré, J. P. (2020). Locus of control, self-control, and gender as predictors of internalizing and externalizing problems in children and adolescents in northern Chile. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-15. doi:10.3389/fpsyg.2020.02015
- Foley, G. M. (2017). Play as regulation. *Topics in Language Disorders*, 37(3), 241-258. doi:10.1097/TLD.0000000000000129
- Fox, E. ve Riconscente, M. (2008). Metacognition and self-regulation in James, Piaget and Vygotsky. *Educational Psychology Review*, 20(4), 373-389. doi:10.1007/s10648-008-9079-2
- Freeman, N. ve Muraven, M. (2010). Self-control depletion leads to increased risk taking. *Social Psychological and Personality Science*, 1(2), 175-181. doi:10.1177/1948550609360421
- Frick, M. A., Forslund, T. ve Brocki, K. C. (2019). Does child verbal ability mediate the relationship between maternal sensitivity and later self-regulation? A longitudinal

- study from infancy to 4 years. *Scandinavian Journal of Psychology*, 60(2), 97-105. doi:10.1111/sjop.12512
- Gailliot, M. T., Baumeister, R. F., DeWall, C. N., Maner, J. K., Plant, E. A., Tice, D. M., ... Schmeichel, B. J. (2007). Self-control relies on glucose as a limited energy source: willpower is more than a metaphor. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 92(2), 325-336. doi:10.1037/0022-3514.92.2.325
- Gailliot, M. T., ve Baumeister, R. F. (2007). The physiology of willpower: Linking blood glucose to self-control. *Personality And Social Psychology Review*, 11(4), 303-327. doi:10.1177/1088868307303030
- Gestsdottir, S., Von Suchodoletz, A., Wanless, S. B., Hubert, B., Guimard, P., Birgisdottir, F., ... McClelland, M. (2014). Early behavioral self-regulation, academic achievement, and gender: Longitudinal findings from France, Germany, and Iceland. *Applied Developmental Science*, 18(2), 90-109. doi:10.1080/10888691.2014.894870
- Gissubel, K., Beiramar, A. ve Freire, T. (2018). The ego depletion effect on undergraduate university students: A systematic review. *Motivation and Emotion*, 42(3), 334-347. doi:10.1007/s11031-018-9686-2
- Gunzenhauser, C. ve von Suchodoletz, A. (2014). Preschoolers' use of suppression influences subsequent self-control but does not interfere with verbal memory. *Learning and Individual Differences*. 32, 219-224. doi:10.1016/j.lindif.2014.03.007
- Healey, D. M. ve Halperin, J. M. (2015). Enhancing Neurobehavioral Gains with the Aid of Games and Exercise (ENGAGE): Initial open trial of a novel early intervention fostering the development of preschoolers' self-regulation. *Child Neuropsychology*, 21(4), 465-480. doi:10.1080/09297049.2014.906567
- Helvacı, E. (2010). *The impact of perceived parental control on internalization and ego depletion* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, Ankara.
- Hofmann, W., Finkel, E. J., & Fitzsimons, G. M. (2015). Close relationships and self-regulation: How relationship satisfaction facilitates momentary goal pursuit. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(3), 434-452. doi:10.1037/pspi0000020
- Hosseini-Ziyae-Sabonchi, M. (2019). *Lise öğrencilerinde problem çözme becerileriyle, öz yeterlik ve öz düzenleme arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hoyle, R. H. (2010). *Handbook of personality and self-regulation*. UK: Wiley-Blackwell.
- Inzlicht, M. ve Schmeichel, B. J. (2012). What is ego depletion? Toward a mechanistic revision of the resource model of self-control. *Perspectives on Psychological Science*, 7(5), 450-463.
- Inzlicht, M., McKay, L. ve Aronson, J. (2006). Stigma as ego depletion: How being the target of prejudice affects self-control. *Psychological Science*, 17(3), 262-269. doi:10.1111/j.1467-9280.2006.01695.x
- Inzlicht, M., Schmeichel, B. J. ve Macrae, C. N. (2014). Why self-control seems (but may not be) limited. *Trends in Cognitive Sciences*, 18(3), 127-133. doi:10.1016/j.tics.2013.12.009

- İleri G. (2019). *Okul öncesi dönem çocukların öz düzenleme becerileri ile akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İvrendi, A. (2016). Choice-driven peer play, self-regulation and number sense. *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(6), 895–906. doi:10.1080/1350293X.2016.1239325
- Kanfer, R., Wanberg, C. R. ve Kantrowitz, T. M. (2001). Job search and employment: A personality–motivational analysis and meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 837–855. doi:10.1037/0021-9010.86.5.837
- Kara, D. (2014). *Role of parenting and self-types on international self- and emotion regulation in adolescence* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakurt, Ç. (2019). *Okul öncesi eğitime devam eden 48-72 aylık çocukların öz düzenleme becerileri ile dil becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Karoly, P. (1993). Mechanisms of self-regulation: A systems view. *Annual Review of Psychology*, 44(1), 23-52. doi:10.1146/annurev.ps.44.020193.000323
- Kim, S. ve Kochanska, G. (2012). Child temperament moderates effects of parent–child mutuality on self-regulation: A relationship-based path for emotionally negative infants. *Child development*, 83(4), 1275-1289. doi:10.1111/j.1467-8624.2012.01778.x
- Kochanska, G., Coy, K. C. ve Murray, K. T. (2001). The development of self-regulation in the first four years of life. *Child Development*, 72(4), 1091-1111. doi:10.1111/1467-8624.00336
- Kohno, M., Ghahremani, D. G., Morales, A. M., Robertson, C. L., Ishibashi, K., Morgan, A. T., ... ve London, E. D. (2015). Risk-taking behavior: dopamine D2/D3 receptors, feedback, and frontolimbic activity. *Cerebral cortex*, 25(1), 236-245. doi:10.1093/cercor/bht218
- Kopp, C. B. (1982). Antecedents of self-regulation: a developmental perspective. *Developmental Psychology*, 18(2), 199-214. doi:10.1037/0012-1649.18.2.199
- Kopp, C. B. (1989). Regulation of distress and negative emotions: A developmental view. *Developmental Psychology*, 25(3), 343-354. doi:10.1037/0012-1649.25.3.343
- Lange, F. (2015). If ego depletion cannot be studied using identical tasks, it is not ego depletion. *Appetite*, 84, 325-327. doi:10.1016/j.appet.2014.10.026
- Lange, F. ve Eggert, F. (2014). Sweet delusion. Glucose drinks fail to counteract ego depletion. *Appetite*, 75, 54–63. doi:10.1016/j.appet.2013.12.020
- Lange, F., Seer, C., Rapior, M., Rose, J. ve Eggert, F. (2014). Turn it all you want: still no effect of sugar consumption on ego depletion. *Journal of European Psychology Students*, 5(3), 1-8. doi:10.5334/jeps.cc
- Liu, S., Wang, M., Liao, H. ve Shi, J. (2014). Self-regulation during job search: The opposing effects of employment self-efficacy and job search behavior self-efficacy. *Journal of Applied Psychology*, 99(6), 1159–1172. doi:10.1037/a0036692
- Lurquin, J. H., Michaelson, L. E., Barker, J. E., Gustavson, D. E., Von Bastian, C. C., Carruth, N. P. ve Miyake, A. (2016). No evidence of the ego-depletion effect across task

- characteristics and individual differences: A pre-registered study. *PLoS ONE*, 11(2), e0147770. doi:10.1371/journal.pone.0147770
- Mace, F. C., Belfiore, P. J. ve Shea, M. C. (1989). Operant theory and research on self-regulation. B. J. Zimmerman ve D. H. Schunk (Ed.), *Self-regulated learning and academic achievement: Theory, research, and practice* içinde (s. 27-50). Springer, New York, NY.
- Magar, E. C. E., Phillips, L. H. ve Hosie, J. A. (2008). Self-regulation and risk-taking. *Personality and Individual Differences*, 45(2), 153-159. doi:10.1016/j.paid.2008.03.014
- Mayer, R. E. (1996). Learners as information processors: Legacies and limitations of educational psychology's second. *Educational Psychologist*, 31(3-4), 151-161. doi:10.1080/00461520.1996.9653263
- Mazılı, S. (2019). *Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığının özdenetim açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- McClelland, M. M. ve Cameron, C. E. (2011). Self-regulation and academic achievement in elementary school children. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2011(133), 29-44. doi:10.1002/cd.302
- McClelland, M. M., ve Wanless, S. B. (2012). Growing up with assets and risks: The importance of self-regulation for academic achievement. *Research in Human Development*, 9(4), 278-297. doi:10.1080/15427609.2012.729907
- Mercan, M. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarının öz düzenleme becerileri ile akademik benlik saygıları ve kişilerarası problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mischel, W., Shoda, Y. ve Peake, P. K. (1988). The nature of adolescent competencies predicted by preschool delay of gratification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(4), 687-696. Doi: 10.1037/0022-3514.54.4.687
- Mischel, W., Shoda, Y. ve Rodriguez, M. (1989). Delay of gratification in children. *Science*, 244(4907), 933-938. Doi: 10.1126/science.2658056
- Moilanen, K. L., Padilla-Walker, L. M. ve Blaacker, D. R. (2018). Dimensions of short-term and long-term self-regulation in adolescence: Associations with maternal and paternal parenting and parent-child relationship quality. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(7), 1409-1426. doi:10.1007/s10964-018-0825-6
- Molden, D. C., Hui, C. M., Scholer, A. A., Meier, B. P., Noreen, E. E., D'Agostino, P. R. ve Martin, V. (2012). Motivational versus metabolic effects of carbohydrates on self-control. *Psychological Science*, 23(10), 1137-1144. doi:10.1177/0956797612439069
- Montuoro, P. (2017). Failure to replicate ego depletion in the mechanism underlying teacher aggression: a conditional process analysis. *Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis*, 14(1) 1-18.
- Muraven, M. ve Baumeister, R. F. (2000). Self-regulation and depletion of limited resources: Does self-control resemble a muscle? *Psychological Bulletin*, 126(2), 247-259. doi:10.1037/0033-2909.126.2.247

- Muraven, M. ve Slessareva, E. (2003). Mechanisms of Self-Control Failure: Motivation and Limited Resources. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(7), 894-906. doi:10.1177/0146167203029007008
- Muraven, M., Tice, D. M. ve Baumeister, R. F. (1998). Self-control as a limited resource: regulatory depletion patterns. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(3), 774. doi:10.1037/0022-3514.74.3.774
- Napolitano, C. M., Hoff, K. A., Ming, C. W. J., Tu, N. ve Rounds, J. (2020). Great expectations: Adolescents' intentional self-regulation predicts career aspiration and expectation consistency. *Journal of Vocational Behavior*, 80(1), 148-159. doi:10.1016/j.jvb.2020.103423
- Neçka, E., Korona-Golec, K., Hlawacz, T., Nowak, M. ve Gruszka-Gosiewska, A. (2019). The relationship between self-control and temperament: A contribution to self-control definition debate. *Current Issues in Personality Psychology*, 7(1), 24-31. doi:10.5114/cipp.2019.82922
- Oeri, N. ve Roebers, C. M. (2020). Regulating disappointment can impair cognitive performance in kindergarten children: Individual differences in ego depletion. *Journal of Experimental Child Psychology*, 190, 1-10. doi:10.1016/j.jecp.2019.104728
- Orange, C. (1999). Using peer modeling to teach self-regulation. *The Journal of Experimental Education*, 68(1), 21-39. doi:10.1080/00220979909598492
- Osgood, J. M. ve Muraven, M. (2015). Self-control depletion does not diminish attitudes about being prosocial but does diminish prosocial behaviors. *Basic and Applied Social Psychology*, 37(1), 68-80. doi:10.1080/01973533.2014.996225
- Özen, Ö. E. (2016). *Lise son sınıf öğrencilerinin öz-düzenleme becerileri ile sınav kaygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Pazarbaşı, H. ve Cantez, K. E. (2019). Anaokuluna devam eden 66 ayını doldurmuş çocukların öz düzenleme becerileri ile akran ilişkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 267-283. Doi:10.21733/ibad.624687
- Peeverill, S., Garon, N., Brown, A. ve Moore, C. (2017). Depleting and motivating self-regulation in preschoolers. *Cognitive Development*, 44, 116-126. doi:10.1016/j.cogdev.2017.09.005
- Powell, L. J. ve Carey, S. (2017). Executive function depletion in children and its impact on theory of mind. *Cognition*, 164, 150-162. doi:10.1016/j.cognition.2017.03.022
- Rawn, C. D. ve Vohs, K. D. (2006). The Importance of Self-Regulation for Interpersonal Functioning. K. D. Vohs ve E. J. Finkel (Ed.) *Self and Relationships* içinde (s.15-31). New York: The Guilford Press.
- Reinhard, M. A., Scharmach, M. ve Stahlberg, D. (2013). Too exhausted to see the truth: Ego depletion and the ability to detect deception. *British Journal of Social Psychology*, 52(4), 618-630. doi:10.1111/j.2044-8309.2012.02113.x
- Savina, E. (2014). Does play promote self-regulation in children?. *Early Child Development and Care*, 184(11), 1692-1705. Doi:10.1080/03004430.2013.875541

- Schmitt, S. A., McClelland, M. M., Tominey, S. L. ve Acock, A. C. (2015). Strengthening school readiness for Head Start children: Evaluation of a self-regulation intervention. *Early Childhood Research Quarterly*, 30, 20-31. Doi:10.1016/j.ecresq.2014.08.001
- Selçuk, O. C. (2019). *İnternet bağımlılığı için risk faktörleri: öz düzenleme yetersizliği ve boş zaman can sıkıntısı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Sohn, B., Buchanan, A., Heo, K. H. ve Lee, J. J. (2019). Explanatory effects of young childhood caregiving environment, child's pro-social behavior, and child self-regulation skills on adolescent problem behavior. *Children and Youth Services Review*, 100, 298-303. Doi:10.1016/j.chilyouth.2019.03.016
- Sop, A. (2016). *Ebeveyn tutumları, davranış problemleri ve okula hazır bulunuşluk arasındaki ilişkinin öz düzenlemenin aracılık etkisi ile incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Stucke, T. S. ve Baumeister, R. F. (2006). Ego depletion and aggressive behavior: Is the inhibition of aggression a limited resource?. *European Journal of Social Psychology*, 36(1), 1-13. doi:10.1002/ejsp.285
- Şamlı, H. Ö. (2019). *Okul öncesi dönemdeki çocukların öz düzenleme becerileri ile okul olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şepitci-Sarıbaşı, M. ve Gültekin-Akduman, G. (2019). 5-6 yaş çocuklarının öz düzenleme becerilerinin okul uyumu ile ilişkisi. *Journal of International Social Research*, 12(63), 862-883. doi:10.17719/jisr.2019.3283
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F. ve Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271-324. Doi:10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x
- Tekin, H. (2018). *Erken çocukluk döneminde öz düzenleme becerileri ile ilkokula hazırbulunuşluk arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Temiz, A. (2019). *Okul öncesi dönemde davranışsal öz-düzenleme becerilerinin çocuğa ve aileye ilişkin değişkenler ile ebeveyn tutumları açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tice, D. M., Baumeister, R. F., Shmueli, D. ve Muraven, M. (2007). Restoring the self: Positive affect helps improve self-regulation following ego depletion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43(3), 379-384. doi:10.1016/j.jesp.2006.05.007
- Tozduman-Yaralı, K. ve Güngör-Aytar, F. A. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının davranışlarının öz düzenleme becerileri yönünden incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 13(3), 856-870. doi:10.17860/mersinefd.291209
- Tuzcuoğlu, N., Efe-Azkeskin, K., İlçi-Küsmüş, G. ve Cengiz, Ö. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının öz düzenleme becerileri ile benlik alguları arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 607-623. doi:10.21733/ibad.613920

- Ursache, A., Blair, C. ve Raver, C. C. (2012). The promotion of self-regulation as a means of enhancing school readiness and early achievement in children at risk for school failure. *Child Development Perspectives*, 6(2), 122-128. doi:10.1111/j.1750-8606.2011.00209.x
- Uykan, E. ve Akkaynak, M. (2019). Ebeveyn tutumları ile çocukların öz düzenlemeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1620-1644.
- Wang, L., Tao, T., Fan, C., Gao, W. ve Wei, C. (2015). The influence of chronic ego depletion on goal adherence: An experience sampling study. *PLoS ONE*, 10(11), e0142220. doi:10.1371/journal.pone.0142220
- Watson, D. L. ve Tharp, R. G. (2014). *Self-directed behavior: self-modification for personal adjustment*, Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- White, B. A., Jarrett, M. A. ve Ollendick, T. H. (2013). Self-regulation deficits explain the link between reactive aggression and internalizing and externalizing behavior problems in children. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 35(1), 1-9. doi:10.1007/s10862-012-9310-9
- Whitebread, D., Coltman, P., Jameson, H. ve Lander, R. (2009). Play, cognition and self-regulation: What exactly are children learning when they learn through play?. *Educational and Child Psychology*, 26(2), 40-52.
- Willis, E. ve Dinehart, L. H. (2014). Contemplative practices in early childhood: implications for self-regulation skills and school readiness. *Early Child Development and Care*, 184(4), 487-499. doi:10.1080/03004430.2013.804069
- Wills, T. A., DuHamel, K. ve Vaccaro, D. (1995). Activity and mood temperament as predictors of adolescent substance use: Test of a self-regulation mediational model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(5), 901-916.
- Yüce, E. (2018). Geçici koruma altında bulunan Suriyeli öğrencilerin okula uyumları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zahn, D., Tug, S., Wenzel, M., Simon, P. ve Kubiak, T. (2016). Glucose metabolism and self-regulation—Is insulin resistance a valid proxy of self-control?. *Personality and Individual Differences*, 99, 38-45. doi:10.1016/j.paid.2016.04.070
- Zeinali, A., Sharifi, H., Enayati, M., Asgari, P. ve Pasha, G. (2011). The mediational pathway among parenting styles, attachment styles and self-regulation with addiction susceptibility of adolescents. *Journal of Research in Medical Sciences*, 16(9), 1105-1121.
- Zimmerman, B. J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. *Journal of Educational Psychology*, 81(3), 329-339. doi:10.1037/0022-0663.81.3.329
- Zimmerman, B. J. (2000). Attainment of self-regulation: A social cognitive perspective. M. Boekaerts, P.R., Pintrich, ve M. Zeidner (Ed.), *Handbook of self-regulation* içinde (s. 13-39). San Diego, CA: Academic Press.

Kadınlara Özel Bir Kamusal Alan: Yalvaç Mahalle Fırınları

Prof. Dr. Yelda Aydın Türk
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
aydinturkyelda@gmail.com

Selcen Mollayakupoglu
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
selcenmyakupoglu@outlook.com

Öz

Mekânsal düzenlemeler, kentsel ya da mimari olsun, tarih boyunca ve değişik kültürlerde, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği kuvvetlendirecek biçimde ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğin kent mekânını farklı deneyimlemesine sebep olmuş, kamusal alanlar erkek ağırlıklı kullanıma ayrılırken, kadın özel alanla ilişkilendirilmiştir. 21. yüzyıla gelene kadar mekânsal uzam açısından kadın ve erkek arasında bir eşitlikten söz edilmesi mümkün olmamıştır. Geleneksel kültürlerde kamusal alanda kadının görünürlüğü genellikle sınırlıyken, yerel topluluklar bazında kadınlara özel kamusal mekânlar bulunabilmektedir. Anadolu'da yaygın olarak kullanılan tandır fırınları bu türden cinsiyetlendirilmiş mekânlara örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışma kapsamında incelenen Yalvaç mahalle fırınları ise ekmek pişirme tekniği bakımından Anadolu'daki benzerlerine göre farklılık göstermektedir. Üretim taş fırınlarda yapılırken, fırıncılık mesleği anneden kıza geçen bir sanat olarak Yalvaç kültüründe önemli bir yere sahiptir. Çalışmada Yalvaç yaşam kültüründe geleneksel mahalle fırınlarının geçmişten günümüze geçirdiği dönüşümler ele alınmaktadır. Literatür taraması, saha çalışması ve yarı yapılandırılmış görüşmeler ile çalışma verileri elde edilerek değişkenler arası bağımlı ilişkiler yorumlanmıştır. Kentsel yapılı çevre ve sosyo-ekonomik yapıda zaman içinde meydana gelen değişimlerin, mahalle fırıncılığı geleneğini yok olma noktasına getirdiği görülmüştür. Yapılan değerlendirmeler, halihazırda bu kültürün yaşatılması için yürütülen güncel çalışmalara katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, kamusal alan, cinsiyetlendirilmiş mekânlar, toplumsal cinsiyet, yerel fırınlar.

A Public Sphere Pertaining to Women: Neighborhood Bakeries of Yalvac

Abstract

Spatial regulations, whether it is urban or architectural, appeared in a way to intensify the inequality of women and men throughout the history and in different cultures. Gender roles caused man and woman to experience the urban space differently. Whilst public sphere is reserved predominantly for the use of men, women were associated with private

Gönderim Tarihi / Sending Date: 15/08/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 19/11/2020

sphere. Until 21st century, it was not possible to speak of an equality of men and women in the sense of spatial extent. Although women's apparency in public sphere is usually confined in traditional cultures, public spaces specific to women can be found based on local communities. Earth ovens prevalently used in Anatolia may exemplify this kind of gendered spaces. In case of neighborhood bakeries of Yalvac, which is examined within the scope of this study, it differs from its counterparts in Anatolia in terms of bread cooking style. Whereas the production is carried out in masonry ovens, bakery profession takes an important place in Yalvac culture as being a workmanship handed down by mothers to their daughters. In this study, transformations throughout the history of traditional neighborhood bakeries in Yalvac cultural life is examined. By acquiring data through literature review, on-site evaluations and semi-structured interviews, dependent relationships between variables are interpreted. It is observed that emerging changes in build-up area and socioeconomical structure in time caused the tradition of neighborhood bakery to face extinction. Evaluations carried out in this study might contribute to current actions performed to sustain this culture.

Keywords: Woman, public sphere, gendered spaces, gender, local bakeries.

GİRİŞ

Kent, ortaya çıktığı tarih öncesi devirlerden bu yana, eril süreçler ve ataerkil sistemler altında şekillenmiş bir yapı gösterir. Kadının egemen olduğu neolitik çağ köyleri kente evrilirken, süreçte, eril unsurlar ön plana çıkmış, kadın ikinci plana çekilmiştir (Mumford, 1961, s. 25-28). İlk uygarlıklar ise ataerkil olarak adlandırılan bir sistem içerisinde, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin yeni formlarını geliştirmiştir (Stearns, 2006, s. 10). Ataerki en geniş anlamıyla, erkeğin ailede ve toplumda kadın ve çocuk üzerinde egemenliğinin dışavurumu ve kurumsallaşması olarak tanımlanabilir. Bu yapı içerisinde erkek toplumun bütün önemli kurumlarında gücü elinde tutarken, kadın böylesi bir güce ulaşmaktan mahrum bırakılmıştır (Lerner, 1986, s. 239). Uygarlıklar tarihi boyunca, 21. yüzyıla gelene kadar her bir toplum, kendi kültürel ve kurumsal yapılarına özgün formlarda bu eşitsizliği sürdürmüştür.

Dünya kültürlerinin çoğu, erkeğin daha güçlü ve pozitif, kadının ise daha zayıf ve negatif temsillerle ilişkilendirildiği, ikili hiyerarşiye dayanan toplumsal cinsiyet sistemine sahiptir. Bu hiyerarşi, yoğunluk ve dışavurum açısından çeşitlense de her devrimden (ister Fransız devrimi, ister Haiti devrimi olsun, ister endüstri devrimi ister bilimsel devrim olsun), her savaştan, her dini dönüşümden, her teknolojik gelişimden ve her kültürel temastan, sağ salım çıkmıştır (Wiesner-Hanks, 2011, s. 13). Sistemin ikili yapısı, ilk kez feminist çalışmalar ile akademik sahaya taşınmıştır.

Bu çalışmalar belli bir dönem kadın çalışmaları adı ile anılmış ve nihayetinde toplumsal cinsiyet çalışmaları adı altında kurumsallaşmıştır (Ecevit, 2011, s. 3-4). Kadınların kent coğrafyasındaki sınırlı hareketliliği toplumsal cinsiyet odaklı ilk çalışmaların temelini oluşturmaktadır.

Kentte kadın etkinliklerinin kısıtlı oluşunun nedenleri üzerine yapılan tartışmalar, araştırmacıları mekânsal sorunların ötesine bakmaya ve bu olgunun toplumsal kökenlerini araştırmaya itmiştir. Toplumsal cinsiyet açısından, kentin kadın mekânları ve erkek mekânları olarak bölünmüş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bölünmüş kentte, erkeklerin mekânlarının kamusal nitelikte, kadınların mekânlarının ise özel nitelikte oluşu vurgulanmış ve modernist mekân planlama çalışmaları ile bu yapının beslendiği tespit edilmiştir (Mackenzie, 2002, s. 260). Konut alanlarının, çalışma alanlarından ve kent merkezlerinden ayrıldığı, kadınların ve çocukların banliyölere mecbur bırakıldığı modernist kentin, ataerkil kurgusu içerisinde kadın pasif ve bağımlı iken, erkek aktif ve devingendir (van den Berg, 2017, s. 2).

Modernist planlamanın bu bakış açısına yönelik toplumsal cinsiyet odaklı getirilen eleştiriler, günümüz kent modellerine bir girdi oluşturmuştur. Bu bağlamda, özellikle Batı ülkelerinde toplumsal ilişkilerin planlama süreçlerine dahil edilmeye başlandığı, çoğulcu planlama modellerine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu süreçte mekânın şekillenmesinde sosyo-kültürel yapının etkisi ve mekânın olay örüntüleri ile ilişkisinin önemi kavranmış, cinsiyet, katılım, yerellik, çeşitlilik, kimlik, mekânda dezavantajlı olma durumu gibi birçok konu günümüz planlama pratikleri içerisinde kendine yer bulmuştur.

Çoğulcu yaklaşımların ortaya çıkışına paralel olarak, feminist kent okumaları; kadın ve mekânın karşılıklı etkileşim içinde olduğu fikrini ve kentlerin olanak verdiği ölçüde kadının kenti dönüştürebileceği olgusunu temel alarak şekillenmiştir (Kurdoğlu, 2011, s. 111). Kadınların 1960'lar sonrası çalışma hayatında daha fazla yer alması, kentsel

örgütlenme ve kentsel hizmetlerde yeni çözümlere olan ihtiyacı artırmış, bu durum mekân kalıplarını değiştirmiştir (Mackenzie, 2002, s. 253-254). Kadının ücretli iş gücüne katılımı ile kamusal yaşamın tüm sahalarında yer almaya başlaması, toplumsal cinsiyet rollerini dönüştüren bir devrim olmuştur (van den Berg, 2017, s.16).

Sonuçta sosyal ve ekonomik sistemlerdeki dönüşüm, toplumsal cinsiyet rollerine ait kalıpları yıkmış, bu durum kentsel mekânı dönüştürmüştür. 21. yüzyıl kenti, kamusal ve özel kullanımların kaynaştığı, kamusal alan ve özel alanın birbiri içine girdiği bir yeniden organizasyon süreci geçirmiştir.

Bu bağlamda; tarihi dokusuyla günümüze kadar bozulmadan kalabilmiş tipik Türk yerleşimi olan Bursa Cumalıkızık Mahallesi'nin kadın özelinde irdelendiği bir çalışmada, mahalle girişindeki meydanda, kadınların, ziyaretçilere el ürünlerini satmaları için açılan stantların kullanıma başlamasının, toplumsal yapıyı ve mekânı değiştirdiği üzerinde durulmuştur. Kadınların kamusal mekânda görünürlüğünün artması durumunun toplum içerisinde normalleşmeye başlaması ile değerler sisteminde gerçekleşen bu dönüşüm, kent mekânını da dönüştürmeye başlamıştır. Eskiden kullanım açısından yarı-özel nitelikte olan konutlara ait avlular, bu süreçte sürekli açık tutulan kapıları ile sokakla bütünleşmiş, birlikte üretimin yapıldığı yarı-kamusal nitelikte alanlara dönüşmüştür. Hatta bazı konutların zemin katlarının kadınların ürettikleri ürünleri satması için dükkanlara dönüştürüldüğü görülmüştür (Türkün Dostoğlu, 2010, s.65-66).

Bu çalışmanın ana temasını oluşturan Yalvaç mahalle fırınları, kadınlara özel kamusal alanlar olarak ele alınırken, kamusal alan Tuncer'in (2016, s. 59) ele aldığı bağlamda evin dışında kalan her yeri kapsayacak şekliyle ele alınmıştır. Kadınların kamusalla ilişkisinin, dış dünyayla etkileşimi anlamına geldiğini ifade eden Tuncer (2016, s. 59), kadının kamusal mekân deneyiminin evden dışarı attığı ilk adımla başladığını söylemektedir. Bu bağlam geleneksel kültürlerde kadının kent mekânını kullanımını tam anlamıyla kapsayacak bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, belli saatlerle sınırlı olmak kaydıyla, kadınların kullanımına sunulmuş çeşmelerin ve tandır fırınlarının kamusal alanlar olarak tanımlanabilmesine imkân verir.

Kökleri Mezopotamya tarihine uzanan tandır fırınları kadınlara özel cinsiyetlendirilmiş mekânlar olarak Anadolu topraklarında yaygın bir biçimde çeşitli ekmeklerin yapımında kullanılmaktadır. Tandır fırınları kadınların akrabaları ile sosyalleştiği, kolektif üretim yapılan, kadınlara özel, sınırlı kamusal alanlardır (Parker, 2011, s. 611-613). Tandır fırınlarının kullanımına dair sosyal ve kültürel bağlam, Yalvaç mahalle fırınları için de geçerlidir. Günümüzde bile kadınlar için bir toplanma ve sosyalleşme mekânı olması yönüyle kadınlara özel kamusal alanlar olarak değerlendirilebilecek mahalle fırınları, bu yönüyle şüphesiz geleneksel toplum kalıplarının 50 yıl öncesi için oldukça önemli mekânlardır.

İslamiyet'e bağlı yaşam biçimi, geleneksel Türk kentlerinde ortak kullanım mekânlarına sınır getirmiştir. Camilerin ve külliyelerin iç ve dış avluları ve mescitlerin, çeşmelerin, kahvehanelerin ve pazarların çevresinde sokakların genişlemesiyle oluşan meydancıklar geleneksel Türk kentinin açık kamusal alanlarıdır (Gökgür, 2008, s. 92). Bu alanlarda kadının görünümü genellikle sınırlıdır. Bu durum, geleneksel Türk kentlerinde, kadınlara özel cinsiyetlendirilmiş mekânları özel kılmaktadır. Literatürde cinsiyete özel kamusal alanlar ya da mekânın cinsiyetlendirilmesi konuları eleştirilebilmektedir. Ancak bu

eleştirileri tümüyle genellemekten kaçınmak gerekir. Çünkü farklı kültürler ve farklı yaşam koşulları bireylerin deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Örneğin geleneksel kahvehaneler sadece erkeklere özel cinsiyetlendirilmiş mekânlar olarak ele alındıklarında, negatif anlamlar çağrıştırmaktadır. Benzer şekilde, İran'da yalnızca kadınların kullanımına açık olan parklar da cinsiyetlendirilmiş mekân olarak negatif eleştiriler alan (Arjmand, 2017, s. 155-164) bir uygulamadır. Bu eleştirilerin yanı sıra hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, göçmen kadınlara hizmet veren bazı kurumsal yapılar, kadınlara özel cinsiyetlendirilmiş mekânların iyi örnekleri olarak değerlendirilmektedir.

Modern hareketlerin tek tipleştirme, kategorize etme ve evrenselleştirme eğilimlerini klasik feminizmin kadın kavramı üzerinden eleştiren Butler (2014, s. 46), kadınlar teriminin ortak bir kimliği ifade ettiği varsayımını sorunlu bulmaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında bir ayrımı reddeden Butler'e göre (2014, s. 50) cinsiyet de toplumsal cinsiyet de kurgudan ibarettir (s. 77-90) ve içinde üretilip süregeldikleri siyasi ve kültürel bağlamdan ayrı değerlendirilemezler (s. 46). Öznel deneyimler vurgusunu değerli bulan Alcoff ise cinsiyetin kurgu olduğu fikrine karşı çıkararak kadın kavramının gerekliliği üzerinde durmaktadır (1988, s. 428-436). Bu tür tartışmalar ve uygulamalar devam etse de cinsiyetler ve toplumsal cinsiyetler yaşanmaya devam etmektedir. Cinsiyetlendirilmiş bir özne kavramı ile toplumsal cinsiyet çalışmalarında daha kapsayıcı bir pozisyon alınabilir.

YÖNTEM

Bu çalışma, Yalvaç geleneksel kültüründe önemli bir yeri olan ve güncel çalışmalar ile canlandırılmaya çalışılan mahalle fırıncılığının geçmişten günümüze geçirdiği değişim-dönüşüm sürecini ortaya koymaktadır. Çalışmada, literatür taraması, saha çalışması ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler neden sonuç ilişkisi içerisinde yorumlanarak sunulmuştur.

1. Literatür taraması: Çalışmanın kuramsal temellerini oluşturmak ve konu hakkında yapılmış olan diğer çalışmalara ulaşabilmek amacıyla çalışmaya literatür taraması ile başlanmıştır. Literatür taraması iki aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada Yalvaç ilçesinin yerleşim özelliklerine, kültür öğelerine, nüfus yapısına ve istihdam durumuna ilişkin tarihi ve güncel veriler elde edilmiştir. İkinci aşamada çalışmanın kuramsal çerçevesine ilişkin, toplumsal cinsiyet ve kamusal alanda kadının yeri konuları araştırılmıştır. Tarihsel perspektifle ele alınan konuların kent planlama pratikleri ile ilişkisi sorgulanmıştır.

2. Saha çalışması: Kentsel yapıya ilişkin verileri (kat adetleri, bina cinsleri, bina durumları, bina yaşları ve bina kullanımına dair tespitler ve fotoğraflar) elde etmek ve geleneksel mahalle fırınlarının kentteki konumları ve mevcut durumları tespit etmek için saha çalışması yapılmıştır. Öncelikle Yalvaç Belediyesi'nden, yerleşimin geçmişteki planlama çalışmalarına ilişkin arazi verilerini içerir haritalar elde edilmiştir. Yapıların kat adetleri, cinsleri, durumları, yaşları ve kullanımına dair verilerin bulunduğu bu haritalar, mahalle fırınları özelinde analiz edilerek, mahalle fırınlarının geçmişteki durumları ile ilgili yapısal veriler elde edilmiştir. Bu veriler sahada yerinde tespitler ile güncellenmiş, sokaklarda fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır.

3. Görüşme: Çalışma için Yalvaç Belediyesi'nden yetkililer ve mahalle muhtarları yanı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler,

- geleneksel mahalle fırınlarının tarihine dair neler hatırlandığı,

- fırınların günümüzde hangi amaçlarla kullanıldığı,
- fırınların kullanılma/ kullanılmama nedenleri,
- fırıncı kadınların nasıl seçildiği ve
- fırınların geleceği için neler düşünüldüğü,

şeklinde önceden belirlenmiş açık uçlu sorular ile yürütülmüştür. Saha çalışması sırasında geleneksel mahalle fırınlarından yalnızca biri açık bulunduğu için aynı sorular sadece o esnada bu fırında üretim yapan kadınlara sorulabilmıştır. Ayrıca fotoğrafçılık çalışmaları sırasında evlerinin kapıları önünde oturan kadınlara aynı sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgiler literatürdeki bilgilerle ve yetkililerden alınan bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

ÇALIŞMA ALANI: YALVAÇ

Yalvaç, Akdeniz Bölgesi'nde bulunan Isparta ilinin, merkez ilçeden sonra en büyük ve en fazla nüfusu barındıran ilçesidir (İller Bankası A.Ş., 2010). İlçe merkezinde bulunan Psidia Antiokheia Antik Kenti dolayısıyla Yalvaç, turistlerin uğrak rotalarından biridir. Roma Döneminde, M.S. 46 yılında, İsa'nın Havarilerinden St. Paul' un, Hristiyanlığı yaymak için, Antalya Perge Antik Kenti'nden başlayıp, 260 km'lik yorak kat ederek, Yalvaç'ta bulunan Psidia Antiokheia Kenti'nde son bulan seyahati dolayısıyla; Psidia Antiokheia Kenti, Hristiyan dünyasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Kulözü, 2009, s.43-47, 53). Yalvaç ilçe merkezi, sahip olduğu arkeolojik mirasın yanı sıra günümüze kadar ulaşan tarihi Türk mahalleleri ile de ayrı öneme sahiptir (Şekil 1).

Anadolu Türk tarihinde Yalvaç adı, ilk kez, 14.yy.'da Hamidoğulları Beyliği'nin önemli bir şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalvaç ilçe merkezi, bir cami etrafında kurulan çarşısı ve çarşı etrafında gelişen mahalleleri ile tipik bir Türk kentinin tüm karakteristik özelliklerini göstermektedir (Karaman, 1991, s.71).

Şekil 1. Yalvaç geleneksel konut dokusundan örnekler (Arazi çalışması, 17-21 Temmuz 2017)

Kentsel gelişme sürecinde kentin geleneksel yapı dokusu değişmiş; geleneksel konutların ve geleneksel kent dokusunun, karakteristik özellikleri kaybolmaya başlamıştır (Şekil 2). Geleneksel dokudaki nüfus, kentteki yeni konut dokularının olduğu alanlara yerleşme eğilimindedir. Kentsel yapıdaki bu değişim Yalvaç'ın sosyo-kültürel yapısına yansımıştır. Bu durum yıllar içerisinde, ailelerin sosyal yapısında gerçekleşen değişime

bağlanabilir. Bir hanede birden fazla ailenin yaşadığı büyük aile yapısı, yerini çekirdek ailelere bırakırken; kentsel doku bu taleplere cevap verecek yönde değişmektedir. Büyük ailelerin yaşadığı geleneksel konutlar terkedilirken, çekirdek ailenin yaşadığı apartman tipi konutlar artmıştır. Günümüzde geleneksel dokudaki konutları genellikle yaşların kullandığı görülmektedir.

Şekil 2. Yalvaç yeni konut dokusundan örnekler (Arazi çalışması, 17-21 Temmuz 2017)

2000'li yıllarda başlatılan, "Yalvaç Kültürel-Doğal Değerlerin Korunması, Geliştirilmesi ve Turizmin Çeşitlendirilmesi Projesi" kapsamında yapılan çalışmalar ile bu büyük değişimin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde de devam eden proje kapsamında geleneksel üretim biçimleri desteklenirken, Yalvaç'ın sosyo-kültürel yapısındaki geleneklerin yeniden hayata geçirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Proje kapsamında özel önem verilen geleneksel mahalle fırınları, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı ile kent mekânı arasındaki yadsınamaz ilişkiyi ortaya koymasından iyi bir örnektir.

MAHALLE FIRINCILIĞI

50 yıl öncesine kadar fırıncılık, Yalvaç'ta bir sanat olarak kadınlar tarafından mahalle taş fırınlarında yürütülmekteydi. Büyük ailelerin haftalık ekmek ihtiyacını karşılamak için kullandığı fırınlar, sosyo-ekonomik yapıda süregelen değişimler sonucu, toplum hayatı içerisindeki önemini giderek kaybetmiştir. Her mahallede yer alan ve kadınların üretim yaptığı geleneksel mahalle fırınlarından günümüze birkaç tarihi fırın binası kalabilmiştir (E. Kafafçı, kişisel iletişim, 22 Haziran 2018) (Şekil 3).

Şekil 3. Leblebiciler Mahallesi'ndeki tarihi fırın binası (Yalvaç Belediyesi, Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Bürosu Arşivi, 2018).

Geleneksel mahalle fırınlarında işleyen süreçlere dair kuşaklar arası aktarılan bilgi ve somut kültür unsuru olarak kullanılan aletler de zamanla yok olmaya yüz tutmuştur. Geleneksel hali ile ekmeğin üretimi tekne adı verilen, genellikle 60 cm. eninde 130 cm. boyunda, 40 cm. yüksekliğinde ve tabanı daha dar olup yükseldikçe genişleyen ahşaptan yapılmış kaplarda hamurun hazırlanmasıyla başlamaktaydı. Tekne omuzlarda fırına götürülür, hamurun mayalanması beklenir ve önceden belirlenen sıraya göre ekmeğin pişirilirdi. Ekmeğin şekillendirilmesi sahibine aitken, fırına verilmesi ve pişirilmesinden fırıncı kadın sorumluydu. Fırın yakıtı olarak, sonbaharda çeşitli ağaç yapraklarının toplanması ile elde edilen gazel kullanılırdı. Her ekmeğin sahibi kendi yakıtını kendisi getirmekle yükümlüydü. Fırıncı kadın her 15 ekmeğe 1 ekmeğin hak olarak alırdı. Fırıncı kadının becerileri o fırının tercih edilmesinde önemli bir faktördü (Göde, 2017, s. 201-204).

Mahalle fırıncılığı geleneğinin kaybolmasının önüne geçmek için, 90'lı yıllarda tarihi mahallelere, Yalvaç Belediyesi tarafından mahalle fırınları yapılmış (Şekil 4) ve bu fırınların kullanımı mahalle sakinlerine bırakılmıştır. Mahalle muhtarları gözetiminde kullanılan fırınlardan belediye hiçbir ücret almamaktadır (E. Kafafçı, kişisel iletişim, 22 Haziran 2018).

Şekil 4. Yeni inşa edilen mahalle fırınlarında örnekler (Yalvaç Belediyesi, Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Bürosu Arşivi, 2018).

Fırından ve ekmeğin pişirmeden sorumlu kadın, mahalle muhtarları tarafından ihtiyaç sahibi olması, fırıncılıktan anlaması ve insan ilişkileri güçlü olması gibi kriterler göz önünde bulundurularak seçilmektedir. Fırında kullanılan yakıt, ekmeğin pişirecek kişi tarafından sağlanmaktadır. Fırını kullanmadan bir gün önce kadınlar, fırıncı kadından ertesi gün için saat almakta, böylece hamurlarının mayalanma sürelerini hesaba katarak hazırlık yapmaktadırlar. Fırıncı, ekmeğini pişirdiği her kadından, pişirme karşılığında her 15 ya da 10 ekmeğe 1 ekmeğin piyasa fiyatına denk gelen bir ücret almaktadır (E. R. Aktekeli, kişisel iletişim, 22 Haziran 2018).

Mahalle fırınları geleneğine dair unsurlara literatürde ulaşılabilsede "Yalvaç Kültürel-Doğal Değerlerin Korunması, Geliştirilmesi ve Turizmin Çeşitlendirilmesi Projesi" kapsamında projelendirilen fırınların güncel durumuna ilişkin detaylı bir çalışma bulunmamaktadır.

BULGULAR

İlçenin özellikle yabancı turistler için uğrak bir nokta olması, geleneksel ürünlere rağbetin artmasını sağlamış, mahalle fırınlarında üretilen "Yalvaç Ekmeği" ve Yalvaç'a özgü mayasız bir ekmeğin olan "Hamursuz" piyasada talep edilen ürünler haline gelmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. “Yalvaç Kültürel-Doğal Değerlerin Korunması, Geliştirilmesi ve Turizmin Çeşitlendirilmesi Projesi” kapsamında hazırlanmış görsel (Yalvaç Belediyesi, Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Bürosu Arşivi, 2018)

Piyasada geleneksel hamur işlerine olan talebin artması ile kadınlar mahalle fırınlarında ürettikleri ürünleri satmaya başlamıştır. Fırınlara kira ve vergiden muaf olması sebebiyle bu fırınlarda ticari satışlar yasaklanmıştır. Piyasadaki talebi değerlendirmek isteyen girişimciler, merkez mahallelerde, geleneksel ekmekleri üreten ticari fırınlar açmışlardır. İlki 2011 yılında açılan bu kategorideki fırınların günümüzde sayısı 12’dir (Yalvaç Kunderacılar, Bakkallar, Berberler, Esnaf Sanatkarlar Odası Başkanlığı, kişisel iletişim, 20 Eylül 2018). Bu durum, halihazırda 18 mahallede bulunan belediyeye ait 20 geleneksel mahalle fırınının kullanım oranları ciddi oranda düşürmüştür (Tablo 1).

Tablo 1. Geleneksel mahalle fırınlarının kullanım durumu (Mahalle muhtarları ile yapılan kişisel görüşmeler, 22 Haziran 2018, 13 Eylül 2018; E. Kafafçı ile yapılan kişisel görüşmeler, 22 Haziran 2018, 20 Eylül 2018)

MAHALLELER	ADET	KULLANILIYOR MU
Abacılar Mahallesi	1	hayır
Debbağlar Mahallesi	1	evet
Eski Mahalle	1	hayır
Görgübayram Mahallesi	1	evet
Görgücami Mahallesi	1	evet
Görgüorta Mahallesi	0	/
Kaşasağı Mahallesi	1	evet
Kaşcami Mahallesi	1	hayır
Kaşacıbey Mahallesi	1	hayır
Kaşyukarı Mahallesi	1	hayır
Kızılca Mahallesi	1	evet
Leblebiciler Mahallesi	2	hayır
Müderis Mahallesi	1	evet
Pazarsağı Mahallesi	0	/
Pazaryukarı Mahallesi	1	evet
Sahur Mahallesi	1	evet
Saray Mahallesi	1	evet
Sofular Mahallesi	2	1'i evet, 1'i hayır
Akköprü Mahallesi	0	/
Bağlar Mahallesi	0	/
Bahçelievler Mahallesi	0	/
Cumhuriyet Mahallesi	0	/
Çarşı Mahallesi	1	evet
Fatih Mahallesi	0	/
Kuşku Mahallesi	0	/
Sanayi Mahallesi	0	/
Zafer Mahallesi	1	hayır

20 fırından sadece 1 tanesi, yeni gelişen mahallelerden Zafer Mahallesi'nde kurulmuştur, onun dışındaki tüm fırınlar tarihi mahalle dokuları içerisinde inşa edilmiştir (Şekil 6). Mahalle muhtarları ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre 11 mahallede bu fırınlar halen aktif olarak kullanılmakta iken, 7 mahallede ise yakın zamanda kullanıma dair bir talep olmamıştır. Bunun yanı sıra, Kızılca Mahallesi gibi özellikle gelir grubunun düşük olduğu mahallelerde fırınların aktif kullanıldığı, sürekli nüfus kaybeden Kaş mahalleleri gibi tarihi mahallelerde ise kullanılmadığı tespit edilmiştir. Nüfusunu giderek kaybeden tarihi mahallelerde çoğunlukla yaşlıların ikamet ediyor oluşu, kullanım talebinin düşmesinin önemli bir sebebi olarak gösterilebilir. Fırınların kullanıldığı mahallelerde ise üretim türü daha çok geleneksel börek çeşitlerine kaymıştır.

Kaşyukarı Mahallesi'nde harabe durumunda bulunan tarihi fırın binasının, mahalle muhtarının önerisi ve girişimi ile yine yöresel bir üretim biçimi olan tandıra dönüştürülmesi ve geleneksel ürünlerden olan yufka yapımı için mahallelinin kullanımına sunulması fikri belediye yetkilileri ile görüşülme aşamasındadır (E. Kazık, kişisel iletişim, 13 Eylül 2018). Zafer Mahallesi gibi yeni kurulan mahallelerde ise çoğunluğunu çekirdek ailelerin oluşturduğu nüfus, yaklaşık bir haftalık ihtiyaç için üretilen ekmekler yerine, ihtiyaçlarını merkezdeki geleneksel ekmek üreten fırınlardan günlük ve taze olarak karşılamayı tercih etmektedir (M. K. Sayılı, kişisel iletişim, 22 Haziran 2018).

Görüşme yapılan mahalle muhtarlarından yalnızca Kaşaşağı Mahallesi muhtarı kadındır. Doğduğu, büyüdüğü ve yaşamakta olduğu mahallede muhtarlık yapan Aysel Erçiftçi Bacaklar, mahalle fırınının kullanıma dair rutin süreçleri işletmenin yanı sıra, mahalle fırınına merkeze alan ve diğer geleneklerin yaşatılmasına katkı verecek etkinlikler düzenlemektedir. Mahalle fırınında haftalık ekmek ihtiyaçlarını üreten kadınlar, bu etkinliklerde muhtarlarına yardım etmekten geri kalmamaktadır. Özellikle, hıdırellez ayı, aşure ayı ve pişi ayı geleneklerinin hayata geçirildiği etkinlikler, diğer mahallelerden kadınların ilgisini çekmektedir. Birçok kadın benzer etkinliklerin kendi mahallelerinde de düzenlenmesini istediğini belirtmektedir (A. Erçiftçi Bacaklar, kişisel iletişim, 13 Eylül 2018; 11 Eylül 2020).

Çarşı Mahallesi'nde ve Pazaryukarı Mahallesi'nde bulunan belediyeye ait mahalle fırınları yakın dönemde ihale usulü ile kadın girişimcilere kiraya verilmiştir. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi bu iki fırın, gelen turistlerin uğrak noktasıdır. İkincisi de bu mahallelerde geleneksel kültürü sürdüren aile yapısı bulunmadığı için üretime dair talep oluşmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir düzenlemeye gidilerek, iki fırına fatura kesme ve kayıt altına alma zorunluluğu getirilmiştir. Çarşı Mahallesi fırını yıllık 3850 TL ile kiralanırken, Pazaryukarı Mahallesi fırını yıllık 3720 TL ile kiralanmıştır. Belediye bu iki fırının kiralarını düşük tutarak hem kadın girişimcilere destek olmak hem de geleneksel üretimin kaybolmasının önüne geçmek istemiştir (E. Kafafçı, kişisel iletişim, 20 Eylül 2018).

Belediye, mahalle fırınlarını projelendirirken, 2 ya da 3 katlı olacak şekilde inşa edilmesine izin vermiştir. Fırınlara üst katları ise yine kadınların kullanımına sunulmuştur. Ekmek yapımı için kullanılmayan fırınlarda bile üst katlar; kadınlara ait Kuran Kursları, özel toplantılar ve kutlamalar için kadınların toplandıkları mekânlar olarak kullanılmaktadır.

SONUÇ

Kentsel mekânın formunu belirleyen kamusal alan ve özel alan ayrımı tarih boyunca tüm kentlerde gözlenen bir olgu olmuştur. Bu yapıda erkek kamusal alanda yerini alırken, kadının kamusal alana erişimi sınırlı tutulmuştur. Üretim, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümler birçok disiplinde geleneksel ve modern kavramların sorgulandığı bir sürecin önünü açarken, planlama kurumu bu sürecin dışında kalamamıştır. Modern kent planlarının kent/kır, ev/iş, düşünsel/bedensel, kamusal/özel, kadın/erkek gibi ikili yapıları beslediği üzerine yapılan tartışmalar, planlama ekollerinde çoğulcu yaklaşımlara doğru bir kaymaya sebep olmuştur. Kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırlar netliğini kaybederken, katılım konuları, dezavantajlı gruplar ve yerel dinamikler önemli birer girdi olarak mekân planlama pratikleri içerisinde yerini almıştır. Bu dönemde kadından kadına aktarılan ev içi etkinliklerle ilgili bilgi ilk kez önem kazanarak araştırma öznesi haline gelmiştir. Yine bu dönemde cinsiyet eşitsizliğinin belirgin bir şekilde gözlemlendiği geleneksel toplumlar içerisinde dahi kamusal alana taşınan çeşitli kadın etkinliklerine dair çalışmalar yapılmıştır. Gündelik hayat deneyimlerinin inceleme konusu olması, toplumsal cinsiyet de dahil olmak üzere toplumsal kalıpların dönüşümünün anlaşılması açısından önemlidir. Tuncer'e göre (2016, s. 58), günlük yaşamdaki süreç ve ilişkileri tanımlamak, kadınların kentle ve mekânla olan ilişkisini anlamak için önemli ve gereklidir. Kadınlar arası bilgi ve deneyim akışında, bir arada bulunmak önemlidir. Bir arada bulunmak, sağaltıcı ve özgürleştirici bir aktarıma imkân verir. Kadınlar arası dostluğu ve dayanışmayı destekleyen çeşitli platformlar, kadınların birbirlerinin bilgilerini tamamlayarak, yaşamlarına tepeden bakan profesyonel bilgiyi dönüştürmesine zemin sağlayabilir (Şenol Cantek & Akşit, 2011, s. 555-556). Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı kapsamında önerilen çeşitli yapılar, bu türden platformlara örnek olabilir. Program kapsamında, Türkiye'de pilot illeri için hazırlanan yerel eşitlik eylem planlarında, yer alan hedeflerden biri de "*Kentlerde kadınların bir araya gelebilecekleri kadın merkezlerinin sayılarının artırılması*" (Şenol vd., 2010, s.38) olarak tanımlanmıştır. Yalvaç geleneksel mahalle fırınları böylesi bir bağlam içerisinde ele alınabilir.

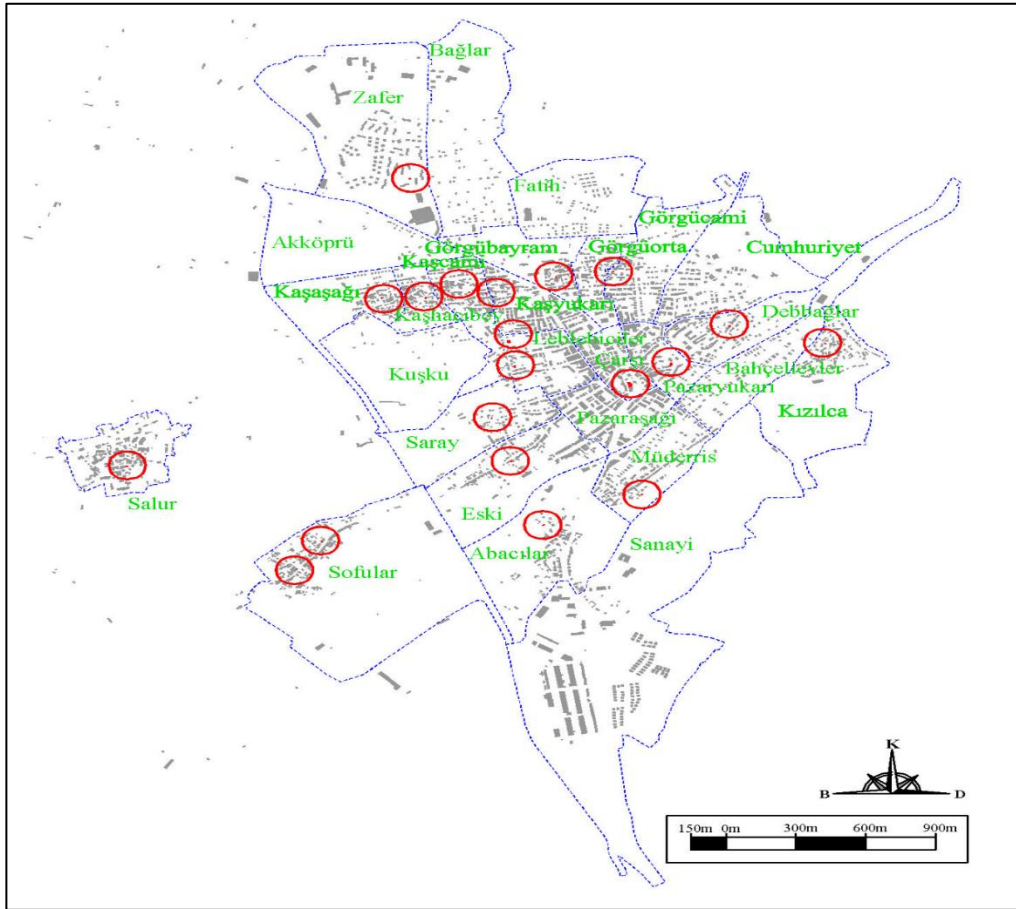
Yalvaç geleneksel mahalle fırınları kadınlara özel kamusal alanlar olmaları ve fırıncılığın kadından kadına aktarılan bir sanat olması yönüyle oldukça önemlidir. Yalvaç geleneksel kent kültüründe mahalle fırınları, başlangıçta kadınların üretim yaptığı, daha sonraki süreçlerde ise işlettiği ve çeşitli toplantılar için kullandığı bir kamusal alandır. Bu fırınlar, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler ve yasal anlaşmazlıklar sonucu fırıncılık fonksiyonlarından uzaklaşmış fakat kadınlara özel kamusal alanlar olarak önemini kaybetmemiştir. Bu durum kadının kent mekânında var olma isteğini açıkça göstermektedir. Fırınların çeşitli kadın etkinlikleri için kullanılmaya devam ediyor oluşu, bu geleneğin birkaç düzenleme ile kuşaklara aktarılmasını kolaylaştıracaktır. Bu geleneğin geleceğe taşınabilmesi çalışmaları ancak geleneğe ait bilginin kuşaklara aktarımı ile sağlanabilir. Taş fırınlarda gerçekleştirilen üretime dair bilgi toplumumuzda erkeklerden erkeklere aktarılan bir bilgi iken, Yalvaç'ta bu sanat kadınlardan kadınlara aktarılmıştır. Bu yüzden, mahalle fırınları diğer ticari işletmelerle aynı şartlar altında değerlendirilmemelidir.

Kadınlara özel kamusal alanlar olarak mahalle fırınlarının korunması ve bu geleneğin sürdürülmesi; kadınların bir araya gelmesi, örgütlenebilmesi ve böylece kent mekânında ve yaşamında önemli ve etkin bir aktör olarak temsil edilebilmesinin de önünü açacaktır. Bu kapsamda mahalle fırınları kadın faaliyetleri açısından çeşitlendirilebilir ve fırınların

etkinliği artırılabilir. Nüfusunu kaybeden mahallelerde yaşlılara yönelik faaliyetler ile fırınlar odak noktası haline getirilebilir. Bu mahallelerdeki fırınlar diğer mahallelerdeki kadınların kullanımına açılabilir. Her bir fırın bir etkinlik merkezi olarak ele alınırken, tüm fırınların birbiriyle iletişim halinde olmasını sağlayacak bir örgütlenmeye gidilebilir. Sözü edilen bu önerileri biraz daha somutlaştırmak gerekirse; Göde ve Tatlıcan'ın (2016, s. 135) vurguladığı, somut olmayan kültürel miras öğelerinin aktarımında önemli bir araç olan açık hava müzeciliği uygulamaları, Yalvaç mahalle fırınları özeli için de değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, açık hava müzeciliğinin bir türü olan, uygulamalı halk bilimi müzeciliği örneklerinden, Ankara Beypazarı'ndaki Yaşayan Müze (Demir, 2013, s. 1112) Yalvaç mahalle fırınlarını tüm bağlamıyla aktarabilecek bir örnektir. Yalvaç kentinde, tarihi dokunun çok iyi okuduğu Kaş mahalleleri, böylesi bir müzecilik uygulaması için uygun mekânlar ve yapılar barındırmaktadır. Kaş mahallelerinde bulunan 3 fırını ve bu fırınların bulunduğu sokakları birleştirilecek bir rota, müzecilik uygulamaları için tanımlanabilir.

Kentteki diğer fırınların ise kadın etkinliklerinin devam ettiği kadınlara özel kamusal alanlar olarak yaşatılmaya devam etmesi önemlidir. Geleneksel mahalle fırıncılığının kuşaklara aktarılmasında desteklemek için fırınların tamamında kadınların geleneksel fırıncılıktan gelir elde etmesinin önünü açmak gerekir. Buna örnek olarak da Trabzon Avrasya Pazarı'ndaki Kanaviçe Sokak gösterilebilir. Mekânsal bir girişimin toplumsal sonuçlarını görmek açısından Kanaviçe Sokak örneği oldukça başarılıdır. Genellikle teknik malzemelerin satıldığı ve erkeklerin egemen olduğu pazarda, bir sokağın tamamen yenilenmesi sonrası sokaktaki tüm dükkanların ev eksenli çalışan kadınlara verildiği projede, birinci yıl sonunda pazarın ziyaretçi profilinin değiştiği görülmüştür. İlk birkaç aylık kiraları Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası tarafından karşılanan kadınlar, başlangıçta mekânın maliyetini karşılama derdinden uzak tutulmuş, süreçte ise dükkanlarının sorumluluğunu tamamen devralmışlardır. Kendileri gibi ev eksenli çalışan kadınlara ulaşabilmek için dernek kuran kadınlar, kolektif birçok başarıya da imza atmıştır (Altay Baykan, 2015, s.21-22). Yalvaç mahalle fırınları özelinde böylesi bir yapılanmaya gitmek, kenti ve sosyal yaşamı hızlı bir biçimde dönüştürecektir. Kentin dezavantajlı gruplarından olan kadının beklentilerini karşılayan bir kentsel alan şüphesiz toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarına cevap verecek sağlıklı bir yapı sergileyecektir.

Şekil 6. Yalvaç kenti mahalleleri ve mahalle fırınları (Yalvaç Belediyesi, Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Bürosu Arşivi, 2018; Arazi çalışması, 17-21 Temmuz 2017).

SUMMARY

Historically, as the distinction between public and special spheres was forming every city, the embodiment of these spheres was shaped in consideration of gender specific roles. Until the city of 21st century, public sphere was accepted as a male-specific club while the place of women was confined in special sphere. Revolutionary developments in production, information and communication technologies initiated a period in which traditional and modern structures are questioned within every discipline. In this period, while borders among public and special spheres were becoming vague, gender centric criticisms of urban models urged on the transformation of planning for pluralist models. In this era, where cities are accepted as social products, daily relationships between all groups constituting society and space gained prominence, and concern of the identification of local patterns specific to societies increased. Concordantly, many local authorities worldwide are carrying on studies for the identification and sustainment of community specific cultural elements.

Within the scope of this study, actions taken for handing down of traditional neighborhood bakeries, which are quite important in historic process of Yalvac, to the next generations are discussed, and transformations of these bakeries throughout the history are explained. Data of the study was acquired through literature review, on-site evaluations, and semi-structured interviews. The transformation of build-up area and socio-economic

structure was observed though their interaction affected the tradition of neighborhood bakeries adversely. The neighborhood bakeries digressed from bakery functions in time but did not lose their significance as being female-specific public spheres. This situation clearly expresses the desire of women to exist in urban space. Extant usage of the bakeries for various activities of women will ease the transfer of this tradition to next generations with minor regulations. Success of these regulations can only be possible by the conveyance of this traditional knowledge to future generations.

While production with masonry ovens is a knowledge relayed between men in our society, in Yalvac this impartation takes place between women. Therefore, this situation places Yalvac example at a privileged position. The studies carried out for the sustainment of this tradition should be planned without overlooking this privileged status of the bakeries. Within this context, it is important that the new bakeries are handled as women specific public spheres like they were in the past.

These bakeries are important as being women activity extending over public sphere in traditional cultures where roaming of women in a city is confined. Action plans are being prepared in developing countries to increase the number of women specific public spheres functioning as a social network between women. Networks like these will smooth the active involvement of women in urban life as a player. In this regard, usage of Yalvac neighborhood bakeries for activities of women beyond the bakery business, would support the sustainment studies of this tradition. When it is approached as bakery business, granting trade privilege for these bakeries and permission of women for selling their products in these spheres are important. In the current socioeconomic situation in Yalvac, handing down the knowledge of production to the next generation is only ensured with such kind of privilege. Urban area meeting the expectations of women, one of the underprivileged groups of the city, will undoubtedly present a healthy structure answering the needs of every section of the society.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Araştırmanın veri toplama süreci 2020 yılından önce gerçekleştiği için Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızaları alınmıştır.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Since the data for the research were gathered before 2020, it is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	The purpose of the study is explained to the participants and their informed consent was obtained.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

TEŞEKKÜR

Saha araştırması sırasında her türlü desteği vermekten çekinmeyen Yalvaç Belediye Başkanı Avukat Sayın Halil Hilmi TÛTÛNCÛ'ye, Yalvaç Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü çalışanları, İnşaat Teknikeri Sayın İsmihan AKKAŞ'a, İnşaat Yüksek Mühendisi Sayın Gül DURUTÛRK'e, Harita Mühendisi Sayın Mehmet ERGUN'a; Yalvaç Belediyesi Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Bürosu çalışanı Arkeolog Sayın Ercan KAFAFÇI'ya; Harita Mühendisi Sayın Turan Oktay SAMANCI'ya; Mimar Sayın Jale SAMANCI'ya; Yalvaç Kaşaşağı Mahallesi Muhtarı Sayın Aysel ERÇİFTÇİ BACAKLAR'a; Yalvaç Zafer Mahallesi Muhtarı Sayın Mustafa Kemal SAYILI'ya; Yalvaç Görgübayram Mahallesi Muhtarı Sayın Engin Ramazan AKTEKELI'ye; Yalvaç Kaşyukarı Mahallesi Muhtarı Sayın Eyüp KAZIK'a; görüşme yapılan tüm mahalle muhtarlarına ve sıcakkanlı, misafirperver Yalvaç sakinlerine yardımları için teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Alcoff, L. (1988). Cultural feminism versus post-structuralism: The identity crisis in feminist theory. *Signs*, 13(3), 405-436. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/3174166?seq=1>
- Altay Baykan, D. (2015). *Yerel yönetimler için kadın dostu kent planlaması va tasarım ilkeleri kitabı*. Ankara: Uzerler Matbaacılık. Erişim adresi: <http://www.kadindostukentler.com/content/docs/kadin-dostu-kent-planlamasi.pdf>
Erişim tarihi: 20.09.2020
- Arjmand, R. (2017). *Public urban space, gender and segregation- Women-only urban parks in Iran*. London: Routledge.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet belası- Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (B. Ertür, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Demir, Z. S. (2013). Halk bilimi müzeciliğinde deneysel yaklaşımlar: Yaşayan müze. *Turkish Studies*, 8/9, 1111-1125. Erişim adresi: <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=5444> Erişim tarihi: 15.09.2020
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit & N. Karkıner (Ed.) *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde* (s. 2-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Göde, H. A. (2017). Kültür endüstrisine örnek olarak Isparta/ Yalvaç ekmeği kültürü ve dünden bugüne mahalle fırıncılığı. *Folklor/Edebiyat*, 23(91), 197-210. doi:10.22559/folkloredebiyat.2017.44
- Göde, H. A. & Tatlıcan, N. (2016). Geleneksel Isparta ekmeği etrafında şekillenen somut olmayan kültürel mirasın turistik, eğitimsel ve ekonomik işlevlerinin yaratılmasına yönelik yaklaşımlar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 125-143. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/23719/252639> Erişim tarihi:15.09.2020
- Gökgür, P. (2008). *Kentsel mekânda kamusal alanın yeri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- İller Bankası A.Ş. (2010). *Yalvaç (Isparta) ilave-revizyon imar planı araştırma raporu*.
- Karaman, D. (1991). *Dünden bugüne Yalvaç tarihi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Kulözü, N. (2009). *St. Paul Yolu (Perge-Antalya/Yalvaç Pisidia Antiocheia) ve yakın çevresinin turizm ve rekreasyon kullanımına yönelik peyzaj potansiyelinin saptanması üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Kurdoğlu, A. (2011). Kent yaşamı. Y. Ecevit & N. Karkıner (Ed.) *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde* (s. 106-128). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Mackenzie, S. (2002). Kentte kadınlar. B. Duru & A. Alkan (Ed. & Çev.) *20. Yüzyıl kenti içinde* (s. 249-283). Ankara: İmge Kitabevi.
- Lerner, G. (1986). *The creation of patriarchy*. Oxford: Oxford University Press.
- Mumford, L. (1961). *The city in history- Its origins, its transformations and its prospects*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Parker, B. J. (2011). Bread ovens, social networks and gendered space: An ethnoarchaeological study of tandır ovens in Southeastern Anatolia. *American Antiquity*, 76(4), 603-627. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/41331914?seq=1>
- Stearns, P. N. (2006). *Gender in world history* (2. bs.). New York: Routledge

- Şenol Cantek F. & Akşit, E. E. (2011). Kadınların kuşaklar ve sınıflar arası bilgi aktarımları. S. Sancar (Ed.) *Birkaç arpa boyu...- 21. yüzyıla girerken Türkiye’de feminist çalışmalar*. Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a armağan içinde (s. 525-561). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Şenol, N., Sargın A., Salmaner, N., Karaca, Ö., Mısırlıoğlu, S., Ulusoy, S.,... İnceler Aktan, S. (2010). *Kadın dostu kentler*. Ankara: Damla Yayın. Erişim adresi: <http://www.kadindostukentler.org/content/docs/outputs/kadin-dostu-kentler-2010.pdf> Erişim tarihi:20.09.2020
- Tuncer, S. (2016). Kadınlar sokağa çıkınca: 1950-80 Ankara’sında kadınların gündelik kamusal mekân deneyimleri. *Toplumsal Tarih*, 269, 57-61. Erişim adresi: <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/documentIngredient.xhtml?uId=6631&ioM=JournalIssue> Erişim tarihi: 15.09.2020
- Türkün Dostoğlu, N. (2010). Fiziksel çevrenin oluşumu ve kullanımında kadının yarattığı fark: Cumalıkızık örneği. A. Akpınar, G. Bakay & H. Dedehayır (Ed.) *Kadın ve mekân-Tutsaklık mı? Sultanlık mı?* içinde (s. 58-71). İstanbul: Turkuvaz Kitap.
- van den Berg, M. (2017). *Gender in the post-fordist urban- The gender revolution in planning and public policy*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2011). *Gender in history: Global perspectives* (2. bs.). Wiley-Blackwell.

Tanzimat Döneminde Askeri Islahatın Kıbrıs'ta Uygulanması*

Doç. Dr. Hasan Samani

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Temel ve İnsani Bilimler Bölümü

hsamani@ciu.edu.tr

Öz

Osmanlı yenileşme tarihinde özgün bir yere sahip Tanzimat döneminde birçok yeni kurum oluşturulmuştur. 1571'den bu yana bir Osmanlı adası olan Kıbrıs'ta da Tanzimatın uygulamalarını görmek mümkündür. Mevcut çalışmada Tanzimat döneminde Osmanlı ordu teşkilatı ve askeralma usulü olarak uygulamaya konulan kura sistemi çerçevesinde askerlik hizmetlerinin yeniden düzenlenmesine yönelik ıslahatın Kıbrıs'ta uygulanması incelenmiştir. Kıbrıslı Hıristiyanların askerlik hizmetleri ile ilişkisi çalışmada yer verilen diğer bir konu olmuştur. Sonuç olarak dönem boyunca Kıbrıs'ta konuşlanan askeri birlik, 1874 senesine kadar Tophâne-i Amire'ye, bu tarihten sonra Birinci Ordu'ya bağlı, Akdeniz kalelerinin savunmasından sorumlu bir topçu alayı dairesinde yer almıştır. Kura usulü ve buna bağlı olarak bedelli askerlik hizmetleri adada da uygulanmıştır. Kıbrıslı Müslümanlar 1863-1871 arası dönemde askerliklerini sadece adada yapma ayrıcalıklarını elde etmişlerdir. 1878'de ada idaresinin İngilizlere devredilmesiyle buradaki Osmanlı ordu mevcudiyeti son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, askerlik, kura sistemi, Kıbrıs Topçu Taburu, Osmanlı.

Implementation of Military Reform in Cyprus During the Tanzimat Period

Abstract

During the Tanzimat (reform) period, which occupies a very unique place in the history of Ottoman Modernisation, many new institutions were established. The Tanzimat reforms were also implemented in Cyprus, which had been an Ottoman island since 1571. In this context, the present study aims to investigate the implementation and repercussions of reforms in the Ottoman army establishment and the military services that were institutionalized with the initiation of the system of conscription by lot in Cyprus during the Tanzimat Period. Another topic that this work focuses on is the issue of military service by non-Muslim Cypriots. Resultantly, the Ottoman army corps deployed in Cyprus was an artillery battalion. Cyprus artillery battalion was attached to one of the regiments which was responsible for defending the fortresses in the Mediterranean. The regiment was under the command of Tophane-i Amire until 1874, and subsequently of the First Army after 1874. The

*Bu makale, Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız danışmanlığında tamamlanan *Tanzimat Devri'nde Kıbrıs (1839 – 1878)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

system of conscription by lot and the military service by payment was also implemented in Cyprus. The Muslim Cypriots had the privilege of performing their military service only in their home country during the period of peace between 1863 and 1871. The Ottoman army in Cyprus ceased to exist when the British assumed control of the island's administration in 1878.

Keywords: Cyprus, military service, conscription by lot, Cyprus Artillery Battalion, Ottoman.

GİRİŞ

Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer sancakları ile her zaman eş zamanlı olmasa da Tanzimat reformları çerçevesinde idare, yerel yönetim, yargı, eğitim, muhabere, sağlık ve diğer alanlarda yeni kurumların oluşturulduğu sancaklardan biri olmuştur. Tanzimat döneminde Kıbrıs'ın toplumsal ve ekonomik yapısı ile doğrudan Tanzimat reformlarının uygulanması sonucunda adada oluşturulan yeni kurumları farklı arşiv vesikaları, bakış açısı ve odak noktalarıyla ele alan yayınlanmış makale ve kitap çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalar, doğrudan Gülhane Hattı Hümayunu'nun uygulanma teşebbüsü de dahil olmak üzere genel olarak Tanzimat reformlarının Osmanlı taşra teşkilatına ilişkin muhtelif boyutlarının Kıbrıs'ta uygulanmasını ele almıştır. Doğrudan Tanzimat reformları bağlamında olmayıp, Tanzimat döneminde Kıbrıs'a ilişkin belli bir konuyu ele alan çalışmalar da mevcuttur. Tanzimat döneminde Kıbrıs'ı konu alan iki doktora tez çalışması mevcuttur. Bunlar Celal Erdönmez'in *Şeriyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)* (2004) ve Hasan Samani'nin *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)* (2006) adlı çalışmalarıdır. Tezler yayınlanmış değildir. Ancak, yazarların tezlerinde yer verdiği bazı konular üzerinde yayınlanmış makaleleri mevcuttur.

Celal Erdönmez'in irtidad, İngiliz konsoloslarının faaliyetleri, azat edilmiş köleler, Yunan vatandaşlığına geçen Rumlar, Osmanlı-Rusya ilişkilerinin Kıbrıs'a yansması (2008; 2011; 2013; 2014; 2019), Hasan Samani'nin zaptiye teşkilatının kuruluşu, modern belediyeleşimin başlangıcı, sıbyan mektepleri, ve ticari faaliyetler üzerine çalışmaları (2017; Samani ve Onurkan-Samani, 2017; Samani, 2018a; 2018b), Diren Çakılıcı'nın Tanzimat modernleşmesinin sembollerinden biri olan telgrafın adaya gelişini konu alan çalışması (2015), Kemal Çiçek'in Tanzimat dönemi başında muhtarlık teşkilatının kuruluşunu inceleyen çalışması (1998), Tanzimat döneminde Kıbrıs'ı konu edinen yayınlanmış başlıca makalelerdir.

Yukarıda zikredilen makale çalışmalarının yanısıra doğrudan Tanzimat reformlarının Kıbrıs'ta uygulanmasını konu edinen yayınlanmış tek kitap çalışması George Dionyssiou'nun *The Implementation of Tanzimat Reforms in Cyprus*'udur. Yazarın ele aldığı konular Gülhane Hattı Hümayunu'nun Kıbrıs'ta ilânı ve yarattığı tepkiler, Kıbrıs'ın genel Osmanlı idari düzeni içindeki yeri, idare meclisleri, maliyede Tanzimat reformları ve vergiler, Ticaret Mahkemesi ve belediyelerin kuruluşu ile Osmanlı idaresinde Ortodoks Rum milletinin yeniden örgütlenmesi bağlamında Kıbrıs'tır (Dionyssiou, 2009).

Sir George Hill, dört ciltlik *A History of Cyprus* adlı kapsamlı eserinin 4. cildinde Tanzimat reformlarına bazı yönleriyle yer vermiştir (1952, IV; 2015). Ahmet Uzun *Tanzimat ve Sosyal Direnişler* adlı kitap çalışmasında, Tanzimat'ın uygulanmasına tepkiler bağlamında Kıbrıs'a da yer vermiştir (2002). Aynı konuya yer veren diğer bir çalışma Mehmet Demiryürek'in *Nizam-ı Cedid'den II. Meşrutiyet'e Osmanlı Reform Süreci'nde Kıbrıs*'ıdır. Bu çalışmanın Tanzimat döneminde Kıbrıs'a ilişkin kapsamı Gülhane Hattı Hümayunu'nun Kıbrıs'ta uygulanmasına gösterilen tepkiler, uygulamadaki usulsüzlükler ve bunların giderilmesini sağlayarak Tanzimat'ın usulüne göre tatbikine yönelik Muhassıl Mehmet Talat Bey'in icraatları ile sınırlıdır (Demiryürek, 2010).

Tam künyeleri bu çalışmanın Kaynakça kısmında mevcut yukarıda zikredilen yayınlanmış makale ve kitaplara bakıldığı zaman, askeri alanda Tanzimat reformlarının Kıbrıs'ta uygulanmasını ele alan monografik bir çalışmanın yayınlanmamış olduğu görülebilir. Başta zorunlu askerliğe geçiş ve askere almada kura usulünün uygulanması

olmak üzere Tanzimat ıslahatının askerlik hizmetleri boyutu, Tanzimat'ın Kıbrıs'taki uygulamalarına yer veren yayınlanmış genel Kıbrıs Tarihleri'nde de neredeyse hiç yer bulmamıştır. George Hill, kura usulüne değinmeden sadece Kıbrıslı Müslümanların eski sadrazamlardan Kıbrıslı Mehmet [Emin] Paşa sayesinde askerliklerini adada yapma ayrıcalığını elde ettiklerini ifade etmektedir (1952, s. 251).

Mevcut çalışmada Tanzimat döneminde kura usulünün Kıbrıs'ta uygulanması ve etkileri, Kıbrıs'ın Osmanlı ordu teşkilatı içindeki konumu ve Kıbrıslı gayrimüslimlerin askerlik hizmetleriyle ilişkileri incelenmiştir. Çalışma, 'askeri alanda Tanzimat'ın Kıbrıs'ta uygulanmasına giriş' olarak değerlendirilebilir.

Çalışma, büyük ölçüde Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tasnif olunmuş ve henüz yayınlanmamış Bab-ı Ali belge ve defterlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Az da olsa KKTC Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi vesikalarından da yararlanılmıştır. Evangelia Balta editörlüğünde günümüz Türkçesine çevirisi yapılan 1876/1877 tarihli Baf Kazası'na bağlı Kukla Nahiyesi nüfus defteri yayınlanmış arşiv vesikası kategorisinde istifade edilen diğer bir arşiv kaynağıdır (Balta vd., 2015). Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnameleri ile Askerî Salnameler gibi süreli yayınlar, özellikle Kıbrıs'ın Osmanlı ordu teşkilatı içindeki konumu ile adada konuşlandırılmış birliğin kadrosunun tespitinde istifade edilen başlıca kaynaklar olmuştur. Konu ile doğrudan ilgili literatürden de yararlanılmıştır.

OSMANLI ORDU TEŞKİLATI İÇİNDE KIBRIS

Osmanlı ordu teşkilatının yeniden düzenlenmesi aşağıda değinileceği üzere Tanzimat dönemi askeri reformları arasında yer almaktadır. Ancak, bu sahada Tanzimatın II. Mahmud döneminden devralmış olduğu önemli bir miras vardır. Bu da nizamiye birliklerini yedekleyecek, savaşa her an hazır, eğitilmiş asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 1834'te kurulan redif teşkilatıdır (Çadırcı, 1970-1974, s. 63-75; Kütükoğlu, 1981-82, s. 127-157). Bu çerçevede Kıbrıs'ta da redif taburu oluşturulmuştur. Kıbrıs'taki redif taburunun kurulması için hicrî 1254 (1838/1839) senesinde Kıbrıs Muhassılı Osman Sabri Paşa görevlendirilmiştir (Kütükoğlu, 1981-82, s. 145). Kıbrıs redif taburu için adaya gelmiş olan binbaşılar ile diğer kadro personelinin nişan, silah ve malzemelerinin cins ve miktarını gösteren defterden, Kıbrıs redif taburunun kuruluşunun en geç 1842 başlarına kadar tamamlandığı anlaşılmaktadır (BOA.ML. VRD. 486; Samani, 2006, s. 271).

Osmanlı ordu teşkilatı ile ilgili Tanzimat dönemi boyunca yapılan yeniliklerin temelini 1843 tarihli düzenlemeler oluşturmaktadır. Bunu 1848 ve 1869 yıllarındaki düzenlemeler takip etmiştir. 1843 düzenlemelerine göre Osmanlı toprakları, beş büyük ordu dairesine ayrılmıştı. İlk iki orduyu teşkil eden Hassa ile Dersâadet ordularının merkezi İstanbul idi. Merkezi Manastır olan Rumeli ordusu Üçüncü Ordu dairesini, merkezi Harput (Elazığ) olan Anadolu ordusu Dördüncü Ordu dairesini, merkezi Şam olan Arabistan ordusu ise Beşinci Ordu dairesini oluşturmuştu. 1848 senesinde merkezi Bağdat olan Irak ve Hicaz'ı kapsayan yeni bir ordu kurularak ordu sayısı altıya, 1869'da ise yediye çıkarılmıştır. (Enhelhardt, 1999, s.75-77, 93; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 1978, V, s. 208-209; Çadırcı, 1985, s. 59-60; Karal, 1988, V, s. 178-180; VII, s. 187-189).

Yukarıda belirtildiği şekliyle süreç içinde sayıları artan ve her biri farklı sayıda piyade, süvari ve talia (öncü) alay ve taburları kadrosunda bulunduran Osmanlı ordu dairelerinin dışında, 1874 yılına kadar İstanbul'da bulunan Tophâne-i Amîre Müşirliği'ne bağlı olup, bu tarihte idaresi yine merkezi İstanbul'da bulunan Birinci Ordu idaresine geçen

bir ihtiyat topçu alayı, ikişer taburlu iki istihkam alayı ve bir sanayi alayı, birisi Karadeniz kalelerinde, ikisi Akdeniz Boğazı kalelerinde, birisi de diğer kalelerde olmak üzere dört kale topçu alayı bulunmaktaydı (*Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi*, 1978, V, s. 209).

Tanzimat başlarında Kıbrıs'ta konuşlanmış birlik 1. Alay'a bağlı 4. Tabur idi (BOA. ML. MSF. 508). Tanzimat'ın adada uygulanacağı Mart 1841 itibarıyla baş gösteren toplumsal çalkantılar üzerine *Hayriyye Taburu* adı altında bir tabur asker daha buraya sevk edilmişti. Hayriyye taburu 1844'e kadar Kıbrıs'ta kalmıştır (Demiryürek, 2010, s. 147-151).

1843 düzenlemelerinin uygulamaya geçmesinden sonraki süreçte Kıbrıs, 1874 senesine kadar Tophane-i Amire emrinde olup, Akdeniz ve Karadeniz boğazları yanında Akdeniz, Ege Denizi ve Kuzey Afrika'daki bazı kalelerin savunmasını üstlenen topçu alayları dairesinde yer almıştır. 1874 senesinde bu birlikler Birinci Orduya dahil edilmiştir. Aşağıda görüleceği gibi Kıbrıs'ın Osmanlı ordu teşkilatı içindeki konumunu esas itibarıyla Askerî Salnâmeler ile Cezair-i Bahr-i Sefid Salnamelerinde, kısmi olarak da diğer arşiv kayıtlarında izlemek mümkündür.

1860 itibarıyla Kıbrıs'ta konuşlanan askerî birlik, Tophâne-i Amire'ye bağlı 6. Topçu Alayının 2. Taburudur. Esas itibarıyla Lefkoşa ve Tuzla Kalelerinde konuşlanan taburun her iki kalede ikişer bölüğü bulunmaktaydı. Diğer kalelerin güvenliği buralardan gönderilen askerlerce sağlanmaktaydı. Taburun idaresi, Lefkoşa'da bulunan Topçu Kaymakamı'nın emrinde idi (BOA. A. MKT. MVL., 115/47).

1865 tarihli Askeri Salname'de Tophane-i Amire'ye bağlı Topçu miralayları, kaimakamları, alay katipleri, tabur katipleri, tabur kol ağaları, tabur imamı, bölük yüzbaşısı, ihtiyat alayı maiyyetinde bulunan cephaneci mülazim-i evvel, mülazim-i saniler, mülazim-i salisler, cerrah, eczacı ve hekimler incelendiğinde Kıbrıs'ın dört taburdan oluşan 6. Topçu Alayı dairesinde olduğu görülmektedir. Salname'de bu alayın her bir taburda görev alan subay ve diğer görevlileri "Kıbrıs" ibaresi altında listelenmiştir. Ancak, 6. alay komutanı Miralay Süleyman Bey'in görev yeri *Rodos* olarak kaydedilmiştir. Her tabur 3'er bölükten oluşmaktadır. Alay'ın kadrosunda 1 Alay katibi, 3 tabur katibi, 3 tabur ağası, 3 tabur imamı, 11 yüzbaşı, 12 mülazim-i evvel, 12 mülazim-i sani, 12 mülazim-i salis mevcuttur. Birinci Tabur 2. Bölük yüzbaşısı münhaldir. Alay doktoru Hristo Efendi, cerrahı Yahya Efendi, eczacısı ise Nikolaki Efendi'dir. Alay Kaimakamı, Kıbrıs'ta görevli Numan Bey'dir. İbrahim Efendi, Arif Ağa, Hüseyin Bey ve Şerif Hamza Ağa sırasıyla 1., 2., 3. ve 4. Tabur binbaşısıdır. Ancak bu taburların nerelerde konuşlandığı kaydedilmiş değildir (Salname-i Askeri, 1282, s. 381-425).

İngiltere'nin Kıbrıs'taki konsolos vekili Thomas Sandwith'in 1869 tarihli raporuna göre bu tarihte adadaki topçu birliği kaimakam, binbaşı, kolağası, alay emini, 3 yüzbaşı, 7 mülazim, 8 mülazim-i sani/salis¹, 16 çavuş, 56 onbaşı, 480 er, 1 tabib, cerrah, eczacı ve katipten oluşmaktadır. İstihkaklarıyla birlikte aylık olarak Kaimakam 3060, binbaşı 2000, kol ağası 1000, yüzbaşı 600, mülazim 400, mülazim-i sani ve salis 80, çavuş 60, onbaşı 33, er 25, tabib 3060, cerrah 1000, eczacı 600, katip 1000 kuruş maaş almaktadır. Topçu birliği subay ve personeline ödenen toplam aylık maaş tutarı 33.768 kuruştur. Birliğin aylık iâşe ve kılık-kıyafetleri masrafı ise 60.000 kuruştur (Luke, 1989, s. 244-245).

¹ Harry Luke burada İngiliz ordusunda alt rütbeliler için kullanılan *Subaltern* kavramını kullanmıştır. Bunu mülazim-i sani ve mülazim-i salis rütbeleri yerine kullanmış olmalıdır.

1870 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi'ne göre bu tarihte Kıbrıs'ta bir taburluk askeri birlik mevcuttur. Tabur, dört bölükten oluşmaktadır. Her bölükte 1 yüzbaşı, 1 mülazim-i evvel, 1 mülazim-i sani, 1 mülazim-i salis görev yapmaktadır. Tabur karargahı Kaimakam (Hüseyin Bey), Binbaşı (Arif Ağa), Miralay (Veledin Efendi), Tabur Katibi (Hüseyin Efendi), Tabur Kolağası (Selim Efendi), Kaimakam Tabib (Hristaki Efendi), Tabur İmamı (Hüseyin Efendi), Cerrah (Mehmed Efendi), Eczacı (Nikolaki Efendi)'dan oluşmaktadır (Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi, 1287, s. 99).

1876 senesi itibariyle *Boğaz Muhafızlığı*'na bağlı olup iki bölüğü Lefkoşa'da, iki bölüğü de Tuzla'da olan Kıbrıs Topçu Birliğinin karargâh ve subay kadrosu şu şekilde oluşmaktaydı: Lefkoşa'da kaymakam, binbaşı, kol ağası, tabib, tabur kâtibi, muavin, eczacı, cerrah, iki yüzbaşı ve altı mülâzîm ile Tuzla'da binbaşı, tabur kâtibi, muavin, tabib, imam, üç cerrah, iki yüzbaşı ve altı mülazim. Tuzla'da kol ağası ve cerrahlardan biri münhâl durumdadır. Bu salnamede Kıbrıs'taki askeri birliğin hangi orduya bağlı olduğu kaydedilmiş değildir (Cezâir-i Bahr-i Sefîd Vilâyet Salnâmesi 1293, s. 71-72).

1876 tarihli Askerî Salnâme'de Osmanlı ordu dairelerinde görev yapan topçu tabur imamları ve sağ kol ağaları listelerinde "Kıbrıs Ceziresi ve Sevahil Kalemi" ile "Lefkoşa Kalesi" ibareleri yer almaktadır. Muhtemelen birincisiyle kastedilen Tuzla (Larnaka) Kalesi'dir. Ada'da görev yapan topçu binbaşılıarı, sağ kol ağaları, kâtip muavinleri ve imamlarının, dolayısıyla da Kıbrıs topçu birliğinin Birinci Orduya bağlı oldukları görülebilmektedir. Lefkoşa'da bulunan tabur topçu kaymakamı Hacı Ali Bey'dir. Kıbrıs ile birlikte Birinci Orduya bağlı diğer kaleler Sinop, Bozcaada, Midilli, Sakız, İstanköy, Rodos, Hanya, Retimo, Kandiye ve Trablusgarp'tır (Salname-i Askerî, 1293, s.45, 55, 81, 253,262).

Kıbrıs'taki askeri birlik Tanzimat dönemi boyunca kendini sınamak zorunda kalmamıştır. Kıbrıs, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin müdahil olduğu savaşların doğrudan bir parçası olmamıştır. Gerek Osmanlı-Rus Savaşları (Kırım ve 1877-78 Savaşları), gerekse Kıbrıslı Rumların milliyetçi duygularını harekete geçiren Girit isyanları gibi kriz dönemlerinde adada zaman zaman yaşanan toplumsal gerilimler de bir Rum isyanına dönüşmemiştir. Osmanlı hükûmetleri dönem boyunca adada görülen Yunan milliyetçiliği propagandalarına karşı yerel otorite ile istişare ederek propagandaları etkisiz hale getirmeye çalışmakta, muhtemel bir Rum isyanına karşı tedbir olarak bazı durumlarda Kıbrıs civarına savaş gemileri göndermekteydi (BOA. MKT.MHM.11/65; BOA.HR.MKT. 66/28; BOA.MKT.MHM. 377/80; BOA.MKT.MHM. 377/80; BOA.MKT.MHM. 424/91-1; BOA.İ.DH.17270; Hill, 1952,IV, s. 195-197, Samani, 2006, s. 103-109).

Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz yönetimine geçmesiyle, burada bulunan Osmanlı ordu mevcudiyeti son bulmuştur. Osmanlı hükûmeti, 27 Temmuz 1878 tarihli irâde ile burada görev yapan Kıbrıslı Müslüman askerlerin terhis edilerek evlerine gönderilmelerine, yerli olmayanların ise Bâhr-i Sefîd Boğazı (Çanakkale)'na nakledilmelerine karar vermiştir. Burada bulunan havan ve topların ise eski oldukları için satışı çıkarılması kararlaştırılmış, adada alıcı çıkmaması halinde İstanbul'a gönderilerek burada satılması planlanmıştır (BOA.İ.DH. 62742; Samani, 2006, s. 278).

KURA USULÜ VE KIBRISLI MÜSLÜMANLARA TANINAN AYRICALIK

II. Mahmud döneminde orduda yapılan önemli ıslahata rağmen, askere alınanların askerlik sürelerinin belirsizliği ve askere almada belli bir yöntemin eksikliği gibi sorunlar giderilebilmiş değildi. Nitekim, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda yer aldığı gibi (Düstur, I. Tertip, C. 1, s. 4-7), askerlik süresinin kabul edilebilir bir duruma getirilmesi ile düzenli bir askere alma yönteminin geliştirilmesi, Tanzimatçı devlet adamlarının ordu teşkilatını yeniden düzenleme çabalarında öncelik verdikleri konular arasında yer almıştır.

1843 düzenlemeleriyle birlikte askerlik süresi toplam 12 yıl olarak belirlenmişti. Bu sürenin 5 yılı muvazzaf olarak nizamiyede geçecek, bu süre sonunda terhis olanlar 7 yıl redifte hizmet vereceklerdi. 1869 düzenlemeleri ile birlikte nizamiye ve redif sınıflarına müstahfız sınıfı da eklenince askerlik süresi 20 yıla çıkarıldı. 20 yaşında silah altına alınan her Müslüman erkek, bu sürenin 6 yılını muvazzaf olarak nizamiyede, 6 yılını redifte ve 8 yılını da müstahfız olarak geçirecekti (Çadırcı, 1985, s. 60-62).

1843 tarihli düzenlemelerden sonra askerlik hizmetlerine ilişkin en önemli yeniliklerden birisi de, esaslarını 1846 tarihli kanunnamenin belirlediği askere alma usulü olarak kura yönteminin uygulamaya konulması olmuştur. Asker almada kura usulü kısaca, devletin asker ihtiyacının, askerlik yaşına gelmiş Müslüman gençlerin her yıl kura ile belirlenerek karşılanmasına dayanmaktaydı. Kurada adı çıkmayanlar, bir sonraki yılın kurasına katılmak zorunda idiler. Beş yıl üst üste adı kurada çıkmayanlar muvazzaf askerlik hizmetini yapmış sayılarak, redif sınıfına geçeceklerdi. Kanunname, kura organizasyonunu, kuradan geçici ve sürekli muafiyet koşullarını, bedel ödeyerek askerliği ifa etmenin şartlarını, firar ve gönüllü askerlik konularını ayrıntılı biçimde düzenlemişti. 1869 senesinde ordu teşkilatında yapılan yeni düzenlemelerden sonra 1870 senesinde yeni bir Kura Kanunnamesi daha hazırlanmıştır (*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 1978, V, s. 208; Çadırcı, 1985, s. 68-74; Aydın, 1989, s.13-28).

Yazarları tarafından 1876/1877 tarihli olduğu tahmin edilen Kukla nahiyesi nüfus defterinden kura usulünün Kıbrıs'taki uygulamalarını dolaylı olarak izlemek mümkündür. Kıbrıs'ın Baf kazasına bağlı Kukla nahiyesi merkez ve buraya bağlı köylerin Müslüman ahalisinden muhtelif tarihlerde redif sınıfına geçenlerin bir kısmı beş yıl üst üste ismine kura isabet etmeyenler, bir kısmı ise muvazzaf askerliklerini tamamlamış olanlardır (Balta vd., 2015).

1846 Kura Kanunnamesi'nden sonra, kura usulünün Kıbrıs'ta hangi sene itibarıyla uygulanmaya başladığı tesbit edilebilmiş değildir. Ancak, Kıbrıslı Müslümanlar 1863 senesi itibarıyla kuradan tamamen muaf tutulması için bazı girişimlerde bulunduğu görülmektedir.

Kıbrıs Topçu Taburu'nun bağlı olduğu Tophâne-i Amîre'ye yapılan başvuruda, kura usulüyle Kıbrıslı Müslüman askerlerin ada dışında askerlik yapmalarının doğurduğu olumsuzluklardan, özellikle de Müslüman nüfusun azlığından bahisle, adanın ya kuradan tamamen muaf tutulması ya da ada dışından kurasız belirlenecek 200 askerinin destek amacıyla buradaki kalelerde görev yapmaları istenmiştir. Talebi değerlendiren Osmanlı hükûmeti, adadaki Müslüman nüfusun azlığı ile birlikte buranın sahip olduğu önemi de dikkate alarak kurayla askere alınacak Kıbrıslı Müslüman askerlerin barış zamanlarında adadaki kalelerde görev yapmalarını, savaş dönemlerinde ise Tophâne-i Amîre'nin belirleyeceği kalelere gönderilmelerini uygun bulmuş, askerlikten tamamen muafiyetin ise,

kura usulünün meşruiyet ve makbuliyetini ortadan kaldıracığından, uygun olmadığını belirtmiştir (BOA. İDH. 36143).

Adadaki İngiliz konsolosu Thomas Sandwith'in 1869 tarihli raporuna göre bu tarihte Kıbrıs'ta konuşlanmış topçu birliğinde toplam 480 er, 16 çavuş ve 56 onbaşı mevcuttur (Luke, 1969, s. 245). Bu durumda adadaki kaleleri savunmak amacıyla silah altında bulunan Kıbrıslı Müslüman er ve erbaş sayısı 552'dir.

Askerlik mükellefiyeti taşıyan Kıbrıslı Müslümanların bu ayrıcalığı elde etmelerinde üç kez sadrazamlık yapmış olan Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın önemli rol oynadığı bazı çalışmalarda vurgulanan bir husustur (Hill, 1952, IV, s. 251; Çiçek, 2003, s. 464). Ancak, Kıbrıslı Müslümanlara tanınan bu ayrıcalığın benzersiz olmadığını belirtmek gerekir. Zira, adı geçen irade ile aynı ayrıcalık, Kıbrıs ile aynı ordu dairesi içinde yer alan Rodos ve Sakız adaları Müslüman ahalisine de tanınmıştı (BOA. İDH. 36143).

Aşağı yukarı aynı yıllarda Tanzimat'ın askerlik alanındaki düzenlemelerinin uygulandığı diğer bir eyalet olarak Bosna'da da Müslümanlar barış zamanlarında askerliklerini vilayetleri dahilinde yapma hakkı elde etmişlerdir (Moreau-Quamber, 1997; Moreau, 1999, s. 129-139). Ancak, bu uygulamanın Bosna ve Kıbrıs'ta farklı gerekçelerle hayata geçtiğini belirtmek gerekir. Bosnalı Müslümanlar, fetihten beridir çeşitli alanlarda sahip oldukları özerkliği kaybedecekleri kaygısıyla, Tanzimat dönemi boyunca devletin merkeziyetçiliği tesise yönelik reform teşebbüslerine en şiddetli direnişi gösteren Müslüman toplum olmuş, sıklıkla Osmanlı merkezi hükûmetine isyan etmişlerdir (Gölen, 2003; Tural, 2004; Gölen, 2009a; Gölen 2009b; Sancaktar, 2012). Osmanlı hükûmetleri Boşnak isyanlarını silahlı müdahale ile bertaraf ettikten sonra, reformları onlara benimsetmek amacıyla bazı ayrıcalıklar elde etmelerine müsaade etmişti.

1863 tarihinde Kıbrıslı Müslümanlara tanınan ayrıcalık 1871'de kısmen son bulmuştur. Bu tarihte, Kıbrıs Topçu Taburu'nun bağlı olduğu alayın Topçu Miralayı Süleyman Bey Kıbrıs'a gelerek kura ile seçilen askerleri Rodos ve Limni'ye götürmeye çalışmıştı. Aynı şekilde Kıbrıs kalelerinin muhafazası için gerekli askerler de Rodos ve Limni'den getirilecekti. Kıbrıs Mutasarrıfı, bu teşebbüs üzerine merkeze gönderdiği 24 Ekim 1871 tarihli telgraf ile yerli ahalinin eskisi gibi askerliklerini ada kalelerinde yapmalarına onay veren 24 Eylül 1871 tarihli emirname-i sâmi'ye atıfta bulunarak, bu emrin feshini emreden ikinci bir emrin kendisine ulaşmadığını bildirmiştir (BOA. TŞR. KB. 37, s. 21; BOA. İDH. 44659).

Kıbrıslı Müslüman ahali söz konusu gelişmelerden rahatsız olarak 7-8 seneden beri uygulamada kalan eski karar uyarınca, askerliklerini ada dahilinde yapmak istediklerini ortaya koymuşlardır. Taleplerinde etkili olabilmek için de adanın muhafazası maksadıyla dışarıdan asker gelmesi halinde, ada Hristiyanları ile Müslümanları arasında güvensizlik ortaya çıkacağını, adanın 90.000 olan toplam erkek nüfusun 70.000'den fazlasının zaten Hristiyan olduğunu, Müslümanların oldukça az sayıda olduklarını belirtmişler ve askerliklerini diğer adalarda yapmaları durumunda Kıbrıslı Müslüman nüfusun daha da azalacağına dikkat çekmişlerdi.

Esasında Osmanlı Devleti'nde 1831'de yapılan ilk nüfus sayımına göre Maronit, Ermeni, Yahudi ve Latin gibi sayıca küçük grupların da bir parçası olup, ezici çoğunluğunu Ortodoks Rumların oluşturduğu Kıbrıs'ın gayrimüslim cemaati ada nüfusunun yaklaşık olarak %65'ini, Müslümanlar %35'ini oluşturmuşlardı. Bu tarihte kaydedilen gayrimüslim

erkek sayısı 29.780, Müslüman erkek sayısı ise 15.585 idi. Adanın toplam erkek nüfus sayısı 45.365 olarak sayılmıştı (*Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, 2000, s. 93). Kemal Karpat, Osmanlı devletindeki bu ilk sayımda nüfusun eksik sayıldığını belirtmektedir (2003, s.59). Daniel Panzac da birçok sancağın eksik sayıldığını belirtirken, nüfusu eksiksiz sayılan sancaklar arasında Kıbrıs'ı da göstermektedir (1997, s.130).

1871 senesi itibarıyla yukarıda zikredilen belgede geçen toplam erkek sayısı 90.000'dir. Ayrıca, bunun 70.000'den fazlasının gayrimüslim olduğu ifade edildiğine göre bu tarihte gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki oranı %77'yi aşmış durumdadır. Bununla birlikte 1870 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnâmesi (1287, s. 100)'nde toplam ada nüfusunun 72.550 (sadece erkek) olduğu, hanelerin ise *henüz tahrir olunmadığı* kaydedilmiştir. Buradaki 72.550 rakamının hangi yılın sayım sonucu olduğu açık değildir. Diğer yandan Tanzimat dönemi boyunca gerek adada görev yapan konsololar, gerekse adayı ziyaret eden seyyahların dönem boyunca bildirdikleri belirli yıllara ait muhtelif rakamlar da kritiğe muhtaçtır. Bu nüfus tahminleri toplu olarak Theodore Papadopoulos ile Hasan Samani'nin çalışmalarında görülebilir (Papadopoulos, 1965, s. 61-69; Samani, 2006, s. 146).

Konumuz açısından esas önemli olan Kıbrıs'ın Müslüman nüfusunun gayrimüslim nüfusa oranıdır. Zira, 1871'de Kıbrıslı Müslümanlar askerliklerini kendi memleketlerinde yapmaya devam etmek istediklerini ortaya koyarken, nüfuslarının adanın gayrimüslim nüfusuna göre az oluşunu gerekçe olarak ifade etmişlerdi. 1860/1861 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti nüfus yoklama defterinde kaydedilen Müslüman erkek sayısı 15.539, hane sayısı 7.080 iken, gayrimüslim erkek sayısı 40.522, hane sayısı ise 19.098'dir (BOA. ML. CRD. 1924). Bu veriler, 1831 nüfus sayımı sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde Müslümanların toplam nüfus içindeki oranının %27'ye gerilerken, gayrimüslimlerin nüfus oranının yaklaşık olarak %73'e yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla 1871 itibarıyla Müslümanların %23'lük, gayrimüslimlerin %77'lik nüfus oranları makul sayılabilir.

Yukarıda değinilen verilerden hareketle 1831-1871 arası dönemde Kıbrıslı Rumların ada nüfusu içindeki yüzdesel oranlarında sürekli bir artış olduğu ortaya çıkmaktadır. 1839-1856 yılları arası dönemde şerhiye sicillerine dayanarak Kıbrıs'ta toplumsal yapıyı inceleyen Celal Erdönmez, Müslüman bir ailenin ortalama 4,26, gayrimüslim ailenin ise 5,26 kişiden oluştuğunu tespit etmiştir (2004, s. 216-217). Bunun, dönem boyunca Kıbrıs nüfusu içinde gayrimüslim/Müslüman oranının gayrimüslimler lehine değişmesinde önemli bir etken olduğu kabul edilebilir. Nitekim Kemal Karpat, genel olarak Osmanlı imparatorluğundaki Hristiyanların nüfusunun Tanzimat'ın getirmiş olduğu "özel siyasal koşullara" bağlı olarak, ekonomilerindeki iyileşme neticesinde hızla artma sürecine girdiğini belirtmektedir (Karpat, 2003, s. 63).

Osmanlı hükümeti, diğer dairelerle de gerekli istişareyi yaptıktan sonra nüfusu az olan yerlerden fazla asker alınmasının önüne geçilmesi amacıyla *adalet ve hakkaniyet* çerçevesinde bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Sonuçta, ada kalelerinin korunması için gerekli sayıda askerın Kıbrıslı Müslümanlardan kura ile seçilip görevlendirilmesine ve geriye kalanların da ihtiyaç duyulan diğer bölgelere sevk edilmesine karar verilmiştir. 30 Kasım 1871 tarihli bir irâde-i seniyye ile Osmanlı padişahı, bu kararı onaylamıştır (BOA. İ.DH. 44659).

1873 senesinde adayı ziyaret eden Avusturya soylusu Lois Salvator, gözlemlerini kaleme aldığı eserinde Kıbrıslı Müslüman gençlerin bundan önce askerliklerini adada yaptıklarını, ancak *geçen yıldan itibaren* Kıbrıs dışına gönderilmeye başlandığını belirtmektedir. Bu ifadeden Kıbrıslı Müslümanların tamamının askerliklerini ada dışında yapmaya başladıkları anlamı çıkmaktadır, ki bu doğru değildir (Salvator, 1983, s. 59).

Sonuç itibarıyla, 1863'te Kıbrıslı Müslüman ahaliye tanınan ayrıcalık, 1871 kararıyla kısmen ortadan kaldırılmış, sekiz yıldan bu yana askerliklerini sadece Kıbrıs'ta yapan ada Müslümanları, 1871 Kasımı'ndan itibaren buranın asker ihtiyacını karşıladıktan sonra, diğer Akdeniz adalarının asker ihtiyacını karşılamak üzere, kura ile buralara gönderilmeye başlanmıştır.

Askerlik hizmetini Kıbrıs dışında yapan Kıbrıslı Müslümanlar Girit, Rodos, İstanköy, Sakız, ve Limni adalarına gönderilmekteydi. Kuklalı Cemali b. Reyhan, Fasulalı Hasan b. İbrahim, Ayanikolalı Necib b. Zabit İbrahim 1868 kurasıyla askerlik hizmetini yapmak üzere Girit'e gönderilmişlerdi (Balta vd., 2015, s. 194-195, 232-233). Kuklalı Şevki b. Mehmed, Sadık b. Osman, Emirzade Hüseyin b. Hüseyin, Yeroşibulu Cemal b. Mani Osman, Dimili Salih b. Topçu Hüseyin, Mandirkalı Burhan b. Monla Ahmed, Mamonyalı Mazhar b. Rençber Mustafa, Ayayorgili Mustafa b. Kazuli Mehmed, Birasiğolu Kara Hüseyin b. Zenci Osman, Filusalı Hüseyin b. Beyaz Mehmed, İstavrikonulu Hasan b. Kebire ve Hüseyin b. Mustafa askerliklerini muhtelif tarihlerde Rodos'ta yapan Kıbrıslı Müslümanlardan bazılarıdır (Balta vd., 2015, s. 196-295).

Dimi köylü Abo Mehmed b. Mustafa, Mustafa b. Anber Hüseyin, Ali b. Küçük Ömer, askerliklerini Sakız adasında; Kuklalı Abdülkadir b. Monla Mehmed, Dimili Mustafa b. Küçük Ömer, Birasiğö köylü İbrahim b. Hasan, Pirotorlu Abdülkadir b. Kanbur İstanköy adasında; Mandirkalı Osman b. Kornello Osman, Aya Nikolalı Hasan b. Küçük Yusuf, Hasan b. Mehmed ise askerliklerini Limni adasında yapan Baflı Müslümanlardı (Balta vd., 2015, s.198-269). Karpaz nahiyesinden Aysimyolu Ahmet de 1873 senesi kurası gereğince askerliğini yapmak üzere Limni adasına gönderilmişti (BOA. TŞR. KB. M., 258/144).

Askerlik hizmetinden kaçan Kıbrıslı Müslümanlar olduğu gibi, gönüllü olarak askerlik yapanlar da kayıtlara yansımıştır. Arkimandrida köyünden Salih b. Kör Emir Ali 1869, İstavrikonu köyünden Hasib b. Kutso 1866 senesinden beri kaçak durumdadır. Dimi köyünden Abo Mehmed ise Sakız adasında gönüllü olarak askerlik yapmaktaydı (Balta vd., 2015, s. 210-211, 246-247, 292-293).

Muîn Meselesi

Kura usulü çerçevesinde askerlikten geçici muafiyet hakkını düzenleyen, özellikle de *muîn* maddesiyle ilişkili hükümlerin, 1877-1878 itibarıyla Kıbrıs'taki yerel otoriteyi en çok meşgul eden konulardan biri olduğu görülmektedir. 1846 Kanunnamesinin 18-22. maddeleri ile 1870 kanunnamesinin 25-33. maddeleri askerlik yaşında olan gençlerin askerliklerini geçici olarak erteleme şartlarını düzenlemiştir (Çadırcı, 1985, s. 65-66; Aydın, 1989, s. 30). Buna göre;

70 yaşından büyük, 15 yaşından küçük çocuklar ile hasta, sakat veya başka nedenlerden dolayı iş göremeyecek durumda olanlara askerlik yaşına gelmiş çocuklarından başka bakacak akrabaları, yani *muîn*leri yoksa, ilgili kişi o yıl kuraya katılmayacaktı; dul annesinin işlerini yürütecek bir *muîni* yoksa, askerlik yaşına gelen genç o yıl için kuradan muaf tutulacaktı; bağımsız aile reisi olan askerlik çağındaki bir genç, ailesine *muîn*

gösterilecek baba, kayınbirader, kardeş gibi akrabaları yoksa veya yanında bakmakla yükümlü olduğu yetim ve küçük çocuklar varsa, o yıl kuradan muaf tutulacaktı.

Kıbrıs İdare Meclisi kararları ile diğer kayıtlarda, özellikle çocukları veya eşleri askere alınan ailelerin kendilerine bakacak kimseleri, yani *muînleri* olmadığı iddiasıyla, kura isabet eden oğul veya eşlerinin askerlikten muaf tutulmalarını talep eden dilekçe örnekleri mevcuttur. Bunlar arasında *muîn* gösterilenlerin dilekçeleri de vardır. Liva İdare Meclisi'nde görüşülen konular arasında, mevzuata uyulmadığı gerekçesiyle yapılan şikayetler de mevcuttur. Bu şikayetlerin bir kısmının dayanaksız olarak yapıldığı, bir kısmının ise gerçekten bazı yanlış uygulamalar yüzünden haklı gerekçeler görülmektedir.

1873 senesinde Karpaz nahiyesine bağlı Aysimyo karyeli Fatma bint-i Mustafa, nahiyeye müdürlüğüne hitaben yazdığı ve köy muhtarı ile ihtiyar meclisi üyelerinin imza koyduğu dilekçesinde, oğullarından Osman'ın yaşı geldiği için redif sınıfına dahil olduğunu, diğer oğlu Ahmed'in ise ismine kura isabet ettiğinden, Osman'ın gerek kendisine gerekse kura sonucu Limni adasına gönderilen Ahmed'in ailesine *muîn* gösterildiğini belirtmiştir. Ancak, önce Osman, ardından da Ahmed'in karısı ölmüş ve Fatma bint-i Mustafa, anneleri ölen iki torunu ile yalnız kalmıştır. 70 yaşını geçmiş ihtiyar biri olarak kendisine ve yetim kalmış iki torununa bakacak kimsesi kalmadığından Limni'de bulunan oğlu Ahmed'in geri gönderilmesini talep etmektedir (BOA. TŞR. KB. M., 258/144).

Mağusalı Asım Efendi, 1877 senesi kurasında nizamiyeye alınmıştır. Ancak kendisi askere alındıktan sonra iki kızkardeşi ve annesine bakacak kimse kalmadığından normalde kuraya dahil olmaması gerekmektedir. Asım Efendi ayrıca, babasının annesini boşanmış olduğunu, dolayısıyla anne ve kardeşlerine *muîn* sayılamayacağı beyanatıyla kuraya yolsuzluk karıştırıldığını iddia etmişti. Liva İdare Meclisi bu boşanma meselesini Mağusa Kaymakamlığı'na havale etmiş, Mağusa Kaymakamlığı'nın yapmış olduğu tahkikatta boşanma meselesinin uydurma olduğu, Asım Efendi'nin anne ve kız kardeşlerinin zaten babası İzzet Bey'in idaresinde olduğu, mazbatada yazılı olan İzzet isminin sonradan değiştirilerek Asım ismine dönüştürüldüğü ortaya çıkarılmıştı. Asım Efendi ile usulsüzlükte sorumlu olduğu tespit edilen Zühdü Efendi'nin Lefkoşa Temyîz Mahkemesi'ne sevk edilmesine karar verilmiştir (BOA. TŞR. KB. 33, s. 167,179).

Kocası Mustafa'nın silah altına alınmasıyla, kendisi, annesi ve çocuğuna bakacak kimsesinin olmadığını beyan eden Nazife, kocasının askerlik hizmetinden çıkarılmasını talep etmişti. İdare Meclisi, Şubat 1878'de konunun nüfus mukayyidliğine havalesi ile Mustafa'nın hangi senede askere alındığını ve ailesine kimin *muîn* gösterildiğini araştırma kararı almıştı (BOA. TŞR.KB. 33, s. 197).

Girneli Halil, kendisine bakacak kimsesi olmadığı halde iki oğlundan biri olan Ahmet'in askere alındığını, diğer oğlu İzzet'in ise yaşının küçük olduğunu beyan eden arzuhal ile önce Girne Meclisi'ne başvurmuş, ancak buradan sonuç alamayınca bizzat Lefkoşa'ya gelerek konuyu bura Meclisi'ne getirmişti. Girne'den Lefkoşa'ya gelen mazbatada, kura sırasında İzzet'in nüfus defterinde 16 yaşında görüldüğünden babasına *muîn ittihaz olunduğu* belirtilmişti. Halil'in şikayeti, defterde 16 yaşında olduğu kayıtlı oğlu İzzet'in gerçekte 12 yaşında olmasından kaynaklanıyordu. Kura Meclisi, Halil'in ifadesine rağmen, İzzet'i muayene etmediği gibi, Halil'in gerçek yaşını bilebilecek mahalle muhtar ve imamından da bilgi almaya çalışmamıştı. Lefkoşa Meclisi 25 Şubat 1878 tarihli toplantısında,

Girne Meclisi'nden niye tahkikat yapılmadığı hakkında izahat istenmesine karar vermiştir (BOA. TŞR. KB. 33, s. 197).

6 Mart 1878 tarihli kayıta göre ayaklarıyla bir gözü malûl, diğer gözü de görmez (âmâ) olan ve bu haliyle iş görememesine rağmen, oğlunun askere alındığını beyan eden debbağ esnafından Küçük Mehmed, oğlunun bu yıl değil seneye kuraya dahil olmasını talep etmiş, ancak yapılan araştırmada Mehmed'in zaten sanayi erbabından olması, çalışabilmesini engelleyecek bir hastalığına da rastlanmaması nedeniyle kendisinin, oğlunun ailesine *muîn* gösterilmesinde herhangi bir engel olmadığına karar verilmiştir (BOA. TŞR.KB., 33, s. 204).

7 Mart 1878 tarihli kayıta göre *muîni* olmadığı halde kocası Girmeli Ali'nin kuraya dahil edilerek askere alındığını beyan eden karısı Havva bint-i Mustafa'nın arzuhali üzerine yapılan tahkikatta, Ali'nin 1293 (1877-1878) senesi kura defterlerinde *evli ve müstakil hane sahibi* olarak kayıtlı bulunduğu, bu sebeple de o yılın kurasından muaf tutulduğu halde, daha sonra bekâr muamelesi gördüğü için kuraya dahil edilip ismine isabet ettiği anlaşılmıştı. Girne'den gelen mazbatada Ali'nin *şer'an henüz zıfâf ve izdivac etmediği* için kuraya dahil olduğu belirtilmiştir. Lefkoşa Meclisi, yapılacak tahkikatla konunun aydınlanmasına kadar Ali'nin bir yere sevk edilmeyerek alıkonulmasını ve tahkikat sonucunun bildirilmesini, Girne Meclisinden talep etmiştir (BOA.TŞR.KB.33, s. 207).

Kıbrıs İdare Meclisi karar defterlerine yansıdığı kadarıyla kura ile Nizamiye Ordusu'na alınanların bizzat kendileri veya yakınları tarafından verilen dilekçelerde özellikle 1877-1878 yılları itibarıyla bir artış sözkonusudur. Muhtemelen bunda en önemli etken, ilgili yıllarda devam eden Osmanlı-Rus Savaşı idi.

Bu arada Birinci Dünya Savaşı başlarına kadar geçerli olduğu anlaşılan uygulamaya göre (Os, 1999), Nizamiye'de askerlik hizmetini bizzat yaparak veya aşağıda belirtileceği üzere bedel vererek redif sınıfına geçen *muînsiz* redif askerlerinin savaş nedeniyle silah altına alınmaları durumunda, bunların bakmakla yükümlü oldukları ev halkı devletten aylık 30 kuruş para ve 100 dirhem buğday yardımı almaktaydılar. Meselâ, redif sınıfına mensup oğlu ile damadı askerlik hizmetlerini yerine getirmek için *Kıl'a-i Sultaniye*(Çanakkale)'ye sevk edildiğinden, kendisine bakacak kimsesi kalmayan Mehmed'e, Kıbrıs Liva İdare Meclisi, 6 Mart 1878 tarihli kararlar, aylık 30 kuruş ile 100 dirhem buğday verilmesini uygun görmüş, konuyu gereğinin yapılması için muhasebeye havale etmiştir (BOA.TŞR. KB.33, s. 184/2).

BEDEL İLE ASKERLİK HİZMETİ

Bedel-i Şahsi

Kura usulünde geçici veya sürekli askerlik muafiyetini gerektiren şartlardan başka, ismine kura isabet edenlerin bazı şartlarla muvazzaf askerliklerini bedel vererek yapmaları mümkün idi. 1846 Kanunnamesi'ne göre, kura isabet etmiş olanlar, nizâmiye hizmeti için yerlerine, kanunnamede belirtilen şartlara uygun başka birini "bedel-i şahsi" olarak verebilmekteydi. Bu uygulama askerlik çağına gelenlerden önemli bir zanâat veya başka bir işle uğraşanların beş yıl süreyle işlerinden ayrı kalmaları o işin sekteye uğramasına ve ekonomik kayba sebep olacağı gerekçesiyle, bu gibilerin muvazzaf askerliklerini bulacakları bir vekil ile yapmalarına olanak sağlanmıştı. Bedel ile muvazzaf askerliklerini yapmış olanlar, redif sınıfına dahil edileceklerdi (Çadırcı, 1985, s. 67).

Gerek bedel vereceklerin gerekse bedel olacakların bazı şartlara uygun olması gerekiyordu. Öncelikle bedel verecek kişinin bağ, bahçe, tarla, ev ve çiftini satmaksızın bedel ücretini verebilecek kadar zengin olması ve kuradan itibaren üç ay içinde bedelini bulması gerekmektedir. 1870 Kanunnamesi ile yapılan bir değişiklikle, nizamiye hizmetinin herhangi bir yılında bedel verilmesine olanak sağlandı. Bu gibilerin bedel vermeleri halinde, nizamiyede geçirdikleri süre, redif hizmetinden düşülecekti.

Bedel verilecek kişinin ise 25 yaşından küçük, 30 yaşından büyük olmaması ve önceden muvazzaf askerlik yapmamış olması, bulaşıcı bir hastalığı olmayıp, ruhen ve bedenlen askerlik yapmaya elverişli olması gerekmektedir. Herhangi bir yüz kızartıcı suç işleyip de ceza alanlar ile halk arasında kötü tanınan kimseler, bedel olamayacaktı. Beyaz köleler bedel olabilirken, zenci kölelerin bedelliği kabul edilmeyecekti (Çadircı, 1985, s. 67-68; Ayn, 1989, s. 18-19)².

Aşağıdaki örneklerde görülebileceği gibi, Kıbrıs'ta askerlik hizmetini bedel-i şahsî ile ifa etmek isteyen bir kişi, bedelini temin ettikten sonra, öncelikle ikamet ettiği köy veya mahalle muhtarından ilgili bedelin yukarıda bahsedilen şartlara uygun olduğunu beyan eden bir şahadetname, ikinci olarak bedelini topçu askeri baştabibine muayene ettirip askerlik yapmaya elverişli olduğunu onaylayan bir sağlık raporu alması gerekiyordu. Bundan sonra bu belgelerle birlikte İdare Meclisi'ne bir arzuhalle başvurulmakta, İdare Meclisi uygun bulması halinde, gereğinin yapılması için bunu Topçu Kaymakamlığı'na havale etmekteydi.

Lefkoşa'nın Ebukavuk mahallesinden Mehmed Atıf bin Arif Efendi, bedel adayı olan bu mahalle ahalisinden Salih bin Hüseyin'in yukarıda anılan bedel olma şartlarına uygun olarak iyi halli ve namuslu biri olduğunu ve hiç kimsede zimmeti olmadığını beyan eden şahadetname ve sağlık raporu ile birlikte İdare Meclisi'ne bir arzuhalle başvurmuştu. İdare Meclisi başvuruyu uygun bulmuş, Topçu Kaymakamlığı'na gönderilmesine karar vermişti (BOA. TŞR. KB., s. 30, 59).

Yukarıda belirtildiği gibi, 1846 Kanunu gereğince beyaz köleler bedel olabilirken, zenci kölelerin bedelliği kabul edilmemişti. Köle ticaretinin yasaklanmasına bağlı olarak bu hüküm, 1870 Kanunnamesi'nden çıkarılmıştır (Heinzelmann, 2009, s. 157). Bundan sonraki süreçte, sahibi tarafından özgürleştirilen siyahi eski kölelerin, bedel olabildiği görülmektedir. Nitekim, eldeki arşiv kayıtlarına göre Kıbrıs'ta verilen şahsi bedeller arasında azat edilmiş kölelerin (*üsârâ-ı ma'tuka*) büyük bir oranla çoğunluğu oluşturmaktadır. 1877/1878 itibarıyla Lefkoşa'nın zengin ileri gelenlerinden oldukları anlaşılan Yorgancı Paşazâde Vasıf Efendi, Ali Fevzi Efendi, Raşid bin Ahmed, Hafız Hüseyin bin Musa ve Ahmed bin Hacı Mehmed'in şahsî bedelleri, sırasıyla Said, Hayrullah, Said bin Abdullah, Zenci Ahmed bin Abdullah ve Zenci Bereket bin Abdullah adlı özgürleştirilmiş eski köleler idi (BOA. TŞR. KB. 33, s. 164/2, 169/2, 170; Samani, 2006).

Belirtmek gerekir ki, yukarıda zikredilen şahsi bedel olmayı kabul eden özgürleştirilmiş kölelerden hareketle, bu dönemde azat edilmiş kölelerin Kıbrıs toplumu içinde sosyal ve ekonomik olarak en alt tabakaya mensub oldukları gibi bir genelleme

² Kölelerin sahipleri yerine askerlik yapmaları II. Mahmud dönemine kadar dayanmaktadır. Başlangıçta gönüllü askerlerden oluşması öngörülen Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin yetersiz kalması üzerine zorunlu askerlik uygulamasına gidilmiş, Kayseri gibi bazı yerlerdeki hali vakti yerinde Müslümanların silah altına alınmaktan kurtulmak için başvurdukları yöntemlerden biri de askerlik hizmetini kölelerine yaptırtmak olmuştur (Şimşek, 2005, s. 45).

yapmak doğru olmayabilir. Zira, Celal Erdönmez'in konu ile ilgili çalışmasında yer verdiği örnekler arasında sosyal ve ekonomik durumları görece iyi konumda olan özgürleştirilmiş köleler de mevcuttur (Erdönmez, 2014, s. 699-756).

Şahsi bedel uygulamasının başladığı 1846 tarihi ile Kıbrıs idaresinin Britanya'ya devredildiği 1878 tarihi arasında askerliğini şahsi bedel vererek yapan toplam Kıbrıslı Müslüman sayısı ile bedel olan toplam özgürleştirilmiş köle sayısı, dolayısıyla da özgürleştirilmiş kölelerin şahsi bedeller içindeki yüzdesel oranı yararlanılan arşiv kayıtlarında tesbit edilememektedir. Buna rağmen bu oranın Kıbrıs'ın Müslüman toplumu içindeki diğer alt tabaka unsurlarından daha yüksek olduğu düşünülebilir.

Bedel-i Nakdî

Askerlik hizmetini bedelli yapmanın diğer bir yolu, bedelin nakit olarak verilmesiydi. Uygulama, 1870 Kura Kanunu öncesinde çıkarılan bir nizamname ile başlamış, 1870 Kura Kanunu'nda etraflıca düzenlenmiştir. Buna göre şahsi bedel temin edemeyenler, 15.000 kuruş bedel-i nakdî vererek muvazzaf askerlik hizmetini yapmış sayılıp bedel-i şahsî verenler gibi redif sınıfına geçebileceklerdi. Bedel-i şahsîde olduğu gibi bedel-i nakdî vereceklerin bağ, bahçe ve diğer alet edavatını satmaksızın bu parayı verebilecek kadar varlıklı olmaları şart idi. Nizamiye hizmetinin istenilen senesinde bedel-i nakdî verilerek redif sınıfına geçilebilirdi (Ayın, 1989, s. 32).

Hali vakti yerinde olan bazı Kıbrıslı Müslümanların askerliklerini bedel-i nakdî vererek yaptıkları kayıtlarda görülebilmektedir. Örneğin, Kukla nahiyesine bağlı Ayayorgi köyünden Çoban Emir b. Küpeli Hüseyin'e 1869'da kura isabet etmiş, ancak muvazzaf askerlik hizmetini nakdî bedel vererek yapmıştı. Ciyares köylü Yusuf b. Paşo Mustafa'ya da aynı yıl kura isabet etmiş, ancak bedel-i nakdî vererek doğrudan redif sınıfına geçmişti (Balta vd, 2015, s. 234-235, 260-261).

1877 senesinde Karpaz nahiyesinin Aysimyo köyünden Şerif oğlu İbrahim, bedel-i nakdî vermek istediğini arzuhalle bildirmiş ve zengin olduğu anlaşılan İbrahim'in başvurusu, meclis tarafından kabul edilmiş gereğinin yapılması için Topçu Kaymakamlığı'na gönderilmişti (BOA. TŞR. KB.,33, s.176/2). Yine 1877 senesinde Lefkonuklu Mustafa, Mesarya nahiyesine bağlı Pergama köyünden Ahmed bin Molla Hasan ve Mora köyünden Ahmed Çoban bin Hüseyin de bedel-i nakdi vermek istediklerinden, birer arzuhal ile başvurularını yapmışlardı (BOA. TŞR. KB. 33, s. 150, 168, 176/2).

OSMANLI DONANMASI VE KIBRISLI HRİSTİYANLAR

Osmanlı Devleti'nde orduda genellikle Müslümanlar görevlendiriliyordu. Askerlikten muaf tutulan gayrimüslimler, bunun karşılığında devlete cizye vergisi verirlerdi. Bununla birlikte ihtiyaç duyulması halinde gayrimüslimlere askerlik hizmetlerine ilişkin bazı görevler verilmekteydi. Ayrıca, Divan-ı Hümâyûn ile taşradaki eyalet divanlarında gayrimüslimler, özellikle de Rumlar tercüman olarak istihdam edilmekteydiler. Tanzimat öncesi dönemde gayrimüslimler Kıbrıs'ta da eyalet tercümanlığı ile mahkeme tercümanlığı görevlerini yürütmüşlerdi (Jennings, 1993, s. 69; Erdoğan, 2001, s.12; Çiçek, 2002, s. 1-15; Dinç, 2010, s. 423-437; Dinç&Çelik, 2012, s. 45-55).

Gayrimüslimlere, Osmanlı ordusunda özellikle donanmada görev verilmekteydi. Burada armador ve tüfenkdaz, tersanelerde marangoz ve kalafatçı olarak hizmet eden Ortodoks Rumlara, 1821 Yunan İsyanı'ndan sonra güven duyulmamaya başlanmış ve bir

süre bu gibi görevler Ermeni ve diğer etnik gruplara verilmiştir. 1837 senesinde Rumlardan da bahriye askeri alınmışsa da, bu tarihten 1845 senesine kadar genel olarak gayrimüslimler donanmada istihdam edilmemişlerdir. Tanzimat döneminde donanma için ilk kez 1845 senesinde gayrimüslimlerden asker alınmış, bunu özellikle Ortodoks Rum denizcilerinden donanma mürettebatı olarak yararlanıldığı 1847 senesi takip etmiştir (Gencer, 1985, s. 235-236; Collas, 2005, s. 78). 1847'de imparatorluğun çeşitli bölgelerinden başka Kıbrıslı gayrimüslimlerden de asker alınmıştır (Gencer, 1985, s. 235-236).

Konuyla ilgili bir kayda göre, 1847'de Tersâne-i Âmîre'de kullanılmak üzere Kıbrıs'tan alınan Hristiyan askerlerin büyük bir çoğunluğunun *ehl-i zirâat ve harâsetden*, hatta bazılarının *müte'ehhil* (evli) olmaları, bunlar arasında huzursuzluk yaratmış ve Kıbrıs kapı kâhyası aracılığıyla kendilerine izin verilerek, Kıbrıs'a geri gönderilmeyi talep etmişlerdi. 12 Aralık 1847 tarihinde çıkarılan bir iradeyle bu gibi Hristiyan askerlerin geri gönderilmelerine ve yerlerine Kıbrıs memleket kocabaşları aracılığıyla bekâr ve *bir hanede ikili ve üçlü olanlardan alınıp gönderilmesine* karar verilmişti (BOA. İ.MVL. 2601).

Hristiyan askerlerin toplanması sırasında bu işle görevli bazı memurlar zor kullanmaktaydılar. Esasında sınırlı sayıda alınan Hristiyan askerlerin kimler arasından ve hangi kriterlere göre seçileceğiyle ilgili belirli bir mevzuat olmaması, sorumluluğun ve insiyatifin memurlarda kalması sonucunu doğurmuştu. Nitekim, Hristiyanlara eşit davranılmadığı ve bu yüzden de askere alınmalarına son verilmesi gerektiği hususunda İngiltere'nin Osmanlı Hükûmeti'ne verdiği ihtardan sonra, Osmanlı Hükûmeti askerlerin toplanması sırasında kötü muamele edilmemesi için gerekli yerlere bazı emir ve talimatlar göndererek tedbir almaya çalışmıştı.

Kıbrıs'ın da dahil olduğu bazı yerlerden Hristiyanların donanma yerine *Tersane-i Amire*'de istihdam edilmelerinde, donanmaya alınan askerlerin ibadet ve ayinlerini yerine getirme taleplerinin yaratmış olduğu sorunların etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1847 senesinde donanmada görev yapan Hristiyan denizciler, donanmanın Gelibolu'da bulunduğu bir sırada yortuları nedeniyle ayin için Kaptan Paşa'dan izin alarak gemilerden ayrılmış, ancak bir kısmı firar etmişti. Kaptan Paşa, bu gibi firar olaylarını önlemek için, gayrimüslim askerlerin ayinleri için gemilerde birer papaz bulundurulmasını hükûmete teklif etmiş, ancak hükûmet padişah'tan sadece gemiler demirli iken dışarıdan papaz getirilmesini onaylayan bir irade elde edebilmişti. Gemilerde papaz bulundurulması meselesi şeyhülislama sorulmuş, ancak meşihât makamı böyle bir uygulamanın her gemide birer kilise inşa edilmesi demek olacağından şer'an uygun bulmamıştı. Bu gelişmeler karşısında Hristiyanlardan asker alınmasına devam edilmiş, ancak bunların ibadetlerini yerine getirebilmeleri için donanma yerine, tersanede işçi olarak istihdam edilmelerine dikkat edilmiştir (Gencer, 1985, s. 236-238, 244).

Kırım Savaşı sırasında beliren ihtiyaç üzerine gayrimüslimlerden de gönüllü asker alınmış, savaşın devam ettiği 1855 senesinde cizye vergisinin kaldırılarak gayrimüslimlerin de bundan sonra askerlik mükellefiyeti taşıyacakları, isteyenlerin askerliklerini bedel vererek yapabilecekleri ilân edilmişti (Gülsoy, 2002, s. 93-100). Bu karar, yanlış olarak Kıbrıslı Hristiyanlar tarafından zorla askere alınacakları biçiminde algılanmış, bundan tedirgin olanlar tepelere kaçmıştı (Hill, 2015, s. 185).

Kırım Savaşı'nın bitiminde ilân edilen Islahat Fermanı ile Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin, eşitlik ilkesi gözönünde tutularak, Müslümanlar gibi her türlü haktan

yararlanacakları kayıt altına alınmıştır. Buna rağmen, söz konusu gayrimüslimlerin askerlik hizmeti olunca, hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin bu husustaki isteksizlikleri açığa çıktı. Askere alınacak gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte mi, yoksa ayrı ayrı taburlarda mı görev yapacağı meselesi ayrıca önemli bir tartışma konusuydu (Engelhardt, 1999, s. 143-144, Gülsoy, 2002, s. 97-98).

Osmanlı hükümeti kaldırdığı cizye vergisi yerine 1856 senesinde bedel-i askerî (*iâne-i askeriye*) adında yeni bir vergi koyarak Hristiyanların askerlik hizmeti meselesine çözüm üretmiş oldu. Buna göre askerlik yaşına gelmiş tüm Hristiyanlar, tıpkı Müslümanlar gibi, Osmanlı kara ordusu ve donanma için askerlik mükellefiyeti taşıyacaklar, ancak şahsî veya nakdî bedel vererek askerlikten muaf tutulabileceklerdi. İlk etapta silah altına alınması kararlaştırılan 3500 gayrimüslim dışında kalanlar zorunlu olarak yıllık 5,000 kuruş bedel-i askerî vereceklerdi (Gülsoy, 1985, s. 103-112; Shaw, 1975, s. 421-459). 1876 senesinde bedel-i askerinin gayrimüslimlere ağır gelmesinden kaynaklı şikâyetleri bertaraf etmek üzere mükelleflerin yaş aralığı 15-70 olarak genişletilmiş (Şener, 1990, s. 117-118), böylece her bir mükellefin ödeyeceği bedel-i askerî miktarı 3 ila 5 kuruş arasında olmak üzere azaltılmıştır (Shaw, 1975, s. 431).

Cizye'nin son kez toplandığı malî 1271 (1855-1856) senesinde Kıbrıs'ta toplam 23.113 cizye mükellefi bulunmaktaydı. Bunların 1.067'si âlâ (zengin), 8.290'ı evsât (orta halli), 13.756'sı ednâ (dar gelirli) sınıftan vergilerini vermişlerdir. Üç sınıfa göre tarh edilen cizye miktarı ednâ sınıfı için 15, evsât sınıfı için 30, âlâ için 60 kuruş idi. Bunlardan tahsil edilen meblağ 519,060 kuruştur (BOA. ML. VRD. CMH. 1411).

1867 ve 1869 senelerinde Kıbrıs'ta toplanan bedel-i askerî miktarı 920,000 kuruştur (Hill, 2015, s. 210). 1873 senesinde tahsil edilen bedel-i askerî miktarı 1,067,025 kuruş, 1874 senesinde 1,317,539 kuruş, 1877/1878'de ise 1.752.713 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir (BOA. ML. VRD., 3738; GMA. MD., 19, s. 63).

SONUÇ

Tanzimat dönemi boyunca Kıbrıs'ta konuşlandırılan askerî birlik, ada kalelerinin savunmasını üstlenen bir Topçu Taburudur. Kıbrıs Topçu Taburu, Akdeniz Boğazı, Karadeniz Boğazı kaleleriyle birlikte Akdeniz'deki ada kaleleri ve Trablusgarp ve Bingazi gibi Kuzey Afrika kalelerinin savunmasından da sorumlu olup, 1874 senesine kadar Tophâne-i Amire, bu tarihten sonra ise Birinci Ordu teşkilatı içinde yer alan Topçu Alayları dairesinde yer almıştır. Tanzimat döneminde Kıbrıs, herhangi bir savaşın bir parçası olmamış, burada konuşlanan birlik gücünü sınamak zorunda kalmamıştır.

Tanzimat döneminde Osmanlı ordu teşkilatı ve askerlik hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik atılan en önemli adımlardan biri askerlik süresi ile askeralma meselesine çözüm olarak kura usulünün uygulamaya konması olmuştur. Kura usulü Kıbrıs'ta da uygulanmıştır. Bu çerçevede askerlik yükümlülüklerini yerine getiren Kıbrıslı Müslümanlardan bazıları askerlik hizmetlerini bedel-i şahsi veya bedel-i nakdi vererek yapmışlardır. Bu çalışmada istifade edilen Osmanlı arşiv kayıtlarına göre şahsi bedel olarak başkasının yerine askerlik yapmayı kabul etmiş kişilerin önemli bir kısmı özgürleştirilmiş eski kölelerdir.

93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı yılları (1877-1878) ayrıca Osmanlı devleti hakimiyetinin Kıbrıs'taki son yıllarıdır. Bu savaş sırasında kura usulünün unsurlarından olan *muîn* maddesi Kıbrıs İdare Meclisi'ni en çok meşgul eden konulardan biri olmuştur.

Kıbrıslı Müslümanlar 1863-1871 arası dönemde barış zamanlarında askerliklerini sadece Kıbrıs kalelerinde yapma ayrıcalığını elde etmişler, 1871 itibarıyla kuraya göre askerliklerini Kıbrıs veya diğer Akdeniz kalelerinde ifâ etmişlerdir. Dönem boyunca askerlik hizmetinden kaçanlar olduğu gibi, gönüllü olarak askerlik yapan Kıbrıslı Müslümanların varlığı kayıtlara yansımıştır.

Temmuz 1878'de imzalanan Osmanlı-İngiliz protokolü ile Kıbrıs idaresi Britanya'ya devredilmiş, böylece adadaki Osmanlı askeri varlığı son bulmuştur.

SUMMARY

During the Tanzimat (reform) period, which occupies a very unique place in the history of Ottoman modernization, many new institutions were established. The Tanzimat reforms were also implemented in Cyprus, which had been an Ottoman island since 1571. In this context, the present study aims to investigate the implementation and repercussions of military reform in the Ottoman army establishment and the military services that were institutionalized with the initiation of the system of conscription in Cyprus during the Tanzimat period. Another topic that this work focuses on is the issue of military service by non-Muslim Cypriots.

The Ottoman army corps deployed in Cyprus was an artillery battalion. Cyprus artillery battalion was attached to the artillery regiment which was responsible for defending the fortresses in the Mediterranean. The regiment was under the command of Tophane-i Amire until 1874, and subsequently of the First Army after 1874. The artillery garrison in Cyprus did not have to test itself, because the island had not been a part of any wars the Ottomans fought during the Tanzimat period. With the 1878 Ottoman-British protocol, the administration of Cyprus was transferred to the British, and the Ottoman military presence on the island came to an end.

The system of conscription by lot (kura usulü), becoming law in 1846, was also implemented in Cyprus. Yet, the Muslim Cypriots had the privilege of performing their military service only in their home country during the period of peace between 1863 and 1871. This privilege partly was ended in 1871. By 1871, the soldiers who needed to defend the fortresses of Cyprus were recruited from Cypriot Muslims. The remaining ones that hit the lot were sent to other islands of the Mediterranean such as Crete, Rhodes, Lemnos, Cos and Chios to do their military service.

The biggest factor in the Muslims Cypriots' achievement of this privilege has been the Ottoman government's policy, considering the Muslim Cypriots' demand, of preventing the further decline of the Muslim population, which was already smaller than the non-Muslim population of the island.

Allowed by the conscript laws (1846, 1871), some of the well-off Muslim Cypriots did their military service either by giving bedel-i şahsi or bedel-i nakdi. As revealed in some of the archival documents, during the last years of Ottoman rule in Cyprus, coinciding with the Ottoman-Russian war (1877-1878), the overwhelming majority of those accepting to be a personal replacement (şahsi bedel) for the conscripts were the freed slaves.

The topic of *muin*, one of the provisions regulating the right to exemption from military service within the framework of the draw (kura) procedure, has been one of the issues that most occupied the local authority in Cyprus as of 1877-1878. Some family

members whose children or husbands were conscripted, requested exemption from military service for their sons or husbands on the grounds that they did not have a person (*muin*) to take care of them. Among the applicants, there are also those who have already been shown *muin*, claiming that they were not able to care for the conscript's family.

Greek Cypriots were among the non-Muslims who were recruited for the Ottoman navy in certain years of the Tanzimat period. In 1847, the recruitment of some Greek Cypriots among the married and agricultural producers for *Tersane-i amire* created resentment among the recruits, and an imperial decree (*irade*) was issued to send these like-ones back to their home and recruit new ones among single, and multi-child families. As an empire-wide solution to the issue of military service by the non-Muslims in general, non-Muslim Cypriots continued to be exempted from military service by paying military exemption tax (*bedel-i askeri*), which replaced the traditional Jizya.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yok
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Informed Consent:	No participant
Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA**Arşiv Vesikaları****Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, İstanbul (BOA)**

Hariciye Mektubi Kalemi (BOA. HR. MKT.), 66/28

İrâde Dâhiliye (İ. DH), nr. 36143, 44659, 62742.

İrâde Meclis-i Vâla (İ.MVL). nr. 2601.

Maliye Nezareti Cizye Muhasebesi Defterleri (ML. VRD. CMH.d.), nr. 1411, 1482.

Maliye Nezareti Mesarifat Muhasebesi Defterleri (ML. MSF. d.), nr., 508.

Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Defterleri (ML. VRD.d.), nr. 486, 3738.

Sadaret Dairesi Mektubi Kalemi Meclis-i Vala (A.MKT.MVL.), 115/ 47.

Sadaret Dairesi Mektubi Kalemi Mühimme Odası Belgeleri (A. MKT. MHM.), 299/26, 377/80, 424/91-1.

Taşra Arşivleri Kıbrıs Mutasarrıflığı Belgeleri, Mutasarrıflığın Karpaz Nahiyesi ile Yaptığı Yazışmalar (TŞR.KB.M.), 258/144.

Taşra Arşivleri Kıbrıs Mutasarrıflığı Defterleri (TŞR. KB.d.), nr. 30, 33, 37.

KKTC Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi (GMA)

Mutasarrıflık Defterleri (MD), nr.19.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Aydın, F. (1989). Tanzimat Fermanının İlanından Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Uygulanan Askeralma Usulleri 1839-1914 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.

Balta, E. vd. (2015). *Kouklia in Nineteenth Century Cyprus on the Ruins of a Once Glorious Paphos*. İstanbul: Isis Press.

Cezâir-i Bahr-i Sefid Vilâyet Salnamesi 1287, 1293.

Collas, B.C.(2005). *1864'te Türkiye. Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni* (T. Tunçdoğan, Çev.). İstanbul: Bileşim Yayınevi.

Çadırcı, M. (1970-74). Anadolu'da Redif Teşkilatının Kuruluşu. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII (14-23), 63-75.

Çadırcı, M. (1972). Ankara'da Nizam-ı Cedit Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedit Askeri Kanunnamesi. *Belleten*, 36 (141), 1-13.

Çadırcı, M. (1985). Osmanlı İmparatorluğunda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi ve 1846 Tarihli Askerlik Kanunu. *Askeri Tarih Bülteni*, 18, 59-75.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Çakılcı, D. (2015). Kıbrıs'ta Osmanlı Telgraf İşletmesi, *İÜEF Tarih Dergisi*, II (62), 65-90.

Çakın, N. (1989). Redif Teşkilatı. *Askeri Tarih Bülteni*, XIV, 26, 31-56.

Çiçek, K. (1998). Kıbrıs'ta Muhtarlık Teşkilatı'nın Kuruluşu. (Ed. A. Saydam&K. Çiçek), *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyası'nda Siyaset, Adalet ve Raiyyet* içinde (s. 266-273). Trabzon: Derya Kitabevi.

Çiçek, K. (2002). Interpreters of the Court in the Ottoman Empire as Seen From the Sharia Court Records of Cyprus. *Islamic Law and Society*, 9(1), 1-15.

- Çiçek, K. (2003). Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı (1813-1871). *İslam Ansiklopedisi* (C.28, s. 463-464). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demiryürek, M. (2010). *Nizâm-ı Cedîd'den II. Meşrutiyet'e Osmanlı Reform Sürecinde Kıbrıs*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Dinç, G. (2010). Kıbrıs Saray Tercümanlığı Kurumu (1779-1816), XVI. *Türk Tarih Kongresi*, (20-24 Eylül 2010, Ankara), Cilt 4, 1. Kısım, 423-437.
- Dinç, G. & Çelik, C. (2012). Cyprus Court Interpreters During the Ottoman Period, *Mediterranean Journal of Humanities*, II (2), 45-55.
- Dionysiou, G. (2009). *The Implementation of Tanzimat Reforms in Cyprus*. Nicosia: MAM.
- Düstur* (h.1293), I. Tertip, cilt 1. İstanbul: Matbaa-yı Amire.
- Engelhardt. (1999). *Tanzimat ve Türkiye* (A. Reşad, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Erdoğan, M. A. (2001). The Judicial Court in Ottoman Cyprus (1580-1630). *Tarih Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16, 9-19.
- Erdönmez, C. (2019). Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Osmanlı-Rusya İlişkilerinin Kıbrıs'a Yansıması: Konsoloslar, Tüccarlar ve Ticaret. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (47), 139-164.
- Erdönmez, C. (2004). *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Erdönmez, C. (2008). Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Bir İrtidât ve Tanassur Vakası, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, X (1) 99- 123.
- Erdönmez, C. (2011). Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856), *Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 91-118.
- Erdönmez, C. (2013). Tanzimat Devrinde bazı Kıbrıs Rumlarının Yunan vatandaşlığına geçmelerinden kaynaklanan Hukukî meseleler, *Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 64, 175-198.
- Erdönmez, C. (2014). Tanzimat Devrinde Kıbrıs'ta Azat Edilmiş Kölelerin Hukuki ve Sosyo Ekonomik Durumları (1839-1876), *Belleten*, LXXVIII (282), 699-756.
- Gencer, A.İ. (1985). *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gölen, Z. (2003). 1849-51 Bosna-Hersek İsyanı. *Belleten*, LXVI (247), 905-930.
- Gölen, Z. (2009a). 1857-59 Bosna-Hersek İsyanı. *Belleten*, LXXIII (267), 53-124.
- Gölen, Z. (2009b). *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları, 1839-1878*. Ankara: Alter Yayınları
- Gölen, Z. (2010). *Tanzimat Döneminde Bosna-Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Gülsoy, U. (2002). Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlikten Muâfiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1855-1909). *Tarih Dergisi*, 37, 93-118.
- Heinzelmann, T. (2009). *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik yükümlülüğü 1826-1856* (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hill, G. (1952). *A History of Cyprus, IV*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hill, G. (2015). *Kıbrıs Tarihi. Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948* (N. Serbest, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Jennings, R. C. (1993). *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World (1571-1640)*. New York: New York University.
- Karal, E.Z. (1988a). *Osmanlı Tarihi V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E.Z. (1988b). *Osmanlı Tarihi, VII. Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, B. Tırnakçı, Çev., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kili, S. & Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1981-1982). Sultan II. Mahmut Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asakir-i Mansure. *İÜFTED*, 12, 127-157.
- Luke, H. (1989). *Cyprus Under the Turks*, Nicosia: K.Rüstem&Brother
- Moreau, O. & Quamber, R. (1997). The Recruitment of Bosnian soldiers during the 19th Century (1826-1876). *Islamic Studies*, Special Issue: Islam in the Balkans, 36, 2/3, 263-279.
- Moreau, O. (1999). Bosnian Resistance Against Conscription in the Nineteenth Century. E. Zürcher (Ed.) *Arming the State. Military Conscription In the Middle East and Central Asia, 1775-1925 içinde* (s.129-138). London: I.B. Tauris.
- Os, N. (1999). Taking Care of Soldiers' Families: The Ottoman State and the Muinsiz Aile Maası. E. Zürcher (Ed.). *Arming the State. Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925 içinde* (s. 95-110). London: I.B. Tauris.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs: Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*. (2000).T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı, İstanbul.
- Panzac, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, (S. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Papadopulos, T.(1965). *Texts and studies of the History of Cyprus I. Social and historical data on population (1571-1878)*. Nicosia: Cyprus Research Center.
- Salnâme-i Askeri* (1282, 1293). İstanbul: Mekteb-i Harbîye-i Şahâne
- Salvator, L. (1983). *Levkosia. The Capital of Cyprus*, London: Trigraph.
- Samani, H. & Onurkan Samani, M. (2017). Tanzimat Döneminde Kıbrıs'ta Zaptiye Teşkilatı, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 735-747.
- Samani, H. (2006). *Tanzimat Devrinde Kıbrıs 1839-1878* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Samani, H. (2017). Tanzimat Döneminde Kıbrıs Ticareti, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 790-814.
- Samani, H. (2018a). The Primary Schools (sibyans) in Ottoman Cyprus During the Tanzimat Reform Era (1839–1878), *Quality&Quantity: International Journal of Methodology*, 52 (1), 205-214.
- Samani, H. (2018b). Tanzimat Döneminde Kıbrıs'ta Modern Belediyeciliğin Başlangıcı ve Lefkoşa Belediyesi, *Belleten*, 82 (294), 587-626.
- Sancaktar, C. (2012). Historical Construction and Development of Bosniak Nation. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*. 11 (1), 1-17.

- Shaw, S. (1975). The Nineteenth Century Ottoman Tax Reforms and Revenues System. *International Journal of Middle East Studies*, 6, 421-459.
- Şener, A. (1990). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Şimşek, V. (2005). *Ottoman Military Recruitment and the Recruit: 1826-1853*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Şimşek, V. (2014). The First “Little Mehmeds”: Conscripts for the Ottoman Army, 1826-53. *Osmanlı Araştırmaları*, 44, 265-311.
- Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi*, III, 5. Kısım, 1793-1908. (1978). Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Uzun, A. (2002). *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*. İstanbul: Eren
- Yaramış, A. (2002). *II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız G. (2013). *Kara Kuvvetleri. Osmanlı Askerî Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş, 35-78.
- Yıldız, G. (2009). *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi.
- Zürcher, E. (1999). The Ottoman Conscription System in Theory and Practice. Arming the State. E. Zürcher (Ed.), *Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925* içinde (s. 79-94). London: I.B. Tauris.

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde *Exilium* (Sürgün)

Dr. Öğr. Üyesi Ümran Ozan Karahan
Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
ozan.karahan@usak.edu.tr

Öz

Roma hukukunda *exilium*, yani sürgün cumhuriyetin ilk dönemlerinde yazılı bir yasaya dayanarak uygulanmamıştır. Bununla birlikte sürgün, sanığın işlediği iddia edilen suçta göre gönüllü veya zorunlu sürgün olarak uygulanmıştır. Özellikle ağır suçlamalarla yargılanan sanıklar zorunlu sürgün ile birlikte ciddi yaptırımlara maruz kalmışlardır. Vatandaşlıkları ile birlikte mal varlıklarını da kaybetmişlerdir. Ancak zamanla sanıklar yargılama sonucu ciddi neticelerden kaçınmak için daha insancıl bir uygulama olan gönüllü sürgünü tercih etmişlerdir. Bazen de sanıklar, dini kökenli olduğu düşünülen *aquae et ignis interdictio* ile barınma ve beslenme imkânlarından yoksun bırakılmışlardır. Bu yaptırım yargılamadan kaçan sanıklar için de uygulanmıştır. Sürgünün bir yönü de, sürgün yerinin seçimi olmuştur. Sürgün yeri, sürgünün kalıcı mı yoksa geçici mi olduğuna göre belirlenmiştir. Sürgün yerine gitmek ise başka bir problem oluşturmuştur. Sürgüne gidecek kişi, öncelikle sürgüne gideceği yerde yaşamını idame ettirebilmek için sahip olduğu servetini yanında götürebilecek şekilde planlama yapmıştır. Her şeye rağmen sürgün, Roma'nın özellikle soylu vatandaşları için önemli olmuştur. Toplumsal sınıfların olduğu Roma'da, alt sınıf mensubu sanıklar için sürgün uygulamasının varlığı bilinmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürgün, Roma, cumhuriyet.

Exilium (Exile) in Roman Republic Period

Abstract

The *exilium* which means exile in Roman law had not been implemented on the basis of a written law in the early period of the republic. However, the exile had been put into practice as either voluntary or compulsory due to the crime committed by the accused. The accused who stood trial on serious charges were exposed to severe sanctions such as losing their assets and getting denaturalized along with compulsory exile. However, as time went by, the defendants preferred voluntary exile which had been a more humanitarian criminal sanction in order to avoid serious consequences as a result of the trial. Sometimes the defendants were deprived of shelter and food opportunities with *aquae et ignis interdictio* which was thought to have religious origin. This sanction had also been implemented on the defendants who fled the trial. One aspect of the exile had also been the choice of the location. The exile location had been determined by considering whether the exile had been permanent or temporary. Arriving to the location of exile also posed another problem. The person who would go into exile made a planning so that he could take his wealth with him in order to survive in the exile. Nonetheless, the exile had been an important especially for the noble citizens of Rome. Even though there were social classes in Rome, the existence of exile for the defendants belonging to the lower class is not known.

Keywords: Exile, Rome, republic.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 27/10/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 11/04/2021

GİRİŞ

Suç ve cezanın felsefi yöntemi ile ilgili ilk araştırmalar, ilhamlarını Platon'dan (MÖ 428/7-347) alan Hellen düşünürleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Platon tarafından suç ve ceza ilişkisi yeniden biçimlendirilmiştir. Onun ceza teorisine en önemli katkısı, cezanın iyileştirici amacının olduğunu ileri sürmesidir. Platon'a göre; suçlu eğilimlerinden rahatsız olan kişi, cezadan yarar sağlar. Ancak suçlu, ıslah edici cezaya cevap vermezse (ölümcül olmayan kırbaçlama, hapis veya para cezası gibi) sürgüne gönderilmeli veya ölüme bırakılmalıdır. Platon'a göre diğer önemli amaç ise caydırıcılıktır. Cezalar, yanlış yapan kişiyi suçunu tekrarlamaktan caydırmalı ve bu cezalar başkalarını da caydıracak kadar ağır olmalıdır (Plato, Georgias 525; Protogaras 324; Laws IX). Romalı düşünür Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-43) ise ceza teorisi olarak *Pro Scauro*'da, en kötü adamların bile sebepsiz yere suç işlemeyeceğini belirtmektedir (Cic. Or. Scaur. Frag.; Lucil. 1138-1141; Bauman, 1996, s. 3; Grubbs, 2002, s. 7-12).

Hellas'da siyasi yaşamın istikrarsızlığının bir sonucu olarak kayda değer sayıda kişi, zalim yöneticilerin ve radikal demokrasinin altında sürgüne gönderilmişlerdir. Bu yüzden, Themistokles (MÖ 524-459) ve Alkibiadis (MÖ 450-404) Atina tarihinde ilk sürgüne giden ünlü isimlerdendir. MÖ 404 yılında Atina'da otuz tiran, kentte demokrat olanlara karşı terör estirmişlerdir. Bu nedenle ülke dışına kaçan tiran karşıtı demokratlar, Atina'da otuz tiranı devirmek için geri dönmüşler ve otuz tiran yönetimini sona erdirmişlerdir. Hellas'da Roma işgalinin ilk dönemlerinde ise, Hellen kentlerinden Sparta ve Akha'nın ilişkilerinden dolayı meydana gelen kargaşa sırasında, sürgünde bulunanlar Sparta'ya geri dönerek hükümeti devirmek için mücadele etmişlerdir (Balsdon, 1979, s. 102).

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde *Exilium*¹

Polybius Roma hukuku üzerine yaptığı analizinde, Roma'nın *exilium* yani sürgün uygulamasını benzersiz olarak gördüğünü belirtmiştir (Polyb. 6.14.6-8). Yaklaşık yüzyıl sonra Cicero ise, Roma sürgününü diğer ulusların yasalarında uygulanan sürgün ile karşılaştırmıştır. Bu uygulamanın Roma geleneğinin ayırt edici bir özelliği olduğunu vurgulamıştır (Cic. Caec. 100). Roma sürgününün kültürel arka planını anlamamanın anahtarı, Cumhuriyet yönetimi sınıflarının ahlakı ile ilgilidir. Roma'da geliştirilen sürgün kavramı, *concordia*'nın (duygu birliği, uyum) politik idealine dayanmaktadır. *Concordia*, devletin düzgün bir şekilde yönetilmesini sağlamak için, bireylerin ve sosyal sınıfların aralarındaki politik uyumu göstermektedir. Bu uyum genellikle de *patricius*'lar (soylu, aristokrat) ile *pleb*'lerin (avam, alt sınıf) veya *equites* (atlı sınıf) ile senatörlerin aralarındaki iş birliği açısından ifade edilmiştir (Kelly, 2006, s. 9-10). MÖ birinci yüzyıl yazarı Halikarnassuslu Dionysius *concordia*'nın ana öğelerini özlü bir şekilde anlatmıştır. Romalıların Romulus'tan itibaren sağlam bir uyum içerisinde olduklarını ve çıkan büyük anlaşmazlıklarda dahi katliamların görülmediğini, anlaşmazlıkların medeni bir şekilde çözüldüğünü belirtmiştir (DH. 2.11; 2.62).

Roma hukukunda *exilium*², suça karışan bir kişinin yargılanması sırasında mahkemeden veya mahkûmiyetten kaçınmak için zorunlu veya gönüllü olarak sürgüne

¹*Exilium*; sürgün etme, sürgün (kişi), sürgün yeri ve geri çekilme anlamlarında kullanılmaktadır. İngilizcedeki exile kelimesi de latince *exilium*'dan türetilmiştir. *Exilium*, toplulukların ve bireylerin zorunlu sınır dışı edilmelerini ve gönüllü olarak sürgüne gitmelerini kapsamaktadır (Sherwin-White, 1996, s. 35; Gaertner, 2007, s. 2; Bowie, 2007, s. 21; Alova, 2017, s. 228).

gitmesi demektir (Berger, 1953, s. 463; Umur, 1975, s. 70). Zorunlu sürgün uygulaması, suçta göre değişiklik göstermektedir. Bunlar; daha hafif bir sürgün türü *relegatio* ile daha sert bir uygulama olan *deportatio*'dur. *Relegatio*, *magistra* (yüksek rütbeli memur) tarafından idari bir eylem olarak veya bir ceza davasında yargı yoluyla bir vatandaşın sınır dışı edilmesidir. Bu ceza bazen belirli bir süre için bazen de süresiz olarak uygulanmıştır (Berger, 1953, s. 463; s. 673; Umur, 1975, s. 179; Grubbs, 2002, s. 7-12). *Deportatio* ise, ciddi bir suçtan dolayı mahkûm olan bir kişinin süresiz sürgün edilmesidir. Tüm malına ve mülküne el konulması, Roma vatandaşlığını kaybetmesi, belirli bir yere, örneğin bir adaya hapsedilmesi gibi ek cezalar içerdiğinden dolayı en ağır sürgün biçimidir (Berger, 1953, s. 432; Umur, 1975, s. 56).

Relegatio'nun, özellikle cumhuriyet döneminde ve erken imparatorluk döneminde yaygın bir ceza olarak kullanıldığı bilinmektedir. Zorunlu sürgün cezaları, *imperium* (devlet iktidarını fiilen kullanabilme yetkisi) yetkisine sahip *magistra*'lar tarafından uygulanmıştır. Bir vatandaş tek kararname ile sürgün edilebilir, hatta belirli bir yere sürgüne gitmesi için zorlanabilirdi. Daha düşük yetkili *magistra*'lar muhtemelen bu güce sahip değildiler. Bu tür sürgünler MÖ 161 yılında Roma'da, Hellen filozofların kovulması ve istenmeyen yabancıların Roma'dan uzaklaştırılması için de kullanılmıştır. *Praetor* (başyargıç, komutan) Gnaeus Cornelius Scipio Hispanus, MÖ 139 yılında *relegatio*'yu özellikle bu nedenle kullanmıştır. Keldani ve Yahudilerin Roma'dan sınır dışı edilmesi için böyle bir bildiri yayınlamıştır (Cic. Dom. 55.96; Cic. Sest. 28-29; Dio. 38.16.4; Gell 15.11; Balsdon, 1979, s. 98-106; Nay, 2000, s. 37-47; Çevik, 2019, s. 42).

Bazı durumlarda zorunlu sürgün cezası olarak *relegatio*'nun uygulanmasından önce, kimi istenmeyen vatandaşların gönüllü sürgün olarak Roma'dan ayrılmaları istenmiştir. Ayrıca bazen *magistra*'lar Roma'da devletin uygun işlemlerini sağlamak için bazı vatandaşları zorla sürgüne göndermişlerdir. Bu tür kişilere Roma'yı terk etmeleri için muhtemelen üç gün, İtalya'yı terk etmeleri içinse bir aylık süre verilmiştir (Greenidge, 1901, s. 334; Strachon-Davidson, 1912, C. 1, s. 109; Bauman, 1996, s. 75).

Roma hukukunda *magistra*'lar, resmi görevlerini yerine getirmeyen ve bozgunculuk yapan kişileri belirli bir yerden çıkarmak için de zorlayıcı önlemler alma yetkisine sahiptiler. Daha çok da sakıncalı görülen yabancıların Roma'dan çıkarılması için *relegatio* kullanılmıştır. Sürgüne giden kişi için, bir şekilde Roma makamları tarafından kendisine ulaşılmasını engellemenin yolu, Roma topraklarını terk edip yurtdışında yeni bir yerde ikamet etmektir. Ama bununla birlikte yasaklanmış bir adam, halk düşmanı olarak kabul edilebilir ve Roma topraklarından kaçabilse de asla güvende olamazdı (Plut. Sul. 31; Balsdon, 1979, s. 104).

Zamanla uygulanan cezaların daha insancıl hale getirilmesi gerekliliği düşüncesi ile gönüllü sürgün kavramı ortaya çıkmıştır. Soylu Roma vatandaşları, olası bir kovuşturma sonucunda mahkûmiyetle yüzleştiklerinde, hukuki cezadan kaçınmak için gönüllü sürgüne gitmeyi tercih etmişlerdir. Dolayısıyla sürgün, aslında çoğu ölüm mahkûmiyetinin pratik bir sonucu olmasına rağmen, yasalarda bulunan resmi bir ceza değildir. Gönüllü olarak sürgüne gidebilme imkânının varlığı nedeniyle Cumhuriyet döneminde, Roma vatandaşlarına karşı uygulanan ölüm cezalarının nispeten az sayıda örneği vardır. Gönüllü sürgüne giden kişi, istediği yere yerleşmekte özgürdür. Böylece hayatının geri kalanını

² On İki Levha Yasaları'nda, ölüm cezası gibi ağır cezaların nasıl uygulanacağı ile ilgili hükümler olmasına rağmen *exilium* ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştır. Geniş bilgi için bkz., Sandalci, 1993.

Roma'nın müdahalesi olmadan yaşayabilir ve sürgüne gidişi ile de yeni suçlamaları önleyebilirdi (Balsdon, 1979, s. 104; Türkoğlu, 2017, s. 112).

Roma hukukunda sanık, duruşma başlamadan önce sürgüne gidebilir veya ayrılmadan önce yasal işlemlerin tamamlanmasını bekleyebilirdi. *Iudicium populi* (*comitia centuriata* öncesi yapılan yargılama, halk meclisi önünde yapılan duruşma) yargılamasında karar sürecinde son kabile oy kullanmadan önce sanık istediği yere gidebilirdi. Başka bir deyişle resmi olarak hüküm giymeden önce *exilium* hakkını kullanmakta özgürdü. Ayrıca duruşma bir *iudicium populi* önünde olursa, sanık kaçış kararı verse bile mahkûmiyetten sonrası için bekleyebilirdi. Sürgün yeri olarak, Roma kenti tüm sürgünlere kapalıydı. Hatta MÖ birinci yüzyıldaki Müttefikler Savaşı'ndan bir süre sonra, bu kısıtlı bölgeye İtalya da eklenmiştir (Lintott, 1999, s. 147-162; Bauman, 2000, s. 44-46; Kelly, 2006, s. 17-19). Ancak gönüllü sürgünde, bir kavram kargaşasının da olduğunu belirtmek gerekir. Gönüllü sürgün, sadece soylu Roma vatandaşlarının mı yoksa tüm vatandaşların tercih edebileceği bir hak mıydı, kesinlik kazanmış değildir. Çünkü; Romalılar soylu Roma vatandaşlarına mümkün olduğunca ağır cezalar vermekten kaçınırlarken, alt sınıfa mensup vatandaşlara çok ağır cezalar vermekten kaçınmamışlardır. Zamanla gönüllü sürgüne gidebilme konusunda kısıtlamalar getirilmiştir. Gönüllü sürgünün yasal bir hak olarak kabul edilmesi, ancak Lucius Cornelius Sulla (MÖ 138-78) döneminde olmuştur (Türkoğlu, 2017, s. 113-115).

Sürgün, Roma vatandaşları tarafından sahip olunan ve sivil özgürlük ifadesini temsil eden bir haktır. Ancak sürgün yasal bir hak olarak görülmüş olsa da dönemin kaynaklarında gönüllü sürgünün yasal bir hak olmadığına dair örnekler de vardır. Çünkü; yargılama sırasında sanığın mahkemede bulunmasını sağlamak için *magistra*'lar zanlıları hapsedme yetkisine sahiptiler. Böyle bir hapsedme, sanığın sürgün imkânına ulaşamaması demektir. Normal şartlarda, sanık durumundaki herhangi bir vatandaş, para veya mülkten oluşan kefaletlerle (*vades*), mahkeme öncesinde (her durumda olmasa da) hapis cezasından kurtarılabilirdi. Ancak Livius, MÖ 212'de öldürme suçları ile suçlanan bir grup vatandaşın kamuoyunun talep etmiş olduğu *vades* imkânına sahip olmasına rağmen hapse atıldığını bildirmektedir (Liv. 3.13; 25.4; Greenidge, 1901, s. 331-334; Nippel, 1995, s. 7, 52; Baumann, 1996, s. 15; Lintoot, 1999, s. 99).

Duruşma öncesi uygulanan bu tür hapis cezaları, sanıkların sürgüne gitmelerini kolayca engellemiştir. Ancak bu hapsedme yetkisi sınırsız değildir. Yüksek otoriteye sahip bir *magistra* veya bir *tribunus plebis* (*pleb*'lerin haklarını savunan büyük memur) *axilium* yetkisini (vatandaşları *magistra* yargısına karşı koruma yetkisi) kullanarak, bir sanığın hapsedilmesini engelleyebilirdi. Örneğin, büyük bir dava olmamasına rağmen, L. Cornelius Scipio MÖ 180'de hapsedilmiştir. Ancak reform denemeleri ile bilinen Tiberius Sempronius Gracchus'un (MÖ 163/2-133) *tribunus plebis* olan babası Tiberius Sempronius Gracchus (MÖ 217-154) *axilium* yetkisini kullanarak onun hapsedilmesini engellemiştir. Roma vatandaşlarının sürgüne gidebilme haklarına ilişkin açık bir kanıt Iulius Caesar'ın, Gaius Sallustius Crispus'un (MÖ 86-35), *Bellum Catilinae*'deki söylevinde³ yer almaktadır. Bu söylevde yakalanan komplocuların hayatlarının bağışlanması gerektiği savunulmuş ve iki kez, suçlulara *exilium*'a izin veren yasalara atıfta bulunulmuştur: "...benzer şekilde diğer yasalar, mahkûm olan suçluların hayatlarını kaybetmemeleri için sürgüne gönderilmelerini emretmektedir. ...suçlu bulunanlar için sürgüne izin veren Lex Porcia ve diğer yasalar

³ Sallustius'un *Bellum Catilinae* eserinde dört söylev bulunmaktadır: Catilina'nın İlk Söylevi, Gaius Iulius Caesar'ın Söylevi, Marcus Porcius Cato'nun Söylevi, Catilina'nın İkinci Söylevi. Geniş bilgi için bkz., Dinlerer, 2019.

oluşturulmuştur" (Sall. Cat. 51). Bu pasajlara dayanarak bazı yetkililer, *Lex Porcia* ile yargılanma sürecinde, cezalardan kaçınabilmek için sürgüne yasal olarak izin verildiğini belirtmişlerdir (Liv. 38.57; Botsford, 1909, s. 250-252; Alexander, 1990, s. 5-7; Kelly, 2006, s. 20-22). Bahsi geçen *Lex Porcia*, MÖ 199, 195 ve 184 yıllarında Marcus Porcius Cato (MÖ 234-149) döneminde ceza davalarında mahkûm olan kişilerin temyiz haklarını kullanmalarını sağlayan yasalar olarak çıkarılmıştır (Berger, 1953, s. 558).

Sallustius'un belirtilen ilk pasajdaki ifadeleri, Roma vatandaşlarının kırbaçlanmasını yasaklayan *Lex Porcia* ile sürgüne izin veren diğer yasalar arasında net bir ayırım yapmıştır (Sall. Cat. 51). Ancak bu görüşlere rağmen, MÖ 186 yılında tehlikeli olduğu düşünülen Bacchus kült hareketini araştırmak için Roma *senatus*'u tarafından yetkilendirilen özel komisyon birçok kişinin öldürülmesine neden olmuştur. Hatta öldürülenlerin arasında kadınlar da vardır. Bu yaygın infazlar, komisyon tarafından suçlananların gönüllü sürgüne gönderilmediğini göstermektedir (Liv. 39. 8-15; Cic. Legibus. 2.37; CIL I 2.581; Jones, 1972, s. 27-28; Baumann, 1990, s. 334-348; 1996, s. 17). *Tribunus plebis* Publius Clodius Pulcher (MÖ 93-52), MÖ 58 Şubat'ında sivil huzursuzluk dönemlerinde vatandaşların idam edilmesini sağlamak için, uygulanan *senatus consultum ultimum*'a (*senatus*'un nihai kararı) karşı halkçı duruşuyla bir yasa önermiştir. Ancak kendisi Cicero'nun politik düşmanı olarak bilindiği için tepkilere maruz kalmıştır (Kelly, 2006, s. 110-111).

Aquae Et Ignis Interdictio ve Exilium

Sulla döneminde bazı yasalarla, ciddi suçlamalara karşı *aquae et ignis interdictio* (su ve ateşten men cezası) uygulanmıştır. *Aquae et ignis interdictio*; bir suçlunun diğer vatandaşların ortak yaşamından dışlanması demektir. Yani suçlular beslenme ve barınma imkânlarından yoksun bırakılmışlardır. Aslında *aquae et ignis interdictio* doğrudan bir sürgün cezası olmasa da, suçluların Roma'da yaşama imkânlarının ellerinden alınması anlamına geldiği için, suçlular zorunlu olarak sürgüne gitmişlerdir. Ayrıca bu yaptırım, yargılamadan kaçan sanıkların geri dönmelerini engellemek için de uygulanmıştır. Aslında pratik olarak da vatandaşlık ve mülk kaybı ile bağlantılı bir sürgündür. Ayrıca izinsiz ülkelerine geri dönmeleri halinde, ülke sınırları içerisinde onlarla karşılaşanlar tarafından öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır (Berger, 1953, s. 507; Umur, 1975, s. 90).

Bir sanık yasaklı bölgeyi terk ettikten sonra, dilediği yere gidebilirdi. Ama sanık anavatanından ayrılıp sürgüne gittikten sonra, hakkında *concilia plebis* (*pleb*'lerden oluşan halk meclisi), tarafından *aquae et ignis interdictio* kararname çıkarılabilir ve bu kararname ile kaçığın Roma topraklarına geri dönmesi resmen yasaklanmış olurdu. Bu nedenle birçok sürgüne giden Romalı, yeni bir topluluğun vatandaşı olmayı tercih etmiştir. Bu kararname, sürgüne gidenler hakkında *aquae et ignis interdictio* ile özellikle mülklerini kaybetmeleri gibi bazı yarı yasal cezalar da getirmiştir. Cicero'nun belirttiği gibi; diğer devletlerin aksine Romalıların cezayı ceza olarak kullandıkları hiçbir yasaları yoktur (Cic. Caec. 100; Kelly, 2006, s. 1-2).

Aquae et ignis interdictio ile bir suçlunun yaşamı ve mülkleri tehlike altında olabilirdi. Aslında bu ceza kutsal hukukun ciddi bir şekilde ihlal edilmesi durumunda uygulanan *sacratio* ile cezalandırılma uygulamasından türemiştir. Yani Roma ceza hukukunun en eski hükümlerinden biri olan *sacratio*, kutsal olan değerlere karşı işlenen ciddi suçlara karşı uygulanmıştır. Bu iddia ile cezalandırılan ve *sacer homo* adı verilen bu kişiler topluluktan dışlanmışlardır. Ayrıca dinsizlikle suçlandığı düşünülen bu kişilerin, yasal sonucu olmaksızın herhangi biri tarafından öldürülmelerinde bir sakınca yoktur (Berger, 1953, s.

687; Kelly, 2006, s. 27-28; Türkoğlu, 2017, s. 108). Sanıkların Roma'nın yetki alanından kaçmalarına izin veren uygulamalar nedeniyle, mahkûm edilen kişilere karşı yürütülen ölüm cezası ile ilgili olarak mevcut kaynaklarda çok az vaka vardır. Mevcut kaynaklar sürgünlerin sadece siyasi nedenlerle suçlanan soylu Romalılar tarafından kullanıldığını göstermektedir. Yani bu sürgün hakkının, siyasi olmayan suçlarla itham edilen alt sınıflara sağlanıp sağlanmadığı bilinmemektedir (Greenidge, 1901, s. 338-344; Nipel, 1995, s. 21-26; Bauman, 1996, s. 15-16; Lintott, 1999, s. 155).

Livius, yargı tehlikesinden kaçınmak için sürgüne giden vergi tahsildarı Marcus Postumius Pyrgensis'in, geri dönmesini engellemek için hakkında *aquae et ignis interdictio* kararının alındığını kaydetmektedir. MÖ 212 yılında devletten deniz kazalarında batan gemileri için haksız tazminat talep ettiği iddiasıyla ölüm cezası davasıyla karşı karşıya kalan Postumius, duruşmadan önce hapis cezasından kaçınmak için kefalet vermeye zorlanmıştır. Her ne kadar kefalet vermiş olsa da Postumius, daha sonraki duruşmasında yer almamıştır. Bunun üzerine *tribunus plebis*'ler; Postumius'un duruşmaya çağrılmasına rağmen 1 Mayıs'a kadar, mazereti olmadan gelmemesi halinde, sürgün olarak kabul edilmesine ve bir kanun kaçağı olarak mallarına el konulmasına karar vermişlerdir. Ayrıca *aquae et ignis interdictio* kararnamesi çıkarılarak beslenme ve barınma imkânından yoksun bırakılması için de karar verilmiştir (Liv. 25.4.9).

Bu yasaklama, sürgüne giden kişinin Roma'ya, eski vatanına yeniden dönmesini etkin bir şekilde engellemiştir. *Aquae et ignis interdictio* engeli olmadan resmi suçlamadan kaçan bir kişi, duruşmasının yasal sorunları ortadan kalktıktan sonra Roma'ya dönebilirdi. Daha sonra *postliminium* (yurda geri dönme durumlarında yitirilmiş hak ve hukukun geri verilmesi) ile de Roma vatandaşlığını geri kazanmaya çalışabilirdi. Ama istendiğinde *aquae et ignis interdictio* ile sürgüne giden kişinin geri dönmesi önlenebilirdi. Romalılar, gıyaben hüküm verme konusuna sıcak bakmadıkları için, bu sürgün karinesi ile sanıkların Roma'ya dönmelerini ve yasal işlemlerini engellemeye çalışmışlardır. Ancak bu yöntem herkese karşı da uygulanmamıştır (Greenidge, 1901, s. 512; Strachan-Davidson, 1912, C. 1, s. 29-30; Kelly, 2006, s. 26-27).

Örneğin; L. Scipio Africanus (MÖ 236/5-183), Seleukos Kralı III. Antiokhos (MÖ 241-187) ile olan ilişkilerinden dolayı suç işlemekle itham edilmiş ve duruşması devam ederken kenti terk etmek zorunda kalmıştır. MÖ 187/184 yıllarında Liternum Kasabası'na gitmiştir. Davası yeniden başladığında kardeşi Lucius, Africanus'un hastalığı nedeniyle duruşmaya katılamayacağını belirtmiştir. Ancak bu mazeret, davayı savunan *tribunus plebis*'ler tarafından reddedilmiştir. Buna rağmen L. Scipio bu kararı, yüksek *tribunus plebis* heyetine temyize götürmüştür. Böylece, Africanus'un iddia ettiği hastalığı nedeniyle duruşması ertelenmiştir. Sanık, asla Roma'ya dönmediği ve kısa süre sonra da öldüğü için erteleme kalıcı olmuştur (Liv. 38.52-53; Scullard, 1951, s. 290-303). Africanus Roma'ya eşi benzeri görülmemiş hizmetler yapmış olduğu için, mahkemeye çıkmamasına rağmen Postumius gibi bir sürgün ilan edilmemiş ve Roma'ya dönmesi de *aquae et ignis interdictio* ile engellenmemiştir (Kelly, 2006, s. 27-28).

Hâkim görüş şudur ki; Cornelius Sulla'nın diktatörlüğü döneminde MÖ 82/81'de çıkarılmış olan *Leges Corneliae* ile *aquae et ignis interdictio* yasallaşmıştır (Berger, 1953, s. 549; Umur, 1975, s. 109; Baumann, 1996, s. 26-28; Keavenes, 2005, s. 146; Kelly, 2006, s. 39-40). Daha sonra MÖ 50'li yılların çalkantılı siyasi dönemine gelindiğinde cezayı, ceza olarak zorunlu kılacak bazı yasalar çıkarılmıştır. Görünüşe göre MÖ 55 tarihinde seçimlerde

yolsuzluk yapan kişilerin suiistimallerini engellemek için çıkarılmış olan *Lex Lecinia Sodaliciis* içeriği de ceza olarak *exilium*'a sahiptir. Ayrıca Augustus döneminde, seçimlerde yapılan yolsuzluklara karşı MÖ 18'de çıkarılmış olan *Lex Iulia Ambitus* ile seçim yolsuzluğu yapanlara on yıl süren bir sürgün cezası verilmiştir. Öldürme suçu gibi ciddi suçlarda, *aquae et ignis interdictio*'ya çarptırılan hükümlülerin, Roma'dan kaçtıklarında muhtemelen mallarına da el konulmuştur. Örneğin Milo, MÖ 52 yılında bu yasaya göre mahkûm edildiğinde tüm mülkünü kaybetmiştir. MÖ 82'de Sulla döneminde çıkarılmış *Lex Cornelia de Sicariis*, [yalancı şahitlik yapmak, insan kurban etmek, hadım etmek ve hâkimin haksız hüküm vermesi gibi suçları *quaestio*'ya (özel bir *praetor*'un başkanlık ettiği ceza mahkemesi) havale ederek düzenleyen yasa] cinayet işleyen kimselerin ölüm cezası yerine bu ceza ile cezalandırılmalarını ortaya koymuştur (Cic. Att. 5.8; Cic. Caec. 100; Mur. 3-5; Berger, 1953, s. 361; Lintott, 1974, s. 77-78; Umur, 1975, s. 115; Balsdon, 1979, s. 102-105; Marshall, 1985, s. 208-209; Alexander, 1990, s. 151-152; Bauman, 2000, s. 45-46; Türkoğlu, 2017, s. 52).

Sürgüne giden bir Roma vatandaşı, yasal bir cezadan kaçınmak için vatanından kaçtığında, *Civis Romanus* (Roma vatandaşı) olmaktan vazgeçmiş değildir. Hatta *aquae et ignis interdictio* ile cezalandırıldığında bile, o hâlâ Roma vatandaşıdır. Cicero'nun bu konudaki açıklaması Roma hukukunun eşsiz ilkesini açıkça göstermektedir: “Herhangi bir vatandaşın vatandaşlığı, uygulanması istenmesine rağmen hayatını kaybetmeden elinden alınamaz. Onlar istemedikçe vatandaşlıkları onlardan alınamaz ama onlar isterlerse vatandaşlıklarını terk edebilirler. Hiç kimse bizim yasalarımıza göre iki devletin vatandaşı olamayacağından, Roma vatandaşlığı ancak bir sürgününün, başka bir devletin vatandaşlığına geçmesiyle geçersiz olur”. Cicero başka bir konuşmasında bu iddiayı tekrarlayarak, *aquae et ignis interdictio*'nun sürgündeki vatandaşları Roma vatandaşlığından çıkarmaya ve yeni bir devletin bayrağını kabul etmeye teşvik etmek için tasarlanmış bir önlem olduğunu da sözlerine eklemiştir (Cic. Caec. 100; Cic. Dom. 78).

Cassius Dio'daki bir pasajdan da *aquae et ignis interdictio* uygulamalarının Roma vatandaşlığını sonlandırmadığı anlaşılmaktadır (Dio. 57.22). Ancak MS 23'te İmparator Tiberius (MS 14-37), *aquae et ignis interdictio* cezası alanların vasiyette bulunmalarını yasaklamıştır. Roma hukukunda, geçerli bir Roma vasiyetnamesi hazırlanması önemli bir vatandaşlık ölçüsüdür. Ancak Tiberius'un kararnamesiyle; eğer sanığın suçlu olduğu kesinleşirse, Roma ayrıcalıklarından yararlanması yasaklanmıştır. Aslında bir adam, ölüm cezası nedeniyle Roma yargısından kaçtıktan sonra eski vatandaşlığının ona çok fayda sağlamadığı da anlaşılmaktadır. Teknik olarak bir kişi hâlâ bir Roma vatandaşıyken, herhangi bir topluluğa ikinci bir vatandaş olarak girmesi yasaklandığı için, vatandaşlık haklarından sadece birkaçını kullanabilirdi. Bu nedenle sürgüne gidenlerin çoğu, yeni bir devletin imtiyazını alarak, bu süreçte Roma vatandaşlığından vazgeçmişlerdir. Yani sürgüne gitmek zorunda kalan Roma vatandaşları, gittikleri ülkenin vatandaşlığına geçmişlerdir. Böylece o ülkenin vatandaşlarının sahip oldukları diğer haklara da sahip olmuşlardır (Strachan-Davidson, 1912, C. 1, s. 39-55; Kelly, 2006, s. 45-47).

Bu sayede sürgüne gidenler, bir yabancı olarak yeni statülerinden doğan pek çok haklar elde etmişlerdir. Sürgünde, kalıcı olarak Roma yetki alanının dışında kalabilirler ve böylece kaçtıkları suçlamalar için cezalandırma korkusu olmadan yaşayabilirlerdi. Bazı durumlarda sürgüne giden kişiler, Roma vatandaşlığından vazgeçmekte tereddüt etmişlerdir. Örneğin, Cicero hiçbir zaman sürgün sırasında *Civis Romanus* olmaktan vazgeçmediğini iddia etmiştir. Aslında Roma vatandaşlığından çıkmamak, sürgünden geri

dönme umudunu göstermektedir. Ancak sebebi ne olursa olsun bazı sürgün vakalarının açıkça gösterdiği gibi Roma vatandaşlığında kalmak da bazı riskler doğurmuştur (Cic. Dom. 85; Strachon-Davidson, 1912, C. 1, s. 53-54).

Ancak bir sanık, yargının vereceği cezalardan kaçınmak için Roma topraklarından ayrılma zorunluluğu ile karşı karşıya kaldığında yeni bir yerleşim yeri seçmek için de önemli bir karar vermek zorunda kalmıştır. Sürgün yeri seçiminde kişiye göre değişen birçok faktör rol oynamıştır. Sürgüne giden kişinin yasal sıkıntılardan kaçması için yeni konutu, Roma'nın yetki alanı dışında, en azından özerk bir statüde olan *civitates liberae*'da (Roma tarafından bir *lex civitatis* veya bir *senatus consultum* ile kendi özel hukuklarından yararlanabilme hakkı tanınmış olan devlet) olmak zorundadır. Bu nedenle Roma vatandaşı sürgünler için, özellikle kendilerine ait yasaları ve vatandaşlık hakları olan Latin sömürgeleri en uygun yerler olmuştur (Cic. Caec. 98; Umur, 1975, s. 37; Kelly, 2006, s. 54-55).

Sürgüne giden kişiler, suçluların devletlerarası iadesine maruz kalmamak için Roma'nın antlaşma yaptığı devletlerden birine gitmek zorunda kalmışlardır. Bu hak, *ius migrandi* (göçmenlik hakkı) olarak Roma'nın diğer Latin topluluklarıyla olan erken ilişkilerinin bir özelliğidir. Daha sonra bu hak Roma'nın antlaşma yaptığı Latium eyaletlerine kadar yayılmıştır (Sherwin-White, 1996, s. 34). Ancak Polybius, bu sürgün hakkının antlaşma yapılan tüm devletler için geçerli olmadığını belirtmiştir (Polyb. 1.6; 6.14). Buna rağmen sürgüne giden kişiler antlaşma yapılmayan devletlere yerleşmek için giderlerse, Roma vatandaşlıklarını kaybedebilirlerdi. Bu nedenle Roma vatandaşları genellikle Napoli, Praeneste ve Tibur gibi kentlere yerleşmeyi tercih etmişlerdir (Balsdon, 1979, s. 103; 1996, s. 16; Shirwin-White, 1996, s. 126).

Sürgün yeri tercihi konusunda, herhangi bir yasal kısıtlama olmasa da tarihsel ve politik faktörler bu konuda etkili olmuştur. Cumhuriyet dönemi boyunca yeni bir yer seçiminde sabit kalan bir faktör, *clientelae* (hamilik) bağlantılarının varlığı olmuştur. Bir bölgede yapılan bu tür bağlantılar birçok avantaj sağlamıştır. Sürgüne giden kişinin, gittiği ülkenin vatandaşlığına geçişini kesinlikle kolaylaştırmıştır (Kelly, 2006, s. 66-69).

Sürgüne gitmek üzere olan bir Romalı, öncelikle sürgüne geçici mi, yoksa kalıcı olarak mı gittiği konusunda bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle de seçilecek yer önemli olmuştur. Geri çağrılma umudu veya arzusu olmayanlar için Roma'ya yakınlık ya da iletişim kolaylığı çok da önemli olmamıştır. Örneğin, Gaius Porcius Cato (MÖ 157-109) İspanya'ya yakın Tarraco'nun uzak bir yerine taşınmış ve oranın vatandaşı olmuştur. Tarraco, Akdeniz'de Iber kıyılarında güzel bir bölgede ve Roma'nın politik yaşamından uzaklaşmıştır. Açıkçası Cato, bu kenti siyasi durumla veya eski iş arkadaşlarıyla yakın temas halinde kalmak için seçmemiştir. Roma'dan bu kadar uzağa gitme kararı kısmen politik tutumuna atfedilmiştir. Cato MÖ 133 yılında, Tiberius Sempronius Gracchus'un (MÖ 163/2-133) arkadaşları arasında gösterilmesine rağmen, bu arkadaşlık kendisi için siyasi bir yükümlülük haline geldiğinde, bu iş birliğini terk etmiştir. Ancak onun Tarraco'nun uzak bir yerini tercih etmesinin nedeni, İspanya ile uzun zamandır devam eden aile bağlarıdır. Oraya taşınması Roma'daki güncel olayların nabzını tutmakla ilgilenmediğini ve eğer geri dönme düşüncesi varsa bile böyle bir çaba içerisine girmek gibi bir amacının olmadığını da göstergesidir. Görünüşe göre Cato'nun, sürgünde hatırlanmak istemediği için Hellen dünyasının önde gelen kentlerinden birine yerleşmemesi, o dönem için alışılmadık bir tutumdur. Birçok Hellen kenti, mevcut olan entelektüel arayışların mekânı olarak eski anayurtlarına sırt çevirerek sürgüne gidenler için popüler yerler haline gelmiştir. Özellikle

Atina sık sık sürgün edilen Romalıların yeni evi olmuştur. Örneğin, *Praetor* Titus Albucius MÖ 105 civarında gasp nedeniyle hüküm giyen ve kaynaklara göre Atina'ya giden ilk sürgünlerdendir. Bu kenti, vatanı olarak kucaklamak için birçok nedeni vardır. Albucius, daha önce orada genç bir adam olarak çalışmış ve adı Hellen dostuna çıkmıştır. Hatta Hellen tarzı gösterişli tavırları nedeniyle, şair Gaius Lucilius (MÖ 180-103/02) tarafından alay konusu olmuştur. Ayrıca Epikuros felsefesinin tanınmış bir öğrencisi olarak, Atina'yı günlerini sonuna kadar mutlu bir şekilde geçirebileceği uygun bir yer olarak görmüştür (Grueen, 1968, s. 146-147; Alexander, 1990, s. 28; Kelly, 2006, s. 81-82).

MÖ 103 yılında başka bir Romalı sürgün, Hellas'ın doğusunda bir kentte yaşamayı seçmiştir. Quintus Servilius Caepio, Arausio'daki korkunç Roma yenilgisinden sorumlu komutanlardan biri olarak suçlanınca, Roma'dan kaçmıştır. Küçük Asya'da bir kent olan Smyrna'ya gitmiş ve oranın vatandaşı olmuştur (Cic. Balb. 28). Çünkü; MÖ 129 yılında Q. Servilius Caepio, Manius Aquillius'un Küçük Asya *Legati*'si (yetkili temsilci, *proconsul* vekili) olarak burada hizmet etmiştir. Dolayısıyla Caepio'yu bu kente çeken bazı bağlantılarının olduğu anlaşılmaktadır. Caepio, Arausio'daki yüzkarası olarak görülen felaketin odağındaki kişi olarak duruşmada kendisine karşı olan tutum dikkat çekicidir. Hapsedilerek sürgüne gitmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bir *tribunus plebis*'in *axilium* yetkisini kullanmasıyla kurtulmuştur (Cic. Orat. 2.197). Caepio, hatırlanmak için umudunun olmadığını bir göstergesi olarak Roma'dan uzak bir kent olan Smyrna'ya gitmiştir. MÖ 90'dan sonra da orada ölmüştür. Yaklaşık aynı döneme denk gelen bir başka suçlama, MÖ 103 yılında L. Licinius Lucullus'un başına gelmiştir. Sicilya köle savaşı sırasında çok da başarılı bir komutanlık yapamamıştır. Ancak askeri eksiklikleri, onun başarısızlığının doğrudan nedeni olarak görülmemiştir. Çünkü; Roma'ya döndüğünde gasp ve vurgunculuktan mahkûm edilmiştir. Kaynaklarda doğrudan bahsedilmese de Lucullus'un, Heraklea'ya yerleştiği tahmin edilmektedir. Q. Caecilius Metellus Numidicus (MÖ 160-91) ise siyasi düşmanı Lucius Appuleius Saturninus (MÖ 130-100) tarafından desteklenen tarım yasalarına uymayı reddettiği için yargılanmadan önce MÖ 100 yılında Roma'dan ayrılmıştır. Metellus, Roma'ya yakın olmanın tehlikeli olabileceği düşünmüştür. Ayrıca geri dönmeyi de düşünmediği için Rhodos'a gitmiştir. Ancak Metellus, geri dönmeyi düşünmese de ailesi onun geri dönmesi için çok çaba sarf etmiştir. Çünkü Metellus'un ailesi siyasi güçlerinin zirvesinde ve Roma'da etkin bir ailedir. Sonuç olarak, Roma'ya geri dönmek isteyen sürgünler, başkente yakın olmayı tercih etmişlerdir. Geri dönmeyi düşünmeyenler ise mümkün olduğu kadar uzak bir yere yerleşmeyi tercih etmişlerdir (Alexander, 1990, s. 33-34; Kelly, 2006, s. 82-84).

Sürgünün Sosyal Boyutu

Aslında sürgün statik bir olgu değildir. Daha çok siyaset ve yönetim anlayışıyla yakından bağlantılıdır. Roma, Erken Cumhuriyet'teki küçük bir kentten Geç Cumhuriyet'te monarşi olma eşliğinde bir dünya imparatorluğuna doğru ilerlerken, sürgün uygulaması diğer siyasi kurumlarla birlikte gelişmiş ve değişmiştir. MÖ ikinci yüzyılın ortalarına kadar sürgün, Roma siyasetinin yürütülmesinde dengeleyici bir güç olarak uygulanmış ve *concordia* idealini teşvik etmeye yardımcı olmuştur. MÖ 133 yılında, Tiberius Gracchus'un senatörler tarafından öldürülmesi, Roma tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Böylece Roma siyasetinde şiddet, açık bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu siyasi çalkantı birçok vatandaşın sürgüne gitmesine neden olmuştur. Sürgün, siyasi muhalifleri kalıcı, barışçıl bir şekilde korumak için güvenilir bir yöntem olarak uygulandıkça katliamlar, *hostis* (siyasi düşman, hasım) bildirileri ve yasakları gibi diğer aşırı önlemler, rakip grupların ortadan

kaldırılması için uygun ortam oluşturmuştur. Geç Roma Cumhuriyeti'nde sürgün, iç kargaşada daha fazla değişikliğe neden olmuştur. İç gerilimler devleti açık bir iç savaşa doğru iterken sürgünden geri dönmeler de buna bağlı olarak gerilemiştir. Ayrıca hırslı liderler, sürgün edilmiş kişileri iç çatışmada potansiyel bir destek kaynağı olarak görmeye başlamışlardır. Bu yüzden Gaius Iulius Caesar (MÖ 100-44), sürgüne gidenlerin geri dönmelerini durdurmuş ve sadece bazı seçkin bireylerin geri dönmelerine izin vermiştir (Kelly, 2006, s. 14-15).

M. Tullius Cicero, Catilina komplosu nedeniyle yakalanan Catilina taraftarlarını yargısız bir şekilde infaz ettirmesi nedeniyle tepkilere maruz kalmıştır. Bu durum, *consul*'lüğü sonunda Cicero'yu Roma'dan kaçmaya zorlamış ve geçici olarak, Catilina'nın hayatta kalan birçok ortağı gibi sürgüne maruz bırakmıştır (Alexander, 1990, s. 14-15, 27; Mitchell, 1991, s. 98-143; Kelly, 2006, s. 108-110). MÖ 58 yılının Mart ayında M. Tullius Cicero, Roma kentinden ayrılıp sürgüne gitmek zorunda kalınca sürgünden, arkadaşı Atticus'a ölüm yerine sürgünü seçtiği için pişmanlığını; "*Beni hayatta kalmam konusunda ikna ettiğin için kendime zarar vermeyi düşünmüyorum. Ama hayatımdan ve kararımdan dolayı dövmememi engelleyemezsin*" diyerek dile getirmiştir (Cic. Att. 3.7). Cicero'nun on sekiz aylık sürgünü sırasındaki mektupları, durumuyla ilgili benzer ifadelerle doludur ve sürgünden geri çağırılma çabaları içerisinde olduğunu göstermektedir (Cic. Tusc. 5.108).

Titus Albicius ve Cicero, sürgüne karşı tepkileri farklı olsa da her ikisi de mahkûmiyet ile karşı karşıya kaldıklarında gönüllü olarak sürgüne gitmeyi tercih etmişlerdir. Bu tür bir yaptırımla karşı karşıya sadece ikisi kalmamıştır. Soylu Romalılar resmi görevlerinden dolayı kariyerlerini takip eden süreçte kovuşturılmaya her zaman maruz kalmışlardır. Bununla birlikte, sürgüne giden tüm Roma vatandaşlarının sürgünleri perişan bir şekilde gerçekleşmemiştir. Örneğin, Cicero'dan önceki kuşağın sürgünlerinden olan T. Albicius'un, sürgün edildikten sonra yıldızı parlamıştır. T. Albicius anavatanına dönme isteğini ve siyasi kariyerini yeniden kazanma arzusunu hiçbir zaman kaybetmemiştir (Kelly, 2006, s. 1-3).

Yani sürgün cezası her zaman kalıcı olmamıştır. MÖ ikinci yüzyılın sonlarından itibaren sürgündeki belirli kişilere, geri dönme izni verilmiştir. Geri çağırılma ihtimali, Roma sürgün uygulamasındaki önemli değişikliklerden biri olmuştur. Müttefikler Savaşı'ndan (MÖ 91-88) hemen sonra, sürgünden geri çağırılmanın gerçekleştirilme şekli radikal bir biçimde değişmiştir. Hem P. Popilius hem de Metellus Numidicus vakalarında, politik ve sosyal istikrarsızlık Roma'ya geri dönmelerini sağlayan itici güç olmuştur. MÖ birinci yüzyılın başlarında partizan şiddetinin artmasıyla sürgünden geri çağırılma olasılığı daha da artmıştır. Bireysel geri çağırılmaların yerini toplu çağrılmalar almıştır. Bu durum zamanın politik mücadelelerinde destekçi kazanmak için kullanılmıştır. Siyasi nedenlerle sürgüne gidenlerin geri çağırılması, büyük ölçekli olarak MÖ 88 yılının çalkantılı döneminde olmuştur (Cic. Mil. 104; Sul. 89; Att. 16; Liv. Per. 69; Strachan-Davidson, 1912, C. 2, s. 35). Sürgünden geri çağırılma ile ilgili olarak Publius Sulpicius Rufus (MÖ 124/123-88), kendilerine yöneltilen suçlamalara cevap verme fırsatı dahi verilmeyen sürgünleri hatırlatmak için yapılan bir yasayı veto etmiştir. Ama daha sonra fikrini değiştirip, aynı yasayı önerdiğinde ise terminolojiyi değiştirip gönüllü sürgüne gidenleri değil, zorla sürgüne gönderilen vatandaşların geri çağırılması gerektiğini belirtmiştir (Cic. Rhet. Her. 2.45; Liv. Per. 127).

MÖ 95 yılında yürürlüğe giren *Lex Licinia Mucia*'dan (Roma vatandaşı olmadığı halde Roma vatandaşı gibi davranan kişilerin cezalandırıldığı yasa) etkilenerek sürgüne gidenlerin

bu şekilde geri çağrılmaları ilginç olmuştur. Roma vatandaşı olarak yasa dışı davranışları olan yabancıları araştırmak, Müttefikler Savaşı'nın sebeplerinden biri olarak sayılmıştır. Ancak bu yasa bir suç tanımladığı ve kendisinden önce açılan davalara bakmak amacıyla bir mahkeme kurduğu için sadece bir sınır dışı etme yasası olmamıştır. Birçok Roma vatandaşı kovuşturma korkusu nedeniyle Roma'dan kaçtığı için *Lex Licinia Mucia*, suçlunun vatandaşlıktan kolayca çıkarılmasının ötesinde bir ceza içermiştir. Muhtemelen bu yasa, Sulpicius'un belirttiği sürgünlerin kaynağı ve *tribunus plebis*'lerin yeni yetkilendirilmiş İtalyanların politik desteğini alma amacına uygun bir yasadır (Diod. 37.13; Liv. Per. 127; Plut. Sul. 8; Berger, 1953, s. 556; Badian, 1969, s. 486-490).

Sürgünün bir başka yönü de sürgün yolculuğudur. Sürgüne yolculuk kesinlikle yürek burkan bir olaydır. Sürgüne giden kişi, anavatanını, arkadaşlarını ve ailesini belki de sonsuza dek geride bırakmak zorunda kalmıştır. Sürgüne gitmek, yalnız bir deneyim olsa da sürgüne gidenler bu kaderi her zaman kendi başlarına yaşamamışlardır. Gerçekte sürgün edilmiş bir adam, sürgüne muhtemelen azatlı köleleri, köleleri ve belki de bir veya iki arkadaşı ile gitmiştir. Bu konuda sürgüne eşlik edenlerle ilgili kaynaklarda çok az bilgi vardır. Cicero'nun MÖ 58/57'de, sürgündeki yazışmaları sürgün hayatına dair en ayrıntılı açıklamalar olmasına rağmen, yazar onunla yolculuk edenlerden çok az bahsetmektedir. Mektupları, bazen yoldaşlarından (genellikle azatlı köleleri) bahseder, ancak onlar hakkında hiçbir ayrıntı vermez. Belki de onları korumak için böyle yapmıştır. Cicero'nun arkadaşı Sicca, ona Vibo'dan Brundisium'a kadar eşlik etmiştir. Cicero, Hellas dönüşünde yanında bulunanlarla ilgili olarak daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Örneğin, Brundisium'da azatlı kölesi Clodius Philhetaerus'u göz problemleri yaşadığı için Roma'ya geri gönderdiğini belirtmiştir. Ayrıca yazılarında Sallustius ve Pescennius adlı köle olmayan iki arkadaşından da bahsetmektedir (Cic. Fam. 14.4: Cic. Div. 1.59. Att. 3.8; Shackleton Bailey, 1977, C. 1, s. 286).

Sürgünün Ekonomik Boyutu

Sürgüne gitme ihtimali ile karşı karşıya kalındığında, dikkate alınması gereken ciddi ekonomik kaygılar da vardır. Olası sürgün durumunda, sürgüne gidenlerin kendi zenginliklerini öncelikle taşınabilir bir forma dönüştürmeleri temel stratejilerinden biridir. Sonuçta, sürgüne giden kişi memleketinden kaçarak, en azından servetinin bir kısmını koruyabilirdi. Roma'da ise, büyük bir para cezasıyla karşı karşıya kalabilirdi. *İudicia populi*'den (halk meclisi önündeki davalar) kaçan kişilerin *aquae et ignis interdictio*'nun bir uygulaması olarak mülklerine el konulması tehlikesinden dolayı, sürgünde yoksulluğa düşmemek için bazı önlemler almaları gerekmiştir. Halk meclisi önündeki mahkemelerin kararlarından kaçınanlar, *aquae et ignis interdictio* ile karşı karşıya kaldıklarında ciddi ekonomik cezalara maruz kalmışlardır. Bu nedenle de Roma'dan ayrılmadan önce varlıklarının çoğunu yurtdışına götürmek için mümkün olduğunca taşınabilir bir hale sokmuşlardır. Gaius Verres'in (MÖ 115-43) de davası başladığında yaptığı şey tam da bu olmuştur. Verres, Sicilya'da gayri meşru yollardan elde ettiği zenginlikler ile dolu bir gemiye sahip olduğu için suçlu olduğuna karar verilmesi tehlikesiyle karşılaşmış, sürgünü öngörerek gerekeni yapmaya çalışmıştır. Bu tür hazırlıklar, muhtemelen adli tehlike ile karşı karşıya olanlar için yaygın bir uygulamadır. Ancak İmparator Augustus (MÖ 27-14), bu tür uygulamaları engelleyebilmek için MS 12 yılında *exilium*'a bazı kısıtlamalar getirmiştir⁴.

⁴ MS 8 yılında Publius Ovidius Naso (MÖ 43-MS 17), Augustus tarafından Karadeniz kıyısındaki Tomis'e (Köstence) sürgüne gönderilmiştir. Ancak sürgünün nedeni tam olarak anlaşılamamıştır. Yazmış olduğu şiirlerin *SEFAD*, 2021; (45): 441-458

Sürgüne gidenlerin, birden fazla yük gemisine veya ikiden fazla küçük kürekli gemiye sahip olmaları yasaklanmıştır. Ayrıca yirmiden fazla, köleye veya azatlı köleye ve yarım milyondan fazla *sestertius*'a sahip olmaları da yasaklanmıştır (Kelly, 2006, s. 137-138). Dio bu önlemlerin, sürgüne gidenlerin gittikleri yerlerde çok lüks bir şekilde yaşamalarının önlenmesi için alındığını iddia etmiştir (Dio. 56.27). Sahip olunabilecek gemilerin sınırlandırılması, Verres'in Sicilya'da yağmaladığı varlıkların kaçırılması gibi faaliyetleri kısıtlamıştır. Madeni para üzerindeki sınır, taşınmaz malların nakde çevrilmesini engellemek içindir. Sürgüne giden bir kişinin sahip olabileceği kölelerin sayısındaki kısıtlama bile ekonomik gücün kısıtlanmaya çalışılması ile ilgilidir. Çünkü; ayrılmadan önce pahalı kölelerin satın alınması, taşınabilir serveti güvence altına almak için uygulanan bir yöntemdir (Cic. Ver. 2.5; 1.11-14). Augustus'un bu kararnameye olan ihtiyacı görmesi, Verres'in taktiklerinin ne kadar başarılı olduğunun göstergesidir. Sürgüne giden bir kişi için Roma makamları tarafından mallarına el konulmasını engellemenin bir başka yolu da, en azından özerk bir statüde (*civitates liberae*) olan bir ülkede gayrimenkul sahibi olmaktır. Böylece sürgüne giden kişiler ellerindeki servetlerinin en azından bir kısmını koruyabilmişlerdir (Kelly, 2006, s. 137-138).

Resmi olmayan kölelik de sürgüne giden kişilerin mülklerinin müsadere edilmesini engellemek için uygulanan başka bir yöntemdir. Eğer sürgüne giden kişi, mülklerini kaybetmiş, yani mülkleri açık artırmada satılmışsa, köleleri özgür olduklarını iddia edebilirler ve dolayısıyla sürgüne giden kişinin mülklerinin bir parçası olmadıklarını ileri sürebilirlerdi. Böylece sürgüne giden kişi, bu eski kölelerinden faydalanmaya devam edebilirdi. Çünkü; azatlı köleleri olarak ona sadakatle bağlı kalabilirlerdi. Cicero, MÖ 58 yılında Roma'dan kaçmadan önce bazı köleleri için böyle kurgusal bir manevra yapmıştır. Ancak azatlı kölelerinin gerektiğinde serbest meslek sahibi statülerini başarıyla temsil edip edemeyeceklerinden emin değildir. Bu nedenle bir mülkün toplam müsaderesinden kurtulmanın birkaç püf noktası vardır. Bu yollarla sürgüne giden kişi, sürgünde kendi varlıklarının bir kısmını elinde tutmayı başarabilirdi (Cic. Fam. 14.4; Dixon, 1986, s. 95-102).

Sürgüne hazırlıksız yakalananlar ise, yurtdışında yaşamlarını sürdürebilmek için olağanüstü önlemler almaları gerekmiştir. Sürgüne giden kişinin ailesinin mali gücü, bu durumu hafifletebilir veya geçim kaynağını olan parayı *clientelae*'lerden sağlayabilirdi (Dio. 28.97).

Borçlanma da sürgüne gidenin masraflarını karşılamasının başka bir yoluydu. Örneğin Cicero MÖ 58'de Roma'da ayrıldığında, kardeşi Quintus'a Küçük Asya valisi olarak yaptığı harcamalar nedeniyle borçlu olduğu için hazineden borç para almıştır. Bu hareketi Quintus'un haberi olmadan yapmıştır. Ama kardeşi ona kızmamış, hatta Cicero'ya ek borç teklifinde bile bulunmuştur. Ayrıca arkadaşı Atticus da ona kentten ayrılmadan önce yirmi beş bin *sestertius* borç vermiştir. Romalı *equites* Rabirius da, sürgünü sırasında Cicero'ya bir şekilde mali yardımda bulunmuştur. Rabirius'un babası da bu tür sürgünlere daha önce de borç vermiştir. Muhtemelen bu aile, sürgüne gidenlerin mülklerine karşılık borç para veriyordu (Cic. Q. Fr. 1.3; Att. 2.6; Rab. 47; Kelly, 2006, s. 138-139).

Q. Pompeius, MÖ 51'de sürgüne gönderildiğinde, çok yoksul olduğu için sürgünde çalışarak geçimini sağlamıştır. Ancak kışı, annesinin maddi desteğini alarak geçirmek

---

Augustus'un gerçekleştirmeye çalıştığı ahlak reformlarına zarar verdiği öne sürülmüştür (Thibault, 1964, s. 55-65; Syme, 1978, s. 215-229).

zorunda kalmıştır. Eski bir *procurator* (davalıyı ve davacıyı davada temsil eden kişi) bile onun sefil durumuna acımış ve onun davasını ücretsiz üstlenmiştir. Ayrıca bu gibi sürgüne giden kişilerin eşlerinin *sui iuris* (bir aile reisinin hâkimiyeti altında bulunmayan ve kendi haklarına sahip olan kimse) olarak, sürgüne uğramış kocalarına ne derecede maddi katkıda bulunabilecekleri de bilinmemektedir. Eğer Cicero'nun tutumu tipik olsaydı, eşlerin sürgüne uğramış kocaları adına mallarını feda etmeleri beklenebilirdi. Cicero'nun karısı Terentia, eşini desteklemek için kendi mülklerinin bir kısmını satmıştır. Cicero, eşine tepki göstermiş ve kendisi için varlıklarını kullanmasını istememiştir. Ona, servetini koruması ve çocukları için harcaması gerektiğini belirtmiştir (Cic. Fam. 14.1-2; Dixon, 1986, s. 95-102; Alexander, 1990, s. 151).

Bir kadının *sui iuris* olarak mülkiyeti, kocasının mülklerinden ayrı olduğu için mallarına el konulamazdı (Cic. Fam. 4.4). Ancak kadının mülkü genellikle kocasından ayrı olsa da kadının çeyizleri zaman zaman sorun oluşturmuştur. Örneğin, Gaius Sempronius Gracchus'un (MÖ 154-121) karısı Licinia böyle bir durumla karşılaştığında çeyizini kaybetmiştir. Katledilen kocasının mülkü ile birlikte çeyizi de devlet tarafından açık artırmada satılmıştır (Plut. Caius Gracchus. 17; Radin, 1913, s. 354-356).

Bu uygulamanın Geç Cumhuriyet'te standart olup olmadığı belirsizdir. Bir kadının çeyizinin durumu, kocasının mülklerine el konulması sırasında yetkililerin takdirine bırakılmıştır. Örneğin, MÖ 52 yılında mallarına el konulan ve sürgün edilen Titus Annius Milo Papius, karısı Fausta'nın mülkleri için endişe duymuştur. Hatta büyük olasılıkla karısının çeyizine de el konulması nedeniyle bir tazminat talebinde bulunmuştur. Milo'nun bir arkadaşı olan C. Duronius, Philotimus'un finansal desteğiyle Milo'nun mülklerini açık artırmada satın almıştır. Milo bu satın alma işlemi nedeniyle Cicero'dan rahatsız olmuştur. Çünkü, Philotimus'un onun ajanı olduğunu düşünmüştür. Milo'ya göre Cicero, muhtemelen onun eski savunucusu olarak, el konulan mülklerini düşük bir fiyata satın alarak sürgünden kar elde etmiştir. Ancak Cicero'nun asıl amacı, Milo'nun mallarının ve kölelerinin vicdansız bir alıcı yani *mala fides* (başkasına ait olduğunu bildiği halde bir mala zilyet olan kimse) tarafından satın alınmasını önlemektir (Cic. Att. 5.8; Umur, 1975, s. 129; Dixon, 1986, s. 96-97; Kelly, 2006, s. 139-140).

Cicero ve Duronius, muhtemelen sürgünde olan arkadaşlarının mülklerini korumak için geleneksel bir yöntem uygulamışlardır. Taraflar bir araya gelerek onun el konulan mallarını satın alıp kendi korumaları altında tutmaya çalışmışlardır. Cicero, arkadaşına zor zamanında yardım etmeye çalışmıştır. Ama bu tutumu doğru anlaşılmamıştır. Milo, sadece Cicero'nun satın alma nedenlerini yanlış yorumlamakla kalmamıştır, aynı zamanda onu vurgunculukla suçlamıştır (Cic. Att. 5.8; Shackleton Bailey, 1971, C. 1, s. 96-108; Lintoot, 1974, s. 75-78; Dixon, 1986, s. 96-97). Milo'nun mülklerinin alıcıları olarak Cicero ve Duronius, Milo'nun borçlarından dolayı alacaklılarını tatmin etmek için onun yasal sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Milo'nun bazı mallarının borçlarını karşılamak için satılması gerekmiştir. Cicero, daha sonra temsilcisi Philotimos'un, Milo'nun mülklerinin satışından zimmetine para geçirdiğinden ve Milo'nun alacaklılarına ödeme yapmayı ihmal ettiğinden şüphelenmiştir. Bu durum Cicero için finansal sorunlara neden olmuştur. Milo, bu konuda Cicero'nun nedenlerini öğrendiğinde onun hakkındaki fikrini değiştirse de mülklerini kaybettiği için ona çok kızmıştır. Milo, M. Caelius Rufus ile güçlerini birleştirmiş ve Iulius Caesar'a karşı bir ayaklanmayı desteklemek için MÖ 48 yılında İtalya'ya döndüğünde Roma'daki evini geri almak için, eve silahlı bir çete göndermiş

ve el konulan mülkünü geri alma girişiminde bulunmuştur. Ancak evin mevcut sahibinin karısı, hane halkını organize etmeyi ve saldırıları geri püskürtmeyi başardığı için bu girişim başarısız olmuştur (Cic. Att. 5.2; 6.4; 6.5; 7.1; Cic. Fam. 8.3; Lintoot, 1974, s. 75–78; Marshall, 1985, s. 208–209; Alexander, 1990, s. 151).

SONUÇ

Roma'da yaşam hakkının korunmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Roma için, bu haklara sahip olabilecek yegâne kişiler Roma vatandaşları olmuştur. Roma vatandaşlığının ayrıcalık olarak kabul edildiği cumhuriyet döneminde, bu hakka sahip olmayan insanlar için bundan söz etmek mümkün değildir. Roma hukukunda, işlenen ciddi suçlara karşı zorunlu sürgün cezası uygulanmıştır. Zorunlu sürgün ile sanıklar vatandaşlıklarını, mallarını hatta belirli bir yere sürgüne gönderilmek suretiyle kısmen de olsa özgürlüklerini yitirmişlerdir. Roma yöneticileri kendilerini üstün bir Roma vatandaşı olarak gördükleri için zaman zaman yönetimi altındaki insanlara karşı, insan haklarına aykırı tutum sergilemişlerdir. Kendilerini sınırsız yetkiye sahip kişiler olarak görmüşlerdir. Ancak kimi yöneticiler için işler tersine dönmüştür. Mesnetsiz veya mesnetli suçlamalara maruz kalmışlardır. Bazen de siyasi düşmanlıklar nedeniyle suçlamalara maruz kalmışlardır. Bu durumlarda en azından soylu sınıf için yaşam hakkına önem verilmiştir. Ölüm cezası gibi ağır suçlarda bile Roma vatandaşlarına bir yaşam hakkı olarak gönüllü sürgün imkânı tanınmıştır. Sürgün bu suçlamalardan kaçınabilmenin yollarından biri olmuştur. Sürgüne maruz kalan vatandaşlar çok sayıda sorunla da yüzleşmek zorunda kalmışlardır.

Roma toplumunda Roma vatandaşlığına sahip olmak ayrıcalıklı bir haktır. Ancak her Roma vatandaşı Roma hukukuna göre eşit haklara sahip değildir. Yargılamanın sonucunda soylu sınıfının karşılaştığı cezalar ile soylu olmayan bir vatandaşın karşılaştığı cezalar aynı değildir. Soylulara mümkün olduğu kadar hafif cezalar verilmiştir. Sürgün hakkının soylu olmayan vatandaşlara verilip verilmediği bilinmemektedir. Belki de bu hakkın verilmesi çok şey değiştirmeyecekti. Çünkü; sürgün hayatı yaşamak için gerekli maddi imkanlara sahip olmak gerekirdi. Bu nedenle soylular sürgün öncesi varlıklarını taşınabilir bir hale sokmuşlardır. Bu imkânı olmayanlar ise, hamilik ilişkilerine dayanarak sürgün yeri belirlemişlerdir. Sürgüne giden kişiler kimi zaman Roma'ya geri dönme arzu ile yaşamlarını devam ettirirken, kimi zaman da kaderlerini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Roma hukukunda sürgün, sadece hukuki sonuçları olan bir olgu değildir. Sürgün ayrıca siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları da olan bir olgudur.

SUMMARY

When faced with conviction, Rome's elite citizens could choose to voluntarily go into exile to avoid a legal punishment. This practice was widely applied in the Republican period of Rome. The exiled ones were free to settle anywhere except for some certain places. They could live freely in their place of exile. In this way, they could avoid any charges and sanctions against them. When the exiled ones thought of returning to Rome, they preferred places which were close to Rome. If they had no effort to return or if they had the anticipation of a possible hazard against them, they would prefer to settle in the farthest possible place away from Rome.

In order to survive wherever they went, the exiled ones were in an effort to put their wealth into a form that would enable them to take these away with them. In this way, they

could have a comfortable life in exile. They could also be in danger of losing their assets when faced with a possible conviction. With this method, they took a measure against this. However, Emperor Augustus introduced some restrictions in AD 12 to prevent such practices. Those who went into exile were prohibited from owning a cargo ship having more than a certain capacity or a vessel having more than two small oars. Also, they were prohibited from owning more than twenty slaves or freedmen, as well as more than half a million sesterces.

Other than voluntary exile, there was also compulsory exile. Compulsory exile application was practiced in two ways called *Relegatio* and *Deportatio*. *Relegatio*, is the deportation of a citizen at the end of an administrative act or a punishment. *Deportatio* is the permanent exile of a citizen for a serious crime. Even the property of the exiled person could be confiscated. The exiled person might be leaving their homeland, family, and friends, perhaps forever. On their way into exile, they could take freedmen, slaves, or friends with them. Sometimes for Roman citizens in exile, the enactment of *aquae et ignis interdictio* (ban from water and fire) was issued by *concilium plebis*. With this punishment, a criminal Roman citizen's relationship with other citizens was completely cut off. In other words, they were deprived of food and shelter. No Roman citizen was allowed to help them. If they came back from exile without permission, they could be killed on the spot.

The exiled ones did not lose their Roman citizenship in exile until they became the citizens of the state they went into exile because Rome did not accept a second citizenship. If this came into question, they would be expelled from Roman citizenship. M. Tullius Cicero, a distinguished Roman citizen, orator and statesman, chose to go into exile voluntarily because of accusations related to the Catilina conspiracy in 58 BC, with the support of his friend Atticus. However, he expressed his discontent with this situation by reproaching his friend. Elite Roman citizens could always encounter such situations. However, in Rome, the steps towards the protection of the right to live were always encouraged.

In this study, by taking the epigraphic, ancient and modern sources as basis, we attempt to evaluate the concept of *exilium* (exile), which is a phenomenon that existed in the Republican period of Rome.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı Yok
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval..
<i>Informed Consent:</i>	No participant
<i>Financial Support:</i>	No financial support from any institution or project
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	No material subject to copyright is included

KAYNAKÇA

- Alexander, M. C. (1990). *Trials in the Late Roman Republic 149 BC to 50 BC*. Toronto-London: University of Toronto Press.
- Alova, E. (2017). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Aulus Gellius. (2016) *The Complete Works of Aulus Gellius*. United Kingdom: Delphi Classics.
- Badian, E. (1969). *Questiones Variae*. *Historia Zeitschrift für Alte Geschichte*. 18(4), 447-491. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/i399731>. Erişim Tarihi: 16.01.2021
- Balsdon, J.P.V.D. (1979). *Romans and Aliens*. London: Duckworth.
- Bauman, R. A. (1990). The Suppression of the Buchanals: Five Questions. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. 39(3), 334-348. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4436155>. Erişim Tarihi: 16.01.2021
- Bauman, R. A. (1996). *Crime and Punishment In Ancient Rome*. London-New York: Routledge.
- Bauman, R. A. (2000). *Human Rights In Ancient Rome*. London-New York: Routledge.
- Berger, A. (1953). *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society.
- Botsford, G. W. (1909). *The Roman Assemblies*. New York: The Macmillan Company.
- Bowie, E. L. (2007). Early Expatriates: Displacement and Exile in Archaic Poetry. J. F. Gaertner (Ed.), *Writing Exile: The discourse of Displacement in Greco-Roman Antiquity and Beyond* (s. 21-49). Leiden-Boston: Brill.
- Cassius Dio. (1914). *Dio's Roman History III*. (E. Cary, Trans.). London-Cambridge: William Heinemann Ltd.-Harvard University Press.
- Cassius Dio. (1955). *Dio's Roman History VII*. (E. Cary, Trans.). London-Cambridge: William Heinemann Ltd.-Harvard University Press.
- Cassius Dio. (1970). *Dio's Roman History II*. (E. Cary, Trans.). London-Cambridge: William Heinemann Ltd.-Harvard University Press.
- CIL https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/Bacchanal_johnson.htm. Erişim Tarihi: 27.04.2020
- Cicero. (1856). *The Orations of Marcus Tullius Cicero. Vol. II*. (C. D. Yonge, Trans.). London: H. G. Bohn.
- Cicero. (1958). *The Speeches of Cicero. Pro Sestio and In Vatinius*. (R. Gardner, Trans.). London-Cambridge: William Heinemann Ltd.-Harvard University Press.
- Cicero. (1964). *Rhetorica ad Herennium*. (H. Caplan, Trans.). London-Cambridge: William Heinemann Ltd.-Harvard University Press.
- Cicero. (2014). *Complete Works*. (C. D. Yonge, Trans.). United Kingdom: Delphi Classics.
- Çevik, C. C. (2019). *Roma'da Siyaset ve Felsefe*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Dinlerer, B. (2019). Sallustius'un *Bellum Catilinae* ve *Bellum Iugurthinum* Adlı Eserlerinde Karakter Betimlemeleri ve Söylevler Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dixon, S. (1986). Family Finances: Terentia and Tullia. B. Rawson (Ed.), *The Family In Ancient Rome* (s. 93-120). New York: Cornell University Press.

- Gaertner, J. F. (2007). The Discourse of Displacement in Greco-Roman Antiquity. J. F. Gaertner (Ed.), *Writing Exile: The Discourse of Displacement in Greco-Roman Antiquity and Beyond*. (s. 1-20). Leiden-Boston: Brill.
- Greenidge, A.H.J. (1901). *The Legal Procedure of Cicero's Time*. Oxford: The Clarendon Press.
- Grubbs, J. E. (2002). *Women and The Law in The Roman Empire*. London-New York: Routledge.
- Halikarnassuslu Dionysius. (1960). *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. (E. Cary, Trans.). Cambridge-London: Harvard University Press-William Heinemann Ltd.
- Jones, A. H. M. (1972). *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*. New Jersey: Rowman and Littlefield Publishers.
- Keaveney, A. (2005). *Sulla The Last Republican*. London-New York: Routledge.
- Kelly, G. P. (2006). *A History of Exile In The Roman Republic*. Cambridge-New York: Cambridge University Press.
- Lintott, A. W. (1974). Cicero and Milo. *JRS*, 62-78. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/299260>. Erişim Tarihi: 16.01.2021
- Lintott, A. W. (1999). *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford: Oxford University Press.
- Marshall, B. A. (1985). *A Historical Commentary on Asconius*. Columbia: Missouri University Press.
- Plato. (1997). *Complete Works*. (J. M. Cooper, Trans.). Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Plutarkhos. (2013). *The Complete Works of Plutarch*. (B. Perrin, Trans.). Hastings: Delphi Classics.
- Radin, M. (1913). The Wife of Gaius Gracchus and Her Dowry. *Classical Philology*. 8(3), 354-356. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/261694>. Erişim Tarihi: 18.01.2021
- Sallust. (2010). *Catiline's Conspiracy. The Jugurthine War Histories*. (W. William, Trans.). Oxford: Oxford University Press.
- Sandalcı, S. (1993). *On İki Levha Yasaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi.
- Shackleton Bailey. D. R. (1977). *Cicero: Epistulae Ad Familiares I*. London-New York-Melbourne: Cambridge University Press.
- Sherwin-White, A. N. (1996). *The Roman Citizenship*. Oxford: The Clarendon Press.
- Strachan-Davidson, J. L. (1912). *Problems of the Roman Criminal Law. I-II*. Oxford: The Clarendon Press.
- Syme, R. (1978). *History in Ovid*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Thibault, J. C. (1964). *Mystery of Ovid's Exile*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
- Titus Livius. (1936). *History of Rome. XI*. (E. T. Sage, Trans.). London-Cambridge: William HeinemannLtd.-Harvard University Press.
- Titus Livius. (2006). *Hannibal's War. 21-30*. (J. C. Yardley, Trans.). Oxford: Oxford University Press.
- Titus Livius. (2007). *Rome's Mediterranean Empire. Books 41-45 and The Periochae*. (J. D. Chaplin, Trans.). Oxford: Oxford University Press.

- Türkoğlu, H. G. (2017). *Roma Hukukunda Suç ve Ceza*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Umur, Z. (1975). *Roma Hukuku Lügati*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Walbank, F. W. (1957). *A Historical Commentary on Polybius. Volume I*. Oxford: The Clarendon Press.
- Warmington, E. H. (1938). *Remains of Old Latin. III. Lucilius. The Twelve Tables*. London-Cambridge: William Heinemann Ltd.-Harvard University Press.
- Wilfried, N. (1995). *Public Order In Ancient Rome*. Cambridge: Cambridge University Press.

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ /BOOK REVIEWS & CRITICISM

Kimlik Mefhumuna Farklı Pencerelelerden Bakmak

Adem Menekşeoğlu

İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi

ademmenekseoglu@gmail.com

Öz

Kimlik, tanımlanması zor, kullanım alanı geniş ve çok boyutlu bir kavramı temsil etmektedir. Bu çalışmada Fırat Mollaer'e ait *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık* kitabı analiz edilmiştir. Mollaer, kimlik konusunu tanınma mücadelesi bağlamında ele almış ve Edward Said'in şarkiyatçılık çalışmalarından hareketle bu mücadele biçimini şarkiyatçılıkla ilişkilendirmiştir. Böylece kimlik konusunu alışıl gelmiş ele alış biçimlerinden farklı olarak eserine konu edinmiştir. Ayrıca kitapta kimliğin farklılıklarla birlikte kendini nasıl inşa ettiği hususu farklı politika biçimleriyle açıklanmış ve bu sayede kimlik olgusu sadece bir kavramsal olarak değil aynı zamanda bir politika biçimi olarak da incelemeye tabi tutulmuştur. Bu anlamda eserde kimliğin tarihsel, sosyal ve felsefi olarak farklı boyutlarıyla ele alınması, ilerde bu konu ile ilgili yapılacak çalışmalara da çok boyutlu bir yaklaşım kazandırması açısından ilham vermesi muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, tanınma mücadelesi, şarkiyatçılık, kimlik politikaları.

Looking at the Notion of Identity from Different Windows

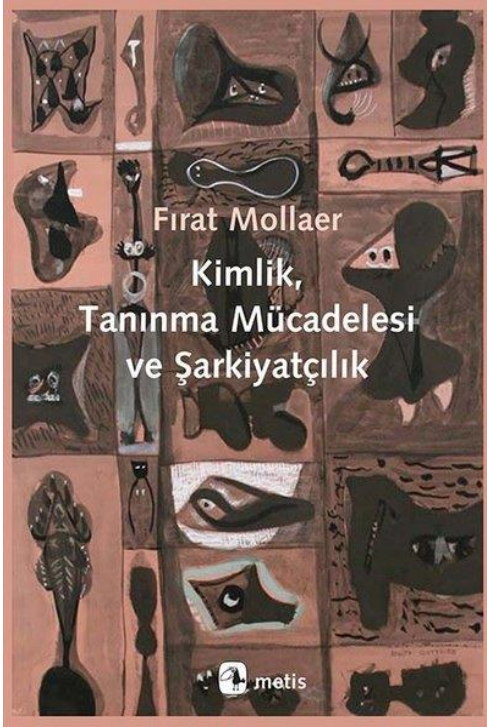
Abstract

Identity is described as a multidimensional, wide-ranging and difficult to define concept. In this paper, the book *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık (Identity, Struggle for Recognition and Orientalism)* belonging to Fırat Mollaer was analysed. Mollaer addressed the issue of identity in the context of the struggle for recognition. Besides, he related this form of struggle with Orientalism, based on Edward Said's studies on it. Thus, identity became the subject of his study different from the conventional ways of handling it. Moreover, in the book, the issue of how identity constructs itself with dissimilarities is explained in different forms of policy. In this way, the phenomenon of identity has been subjected to scrutiny not only as a conceptual but also as a form of policy. In this sense, it is likely that the identity in the work will be handled with different dimensions historically, socially and philosophically and will inspire the studies to be carried out on this subject in the future in terms of providing a multidimensional approach..

Keywords: Identity, recognition struggle, orientalism, identity politics.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 15/10/2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02/02/2021

Mollaer, F. (2019). *Kimlik, tanınma mücadelesi ve şarkiyatçılık*, İstanbul: Metis Yayınları, 360 s.

Yazarlık hayatım bana sözcüklerden çekinmeyi öğretti.

En açık gibi görünenleri çoğu zaman en kallesleridir.

Bu sözde dostlardan biri de "kimlik"tir.

Hepimiz bu sözcüğün ne anlama geldiğini bildiğimizi sanırız

ve o sinsi sinsi tersini söylemeye koyulsa da, ona güvenmeyi sürdürür dururuz (Maalouf, 2012: 15).

Kimlik, birçok platformda tartışma meselesi olan ve birçok metnin analiz nesnesini oluşturan konuların başında gelmektedir. Fakat bu denli rağbet gören bir mesele olmasına karşın tanımı, neliği, mahiyeti, işlevi ve imkanı gibi hususları belirlemek oldukça zordur. Söz konusu zorluk, kavramın çok boyutluluğundan ileri gelmektedir. Kimlik, bir kişinin veya bir grubun basitçe kim olduğunu ya da nereye ait olduğunu mu ifade eder? Kimliği belirleyen temel

parametreler nelerdir? Kimliği oluşturan öğeler arasında belli bir hiyerarşiden bahsedilebilir mi? Siyasi/politik alanda nasıl bir rol üstlenir? Kimlik, tüm bu soruların ve daha fazlasının cevaplanmasını gerektiren, indirgemeci bir perspektifle ele alınamayacak bir konudur. Bu anlamda Fırat Mollaer'in *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık* isimli kitabı kimlik kavramının sömürge topraklarındaki değişen anlamları, kimlikçi düşünme biçimi, tanınma mücadelesi ekseninde kimlik politikaları, Edward W. Said düşüncesinde kimliğin nasıl tezahür ettiği gibi farklı boyutlarına odaklanmaktadır. Teşekkür ve önsöz haricinde dört bölümden oluşan eser 2019 yılında Metis Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Bu çalışma, yazarın İskoçya'da bulunduğu dönemde Glasgow'un merkezi Sauchiehall Caddesi'nde Filistin mücadelesine destek vermek için toplanan bir grup İskoç'un Filistin'den uzakta ve Filistin meselesinin itibar görmediği bu politik coğrafyadaki destek faaliyetlerine tanık olmasıyla filizlenmiştir. Yazar, kimlik meselesini sürgün Edward W. Said'in izinde çözümlenmeye çalışmakta ve amacını şu cümlelerle ifade etmektedir: "Amacım, söz konusu sorunlar hakkında tefekkürün etik-politik sorumlulukla yakından ilgili olduğunu varsayan bir anlayışla, konunun düşünsel canlılığını ve üretkenliğini gösterebilmek, öğretici gerilimlere temas ederek *kimlikçi düşünce* ile *kimliksizleşme* yaklaşımlarına karşı eleştirel çokkültürlülük idealine mütevazı bir kuramsal katkı yapmaktır" (Mollaer, 2019, s.13).

Yazar, kitapta kimliği temel olarak iki farklı bağlamda ele alıp analize tabi tutmuştur: kavramsal olarak kimlik ve bir politika biçimi olarak kimlik. Bu anlamda *Kimlik: Kavram, Anlam, Mesafe* başlıklı birinci bölümde bu iki farklı bağlamı anlamaya yönelik kuramsal bir çerçeve oluşturmaktadır. "Kimlik, varoluşumuza içkin; özdeşlik ile farklılık, aidiyet ile özerklik, güvenlik ile özgürlük, *tikellik* ile *evrensellik* gibi gerilimleri çevreleyen geniş bir politik spektrumda yer almaktadır" (Mollaer, 2019, s.31). Bu noktada Mollaer, Edward Said'in kendi düşüncelerini izah etmek için ileri sürdüğü ve kimlik kavramını farklılık ve

zıtlıkların bir arada bulunmasını ifade eden müzik terimi “kontrapuntal” ile analogi kurarak düşünmeyi önermektedir. Böyle bir düşünce biçimi önermesindeki amaç kimlik kavramının içerdiği farklılık ve zıtlıkları uzlaştırma gereği duymamasından ileri gelmektedir. Ayrıca kimliği sadece bir kavram olarak incelemenin farklı sosyopolitik anlamlarını gözden kaçırmaya sebep olacağını da ifade etmektedir. Kimlik kavramını daha iyi anlamak ve anlamlandırmak için kimlik politikalarına yakından bakmak gerektiğini belirtir ve iki temel politika yapma biçimi tanımlar: bölüşüm politikası ve tanınma politikası. Bölüşüm politikası, ekonomik koşullardan kaynaklanan toplumsal adaletsizlik ve sınıf eşitsizliğini temel alırken tanınma politikası kültürel adaletsizliklerle ilgilidir. Ayrıca bölüşüm politikası evrenselliğe, topyekün insanlığa gönderme yaparken tanınma politikası daha küçük ölçekte tikel bir insana gönderme yapmaktadır. Yazar, bu iki politika biçiminin sentezlenmesi gerektiğini vurgular. Fakat bunun kolay bir iş olmadığını da ekler. Yine bu iki politika biçiminin zihinlerde daha iyi somutlaşmasını sağlamak için cansız bedeni ve delik ayakkabısı ile boylu boyunca yere uzanmış olan Hrant Dink portresi örneğini vermektedir. Hrant Dink’in delik ayakkabılarıyla çekilen ve medyaya da yansıyan o kare, Dink ile aynı görüşü paylaşmayan kesimleri dahi etkilemiş, sosyal adalet duygusunu harekete geçirmiştir. Bu durum bölüşüm politikasının tezahürüdür. Fakat aynı karenin bir de tanınma politikasına karşılık gelen tarafı vardır ki o da Hrant Dink’in aktivist ve Ermeni olmasıdır.

Mollaer, *Tanınma: Fenomenolojiden Politikaya ve Sömürge Alanına* başlıklı ikinci bölümde temel referans noktasını Hegelci tanınma fenomenolojisi olarak belirledikten sonra çağdaş tanınma düşünürlerinden Charles Taylor, Axel Honneth ve Nancy Fraser gibi isimlerin görüş ve fikirleri doğrultusunda tanınma fenomenini irdelemekte ve daha sonra da bu olgunun yapısöküm ve sömürge söylemi kuramlarındaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Hegel’in tanınma fenomenolojisinde anahtar kavram özbilincdir. Özbilinç, ihtiyaç kavramından farklı olarak arzu ve isteği ihtiva etmektedir. Kimlik açısından bakıldığında bu kavram tanınma arzusu biçiminde tezahür eder. Tanınma arzusu ise bir onaylanma ya da toplum tarafından kabul görmeyi gerektirir. Birbiriyle ilişkili bu çıkarımlar bizi Hegel’in tanınma fenomenolojisinin özünü anlamaya sevk eder. Yani Hegel’de tanınma fenomenolojisi karşılıklı tanınmaya tekabül etmektedir. Örneğin efendi-köle diyalektiği bir çelişki barındırsa da birbirini tanıma üzerine kurgulanmıştır. Hegel fenomenolojisinin özünü teşkil eden karşılıklı tanınma Taylor, Honneth ve Fraser için kendi tanınma kuramlarını açıklamada ortak paydayı oluşturmaktadır. Fakat bu üç düşünür kuramlarını farklı bağlamlar üzerine tesis etmişlerdir.

Kimlik mevzusuna Jacques Derrida felsefesinin bir kavramı olan yapısökümcü bir strateji ile yaklaşmak da mümkündür. “Yapısöküm, halihazırda var olan kategorilere dahil edilemeyen, mevcudiyeti “askıda bırakan” bir başkılığın araştırılmasıdır” (Mollaer, 2019, s.92). Yazar, bu noktada yapısökümle ilişkili en önemli terimlerden biri olan *differance*’a başvurur. *Differance*, mutlak özdeşlik ya da mutlak başkılıktan ziyade her ikisini de bünyesinde barındıran bir terimdir. Bu açıdan ele alındığında kimlik için kayda değer bir imkan sunmaktadır. Buna ek olarak yazar Derrida felsefesinin kavram setlerinin Avrupalı olmayan tanınma tartışmalarına da araç sağladığını ifade eder ve şu soruyu sorar: “Peki bir Alman filozofun on dokuzuncu yüzyılın başlarında Batı modernliği bilincine katkı olarak kaleme aldığı *Tinin Fenomenolojisi* yirminci yüzyılın ortasında ‘Avrupalı olmayan’ antiemperyalist bir düşünür tarafından sömürge bağlamında okunursa nasıl bir dönüşüme uğrar?” (Mollaer, 2019, s.101). Bu soruyu yirminci yüzyılın etkili düşünür ve eylemcilerinden biri olan Frantz Fanon’un düşüncelerinden hareketle cevaplamaktadır.

Fanon'a göre sömürgecilik Hegel'in tanınma fenomenolojisinden farklı olarak karşılıklı tanınmanın berhava olduğu bir dünya kurar. Yani ona göre sömürgecilikte Hegel'ci anlamda bir toplumsal kabul görme durumu söz konusu dahi olamaz. Karşılıklı tanınmanın olmayışı da doğal bir şekilde şiddete yönelir.

Dünyalar Arasında: Kimlik, İroni, Bağlılık başlıklı üçüncü bölümde Edward Said düşüncesinde kimliğin bir mesele olarak nasıl ortaya çıktığı hususu; kimlik temsilleri, sürgün fenomenolojisi, Filistinli kimliği ve tikellik-evrensellikten oluşan dört temel bağlam çerçevesinde ortaya koyulmaktadır. Kimlik temsili hususunda Şarkiyatçılığın temsiline nesnesini yansıtmaktan ziyade mevcudiyet kazandırdığını öne süren bir düşünce geleneğinin mirasçısı olduğu belirtilmekte ve Said düşüncesinde temsil edimi şiddet içerse bile dil gibi temel bir unsurun mevcudiyetinden dolayı kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir. Sürgün fenomenolojisi Said'in *Josph Conrad ve Otobiyoğrafide Kurmaca* adlı eserinden hareketle Conrad'ın kimliği üzerinden ele alınmaktadır. Nitekim "Conrad, Said'in nazarında, kimliğin sabit referanslarını hızla yitirdiği bir tarihsel-toplumsal durumun yol açtığı sorun ve fırsatları eşsiz bir biçimde ifade eden sürgün yazarlar kategorisindedir" (Mollaer, 2019, s.149). Edward Said'in en popüler imgelerinden biri olan Filistinli kimliği ise İsrail Devleti'nin 1948 yılında tanınıp kurulmasıyla Filistinlilerin maruz kaldığı her türlü yerinden edilme ve baskı neticesinde ortaya çıkmıştır. Son olarak tikellik-evrensellik meselesinde Said, kategorik olarak evrenselciliği reddetmese de "bütüncülleştirmelere" neden olduğu için sorunlu bulmaktadır. Bunun yerine "tek tek parçaların tekilliğini ve tarihsel somutluğunu hiçbir şekilde ortadan kaldırmayan" (Mollaer, 2019, s.154) bir tarz benimsemektedir. Ayrıca yazar bu bölümde Saidyen üslubun mahiyetini belirledikten sonra İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından mülteci haline gelen milyonlarca Filistinliden biri olan Said'in kimlik deneyimlerini tanınma sorunuyla ilişkilendirmektedir.

Kimlik Alegorileri başlığını taşıyan kitabın son bölümünde ise yazar, Edward Said'in *Başlangıçlar* adlı eserini bir kimlik fenomenolojisi denemesi olarak okumaktadır. Bu tarz bir okumayı tasarı kimliği ile birlikte düşünmenin fenomenolojik muhtevasının sosyopolitik izdüşümlerine yönelik bir bakış açısı sağlayacağına inanmaktadır. Çünkü "kimliğin tasarı olarak anlaşılması, başka topluluklarla eşdeğerlilikler oluşturmaya yönelik bir politik tercüme sürecinin yorumbilgisel altyapısını hazırlar" (Mollaer, 2019, s.224). Bu noktaya dair kitapta yazar, Filistin deneyiminin sadece Filistinliler tarafından değil siyahlar, Güney Afrikalılar, Cezayirli, Güney Amerikalılar, Kuzey Amerika yerlileri ve İrlandalılar tarafından da anlaşılıp yorumlanabileceği örneğini vermiştir. Ayrıca, başlangıçların salt edebiyat kuramına ait olmadığını bununla birlikte politik alegori olarak da yorumlanabileceğini şu cümle ile ifade etmektedir: "Said'in fenomenolojik başlangıçlar araştırması, başlangıç fenomeninin edebi (bir esere başlamak), felsefi (tözler üzerine düşünmek), tarihsel (yeni bir dönemin başlaması), kuramsal (bir kuramın başlangıç ilkelerinin belirlenmesi) ve sosyopolitik (radikal bir toplumsal dönüşüm ya da devrim sonucunda yeni bir toplum ve siyaset düzenine geçilmesi) açılarından geniş bir yelpazede düşünülmesini mümkün kılar" (Mollaer, 2019, s.228). Yazar bu bölümü kökenler retoriğine karşı geliştirilen başlangıç mefhumunu merkeze alan Edward Said, Hannah Arendt ve Stuart Hall'un deneyim ve düşüncelerini mukayese ederek nihayete erdirmektedir.

Fırat Mollaer'in doktora tezinin kitaplaşmış hali olan bu eser, kimlik kavramı, kimlik politikasının mahiyeti ve imkanları üzerine özgün bir düşünme denemesi niteliğindedir. Kitap boyunca farklı disiplinlerden birçok düşünürün konu ile ilgili fikir ve görüşlerine yer

verilmiştir. Bu durum bir yandan okuyucuyu yormakta fakat diğer yandan kimlik üzerine kafa yoran sınırlı sayıdaki düşünürlerin fikirlerine hapsolmayı engelleyerek muhayyilesini genişletmektedir. Eseri özgün kılan hususlardan biri kimlik olgusunu literatürdeki alışlagelmiş tek boyutlu ele alış tarzlarının aksine çok boyutlu ve farklı bağlamlarda ele almış olmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde eserin kimlik konusu üzerine yapılacak özgün tartışmalara zemin oluşturması muhtemeldir. Belirtmek gerekir ki kitapta felsefe disiplinindeki kavram setlerine ve diğer sosyal bilimlerdeki düşünülere fazlaca yer verilmiştir. Dolayısıyla sosyal bilimler alanında okuma yapmamış okuyucular için eseri anlamak güç olabilir. Fakat daha önce de belirtildiği üzere eser, yazarın doktora tezinin kitaplaşmış versiyonu olduğu için bu durum doğal karşılanabilir.

KAYNAKÇA

Maalouf, A. (2012). Ölümcül Kimlikler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mollaer, F. (2019). Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık. İstanbul: Metis Yayınları.

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ /BOOK REVIEWS & CRITICISM

Çocukluk Sosyolojisi Tarihi*

Dr. Emrah Başaran

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

basaranemrah20@gmail.com

Öz

Sosyolojik çalışmalarda yeni bir araştırma alanını oluşturan çocukluk konusuna olan ilgi özellikle 1980 sonrası dönemde artış göstermiştir. Bu ilginin ortaya çıkmasında sosyolojide mikro ölçekli konuların çalışılmaya başlanmasının etkisi olmuştur. Diğer taraftan özellikle bu dönemden sonra aile içerisinde çocuğun bir “birey” olarak görülmesi de bu ilginin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. 2. Dünya Savaşı sonrasında dünya düzeninin yeniden şekillenmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkan UNICEF gibi uluslararası kuruluşlar çocukların eğitimi, korunması ve hakları konularında bir duyarlılık oluşmasını sağlayarak bu konuda önemli işlevler yerine getirmiştir. Berry Mayall ortaya koymuş olduğu *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi’nde* çocukluğa sosyolojik bakabilmeyi hedeflemiştir. Çocukluk sosyolojisi çalışmalarına derinlik kazandırma peşinde olan Mayall, farklı ülkelerden örneklerle “çocukluk tartışmalarının” nasıl yapıldığını detaylı bir biçimde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk sosyolojisi, küreselleşme, sosyolojik bakış.

History of Childhood Sociology

Abstract

Interest in childhood, which constitutes a new research area in sociological studies, has increased especially in the post-1980 period. The emergence of this interest has been influenced by the study of micro-scale issues in sociology. On the other hand, seeing the child as an “individual” in the family, especially after this period, has an important share in the formation of this interest. International organizations such as UNICEF, which emerged with the reshaping of the world order after the Second World War, fulfilled important functions in this regard by ensuring awareness on the education, protection and rights of children. Berry Mayall aimed to examine childhood sociologically in the History of Childhood Sociology. Mayall, who seeks to add depth to the studies of childhood sociology, handles in detail how childhood discussions are made with examples from different countries.

Keywords: Childhood sociology, globalization, sociological perspective.

* Mayall, B. (2019). *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi* (Çev: Özlem Aydoğmuş Ördem), Adana, Karahan Kitabevi.

Mayall, B. (2019). *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi* (Çev: Özlem Aydoğmuş Ördem), Adana, Karahan Kitabevi, 82 s.

Çocukluk, sosyolojinin geç tanıştığı ve tartışmaya açtığı yeni alanlardan birisidir. Sosyolojinin ortaya çıktığı dönem dikkatle incelendiğinde klasik sosyologların makro ölçekli meselelerle ilgilendiği rahatlıkla görülebilir. Bu dönemdeki sosyoloji anlayışının geniş çaplı toplumsal olguları odağına alması, çocukluk üzerine derinlikli çalışmaların yapılmasını güçleştirmiş ve bu alandaki çalışmaların psikoloji disiplini şemsiyesi altında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Alfred Adler, Jean Piaget, Erik Erikson ve daha pek çok ruhbilimci çocukluk çalışmalarında önemli çalışmalara imza

atmışlardır. Ruhbilimcilerin çocukluk konusunda yapmış oldukları çalışmalar bu dönemin insan hayatında ne denli kritik bir eşik oluşturduğunun farkına varılmasını sağlaması açısından da büyük bir değere sahiptir. Örneğin; Adler, insanın ruhsal yaşamının oluşumunda çocukluğun büyük önem teşkil ettiğini ve bireyin çocukluk dönemindeki ruhsal durumuyla yetişkinlikteki ruhsal durumu arasında esaslı bir ilişki olduğundan söz ederek bu meselenin ciddiyetini vurgulamıştır. Ona göre insanların çocukluk döneminde oluşturdukları model yetişkinlikte de devam etmekte ve birey bu durumdan kurtulamamaktadır. Dolayısıyla bir insanı tanımak istiyorsak onun çocukluk çağını incelemek büyük önem arz etmektedir (Adler, 2018: 26-27). Psikolojinin ortaya çıkış sürecinden itibaren çocukluk dönemine ilgi duymasının aksine sosyolojinin bu konuya olan ilgisi özellikle 1970 sonrası süreçte şekillenmeye başlamıştır.

Psikolojinin çocukluk dönemini öncelikle gelişimsel olarak ele alması ve bunun yanında eğitim, cinsellik, aile gibi pek çok türden başlıkla ilişkilendirmesi sosyolojiyle arasındaki temel farklılığı oluşturmaktadır. Sosyolojinin çocukluk meselesine bakışı, tüm bunları da dikkate almakla birlikte daha çok toplumsallaşma süreçleri bağlamında tartışılarak gerçekleşmektedir. Çocuğun içerisinde doğduğu ve hazır verili olan toplumsal yapı, aile yapısı, sosyal çevresi ve tüm bu süreçlerin ortaya koyduğu değişim ve dönüşümlerin ele alınmasının yanında çocukluğu sosyal bir kategori olarak değerlendirme durumu da çocukluğa sosyolojik olarak bakmanın ortaya çıkardığı yeni durumlardır. Son yıllarda çocukların konumu aile ve toplum içerisinde hızlı bir yükselme sürecine girmiştir. Çocuğun üzerindeki ilgi ve duyarlılığın artmasında anne ve babaların eğitim seviyeleri, güvenlik endişeleri, kentli yaşam biçiminin hâkim olmaya başlaması gibi pek çok türden süreç etkili olabilmektedir. Bu bakımdan tüm bu yeni gelişmeler çocukluk sosyolojisinin ilgilendiği konuların çeşitliliğini arttırmakta ve bu alandaki çalışmaların daha çok görünür olmasını sağlamaktadır. Bu anlamda bakıldığında incelenecek olan bu kitap, çocukluk sosyolojisi tartışmalarına tarihsel bir perspektiften ışık tutması bakımından önemli bir kaynak eserdir.

Berry Mayall'ın kaleme aldığı *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi* başlıklı eser Özlem Aydoğmuş Ördem tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Giriş ve sonuç kısımları çıkartıldığında eserin altı temel bölümden oluştuğu görülmektedir. Yazar, çocukluk çalışmalarında gelişim psikolojisinin öneminden bahsederek kitabın bir başlangıç yapar. İlerleyen bölümlerde Mayall başta ABD olmak üzere İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerindeki çocukluk sosyolojisi çalışmalarına değinmektedir. Bunun akabinde ise

çocukluk sosyolojisindeki güncel gelişmeleri ele almakta, sonuç ve tartışma bölümüyle eseri sonlandırmaktadır. Yazar teşekkür kısmında Virginia Morrow, Priscilla Alderson ve Liesbeth de Block gibi isimlere kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili bölümleri yazmış olmalarından dolayı şükranlarını sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eser ortak bir çalışmanın ürünü olarak okuyucuya sunulmaktadır.

Mayall, kitabın giriş kısmında bu eseri yazma amacını açıkça ifade etmektedir. Ona göre çocukluk sosyolojisinin ortaya çıkış sürecini ele almak ve bu konuda çalışacak olanlara meseleyi genel hatlarıyla anlatacak derli toplu bir eser bırakmak bu kitabın yazılış amaçlarından biridir. Giriş kısmının ilerleyen satırlarında kitabın yazılış amacını biraz daha açan Mayall, çocukluk meselesine sosyolojik olarak bakabilmenin toplum içerisinde çocukların birey olarak itibar görmesinde önemli bir basamağı oluşturduğunu belirtir. Çocukluğa ilişkin kapsamlı bir bilgi birikimine ulaşılabilirse tıpkı feminizmin kadınlara karşı olan anlayışı değiştirmesi gibi çocukluğa yönelik olumsuz bakış açısı da değiştirilebilir ve böylece küresel anlamda bir değişim ve dönüşüm süreci başlatılarak faydalı bir iş yapılmış olur. Çocukluğa yönelik sosyolojik ve tarihsel perspektifli çalışmalara bakıldığında aile ve toplum içerisinde çocukların bir "birey" olarak kabul görmedikleri anlaşılabilmektedir. Mayall'ın çocukluk olgusunu sosyolojik bir bakışla ele almak istemesi bu yönden kıymetlidir. Çünkü sosyolojik bakış çocuğu toplumsal hayat içerisinde birey olarak kabul etmeyi gerekli kılmaktadır.

Çocukluk çalışmalarında öne çıkan çalışma alanlarından birisi de gelişim psikolojisidir. Mayall'ın ayrı bir bölüm olarak ele aldığı bu tartışmalar aynı zamanda kitabın ve çocukluk sosyolojisinin ortaya çıkmasında önemli bir eşik olarak değerlendirilmektedir. Bu konudaki tartışmaları iki basamakta inceleyen Mayall'a göre çocuklar okullu olmaya başladıktan sonraki süreç, onların gözlemlenmesi ve çocukluk konusunda yapılan çalışmaların hızlanması açısından dikkate değerdir. Bu süreçten önceki dönemi ise farklı değerlendiren Mayall, Darwin'in çalışmalarına atıfta bulunmaktadır. Gelişim psikolojisi literatüründe çocukluk çalışmalarından bir kesit sunan Mayall çocukluğa ilişkin psikolojik çalışmaların "gelişmiş" toplumlar tarafından yapıldığını öne sürmekte ve bunu önemli bir nokta olarak görmektedir. Kuşkusuz ki bu bakış açısı hatalı ve objektif olmaktan uzaktır. Mayall'ın batı toplumlarının ve kurumlarının çocukluğu en ideal ve ileri düzeyde ele alabileceğini ve diğer toplumların inanç ve kültürel farklılıklarından dolayı kadın ve çocuk hakları çalışmalarında daha geri planda kaldığı yönünde bir tartışma iklimi oluşturmaya çalışması sosyolojik bakışla pek örtüşmeyen bir durumdur. Sosyolojik olarak bakıldığında kültür denilen çerçeve çocukluğa ilişkin algıların toplumlar arasında farklılaşmasına neden olmaktadır. Ancak bu farklılık bir toplumun diğerlerinden üstün nitelikte olduğunu göstermemektedir. Toplumlar arası bu farklılaşmada inançlar, gelenekler, nüfus, üretim biçimleri, emek gibi pek çok farklı sosyal değişken etkili olmaktadır.

Çocukluk sosyolojisinde çalışmaların yapıldığı yerlerin başında ABD gelmektedir. Mayall, özellikle 1930'lu yıllarda gelişim psikolojisinin tekelinde yürütülen çocukluk çalışmalarına karşın ABD'de bazı araştırmacıların sosyolojik çalışmaları güçlü bir biçimde savunduğunu söylemektedir. Bu yıllarda ABD sosyolojisinde sembolik etkileşimcilik ve işlevselciliğin (Parsons) çokça konuşulması çocukluğun sosyalleşme kavramı etrafında incelenmesini sağlamıştır. Yine bu dönemdeki tartışmalarda özellikle Skolnick, Allport, Rothman gibi isimler çocukluk konusunda yapılan psikolojik çalışmalara ciddi eleştiriler getirmişlerdir. Bu isimler, psikolojik çalışmaların daha çok laboratuvar temelli olduğunu, araştırmacıların çocukların hayatlarının yalnızca bazı bölümlerine odaklanarak çıkarımlarda

bulduklarını ve tarihi süreçleri görmezden geldiklerini söyleyerek eleştirel bir tutum takınmışlardır. Mayall 1970 sonrasında bu eleştirilerin de katkısıyla gelişim psikolojisinin laboratuvarından çıkarak günlük alana yönelmeye başladığını belirtmektedir. Çocuklar artık doğal ortamlarında gözlemlenerek araştırılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Mead, Garfinkel, Goffman, Parsons gibi pek çok düşünür farklı teorik yaklaşımlar ışığında çocukluk konusunda önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu isimlerin çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkan sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji, damgalama, yapısal işlevselcilik gibi yaklaşımlarla birlikte sosyolojik çalışmaların odağına birey yerleşmiştir. Bireyin sosyolojinin ilgi alanına girmesinin sonucu olarak ise çocukluk çalışmaları hız kazanmıştır. Örneğin Parsons çocuğun aktif ve topluma uygun bir birey olarak sosyalleşmesinde aileyi ve okulu önemli iki kurum olarak görmüştür(s.22).

Birleşik Krallıkta çocukluk sosyolojisi çalışmaları özellikle 1970'li yıllarda artarak devam etmiştir. Tizard, Hughes, Dunn, gibi düşünürler bu konuda dikkate değer eserler kaleme almışlardır. Bu süreçte özellikle sosyal inşacılık ve çocuğun birey olarak kabul görmesi iki temel tartışma noktasını oluşturmuştur. Bir diğer temel tartışma konusu ise ilk iki konu kadar etkili olmayan yapısal yaklaşımdır. Bu tartışmalarda Foucault'un sembolik etkileşimcilik bağlamında çocukluk meselesini ele alışı dikkat çekici olmuştur. 1970 sonrası dönemde Birleşik Krallıkta feminist tartışmalar ekseninde yapılan çocukluk çalışmaları da önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Feministlerin çocukluk çalışmalarına karşı temkinli duruşları ve kadınların çocukların doğal bakıcıları olması görüşüne karşı çıkmaları bu tartışmaları farklı boyutlara taşımıştır. Feminizm ile çocukluk arasındaki ilişki farklı bir bağlamda aile kavramı üzerinden de yorumlanabilmektedir. Feministler aileyi ataerkilliği sürdüren bir kurum olması bakımından eleştirmektedirler. Dolayısıyla aile bu anlamda eşitsizlikleri yeniden üretmekte ve kuşaklar aracılığıyla aktarmaktadır. Aile içerisindeki bu eşitsizlikçi durumun bir boyutunu ise çocuklar oluşturmaktadır.

1980'li yıllarda çocukluk sosyolojisi bağlamında yapılan çalışmalara Kuzey Avrupa ülkelerinde de rastlanılmaktadır. Bu dönemde çocukları bir birey olarak kabul etme ve sosyal inşacılık fikri çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Almanya bu türden çalışmalarda öncü ülkelerden birisidir. Alman sosyologların bir kısmı özellikle kuşaksal anlamda İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında doğanlar ile bu kuşağın çocuklarını karşılaştırarak bir analiz yapmışlardır. Kuşkusuz ki Kuzey Avrupa'da çocukluk üzerine yapılan çalışmalar yalnızca Almanya ile sınırlı kalmamıştır. Mayall, Finli sosyolog Leena Alanen, Danimarkalı sosyolog Jens Qvortrup gibi isimlerin çalışmalarından alıntılar yaparak bu çalışmaların Kuzey Avrupa ülkelerindeki çocukluk çalışmalarının gelişiminde önemli etkiler yarattığı üzerinde durmaktadır.

Çocukluk sosyolojisi çalışmalarının önemli bir bölümünün ABD'den çıkması, çocukluk üzerine kuramsal çalışmaların önemli bir kısmının Almanya'da yürütülmesine karşın STK'ların çocukluk dönemine ilgi duymaları nedeniyle ampirik çalışmaların büyük bir bölümü Birleşik Krallıkta yapılmıştır. İngiltere'deki çalışmalarda önemli mesafeler kat edilmesinde etkili olan bir diğer faktör ise Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi tarafından bu türden çalışmalara verilen desteklerdir. Ampirik çalışmaların maliyet boyutu göz önünde tutulduğunda bu türden desteklerin bilimsel çalışmalarda ne denli önemli bir rol oynayacağı görülebilecektir. İngiltere'deki bu konsey 5-16 yaş grubundaki çocuklara yönelik yapılan 22 çalışmaya destek vermiştir. Dolayısıyla bilimsel araştırmalara verilen bu destekler çocukluk sosyolojisi özelinde İngiltere'de önemli bir bilgi birikiminin oluşmasını sağlamıştır.

Mayall, çocukluk çalışmalarında kritik bir noktayı oluşturan yöntem ve etik meselesini İngiltere örneğinde değerlendirmektedir. İngiltere'deki ampirik çalışmaların hız kazanması özellikle son yıllarda etik meselesini ciddi bir biçimde tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yöntem ve etik meselesinin çözümünde pek çok fikir ortaya konulmuştur. Örneğin; özellikle küçük çocuklarla yapılan çalışmalarda sağlıklı bir bağlantı kurulabilmesi için mozaik yaklaşım ve veri üçlemesi yöntemi önerilmiştir. Buna ek olarak; UNICEF, BM gibi uluslararası kuruluşların çocuk hakları ve etik konusunda yapmış oldukları çalışmalar da çocukluk sosyolojisi alanında araştırma yürüteceklerin dikkatle incelemesi gereken bir birikim sunmaktadır.

Mayall, kitabın son bölümlerine doğru çocukluk sosyolojisiyle bağlantılı olduğunu düşündüğü bazı noktaları alt başlıklar altında toplamakta ve tartışmaya açmaktadır. Ona göre çocukların hakları, çocukluğun bedenselliği, küreselleşme, çocukluk ve medya, çocukluk coğrafyası gibi konu başlıkları çocukluk sosyolojisi bağlamında ele alınması gereken önemli alanlardan bazılarıdır.

Sosyolojik olarak bakıldığında çocukluk çalışmaları üst başlığı altında pek çok farklı araştırma yürütülmektedir. Çocuk hakları, çocuk işçiler, mülteci çocuklar, yoksul çocuklar, çocuk istismarı, suç ve bağımlılık bağlamında çocuklar gibi temel çerçeveler bu konuda yapılan çalışmalardan bazılarını oluşturmaktadır. Sosyolojinin çocukluk çalışmalarına olan ilgisindeki artış özellikle gelişim psikoloji bağlamında yapılan ve görece daha bireysel ve toplumsal bağlamdan uzak bir bakış açısıyla yürütülen çalışmaları farklı bir boyuta taşımıştır. Örneğin sadece çocuk hakları özelinde yapılan çalışmaların artması bile çocukluk konusunda toplumsal, siyasal ve hukuksal anlamda farkındalık oluşmasına katkı sağlamıştır.

Çocukluk Sosyolojisi Tarihi başlıklı bu eser literatüre önemli bir katkı sağlamakla birlikte bazı eksiklikleri de içermektedir. Mayall'ın eseri ortaya koyarken fazlaca alıntı ve kaynaklarla süslemesi meselenin özünün kavranmasını güçleştirmekte ve kitaba bir bibliyografya görünümü katmaktadır. Kitap böyle bir izlenim vermesine karşın, çevirmenin sosyolog ve bu alanda çalışmalar yürüten uzman bir araştırmacı oluşu eserin bu olumsuz yönünü bir nebze olsun törpülemektedir. Çevirmen, kavramları yerli yerinde kullanmakta ve okuyucuya bu noktada rahatlatma imkânı vermektedir. Eleştirilmeden geçilmeyecek bir başka konu ise Mayall'ın çocukluk sosyolojisi çalışmalarının merkezine "batı"yı yerleştiriyor oluşudur. Kitabın geneline bakıldığında bu türden çalışmalarda batının öncü bir rol üstlendiği sıklıkla vurgulanmakta ancak diğer coğrafyalardaki çalışmalardan hemen hemen hiç bahsedilmemektedir. Oysaki batı dışındaki toplumlarda da çocukluk meselesi her yönüyle ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Bu tek yönlü bakış açısı pek çok açıdan hatalar barındırmaktadır. Örneğin Portage Programı olarak bilinen ve yoksul ailelerin çocuklarına yönelik desteklemeler içeren bu çalışma Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamış ancak zamanla Çin, Japonya, Pakistan gibi ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır. Yine farklı sivil toplum kuruluşlarının destekleriyle özellikle Afrika ülkelerinde çocukların eğitimi ve çalışmasıyla ilgili önemli düzenlemeler ve iyileştirmeler yapılmaktadır. Mesela Kenya, uluslararası kuruluşlardan aldığı destekler neticesinde okul öncesi eğitim konusunda önemli projeleri hayata geçirmeyi başarmıştır. Buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Mayall'ın diğer ülkelerde yapılan çalışmalara atıfta bulunmaması dikkat çekicidir. Çocukluk meselesini her toplumun tarihsel, kültürel, dinsel ve ekonomik süreçlerini dikkate alarak düşünebilmek konunun tüm boyutlarıyla anlaşılmasını sağlamanın yanında ülkeler arasında bir kıyaslama yapabilmek imkânı da sunacaktır.

KAYNAKÇA

Adler, A. (2018). İnsanı Tanıma Sanatı, (Çev: Kâmuran Şipal), Ankara, Say Yayınları.

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ /BOOK REVIEWS & CRITICISM

Risk ve Toplum

Dr. Ruhi Can Alkın

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

ruhicanalkin@gmail.com

Öz

Küreselleşme ile birlikte risk olgusu, toplumsal ve ekonomik yaşantının merkezi bir konumuna taşınmıştır. Gündelik yaşantıdan siyasal alana değin hemen her toplumsal organizasyon, geç modern dönem ile farklı toplumsal sınıflar açısından farklı bağlamlardaki (iş, sağlık, eğitim, vb.) riskleri beraberinde getirmektedir. David Denney'in *Risk ve Toplum* adlı eseri, küreselleşme, toplum ve risk ilişkisini ele almaktadır. Eserde risk toplumu kuramcılarının argümanları detaylı bir şekilde ele alınmış ve günümüzde değişen risk olgusu sosyal bilimsel bir perspektifle ortaya konulmuştur.

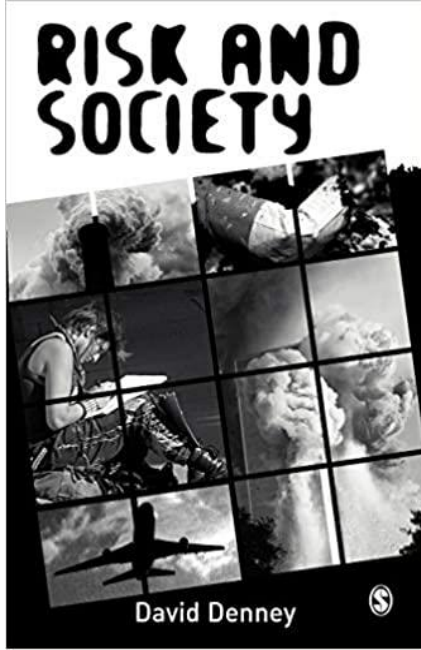
Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, risk, toplum.

Risk and Society

Abstract

With globalization, the phenomenon of risk has been moved to a central position in social and economic life. In late modern period, from everyday life to politics, almost every social organization brings risks in different contexts (business, health, education, etc.) for different social classes. David Denney's book, titled *Risk and Society*, approaches to the relationship between globalization, society and risk. In the book, the arguments of the risk society theorists are discussed in detail and the today's changing risk phenomenon is presented with a social scientific perspective.

Keywords: Globalization, risk, society.

Denney, D. (2005). *Risk and society*, London: Sage Publications. 220 s.

Riskin toplumsallığı ne anlama gelmektedir? Küresel, geç modern, yüksek modern(ite) olarak adlandırılan bir dönem ya da toplum tasarımı risklerin bireysel yaşamlara tesiri nedir? Gelenekle itibariyle insanların, toplumların, ulus devletlerin ve yer kürenin riskten bağımsız siyasi, ekonomik, kültürel bir yaşantı sürdürmesi mümkün müdür? Denney'in 220 sayfa ve 14 bölümden oluşup henüz Türkçeye çevrilmemiş *Risk and Society* başlıklı eseri, yukarıdaki sorulara risk toplumu kavramını merkeze alarak cevap aramaktadır. Eser, risk toplumu kavramsallaştırması ile özdeşleşen Ulrich Beck'in *Risk Society: Towards a New Modernity* başlıklı çalışmasını temel referans olarak alır. Çalışmanın her bir bölümünde Beck'in eserine atıflarda bulunmakla birlikte yayımlandığı 2005 yılına değin toplumsal yaşantı ve riskler konusunda fikir ve/ya kavram üreten Anthony Giddens, Deborah Lupton, Mary Douglas gibi düşünürlerle de sıklıkla temas etmektedir.

Riskin etimolojik açıdan ele alındığı ilk bölüm, kavramın küresel toplumdaki algılanışına değin içerdiği anlamları dört temel perspektifle ortaya koyar. Bunlar bireyselci, kültürel, fenomenolojik perspektif ve risk toplumu perspektifidir. İlk bölüm, Beck'in izini takip ederek tehlike ve risk arasında ayırım yapmakta ve tehlikeyi tarihin her döneminde dışsal süreçlere bağlı olarak gelişen kaçınılmaz bir durum halinde ele almaktadır. Risk kavramı, 16. Yüzyıldan itibaren uzun deniz yolculuklarına çıkan ve rotalarını şaşırarak çıktıkları takdirde çeşitli olumsuz durumlarla karşılaşması muhtemel kaşiflerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan eser, tehlikeden farklı olarak riskin bizzat riske muhatap olan birey ya da grup tarafından da oluşturulan bir durum olabileceği görüşündedir. Bu yönüyle modern dönemin risklerinin teorik arka planını ortaya koymaktadır. Bu teorik arka planda modernleşme ile birlikte insanın merkezde olduğu teknolojik afetlerin artış göstermesi, kapitalist ekonomik yönetimler tarafından izlenen politikalar sonucu alt sınıfların yoksulluk çemberine daha fazla dahil edilmesi gibi durumlar mevcuttur. Nitekim risk toplumu da bu mirasın hem nitel hem de nicel olarak daha fazla yayılma alanı bulduğu bir yapıya işaret eder.

Klasik sosyoloji teorilerinin risk ve toplum bağlamı bir içeriğe sahip olması, eserin temel iddialarından biridir. Marx'ın kapitalist üretimin ve burjuvazinin toplumsal yaşantıda yol açtığı risklere yaptığı vurgu, Durkheim'in ekonomik üretimin öncelenmesi ile toplumsal yaşantıda meydana geldiğini düşündüğü ahlaki çözümler, Weber'in sanayi devrimi sonrası bürokrasinin devasa boyuta geldiğini iddia etmesi gibi konular, risk ve toplum bağlantısının sosyolojideki erken dönem çözümlenmeleri olarak göze çarpmaktadır. Bu çözümlenmeler, modern kapitalist üretim ve rasyonel yönetim etrafında şekillenen toplumsal yaşantıda otoritelere alınan riskleri ve bunların sonuçlarını içermektedir. Bu açıdan eser, klasik sosyolojiyi Avrupa'da ortaya çıkan risklerin bilimsel ve teorik analizi olarak ele almaktadır.

Eserin üç ila sekizinci alt bölümlerini oluşturan ikinci ana bölümü, gündelik yaşantıda risk toplumuyla iç içe olunduğu görüşünü farklı mekanlar, politikalar, yaklaşımlar ve

pratikler üzerinden açıklar. Birbirleriyle bağlantılı olan bu alanlar sağlık, mesleki profesyonelleşme, medya ve iletişim, sosyal refah ve son olarak risk yönetimi ve suç konularını içermektedir. Bunlar, tıpkı Beck tarafından ayrımları yapılan modern toplum ve geç modern toplum arasındaki risk farklılıklarına odaklanmaktadır. Modern dönemdeki riskler ortaya çıkışları, izledikleri gelişim ya da dönüşüm aşamaları ve sonuçları itibarıyla kontrol edilebilir bir yapıda resmedilirken geç modern dönemdeki riskler kontrol edilmesi zor, farklı kesimlerden bireylerin ve grupların hem oluşumunda inisiyatif aldığı hem de sonuçlarından etkilendiği ve kimi durumlarda ne tür ekonomik, kültürel ve toplumsal sorunlar doğuracağı kestirilemeyen türdedir.

Eserde risk toplumu ele alınırken büyük toplumsal dönüşümler, dijitalleşme ve diğer küresel süreçlerin etkisi göz önünde bulundurularak her bireyin gündelik yaşantısına etki eden toplumsal kurumlar müstakil alt başlıklar halinde incelenmiştir. Bu kurumlar arasında aile (ve çocukluk), konut ve kentleşme, çalışma hayatı, hukuk ve sağlık gibi kurumlar mevcuttur. Eser, bahsedilen bu kurumlarla toplumun üyelerinin ilişkisini ve iletişimini risk paydasından ele almaktadır. Dezavantajlı grupların görece hassas konumunu göz ardı etmemekle birlikte küresel toplumda hemen her gruptan ya da sınıftan bireyin evini, işini, sağlığını, özgürlüğünü, vd. tehdit eden risklerin gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu dile getirilmektedir. Dahası, risk toplumu teorisinin genel kabulü olan “bireylerin risk almasının her geçen gün daha da zorunlu olduğu” gerçeği, eserde sıklıkla dile getirilen bir noktadır. Küresel iktisadi sistemin ve inovatif ekonominin temel gereği çalışanların, işverenlerin hatta kamu otoritelerinin yetki ve sorumluluk taşıdıkları noktalarda risk almasıdır. Bu açıdan küresel finans piyasalarında, bilişim sistemlerinin tasarlanmasında, askeri teknoloji geliştirmede ve benzer konularda başvurulacak yatırımlar ile bireylerin iş dünyasında daha prestijli ve daha yüksek maaş vadeden bir iş bulmak için yapacakları yatırımlar “risk” paydasında bulunmaktadır.

Bahsi geçen ikinci ana bölüm, bugünlerde yer kürenin gündemine adeta yön veren “sağlık” ve riskler konusunu içermektedir. Eserde sağlığın risk bağlamı olarak ele alınışı sigortalılık, teşhis ve tedavi süreçlerinin doğurduğu riskler, sağlık sistemlerinin özelleşmesi sonucu doğan eşitsizlikler, doğum, beslenme, alternatif tıp ve sonuçları gibi konulara odaklanmaktadır. Ancak ilgili bölümde ele alınan diğer bir konu olan “halk sağlığı ve küresel salgın hastalıklar”, günümüz COVID-19 salgınına ve bu salgının doğurduğu (küresel) risklere dair dikkat çekici veriler sunmaktadır. Modern dönemde ortaya çıkan İspanyol Gribi, Asya Gribi ve HIV/AIDS salgınına ek olarak geç modern olarak adlandırılan dönemde ortaya çıkan SARS Virüsü, eserde risk ve toplumsal sonuçları bağlamında ele alınan dört temel salgındır. Denney, önceki salgınlardan farklı olarak SARS virüsünü git gide daha da iç içe geçmiş bir dünyada ortaya çıkan, ulaşım ve iletişim olanakları aracılığıyla daha görünür, etkili ve bulaşıcı olma potansiyeli taşıyan bir salgın olarak resmetmektedir. Eser, SARS virüsünün küresel yayılımı ile bireyler ve ulus devletler tarafından geliştirilen reaksiyonları “küresel panik”, “virüsün kaynak ülkelerine yönelik tedbirsizlik suçlamaları” ve “kamu otoriteleriyle sivil otoritelerin sosyal izolasyonla ilgili aldığı tedbirler” çatısı altında incelemektedir. Bu reaksiyonlar, tıpkı günümüz COVID-19 vakasında gözlenen küresel süreçleri hatırlatmaktadır: Dünya Sağlık Örgütü’nün, ulus devletlerin, tıp dünyasının, medyanın ve diğer kurum ve kuruluşların COVID-19’la mücadelede henüz tam manada bir uzlaşa sağlayamaması, küresel toplumdaki risklerin kimin sorumluluğunda olduğunun net olarak kestirilememesi ve bu risklerin ne zaman son bulacağına dair kesin bir bilgi olmaması özellikleriyle uyum göstermektedir.

Eserin gündelik hayattan küresel siyasete değin ele aldığı kurumlar, 21. Yüzyılda ortaya çıkan birçok gelişmeyi risk bağlamında tartışmakta ve bu gelişmelerin birbirleriyle olan bağlantısını keşfetmeye çalışmaktadır. Bu keşif, önceki bölümlerde okuyucuya sunulan teorik içeriğin, çalışmanın üçüncü ana bölümünü içeren dokuz ila on dördüncü bölümlerde tartışılmasıyla tamamlanmaktadır. Bu bölümler, terörizm, doğa ve çevre, yeni dünya düzeni ve küresel yönetim gibi konular etrafında şekillenmektedir. Eser, dünyanın farklı bölgelerindeki yansıma alanları arasında ölçek farklılıkları olsa da bahsi geçen bu risklerin, birçok durumda birbiriyle iç içe geçtiğini iddia etmektedir. Örneğin küresel vekalet savaşlarının terörizm üzerinden yürütülmesi ile nükleer silah denemelerinin sebep olduğu atmosfer tabakası tahribi, risk toplumunun birbiriyle bağlantılı sonuçları olarak resmedilmektedir. Modern dönemden kalma yoksulluk, işsizlik ya da sağlıklı besinlere erişememe riskleri, yukarıda bahsi geçen küresel risklere eklenerek “risk ve toplum” konusunu adeta kaçınılmaz bir birlikteliğe yönlendirmektedir.

Eser yaklaşık on beş yıl önce yayımlanmasına rağmen başta küresel salgın konusu olmak üzere 2010’lu ve 2020’li yılların küresel toplumunda ortaya çıkan hemen her riske ve bu risklerin ele alınış biçimlerine ışık tutan bir içeriğe sahiptir. Eserde küresel dünyanın risklerinin hem birbirleriyle olan bağlantıları hem de toplumsal yaşantı açısından adeta “kaçınılmazlıkları” nazarında ele alınması, çalışmanın güncelliğini korumasındaki en temel etmenlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Nitekim günümüz COVID-19 salgını neticesinde sağlık ve risk konusuna dair sosyal bilimsel açıklamalar, yayınlar, vb. reaksiyonlar salgının yarattığı ekonomik, ekolojik, kültürel, politik ve sınıfsal riskleri göz ardı edemeyen bir arka plana sahiptir.

Son olarak küresel toplumda ortaya çıkan risklerle mücadelede küresel yönetim fikrine yönelik çekingen tavrı ile eser, hâkim risk toplumu literatürüne şekil veren Beck ve Giddens gibi düşünürlerle benzer bir pozisyon taşımakta, küresel dünyadaki farklılıkların, güç ve çıkar ilişkilerinin böylesine bir ortak yönetime imkân tanıyacağına çok fazla ihtimal vermemektedir. Zira Denney’e göre Dünya Bankası, IMF, BM Güvenlik Konseyi, G8 gibi küresel yönetimi sağlama potansiyeli olan ulus ötesi kuruluşlar ve organizasyonlar dahi yer küre nüfusunun yüzde seksenine tekabül eden Batı dışı dünyayı göz ardı etmektedir. Bu sebeple yazar, ekonomik ve/ya politik süreçlerde karar alma ya da konsensüs sağlama konusunda küresel bir ortaklığa temkinli yaklaşmaktadır. Netice itibariyle bu yaklaşım, risk toplumunun potansiyel bir telafisi olan küresel yönetim konusunu da görmezden gelmemektedir.